

CHRISTIANI THOMASII, JCti,

POTENTISSIMI REGIS BORUSSIÆ CONSILIARII INTIMI, ET IN ALMA FRIDERICIANA PROFESSORIS PRIMARII,

INSTITUTIONUM JURISPRUDENTIÆ DIVINÆ

LIBRI TRES.

IN QUIBUS

FUNDAMENTA JURIS NATURALIS SECUNDUM HYPOTHESES ILLUSTRIS PUFENDORFFII PERSPICUE DEMONSTRANTUR, ET AB OBJECTIONIBUS DISSENTIENTIUM, POTISSIMUM D. VALENTINI ALBERTI, PROFESSORIS LIPSIENSIS, LIBERANTUR, FUNDAMENTA ITIDEM JURIS DIVINI POSITIVI UNIVERSALIS PRIMUM A JURE NATURALI DISTINCTE SECERNUNTUR ET EXPLICANTUR.

EDITIO SEPTIMA PRIORIBUS MULTO CORRECTIOR,

IN QUA PRÆTER SCHOLIA PERPETUA ACCESSERUNT:

I. PROGRAMMA GERMANICUM HYPOTHESES ALBERTINAS EXPENDENS.

II. QUÆSTIO DE DEFINITIONE FAVORABILIUM ET ODIOSORUM CUM CLARISS. PLACCIO VENTILATA.

III. IN PROGRAMMA, DEFINITIONEM SUBSTANTIÆ HACTENUS QUÆSITAM SISTENS CUM, THESIBUS EXCERPTIS EX HIS LIBRIS, AD DISPUTANDUM PUBLICE PROPOSITIS,

ATQUE INDICE DUPLICI.

CUM PRIVILEGIO SERENISSIMI AC POTENTISSIMI REGIS BORUSSICI, &c.

HALÆ MAGDEBURGICÆ, 1730.
SUMTIBUS ET TYPIS VIDUÆ CHRISTOPHORI SALFELDII,
REGIM. REG. BORUSS. TYPOGRAPHICI.

DISSERTATIO PROOEMIALIS
AD
AUDITORES.

Moris est, ut autores librorum ipsis tractatibus, quos emittunt, præmittant discursum, in quo vel commendant opus, vel de aliis quibuscuncunque rebus ad lectores disserunt, de quorum discursuum utilitate, aut impertinentia hoc loco non disquiram, neque de eorum inscriptione sollicitus sum, utrum rectius proœmii, an præfationis, an, quod nonnemini vidi placuisse, antefationis titulo insigniantur, rem privati arbitrii esse arbitratus, & hic maxime valere vulgare: *Suum cuique pulchrum.*

§. 2. Mihi vero causæ variæ fuerunt dissertationem proœmialem præmittere Institutionibus meis, tum ut de scopo & intentione mea vobis constet distinctius, tum ut a plagii literarii vitio me liberem, & Autoribus, quorum opera ea in re usus fui, suum, quod ipsis debeo, tribuam, tum ut quædam obscurius dicta, quæ quibusdam calumniandi occasionem suppeditarunt, exponam, ac contra objectiones firmem, tum denique, ut de emendandis nonnullis locis pauca moneam.

§. 3. Ad vos vero, AUDITORES suavissimi, verba mea dirigam, non solum, quia vestra potissimum gratia institutiones has publici juris feci, adeoque vestra maxime interest, ea, quæ ad intellectum earum pertinent, præcognoscere, sed &, quia meum interesse non parum subesse videbatur, ut meam doctrinam atque studia Vobis purgarem; vobis, quorum salariis & amore per Dei gratiam hactenus vivo, & ad diligentiam atque veræ Philosophiæ indagationem fui excitatus, omni videlicet occasione destitutus publicis stipendiis vel ad ignaviam vel ad profitendam falsam sapientiam autoritate magis quam ratione subnixam abutendi.

§. 4. Ergo uti oleum perdidissem & operam, si eorum gratia, qui scripta mea, non doctrinæ gratia, sed animo honestos meos conatus impediendi, & verba captandi insidiose & anxie evolvunt, calamum arripuissem, ita nihilominus iis obstrictus vivo, qui affectibus vacui institutiones meas aut dissertationem præsentem perlustrabunt, eam de me opinionem foventes, quod & a me quædam proficisci possint, quæ, si non semper & directo veritatem detegant, tamen ad eam inquirendam & inveniendam ansam quandoque suppeditent, & reputantes, non videndum esse, quis dicat, sed quid dicatur, & quod sæpe etiam sit olitor verba opportuna locutus.

§. 5. Postquam igitur ex scholis trivialibus Academiam salutavi, non statim, quod commune juventutis vitium est, animum applicui ad aliquam ex superioribus facultatibus, sed prius in philosophiæ studium aliquot annorum spatium impendi, ibique occasionem nactus audiendi B. Patrem meum HUGONIS GROTII de juri belli & pacis libros exponentem, etsi tum temporis multa non intelligerem, cepit me tamen doctrinæ dignitas & elegantia, ut præ reliquis ei percipiendæ & in succum, quod ajunt, & sanguinem redigendæ, mox serio incumberem. Cumque meminissem Patrem meum sæpe in expositionibus suis auditores remisisse modo ad Dominos Theologos, errores Grotii in religione notantes, sæpe ad JCtos, ut ad quos potissimum opus Grotii pertinet, cum ipse in prolegomenis profiteatur, se tractationem istam suscepisse, ut Jurisprudentiæ nobilissimam partem adjuvaret; necessarium duxi, in privata lucu-

bra-

bratione lectioni Grotii jungere commentatores ejus duos, unum JCtum, divinarum pariter & humanarum rerum scientia instructissimum, & Wittebergens. Academiæ decus CASPARUM ZIEGLERUM, alterum Tubingensium Theologum, ex pluribus scriptis notissimum, JOHANNEM ADAMUM OSIANDRUM, quorum ille brevibus, sed succinctis in Grotium observationibus, in multis nebulas obscuritatis dispellebat, hic pleraque Ziegleri, etiam cum non nominat, repetens, in istis quidem, memoriam meam confirmabat, in reliquis cautiones mihi suppeditabat, ab heterodoxis Grotii opinionibus, simul vero Scholasticorum philosophiam moralem hinc inde pandebat.

§. 6. Prodibant tum illustris Viri & omni præconio meo majoris SAMUELIS PUFENDORFFII libri de jure naturæ & Gentium, quos avide legebam, non solum, quia prægustum aliquem mihi dederant ejusdem Elementa, quamvis obiter inspecta, sed & quod me caperet nimium quantum stylus nitidus & perspicuus. Ac deprehendebam quidem hic plurima, quæ Grotius neglexerat, plene exposita, non pauciora, quæ ipsum Grotium obscure loquentem illustrarent, sed non placebant tamen aliqua, quæ communem doctrinam de lege Dei æterna, de convenientia cum sanctitate divina, de moralitate divinam voluntatem antecedente, & similibus impugnabant. Quoniam enim non noveram, quæstiones Theologicas a Philosophicis discernere, nec aliquis erat, qui me ista doceret, & vero in commentatione Osiandrina, maxime in alio Viri laudati scripto, quod inscripsit: *Typum legis naturæ*, istas doctrinas magno conatu defensas cognoveram, putabam, æternæ damnationis reum esse, qui saltem de earum veritate dubitare auderet, & quamvis non appareret, quo pacto objectionibus Pufendorffii posset satisfieri, neque responsiones eruditorum, cum quibus data occasione ea de re conferebam, satisfacerent ex asse, prævalebat tamen autoritas tot Virorum Venerandorum, ut stupiditatem potius ingenii mei accusarem, quam sinistri aliquid de doctrina communi suspicarer.

§. 7. Perduxerat me interea amor juris naturalis, ut consensu Patris ex tribus facultatibus superioribus, Jurisprudentiam eligerem,

ea magis intentione, ut defectum philosophiæ hac parte supplerem, cum præter memorata vel Doctissimi BOECLERI Commentarius in Grotium ostenderet, hærere aquam iis, qui Jurisprudentia destituti ex sola philosophia, quæ in Academiis docetur, jus naturale pro dignitate eruere & explicare aggrediuntur. Jaciebam ergo ejus fundamenta quædam utcunque, & cum nullum ductorem haberem, qui methodum præscriberet, sequebar tritam viam, & modo hunc modo istum audiendo, comparabam notitiam potius aliquam confusam & laceram, ac male cohærentem, quam prudentiam genuinam, nec melius res succedebat, cum a meis in Academiam Viadrinam mitterer perficiendi ibi juris studii causa, non culpa quidem Præceptorum meorum, Virorum optimorum & singulorum sua laude fruentium, sed potius, quod vulgata discendi methodus, secundum quam a plurium Doctorum inter se non raro dissidentium & diversis hypothesibus subnixorum ore simul pendere consuevit juventus, ad solidam doctrinam parum esset apta, quodque ut fieri solet, multas horas, quæ studiis & auscultationi impendendæ fuissent, perderent sodales, conversatio cum paribus.

§. 8. Sentiebam tamen ista cito, & vulgatum proverbium: *docendo discimus*, expendens, tentabam, an lacunas supplere, & studia sæpius interrupta concatenare valerem. Quare concessa a superioribus benigniter venia, prælegebam minimum commilitonibus quibusdam institutiones Justinianeas, aliis vero exponebam sani Klenckii quæstiones ad libros Grotii, ut nimirum & in nobilissimo illo studio tentarem, quid valerent humeri; quidque legendo Grotium & Pufendorffium profecissem.

§. 9. Eram adhuc dum industrius miles pro defendendis Moralistarum doctrinis, & quamvis in reliquis valde placeret Pufendorffius, seponebam tamen ista, ut heterodoxa, in qua opinione me maxime firmabat fatalis ille auctoribus suis *novitatum index*, præprimis cum is a non paucis cum applausu exciperetur. Accedebant aliorum scripta, Pufendorffium tanquam communem hostem oppugnantia. Gaudebam valde, sperans fore, ut ex horum lectione discerem, quid reponendum esset rationibus Pufendorffii, & quanquam

quam multa deprehenderem, quæ petebant id, quod est in principio, aut in circulum resolverentur, seligebam tamen aliqua mihi, quibus instructus putabam ipse sufficere ictibus pro communi causa & inferendis & avertendis, adeoque maximas agebam gratias scriptoribus istis, quod amore orthodoxæ veritatis perciti arma sumpserint, quin & multitudo syllogismorum prolixorum sæpissime, & intellectu difficilium, me trahebat simul in eorum admirationem, credebamque fore, ut istis obrutus Pufendorffius, tanquam sub gravissimo onere succumberet, & adversus tantos Viros ne hiscere quidem auderet.

§. 10. Sed fallebat me mea opinio, cum mox ad nos perferretur *Apologia Pufendorffii*, quam cum perlegerem, sentiebam, arma mea non esse sufficientia, ut ejus impetum sustinerent. Incipiebam fere eodem tempore dispellere nebulas quasdam, quæ hactenus intellectum meum obfuscaverant. Cum enim hucusque putassem, omnia, quæ a Theologis communi sententia defenderentur, esse Theologica, & viro bono omnibus modis cavendum esse, ne ulli homini hæreticus aut novator, quæ tum pro synonymis habebam, audiret; meditatio tamen profundior de differentia Theologiæ & Philosophiæ, tum & diligentior evolutio scriptorum politicorum & juris publici docuerant, multa a Theologis solere unanimi sententia defendi, quæ Theologica non essent, sed ad Philosophiam Moralem, aut Jurisprudentiam pertinerent, pro Theologicis vero vulgo heberentur, quod Philosophi Catalogo undecim virtutum Aristotelico, & JCti Glossatoribus suis contenti, Theologis, Pontificiis primum, tum & nostris ansam dederint nobilem sapientiæ partem neglectam & a Domino vacuam occupandi; tum & potestatem hæreticum declarandi non pertinere ad privatos, etsi multæ autoritatis Viros, sed ad principem; Denique Novatoris convitium non correspondere crimini hæreseos, vel certe ejus æque ut Hæretici maximum esse abusum. Videbam autem Pufendorffium easdem sententias demonstrare adversariis suis, videbam hos in falsis istis hypothesibus non minimam collocare spem victoriæ suæ,

a 3 §. 11. Er-

§. 11. Ergo incipiebam dubitare de doctrinis moralibus Scholasticorum. Neque enim unquam in animo habueram ita præconceptis opinionibus adhærere, ut ab iis divelli non possem, si monstraretur veritas, quin potius videbam, laudabili exemplo mihi plus una vice præivisse Patrem a prioribus suis opinionibus, si veriora ipsum docuisset dies superveniens, recedentem, quæ vero mihi hactenus in prosecutione veritatis moram injecerant, potissimum fuerant educatio in philosophia sectaria, & metus vanus atque injustus malæ famæ, si quis a communibus doctrinis recederet. Quare cum insuper deprehenderem, maturescere aliquatenus judicium, & cogitarem, tamen esse animal ratione præditum æque ac alios homines, animadvertebam simul, peccare me contra benignitatem Creatoris, si ulterius paterer instar pecudis capistro injecto duci me, quo aliis lubitum esset. Igitur claudebam mentis oculos, ne fulgur autoritatis humanæ illos debilitaret, & non amplius pensitando, qualis vel quantus ille sit, quem legebam, ponderabam solum rationes utrinque, & considerabam, quid hic assereret, ille impugnaret, probaret alter, alter regereret, præprimisvero imprimebam mihi firmiter controversiæ statum, & notabam, quantum unus ejus tenax esset, alter instar angvillæ se torqueret, ut adversarium eluderet ac seduceret aliunde, donec concludebam multa mihi fore dediscenda, & sentiebam, me nihil scivisse, sed scientiam meam nihil fuisse aliud, quam confusum chaos & acervum multarum rerum sine ordine inter se mixtarum.

§. 12. Postquam vero aliquot meditationibus chaos istud paulisper in ordinem redegissem, præter intentionem factus eram transfuga, sed qualis ille est, qui deserto tyranno libertatem Reipublicæ invadenti, pro libertatis defensione pugnare incipit; vicerant enim rationes perspicuæ contra subtilitates otiosas Philosophiæ moralis Scholasticæ. Adde quod puderet, eorum vexilla ulterius sequi, qui, postquam hoste absente multa jactassent, & pene classicum primi vel inter primos certe cecinissent, postea, triariis quibusdam ipsorum hortatu hostem aggredientibus, ac misere pereuntibus, cum honeste ad pugnam vocati ac aliquoties provocati essent, se post signa con-

condebant, & ita vel timoris sui intempestivi, vel injustitiæ causæ dabant indicia. Denique horrebat animus, quod viderem a quibusdam, ad pascendas oves constitutis, sub schemate Christianæ Benedictionis virulentas injurias tegi, & cum antea non vocati nec armis decentibus instructi prælio se immiscuissent, ac andabatarum more, quicquid in buccam venerat, evomuissent, ferre eos non posse, si vel minimum verbulum ipsis fuisset repositum, quasi minister Verbi privilegium injuriandi haberet, & quasi character sanctus immunitatem præstaret contra hostes, sine causa, & cum ipsius characteris prostitutione, lacessitos. Veniebat tum in mentem, quod olim nescio ubi legeram, mendicum aliquem ab Episcopo, iter faciente, petiisse eleemosynas majores initio, tum his denegatis minores, & his quoque non obtentis minimas. Frustratus omni petito petiit benedictionem. Dedit Episcopus. Reddidit ille, causatus, quod benedictio ipsa non valeret obulum, quia obulum antea licet effusis precibus consequi ab Episcopo non poterat.

§. 13. Ex isto tempore, excusso jugo philosophiæ sectariæ cavi sedulo, ut libertatem semel obtentam conservarem. Itaque etsi non indecorum existimavi hactenus, sub Duce Illustri etiam in extremis ordinibus pro veritate militare, semper tamen Ducem agnovi, non Imperatorem, quamvis bonus Dux ab Imperatore parum differat, quatenus nempe a veritate rarissime, & non nisi præter intentionem recedit. Quid quod, etsi putassem initio, ordine doctrinæ semel constituto facile eum retineri posse in perpetuum, sensi tamen mihi contigisse, quod regulariter accidere solet, qui res plures summa confusione turbatas in aliquem ordinem redigunt, ut nempe sæpius priorem ordinem corrigere & emendare habeant opus. Etenim pedetentim novos errores inveni emendandos, & adhuc novos subinde detego, quoniam aliter non finit humana imbecillitas.

§. 14. Percipiebam interea fructus uberes excultæ tam nobilis doctrinæ. Etsi enim, quamprimum sentiebam, non cohærere, quæ antea credideram verius quam sciveram, cessarem aliquo tempore aliis eandem exponere, tamen in patriam rediens, & ibi torpore pristino parumper excusso simul diligentius operam dans Jurisprudentiæ

dentiæ Civili, idque docendo potiſſimum, deprehendebam, me Juriſprudentiæ naturalis ope non ineptum adeo eſſe ad expediendam ſine dedecore Pandectarum etiam explicationem, etſi eaſdem nunquam antea integras audiendo percepiſſem. Etenim, ut alia taceam, cum forte leges obſtantes occurrerent, tentabam in præparatione ante omnia, an ex regulis bonæ interpretationis ex Grotio & Puſendorffio hauſtis, ipſe medium conciliandi reperire poſſem; tum conſulebam alios, & ſi ipſos mecum convenientes deprehenderem, confirmabar; ſi diſſentientes, comparabam cum mea expoſitione, vel ipſos etiam inter ſe, iterum eaſdem interpretationis regulas applicando, & ſemper præjudicium autoritatis ſequeſtrando, ſic ut nonnunquam rejicerem conciliationem, etſi a Bachovio profectam, & approbarem aliam etſi Manzii.

§. 15. Neque in theoretica ſaltem legum interpretatione adjuvabar a juriſprudentia naturali, ſed &, cum ad forum tranſtuliſſem pedem, ut tentarem jus ad facta ſingularia applicare, (ſine quo tentamine theoria cadaver eſt anima deſtitutum,) majorem adhuc uſum ejus eſſe experiebar, cum ſane tot infinitæ circumſtantiarum varietates, quibus negotia hominum civilia veſtiuntur, ſæpiſſime caſum formant & facti ſpeciem, qui vel plane non legibus civilibus eſt definitus, vel ubi plures leges diverſa diſponentes concurrunt; unde ſi principiis communibus quis deſtituatur, & regulis extendendi & reſtringendi leges latas, maximo ſudore, non raro etiam fruſtra opus habet tot myriades Conſulentium, Reſpondentium, Decidentium ex Germania, Gallia, Italia, Hiſpania & toto pene terrarum orbe evolvere, donec caſum in terminis, & periculum tamen ſubeſt, ſi maxime fuerit inventus; an collegium, ad quod definitio cauſæ pertinet, eandem cum decidente iſto foveat ſententiam, quo labore plus quam Herculeo ſuperſedere facile poteſt, qui generalia illa & gentium cordibus inſcripta fundamenta bene jecit, ſimul vero periculum iſtud non difficulter aliis mediis, de quibus jam differendi locus non eſt, evitare.

§. 16. Retraxi tamen pedem poſt paucorum annorum ſpatium a ſtrepitu forenſi, cum putarem me ſufficienter luſtraſſe doctrinam,

jus

jus civile ad negotia hominum applicandi, & quicquid præterea praxis commodi habet & incommodi. Et quanquam nossem, hominem magis ad vitam civilem esse conditum, quam ad vitam solitariam, præprimis autem juris cultoribus præmii loco, propositam esse spem, ut legitimo opere perfecto Respublica in partibus ipsis credendis gubernari possit, cujusmodi gubernationis præludium quasi & palæstra esse forum vulgo creditur; sensi tamen, inter forum & aulam tantam esse differentiam, quantum distant æra lupinis. Etenim ut infinita taceam, quæ hujus rei gratia in medium possem afferre, oportet esse ingenium ochlocratiæ aptissimum, quod fori tædia patienter ferre potest; tale vero cum in me non deprehenderem (utpote qui onera omnia lubentissime fero, quæ a principe imponuntur, DEO in his terris, in reliquis dissimulandis paululum fui impatientior,) otium quærebam iterum in industria domestica, tranquillitatem, quam exoptabam, secum ferente, & cum crederem, ita ordinatas esse cogitationes meas, ut earum communicatio studiosæ juventuti commodum aliquod afferre posset, & essent, qui hac parte operam desiderant meam, incipiebam, me bene totum, Vobis, Commilitones Suavissimi, tradere.

§. 17. Præprimis autem operam dabam, ut fundamenta juris universi ex jure naturali haurienda & satis diu a Vobis in hac Academia neglecta restaurarem. Neque, DEO secundante, successu caruit intentio mea. Ante septennium primum prælegebam utilissimam eam doctrinam ex opere Hugonis Grotii. Alacrioremque me reddebat frequentia Vestra, quam tum quidem non expectaveram, sed vix tamen libro primo absoluto, cum præcedente die Corona Vestra circumdatus docueram, subito me solum relinquebatis cum Grotio. Ita videlicet terror Panicus ingruentis pestis Vos expulerat a Tilietis nostris. Desperaveram fere, (ita male fidentes sunt hominum animi erga Divinam Clementiam,) me talem occasionem iterum adepturum esse; sed restituta per Dei benignitatem, patria, cum iterum metu omni vacui ad nos accederetis, telam per biennium interruptam retexebam, Vestro aurium favore & diligentia ad finem continuata adjutus. Conferebam tum cum

Grotio præter Pufendorffium, omnes ejus commentatores, judicium meum ſemper ſubnectens in controverſiis, ſecundum ductum libertatis philoſophandi. Potiſſimum vero ſtudebam, ut ambiguitatem textus Grotiani tollerem, & ne verbulum præteriret, quod obſcuritati anſam dare poſſet.

§. 18. Non diſplicuerat Vobis doctrina mea, quemadmodum diligentia Veſtra mihi non poterat non placere; Ergo, abſoluto Grotio, non deerant, qui repetitionem deſiderarunt. Aſſurgebam petito, ſed loco operis Grotiani proponebam elegantiſſimum Pufendorffii libellum de officio hominis & civis. Agnoſcebatis enim ex parte ipſi, ut alias rationes jam taceam, quot horæ antea impenſæ fuiſſent in inveſtigatione mentis Grotianæ, quod tempus in Autore perſpicuo lucrari, & ad utiliora impendere poteramus. Quoniam tamen de hypotheſibus, de quibus Viro Illuſtri motæ erant, & adhuc moventur, controverſiæ, pleniorem hiſtoriam & notitiam ſcire cupiebatis, præmittebam fuſiorem meditationem per aliquot menſes continuatam de iisdem, eamque doctrinæ cauſa includebam conſiderationi jurisprudentiæ in genere. Agebam libere Vobiscum, & ſincere: proponebam argumenta utriusque partis, & antequam ἐπίκρισιν meam ſubjungerem, modo ab his, modo ab illis ſtabam partibus, ut adſueſcerem Vos magis ad rationes attendere, quam autores ſententiarum. Oſtendebam fontes & originem vel occaſionem doctrinarum, nexumque concluſionum cum primis principiis, ex diverſitate hypotheſium variantibus, & incumbebam ſedulo, ut in ipſis hypotheſibus meis, meæ vero erant, quibus diſciplinam ſuam ſuperſtruxerat Ipſo Pufendorffius, aſſertiones ſemper probarem per neceſſarias illationes ex primo principio practico, antea ſecundum regulas analyticas demonſtrato. Tum textum Pufendorffii aggreſſus, & ipſius methodum κατὰ πόδα ſecutus non deſinebam, & in controverſiis ſpecialibus ſemper Vobis in mentem revocare hypotheſes utriusque partis, & monſtrare nexum concluſionum etiam remotarum cum iisdem, aliquando etiam, ſed rarius, indicabam, quomodo vel alia via difficultates adverſarum ſententiarum evitari poſſint, vel quænam major dubitandi ratio impelleret, ut liber

libertate mea usus & communibus hypothesibus innixus, inclinarem in aliam opinionem.

§. 19. Cæterum, quæ tum differebam, non conjeceram in chartam, sed prout memoria singulis lectionibus præmissæ meditationis alicujus mihi suppeditabat, Vobis communicabam. Et sperabam fore, ut a Vobis repetere possem, unde in posterum quoque memoriam meam sublevare valerem, præprimis cum viderem, aliquot ex vestro ordine discursum meum avide excipere calamo. Sed vix id perficere licuit; Observabam enim collatis inter se tribus vel quatuor diligentiæ Vestræ exemplis, paucos ex asse doctrinam meam retinuisse, aliquos, quorum conditionem & judicii defectum maxime deplorabam, alienissimas mihi affinxisse sententias, & sæpius in una periodo opiniones contradictorias combinasse. Ergo cogitabam, quomodo & hunc defectum in posterum emendare, ac ingenio Vestro suppetias ferre possem.

§. 20. Præterea observaveram jam notabili tempore, in divisione vulgata legum divinarum in morales, ceremoniales & forenses, sub legum moralium termino communiter misceri legem divinam naturalem cum lege divina positiva universalia, quasi lex moralis & jus naturale sint synonyma, & quasi nulla alia species legum divinarum positivarum detur, quam ceremonialis & forensis, cum tamen sine ope legis cujusdam universalis, quæ simul positiva sit, necesse esset, orthodoxas sententias de turpitudine polygamiæ, prohibitione incestus &c. vel miserando more contra adversarios earundem prostituere, vel abstinere a decisione gravissimarum controversiarum. Et quamvis Hugo Grotius distinctionem istam legis divinæ satis perspicue proposuerit, non solum tamen in legis positivæ universalis declaratione non paucos errores heterodoxos admiscuit, sed & non semper confusionem istius legis cum lege naturali evitavit. Ex nostris vero, quantum Dominos Theologos concernit, neminem deprehendi, qui de distinctione illa inter legem natulem & positivam universalem ex professo, quod dicunt, tractaverit, aut legem positivam universalem, quantum par erat, exposuerit, & quænam præcepta eo pertineant, explicaverit, etsi plures, ex mo

 dernis

dernis potiſſimum, qui Theologiam Moralem ediderunt, evolverim. Quod Jure Conſultos attinet, altum apud eos etiam ea de re eſt ſilentium, niſi quod Conſultiſſimus Kulpiſius in collegio Grotiano, ubi quæſtionem de polygamia reſolvit, promiſerit, ſe peculiari tractatu demonſtraturum eſſe, dari ejusmodi legem poſitivam univerſalem, quem avide quidem expectabam, multa erudita hanc in partem ex lectione accurati iſtius Collegii Grotiani a Viro laudato mihi promittens, quæ lucem mihi accendere, aut me in meditationibus ſuper jure poſitivo multum adjuvare potuiſſent. Quoniam vero Vir Nobiliſſimus promiſſum expedire urgentibus haud dubie aliis negotiis differret, putabam, piaculum me nequaquam eſſe commiſſurum, ſi ego nec Theologus nec Jure Conſultus, legum divinarum tamen & Jurisprudentiæ amantiſſimus, in gratiam Veſtram primus legem poſitivam univerſalem, ſi non ex tenedris, ex crepuſculo tamen eruere auderem, ſperans fore, ut ſi non omnia accuratiſſime propoſiturus eſſem, alii tamen æqui bonique conatum meum conſulturi & anſam arrepturi ſint materiam difficilem, & Theologis pariter & Jureconſultis digniſſimam accuratius evolvendi.

§. 21. Quare cum ex Veſtro ordine quidam præcedente anno a me deſiderarent, ut doctrinam juris naturalis repeterem, & quæ antea per diſcurſum de confirmatione hypotheſium Pufendorffianarum, de obſervationibus itidem meis ad libellum de officio hominis & civis aliis tradideram, ipſis per poſitiones in chartam conjectas communicarem, opportunitatem arripiens, cœpi præſentes Jurisprudentiæ divinæ inſtitutiones elaborare, quarum adeo duplex potiſſimum ſcopus fuit. *Primo*, ut præmiſſa doctrina generali controverſias circa hypotheſes Pufendorffianas, methodo, quam Vobis aptiſſimam eſſe judicabam, exponerem, & iſtas hypotheſes tanquam & meas defenderem, tum ut concluſionum ſecundnm Pufendorffii, raro (ſecundum meam ſententiam in ſingulis juris naturalis capitibus nexum cum hypotheſibus & primis principiis practicis perſpicue demonſtrarem, & ita introductionem quandam Vobis exhiberem, ad abſolutiſſimum & multa ſapientia refertum illuſtris Viri

opus

opus de jure Naturæ & Gentium cum fructu legendum, sic, ut ejus adversarii & eorum scripta circulos vestros turbare amplius non possent. *Secundo*, ut distinctissime ostenderem differentias juris positivi universalis a jure naturali, ac præcepta illius, quatenus eorum explicatio ad Jurisprudentiam quoque pertinet, in doctrina de conjugio & capite de pœnis illustrarem.

§. 22. Ante omnia vero opus esse mihi videbatur, ut perpetua ratiocinatione hic uterer, & nullos autores præprimis ex modernis in textu allegarem, & ne ipsum quidem τὸν πάνυ Pufendorffium. Quoniam enim probe noveram, quam soleant præconceptæ opiniones impedire consecutionem veritatis, & vero inter eas nulla magis noceat, quam autoritatis præjudicium, putabam, Vobis esse utilissimum, si hoc præjudicium removerem, ne si forte Pufendorffii autoritas in ejus partes jam inclinasset, non attenderetis debita diligentia ad argumenta adversariorum; aut, si horum illecebræ Vobis placuissent magis, viam præcluderetis ponderibus responsionum & rationibus ab ipsamet Vestra essentia desumptis. Accedebat, quod Vestram industriam excitare volebam, ut ipsi magna diligentia perlegeretis opus Pufendorffianum, credens fore, ut si loca non citarem, Vos eo majori cura ipsi perlustraturi idem, & cum meis institutionibus collaturi essetis. Porro cum sæpius a sententia communi Virorum magnorum, aut a sententia etiam peculiari Viri autoritate pollentis mihi recedendum foret, & tamen intentio mea esset, sine respectu personarum in nudam veritatem inquirere, & cum sententiis pugnare, non cum hominibus, nolebam per allegationem eorum, a quibus dissentiebam, reverentiæ ipsis debitæ quicquam detrahere.

§. 23. Reliquam methodum quod concernit, scio equidem multa in scholis disputari de methodo synthetica & analytica, otiose magis quam utiliter, siquidem unam tantum arbitror esse methodum bonam, a facilioribus progredi ad difficiliora, a notioribus ad ignota, reliqua dependere a cujuslibet arbitrio, & hactenus recte dici, methodum debere esse arbitrariam. Deinde nec id videtur differendum esse, cum omnis eruditio nostra consistat, in notitia demonstrandi veras propositiones & nexum earum inter se ostendendi, propositio-

num autem veritas præsupponat cognitionem terminorum, naturalissimam methodum videri, quæ mathematica dicitur a definitionibus progrediens ad axiomata, & ex his observationes colligens, secundum quam etiam elementa sua olim ordinavit Pufendorffius. Quoniam vero ad singulas propositiones saltem duo termini pertinent, adeoque aliquod tædium parere solet, si omnium terminorum definitiones continua serie tradantur, ac porro propositionum connexio non ita bene videatur ostendi posse, si plura axiomata in una linea proponantur, putavi, ista duo incommoda commodissime me evitare posse, si definitiones & axiomata miscerem, & singulis propositionibus subjecti & prædicati definitiones præmitterem, vel mox subjungerem, ipsa autem axiomata perspicue connecterem, incipiendo a primo aliquo principio, ac inde deducendo reliqua per modum conclusionum.

§. 24. In *tres* vero *libros* Institutiones has divisi, in quarum PRIMO proposui definitionem Jurisprudentiæ divinæ & doctrinam de primo principio practico, ut & primum principium juris naturalis & positivi divini universalis, cui per modum corollarii quasi subjunxi demonstrationem, quod officium hominis erga Deum ad jurisprudentiam divinam non pertineat. In SECUNDO libro trado præcepta illa juris naturalis respicientia homines quoscunque in quacunque societate viventes; In TERTIO vero præcepta illa juris naturalis, quæ dirigunt officia hominis intuitu specialium societatum, puta conjugalis, paternæ, herilis, civilis, fœderatorum & gentium. *Connexionem capitum* ostendent fere eorum initia, & in libro secundo & tertio maximam partem secutus sum ordinem Pufendorffii in libro de officio hominis & civis. Dico maximam partem, nam quæ mutaverim quandoque, facile docebit ocularis inspectio.

§. 25. Uti autem in totis Institutionibus præ oculis habui opus PUFENDORFFII, & ejus scripta reliqua pro ejus defensione edita, ita non mirabimini, si sæpius integras positiones, ne verbulo quidem mutatas, ab ipso mutuatas, hic deprehenderitis. Requirebat enim id instituti mei ratio, quam modo Vobis explicui. Sunt vero

& ali-

& aliqua in his institutionibus MEA, quæ, cum alienis continuo miscuerim, necesse est, ut Vir Incomparabilis citra suam voluntatem etiam mecum in communionem inciderit, quam tamen nescio, an æquo animo suscepturus sit, & annon potius jure suo communi dividundo judicium sit desideraturus. Sed hoc quidem ipsi non erit opus, cum paratus sim sine judice, æquis ex partibus institutiones meas herciscere, sic ut ipsi soli relinquam, quæ bene in iis dicta sunt, etiamsi mea sint, quoniam ejus scripta & hypotheses ad eorum investigationem me duxerunt, quæ vero inconvenienter & minus apte posita ibidem deprehenduntur, ea sola mihi reservabo.

§. 26. Non diffiteor tamen, & aliorum Eruditorum cogitationibus me quandoque fuisse usum, quibus & ipsis restituendum est, quod illis debetur, & vobis indicandum, quos hinc inde lectioni institutionum mearum insuper adjungere debeatis. In *libr. 2. cap. 6 7. & 8.* evolvi diligenter *Uffelmanni tractatum eruditum de obligatione hominis, quæ ex sermone oritur*, ante non ita multos annos in Academia Julia editum, atque ex eo *in cap. 6. de officio paciscentium* §. 64. transtuli argumenta, quibus sententiam Pufendorffii de defectu obligationis in pacto cum latrone inito impugnat, & in sequentibus ostendi, quam facile ad eadem pro sententia illustris Pufendorffii, responderi queat, *in capite 7.* vero *de officio hominis circa sermonem*, it. *in 8. de officio jurantium*, multa ex dicto Uffelm. libro, libertate tamen aliter disponendi ac sentiendi reservata, in horrea mea transtuli. In *ejusdem libri capite ultimo de Interpretatione voluntatis divinæ & humanæ* multum me adjuvit etiam disputatio acute elaborata *de interpretatione juris obscuri, & sub præsidio Consultissimi Rebbanii in Academia Argentoratensi anno 1671. publice ventilata. In libro tertio capite secundo de officiis conjugalibus* sæpius ansam multa profundius meditandi suppeditavit lectio *Lamperti Velthusii de naturali pudore & dignitate hominis, item de principiis justi & decori, qui tractatus in ejus operibus Roterod. 1680. editis extant*, quique potissimum cum iis, quæ dissero *d. c. 2.* §. *153. seqq.* sunt conferendi. *Caput tertium ejusdem libri* mihi natum fuit ex recordatione lectionis controversiarum illustrium per varia variorum scripta circa sensum legis divinæ in officiis

officiis congugalibus agitatarum, de *Polygamia quidem Sinceri Warenbergii*, *Theophili Alethai*, *Athanasii Vincentii*, *Daphnai Arcuarii* pro polygamia militantibus; contra eandem *Musai*, *Christiani Vigilis*, *Slüteri*, *Feltmanni*, *Brunsmanni &c. de Conjugio Eunuchorum; responsorum* variorum, quæ hanc in rem *Hironymus Delphinus* ante biennium collegit; de *divortiis*; *Seldeni de Uxore Hebraica lib. 3. cap. 18. & mult. seqq. & Struchii in fragmento Inst. Jur. publ. tit. 35. de incestu cum defunctæ uxoris sorore*; *Havemanni*, *Taboris*, *Struchii*, *Bucholzii*, *& Actorum Oettingensium editoris*, *de incestu comprivignorum; Samuelis Bohlii & ejus adversariorum &c. Cum quarto capite d. libri tertii* §. *14. seqq.* conjungenda est *disputatio B. Patris de potestate patria*, quoniam ibidem intendi defendere sententiam Patris, societatem paternam ex consensu deduci non posse. *In capite 9. & 10. de officiis erga legatos & mortuos* conferri debent *Grotii lib. 2. c. 18. & 19. Cum commentatoribus, & omnino B. Patris alia disputatio de inviolabilitate legatorum.*

§. 27. Quamvis autem putabam initio, fore, ut intentio mea optima, quam Vobis usque exposui, æqui bonique consuleretur ab omnibus, qui studia & bonas literas amant, & inquisitionem veritatis prosequuntur, deprehendi tamen, me vivere in seculo, in quo non pauci deprehenduntur, qui sui officii esse arbitrantur, libertati philosophandi obviam ire, obices ponere, impedimenta objicere, cancellos circumdare, quibus effringendis nulla par fuerit humana prudentia, quoniam videlicet sentiunt probe, libertate ista philosophandi nimium quantum detrahi autoritati sectariorum, cum olim quidem cathedræ philosophorum adversus molimina, cum ratione libere philosophantium, utcunque munita fuerint autoritate Aristotelis aut similis cujuspiam priscorum sapientum nominis, puta Alberti, Thomæ Scoti &c. hodie vero istud propugnaculum Aristotelicum penitus expugnatum sit, adeoque novo aliquo glaucomate ad defendendam Regiam Veterum Magistrorum doctrinam opus esse videatur. *Vide omnino D. Val. Alb. Epist. præmissam Disp. de Philosophia Christ.* Atque cum rationibus destituantur, quibus propugnaculum istud exornent, rem non melius procedere posse putant, quam si sub specie religionis se, quæcunque faciunt, Deo duce,

facere

facere & pro defensione pietatis militare populo persuadeant, adversariosque suos ut atheos, hæreticos, impios & Novatores traducant, non recordati, videlicet quod *Apologia Augustanæ Confessionis ad art. 4. p. m. 286.* de Hypocritis sectari impietatem & vitia cujuscunque generis, quam illos, quos impios esse diffamant.

§. 28. Quare non adeo miratus sum, cum audirem, eo tempore, quo liber primus Institutionum harum in publicum prodiret, varias de iis censuras in populum spargi, quas inter illa, ut nostis, maximam partem divulgabatur, me in iis fundamenti loco ponere principia, quæ Vobis ad *Atheismum*, *heterodoxiam*, & nescio, quam *impietatem* viam sternant, quæque omnia *Philosophiam* aliquam *Novaturientem* cum non parvo Reipublicæ damno sapiant, quæ calumnia tam late se diffundebat, ut in plurimis fœminarum, puerperas visitantium, conventibus pro more, sermones de ea haberentur. Ego vero generoso contemptu calumniam hanc apertissimam ridebam, & quamvis aliquis ex Vobis mihi hinc inde narraret, esse quosdam, qui insidias mihi hac parte struerent, tamen in mediis illorum turbis quietus ego & conscientia vitæ pariter & doctrinæ tutus vivebam, probe gnarus, me sub Principe Justo degere, qui innocentibus securitatem præstare & posset & vellet; ac ne quidem curiositas me impellebat, ut autorem satis horrendæ istius calumniæ scire cuperem, uti neque nunc scire aveo, sed potius, quisquis sit, omnia fausta atque felicia ipsi animitus exopto; ita enim me non solum Christianismus facere jubet, sed & studium sanæ Philosophiæ aliquatenus inculcat, atque exempla aliorum moderate & absque impetu philosophantium docent, quos inter præcipuum nomino *Renatum des Cartes*, quem ipse primarum objectionum adversus Meditationes ejusdem Autor virum ingenii maximi, *summæque modestiæ* appellat. Et sane, quoties *Gisberti Voetii*, Viri alias multæ eruditionis, libros, quos adversus Cartesium scripsit, evolvo, & iterum *Epistolam Cartesii ad Voetium responsoriam* cum illis confero, toties (de modo tractandi loquor, non de re) ideam concipio duorum virorum maxime disparium, unam Theologi, sed fastuosissimi &

maxime maledici, Potitici alteram, sed placidissimi, & maledicta pleraque generose concoquentis.

§. 29. Uti vero communiter in præfationibus ZOILUS vel MOMUS impugnari consuevit, etiam ubi nullus Momus adest, ita ego egregiam occasionem nactus, possem multam evomere bilem in Zoilos, nisi semper illius fuissem opinionis, ejusmodi invectivas esse indicia animi parum sani, certe impotentis. Accedit, quod calumina ista, in me jacta, mox evanuerit; neque enim mendacia diu durare possunt, similia globis niveis, volutatione hominum nimium quantum crescentibus, sed solis radiis accedentibus facile redactis in nihilum. Denique nec opus videbatur invectiva, cum institutiones meæ prostent, & calumniam istam ipsæ refutent, quas adeo omnium eruditorum censuræ subjicio, sed vere talium, reliquorum enim, qui doctrina sunt vacui, vel ultra scholam & artes liberales non sapiunt, censuram sperno, etsi opinione simulatæ philosophiæ ad ora usque repleti sint & turgidi.

§. 30. Vestra tamen, Auditores, interesse arbitror, ut tanquam medio inter utrosque loco positi, sciatis, quid in culpationibus istis responderi velim, sicubi contingat ea de re in conversationibus familiaribus, ut fieri solet, mentionem iniici, quanquam velim, ut occasiones istas, quantum possibile est, evitetis, & ipsimet ejusmodi altercationum ansam non suppeditetis, cum nihil sit magis pedanticum, & quod hominem ad vitam civilem reddat ineptum, quam si sit animal disputax in quotidiana conversatione, neque ferre possit dissentientes, uti ex adverso ejusdem pedantismi vitio laborat, qui in cathedra publica, disputandi gratia erecta, ægre fert objectiones, ex lege artis propositas, ad quas respondere nequit, & tamen errorem admissum fateri erubescit. Sed quoniam tamen non semper in nostra potestate est, etiam inter familiares omnino evitare altercationes, vel certe non audire, quæ forte unus & alter garrit, minimum interesse vestrum & ne turbentur circuli vestri in doctrina a me hausta, poscit, ut fusius paulo ea de re disseram.

§. 31. Quod igitur *atheismi* vitium attinet, nihil aliud vellem reponi, quam ocularem inspectionem eorum, quæ trado *libro primo cap.*

cap. 3. §. 85. seqq. ubi ostendo, atheismum repugnare directe principiis, a me demonstratis. *Heresin* vero quod concernit, ut illi quidem maxime obstrictus vivam, qui thesin aliquam mihi demonstrabit ex his institutionibus, quæ scripturæ sacræ & fidei, quam profitemur, articulis repugnet; Insuper ad Vos provoco, qui me quotidie Jurisprudentiam & Philosophiam exponere auditis, an unquam aliquam sententiam professus fuerim, quæ sacris fidei nostræ mysteriis adversetur, annon potius in id omnibus incumbam viribus, ut exacte limites, qui Sacrosanctam Theologiam & Sapientiam humanam discernunt, custodiantur, Vobisque ex historia philosophica omnium seculorum demonstrem, quantas turbas dederit in Ecclesia Philosophiæ cum Theologia commixtio. Sed quid verbis opus? An putatis Reverendos Acad. nostræ Theologos, vel quoscunque alios, quibus inspectio doctrinarum s. privatarum s. publicarum est commissa, admissuros esse, ut doctrina heterodoxa divulgetur, & animos Vestros corrumpat? Absit. Id tamen non diffiteor, & Vobis sæpius demonstravi, multas quæstiones & assertiones esse, quibus Theologi communiter utuntur, quæ tamen, si exacte mediteris, proprie loquendo, non sint Theologicæ, sed Philosophicæ, vel Juridicæ; quod vero pro Theologicis communiter habeantur, maximam partem deberi Theologiæ Scholasticæ, quæ in detrimentum inemendabile philosophiam ita cum Theologia contra monitum Pauli confudit, & rudem inde indigestamque molem, uno verbo, informe chaos quoddam effecit, tum etiam neglectui Philosophorum & Jure Consultorum, ante reformationem elegantiora studia negligentium, & ita Theologis Pontificiis occasionem dantium occupandi rem derelictam, quale quid Jurisprudentiæ naturali contigit, uti subinde in institutionibus ipsis tango, cum tamen Jurisprudentia naturalis & Gentium ac Theologia omnino differant, quod probavi *lib. 1. c. 1. § 163. seqq. & c. 2. 137. seqq.* Facit egregie pro illustratione sententiæ meæ, quod ex Hispaniæ metropoli nobis retulerunt non ita pridem Novellæ. Mann vermuthet, daß der Holländische Extraordinair Envoye satisfaction wider die inquisition über die vor diesem in seinem Hause verübte Insolentien wegen des

Herrn Chares bekommen soll, weil selbige durchgehends von allen hohen Ministern improbiret werden, zumahl der Herr de Lyra selber gesagt hat, daß die Inquisitores Leute wären, welche die Theologie verstünden, aber nicht das Recht der Völcker, und bey sothaner consequence nicht wüsten, was einem publiquen Minister zukömmt. Neque illud dissimulo, me credere, quod potestas hæreticum declarandi non competat privatis, neque ad clerum pertineat, sed sit regale, & pertineat ad jura principis circa sacra, etsi hoc regale a principe Christiano secundum normam verbi divini debeat ordinari. Ita video, observatum esse in primitiva Ecclesia & primis Conciliis Oecumenicis. Ita docent me principia genuina Politices. Credo insuper, quod ad officium boni civis in Imperio Romano-Germanico pertineat, in religiones, quæ in eo tolerantur, neque publice neque privatim verba contumeliosa jacere, quia hoc me docuit instrumentum pacis: Credo porro, regulas de officiis boni civis pertinere ad clerum etiam: Credo, illam doctrinam non repugnare Verbo divino: Credo, principem jure suo uti, si refragantes & Zelo aliquo intempestivo subnixos justis pœnis coerceat: Credo, quod placida via magis faciat ad convertendos adversarios in Ecclesia, quam importuna illa, quæ injuriis verbalibus est instructa &c. In quibus omnibus si heterodoxum quid subsit, lubentissime feram censuram eorum, quibus hæc potestas competit.

§. 32. Pergo ad *impietatem*, cujus notam audio illam circumferri, quod subinde dissentiam & scabiose quidem, a patre meo *τῶν ἐν ἁγίοις*, unde nonnemo istam illationem fecit, me non curare leges divinas, sed velle, ut omnes eæ ex sacris Bibliis essent eradicatæ. Nasutum profecto argumentum, & quod multis modis impingit in Logicam. Fateor, dissentio quandoque a patre, sed Catechismus quidem meus me docet, quod salva conscientia id facere possim, & non repugnante quarto præcepto. Quod si id aliquis eo extendere velit, ac si honor & reverentia, parentibus debita, etiam includeret adulatoriam quandam veritatis, quam non autoritas, sed recta ratio dirigit, abnegationem, is vereor, ne exsibiletur a Catechumenis. Quod vero scabiose sentiam de Patre, falsum est, & imo

men-

mendacium. Provoco ad Vos omnes, an unquam, quoties dissensum meum doctrinæ gratia Vobis indicavi, verbulum protulerim, quod in contumeliam Patris Optimi trahi potuerit. Sicubi fieri potest illæsa fidelitate informationis, dissimulo nomen Patris aut aliorum, quibus reverentiam debeo, ut supra monui. Verum est, me hinc inde non magnifice sentire de doctrinis quibusdam Peripateticorum communibus, quod deprehenderim, eas nulla ratione firma niti; verum est etiam, & agnosco, me nonnunquam hac parte provocasse in discursu ad scripta philosophica Patris, tanquam optimi interpretis, quem ego quidem evolvi, Philosophiæ Peripateticæ, sed tum quidem controversia mihi cum Patre non magis intercessit, quam in judicio controversia est inter actorem & procuratorem rei, præprimis cum ipse B. Pater in multis doctrinam communem deseruerit, melioribus rationibus instructus, non solum in scriptis publice editis, sed & adhuc in MSS. ineditis, ut forte in sequentibus exemplum afferemus, adeoque hac parte laudabili exemplo mihi præiverit.

§. 33. Restat *Novatoris* convitium, quod apud veræ sapientiæ asseclas fere contemnitur, cum gloriæ potius ducendum sit, si quis non alienis oculis omnia cernere velit, sed ex propria ratione ab aliis prætervisa detegat, ab aliis non recte dicta emendet. Est hoc proprium Philosophiæ Eclecticæ, quam sequor. Hujus autem præstantiam præ philosophia sectaria erudita dissertatione demonstravit *Johannes Christophorus Sturmius, præmissa ipsius tractatui de Philosophia Eclectica, qui præcedenti anno publicam lucem aspexit:* At hanc nemo Sectariorum, & qui ex antiquitate divam faciunt, refutavit, neque enim possunt, ut alia occasione Vobis demonstravi. Multa igitur nova amplector, multa nova rejicio, multa ipse innovo libertate philosophandi usus & rationem ducem secutus, cui videlicet nec sordent nova, nec inepta videntur antiqua. Quod si retorsione uti placeret, apposite usurpare possem accutum Epigramma Excellentis apud nos, tam quoad vitam, quam doctrinam Theologi, & elegantissimi pariter Poetæ, quo non ita pridem publice disputantes quosdam honoravit:

Errores quisquis Patrum cupit ore tueri,
Semper & antiquum, quod docet, esse crepat,
Ille Novatorum, reliquos dum nomine carpit,
In Veteratorum classe locandus erit.

Scio quidem in rebus Theologicis non facile aliquid innovandum esse, etiamsi eadem rite exposita defendi possint, ne ullo modo pax Ecclesiastica turbetur. At hac in significatione me quicquam novasse, modo negavi, & institutiones meas publicæ censuræ submisi.

§. 34. Dedit tamen ista calumnia mihi occasionem, cum perspicerem, ex concisa brevitate, quam in primo libro adhibui, aliquos ansam arripuisse verba mea in alienum sensum torquendi, ut non solum in libro secundo & tertio mentem meam prolixius, quam initio constitueram, sed & de iis, quæ in libro primo posita erant, cum amicis quibusdam & Viris, quos ob summum pietatis, virtutis vere Theologicæ, studium, veneror, privatim conferrem, petens, ut, si quædam ibi deprehenderent, quæ analogiæ fidei adversa sint, vel, ut talia videri possint, aut ambigue posita in pravum sensum detorqueri, vel novitatem aliquam doctrinæ sacræ periculosam foveant, de istis me monerent in tempore, & petito meo iidem plus quam amice satisfecerunt, objectiones aliquas adversus ibidem posita placide mecum communicando, quas, uti debita gratiarum actione suscepi, ita non possum non, quin pro Vestra informatione ea, quæ inde, ut & ex propiis prælectionibus secundi istius libri primi, mihi venerunt in mentem ad explicationem obscurius ibi dictorum, & corroborationem sententiarum quarundam facientia Vos faciam participes, idque, quantum fieri poterit, brevissimis, & secundum istam normam, ut vel convenienti expositione mentis meæ objectionem evitare Vos doceam, vel ostendam, sententiam, quam defendi, si forte nova sit, non esse tamen theologicam, aut non novam etiam, sed autoritatibus Virorum omni exceptione majorum & plerumque Theologorum nostratium subnixam, etsi non adeo communem.

§. 35. *Cap. 1. §. 3. seqq.* trado divisionem habituum, multum emendatam & correctam, & §. *22. ibidem* communem Peripatetico-

rum

rum doctrinam hac parte infinitis ſcatere erroribus aſſero, neque nunc quicquam muto. Sed iſta quidem doctrina haud dubie Theologica non eſt imo nec nova. Etſi enim tum temporis arbitrarer, in pleriſque primum me errores iſtos detegiſſe, cum non niſi iſtum nævum, quo Metaphyſica Sholaſticorum Sapientiæ titulo ab ipſis inſignitur, cum tamen nihil ſit aliud, quam lexicon terminorum, quorum multi non ad Sophiam, ſed ad Sophiſticen utiles ſunt, a Patre meo in Hiſtoria Metaph. ipſius quæſtionibus annexa, ut & alium, quod intelligentia referatur inter habitus theoreticos ab eodem in annotationibus ad philoſophiam practicam, obſervatum eſſe recordarer, deprehendi tamen nuperrime aliud agens, elegantem meditationem in MSS. B. Patris, quæ doceret jam anno 60. eidem fere & reliqua, quæ in diviſione habituum vulgari obſervaveram, fuiſſe notata, quo pacto mihi gratulabar de ſimilitudine cogitationum cum Patre. Prolixior paulo iſta meditatio eſt, quam ut convenienter proœmio huic noſtro poſſit inſeri. Illuſtrabitur tamen doctrina mea, ſi mentem ejus in ſumma collectam exhibuero, & quomodo ipſe in habituum diviſione velit procedere. *Virtutum*, ait, *alia intellectualis eſt, alia voluntaria; intellectualium alia ſimplex, ſcilicet intelligentia, quæ eſt principiorum Theoreticorum pariter & practicorum, alia compoſita, aque vel Theoretica, Sapientia ſcilicet & Scientia; vel Practica, nempe prudentia, directrix Moralium, & ſolertia, directrix Artificialium. Voluntaria eſt vel Moralis, cujus ſubjectum ſecundarium eſt appetitus ſenſitivus concupiſcibilis, vel iraſcibilis, vel artificialis ſeu ars, cujus ſubjectum ſecundarium eſt locomotiva animi vel corporis.*

§. 36. Illa tamen obſervatio, quantum ſcio, mea eſt, qua *eodem cap. 1. §. 23.* detego craſſum & Theologiæ Chriſtianæ adverſum errorem de differentia habituum Theoreticorum & practicorum: cui lucem affundet *diſſertatio 5. & 6. Maximi Tyrii Philoſophi Platonici*, quas pro præſtantia Philoſophiæ Theoreticæ præ Practica conſcripſit, ſiquidem multas ibi deprehendes rationes, quæ hypotheſin iſtam ethnicam de eſſentia DEI ſpeculativa & appropinquatione hominis ad DEUM per Philoſophiam Theoreticam, ſapiunt. Jam recordor equidem, inter orationes B. Patris extare aliqam 21. *ordine*, qua

qua & ipse præstantiam Theoreticæ vitæ defendit. Sed tantum abest, ut a me re ipsa dissentiat, ut potius dicta mea in multis confirmet. Scopus orationis istius est, ut præstantiam Theoreticæ vitæ demonstret ex prærogativa primæ tabulæ Decalogi præ secunda. Hanc prærogativam utique non negamus, negamus vero, primam tabulam pertinere ad vitam Theoreticam, adeoque dissentimus in terminis. Cum enim totus Decalogus disponat de officiis humanis, de his vero plane non tractet Philosophia Theoretica sed Practica, utique & officia hominis erga Deum ad praxin spectabunt, non nudam theoriam. Quæ vero in dicta oratione prolixe præmisit B. Pater de opinione Philosophorum Ethnicorum, quoad præstantiam Philosophiæ Theoreticæ præ Practica, nimium quantum confirmant ea, quæ posuimus *d. c. 1. §. 24. seqq.*

§. 37. Id vero explicationis alicujus indiget, quod dixi *d. §. 24. in fine*: *falsam esse opinionem Gentilium, statuentium, DEI essentiam consistere in contemplatione*, intellige nuda, & quæ ne quidem pro fine habeat actionem aliquam. Unde cave, ne verba mea cavilleris, inferendo forte, quod statuam, essentiam DEI consistere in actione externa, ac ita ex Scylla incidas in Charybdin, & istum errorem Gentilium, qui DEUM ex necessitate quadam alligarunt ab æterno ad congressum cum materia prima. Nam, ut alia taceam, procederet quidem hoc argumentum, si DEUS homo esset. Nunc cum DEI essentia infinitis modis excedat, ne quidem inferre posses (si negassem omnino contemplationem de DEO, quod tamen ut vides, non feci,) a negatione contemplationis ad positionem actionis, quemadmodum v. g. non poteris inferre, si quis neget lapidem videre, quod statuat, lapidem esse cœcum. Uti enim inter videre & cœcum esse scio dari tertium, non videre, quod de lapide ob imperfectionem suam prædicari possit; ita sentio, inter contemplationem & actionem humanam in DEO dari posse tertium aliquod, quod ob summam ejus perfectionem ignoro. Neque enim scio, scriptura adjutus, essentiam DEI, sed admiror, & ea, quæ scriptura hac de re mihi revelavit, sine scientia philosophica credo. Quod si tamen more humano de infinita DEI essentia loqui licet, placent

omni-

omnino verba Patris dicta oratione p. 504. seqq. *Felix Deus est non contemplando tantum, sed etiam agendo (nihil enim ipsi molestiarum, Numini potentissimo, & simplicissimo creant vel uno momento subeunda negotia infinita.) Suo beneficio DEUS beatus est non alieno. Nos contra, quicquid habemus boni, DEO debemus, non nobis. Quid autem sumus? vermiculi, si cum divina Majestate comparemur.*

§. 38. *Eod. c. 1. §. 29.* dum dico: *Legem semper obligare, pactum nunquam*, non is sensus est; ac si duorum vel plurium consensum non sequatur obligatio, (quod ipsum tamen, & quod promissis obligemur, multoties inculcat scriptura) contrarium enim prolixe declaro *in cap. 7. l. II. de fide servanda*; sed id volo; obligationem, quæ pactum sequitur, non oriri ex ipso consensu, sed ex voluntate legislatoris, servationem promissorum jubentis. Hinc statim subjungo, *legem obligare mediante pacto.* Feci autem istud, ut fortius contradicerem quibusdam, qui ultimo vim obligationis ex pacto deducunt, quos inter, ni fallor, Hobbesius est præcipuus, simul ut contradicerem ex parte Grotio, leges naturales etiam obligaturas fuisse, asserenti, etiamsi ponamus, Deum non esse &c. Quodsi tamen malis, loco phraseos, *quod lex obliget aliquando mediante pacto* usurpare aliam, *quod pactum obliget vigore legis*, non repugnabo, quia inter has duas phrases nullam differentiam interesse opinor, siquidem utraque intendit, legem quidem citra pactum posse obligare, si tollas legislatorem.

§. 39. *In §. 31. ejusd. cap.* dico, quod lex æterna sit figmentum Scholasticorum, ubi non respicio rem sub hoc termino denotatam, sive per eam intelligant justitiam divinam seu totum naturæ ordinem divina voluntate & decreto institutum. Quis enim hæc omnia, nisi sit Atheus crassissimus, asseret esse ἐκ τῶν ἐκ ὄντων? Sed hoc dico, ipsam applicationem legis, quautuntur Schalastici in exponendo conceptu suo, esse impropriissimam, sive: maximam ἀκυρολογίαν in voce legis esse. *Hinc sequitur, quod Deus non agat secundum legem.* Quod si putes esse duritiem in modo loquendi, cum longe differant improprie dicta a fictis, & figmenta sint, non quæ verbis impropriis sunt enunciata, sed quæ extra fingentis aut figmentum suscipientium conceptum non exi-

ſiunt; reſponderem, ſeparandas eſſe locutiones improprias. Aliæ enim fiunt eo modo, ut etiam ex intentione loquentium pro impropriis habeantur, aliæ ita comparatæ ſunt, ut loquentes prædicatum, quod non niſi impropriiſſime de ſubjecto prædicatur, jactent proprie de eodem dici. Fateor, priores locutiones improprias forte ſatis inconvenienter appellari figmenta, ut, quod poſteriores attinet, ſunt ea figmenta vera, quia prædicatio impropria, dum aſſeritur eſſe propria, extra fingentis conceptum, ut propia non exiſtit, ſed loquens eam eſſe propriam omnino id fingit, ita ſi quis hominem pictum venditaret pro homine vero, aut Herodem vellet eſſe proprie vulpem, aut prata ridere proprie, haud dubie fingeret iſta &c. Conſtat autem, quod plerique ex Scholaſticis eam opinonem defenderint, ac ſi lex illa æterna ſit lex proprie dicta, unde & circa ipſam legis definitionem maximas controverſias moverunt, eum in finem, ut legis illa generalis definitio eo melius ad Deum accommodari poſſit, quas fuſius exponit Dominus Oſiand. in *Typo legis naturæ.*

§. 40. Doctrina, quod beſtiæ ſenſu careant, haud dubie ad Theologiam non pertinet, quinimo, ſi intereſſe Religionis cum hac controverſia miſceatur, haud dubie aſſertio de carentia ſenſus palmam præripit opinioni contrariæ. Elegantia hanc in rem ſunt verba veri & genuini Critici Petri Bælii *in Excerptis Reipublicæ literariæ menſ. Martio 1684. p. m. 26. ſeqq. On intereſſa d' abord la Religion dans cette cauſe, par l' eſperance, que les Anti-Carteſiens concûrent de ruiner par là les machines de M. Deſcartes; mais on ne ſçauroit aſſez dire le bien, qui en eſt venu aux Sectateurs de ce Philoſophe. Car ils croyent avoir montré, qu'en donnant aux bêtes un ame capable de connoiſſance, on ruine toutes les preuves naturelles de l' immortalité de nôtre ame. Ils on fait voir que leur ſentiment n'avoit point de plus opiniatres ennemis que les impies, & les Epicuriens, & qu'on ne ſçauroit faire plus de depit à ces mechans Philoſophes, qu'en les deſarmant de toutes les fauſſes raiſons, qu'ils empruntent de l' ame des bêtes, pour conclure qu'il n'y a entre elles & nous, que la difference du plus au moins. C'eſt une choſe aſſurée, qu'il n'y a point de gens qui affectent plus que les impies, & approcher les bêtes de la perfection de l' homme. Voila*

com-

comment la secte de M. Descartes a mis la Religion dans se interets. Mais elle ne s' est pas contentée de cette raison. Elle s' est elevée jusques à la nature de Dieu, pour y chercher des argumens invincibles contre la connoissance des bêtes, & on peut dire, qu' elle y en a trouvé d' assez bons &c. Et meretur tota ejus dissertatio eruditissima, quam occasione tractatus Darmans. *La Bête transformée en Machine ibi à p. 19-34.* proposuit, a Vobis perlegi. Breviter: tota doctrina paucis istis positionibus includi poterit. 1. Concedunt, credo, Peripatetici: *Animam hominis a nobis aliter concipi non posse, quam per facultatem cogitandi.* 2. *Concedunt, quod sensus interni cognoscant.* 3. *Aut necessario concedendum est, cognitionem omnem fieri per cogitationem, aut fatendum, eos, qui cogitationem de sensibus prædicant, ignorare quid loquantur.* Unde 4. naturali ductu fluit conclusio: *Bestias carere sensu interno, quia carent ratione.* Ergo aut ratio indulgenda est bestiis, aut cum ratione simul adimenda ipsis est sensio, vel perceptio, vel cognitio, vel quocunque vocabulo hic uti velis. Non tamen adeo nova etiam est hæc doctrina, ut demum a temporibus Cartesii derivari debeat. *Primum fuisse Gomesium Pereiram*, verba sunt Sturm. *dissertat. 1. de philos. Eclect. p. m. 54. qui bestias omni cognitione seu perceptione carere affirmavit, eumque in nupero hoc seculo κατὰ πόδα secutos esse Cartesium & Digbejum, testatur Willisius de An. brutorum cap. 1. p. m. 6. & Morhofius in dissertat. de Paradoxis sensuum, Gometium istum Philosophum ac medicum Hispanum ait ea de re operosum, ac triginta annorum librum edidisse Methynæ A. 1554. excusum, & Antoniana Margarita ab utriusque parentis nomine insignitum.* Adde omnino *Balium d. l. p. 20. seqq.* ubi ostendit, extinctam fuisse mox cum Pereira istam opinionem, adeoque gloriam inventionis istius non denegandam Cartesio. Quin imo non defuit Anonymus, qui ipsum Bælium moneret, jam tempore Augustini ea de re disputatum fuisse, eamque in rem adduceret ipsius Augustini verba *de quant. an c. 30. Quod autem tibi visum est, non esse animam in corpore viventis animantis, quanquam videatur absurdum, non tamen doctissimi homines, quibus id placuit, defuerunt, neque nunc arbitror deesse. Vid. Bal. exc. mens. Aug. 1684. p. m. 12. &* Rondelius *in peculiari Epistola, cujus fragmentum exhibet Bælius*

ius menſ. Octobr. ejusdem anni p. 290. ipſum admonuit, plusquam trecentis annis ante Auguſtinum a Stoicis Cæſarum tempore, ante hos vero iterum plusquam trecentis annis a Diogene Cynico de anima ſenſitiva beſtiarum fuiſſe dubitatum, etſi Anonymus iſte ſententiam ſuam mox retractaverit, eo quod in evulutione ipſius Auguſtini deprehenderit, in verbis ex Auguſtino allatis nequaquam eſſe quæſtionem de doctrina Pereiræ, unde Doctiſſimus Bælius ſuſpicatur, forte & loca a Rondelio adducta non diſerte probare ejus intentionem, *vid. menſ. April. 1685. p. 425.* quod forte diſcutiemus prolixius alibi.

§. 41. Canones de imputativitate actionum moralium, quas trado c. 1. §. 66. fere omnes hauſi ex Domini Puſendorffii ſcriptis *de J. N. & G. lib. 1. c. 5. & de O. H. lib. 1. cap. 1.* puto tamen circa eos fere conſentire Peripateticos, & communiter eosdem tradi ab ipſismet in libellis eorum Ethicis, maxime illum, quem affero §. 69. quod non poſſint imputari homini, quæ ut adeſſent, vel non adeſſent, penes ipſum non fuit. Has vero omnes regulas intelligo de foro humano, quia tracto in totis Inſtitutionibus Jurisprudentiam, quæ pro ultimo fine habet tranquillitatis humanæ conſervationem, per legum executionem & juſtitiæ adminiſtrationem, adeoque non contradico Dominis Theologis eorumque doctrinæ de imputatione peccati originalis in foro divino. Cui non obſtat, quod tractatum inſtituerim de Jurisprudentia divina, unde forte lector ex legibus bonæ methodi generales iſtas in ea latitudine capiendas eſſe putare poſſet, qua non humano & divino etiam foro conveniant; Nam ex iis, c. 1. & 2. diſſero, cuilibet apparebit, quod Jurisprudentia etiam, quatenus divina dicitur, occupata quidem ſit circa leges divinas, non tamen circa forum divinum, ſed hoc totum relinquat Dominis Theologis. Quoniam tamen etiam ſcandala aliorum accepta avertere cupio, declarationem ſententiæ meæ hic addere volui.

§. 42. *Cap. 2. §. 2. p. 48.* ſtatuo: quasdam leges divinas ſalutem hominis in hac vita intendere, ubi intelligo intentionem immediatam, ſic enim verbis expreſſis me explico *eod. cap. §. 125. & §. 138.* Ergo non nego omnem legem divinam, quæ æternam ſalutem intendit, ſimul intendere ſalutem in hac vita, nego ſaltem, quod immediate intendat.

§. 43

§. 43. *Ibidem* §. 3. dixi, mihi diſplicere communem diviſionem legis divinæ in Moralem, Ceremonialem & Forenſem, quo ipſo tamen nefas vel crimen aliquod in Sacram Theologiam me admiſiſſe nego. Rationes hujus diſplicentiæ expoſui in diſputatione publica *de crimine bigamia* §. 8. & 20. Quoniam ſcilicet multi, qui ea diviſione utuntur, legem moralem & naturalem inter ſe convertunt, & decalogum ubique præcepta naturalia inculcare aſſerunt, aut præter Decalogum nulla in SS. literis extare moralia defendunt, cum tamen conſtet, moralem eſſe latiorem, & ſub ſe comprehendere legem poſitivam univerſalem; Decalogum item etiam inculcare leges poſitivas univerſales v. g. in præcepto nono & decimo; denique, extra Decalogum quoque & v. g. Levit. 18. extare præcepta moralia. Primum quod attinet, conſentit mecum Dn. Oſiander *Typo legis natura p. m. 117. §. 15.* ubi dilucide ait, *diſparem eſſe rationem legis moralis & naturalis.* B. Dorſcheus Theolog. Moral. Diſputat. 1. §. 10. *Legi naturali ſuperadditam, & generi humano communicatam eſſe legem divinam poſitivam, qua deinde plenius, & ad regimen populi Iſraelitici reſtricte per Moſen propoſita fuit, antiquior omnium gentium legibus, & qua omnibus Legumlatoribus primis ſanctionum principium dedit, patet ex gentilium confeſſione, de qua Euſeb. l. 1. praeparat. Evangelica cap. 9. ex loci notatione, qua originem omnium legum ad Ægyptum referunt, quam ex Joſepho Pſal. 105. 22 Iſraelitarum veterum religioſorum inhabitationi debet; ex collatione legum, quam inter Romanas & Ebraas inſtituerunt Juſtus Calvinus in Themide ſua Ebraeo-Romana; Guilielmus Velrot in parall. Juris Judaici & Romani; Molineus in Coll. LL. Rom. & Ebraearum & alii. Adde Diodorum Siculum L. 1. Bibl. cap. 5. pag. m. 43.* Tum ſubjungit §. 11. legem moralem ſcriptam Moſi traditam ante Moſaica tempora fuiſſe cognitam, idque ſecundum ordinem præceptorum Decalogi per varia ſcripturæ dicta probat. Denique ponit §. 13. *Leges morales ante Moſaica tempora notas non ſoli lumini naturali adſcribendas, ſed etiam poſitivas fuiſſe, adeoque ad divinam promulgationem referendas eſſe, ex illuminatione Patriarcharum & divinis ſermonibus Gen. 3. 4. 6. &c. conſtat.* His adde B. Scherzerum *in ſyſtem. Theol. loc. 9. §. 9. p. 266. Ex quo fundamento inter legem*

 Mora-

Moralem naturalem ac positivam distinctio, (quæ melior est vulgari inter jus naturæ primævum & secundarium) nascitur. De secundo, & quod præceptum nonum & decimum concernit, mox fusius dicemus. De tertio possunt sufficere ea, quæ modo ex Dorscheo notavimus, cui junge, quæ prolixe disputo in ipsis institutionibus *l. 2. cap. 3. per integr.*

§. 44. Quæstionem de imperio conjugali in statu integritatis, quam tango. §. *29. seqq. c. c. 2.* ad proprie Theologicas, quarum affirmatio aut negatio heterodoxiam inferat, aut scandalum pariat in Ecclesia, non pertinere arbitror. Unde quemadmodum non prætendo, ut Eruditi opinioni meæ assurgant, ita nec hac parte opus esse puto in commentariis Theologorum nostrorum, qui cum mea sententia faciant, inquirere. Fateor plures, quos vidi, diversam a me sententiam amplecti. Quibus tamen omnibus, si autoritate agendum sit, oppono verba Lutheri *ad Genes. cap. 3. f. m. 49. At si Heva in veritate stetisset, non solum non subjecta imperio Viri esset, sed ipsa quoque socia gubernationis fuisset, quæ nunc sola masculorum est*; sin rationibus, provoco ad ea, quæ latius disserui iterum *lib. 3. c. 3. §. 35. seqq.* ubi hanc quæstionem reassumsi.

§. 45. *In cap. 1.* §. 51. pono commune axioma: *Nihil esse in intellectu, quod non prius fuerit in sensu*, illudque appello verum & illimitabile, *Cap. vero 2.* §. *39.* dico, quod intellectus humanus in statu post lapsum sit instar tabulæ rasæ varias impressiones recipere aptæ, *& eod. c.* §. *66. 67.* statuo, quod recta ratio adsit homini a nativitate per modum potentiæ aptæ vires suas exercendi, si suppeditantibus sensibus ideæ prius fuerint ab intellectu formatæ, & rejicio doctrinam Scholasticorum, ut nimis subtilem, dum docent, inesse infantibus etiam naturaliter, per modum habitus cujusdam connati quædam prima principia practica &c. Quæ omnia ideo hic conjungo, quoniam unum ex altero fluit. Et primo quidem, quod attinet canonem istum: *Nihil esse in intellectu &c.* is ita tritus & vulgatus est, ita in omnium Peripateticorum Physicis extat, ut metuere non possim eum ad assertiones spectare, quæ Theologiæ non consonant, *vide B. Patris mei Physicam c. 49. qv. 66. seqq. p. 263. seqq. Zeidl. Anal.*

poster.

poster. p. 231. th. 31. & p. 572. §. 8. Quod alterum attinet, id paucis monendum, quod Plato & Aristoteles, quoad modum cognoscendi animæ nostræ dissenserint, ita ut Plato statuerit, eum fieri per reminiscentiam, Aristoteles vero per receptionem specierem a sensibus intellectui impressarum; unde & Plato intellectum humanum tabulæ rasæ, Aristoteles nudæ comparavit, *vid. iterum Zeidler. d. l p. 391. thes. 4. & p. 586. thes. 1.* Non ergo putare debetis, ac si, dum tabulæ rasæ mentionem facio, transierim hac parte in castra Platonis, id enim meam intentionem non esse, vel prior iste canon docet: *Nihil est in intellectu &c.* utpote qui Philosophiæ Platonicæ ex adverso opponitur, ut alibi Vobis demonstrabo. Sed usus fui vocabulo *rasæ* secundum communem loquendi modum, quo *tabula rasa & nuda* sæpe promiscue usurpantur. Ferre tamen facile possum, ut omnis ambiguitatis tollendæ causa terminus hic cum altero mutetur. Quod denique concernit tertium, & hic consentientes habeo Viros eruditos & omni exceptione majores, non aliarum solum Academiarum, sed & nostræ. Ex Regiomontana iterum nomino Melchiorem Zeidlerum, qui *in sæpius citato tractatu l. 2. cap. 3. §. 2. & multis seqq.* prolixe demonstrat, rationem humanam initio nat vitatis se exerere solum, ut potentiam, & adeo notitias innatas ipsasi esse nudas potentias, nequaquam vero habitus. Ex Helmstadiensi provoco ad Conrad. Hornejum, *qui in Philosophia morali lib. 4. cap. 2. §. 6. p. m. 559.* satis aperte docet, principia prima tam theoretica quam practica prærequirere cognitionem terminorum, neque ab infantibus intelligi. Ex Jenensi produco Johannem Zeisoldum, qui *anno 1651. seq. quatuor disputationibus publicis de notitiis naturalibus* sententiam hanc nostram ex fundamento demonstravit, & adversus objectiones Sperlingii in Academia Wittenbergensi corroboravit. Ex nostra remitto Vos ad doctrinam B. Patris mei, philosophi *ex Pl. Rever. Alberti nostri judicio in orat. parent.* Christiani (quod prædicatum per totum vitæ spatium ipse quæsivit, quatenus de iis id dici solet, qui philosophando Sacræ Theologiæ non contradicunt, nec adversa quædam scripturæ, & quæ religionem turbare possint, defendunt; quodsi vero quis istud elogium in alienum sensum torquere

quere velit, ac si Vir Beatus Philosophiam & Theologiam distinctissimas disciplinas confuderit, & vel theses Theologicas ex principiis rationis, vel philosophicas ex hypothesibus revelationis demonstrare allaboraverit, is certe B. Patri meo magnam faceret injuriam, ut qui de hac confusione ne per somnium quidem cogitavit unquam.) Hic igitur perspicue eadem inculcat, quæ de notitiis naturalibus docuimus, etiam quod ipsius Dei notitiam attinet, *quæst. phys. d. l. quæst. 68. seq. p. 284. Vacet hæc regula: (Nibil est in intellectu &c.) de iis tantum, quæ sunt in intellectu per modum actus, seu speciei intelligibilis, non semper de iis, quæ per modum potentiæ seu habitus. A. Declara. B. Insunt intellectui nostro notitiæ quædam innatæ, primorum puta principiorum, insunt autem per modum potentiæ, licet illas nullus principiorum sensus antecesserit. A. Ego vero existimem, etiam intelligibiles quasdam species inesse nostro intellectui, quæ tamen nunquam sint ingressæ. Annon enim, (ut alia taceam) Deus est in intellectu nostro, qui tamen sensum omnem effugit? B. Audi ergo hic alteram limitationem: nibil in intellectu, quin præexstiterit in sensu, puta vel per se, vel per aliud. Per se Deum non cadere sub sensum concedo, ne per aliud quidem cadere nego.*

§. 46. Docere Vos hæc possunt, sententiam meam hac parte non esse novam, aliquatenus etiam, non esse heterodoxam, quia a Viris, in quos nulla cadit heterodoxiæ suspicio, fuit defensa. Sed urgent tamen dissentientes, & qui communiter Scolasticorum sententiam defendunt textum *ad Rom. 2. v. 15.* & quod lex naturalis sit inscripta cordibus hominum. Quamobrem etiam *index novit atum n. 19.* Illustri Pufendorffio ut errorem heterodoxum imputavit, quod negaverit, legem naturalem esse insitum quendam & connatum habitum. Huic tamen ex asse satisfecit Vir illustris *in Apologia pag. 46. seqq.* demonstrans genuine, & ex aliis scripturæ locis parallelis, *per scripturam in corda humana* longe aliud significari, quam habitum ejusmodi innatum. Et jam olim Zeisoldus integra disputatione quarta id egit, ut defenderet sententiam nostram non repugnare religioni multisque Sperlingii argumentis in hunc finem adductis solide satisfecit, simulque ostendit, jam suo tempore Jacobum Martini, Philosophum & Theologum ex nostris celeberrimum, illam

illam Scholasticorum doctrinam impugnasse. Unde cum Sperlingius *in Anthropologia l. 1. c. 3. qu. 8. p. 186. seqq.* pro notitiis insitis urgeret allatum Apostoli locum, his verbis: *Ita enim Apostolus: cum gentes, quæ legem non habent, natura, quæ legis sunt, fecerint, ea legem non habentes sibi ipsis sunt lex. Qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, simul attestante illorum conscientia & cogitationibus inter se accusantibus, aut etiam excusantibus. Hinc argumentum necti potest: Quicquid natura cordibus gentilium inscriptum est, id non acquisitum, sed innatum est, Opus legis natura cordibus gentilium inscriptum est. E. opus legis non acquisitum, sed innatum est;* inter alia proponit responsionem Martini *ex partit. Metaph. Sect. 3. qu. 4. p. 321. Ad autoritatem Apostoli responsio est expedita: quod sit distinguendum inter inscriptionem ipsam & modum inscriptionis. Quod Ethnicis, quia faciunt ea, quæ legis Dei sunt, a natura inscripta sit lex Dei, non negatur, negatis notitiis illis naturalibus, sed negatur duntaxat modus quem nonnulli urgent, nempe quod per nativitatem sit inscripta: qui certe modus ex allegato dicto Paulino nunquam demonstrabitur. Recte attendatur scopus Apostoli, & res erit manifesta. Sic ille argumentatur: Aut est eadem Judæorum, quæ gentilium, in causa justitiæ operum ratio, aut apud DEUM est* προσωποληψία: προσωποληψία *apud DEUM non est: E. atqui par est utrorumque ratio. Minor probatur, vel potius tota continetur versu 11. Non enim est personarum respectus apud DEUM. Majoris & conexionis ejus probatio continetur versibus sequentibus, & tali includitur Syllogismo: Quicunque pariter peccarunt, horum, quoad peccata, non potest diversum esse apud DEUM judicium. Judæi & Gentiles pariter peccarunt, E. &c. Minorem probat Apostolus versu 12. Quicunque enim sine lege (Ethnici) peccaverunt, sine lege & peribunt: & quicunque (Judæi) in lege peccaverunt, per legem damnabuntur. Quibus ita disputatis, progreditur porro Apostolus versibus 14. & 15. (in quibus totus nervus datæ objectionis residet,) & quod dixerat, gentiles* ἀνόμως *peccasse, id non simpliciter atque absolute, sed* κατά τι *accipiendum esse ostendit. Externa quidem promulgatione divinæ legis (sunt verba Dn. Mylii supra hunc locum) qualis Israelitis in deserto Sinai facta est, caruerunt gentiles. Hoc est, quod dicit, illos legem non habuisse. Interim natura fecisse, inquit, quæ legis*

sunt, & sic legem sibi ipsis fuisse, id est, habuisse in semet ipsis & in natura tota, unde istum defectum pensare quadantenus potuerint. Opponitur igitur hic lex, quatenus revelata est, & quatenus naturalis. Quid vero id ad notitias innatas? Ex modernis Dominis Theologis adduco Dn. Osiandrum, qui *in Typo legis naturæ p. 158.* non solum de natura intellectus humani loquens, eum vocat *potentiam indifferentem & indeterminatam, juxta Aristotelem, tabulam nudam*, cum tamen *eadem pag.* loci illius Apostolici mentionem injecerit. *sed & p. 129. seqq.* ubi adversus eos disputat, qui negant, dari legem naturalem & volunt: homines omnes leges sibi ex utilitate sanxisse, primo istam sententiam refutat per eundem textum Paulinum, deinde ex ratione adversus Illos disputans & mentionem notitiarum naturalium injiciens, dicit: *Rationem natura instructum esse principiis quibusdam Theoreticis tam evidentibus, ut etiam ab infante probentur, modo exponantur termini, v. g. quid sit totum, quid pars &c. atque sic intelligendum esse, quod dicantur ista notitia ante ipsorum terminorum notitiam praexistere & menti inesse.* Quo ipso satis aperte Vir Reverendus asserit, notitias istas ante cognitionem terminorum esse nudas potentias. Denique nec obstat opinioni nostræ, quod infantibus etiam minimis fides tribuatur a Dominis Theologis, fides vero notitiam aliquam, eamque actualem præsupponat. Fides enim non est opus naturale: At nos de naturali aliquo effectu hic sumus solliciti, qui possit ex lumine rationis demonstrari, non per verba aliqua obscura & nihil significantia exponi. Igitur uti physicus, qui negat, quod virgo pariat, hac parte Theologo, qui dicit, Virginem Mariam peperisse, non contradicit, ita nec contradicit Philosophus, negans dari notitias naturales connatas, Theologo asserenti, dari fidem præternaturaliter in infantibus a prima nativitate excitatam. Quin potius iste Philosophus, si Christianus est, & Scripturam videt docere, quod infantes fidem habeant, non finit se immiscere disquisitioni Scholasticorum; utrum ista fides sit actus, an potentia, an habitus, sed ita fere cogitat. *Sancte Deus, Tu dixisti in verbo Tuo, quod mysteria fidei non manifestaveris Sapientibus hujus mundi, sed stultis, & qui credunt, se per omnem sapientiam suam ne minimum quidem punctum mysteriorum*

rum fidei posse attingere; Tu per Vas tuum electum admonuisti homines, ut in rebus fidei se decipi non patiantur per philosophiam. Et e totus pene mundus in eo est, ut Theologia quadam Scholastica, quæ nihil est aliud, quam chaos aliquod rationis & revelationis Tuæ, velit metiri immensurabilia fidei mysteria. Sed da mihi, ut autoritatem Verbi tui præferam autoritatibus hominum, quanta quanta sint, & si in rebus ad fidem pertinentibus Verba Tua pro me videam, vel clare omnino, vel ex aliis locis Parallelis interpretationem accipientia, da mihi, ut iis simplici assensu credam, etsi modum, quo prædicatum cum subjecto connectitur, ignorem, neque tentem, distinctionibus Methaphysicis aut aliis ejusmodi subtilitatibus ineffabilia tua mysteria eloqui. Igitur si Verbum Tuum mihi inculcat, infantes usu rationis non pollentes credere in Christum, id credam, etiamsi conceptum mihi distinctum hac de re formare non possim, quia scio, quod verbum tuum non mentiatur, nescio vero, quid rerum sit ille habitus, quem Scolastici ex Philosophia scripturam exponere intendentes, Verbo Tuo inseruerunt, quem que neque potentiam neque actum esse volunt, & ita dum perspicue intelligi volunt, faciunt, ut nec ipsi, quid velint, intelligant, nec alii, qui eos audiunt &c.

§. 47. In eodem c. 2. §. 65. adduco pro demonstratione, quod lex divina positiva haurienda sit ex divina revelatione, locum Apostoli *Rom. VII. v. 7. Non cognovissem, concupiscentiam esse peccatum, nisi lex dixisset: non concupisces*, eumque locum sic παραφράζω, quod Apostolus hic profiteatur, se *rationi sua relictum* non cognovisse, concupiscentiam esse peccatum, nisi lex *divina positiva* dixisset: non concupisces. Sed postea deprehendi est Dominis Theologis non omnes ejus esse opinionis, quod lex illa: *non concupisces*, sit positiva, sed aliquos habere eam pro naturali, ex quorum opinione adeo contra meam doctrinam sic disputari posset: Legem de concupiscentia ipsa creatione niti, atque illud a nobis exigere, ut simus, quales creati sumus, nempe sine ulla mali concupiscentia; adeoque tale hoc præceptum esse, ut salva sua justitia & veritate non potuerit aliter Deus, quam exigere, ut homo sit, qualem sancto suo consilio & destinaverat & fecerat. Nam legem, quæ creatione nitatur, esse naturalem, non positivam. Ex dictis etiam sequi, quod different

nostra, quam inter legem naturalem & positivam quæsivimus §. 64. non omnes numeros impleat, quod legis naturalis cognitio ex recta ratione, positiva autem ex revelatione peti debeat. Valere eam utique, nisi ipsa ratio nostra esset obscurata, ut cum extantiora adhuc agnoscat & detestetur vitia, non penetret ad interiora & subtiliora, quæ tamen in natura integra æque inspexisset, licet positivæ tum etiam nonnisi ex revelatione innotuissent. Et ergo ex naturæ corruptione esse, quam ipse deplorat Apostolus, quod ne quidem morbum suum nisi ex legis nova promulgatione agnoverit &c. Ego vero dum illam periphrasin loci Paulini in Institutionibus meis posui, id non feci absque consultatione Theologorum nostrorum, & potissimum respexi ad verba B. SCHERZERi in *Systemate Theologiæ, loco 7. §. 9. p. 154. Concupiscentia Originalis in decalogo prohibita est, ergo peccatum est, Rom. VII, 7. ubi de concupiscentia agitur, cujus ἀνομία ex lege naturæ cognosci nequit.* Atque hæc verba B. Scherzeri si cum Institutionibus meis aut mea periphrasi jungas, certus sum, me ab ejus mente ne in minimis quidem recessisse, adeoque doctrinam hanc ex illis esse, quæ turbam aliam in Ecclesia daturæ non sint, etiamsi alii Domini Theol. contrariam foveant sententiam, cum quibus uti disputare nolim, ita videtur tamen iste dissensus non incommode tolli posse, (ut alia jam taceam,) distinguendo inter legem naturæ status primordialis & status post lapsum, ita ut objectio contra sententiam nostram de priori loquatur, nos vero B. Scherzerum secuti, loquamur de posteriori. Atque hac distinctione litem melius tolli posse arbitror, quam si distinguas: aliud esse, lege naturali vetari; aliud prohibitionem sola ratione, qualis nunc est, agnosci. Nam primo B. Scherzerus non solum dicit, quod concupiscentiæ peccatum a ratione cognosci nequeat, sed notanter dicit, quod nequeat cognosci *ex lege naturæ*. Deinde vereor, ut hæc distinctio non impugnari possit ex dicto Paulino *Rom. II. v. 14. 15.* tum Gentium cordibus inscriptas esse leges naturales testatur, quæ locutio ex communi nostrorum interpretatione id vult, quod Gentiles etiam legem naturalem post lapsum sine revelatione cognoscant, & quod adeo lex naturalis hoc tempore nulla alia sit, quam quæ ab homi-

hominibus hodie etiam ex lumine rationis cognosci potest, sive per notitias quasdam connatas, sive per acquisitas. Neque tollet distinctionem inter legem naturalem status integri & corrupti, quod lex naturalis sit invariabilis & indispensabilis, si modo secernas: aliud esse variationem ipsius legis, qua propositio est mentem legislatoris continens, aliud variationem cognitionis unius ejusdemque legis & in statu integro & incorrupto eandem propositionem inculcantis.

§. 48. Rem claram esse arbitror. Ne tamen & hic putes, me non Theologum, inepte inter dissentientes Theologos, me ipsum fecisse arbitrum, non possum non apponere verba Dn. Osiandri, quamvis paululum prolixa, utpote quæ non solum & thesin meam & conciliationem confirmabunt, sed & a Novitatis in Theologia vitio me absolvent. Ita vero Vir laudatus *in typo legis naturæ p. 167. §. 44. 45. Lex naturæ considerata tum in statu integritatis tum in statu corruptionis & naturâ lapsæ maxime distant inter se & diversæ sunt naturæ, conditionis & effectuum &c. Lex enim naturæ in statu primævo dictitat rectitudinem omnium facultatum, cum qua non poterat consistere ulla obliquitas, spectabat ad imaginem divinam, consistebat in justitia & sanctitate veritatis. Creavit enim Deus hominem rectum, non infantilis imperfectionis, ut vult Josephus, non simplicem tantum & expertem mali, ut sentiunt Photiniani, sed positive rectum in Intellectu, Voluntate & Affectibus &c. vide locum Deuteron. 9. v. 5. Hinc Augustinus: hominem dicit factum justum, a Deo bonam institutam Naturam, Serm. de verit. Apost. c. 2. & 14. At lex naturæ in statu destituto umbra saltem est rectitudinis primævæ, vestigium Imaginis divinæ, litera obtusa nitidissimi Typi, quæ consistit cum corruptissima omnium facultatum conditione, Intellectus cæcitate, Voluntatis perversitate, Appetitus distorti pravitate, de quo Eph. 2. vers. 1. 2. 3. Secundo lex naturæ primordialis omnem exclusit concupiscentiam, ostendebat, omne dissidium facultatem esse malam, obligabat non tantum personam ad activam justitiam, ut sentit Molinæus, sed etiam ipsam naturam ad intrinsecam rectitudinem, prout ipsa creationis ratio nos docet. Videatur locus Gen. 1. vers. 31. & conferantur locus Gen. 2. v. 25. atque Gen. 3. v. 6. 7. ut recte dixerit Augustinus: Creatus est primus homo in natura sine culpa, in natura sine vitio. Serm. 11. de verit. Apost.*

Apost. c. 2. At lex Naturæ in statu lapsus non excludit concupiscentiam, neque ostendit illud malum profundum intimis inhærens animæ fibris, adeo quidem, ut ipse Apostolus dicat Rom. 7. v. 7. Peccatum non cognovisse se, nisi per legem, scilicet Mosaicam, quæ concupiscentiam prohibet; quanquam enim, ut Pharisæus, agnoverit, concupiscentiam exundantem in mala opera esse peccatum, & interiores motus non fœdo hoc nomine esse gravandos existimarit, quanquam etiam vi luminis & legis naturalis eo usque assurgere potuerit, ut motus interiores voluntatis concursu effigiatos inter reprobos fœtus numeraverit, non tamen ad radicem malam penetrare potuit, & seposita lege divina concupiscentiæ habitualis malum cognoscere. Hinc ulterius dicit v. 14. Scimus, quod lex scilicet divina, spiritualis: at ego carnalis sum, venditus sub peccatum. Decalogus itaque sive lex divina spiritualis est, at homo quantus quantus est sibi relictus etiam cum lege naturæ carnalis: nam, si regenitus sese carnalem vocat, in præcisione ad inhabitantem spiritum, renovantem, dominantem, quanto magis irregenitus, ut ut illis reliquiis instructus. Tertiò lex naturæ in primo homine complectebatur Dilectionem DEI & proximi, sinceram & perfectam dicebat facultatem, cujus beneficio producere poterat opera vere bona, & ex asse DEO placentia, imo observata in æternam culminabat beatitudinem. Qui enim fecerit hæc, teste Mose, vivet in illis, Levit. 18. v. 5. Quapropter etiam Augustinus Adamum beatum conditum esse statuit tanquam dilectorum bonæ voluntatis. Nam hoc gaudium, inquit, quod hujus boni adeptione gignitur, cum tranquille & quiete & constanter erigit animum, beata vita dicitur; nisi tu putes, aliud esse beate vivere, nisi veris bonis certisque gaudere. Videatur l. 1. d. l. arbit. c. 12. 13. & l. 14. de civitate Dei c. 20. At lex naturæ in homine corrupto illam dilectionem, quæ est veri Numinis, Patris, Filii *& Spiritus Sancti, nescit, illam dilectionem proximi sinceram & perfectam, quam DEUS requirit, ignorat; non opera ex se gignit vere bona, sed si ad interiora respicias mala, simulacra tantum virtutum, nec ducit ad beatitudinem æternam, cum alias sine Christo Gentiles sola honestate externa constanter observata adspirare possent ad scopum præfixum, ad finem ultimum, omnem naturam post casum Protoplasti & naturales vires excedentem, contra disertum Christi oraculum Marc. 16. v. 16. Constat*

stat ergo, legem naturæ in statu integritatis non eandem esse cum lege naturæ in statu destituto, cum sublimius Dominium illa ostenderit, & ad illud obligarit, hæc autem in inferiori sphæra subsistat, & ne homines in bestias degenerent, saltem caveat, nec non qualicunque modo stimulet ad DEI inquisitionem & venerationem. Legem naturæ, quæ animum Adami exornabat, repetitam fuisse in Decalogo, qui eidem ex asse respondet, illam perfectionem, quæ in primo parente reluxit, exigit, atque Dilectionem DEI & proximi extensivam, intensivam, protensivam postulat, Christo interprete, Matth. 22. vers. 37.

§. 49. In §. *125. seqq. d. cap. 2.* posui, leges divinas positivas, quæ dirigunt officium hominis circa cultum Dei, immediate intendere beatitudinem æternam eoque statim retuli legem ceremonialem. Sensi tamen postea esse nonnulla, quæ mihi hac parte ex Theologia opponi possint. Scilicet: Legem ceremonialem non ita beatitudinem æternam pro fine habuisse, ut medium esset ejus impetrandæ: Sic, uti honor ille morali merito habeatur, quod qui perfecte eam servasset, salutem consecuturus fuisset. Ceremonialem etiam legem latam esse homini corrupto, & per legem ullam, ut servaretur impote, unde sapientiæ divinæ non convenerit ferre legem eum in finem, qui nunquam obtinere posset. Potius illum finem istius legis esse præcipuum, ut populus Israeliticus & ecclesia, ex qua nasciturus erat Messias, ab aliis distingueretur, & ut lex Pædagogus ad hunc esset illis, qui ei subjecti erant, & peculiarem istam promissionem habeant. Ita legem ceremonialem tota ἀκριβείᾳ sua servare neminem salvasse, scilicet uti lex est, non vero, quatenus fidem in Messiam promovebat: Neque enim negari, quod fidem in Christum respexerint sacrificia & aliæ sanctiones legis ceremonialis, verum aliud esse legem sive ejus sanctiones, aliud fidem, cujus exercitium hæ promovebant. Nec ergo salutem hominum vel temporalem vel æternam proprie Deum intendisse in lege ceremoniali, ut videlicet ex lege obtineretur, sed cultum præscripsisse, qui magna sui parte homines ad fidem & Messiam ducere, aut amandaret, hoc autore & illo instrumento salutem consecuturos. Nimirum, si quid Deus per legem aliquam intendat, illud lege ea servata

servata obtineri. Quare potius nulla lege naturæ lapsæ lata, Deum posse beatitudinem hominis æternam intendere, quia ex ipsiusmet ordinatione soli gratiæ & fidei ille debeatur honos, quod homines salventur &c. Jam quid nos ad ista? Breviter: consentimus omnino, quod per observationem legis ceremonialis homines non potuerint beatitudinem æternam consequi, sed negamus, quod propterea dici nequeat, quod Deus intenderit in ista lege beatitudinem hominis æternam: Quin potius ex dictis inferimus, quod eo ipso, quod Deus in latione legis ceremonialis intenderit pædagogiam ad fidem in Christum, per hanc vero intenderit salvare homines, necessario dicendum etiam sit, quod in ipsa legis ceremonialis latione intenderit simul salvationem hominis, etsi non immediate, sed ultimo, quatenus ad finem ducere debebat. Quare notamus, phrasin, quod *Deus intendat in lege finem aliquem*, dupliciter dici: primo, ut sermo sit de ejusmodi intentione, quæ simul legem, ut medium finis istius consequendi suppeditat, deinde, ut intelligatur de intentione tali, quæ ita finem respicit, ut lex ipsa medium ipsum non suppeditet, sed saltem ad ipsum medium nos ducat. Prior acceptio est in objectione, sed ad posteriorem nos respeximus in institutionibus nostris. Quod vero posterior ista non sit inconveniens, declarabo per simile. Ita non inconvenienter dico, quod is, qui ideo incumbit studio physico, ut Medicinæ postea operam dare velit, etiam, dum in Physica discit imperfectiones, quibus subjectum est corpus humanum, *intendat curam corporis humani*, etiamsi ipsa cognitio imperfectionum non sit medium illam curam consequendi, sed ducat saltem ad aliam disciplinam curam ostendentem, nempe ad Medicinam. Possum tamen aliquem facile excusatum habere, qui obiter, vel lectione cursoria inspectis institutionibus meis istam objectionem animo volvat, quia deprehendo, magnam ad id ansam suppeditare locutionem meam, & quod dixeram, in legibus, quæ cultum Dei respiciunt, qualis etiam est ceremonialis, *immediate* Deum intendisse beatitudinem æternam. Quomodo enim Deus salutem illam in lege immediate intendit, nisi lex ipsa sit medium eam consequendi? Quin imo dum jam fatemur, legem ceremonia-

lem

lem & ita reliquas leges omnes in ſtatu poſt lapſum pulicatas, quæ non credenda, ſed facienda inculcant, & circa cultum divinum aliquid diſponunt, ſaltem ultimo & quatenus uſus earum pædagogicus eſt ad fidem, reſpicere ad vitam futuram; annon eo ipſo evidentisſime aſſerimus, quod eædem *mediate* reſpiciant beatitudinem æternam? Quo pacto profecto una ex præcipuis hypotheſibus, quibus nituntur inſtitutiones noſtræ, corrueret. Igitur, ut pariter & hypotheſes meas corroborem, & dubio iſti non levi ſatisfaciam, omnino eſt, ut adhuc aliam ambiguitatem tollam, quæ eſt in phraſi: *intendere finem aliquem immediate.* Quippe τὸ *immediate* ſumitur vel abſolute pro negatione omnis medii alterius, vel reſpective pro negatione certi alicujus medii. Si quis ea, quæ diſſeruimus in inſtitutionibus *ad* §. *127. ſeqq.* accurate perpendere velit, patebit ei, quod, dum dicimus: *Leges de cultu divino diſponentes immediate intendere beatitudinem æternam*, noſtra intentio non ſit, quod negare velimus omne aliud medium, & v. g. fidem, ſed quod negare velimus ſaltem, quod non reſpiciant ſalutem æternam mediante temporali, aut quod non reſpiciant immediate ad temporalem ſalutem ſeu tranquillitatem humani generis, & deinde poſt hanc demum ad æternam. Declaramus mentem noſtram iterum ſimili. Sic ſi Phyſicam cum Ethica comparo, recte dicto, certe non inconvenienter, quod Ethica intendat immediate curam animi, phyſica vero immediate curam corporis, etſi ſi citra hanc comparationem foret, & ſi phyſicam compararem cum Medicina, neceſſe ſit, ut phyſica medicina curam corporis intendat.

§. 50. In fine c. 2. in eo ſum, ut oſtendam exactam differentiam inter Jurisprudentiam & Theologiam, & genuinos limites inter has Facultates duas ſuperiores, ubi aſſerui, ad Jurisprudentiam etiam pertinere expoſitionem legum divinarum, de officiis hominum erga homines diſponentium, eamque doctrinam JCtis cum Theologis eſſe communem, vid. §. 137. 141. 142. d. c. 2. Sed ne tamen Vobis hac parte ullum dubium remaneat, provocavi probationis loco 1. ad praxin communem in territoriis Principum Proteſtantium, quoniam conſtat, quod de cauſis matrimonialibus (atqui circa

has potiſſimum ſe exerit efficacia legis divinæ poſitivæ ad JCtos ſimul pertinentis) non ſolum in dubio, ubi quæritur de prohibitione legis divinæ a Dominis Theologis ſoleant reſponſa peti, ſed & a Facultatibus Juridicis ex ea videlicet ratione, quod doctrina de conjugio pertineat apud Proteſtantes ad Jurisprudentiam Eccleſiaſticam, quem fuſius & integris tractatibus expoſuerunt in noſtra Academia Carpzovius, in Viadrina Brunnemannus & Excell. Strykius, qui & hinc inde in dictis tractatibus ſententias Facultatum Juridicarum in cauſis matrimonialibus allegant. Et hinc ex reſponſo ejusmodi Facultatis Juridicæ nata fuit controverſia de conjugio cum defunctæ uxoris ſorore, inter Bucholzium & Havemannum ac Strauchium, & Bucholzius varia adduxit teſtimonia ipſorum Theologorum noſtratium, quod cauſæ matrimoniales, quoniam ex noſtra hypotheſi matrimonium pro Sacramento non habetur, ad cauſas ſeculares pertineant, *in reſponſo JCtorum Rintelenſ. &c. n. 9. & 10. pag. m. 27. ſeqq.* 2. Idem etiam oſtendit obſervantia Conſiſtoriorum, quia plerumque ea dimidia parte conſtant ex Theologis, dimidia parte ex JCtis, non aliam ob cauſam, quam, ut ad Theologos primario ſpectent negotia ſpiritualia, ſalutem æternam concernentia, ad JCtos temporalia, quæ immediate attingunt tranquillitatem temporalem. Et ne gratis id dixiſſe videar, provoco 3. ad Conſtitutionem principalem AUGUSTI Elector. Saxon. in Ordination, de Conſiſtor. Lipſienſ. & Wittenbergenſ. tit. 1. Nachdem in dieſen beyden Conſiſtorien nicht allein Gewiſſens-Sachen, ſondern auch weltliche Händel vorgebracht und verrichtet werden müſſen, ſo die Ehe-ſachen, der Kirchen- und Schuldiener Güter, Unterhaltung, Leben und Wandel der Lehrer und Zuhörer belangen, ſoll keines alleine mit Theologiſchen oder Politiſchen Perſonen, ſondern in gleicher Anzahl aus beyden Ständen, nemlich mit zweyen gelehrten und gottfürchtigen, aufrichtigen und erbaren Theologen, desgleichen auch zweyen Politicis beſtellet werden, it. tit. 8. Die Sententz und Urtheil aber ſollen nach der Heil. Schrifft, auch den gemeinen, und in unſern Landen gebräuchlichen und üblichen Rechten, gefaſſet und geſprochen werden. Und dieweil in Ehe- und andern derglei-

chen

chen Sachen etliche vornehme Theologen, Lutherus und Philippus, aus der göttlichen Schrifft etliche opiniones, so sich mit den gemeinen Rechten nicht durchaus vergleichen, gezogen, so sollen unsere Consistorialen auch dieselben in guter Acht haben, und darauff, so viel derer in unsern Landen biß anhero gehalten, und durch den Brauch der Consistorien angenommen, die Urtheil und Abschied richten und fassen. Quare conclusi §. 140. de c. 2. quod hac parte privilegium habeat Jurisprudentia præ Medicina & Philosophia, quod hæ videlicet principia demonstrandi ex Theologia sumere non debeant. De medicina nullum est dubium; neque id etiam prætendunt Medici. De Philosophia idem Vobis apodictice demonstravi non ita pridem alibi. Et huc respexit Reverenda Facultas Theologica Academiæ nostræ *in Programm. Dom. 9. post Trinitat. hoc anno publ. affix. Neque enim ulli, in nostra certe Academia, permittendum, ut vel mysteria explicet in scripturis tradita, vel quid justum injustumque sit, quod Moralis Theologiæ officium est, a revelato principio deducat, vel Ecclesiæ Veteris Patres, dogmata, hæreses, ritus, & quicquid præterea Historia, quæ dicitur, Ecclesiasticæ studium persequitur, recenseat, nisi post decentem profectuum explorationem jus & privilegium hæc talia docendi a nobis impetravit.*

§. 51. *In cap. 3. §. 56. seqq.* tango Philosophiæ cum Theologia mixtionem, pessimo more a Scholasticis introductam, eoque refero §. seq. Pneumaticam. Cæterum ne hæc sententia mea Vobis durior aut nova videatur, reclamante videlicet multorum Virorum, magnæ alias autoritatis, autoritate, his quidem oppono autoritatem Illustr. Seckendorffii im Christen-Staat. *lib. 3. c. 7. §. 2. pag. 514. seq.* Den Gebrauch der Jüdischen Schulen verwarff unser Heyland nicht, wiese vielmehr männiglich darauf, und nennet sie Moses Stul, aber den Mißbrauch verwarff er, daß sie das GOttes Wort mit Menschen-Satzungen und Auslegungen verderbten, und sich in Secten theileten: Denn aus dem Schul-Gezäncke kommen der Pharisäer und Sadducäer Rotten her, von denen im Neuen Testament viel zu lesen. *Item eod. c. 7. §. 4. p. 518. seqq.* Aus Paulo vernimmet man nicht, daß er die *Philosophi*sche Art zu reden oder zu *argu-*

mentiren nach denen *Terminis* der damahls schon beschriebenen Kunst der *Logica* oder *Topica*, *Metaphysica* oder *Apodictica* geführet hätte, ob er gleich vernünfftige und bündige Schlüsse, auch verblühmte Redens-Arten wohl zu brauchen weiß, welche die Vernunfft und Ubung, auch ohne die Kunst-Bücher und Lehr-Art der Griechen mit sich brachte, und den Heiligen Geist bey Verkündigung des Worts zum Werckzeuge behielte, als Stücke, die aus dem guten Licht der Natur noch übrig sind, dasselbe auch reinigte und heiligte. Daher als er zu Athen mit den Secten der Epicurer und Stoicker zu *disputiren* bekam, und sich sonst in die Leute wohl schicken konte, wie er selbst sagt, er sey jederman allerley worden, so braucht er doch der Philosophischen Schul-Weise gar nicht, sondern er verkündiget ihnen bloß hin das Evangelium von JEsu und von der Auferstehung, so ungereimt ihnen auch solches vorkam. Auch da er die öffentliche Rede (*in Areopago*) auf dem Richtplatz hielte, und stattliche Gelegenheit hatte, zum Exempel *de ente*, oder von dem göttlichen Wesen, oder von der Welt Zustand, wie solche Dinge die *Philosophi* ausgesonnen, und davon spitzfündig wider einander *disputiren* könnten, einen Eingang zumachen, thäte er es doch nicht, sondern er übergienge alle solche ihre Kunst-Wörter, und nahm den Anlaß von einem Punct, welcher der allerschlechteste schiene, und sie gantz zu unwissenden Idioten machte, nemlich von dem Altar des unbekanten GOttes. Schritt darauf alsobald zum Grund göttlichen Worts, achtete ihre Theologie und Götzen-Werck nicht werth anzuziehen, oder weitläufftig zu wiederlegen, oder *de natura Deorum*, von GOttes Wesen und Eigenschafft *Metaphysice* zu *disputiren*, sondern fing an vom Artickel der Schöpffung und daraus folgender rechten Erkäntniß und Ehre GOttes: beschuldigte sie der Abgötterey und Unwissenheit, und mit Hindansetzung aller ihrer unzehliger und *subtil*er Bücher, brachte er allein ein Zeugniß eines Poeten vor, welches die Schöpffung bekräfftigte, daß nemlich die Menschen göttliches Geschlechts wären, oder von GOtt herkämen: liesse also ihre gantze Philosophie und Subtilität liegen, ermahnete Sie bloß zur Bekehrung mit Fürstellung der Gefahr

vom

vom jünsten Gericht, und der herrlichen Gelegenheit, welche der Weltrichter, (der von den Todten erstandene Christus) männiglich mittels des Glaubens fürhielte. Also siehet man hieraus, wie dieser unvergleichliche Apostel oder Send-Bothe GOttes, der unmittelbar im Himmel unterwiesen war, das Christenthum auch unter den allergelehrtesten Leuten selbiger Zeit (die in Athen, als der höchstberühmten Schule, zugegen waren) ohne einige Philosophische Kunst gelehret, und darzu keine adminicula der damahls Landüblichen Wissenschafft gebraucht, als so fern er nur aus einem bekanten Buch etwas gefunden, so den Glaubens-Articel der Schöpffung beystimmig war. Man findet auch nicht allein, wie er hingegen in den Jüden-Schulen zu allererst aus dem Alten Testament gelehret, und darnach bewiesen, daß der darin verheissene Meßias eben der JEsus von Nazareth wäre, sondern auch seine zwey liebsten und besten discipulos und Jünger, (daraus herrliche und heilige Bischöffe worden) nemlich den Timotheum und Titum auf die Schrifft, und dero fleißige Lesung und Wiederhohlung gewiesen, wie er sie hingegen von der weltlichen Klügeley und Schul-Gezäncke abgemahnet, dabenebst auch die Christen in gemein davor gewarnet, massen er mit ausgedruckten Worten an die Colosser thut: Sehet zu, daß euch niemand beraube durch die Philosophia und lose Verführung nach der Menschen Lehre und nach der Welt Satzungen, und nicht nach Christo ꝛc. It. cap. 8. §. 1. p. 531. Es haben hochgelehrte Leute längst angemercket, daß sobald die Philosophi, oder die Gelehrten aus denen Heyden das Christenthum angenommen, und ihre Lehr-Sätze und Lehr-Art in die Kirchen gebracht, alsofort das Schul-Gezäncke, davor S. Paulus warnet, stärcker angangen, und daraus die meisten Ketzereyen entstanden, denn dieselben Gelehrten brachten ihre vorgefaste Meinungen mit in die Kirche, und wolten von den Glaubens-Articulen nach denen Regeln und Arten urtheilen, deren ein jeder gewohnet war. Et §. 2. p. 534. seqq. Wie aber endlich die alten Bücher der Heydnischen Philosophen etc. unter die Geistlichen, sonderlich die Münche geriethen, da ist die Theologia Scholastica herfürgebrochen etc. damit mehr geschadet als genutzet wor-

worden. Es kommet mir für, ob haben die guten Münche und Priester, welche die gemeldten Bücher am ersten in die Hand bekommen, eine grosse Curiosität gehabt, und Anfangs ein gewaltiges Geheimniß daraus gemacht, auch sich damit sonderlich wollen sehen lassen, daß sie nun von gar andern Dingen als von der H. Schrift und Patribus, oder von den Legenden und Geschichten der Heiligen, womit sie die Leyen, das ist, Hohe und Niedere fast allein abspeiseten, reden und schwatzen können. Christlich und wohl hätten Sie gethan, daß Sie lieber die wiedergefundene Heydnische Bücher gleich verbrennet, als nicht besser gebraucht hätten ꝛc. Denn es scheinet leyder, Sie haben GOttes Wort aus solchen Künsten meistern lernen; Sie haben es gemacht, als wann man ein Schloß nach einem altväterischen etwan ungefähr gefundenen modell eines Bauren-Hauses einrichten wolte, und wann man die Würdigkeit der Heiligen Schrifft gegen die Weltweißheit hält, so haben Sie das Gold mit Kupffer und Bley, den reinen Wein mit trüben Wasser, das Licht mit Finsterniß vermenget, indem Sie die Glaubens-Artickul nach den Philos. Künsten zumessen und auszuecken angefangen. Da haben sie wissen wollen, wie sichs von GOtt, von Christo, von den H. Sacramenten nach den prædicamentis und prædicabilibus reden liesse, da hat sich substantia, accidens, qualitas, quantitas, actus, potentia, causa moralis, abstractum, concretum, und alle anderer dergleichen Termini und zwar noch viel spitziger als es die Heidnischen Philosophi jemahls gethan, und mit selbst ersonnenen barbarischen Wörtern, zu den Geheimnissen des Glaubens schicken, und diese sich darnach ausgrübeln und auswiegen lassen müssen. Da sind unter andern unzehligen Terminis und deren distinctionen ersonnen worden, Alietas, Hæcceitas, identitas, Individuatio, Ly, Quidditas, Suppositum, Ubicatio, Velleitas, Eminenter, Formaliter, Entitative, Comitanter, Radicaliter, Intentionaliter, Primo & Secundo, Numericum, Præcisum, Reduplicativum, und dergleichen vielmehr ꝛc. Und ist solcher Gestalt, da dieses Wesen fast den gantzen Geistl. Stand überschwemmet, nicht mehr möglich gewesen dasselbe zu dämpffen, sondern es ist diese Kunst so nöthig worden, als eine andere, indem man

man die daraus erwachsende Irrthümer, weil man einmahl über GOttes Wort hinaus geschritten, mit gleicher subtilität wiederlegen müssen. Es hat damit gegangen, wie man bey den Gelehrten ein Sprichwort hat, von dem Nord-Ost-Wind, den sie Cæcias nennen, der pflegt grosse Wellen zusammen zu treiben, kan sie aber nicht wieder aus einander bringen, rc. Und ist also die Theologia Scholastica ein solches Werck worden, darinnen niemand auslernen können, ja es haben sich die Zwistigkeiten der Gelehrten dermassen vermehret, und sind mit solchem Schein gegen einander disputiret worden, daß man die wahre und gründliche Meinung fast nicht mehr unterscheiden oder doch selten einen gewissen Schluß davon fassen können. Item in addit. add. c. 7. §. 2. 299. D. Joh. Gerhardus in seinem Methodo Theologica c. ult. thut wegen der Scholasticorum folgende Erinnerung: Der seelige Lutherus habe mit wohlbedachten und heilsamen Rath die Scholastische Theologiam, welche er ignorantiam veritatis & inanem fallaciam genennet, aus unsern Schulen ausgemustert, und wo man solche wieder einzuführen gedächte, wäre es eben, als ob man statt des Brods wieder Eicheln zur Speise brauchen wolte. Denn es hätten die Scholastici, was die principia disputandi betrifft, die Philosophiam und Theologiam untereinander verwirret, daher Erasmus die Scholastische Theologiam, sonderlich wie sie in dem Sorbonis. Collegio zu Parieß getrieben worden, den centauris verglichen, die nach poetischen Gedichte, halb Menschen und halb Pferde sind. Ergo non mirabimini, quod *eod. c. 3. §. 61.* illud *eminenter*, quo utuntur Scholastici in demonstratione attributorum divinorum, rejecerim, quia videtis Illust. Dn. Seckendorffium in locis jam recensitis etiam illum terminum terminis & distinctionibus barbaris accensuisse.

§. 52. *cap. 4. §. 35. seq.* ostendi, ut puto, per argumenta genuina, quod salva religione Christiana aliquis possit ea fingere, quæ Deus nobis revelavit aliter. Atque ut non in vanum disputatio institueretur, definivi §. 48. quid per fictionem intelligam, primam videlicet partem propositionis hypotheticæ, neque affirmantem aliquid neque negantem, saltem ex fictione inferentem consequentiam secun-

ſecundæ partis. Quæ ſcriptio conveniens eſt utique occaſioni, quæ locum dedit iſti controverſiæ. Scilicet Illuſtr. Puſendoffius diſciplinam juris naturalis traditurus, hypotheſeos loco præſupponit, abſtrahendum eſſe a ſtatu integritatis, & aſſumendum eſſe, ſi quis cum ethnico diſputet, ſtatum hominum præſentem, & ex hoc ipſo, id eſt, ex hypotheſi Ethnici, qui alium ſtatum ignorat, quomodocunque ſibi ortum hominis concipiat, convincendum eſſe Ethnicum de veritate Præceptorum naturalium. Hoc vero nihil aliud eſt, quam ex prima parte propoſitionis hypotheticæ, quam quidem Ethnicus pro vera habet, Doctor vero juris naturalis neque affirmat, neque negat, inferre nexum neceſſarium partis ſecundæ ſive præceptorum juris naturalis. Atqui huic viri Illuſtris doctrinæ inter alia opponi ſolet, quod Chriſtianus non debeat aliquid fingere. Itaque non potui non ſententiæ iſti fortius contradicere, quam ſi oſtenderem fictionem eo modo definitam non repugnare religioni ac præterea diverſam eſſe a mendacio utpote cujus definitionem trado *lib. 2. cap. 7.* Quod ſi quis forte demonſtatione mea non contentus eſſe velit, eum præprimis rogarem, ut antequam in pugnam mecum deſcenderet, & ipſe definitionem fictionis proponat, & oſtendat, me fictionem non recte definiviſſe, alias, ſi ipſe fictiones voce aliter utatur ac ego, & tamen mentem ſuam de iſto termino per evidentem deſcriptionem exponere detrectet, vitio mihi vertere nemo poterit, quod a pugna abſtineam tanquam ingloria, & quæ andabatas repræſentatura foret, audientibus riſum moturos, ad veritatis vero conſecutionem, qui finis omnis diſputationis eſſe debet, plane ineptos. Nam ſi mihi opponat, hypotheticas propoſitiones contra ipſum afferri non poſſe, & logicum v. gr. in iſta trita: Si aſinus volat, habet pennas, non fingere aſinum volare aut pennas habere, ſed conſequentiam tantum oſtendere, qua unum ex altero ſequatur, & vel centies iſta repetat; reponam ei tamdiu definitionem fictionis meæ, donec aliam & meliorem mihi ſuppeditaverit. Et profecto nullam rationem aliam meditando aſſequi poſſum, cur quis neget in illa propoſitione partem priorem, *ſi aſinus volat*, non eſſe fictionem, niſi quod fictionis vocabulum hic non fuerit adhibitum. At

vero

vero doctrina de æquipollentiis aperte docet, unam eandemque esse efficaciam, sive dicas: *si asinus volat, habet pennas*, sive ita mentem tuam efferas: *Finge: asinum volare; tunc habebit pennas;* uti rursus nihil interest; sive dicas; *Finge hominem quocunque modo in hunc mundum esse projectum, est tamen socialis*: sive: *Si homo quocunque modo in hunc mundum projectus est: tamen socialis est.* Igitur cum argumenta a rerum definitionibus petita alias ad apodictica pertineant, & vero definitio fictionis a me allata ostendat, eam non repugnare religioni, sive fingatur aliquid, cujus contrarium nobis scriptura revelavit aliter, sive aliud quidpiam, rursus evidens est, quod is, qui omissa destructione definitionis meæ aggreditur exempla fictionum & propositionum hypotheticarum, quæ illustrationis saltem loco adduxi, ac ostendere vult rationem disparitatis, quod in iis nihil fingatur, cujus contrarium scriptura revelavit aliter, insigniter peccet contra methodum disputandi, quia ego nullibi argumento topico a pari usus sum, contra quod magnam vim habet alias ostensio disparitatis. Neque enim infero: sicut procedit fictio: *si asinus volat*, ita valet etiam fictio, quod homo quocunque modo in mundum sit projectus, aut quod duplex hominum genus sit in hoc mundo, quale finxi §. 31. Ne tamen putetis, & hac parte mihi deesse argumentum topicum a pari: An arbitramini, esse peccatum in religionem orthodoxam, si Arithmeticus ita loquatur; *Fingamus, duodecim hydrias fuisse in Cana Galilaa, quarum singula receperint tres mensuras, necesse est, ut triginta sex mensuris ea fuerint repleta.* At fingitur hic, quod scriptura nobis revelavit aliter, & scilicet: quod sex hydriæ solum ibi fuerunt positæ. Neque credo, quenquam futurum esse, qui istam Arithmetici fictionem non procul a mendacio abesse, asserturus sit, eo quod aliud veritati revelatæ contrarium finxerit; aut si maxime aliquis futurus sit, eum ab absurditate assertionis non liberabit, etiamsi maxime probationis loco proferre velit: simplicem esse veritatem inprimis divinam, huic itaque quod adversum sit mendacium esse. Nam ut taceam, satis crasse hic misceri mendacium Ethicum cum falso logico, quis præsupposita & non labefacta definitione fictionis nostra statueret, adversam esse fictionem, quæ nec affirmat

aliquid, nec negat, veritati? Puto sic Vobis sublatum esse omne dubium, quod forte remanere poterat circa doctrinam meam & ejus orthodoxiam. Nunc pauca subjungam de novitate ejusdem quam quidem non timeo, ut eam mihi quis objecturus sit, quoniam certus sum, quod fictiones ita ab omnium facultatum eruditis receptæ sint, ut quavis sponsione certare auderem, nulli ex nostratibus, etiam dormientibus, ubi phantasia alias vagatur latius, illam assertionem venisse in mentem, quod Christiano non fingere liceat, cujus contrarium scriptura revelavit. Quin potius, si quis scripta Dominorum Theologorum diligentius inquirere velit, haud dubie plurima exempla ejusmodi fictionum colligere poterit. Otium quidem hactenus non habui, id cum cura faciendi, sed suppeditabo Vobis unicum, idque evidentissimum & ab autoritate Theologi sine exceptione Orthodoxi petitum, nostri videlicet Pl. Reverendi D. Alberti. Ita enim lego *in parte 2. Comp. Jur. Nat. orthodoxa Theol. conformat. c. 7. §. 21. p. m. 139. Finge per impossibile, extitisse tum* (cum Adamus inter Cainum & Abelem partem bonorum distribueret, ut ille immobilia, agros, hic mobilia, pecora campi possideret) *tantum hominum numerum, quantus ad possidendum terrarum orbem fuisset requisitus, singulis dominii partem aliquam concedere opus habuisset Protoplastus, quia pro singulis aliquam accepisset.*

§ 53. Eod. *cap. 4. §. 64.* concludo, quod socialitas sit fundamentum juris naturalis. Pro demonstratione ejus assertionis nihil novi afferam, sed adducam saltem locum Illustr. Seckendorffii, tanquam ex quo Vobis patere possit, & sententiam hanc nostram jam ante Christi nativitatem floruisse, atque sic antiquiorem esse doctrina Scholasticorum ex sanctitate divina leges naturales derivantium, & novissima opinione, eas quærentium in statu integritatis; & ipsum Virum Illustr. socialitatem hanc nostram adstruxisse. Continetur ille in Entwurff oder Versuch von dem allgemeinen oder natürlichen Recht, *qui annexus est ipsius Orationibus Germanicis p. m. 442. seq. §. 10. & 11.* Hieraus ist nun auch unschwer zuvernehmen, worinnen der rechte Unterscheid und förmliche Beschaffenheit dieses Rechts bestehe, nemlich daß es des Menschen Natur und Verstand unterweise, und dessen Geselligkeit mit andern Menschen regiere, oder vielmehr præsupponire. Denn weil (welches auch

die

die Heyden gemuthmasset, wir aber aus GOttes Wort wissen) die Menschen alle einen Schöpffer haben, und von einem Menschen herkommen, von GOtt auch also an Leib und Seel zugerichtet, daß ein Mensch des andern nicht entbehren kan, so gehet des Menschen gantze Natur dahin, sich zu andern Menschen zugesellen, nicht nur in der Zusammenfügung des Mannes und Weibes (denn dieses ist auch den Thieren gemein) auch nicht nur aus einem blossen Antrieb, wie etliche Heerd-weise sich samlen, sondern mit Vorbedacht und vernünfftigem Schluß; Derohalben muß dieses fest gesetzet werden, daß nicht nur die Noth, sondern die Natur und Vernunfft des Menschen aus göttlicher Ordnung herrührende, die Geselligkeit und also eine Form und rechtmäßige Art sich in solcher Gesellschafft mit einander zu vertragen, erheische. Dieses erscheinet unter andern daraus, daß, wann es aus blosser Noth geschähe, so würde ein Mensch, welcher alles zu seines Lebens Unterhalt und Bequemlichkeit hätte, der andern Menschen Gesellschafft nicht begehren, weil er sie aber, wo er nicht des natürlichen Verstandes beraubet, oder durch lasterhaffte eingewurtzelte Gewohnheit oder Auferziehung verderbet ist, mit allem Fleiß begehret, so beweiset unter andern der gelehrte Römer *Cicero*, daß solches Verlangen ein angebohren, allgemein und natürlich Werck sey. Daher sagt er: die Menschen sind um der Menschen willen gebohren, damit sie einander nutzen und helffen kennen 1. *Off.* Nächst GOtt kan ein Mensch dem andern am allernützlichsten seyn. 2. *Off.* Die Natur erfordert, daß ein Mensch dem andern, er sey wer er wolle, eben und üm des willen, daß er ein Mensch ist, rathe und helffe. 3. *Off.* Die Natur treibet uns an, daß wir gern vielen Leuten helffen wolten, sonderlich daß wir sie lehren und klug machen möchten. Darum ist nicht leicht jemand zu finden, der einen andern nicht gern lehrete, was er selbst weiß. Also sind wir nicht allein begierig zu lernen, sondern auch andere zu lehren. 2. *de Finib.* Wir sind vornehmlich in diesem Stück von denen Thieren unterschieden, daß wir mit einander reden, und unsere Meinung zuverstehen geben können: An einem andern Ort giebt er aus einem alten Philosopho ein Gleichniß, und sagt: Wann es seyn könte, daß ein Mensch in den Himmel erhoben würde, und daselbst die Herrlichkeiten des Gestirns und andere Schönheit sähe, und hernach wieder auf Erden käme, würde er an dem allen keine Lust und Freude mehr haben, wann er niemand fände oder anträffe, mit dem er von denen

Sachen die er gesehen und gehöret, reden könte. Daraus ist nun leicht zu schliessen, daß wenn es ohne die also von GOtt geordnete Geselligkeit wäre, die Menschen kein ander Recht in diesem Leben bedürffen, als wie wir sehen, daß die Thiere einen Antrieb sich zu erhalten und ihre Lust zu suchen haben. Et quamvis aliqui istam opinionem foveant, hoc medio demonstrandi a socialitate desumpto parum profici apud Ethnicos populos & barbaros; tamen his iterum opponimus verba ejusdem scriptoris Illustris *ibidem p. 440. §. 16.* Daß man aber auch unter uns Christen und unter solchen, welche ihre besondere ausführliche bürgerliche Rechte und Gesetze haben, von diesem allgemeinen Göttlichen und natürlichen Recht rede, lehre und frage, hat unter andern vornehmlich diese Ursach und Nutzbarkeit, daß wir (1) üm so viel desto mehr unsere Glückseligkeit erkennen, die wir aus der Offenbahrung des Göttlichen Worts haben, und desto vollkommener von dem Guten und Bösen urtheilen können, daher wir auch dieses Gesetz GOttes und der Natur für unsern Zuchtmeister auf Christum, das ist, dafür halten, daß wir nicht allein unsere Gebrechen und Fehler desto eher befinden, sondern auch desto heiliger und gerechter leben, weil wir mit doppelten ja dreyfachen Banden darzu angehalten werden, denn wir sind zum Recht obligiret durch die Natur und Vernunfft als Menschen und Einwohner der Welt, durch die Gesetze der Obrigkeit als Bürger und Glieder des Vaterlands, durch GOttes Wort als Gläubige und Christen. (2) Weil GOttes Wort nicht von allen Völckern, noch weniger aber unser Bürgerliches oder Land-Recht von Fremden angenommen wird; so gelten doch im Menschlichen Dingen die Regeln und gemeine Gründe des natürlichen Rechtens, nach welchen auch Ungläubige oder ausser der Kirchen begriffene, also auch fremde und zu unserer Policey nicht gehörige Leute, sich zu richten haben; sintemahl auch dieselbe nach Anleitung der Natur und Vernunfft, Recht und Unrecht, sonderlich in Fried- und Krieges-Sachen, und im Handel und Gewerb unterscheiden, und sich weisen lassen müssen, ob sie gleich weder die fundamenta unserer Religion, oder unsere Bürgerliche Gesetze achten oder erkennen. Porro Bœclerus *in Proleg. ad Grot. de J. B. & P.* monuit, Philosophorum antiquissimos ex fonte socialitatis juris & justitiæ originem produci debere, eamque sententiam probat Dn Schilterus *in Philos. Juris. Cap. 3. §. 6. p. 84.* Adde omnino August. *de civit. Dei lib. 19. c. 5. 13. & 14.*

Chri-

Christian Thomas,
JCtus und Chur-Brandenburgischer Rath,

Eröffnet

Der Studierenden Jugend in Halle,

Ein

Collegium Privatum

Uber seine

INSTITUTIONES JURISPRUDENTIÆ DIVINÆ,

In welchem er eines Theils

Das Recht der Natur aus des Menschen Neigung zu einer Friedliebenden allgemeinen Gesellschafft, durch klare und deutliche Lehr-Sätze herzuleiten, und die Unzulänglichkeiten der gemeinen Lehr-Art, die dasselbe aus dem ewigen Gesetze Göttlicher Heiligkeit, imgleichen einer neueren, die solches aus dem Stande der Unschuld herführen will, offenbarlich zu zeigen;

Anders Theils aber

Das bißher auf Universitäten unerörterte allgemeine Göttliche geoffenbahrte Gesetz gründlich zuerklären,

vermittelst Verleihung Göttlicher Hülffe verspricht.

WEnn ich die Veränderung des Zustandes derer Teutschen hohen Schulen der Protestirenden ein wenig mit Aufmercksamkeit betrachte, die mich GOtt seit dem 1. Januarii Anno 55. dieses Jahrhunderts, da ich zum erstenmahl diese Welt erblicket, erleben lassen, kan ich mich nicht gnugsam eines Theils über den elenden Zustand und die zubejammrende Knechtschafft der vorigen Zeiten, anders Theils aber über die seit dieser kurtzen Zeit durch GOttes Gnade täglich mehr und mehr zunehmende Befreyung verwundern, und die Göttliche Allmacht, nebst seiner unendlichen Barmhertzigkeit dieserwegen nicht sattsam preisen. Die hohen Schulen lagen zuvorhero auf seiten der Studirenden gantz im Argen, indem daß verteuffelte Pennal-Wesen alle gute Sitten der Lernenden verderbet hatte; und ich entsinne mich noch gleichsam als in einem Traume, was ich bey meiner zarten Jugend für üppiges und bübisches Wesen von dem Pennalismo selbst gesehen habe. Nichts destoweniger hat die Göttliche Güte diesen vielköpffigten Drachen endlich von denen Teutschen hohen Schulen vertilget. Mit Ausbesserung der Mängel der Lehrenden ist es zwar etwas langsamer zugangen, und wir haben noch nicht eben Ursache zu frolocken, daß wir allbereit durchgehends in einem solchen Zustande lebeten, der keiner Ausbesserung vonnöthen hätte. Aber doch ist unser gegenwärtiger Zustand um ein sehr merckliches besser, als da wir noch unter dem harten Joch menschlicher Autorität, und zwar einer höchst unvernünfftigen Autorität schmachteten, und mit Händen und Füssen in dem Kercker einer unwissenden und betrügerischen Weißheit angefesselt lagen, dergestalt, daß wir uns nicht regen kunten. Die Philosophie hat die Last der Scholastischen und Aristotelischen Bürde von Halß und Schuldern geschüttelt, nachdem viel tapffere und berühmte Männer mit grosser Hertzhafftigkeit voran gegangen: Die Medicin ist durch Hülffe der Anatomie und Chimie sehr hoch gestiegen, und fänget nunmehro mit Gewalt an nicht nur um Wiederbringung der verlohrnen, sondern auch um

um Erhaltung der von GOtt verliehenen Gesundheit besorget zu seyn. Die Rechtsgelahrheit beginnet den Jammer der unter denen lanwierigen Processen ächzenden Armen zu bejammern, und die Nichtigkeit vieler falschen Lehren, auf die man sich zuvor als auf unbetriegliche Wahrheiten gegründet, zu erkennen. Ja es hebet endlich die hißhero untergedruckte Gottesfurcht, oder das wahre und thätige Christenthum, alles Schreyens, Lästerens und Tobens der falsch berühmten Kunst unerachtet, ihr Haupt empor, und der HErr HErr stärcket den schwachen Arm derer, die auf Ihn vertrauen, daß ihre Feinde und Verfolger vergebens wüten, und immer mehr und mehr mit ihren Köpffen anlauffen und zu schanden werden. Gleichwie aber unsers Vorhabens nicht ist, dieses alles jetzo weitläufftiger zu untersuchen oder zu erörtern; Also wollen wir nur ein wenig ausführlicher die Veränderung betrachten, die mit der Sitten-Lehre binnen etwa 20. oder 30. Jahren vorgegangen. Man schleppte sich auf allen Universitäten mit denen Ethicen, die aus des Aristotelis Büchern zusammen gelesen waren, unerachtet der seelige Vater Lutherus öffters sehr harte wider dieselbigen geschrieben, und zanckte sich über der Auslegung der eilff Aristotelischen Tugenden, und der unzulänglichen und dunckeln Lehre von dem höchsten Gut des Menschen; das vornehmste Stück der Sitten-Lehre, nemlich die Richtschnur eines Tugendhafften Lebens, und wie man die Laster vom Halse loß werden solte, blieb unberühret. Mann hatte wohl aus dem Recht der Natur eine absonderliche Disciplin gemacht, und die Schul-Lehrer bey denen Papisten schreiben von derselben viele Folianten voll; alleine sie hatten darinnen Schrifft und Natur, ja so gar auch die menschlichen Gesetze unter einander geworffen, daß es dem allerelendesten Mischmasch viel ähnlicher als einer vernünfftigen Disciplin worden war, und die Zänckereyen, die sie nur über die Natur und Wesen des Rechts der Natur unter sich erhoben, sind so beschaffen, daß sie fähig sind einem vernünfftigen Menschen das Haupt zu verwirren. Ich rede nicht auf Rhethorische Weise, son-

WEnn ich die Veränderung des Zustandes derer Teutschen hohen Schulen der Protestirenden ein wenig mit Aufmercksamkeit betrachte, die mich GOtt seit dem 1. Januarii Anno 55. dieses Jahrhunderts, da ich zum erstenmahl diese Welt erblicket, erleben lassen, kan ich mich nicht gnugsam eines Theils über den elenden Zustand und die zubejammrende Knechtschafft der vorigen Zeiten, anders Theils aber über die seit dieser kurtzen Zeit durch GOttes Gnade täglich mehr und mehr zunehmende Befreyung verwundern, und die Göttliche Allmacht, nebst seiner unendlichen Barmhertzigkeit dieserwegen nicht sattsam preisen. Die hohen Schulen lagen zuvorhero auf seiten der Studirenden gantz im Argen, indem daß verteuffelte Pennal-Wesen alle gute Sitten der Lernenden verderbet hatte; und ich entsinne mich noch gleichsam als in einem Traume, was ich bey meiner zarten Jugend für üppiges und bübisches Wesen von dem Pennalismo selbst gesehen habe. Nichts destoweniger hat die Göttliche Güte diesen vielköpffigten Drachen endlich von denen Teutschen hohen Schulen vertilget. Mit Ausbesserung der Mängel der Lehrenden ist es zwar etwas langsamer zugangen, und wir haben noch nicht eben Ursache zu frolocken, daß wir allbereit durchgehends in einem solchen Zustande lebeten, der keiner Ausbesserung vonnöthen hätte. Aber doch ist unser gegenwärtiger Zustand um ein sehr merckliches besser, als da wir noch unter dem harten Joch menschlicher Autorität, und zwar einer höchst unvernünfftigen Autorität schmachteten, und mit Händen und Füssen in dem Kercker einer unwissenden und betrügerischen Weißheit angefesselt lagen, dergestalt, daß wir uns nicht regen kunten. Die Philosophie hat die Last der Scholastischen und Aristotelischen Bürde von Halß und Schuldern geschüttelt, nachdem viel tapffere und berühmte Männer mit grosser Hertzhafftigkeit voran gegangen: Die Medicin ist durch Hülffe der Anatomie und Chimie sehr hoch gestiegen, und fänget nunmehro mit Gewalt an nicht nur um Wiederbringung der verlohrnen, sondern auch

um

um Erhaltung der von GOtt verliehenen Gesundheit besorget zu seyn. Die Rechtsgelahrheit beginnet den Jammer der unter denen langwierigen Processen ächzenden Armen zu bejammern, und die Nichtigkeit vieler falschen Lehren, auf die man sich zuvor als auf unbetriegliche Wahrheiten gegründet, zu erkennen. Ja es hebet endlich die bißhero untergedruckte Gottesfurcht, oder das wahre und thätige Christenthum, alles Schreyens, Lästerens und Tobens der falsch berühmten Kunst unerachtet, ihr Haupt empor, und der HErr HErr stärcket den schwachen Arm derer, die auf Ihn vertrauen, daß ihre Feinde und Verfolger vergebens wüten, und immer mehr und mehr mit ihren Köpffen anlauffen und zu schanden werden. Gleichwie aber unsers Vorhabens nicht ist, dieses alles jetzo weitläufftiger zu untersuchen oder zu erörtern; Also wollen wir nur ein wenig ausführlicher die Veränderung betrachten, die mit der Sitten-Lehre binnen etwa 20. oder 30. Jahren vorgegangen. Man schlepte sich auf allen Universitäten mit denen Ethicen, die aus des Aristotelis Büchern zusammen gelesen waren, unerachtet der seelige Vater Lutherus öffters sehr harte wider dieselbigen geschrieben, und zanckte sich über der Auslegung der eilff Aristotelischen Tugenden, und der unzulänglichen und dunckeln Lehre von dem höchsten Gut des Menschen; das vornehmste Stück der Sitten-Lehre, nemlich die Richtschnur eines Tugendhafften Lebens, und wie man die Laster vom Halse loß werden solte, blieb unberühret. Mann hatte wohl aus dem Recht der Natur eine absonderliche Disciplin gemacht, und die Schul-Lehrer bey denen Papisten schreiben von derselben viele Folianten voll; alleine sie hatten darinnen Schrifft und Natur, ja so gar auch die menschlichen Gesetze unter einander geworffen, daß es dem allerelendesten Mischmasch viel ähnlicher als einer vernünfftigen Disciplin worden war, und die Zänckereyen, die sie nur über die Natur und Wesen des Rechts der Natur unter sich erhoben, sind so beschaffen, daß sie fähig sind einem vernünfftigen Menschen das Haupt zu verwirren. Ich rede nicht auf Rhethorische Weise,

son-

sondern ich beziehe mich auf die Erfahrung. Es lese zum Exempel ein an solide Wissenschafften angewehntes Ingenium nur den Tractat des Herrn Osianders, den er Typum Legis Naturæ nennet, und worinnen er die Meynungen der Schul-Lehrer in einer Summe vorgestellet, und in etlichen Bogen zusammen gezogen, und sehe, ob ihm nicht der Kopff davon wehe thun wird. Aber nachdem Grotius diese edle Disciplin ein wenig unter der Banck hervor gezogen, und von dem Schul-Staube zu saubern angefangen, auch diese Bücher des Grotii auf denen Universitäten profitiret, und von denen Professoribus mit Commentariis erkläret und verdunckelt worden, hat die Sache ein gantz ander Ansehen gewonnen. Zwar ist es nicht zu läugnen, Grotius brach am ersten die Bahn, und konte dannenhero diese Disciplin nicht alsobald völlig saubern. Derowegen ob er schon guten Theils das Recht der Natur in der Natur des Menschen selbst, wie billig, und in der allgemeinen friedlichen Gesellschafft suchte, so wolte er es doch mit denen Scholasticis und mit der menschlichen Autorität nicht so fort auf einmahl verderben, sondern bedunge sich bald Anfangs, daß er zuweilen auch der Ubereinstimmung und Beyfalls der alten Heydnischen Philosophen in Herleitung der Lehrern des Rechts der Natur, und des Völcker-Rechts sich bedienen wolte; Er lobte die Schul-Lehrer wegen ihrer Modestie im Disputiren, und versprach, daß er auch sie zuweilen gebrauchen würde, wie er denn auch in Definition des Rechts der Natur der Schul-Lehrer ihre Doctrin, daß die durch das Recht der Natur verbothene Dinge per se & antecedenter ad voluntatem divinam böse wären, mit beybehalten, auch nach ihrer Anleitung geschrieben, daß das Recht der Natur die Menschen verbinden würde, wenn gleich kein GOTT seyn oder sich um die menschlichen Händel nicht bekümern solte. Und eben deshalben glaube ich, sey es auch geschehen, daß man Grotium noch so auf denen Universitäten hoch gehalten, oder doch passiren lassen, und ihn nicht confisciret, ob er schon in der Theologie

logie fast durchgehends von denen Lehrern der Protestirenden Theologen, so wohl der Lutherischen als Reformirten, anderer Meynung gewesen, die man zwar dann und wann, aber doch lange nicht mit so starckem Eyffer befochten, als wenn Grotius von der allgemeinen Meynung der Schul-Lehrer in denen Lehren, die das Recht der Natur betreffen, abgehet, oder nur die Mediocrität der Aristotelischen Tugend nicht passiren lassen will. Daß diese meine Meynung nicht so gar unwahrscheinlich sey, kan man auch aus dem abmercken, was man mit dem Herrn von Pufendorff vorgenommen, als dieser die Mängel des Grotii auszubessern und die trefliche Disciplin in ihrem rechten Glantz zu versetzen, sich angelegen seyn lassen. Als er anfänglich sein Vorhaben Methodo Mathematica in seinen Elementis überhaupt entwurffe, und darinnen die gemeinen Irrthümer nicht offenbahr widerlegte, liesse man ja dieses sein Buch nicht allein unangetastet, sondern man lobete es auch, als ein Werck eines ungemeinen Ingenii, ausser daß sich ein damahls berühmter Commentator Grotii verlauten liesse, es mangelte ihm noch, daß er die alten Philosophos nicht wohl studiret und gelesen hätte. Nachdem aber dieser seine Lehre in dem grössern Werck de Jure Naturæ & gentium nur in eine andere Forme gegossen, und mit denen daselbst häuffig angeführten Exempeln und Zeugnissen aus denen alten Griechischen und Lateinischen Scribenten dieselbe theils ausgezieret, theils das jetzt-ermeldte widrige Judicium realiter refutiret, hiernächst aber nur gewiesen, daß er ein wenig weiter von denen Scholasticis abgehe, als Grotius, und die perseitatem turpitudinis & honestatis actuum jure naturæ prohibitorum & præceptorum, imgleichen die von denen Scholasticis zum Grunde des Rechts der Natur gesetzte convenientiam cum sanctitate divina antecedenter ad voluntatem divinam wiederleget; was hat man nicht auf vielen Universitäten für Streit wider ihn angefangen? Wie hat man nicht diese seine wohlgegründete Lehre als Atheistisch, Ketzerisch, u. s. w. ausgeschryen,

und bis in die 14. Jahre ihm das Leben mit Zanck- und Schimpffs-vollen Streit-Schrifften sauer zu machen sich bemühet, biß endlich doch die Wahrheit seiner Lehrsätze die Oberhand behalten, und seine Widersacher, nachdem sie keinen Vorrath ihn ferner zu attaquiren gefunden, theils stille zu schweigen, theils durch Mittels-Personen Friede mit ihm zu machen, gezwungen worden. Dieweil aber dasjenige, was in dieser Sache auf beyden Theilen geschrieben worden, nicht nur sehr weitläufftig zu lesen ist, sondern auch darinnen viel Dinge enthalten sind, die mehr die Personen derer Disputirenden als die Sache selbst angehen; Als habe ich für ohngefehr 4. Jahren versucht, ob ich nicht in meinen Institutionibus Jurisprudentiæ Divinæ die Hypothesin des Herrn von Pufendorff nebst dem Kern desjenigen, was man ihm darwider opponiret, und was wider diese Objectiones zu antworten ist, in kurtze Lehr-Sätze zusammen fassen könte; massen ich dann disfalls meine Intention, und was mich noch ferner besagte Institutiones zu schreiben bewogen, in meiner daselbst befindlichen Dissertatione Proœmiali weitläufftig ausgeführet. Nachdem aber diejenigen, die in diesem Stück wider den Herrn von Pufendorff zu schreiben angefangen, zweyerley Absehen gehabt, entweder die gemeine und bisher in Schwang gewesene Lehr-Art der Schul-Lehrer zuvertheidigen, oder aber eine neue und zuvor von niemand vertheidigte Hypothesin zu etabliren; als bin ich bemühet gewesen, alle diese beyderley Fundamenta in dem ersten Buch besagter meiner Institutionum zuwiederlegen, und die Nichtigkeit derselben mehr mit sattsamen Gründen als stachelichten Worten darzuthun. Alle Scripta Anti-Pufendorffiana ziehlen dahin, daß die Socialität kein Principium cognoscendi des Rechts der Natur seyn könne. Derowegen habe ich dieselbe wider alle Objectiones durch klare und deutliche Definitiones und Axiomata befestiget. Hiernächst haben die meisten sich angelegen seyn lassen, die ex lege æterna hergeleitete convenientiam cum sanctitate divina antecedenter ad voluntatem divinam, oder die so genandte perseitatem turpi-

turpitudinis & honestatis in objecto Juris naturæ, die von dem Herrn von Pufendorff von ihrem Thron ware verstossen worden, wieder auf denselben zu heben. Ich habe aber gleichfalls gewiesen, daß dieses mit Einwilligung der gesunden Vernunfft und wenn man nicht offenbahrlich in das præjudicium Autoritatis verfallen wolle, nicht geschehen könne. Endlich hat der berühmte Theologus und Philosophus zu Leipzig, Herr D. Valentin Alberti, am längsten sich bemühet, die Socialität nicht nur zu attaquiren, sondern auf eine neue Art das Recht der Natur aus dem Stande der Unschuld herzuleiten, und diesen Stand zu einer Richtschnur des Zustandes im gegenwärtigen Leben zu machen. Weßwegen ich mich beflissen im besagten ersten Buche (1) etwas genauer zu untersuchen, was für ein Unterscheid zwischen dem Stande der Unschuld und dem jetzigen Zustande nach dem Fall sey, welches mich jederzeit sehr gewundert, warum Herr D. Alberti solches zu thun unterlassen, da er doch seine gantze Hypothesin auf den Stand der Unschuld gründet, und ohne diese Betrachtung einer, der auch seine Hypothesin annehmen wolte, nothwendig wie ein Blinder im finstern herum tappen muß. Zu geschweigen, daß ihm diese Betrachtung die Nichtigkeit vieler gemeinen Lehren von dem Stande der Unschuld würden gewiesen haben, die er in seinem Compendio aus Unterlassung derselben für wahrhafftig angenommen und præsupponiret, z. E. daß die Frau dem Manne auch im Stande der Unschuld wäre unterworffen gewesen, daß die Kinder im Stande der Unschuld der Auferziehung der Eltern würden von nöthen gehabt, und ihnen haben gehorchen müssen, daß im Stande der Unschuld es würde Respublicas gegeben haben, u. s. w. (2) Nächst diesem habe ich kürtzlich erwiesen, daß der Stand der Unschuld unmöglich die Richtschnur des Rechts der Natur seyn könne, theils weil es ohnmöglich ist, durch die Natur den geringsten Grad von der verlohrnen Vollkommenheit zu erlangen; theils weil es auch im besagten Stande der Unschuld Leges positivas gegeben; theils weil im

Stande der Unschuld viel Dinge gewesen oder nicht gewesen wären, die heute im gegenwärtigen Stande nicht mehr anzutreffen seyn, oder aus der Hypothesi des verderbten Standes entstanden; zu geschweigen, daß das Recht der Natur denen Heyden soll ins Hertze geschrieben seyn, von dem Stande der Unschuld aber die Heyden aus ihrer Vernunfft, nach des Herrn D. Alberti seiner selbst eigenen Geständniß, nichts gewust haben. So habe ich auch (3) gewiesen, daß zu Behauptung dessen, daß etwas wider das Recht der Natur sey, nicht gnug sey, wenn man aus denen Heydnischen Philosophis anführet, daß sie es auch für verboten geachtet (wie sich der Herr D. Alberti dieses Beweißthums in seinem Compendio zum öfftern bedienet) weil die Heyden aus der Conversation mit dem Jüdischen Volck, so wol auch per traditiones von ihren Vorfahren viel erhalten haben, das nicht zum natürlichen, sondern zum Göttlichen allgemeinen geoffenbahrten Gesetz gehöret. Ich habe zwar den Herrn D. Alberti in besagten meinen Institutionibus nicht genennet, weil wir damahln in einer Stadt docireten. Aber er wird nach seiner bekanten Modestie es nicht übel nehmen, daß ich es jetzo thue. Ich könte ja wohl dieserwegen für mich die Academische Freyheit und sein eigenes Exempel anführen, indem er in einem am X. Sonntage nach Trinitatis dieses jetzlauffenden Jahres publicirten Programmate, (dessen Titel ist: D. Val. Alberti, SS. Theol. PP. Extra-Ordinarius Disputationes suas Anti-Papisticas & Lectiones Anti-Calvinianas publice indicit.) sich eben dieser Freyheit wider einen Professorem zu Franckfurth an der Oder bedienet. Aber ich kan wohl versichern, daß es mehr aus Liebe zur Warheit geschehen, und weil ich unten sein Compendium zu lesen, meinen künfftigen Auditoribus recommendiren will. Vorjetzo wieder zu meinem Zweck zu kommen, so kan ich es nicht anders als dem Glück gegenwärtiger Zeiten zuschreiben, daß man mir meine Freyheit in Lehren, deren ich mich in besagten Institutionibus bedienet, ungekräncket gelassen, und dieselben bißhero in öffetlichen Schrifften nicht

ange-

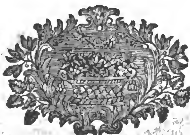
angetastet, ob ich gleich in denenselben nicht allein dasjenige, was vor mir andere von dem Recht der Natur geschrieben, wiederholet, sondern auch noch weiter gegangen als der Herr von Pufendorff, und ohne Praleren zu melden, der erste gewesen, der das allgemeine Göttliche geoffenbahrte Gesetz von dem Recht der Natur ausfürlich entschieden, und viel menschliche Thaten, sonderlich die zur ehelichen Gesellschafft, und dem Gebrauch der zum Kinderzeugen gewidmeten Gliedmassen gehören, die Grotius noch selbst nebst dem gemeinen Hauffen der Gelehrten zu dem Recht der Natur gezogen, dahin referiret. Denn gewiß, wenn ich zur selben Zeit, da der Herr von Pufendorff zu schreiben anfinge, meine Institutiones verfertiget, und die Lehren vertheydiget hätte, die anitzo im andern und dritten Capitel des dritten Buchs anzutreffen sind; ich glaube gäntzlich, man würde mich nicht anders als den ärgsten Ketzer tractirt haben, so gar war damahls die gelehrte Welt in den Præjudiciis der alten Lehren ersoffen; massen man denn deswegen einen so grossen Lermen mit dem Herrn von Pufendorff angefangen, als er nur von der Polygamie vieler Weiber in seinem opere de Jure naturæ pro & contra raisoniret, und doch den stärckesten Ausschlag gegeben, daß dieselbige dem Recht der Natur nicht gemäß sey. Was würde man erst gethan haben, wenn er, wie ich, offenbahrlich behauptet hätte, daß weder die Polygamie vieler Weiber noch vieler Männer, imgleichen die Blut-Schande in gerader Linie u. s. w. aus dem Recht der Natur könne bestritten werden, sondern daß die Unzuläßigkeit dieser Laster eintzig und alleine aus der heiligen Schrifft hergeführet werden müsse. Und gleichwohl hat die Glückseligkeit unserer Zeiten mir die Ruhe verschafft, daß diese meine Institutiones nicht alleine cum approbatione & censura, und zwar der erste Theil davon selbst zu Leipzig gedruckt worden, und daß man mich dieserwegen in öffentlichen Schrifften unangefochten gelassen, sondern auch daß der Herr D. Alberti selbst darzu stille geschwiegen, der doch sonst nicht leichte etwas unbeantwor-

wortet läßt. Ich rede dieses nicht aus einer Uberhebung, ja ich würde mich selbst bescheiden, dieses alles so auszudeuten, daß man meine Lehren für nichtswürdig gehalten, daß sich kein Gelehrter die Mühe genommen, darum zu bekümmern, oder sie einer Widerlegung würdig zu achten, wenn mir nicht der Ausgang meiner Verfolgung gewiesen, daß man meine Person allerdings in Consideration gezogen, und daß meine Lehre meine Widrigen nicht wenig wider mich irritiret. So bin ich auch gewiß versichert, daß alsbald bey Publicirung dieser meiner Institutionum gantze Collegia öffters zusammen kommen, dieses mein Buch Bogenweise, und da es doch noch naß von der Presse gewesen, durch examiniret, und gesuchet, ob sie etwas, das die Confiscation meritirte, darinnen finden könten. Ich bin auch nicht so ruhmräthig, daß ich frolocken solte; ob habe der Herr D. Alberti durch meine Gründe bewogen, seine Meynung, die ich für irrig halte, geändert. Ich könte ja wohl mit einem gleichen lusu ingenii und noch vielleicht mit einer grössern Emphasi aus dem Terentio hergenommene Sprichwort: Erubuit salva res est, dessen sich der Herr D. Alberti in oben allegirten Programmate wider den Professorem zu Franckfurth an der Oder zum öfftern bedienet, auch hier wider ihn gebrauchen. Alleine wenn ich eines theils bedencke, daß sich solches zu der Controvers die ich mit ihm abhandele: Ob der Stand der Unschuld die Richtschnur unsers ietzigen Thun und Lassens seyn könne? nicht wohl schicke, indem es sehr wahrscheinlich ist, daß man im Stand der Unschuld wohl den Terentium nicht würde tractiret, noch die Invention zu einem Programmate daraus hergenommen haben; anders theils auch ihrer viele sich finden dörfften, die diese meine Meditation auf eine Satyrische Weise auslegen möchten, da ich mir doch gäntzlich fürgenommen, die Satyrische Schreib-Art bey Seite zu legen, so will ich es unterwegen lassen; Zumahl mir wohl bekant, daß der Herr D. Alberti dieses sein Compendium für unbetrieglich und infallibel hält, und ich also, wie erwehnet, die meinen

nen Institutionibus bisher gegönnete Ruhe niemand anders, als der glückseligen Freyheit unserer Zeiten zuzuschreiben habe. Ich habe seit der Publication dieser meiner Institutionum kein Collegium drüber gehalten. Nachdem mich aber allhier etliche Lehrbegierige darum ersuchet, daß ich zwischen Michaëlis und Ostern künfftiges Jahres ihnen dieselben erklären möchte, habe ich ihrem ehrlichen Begehren gratificiren, und morgen, geliebt es GOtt, nach Mittage um 2. Uhr (es wäre denn, daß meinen Herren Auditoribus eine andere Stunde belieben solte) hierzu im Namen GOttes den Anfang machen wollen. Ich werde mich befleißigen in diesem Collegio ihnen nicht allein die kurtzgefaßten Theses deutlich zu erklären, sondern auch, weil ich in denen Institutionibus keine Autores allegiret, ihnen zu desto besserer Nachlesung die Autores, absonderlich wider die ich dispurire, zu melden. Für allen Dingen aber wird nöthig seyn, daß sie sich des Herrn von Pufendorff sein Opus de Jure Naturæ & Gentium anschaffen, weil fast kein Blat in meinen Institutionibus seyn wird, das sich nicht darauf beziehen solte. Hiernächst verlange ich von ihnen, daß sie auch des Herrn D. Alberti sein Compendium Juris Naturæ, und sonderlich den ersten Theil, welcher ohne dem kurtz ist, mit Fleiß durchlesen, damit sie die Wahrheit meiner Lehr-Sätze, und die Unzulängligkeit der Seinigen desto besser begreiffen mögen. Ich würde in Wahrheit dieses nicht prætendiren, wann ich nicht der Güte meiner Sache wohl versichert wäre. Denn es ist ein langhergebrachter Gebrauch unter denen Gelehrten, die keine gute Sache haben, daß sie ihre Untergebene oder Zuhörer abhalten; diejenigen, so sie widerlegen wollen, nicht selbsten zu lesen, oder ihnen wohl gar solches verbiethen, unter dem Schein, als ob in denen Schrifften ihrer Gegner ein heimliches und gefährliches Gifft vorhanden wäre. Ich versichere hingegentheil meine Zuhörer, daß des Herrn D. Alberti sein Buch, unerachtet er von mir dissentiret, kein gefärliches Buch sey, und daß sie den geringsten Gifft, der ihnen an Erkänt-

niß

niß der Wahrheit schaden könte, darinnen nicht antreffen werden, denn ich habe solches aus eigener Erfahrung. Und solcher Gestalt hoffe ich, es werde sich der Herr D. Alberti desto weniger über mich zu beschweren haben, als ob ich irraisonabel oder anders als einem die Wahrheit suchendem Manne gebühret, mit ihm verführe. Letzlich wird es auch nicht schaden können, wenn sie sich meine Introductionem ad Philosophiam Aulicam anschaffen, weil ich darinnen das πρῶτον ψεῦδος, welches den Herrn D. Alberti zu dieser seiner Hypothesi de Jure Naturæ scheinet verleitet zu haben, widerleget, nemlich die von ihm erdichtete Philosophiam Christianam, oder eine solche Philosophie, welche ihre Lehr-Sätze aus denen Grund-Sätzen der Göttlichen Offenbahrung herleitet, und die solchergestalt besage dessen, was ich in dem ersten Capitel meiner Einleitung zu der Vernunfft-Lehre erwiesen, die zwey Lichter der Natur und Göttlichen Offenbahrung gantz offenbahrlich mit einander vermischet. Dieses wenige ist es, was ich meinen zukünftigen Herren Auditoribus zum voraus zu erinnern für nöthig erachtet, das übrige werde ich zu seiner Zeit in dem Collegio selbst berühren. Gegeben in Halle den XIX. Sonntag nach Trinitatis M DC XCI.

INSTI-

INSTITUTIONUM JURISPRUDENTIÆ DIVINÆ
LIBER I.
CAP. I.
DE JURISPRUDENTIA IN GENERE.

SUMMARIA.

JUrisprudentia resolvitur in duos conceptus, respectu quorum initio consideratur seorsim §. 1. *& quidem quoad terminum* Prudentiæ §. 2. *qui ut recte intelligatur, repetitur breviter tota doctrina de habitibus & eorum divisione* §. 3. usque ad §. 21. *& ostenditur, quam sæpe hic Peripatetici errent* §. 22. usque ad 26. *Deinde quoad terminum* juris §. 27. *qui sumitur vel pro* lege, *cujus traditur* 1. *definitio* §. 28. usque ad 35. 2. *Objectum personale, homo, cujus definitio & partes aliter quam vulgo considerantur.* §. 35-52. 3. *Objectum reale, actiones humanæ. Hic exponitur, quænam actiones legi subsint, percurrendo singulas actionum classes.* §. 52-66. *& inde formantur axiomata decem de imputatione actionum humanarum.* §. 66-77. 4. *Autor, Deus vel homo.* §. 78. 5. *Contraria, mutatio & dispensatio* §. 79. 80. l. 81. *Porro sumitur etiam jus pro* attributo personæ. *Hujus exhibentur* 1. *Definitio* §. 82. *ubi ostenditur* (a) *quid sit qualitas moralis activa & passiva.* §. 83. (b) *Fons omnis juris humani, sc. voluntas superioris* §. 84. 85. (c) *quid sit persona, quid status? Quotuplex persona?* §. 86. 87. 88. (d) *quid sit τὸ aliquid in definitione* §. §. 89. (e) *Quid societas?* §. 91. 92. *& ejus divisiones in æqualem, inæqualem & mixtam*, §. 93. *divinam & humanam*, §. 94. *naturalem & arbitrariam* §. 95. *simplicem & compositam.* §. 96-99. 2. *Axiomata ex definitione juris deducta.* §. 100-104. 3. *Divisiones in perfectum & imperfectum.* §. 104. 105. *(Hujus divisionis usus*, §. 106. 107. *& notæ utriusque juris* §. 108. 109.) *connatum & acquisitum,* §. 114.

§. 114. *Imperium, Libertatem, Dominium, Jus in re, Creditum.* §. 115-121. *Vulgare & eminens.* §. 122-127. *Naturale, Gentium & Civile.* §. 128-131. 4. *Attributum: mutabilitas.* §. 132. 133. 5. *Correlatum: Obligatio. Hæc definitur.* §. 134-137. *& dividitur.* §. 138. *Ostenditur: omnem obligationem esse mutabilem.* §. 139. 140. 141. *Hac occasione etiam exponitur actio, quatenus & hæc dicitur justa, atque variæ significationes actionis justæ, licitæ, honestæ, & quæ his opponuntur, explicantur.* §. 142-153. *Tum consideratur Jurisprudentia* conjunctim, *quod ea & legem & attributum personæ pro objecto habeat, maxime tamen legem.* §. 154. 155. *Unde definitur* §. 156. *& dividitur in legislatoriam, consultatoriam & judicialem.* §. 157. 158. *Non confundenda Jurisprudentia cum ipsa legum explicatione & applicatione.* §. 160. *Partes duæ Jurisprudentiæ judicialis.* §. 161. *Jurisprudentia vel divina, vel humana.* §. 162. *Differentia Jurisprudentiæ a Theologia & reliquis facultatibus.* §. 163-171. *Differentia inter jurisperitum & JCtum.* §. 172.

§. I.

Urisprudentiæ vox duplicem involvit conceptum, unum *Prudentiæ*, alterum *Juris*.

2. *Prudentia* quid sit non melius nosse poterimus, quam si divisionem *habituum* paulo altius repetierimus.

3. Uti vero per habitum hic intelligimus conceptum aliquem philosophicum, ita quæ alii in hac doctrina de *habitibus infusis* (a) differere solent, eoque v. g. *donum linguarum in Apostolis* referunt, nos non turbarunt, qui circulos luminis naturæ & revelationis turbare nolumus.

4. Eadem observatio est, dum *fides, spes, charitas*, ipsa *Theologia* ad classem habituum referuntur ab aliis, quod nihil aliud est, quam mysteria fidei metiri velle modulo inepto rationis.

5. Nos ita procedemus; Habitus est vel *intellectualis*, qui in intellectu residet, & acquiritur actibus intellectus, qui sunt: affirmare & negare, vel *voluntarius*, qui residet in voluntate, & acquiritur actibus voluntatis. Per actus autem voluntatis hic non solum intellige internos, scilicet: appetere, aversari, sed & externos, videlicet actus locomotivæ, quatenus a prioribus diriguntur.

6. Ha-

(a) *Mutavi in hac editione* §. 3. & 4. *In præcedenti siquidem editione secutus eram adhuc communem doctrinam libellorum logicorum in capite de qualitate, atque adeo distinxeram inter habitus infusos & acquisitos, hos in eos, qui viribus supernaturalibus & naturalibus acquiruntur. Et in posterioribus perrexeram. Sed hic malui plane istas duas priores divisiones seponere ob rationes in thesibus dictas.*

6. Habitus *intellectualis* vel pro objecto habet *principia* (b) tam theoretica quam practica, & vocatur *intelligentia*, vel *principiata*. (c)

7. *Posterior* est vel *Theoreticus*, qui pro objecto habet cognitionem Creatoris & creaturæ, vel *Practicus*, qui pro objecto habet cognitionem actionum humanarum.

8. *Theoreticus* vel considerat *ens in genere*, qui dicitur *Ontologia*, (d) hodie vulgariter *Metaphysica*, (e) vel certas *entis species*.

9. Et quidem vel *Creatorem*, qui vocatur *Sapientia*, (f) olim etiam *Metaphysica*, (g) hodie: *prima pars Pneumaticæ*, (h) vel *creaturas corporeas*, (i) & appellatur *scientia*. (l)

10. *Scientia* vero contemplatur creaturas corporeas, vel ratione essentiæ & qualitatum, quod facere debet *physica*, vel ratione quantitatis, quod facit *Mathesis*.

11. Sequitur habitus *Practicus*. Atqui hic (m) vel occupatur circa actiones hominum honestas, & appellatur *Prudentia*, vel turpes, & dicitur *Astutia*, vel indifferentes, & vocatur *Solertia*.

12. Qui vero in his omnibus ingenio caret, *stupidus* & *imprudens* dicitur.

(b) *Scilicet complexa seu propositiones.* (c) *i. e. conclusiones ex istis primis principiis ortas, seu principia incomplexa, seu cognitionem rerum, de quibus propositiones formantur.* (d) *Ita Claubergius scripsit Ontologiam, & ante eum alii.* (e) *Vide quæ hac de re eleganter disserit B. Pater in Historia Metaphysica subjuncta ejus quæstionibus metaphysicis.* (f) *Unde & sapientiæ imperium tribuitur inter habitus intellectuales. Quamvis ineptissime eundem titulum hodie multi tribuant Metaphysicæ, quatenus est simplex Ontologia.* (g) *Dicebatur autem olim Metaphysica, quod post physicam tractari debebat, quia cognitio creaturarum ducit ad cognitionem Creatoris. Cartesiani ergo cum methodum inversam sequantur, suam doctrinam de Deo Metaphysicæ nomine insignire non possunt. De Ontologia Peripateticorum pariter inepte Metaphysica nomen retinet.* (h) *Nam tractatur in Pneumatica 1. de Deo, 2. de Angelis, 3. de Anima separata. Ignorat vero Pneumaticam philosophia vetus, cum sit novum inventum Scholasticorum, ut ostendit Pater in historia Metaphysices.* (i) *Quia spiritus creatos separatim existentes ignorat ratio sibi relicta.* (l) *Unde Aristotelis tot sunt scientiæ, quot substantiæ: Sunt autem substantiæ tres: Deus, unde Metaphysica, cælum, unde Astronomia, & corpus naturale, unde Physica. Sub se enim in lata acceptione scientia comprehendit sapientiam.* (m) *Varia mutavi a §. 11. ad 20. quæ aliter extant aut ordinata erant in prima editione, quæ inde provenerant, quod, quia observaveram artem non posse ad habitus intellectuales referri, prudentiam solam in classe habituum practicorum retinueram, eamque feceram synonymum habitus practici.*

13. Dum vero prudentia verſatur circa actiones *honeſtas*, ita circa eas occupata eſt, ut non excludatur earum *jucunditas* & *utilitas*, ſed ut ea honeſtati ſubordinetur. Nam honeſtum vel maxime jucundum eſt & utile.

14. Quatenus autem magis ab utilitate & jucunditate abſtrahit, & honeſtatem actionum, ſeu earum convenientiam cum lege præ oculis habet, eatenus ad differentiam prioris, cum additamento *Jurisprudentia* dicitur late accepta.

15. Porro homines, quorum actiones dirigit prudentia, vivunt vel in *ſocietate civili*, & tum dicitur *Prudentia Politica*, vel in *ſocietate domeſtica*, & vocatur *Prudentia Oeconomica*.

16. *Utraque* verſatur vel circa actiones *futuras* vel *præteritas*. Illa *conſultatoria* eſt late ſic dicta, (n) hæc *judicialis* in *latiſſimo* ſignificatu. (o)

17. *Conſultatoria* vel occupata eſt circa actiones *proprias*, vel *alienas*.

18. Et quidem aut *ſuperiorum*, aut *parium*, aut *inferiorum*.

19. Harum ultima ſpeciali nomine dicitur *Prudentia Legislatoria*, quæ eſt pars nobiliſſima *Jurisprudentiæ late* acceptæ. Reliquæ ſpecies nomen *Prudentiæ Conſultatoriæ* retinent, & illa quidem, quæ ſuperiori in legibus ferendis vel actionibus propriis ſecundum normam legum divinarum inſtituendis conſilia ſuppeditat, eſt altera pars *Jurisprudentiæ late* acceptæ. Quæ vero in ſpecie circa actiones honeſtas *aliorum* easque *præteritas* verſatur, eſt prudentia *Judicialis ſtricte* dicta, item *Jurisprudentia ſtricte* dicta, ſeu tertia pars *Jurisprudentiæ late* acceptæ.

20. Sumitur ergo, ut vides, Jurisprudentia vel late vel ſtricte. Late, ut ſub ſe Legislatoriam & Conſultatoriam comprehendat, ſtricte pro ſola Judiciali.

21. Reſtat habitus *Voluntarius*. Hic acquiritur actionibus vel lege præceptis, & eſt *virtus moralis*, vel lege prohibitis, & dicitur *vitium morale*, vel denique lege permiſſis, & nihil eſt aliud quam *Ars*. (p) Singuli ergo habitus voluntarii habent ſuos directores in intellectualibus Practicis, virtus *Prudentiam*, vitium *Aſtutiam*, Ars, *Solertiam*. (q)

22. At-

(n) *Quia, ut vides, hac legislatoriam ſub ſe comprehendit. At communiter conſultatoria ſtricte dicta legislatoriæ opponitur, vide §. 19.* (o) *Quatenus hic etiam judicamus, an utilis fuerit actio an jucunda. In ſtricto ſignificatu, de quo §. 19. judicamus ſaltem an honeſta fuerint.* (p) *Poterit hoc probari per inſtantiam. Nam omnis ars pro fine habet actionem indifferentem, eamque vel jucundam vel utilem. Non obſtant ars amandi, bibendi. (vitioſe nempe.) Nam hic eſt abuſus vocis. Cavendum tamen maxime ne vanitas ſe immiſceat artibus, quæ quomodo differat a turpi actione, dixi* in dodec. quæſtion. promiſc. qu. 4. (q) *Confer jam cum hac diſtributione habituum quæ diſſerui* in diſſert. procemiali §. 35.

22. Atque hæc ideo paulo altius repetenda fuerunt, quia communis doctrina Peripateticorum de divisione habituum & speciebus virtutum intellectualium infinitis scatet erroribus, quos facile quis deprehendet, qui eorum tradita cum hactenus dictis contulerit. (r)

23. Illum hic non possumus paulo fusius detegere, quod communiter inter habitus intellectuales *theoreticos* & *practicos* illam dicant intercedere *differentiam*, quod hi pro fine habeant etiam actionem, illi autem in contemplatione, tanquam fine ultimo subsistant.

24. Nam hic error non solum rectæ rationi est adversus, cum omnes habitus theoretici, ut facile per inductionem probari potest, tendere debeant ad praxin, sed & cum vera religione pugnat, propullulans videlicet ex falsa gentilium opione, opinantium, Dei essentiam consistere in contemplatione. (s)

(r) *Vide potissimum, quæ ex mente Peripateticorum tradit B. Pater* in Tab. 29. Philos. Practicæ, & ibi in annotationibus potissimum annot. 127. *Numerabimus hic saltem errores potissimos.* 1. *Errant, dum Intelligentiam faciunt speciem habituum theoreticorum, quod inde provenit, quia de principiis practicis parum fuerunt solliciti.* 2. *Errant quod Ontologiam confundunt cum Metaphysica.* 3. *Quod doctrinam de Deo ex Metaphysica exemerint, & ad separatam disciplinam Pneumaticam retulerint.* 4. *Quod suam hodiernam Metaphysicam jactent pro sapientia, cum nihil sit quam Lexicon terminorum omnino non, vel certe parum utilium.* 5. *Dum in Pneumatica tractant de angelis & anima separata.* 6. *Quod putent, prudentiam versari circa actiones honestas tantum, cum etiam versetur circa utiles, quod aperte in prudentia consultatoria fatentur.* Conf. Patr. tab. ult. Phil. Pract. l. 56. seq. 7. *Quod legislatoriam & consultatoriam solum ut species diversas consideraverint, cum tamen legislatoria sit species consultatoriæ.* 8. *Errant in cæteris differentiis inter prudentiam legislatoriam, consultatoriam & judicialem exponendis, quas exhibet* idem Tab. 29. lin. 50. seq. 9. *Dum* Philosophiam Practicam *suam prudentiæ nomine dignantur, cum tamen non solum ex propria eorum hypothesi & explicatione trium prudentiæ partium, quas modo memoravimus, non detur nisi* Jurisprudentia, *sed & revera ipsorum Philosophia Practica nihil aliud sit quam lexicon terminorum nec Politico, nec JCto, nec Oeconomo multum utilium, reliquum ipsismet fatentibus, optima Doctrina Prudentiæ in ipsorum Prudentia deficiat, scilicet doctrina Mediorum,* vid. Patr: Tab. ult. lin. 60. seq. 10. *Errant in exponenda differentia inter versutiam, prudentiam & imprudentiam.* Vid. Tab. 29. lin. 62. & in annot. ibid. 11. *Errant, dum artem dicunt esse habitum intellectualem, confundentes videlicet artem cum solertia. Errant* 12. *dum habitum moralem vel virtutem moralem faciunt synonymon habitus voluntarii, omittentes iterum artem.*

(s) *Nuda scilicet, quæ ne quidem pro fine habet actionem. Vide tamen explicationem* *meam*

25. Spectant eo varia effata Summi, quem profitentur, Aristotelis, (t) *Beatitudinem theoreticam esse nobiliorem practica; comitari eam voluptatem sinceriorem, quam practicam; theoreticam magis copulare hominem cum Deo, quam practicam,* item: (u) *Prudentiam aliquatenus inservire sapientiæ &c.*

26. Nobis præ his nugis omnium maxime arridet sapientissimus Apostoli discursus, amorem videlicet ex prudentia oriundum omnibus contemplationibus longe præferentis. (x)

27. Atque hæc occasione Prudentiæ. *Juris* vox sumitur multis modis. (y) Potissimum vel pro *lege*, vel pro *attributo personæ*. (z)

28. *Legem* aliter Grotius, (a) aliter Aristoteles (b) definiunt, aliter JCti. (c) Mire vero ac inepte pariter hic sudant Scholastici. (d) Nos ita; *Lex est jussus imperantis obligans subjectos, ut secundum istum jussum actiones suas instituant.*

29. Differt per hanc definitionem lex tum a consilio, tum a pacto, & quidem variis modis. (e) Sed hæc communiter inculcari solent. Illud potissimum notes, ut non commune: *Lex semper obligat etiam sine pacto: Pactum nunquam sine lege*, etsi lex quandoque obliget mediante pacto. Tum igitur pactum est saltem obligationis occasio, ut remotio valvarum accasio est illuminationis in hypocausto. (f)

30. Au-

---

meam ulterius in dissert. proœm. §. 37. *Nec melius Dei essentiam homo sibi concipere potest, quam per æternum amorem.* (t) Vid. Tab. 6. Philos. Pract. lin. 15. & 20. junct. annot. 34. n. 2. (u) Vid. Patr. annot. 127. ad Philos. Pract. n. 10. (x) *Adde declarationem ex dissert. proœm.* th 36. (y) *Vide hic potissimum JCtos* ad tit. Inst. & Pand. de Justitia & Jure. (z) *Grotius* de J. B. & P. l. 1. c. 1. §. 4. & 9. *Nam, quem tertium significatum Grotius* d. l. §. 3. *addit, quod sumatur etiam pro actionis attributo, magis ad justum in concreto, quam ad jus in abstracto pertinet.* (a) *Quod sit regula actuum moralium, obligans ad id quod rectum est.* Vide Grotium d. l. §. 8. Conf. Velthem. ad Grot. p. 42. seq. (b) *Aristoteli Lex est oratio a prudentia & intelligentia profecta, vim habens cogendi.* Vide Patris Tab. 25. lin. 6. (c) Vid. l. 1. sq. ff. de L.L. ibique Dd. & ad Inst. de J. N. G. & C. §. Lex est. (d) *De Scholasticorum litigiis circa essentiam legis, vide prolixe* Dn. Osiandrum in Typo legis naturæ p. 17. seqq. *Quidam ex illis dicunt legem esse dictamen rectæ rationis, indicans actiones esse bonas vel malas in genere morum.* (e) *Lex proficiscitur a superiore, & fertur inferioribus etiam invitis, semperque vim obligandi habet. Consilium datur etiam a pari & inferiori, etiam pari & superiori, nec unquam obligat, etiamsi is, cui datum fuerit, suum præbuerit assensum. Pactum semper est inter pares, & requirit consensum duorum.* (f) *Communiter dicitur obligationem oriri vel immediate per pactum. Malo tamen asserere, sed secundum explicationem* in dissert. proœm. §. 38. *omnem obli-*

30. Autor legis semper est *imperans*, qua voce malumus uti, quam cum aliis voce *superioris*. Nam præter *superioritatem imperii*, dantur & aliæ superioritates, *ordinis* puta, *dignitatis*, addo etiam *beneficii*, quæ hujus loci non sunt. (g)

31. Hinc sequitur, quod Deus non agat secundum legem, & quod lex æterna sit figmentum Scholasticorum. (h)

32. Is cui Lex fertur, est *subjectus* seu *parens*. Hic rationem præsupponit, quæ cum non cadat in bruta, ergo neque lege eadem obligari poterunt. (i)

33. Restat itaque *homo*. Unde Lex communiter appellatur norma actionum humanorum. Actio autem hominis legi attemperata una voce dicitur *officium*.

34. Sed actiones hominis sunt variæ, alias enim sibi proprias instituit, aliæ ipsi cum bestiis & plantis communes sunt. Videndum igitur de quibusnam disponere lex possit. Atque hic prius de *homine ipso ejusque essentia* distincti erunt formandi conceptus, ac præconceptæ quædam opiniones removendæ.

35. *Homo* est animal rationale. Sic vulgo homo definitur. Nec aliam definitionem admittit scala prædicamentalis substantiæ in libellis Logi-

obligationem oriri ex lege, & pactum veram causam (etiam mediam) obligationis non esse, sed solum medium. Probari sententia mea poterit ex definitione obligationis, quam vide infra §. 134. 135. *Malo etiam adhibere vocem* medii *quam* causæ per accidens, *aut etiam* causæ sine qua non; *quia nolo me immiscere tricis Scholasticorum de differentia inter causam per accidens & causam sine qua non, quam nobis peperit iterum studium explicandi scripturam per Metaphysicam, v. g. in quæstione: an Deus sit causa peccati?*

(g) *Imperii oppositum subjectio, & includit hæc superioritas etiam reliquas. Beneficii oppositum reverentia, & includit fere superioritatem dignitatis & ordinis. Dignitatis oppositum est minor dignitas vel etiam vilitas, & infert præter alia jura etiam præcedentiam seu superioritatem ordinis. Denique superioritas ordinis tantum in præcedenti consistit inter personas ejusdem dignitatis. Distinctio inter superioritatem imperii & beneficii suum usum potissimum exeret infra in doctrina de societate paterna.*

(g) Vide quæ dixi in disp. de philos. jur. §. 26. & adde differt. proœm. §. 39. *Forte hæc Scholasticorum doctrina propullulavit ex ignorantia primorum principiorum in jure naturæ, & confusione Jurisprudentiæ naturalis cum Theologia, aut ex semel præsupposita inepta legis descriptione, quod sit dictamen rectæ rationis. Habet hæc doctrina Scholasticorum aliquid analogi cum doctrina gentilium in physicis de materia prima Deo coæterna; & in moralibus cum doctrina de fato.*

(i) Conf. Deusingium de ratione & loquela brutorum differt. select. p. 187. seq. *Ad objectiones de intellectu & voluntate brutorum respondetur communiter in Collegiis Ethicis.*

Logicis. Quamvis neque ſit ad mentem Ariſtotelis, neque ad palatum Porphyrii autoris iſtius ſcalæ. (l) Impugnatur autem eadem varie a Chryſoſtomo, Cardano, Helmontio, Antonio le Grand, & aliis. (m) Nos retinebimus, ſed cum explicatione debita.

36. *Animal* haudquaquam arbitramur eſſe corpus vivum ſentiens, ſed putamus eſſe corpus vivum motu præditum. Scilicet ut hactenus ad oculum demonſtrarunt acutiores Philoſophi, (n) *beſtiæ ſenſu carent*, interno nempe, ſine quo ſenſus externus ſenſus nomen haud meretur, neque aliter moventur ac machinæ, (o) niſi quod in iis etiam ſubtiliores auræ particulæ ab extra illa organa, quæ apud homines ſedes ſunt ſenſuum exteriorum, feriendo, contactu harmonico motus interiores quandoque cieant.

37. Scio non ſapere hanc hypotheſin illis, qui veritatem aſſertionum ex antiquitate metiuntur, quibus tamen, ſi nihil aliud regerere poſſem, premerem ſaltem eos, ut ſi quod ſpero, beſtiis rationem adimant, differentiam (*) mihi oſtendant inter ſenſum communem, phantaſiam atque memoriam, quam beſtiis tribuunt, & rationem hominis. (p)

38. Ita-

(l) *Gentiles enim ſtatuebant eſſentias medias inter Deum & homines: alii faunos & ſatyros. Unde Ariſtoteles & Porphyrius hominem definiebant: animal rationale mortale.* (m) *Oſtendam id Deo dante peculiari quæſtione:* Quid eſt homo? (n) Vide Diſſert. procem. §. 40. *Cæterum in hoc abeo a Carteſianis, quod ſtatuam in beſtiis eſſe motorem aliquem internum, non tamen hunc ſine fuga contradictionis ſenſum appellari poſſe ſtatuo.* (o) *Et cum præcedenti adeo limitatione, quæ hic de machinis dicuntur, erunt intelligenda. Unde comparatio hæc eſt. Quemadmodum machina moventur a tali aliquo principio interno, quod motus non dijudicat, ſic & beſtia. Igitur facile reſpondere poſſum, ſi quis urgeat, in motu machinæ, ſi rotula una laboret, impediri reliquas omnes, non ita in beſtia. Ratio enim eſt, quod in beſtiis principium motus non proveniat a corpore aliquo craſſo, ut eſt rota, ſed a ſubtiliori, quod propter ſubtilitatem ſuam vocatur ſpiritus animalis a materia diſtinctus. Si quis urgeat, impoſſibile eſſe, ut ejusmodi machina fiat ab homine, regeram, id ideo fieri, quia impoſſibile eſt homini efficere ejusmodi ſpiritum ſubtilem, eumque includere clauſtris ejusmodi.* (*) *Itaque principalis mea aſſertio eſt: Beſtiæ ſenſu carent. Secundaria: Moventur ut machinæ. Si modo prius concedat, facilis ero, quocunque nomine principium iſtud motus in beſtiis velis nominare.* (p) *Explicari poteſt hæc obſervatio ex iis, quæ Pater de ſenſibus externis recenſet* in phyſica cap. 48. qu. 35. usque ad 58. p. 242. ſeqq. *Quodſi ex qu. 46. item v. g. ex actionibus ſimiarum, ex docilitate animalium velis objicere, beſtias cognitione aliqua & dijudicatione pollere, dabo inſtantiam: Oſcitante uno oſcitat & alter. Hoc ſæpius fit absque judicio, absque*

officio

38. Itaque homo, ut *vitam* cum *plantis*, ita cum *bestiis locomotivam* habet communem. Quod restat, voce *rationalis* includitur. *Ratio* autem hominis nihil est aliud, quam cogitatio. (q) Nam sapienter Cartesius: *Homo dum intelligit, cogitat, dum vult, cogitat, dum sentit, cogitat.*

39. Id vero sponte ex dictis sequitur, duabus *rationis* nostræ *functionibus*, quæ communiter recensentur, *intellectui* puta & *voluntati*, addendam esse tertiam, (r) *sensionem* nempe locomotivæ quidem contradistinctam, sed appetitum sensitivum sub se comprehendentem.

40. *Sensus* communiter in *internos* dividuntur & *externos*. *Visus*, *Auditus*, *Olfactus*, *Gustus* & *Tactus* vulgariter externos repræsentant, quibus alii ut sextam speciem accensent *Tactum venereum*, (s) alii his omnibus septimam & octavam addunt, *exsiccationem* in ore, & *famem* in stomacho. (t) Interni (u) ad tria genera reducuntur; *sensum communem*, *phantasiam* atque *memoriam*.

41. Sed sensus quidem *externi*, quotcunque sint, passiones (x) sunt corporis, non functiones animæ. Ast qua simplex harum rerum apprehensio fit, demum sensio oritur, nomine *sensus communis* insigniri, possumus tolerare, ut & quod *phantasia* dicatur, qua ideas ex his passionibus vel occasione earum sibi homo format, (y) & denique, quod *memoria* appelletur, qua homo istius sensionis recordatur, (z) aut *reminiscentia*, (a) si recordatio ista mediante ratiocinatione fiat.

42. Di-

officio sensus communis. Adde v.g. unde evenit, ut musicus sæpe (dum in aliis profundis meditationibus versatur) canat aliquid, aut instrumento musico harmonice ludat, quamvis se id facere nec cogitet, nec facere velit? Item: unde evenit, ut difficillime procedat, si velimus v. g. manum dextrorsum promovere, pedem sinistrorsum? Proveniunt hæc a nullo principio judicante. Dixi latius in introductione ad Logicam cap. 3. (q) In dicto cap. 3. *late etiam dixi, quid sit cogitatio.* (r) *Non tanquam facultatem separatam, sed quod qua percipit, ad intellectum, qua appetit, ad voluntatem referri possit.* Vide theses seqq. & conf. Patr. Phys. c. 48. qu. 1. seqq. p. 237. seqq. (s) Vid. Patr. Phys. p. 240. qu. 23. seqq. (t) *Quod facit Botekoe* von der menschlichen Gesundheit. *Dictum hac occasione de causis multiplicatorum sensuum externorum.* (u) *Faciunt alii plures sensus internos, ut Avicenna.* Vid. *Patris Physicam* p. 241. qu. 29. (x) *Quod facile patet per inductionem. Nam & visus fit receptione.* (y) *Quanquam prius phantasia officium referri possit ad sensum communem, posterius ad memoriam.* Vide omnino Patris Physicam p. 214. qu. 44. (z) *Non quatenus condit.* Conf. iterum Patrem p. 245. quæst. 54. seqq. (a) *De differentia inter memoriam & reminiscentiam.* vide Patrem p. 249. qu. 69. seqq. *Nos utramque referimus ad rationem, & dicimus, quod differant tanquam ratio & ratioci-*

42. Dicunt autem & docent Peripatetici; *ſenſus omnes cognoſcere* (b) objecta ſenſibilia, externos quidem paſſive, internos active. Sed uti iſta *cognitio paſſiva* eſt non ens, ſic *activa cognitio* quomodo absque cogitatione eſſe queat, non quidem percipio, (c) & ſic vel ipſi qui hæc docent, neceſſe habent concedere ſenſus internos ab animæ rationalis facultate cognoſcente haud differre, vel quid doceant, ipſi neſciunt. (d)

43. Porro uti in ſcholis (e) *appetitus ſenſitivus* deſcribitur, nihil aliud eſt, quam *voluntas* approbans id objectum, quod corpus delectat, qui quidem ſi legi non repugnet bene eſt, ſin repugnet, erit voluntas hominis perverſa. (f) Non magis tamen ob iſtam perverſitatem poterit voluntas illa ad animam aliquam ſenſitivam homini cum beſtiis communem relegari, quam ratio perverſa. Nam utrobique homo dum perverſe ratiocinatur, & dum perverſe appetit, cogitat.

44. Reſtant itaque intellectus & voluntas. *Intellectus* miſſis antiquorum fabulis de *intellectu* quodam *agente* (g) extra hominem, vel *late* ſumitur, ut memoriam intellectivam ſub ſe comprehendat, vel *ſtricte*, ut eidem opponatur. (h) Scilicet intellectus hominis *vel ſimpliciter apprehendit* objecta ſenſuum externorum, propoſitionem aliquam de illorum natura aut bonitate ex accidentibus eorum organa ſenſuum ferientibus, ac corpus delectantibus, formando, aut etiam de objectis jam antea ſenſu perceptis confuſe ideas ſibi format, vel de veritate earum propoſitionum & de objecti bonitate, item de ideis ulterius per diſcurſum meditando *ratiocinatur.*

45. *Prior* facultas *intellectus* nomen retinet, *altera memoriæ intellectivæ* voce communiter inſignitur. Nos illam appellabimus *primam intellectus* operationem, hanc *ſecundam*, quæ tamen ſecundum magis & minus infinitis modis variare poterit. Quod ſi primam malles *rationem*, ſecundam autem *ratiocinationem* appellare, nec ſic refragabimur.

46. Ita

tiocinatio. Conf. th. 45. (b) Vide iterum Patrem p. 246. qu. 56. ſeq. (c) Conf. omnino Patrem p. 253. qu. 87. (d) *Dicunt equidem, diſtinguendum eſſe inter ſenſus humanos & beſtiarum, illos cognoſcere, vel in cognoſcendo cogitare, hos non. Sed hi urgendi ſunt, ut ſenſum iſtum definiant vel cognitionem brutorum, vel a terminis iſtis abſtineant, niſi fateri velint, hæc omnia de beſtiis dici æque improprie, atque rationem & cogitationem, quia diximus jam, ſenſum eſſe ſpeciem cogitationis.* (e) Vide iterum Patrem p. 251. qu. 76. ſeqq. & maxime p. 253. qu. 92. (f) *Hinc parum ſapida ſunt dicteria Peripateticorum, quod voluntas ſuccumbat aliquando appetitui ſenſitivo.* (g) Vide late Patrem in Phyſica cap. 49. p. 285. qu. 75. ſeqq. & omnino qu. 101. p. 297. (h) Pater d. c. 49. qu. 9. ſeqq. p. 267.

46. Ita non opus habemus, ut ſudemus in vulgata controverſia *de tribus*, aut quatuor, aut pluribus *mentis operationibus*, (i) præprimis cum prima mentis operatio, quæ in ſcholis conſtituitur, ſit non ens, & noſtra diviſio majorem præbeat uſum, de quo mox.

47. Igitur ex internis ſenſibus, qui *communis* dicitur, ad primam intellectus operationem pertinet, ad utramque *phantaſia* & *memoria*. (l)

48. Solent equidem *intellectum* inſuper & in *Theoreticum* & *Practicum* dividere: (m) Sed præterquam, quod iſta diviſio videatur inventa olim ad oſtendendam differentiam inter rationem brutorum & hominum, & præterea idem hic, quem ſupra (n) occaſione habituum Theoreticorum & Practicorum detegimus, lateat anguis in herba, etiamſi vel maxime intuitu objecti hanc diviſionem toleraremus, neſcio tamen, an eadem magnum nobis uſum ſit exhibitura.

49. Uti vero intellectus de rerum natura & habilitate ad hominem judicat, ita *voluntas*, quæ facienda ſint homini, determinat. Et quidem determinatio iſta ſequitur ſtatim vel primam intellectus operationem, vel ſecundam. *Prior* facultas *ſimpliciter* appetit, *poſterior* eligit, (o) poſſes adeo illam *appetitus*, hanc *electionis* ſeu *voluntatis ſtricte dictæ* nomine inſignire.

50. Primi motus in *appetitu ſenſitivo*, prout vulgo deſcribitur, ſpectant ad appetitum ſimplicem, reliqui motus appetitus ſenſitivi, ut & integer appetitus rationalis, pertinent ad electionem.

51. Igitur talis eſt *proceſſus ordinarius ratiocinationis*, & actionum hominis. (p) Poſtquam objecta externa impulerunt ſenſus externos, ſequitur prima intellectus operatio, hanc excipit appetitus, qui vel ſtatim imperat locomotivæ, (q) vel remittit (r) rem trutinandam ſecundæ intellectus operationi, ac poſtea eligit & locomotivam impellit &c. Ex

(i) Vide Patrem d. c. 49. qu. 105. ſeqq. p. 294. & omnino qu. 111. 112. (l) Conf. ſupra §. 41. (m) Pater cap. 38. qu. 27. ſeqq. p. 187. (n) Supra §. 23. ſeqq. (o) *Prior dicit: vellem. Poſterior volo. Ita homo eſuriens videns cibum alienum non impedire ſe poteſt, quin objecto graviter ſtomachum movente, etiamſi juſtus ſit, & etiamſi jam ſtatuerit, quod nolit eo uti, intrinſece cogitet: vellem, ſi liceret. Nam primi motus ejusmodi toties reiterantur, quoties objecta ſenſus movent.* (p) *Loquor de hominibus adultis & provoco ad experientiam.* (q) *Tunc non dicit:* vellem, *ſed:* volo. *Et tunc voluntas hominis vitio laborat. Unde vero hoc? Non a ſola aſſuefactione eſſe, ſed quod voluntas hominis jam ante intellectum (ſecundum noſtrum concipiendi modum) ſit infecta, & præjudicia voluntatis inficiant ipſum intellectum, fuſius probavi* in Praxi Ethices ſeu de remedio amoris cap. 1. (r) *Tunc dicit:* vellem, *vel: volo ſub conditione, ſi trutinavero, aut ſi non pecco.*

his patet verum & illimitabile esse axioma: *Nihil est in intellectu, quod non fuerit in sensu*, (s) item illud: *Ignoti nulla cupido.* (t)

52. Cum ergo homo vivat, nutriatur, crescat, loco moveatur, sentiat, intelligat, velit, jam videndum, *quænam actiones a lege dirigantur?* Summatim istæ, quæ sunt in hominis arbitrio. (u) Non sunt autem, quæ ad *vegetantem* animam communiter referuntur, neque *passiones sensuum* externorum, (x) neque *prima in intellectu operatio,* neque *primi motus in appetitu.* Remanent itaque quæ in arbitrio hominis sint, *remissio voluntatis* ad secundam mentis operationem, ipsa suo modo (y) *secunda mentis operatio,* eamque subsequens *electio*, item regulariter *locomotiva.*

53. Quod vero statuitur communiter *appetitum subesse voluntatis imperio*, (z) de primis ejus motibus non procedit, sicut nec quod de *locomotiva* asseritur, (a) eam in universum ab hominis arbitrio dependere, nam & hic excipienda est locomotiva, qua homo ad depellendum (b) imminens corporis malum utitur. (c) 54.

(s) Vide Patrem p. 283. qu. 66. seqq. *ubi tamen non admittimus limitationem* in qu. 68. *Addo elegantem dissertationem Deusingii* de cognitione eorum, qui surdi nati sunt, in differt. select. p. 174. seqq. *Confer & quæ disserui* in Introd. ad Logicam passim. (t) *Non obstant exempla eorum, qui amasias in somno visas, nec ante cognitas deperennt. Ex illis tamen & similibus exemplis hoc proverbium & in eo vox:* Ignotum *limitationem accipiet.* Conf. dicta lit. q. (u) *Lex enim est norma. Unde requiritur, ut homo viribus naturalibus possit & secundum, & contra legem vivere, quod facile patet, si quis consideret essentiam voluntatis & differentiam ejus a natura brutorum. Homo velle potest etiam impossibilia, & ex possibilibus quæ communi naturæ nocent. In prioribus jam adest vinculum naturale: impossibilitas. Posteriorem libertatem coercet vinculum morale, lex.* (x) *Observa tamen & hic & in reliquis distinctionem inter v.g passiones sensuum, vel earum perceptionem, & inter locomotivam sensibus conjunctam, aut eos præcedentem, quæ omnino legi subest. Unde juberi potest filius, ne audiat comœdias, ut attendat horologium, ut memoriter discat carmen, &c. Et ita in reliquis.* (y) *i. e. ut intellectus in veritatem rei inquirat, quæ dicitur locomotiva intellectus. Ut non turbetur in speculationibus, aut ut veritatem consequatur (a voluntate scil. infectus, aut si res talis sit, ut ad certam veritatem deduci nequeat,) in arbitrio non est.* (z) Vide Tab. Patris 4. Phil. Pract. lin. 42. *Similiter, quod additur, appetitum posse reluctari, non placet, si de reluctatione totali intelligatur. Nam si bonum jucundum prædominari honesto patitur homo, effectus ipsius voluntatis est. Et adeo ad voluntatem supra retulimus appetitum sensitivum.* (a) d. l. lin. 43. *Ubi dicitur; eam ita subesse imperio voluntatis, ut non possit reluctari.* (b) *Aut cavendum: v. g.* Wenn man einen gefährlichen Sprung thun soll; wenn man mit den Augen blinget, da etwas zu nahe kommen, rc. (c) *Adde ex supra dictis aliud exem-*

54. Uti autem pro certo ſtatuendum eſt, in *intellectu* noſtro & præprimis in ejus operatione ſecunda naturalem ineſſe *rectitudinem*, quæ debita attentione adhibita nos decipi circa res morales (d) non patiatur, (e) ſic *voluntas* ſtricte dicta in homine eſt omnino *libera*, (f) & verum axioma: *voluntatem non poſſe cogi*, quamvis (g) bonum in genere ſemper appetat, & ſæpe tum intrinſece a peculiari ingenii diſpoſitione, & humorum temperamento, a cœli ſolique genio, ſemine, victu, valetudine, ſtudiorum ratione &c. provenientibus, a conformatione item organorum corporis, agendi conſvetudine, affectibus, (h) & morbis quibusdam, tum extrinſecis aliorum actionibus valde inclinetur; ab obligatione autem a ſuperiore ipſi impoſita ſemper inclinari debeat. (i)

55. Atque ob hanc etiam voluntatis libertatem *imputantur* (l) homini actiones, h. e. homo pro earum autore recte habetur, ac ad reddendam de iis rationem adſtringitur, & in ipſum effectus, (m) qui ex illis proveniunt, redundant, unde magis arridet ſententia Celeberrimi Rachelii, (n) *unum* ſaltem eſſe *principium actionum* humanorum, *proæreſin*, non quatuor, ut vulgo; (o) Conſcientiam, voluntatem ſtricte dictam, conſultationem atque electionem.

56. Porro quemadmodum actiones humanæ in relatione ad legem *morales* appellantur, ita in ſpecie judicium intellectus circa iſtas actiones cognitione legum imbuti vocatur *conſcientia*. (p) Hæc vel eſt *antecedens* actiones humanas, vel *conſequens*.

57. *Antecedens* vel recte judicat, & prout lex eſt lata, vel erronee Unde altera diviſio conſcientiæ in *rectam* & *erroneam*. (q) 58.

exemplum. Si velis manum dextrorſum, pedem ſiniſtrorſum movere, locomotive reluctabitur. Etſi id facere non ſit plane impoſſibile. (d) *Aliud in naturalibus & ſpiritualibus.* (e) Vide Dn. Puſend. de offic. Hom. I. 1. 4. & de Jure Nat. I. 3. 3. (f) Puſend. de J. N. I. 4. 4. *ubi nota quod de Atheis dicit.* (g) *Latius Puſend. de O. H. I. 1. §. 11. usque ad §. 16. & de* J. N. I. 4. §. 4. usque ad 8. (h) *Et hic tamen diſtinguendum inter affectus qui bonum proſequuntur, & qui averſantur malum.* Puſ. de O. H. d. l. §. 14. (i) *Sed* debeat. *Revere enim nititur in vetitum. In cujus cauſas inquiritur. Forte appetitus libertatis naturalis conſervandæ, aut etiam diffidentia in ſuperiorem, & imaginatio rei vetitæ ſub ſchemate boni hic impellunt. Conf. tamen Dn. Puſend.* de J. N. I. 4. 8. in nova edit. (l) Puſend. de J. N. I. 3. 4. 9. (m) *Scilicet pœna, præmium, obligatio ad dandum vel faciendum.* (n) Peculiari tractatu de principio actionum humanarum. (o) Vid. Patris Tab. Ethic. de principiis action. human. (p) *Debet autem in moralibus ante omnia conſtare de definitione conſcientiæ. Nam multi caſus conſcientiæ ſcripſerunt, neſcientes, quid ſit conſcientia.* (q) *Communiter ita dicitur: Conſcientia eſt vel recta, vel probabilis, vel*

 dubia

58. *Recta* vel judicii sui rationes ex certis ac indubitatis principiis deducere novit, vel saltem argumentis topicis nititur. Hinc recta (nam erronea saltem potest esse probabilis,) subdividitur in *rectam* in specie (nos vocabimus *demonstrativam*,) & *probabilem*. (r)

59. Addunt equidem Scholastici & conscientiam *dubiam*, cum judicium intellectus anceps hæret & discernere nequit, bonum aliquid vel malum, adeoque agendum aut omittendum sit. Ast hæc quidem non est judicium, sed judicii suspensio, adeoque nec conscientia.

60. Magis huc referri posset dubiæ affinis conscientia *scrupulosa*, quando anxia formido judicium intellectus comitatur, ne forte id ipsum malum sit, quod bonum aliquis existimaverit & contra, quæ sæpius ad errantem referenda erit, quam ad rectam.

61. Quas vero *regulas* (s) pro directione harum, quas diximus conscientiarum, Doctores formarunt, vel sua sponte ex dictis propullulant, vel obscuriores (t) sunt & dubiæ. (u)

62. Conscientia *consequens* prout vel bene facta approbat, vel secus commissa damnat, in *tranquillam* & *inquietam* subdividitur, nostro idiomate **das gute und böse Gewissen.**

63. Voluntariis hominis actionibus, quæ etiam *spontaneæ* appellantur, opponuntur *invitæ*. (x) Hæ tales sunt partim ob deficientiam *intellectus*, partim ob defectum *voluntatis*.

64. *Intellectui* opponitur *ignorantia* & *error*. Uterque defectus est vel *vincibilis* vel *invincibilis*, item vel *efficax* vel *concomitans*. Quæ omnia ex libellis ethicis patent.

65. *Voluntati* opponuntur *coactio* & *metus*. (y) Metus est vel *justus* vel *injustus*. Desumitur vero hæc metus denominatio partim *a persona inferente*, utrum scilicet ea potestatem habeat incutiendi metum, an minus, vel *a metum patiente*, utrum sit vir constans an non. (z)

66. Ex dictis hactenus facile responderi potest ad quæstiones speciales de imputativitate ac moralitate humanarum actionum, & quatenus

dubia, vel scrupulosa, vel erronea. Sed nos maluimus per dichotomiam procedere, ut res evadat clarior. (r) *Dicendum hic aliquid de Probabilismo Jesuitarum.* Conf. Puf. de J. N. I. 3. 5. (s) *Vide eas ap. Pufend.* de J. N. I. 3. §. 5. 6. 8. (t) *v. g. in rebus magni momenti debemus sequi partem tutiorem* Puf. ibid. §. 6. (u) *Qualis illa Grotii: In rebus dubiis, ubi necessario aliquid agendum est, debere eligi, id quod minus est iniquum.* Puf. §. 8. (x) Vid. Patr. Tab. de spontaneo & invito. Pufend. de J. N. I. 3. §. 10. seq. & l. 4. §. 9. 10. (y) *Metus inita actio a Peripateticis dicitur mixta, & refertur ad spontaneam.* (z) *Ita v. g. metus mortis a latrone incussus est injustus ex parte inferentis & justus ex parte patientis, &c.*

nus esse possint objectum legum. Nam I. Actiones *ab alio patratæ*, (a) ut & operationes quarumvis aliarum rerum, (a) nec non quivis eventus (c) non possunt alteri imputari, nisi quatenus ille potest & tenetur istas moderari, vel quatenus ad istas alias concurrit.

67. *Concurrit* (d) vero ad *actiones alienas*, qui eas adjuvat, jubet, iis consentit, receptum agentibus præstat, aut de eorum lucro participat, qui consilium dat, laudat, assentitur, qui non vetat, (e) non impedit, non dissvadet, non manifestat, cum hæc omnia facere deberet.

68. His singulis igitur aliena actio imputari poterit, quamvis *aliis primario*, aliis *secundario*, de quo suo loco. (f)

69. II. Quæ in quolibet homine sunt vel non sunt, *quæ penes ipsum non fuit*, ut adessent, vel non adessent, (g) non possunt ipsi imputari, nisi quatenus debitam diligentiam in ejiciendis defectibus, & introducendis perfectionibus non adhibuit.

60. III. Cui *occasio agendi* citra suam culpam deest, illi non imputatur, quod non egerit. (h)

71. IV. Quæ per *ignorantiam* aut *errorem* invincibilem & efficacem perpetrantur, non imputantur. (i) Ubi vero ignorantia vel error saltem est concomitans aut vincibilis, quorsum pertinet *ignorantia legum* rite publicatarum, ibi actio imputatur. (l)

72. V. *Error tertii* sive vincibilis sit, sive invincibilis, non poterit alteri, qui non est in culpa, cur tertius aberraverit, imputari, sed in ejusmodi concursu æquius est, ut imputetur erranti. (m) 73.

(a) Puf. de O. H. I. 1. 18. & de J. N. I. 5. §. 5. 6. & 14. (b) *Naturales etiam, v. g. quod ignis calefaciat, consumat aut urat. Dictum hic obiter de antiquorum proba per ignem, de imputatione tempestatis Jonæ facta, cessantis pluviæ Eliæ, pestis Davidi.* (c) *Nisi illos præstare promiserit. Tunc enim eventus sed promissio imputatur. Aut potius resolvitur promissio alias pura quoad verba in conditionalem sub conditione casuali, v. g. susceptio casuum in locatione &c.* (d) Puf de J. N. d. §. 14. & de O. H. I. 1. ult. (e) *Exemplum ex Tacito* apud Pufend. de J. N. p. 74. (f) *Vide interim* Puf. de §. 14. & d. §. ult. *Procedit autem & usum habet hac distinctio non tam in obligatione ad pœnam, quam ad restitutionem damni.* (g) *Vitia corporis, animi, sanitatis &c.* Puf. de J. N. I. 5. 7. d. O. H. I. 1. 19. *sed adde declarationem* in dissert. proœm. §. 41. (h) *Includit autem occasio objectum, locum, tempus, vires.* Pufend. de O. H. I. 1. 22. de J. N. I. 5. 5. (i) *Unde proprie pœna non est, cum infantes tenelli, parentem verberantes, vapulant, non magis ac si canis v. g. vapulat.* (l) Puf. de O. H. I. 1. 20. 21. & de J. N. I. 5. 10. *Ubi nota exemplum de nautis vitulum immolantibus, item de muliere philtrum propinante. In quorum tamen ultimo quædam addenda sunt ejus decisioni.* (m) *Hoc axioma non habet Dn. Pufendorfius. Sed*

73. VI. Quæ ſunt *ultra vires* alicujus, non imputantur, niſi quatenus in cauſa eſt, (n) ut ea impoſſibilia ſint facta. Huc ſpecta regula: *Ad impoſſibile nemo obligatur.* (o)

74. VII. Quæ quis *coacte* patitur, non imputantur: (p)

75. VIII. Quæ quis gravi *metu* inductus agit, ſive actio alias contra leges ſit, ſive licita, uti promiſſio, modo imputabuntur, modo non imputabuntur, prout ex illis, quæ in capite de officiis hominis intuitu ſui ipſius, & in capite de officiis circa promiſſa fuſius differemus, apparebit. (q)

76. IX. Actiones hominum *uſu rationis* carentium ipſis non imputantur. (r)

77. X. In foro humano rariſſime imputari poſſunt, quæ perpetrantur *inſomno & ſomniis.* (s)

78. *Autor legis* vel *Deus* eſt vel *Homo.* Ille imperium exercet (t) jure creationis citra conſenſum hominis. Homo imperium vel immediate ex conceſſione divina nanciſcitur, vel intercedente conſenſu alterius hominis. Hinc prima diviſio *legis* in *divinam* & *humanam.*

79. *Contraria* legum ſunt *mutatio,* cum ipſe juſſus vel ex toto vel ex parte tollitur, (u) & *diſpenſatio,* cum inferiorum unus & alter juſſu in reli-

Sed addendum fuit ob ea, quæ ipſe habet in materia contractuum, ubi diſſentiemus, quando putat, a contractu me poſſe reſilire, ſi v.g. falſum nuncium acceperim, equos meos domi periiſſe, & novos emam, poſtmodum autem nondum dato pretio deprehendam, falſum fuiſſe nuntium. (n) *Exemplo hominis lapſi, bancoruptoris &c.* (o) Puf. de J. N. I. 5. 8. & d. O. H. I. 1. 23. (p) Puf. de O. H. l. 1. 24. de J. N. I. 5. 9. (q) *Ita hac poſueram in prima editione: Quæ quis metu inductus agit, ſiquidem metus intuitu inferentis juſtus, intuitu patientis injuſtus fuerit, ſemper, ſi actio contra leges ſit, imputantur. Quod ſi contra inferens injuſte metum incutiat, patiens juſtum metum ſentiat, tum demum actio ex metu inita imputabitur, ſi lex non habeat tacitam exceptionem neceſſitatis, de qua ſuo loco, ut & de imputatione metus in pactis. Reſpiciebam autem tum maxime ad ea quæ habet Dn. Puſend.* dd. ll. *Sed cum ibi quædam afferat exempla, v. g. de juſſo homicidio, item de juſſo ſub metu mortis inceſtu & ſtupro, contra qua multa opponi poſſint aut moneri (ut de ſimili quod habet a gladio vel ſecuri deſumto,) niſi prius quæſtio de exceptione neceſſitatis ex fundamento fuerit ſoluta, (quod facio infra* lib. 2. c. 1.) *placuit, ea in hinc modum mutari.* (r) *Vide quæ modo notavi* lit. i. Puf. de O. H. I. 1. 25. & de J. N. I. 5. 10. (s) *v.g. inceſtus, juramentum in ſomno commiſſum* Puf. de O. H. I. 1. 26. de J. N. I. 5. 11. (t) *De quo* cap. 1. §. 70. ſeq. (u) *Hujus mutationis variæ ab aliis ſpeciis cuduntur, videlicet ut aliud ſit derogatio, aliud abrogatio &c. ſubtiliter magis quam utiliter.* Vid. Placcii Inſtitutiones concinnatas p. m. 29.

reliqua salvo manente a lege alias ad ipsum pertinente & ejus obligatione eximitur. (x)

80. Hinc errant nonulli, qui *dispensationem* cum *interpretatione restrictiva* confundunt. (y)

81. *Mutare legem & dispensare is saltem potest, qui potest legem ferre.*

82. Jus pro *attributo personæ* sumtum est qualitas moralis *activa ex concessione superioris* personæ competens ad aliquid *ab altero homine, cum quo in societate vivit*, juste habendum vel agendum. (z)

83. Qualitas moralis (a) *activa* hic illa dicitur, quæ hominis libertatem extendit, etsi quandoque per eam connotetur passio physica, e. g. jus pauperis percipiendi eleemosynam, & opponitur qualitati morali *passivæ*, quæ libertatem hominis coarctat, quod facit *obligatio*, etsi ista coarctatio sæpe connotet actionem physicam, e. g. obligatio divitis ad dandam eleemosynam.

84. In exponendo *juris fonte* Doctores vel silent vel mire variant: alii *naturam*, alii *legem*, alii *dominium*, *consensum* alii, horum alterutrum jus producere asserunt. (b)

85. Nobis ante omnia secernendum videtur *jus Dei* & *Hominum*. *Illud* analogice tale est, & ab hominum jure multum discrepans. Habet enim istud Deus a se ipso mediante creatione. At *jus hominis* ultimo a *voluntate Dei*, & ingenere a *voluntate superioris* est deducendum, quæ quatenus libertatem laxat, jus producit, quatenus coarctat, *lex* dicitur & obligationis origo est. *Consensus* aliquando saltem utrobique (c) est causa

(x) Osiander in typo legis nat. p. m 19. th. 52. (y) Vid. Dn. Becman. Medit. Polit. dissert. 2. th. 12. in fine, item dissert. 12. th. 8. & in Polit. Parall. dissert. 2. th. 10. (z) *Definitio hæc ex Grotio desumta est, nisi quod certis de causis verba aliis typis hic impressa sint a nobis adjuncta.* (a) *Dictum cur hæc qualitas dicatur moralis, & de insufficientia prædicamentorum vulgarium.* (b) *Hobbesius dicit, jus esse libertatem, libertati vero contrariari legem*, de cive cap. 14. §. 13. item c. 1. §. 7. Conf. Leviath. c. 14. *unde ex ejus mente nec libertas nec lex fontes juris esse possunt. Videtur vero* Naturam *fecisse juris fontem, quam cum æqualitate hominibus dedisse jus in omnia demonstrare conatur alibi*, de cive c. 1. & in Leviath. c. 13. *Georgius Felo* de jure agendi moraliter §. 10. p. 6. *causas juris duas esse asserit*, legem & dominium, *libertatemque rejicit. Dominus Pufendorffius utrum* naturam, an legem, *vel* consensum, *ex his quadam conjunctim pro fontibus juris agnoscat, definire difficile erit varia ejus loca adspicientibus*, de J. N. I. 6. 3. III. 5. 3. item III. 4. 3. *Pro* lege *tamen aperte pugnant Franciscus Julius Chopius* l. 1. de potestate & obligatione c. 3. §. 17. p. 66. §. 18. p. 67. §. 27. p. 75. & c. 4. §. ult. p. 85. seqq. & *David Mevius* in prodrom. jurisprud.

causa occasionalis. *Natura* ut ens physicum huc non quadrat, uti nec *Dominium*, utpote juris species.

86. Jus personæ competit. *Persona* (d) hic denotat hominem consideratum cum suo statu. *Status* est qualitas hominem afficiens, secundum quam ipsius jus variat.

87. *Persona* est vel *simplex*, scilicet unicum individuum humanum, quamvis gaudeat pluribus statibus, vel *composita* ex pluribus individuis certo statu unitis, (e) & dicitur *Collegium, Societas, Universitas*, &c.

88. Hinc excluditur *Jus Dei* & *Angelorum*, cujus tractatio huc non spectat. (f)

89. Tò *aliquid* in definitione juris intelligo creaturam corpoream (g) in genere, sive homo sit, sive homini inferior, sive substantia, sive accidens, (h) sive res in commercio, sive extra commercium. (i) Unde iterum huc non spectant nec Deus nec Angeli.

90. Postulatur hoc jus ab altero homine, cum quo quis in societate vivit. Nam *solus homo est immediatum & primarium juris objectum.* (l)

91. Est vero *societas* unio (m) plurium personarum ad certum finem.

92. Sumitur tamen etiam vox societatis tam *late*, ut analogicam societatem, quæ est inter Deum & homines, sub se comprehendat, (n)

93. In hoc lato significatu *Societatem* divido in *inæqualem*, quæ est inter personas diversæ essentiæ, quarum una alteri imperat, *æqualem*, ubi hæc duo diverse se habent, & *mixtam*, quæ est inter personas ejusdem essentiæ, quarum una imperat alteri.

94. In-

risprud. commun. inspect. 1. §. ult. p. 43. (c) *i. e. intuitu qua juris, qua obligationis.* (d) *Exposita homonymia personæ.* (e) *Ubi unio deficit, ibi non est persona composita, etsi adsit idem status. Ita v. g. minores, rustici, studiosi &c. absque unione faciunt plures quidem personas simplices, non vero unam compositam. Unio illa est voluntatum plurium ad finem communem, declarata per vota unanimia vel plura* (f) *Quia Deus & Angeli non sunt homines. E. nec personæ.* (g) *Unde non datur actio ad spiritus acquirendos.* (h) *Voce creaturæ hic late utor. Nam alias notum est, quod solæ substantiæ dicantur creaturæ, accidentia concreata.* (i) *Nam distinctio hæc rerum in eas quæ sunt in commercio & extra commercium, magis usum habet in jure privato, quamvis & hic res extra commercium petantur per actiones præjudiciales.* (l) *Mediata & secundaria sunt creaturæ reliquæ corporeæ præter hominem.* (m) *Solent alias ita definire, quod sit status personarum consistens in unione seu ordine earum.* Vide Part. Tab. 33. Phil. Pract. *Nos malumus abstinere a vocabulo* ordinis, *quia fere sub hac voce quidam includunt* imperium, *quod ad essentiam societatis non pertinet.* (n) *In hoc lato significatu Deus etiam persona dicitur. Et jam facile definiri poterit societas late accepta.*

94. *Inæqualis* sola est est societas inter *Deum & Hominem.* (o) *Humanæ* vel *æquales* sunt vel certe *mixtæ.* (p)

95. Societas *humana* est vel *naturalis*, ad quam ineundam homo ex jussu divino (q) aut ex studio utilitatis (r) toti humano generi communis instigatur, vel *arbitraria* quam homines ex utilitate particulari ineunt.

96. Quæ utilitates particulares cum varient infinitis modis, hinc & societates *arbitrariæ* sunt *infinitæ*. *Naturales* vero dividuntur in *simplices*, quæ sunt: *nuptialis*, *herilis* ac *paterna*, & *compositas*.

97. Ex simplicibus societatibus imediate componitur *domus* vel *familia.* Ex pluribus familiis componitur modo *vicus*, seu *pagus*, seu *municipium*, modo respubl. (s) Quæ ex pluribus vicis constat, modo *respub.* dicitur, modo *provincia*. Demum ex pluribus rebuspubl. quæ componitur, est *societas gentium.*

98. Quæ ultima inter naturales in statu post lapsum sola est *æqualis.* Inter arbitrarias plures dantur & *æqualis* & *mixtæ.* (t)

99. Hæc notanda fuerunt ob dissensum varium. Alii enim divisionem societatis *priorem* plane *negligunt;* (u) Alii *inæqualem* cum *mixtis* confundunt; (x) Alii societatem *divinam* vel pro *æquali* habent, (y) vel ad *vitam civilem spectare* negant. (z) Pro *inæqualibus* omnes societates habent alii, (a) alii pro *æqualibus*. (b) Sic & *altera* societatis divisio a quibusdam *omittitur*, (c) a quibusdam *naturalis* vel *rejicitur*, (d) vel haud recte *describitur*. (e) Alii denique *compositionem vici* & *reipublicæ* aliter efferunt, (f) aut de *societate gentium* aliena docent. (g)

(o) *De societate inter Deum & homines plura dixi in disp. de Philosophia juris.* (p) *Exemplo vel societatis civilis.* (q) *Ut nuptialis & paterna.* (u) *Ut herilis & civilis.* (s) *Exemplo reipublicæ Romanæ sub Romulo.* (t) *Cape exempla ex societatibus mercatoriis, inter tutorem & pupillum, præceptorem & discipulum &c.* (u) *Ut Peripatetici communiter.* (x) *Ita Grotius* l. 1. 2. *ubi societatis inæqualis species etiam facit illas, quas nos mixtas diximus.* (y) *Sic Cicero paradoxa stoicorum secutus, sapientem suum Deo exæquantium, videtur eam pro æquali habuisse aut certe pro mixta. Dixi* in philos. juris §. 8 & 9. (z) Vid. Patr. annot. 157. ad Philos. Pract. in fine. (a) *Ut videntur facere Rachelius* instit. Jurisprud. l. 1. tit. 15. th. 8. p. 55. & tit. 31. th. 5 p. 116. *Strimesius* in praxiol. apodict. c. 3. §. 11. (b) Vid. Dn. Becman. medit. Polit. dissert. 4. th. 10. (c) *Ut fit communiter.* (d) *Ut Becman.* d. dissert. 4. th. 3. & 4. (e) *Dn. Rachel.* d. l. 1. tit. 22. th. 2. p. 40. *referens videlicet eo solum naturalem necessitatem exclusa utilitate.* (f) Vid. Patr. Tabb. 38. & 39. (g) *Vide an huc faciat, quando Dominus Pufendorffius statum naturalem opponit sociali, & gentes in statu naturali collocat. Hic vero ante omnia præsuppone, ad id, ut cum aliquo in societate vivam, nequaquam requiri, ut ipsum noverim aut commercia cum eo exerceam.*

100. Redeo ad juris definitionem & sequentia formo axiomata. I. *Extra societatem jus non est*, (h)

101. II. *In societate est jus!* (i)

102. III. *In omni societate inæquali jus saltem penes superiorem est. In æquali & mixta jus est mutuum.* (l)

103. Per *habere* & *agere* in definitione juris respicitur ad divisionem juris in perfectum & imperfectum, etsi alii aliter. (m)

104. Nimirum *jus* I. dividitur in *perfectum*, quod Grotio *facultas* dicitur, & *imperfectum*, seu *aptitudinem* secundum eundem. *Illud* est, cujus vi alterum, qui obligationi suæ non vult satisfacere, cogere possum (n) ad implendum debitum. *Hæc* contra se habet & illius qui obligationem huic juri respondentem possidet, pudori ac conscientiæ saltem relinquitur ejus adimpletio.

105. *Remedium* istud *coactivum* inter eos, qui in statu naturali vivunt, *bellum* vocatur, inter eos autem qui in statu civili degunt, vel *pœna*, vel *actio*. (o)

106. *Usum* hujus divisionis Grotius (p) in eo quærit, quasi *facultatem* respiciat justicia *expletrix*, *aptitudinem* justitia *attributrix*. Sed quemadmodum ὁ μέγας expletricem suam pro *commutativa*, attributricem pro *distributiva* Aristotelis falso venditat, (q) ita etsi divisionem justitiæ Grotianam tolerare possimus, commodius tamen eadem, cum nobis non novum, qui non jam dum in juris divisione lateat, usum sit præbitura, commodissime autem divisione justitiæ Aristotelica, ad id magis, ut ingenia torqueantur, quam ut excolantur, apta, caremus. (r) 107.

(h) *Ergo Adamus ante Evam jus non habebat. Nec homo jus habet in seipsum.* (i) *Ergo inter hominem & bestiam societas non est.* (l) *Unde errant, qui dicunt: in omni societate jus debere mutuum: vel societatem definiunt unionem mutui juris gratia.* (m) *Alii enim statuunt Grotium his verbis respexisse per* Τὸ *habere ad jus ad rem, per* Τὸ *agere ad jus in re. Alii:* Τὸ *agere pertinere ad dominium internum hominis in seipsum & suas actiones,* Τὸ *habere vero ad dominium externum, quod homo habet in alias creaturas.* V. D. Val. Alb. Comp. Juris nat. P. I. c. 2. §. 7. & 8. *Nobis Utraque hæc expositio parum commoda visa fuit.* (n) *Desumta est descriptio hæc juris perfecti potissimum ex dictis a Zieglero* ad Grot. I. 1. 4. seq. *ita tamen ut remedium coactivum in genere hic nominaverimus, non in specie actionem, uti Zieglerus facit, propterea notatus a Pufendorffio* in Elementis *ni fallor.* (o) *Illa utitur superior, hac par.* (p) Grotius I. 1. 8. (q) *Quia obligatio subditi erga principem pertinet ad expletricem, non ad commutativam; erogatio eleemosynarum ad attributricem, sed non ad justitiam distributivam, est enim actus liberalitatis.* (r) *Nullus enim usus in jure nobis poterit nominari, quem non etiam sine ea æque bene possimus obtinere.*

107. Nos potius *usum* egregium juris perfecti & imperfecti, in quæstione *ex qua juris læsione actio in civitate sit concedenda*, & omnium maxime in controversia: *Cujus juris intuitu bellum adversus se lædentem princeps usurpare valeat*, (s) quærimus.

108. Igitur pacis exponendum, quænam sint notæ utriusque juris, nam & has omisit Grotius. (t) Variant illæ pro societatum diversitate: I. *In societate inæquali solus superior* seu Deus *jus habet* in hominem, idque in universum est *perfectum*. (u)

109. II. *In societate æquali* viventium jus, quod libertatem naturalem comitatur, quodque ex pactis oritur, & in genere *omne jus, excepto eo, quod ad officia humanitatis tendit, perfectum est.*

110. II. *In societate mixta jus superioris in inferiores semper perfectum est*, etiam respectu præstandorum officiorum humanitatis. (x)

111. IV. Contra vero *jus inferiorum in superiores qua tales*, etiamsi ex pactis ortum sit, regulariter est *imperfectum.* (y)

112. Dixi: *qua tales*, ne quis mihi opponat, dari quandoque uxori, liberis & servis, actionem adversus patremfamilias. (z)

113. Dixi: *regulariter*. Nam exrra ordinem princeps subditis concedit actionem etiam adversus se. Quamvis & hæ actiones sint improprie tales: Certe non sunt remedia coactiva. (a)

114. Porro intuitu fontis, unde *jus* oritur II. dividi poterit in *connatum*, (b) quod homo habet immediate a Deo, absque consensu ejusqui obligatur, e. g. *potestas parentum*, & *acquisitum*, quod eidem competit mediante pacto alterius, e. g. *majestas*. (c)

115. III. *Juris* divisio, vel potius *facultatis* in specie ab objecto desumitur. Sunt enim *juris objectum*, vel aliorum *actiones*, (d) vel *res* aliorum. *Actiones* hactenus ut vel ipsas *dirigam*, (e) & vocatur *imperium*, vel *ut me non turbent.*

 116. *Ut*

(s) *In qua utinam Grotius semper distinctionem suam adhibuisset, ut maxime in quæstione de transitu. Vide quæ dicemus in cap. de officiis humanitatis.* (t) *Omisit & Dn. Pufendorffius* (u) *Potest enim ob quævis peccata punire homines.* (x) *Poterit enim & horum respectu subditos punire Princeps.* (y) *Quod notandum contra monarchomachos.* (z) *Datur enim tum actio adversus illos, qua sunt æquales, h. e. quatenus subsunt eidem principi. Nam & princeps tum quasi, concedendo actionem, tollit inæqualitatem.* (a) *Quia deficit exsecutio.* (b) *Non turbet terminus juris* connati. *Hic enim retentus ideo, quia obligatio huic correspondens commodissime dicitur connata.* (c) *In singulis exemplis latent controversiæ suo loco expediendæ.* (d) *Per actiones aliorum intelligo, quæ ab ipsorum locomotiva dependent, sine respectu ad bona.* (e) *Directionem hic intelligo, quæ, si opus sit, etiam cogere possit.*

116. *Ut me non turbent*, inquam, vel in *actionibus meis* mere (f) personalibus, quod dicitur *libertas*, vel in uſu & diſpoſitione circa *res meas corporales*, & vocatur *dominium*.

117. *Res aliorum* vel ita ſunt objectum juris, ut *principaliter* conſideretur *res*, ſecundario perſona alterius, (g) vel ut *principaliter* conſideretur *perſona*, ſecundario res. (h) Prius vocabimus *Jus in re*, poſterius, *Creditum*.

118. *Principalem* conſiderationem *rei* appello, cum perſona quæcunque ſit, certum rei individuum poſſidens, mihi obligatur, & *principalem perſonæ* conſiderationem, cum certum perſonæ individuum mihi ad rem aliquam præſtandam, ſeu illam poſſideat, ſeu minus, tenetur. (i)

119. Supponuntur alias voces *Imperii*, *libertatis* &c. aliis etiam modis. Nam *imperii* vox etiam *late* uſurpatur, ut prædicetur de dominio. Ita Grotius *imperium in mare* concedit reipublicæ. Ita dicimus *imperium territorium*.

120. Sic & *libertas* ſumitur pro *potentia* hominum *naturali* faciendi id, quod viribus naturæ poſſunt absque relatione ad alios homines. Et tunc non eſt juris ſpecies, ſed res a jure plane diverſa & aliquando ei oppoſita. (l)

121. De *dominii*, (m) *juris in re*, (n) & *crediti* (o) homonymiis commodior in Jurisprudentia Romana differendi ſe offeret occaſio.

122. VI. *Facultas* in ſocietate civili viventium diſpeſcitur in *Vulgarem* & *Eminentem*. *Vulgaris* eſt penes ſubditos, *Eminens* penes eum, qui τὸ κύριον gerit in rep. intuitu rerum & perſonarum in illa rep. (p)

123. Pot-

(f) *Vide modo dicta* lit. d. (g) *Ut jus ſervitutis & pignoris.* (h) *Ut jus ex contractibus & delictis ortum.* (i) *Res patet ex exemplis paragraphi praecedentis.* (l) *Ita nunc emendo. In prima editione dixeram;* ſed ejus oppoſitum. *Cape exempla. Ita Adamus ante creatam Evam non habebat jus ſed libertatem naturalem. Ita homo habet libertatem naturalem ſcortandi, furandi &c.* (m) *Sumitur* 1. *latiſſime, ut &* libertatem & imperium *comprehendat. Ita quilibet dicitur eſſe actionum ſuarum* dominus. *Ita* dominatus *eſt ſpecies reip. Ita* dominium *in ſervos non mancipia:* 2. *late ut &* creditum *comprehendat. Ita dicitur* dominium *obligationis,* 3. *ſtricte pro ſolo* jure in re. *Ita dicitur* dominium *ſervitutis, pignoris &c.* 4. *ſtrictiſſime pro* dominio *rerum corporalium.* (n) *Sumitur vel ſtrictiſſime pro ſervitute, vel late pro jure actiones reales producente, vel latiſſime pro jure v.g. retentionis.* (o) *Vel latiſſime quatenus opponitur debito in genere, & tunc eſt ſynonymon juris in genere vel ſtricte at nos, vel ſtrictiſſime ut apud Romanos in titulo de rebus creditis pro mutuo.* (p) *Nam in reſpectu ad extra jus, verbi gratia ex fœderibus ortum, nec vulgare nec eminens eſt.*

123. Poterit hæc divisio applicari præcedenti. Nam *Libertas* est vel *Eminens*, quæ alias etiam nomine *libertatis civilis* indigitatur, & cum *majestate* (q) convenit, nisi dicere velis libertatem magis dici in relatione principis juxta se, majestatem in relatione infra se; vel *vulgaris*, alio nomine *personalis*.

124. De distinctione *Imperii* in *Eminens* & *Vulgare*, quale est patrumfamilias, non puto subesse dubium.

125. De *Dominio* vero *Eminente* lites fuerunt ortæ (r) Nos causam sufficientem non videmus, cur divisionem dominii in Eminens & Vulgare debeamus respuere. (s)

126. Similiter se res habet cum *Jure* in *Re* & *Credito*. (t)

127. *Usus* hujus distinctionis est in sequenti regula. *Jus vulgare quoties concurrit cum eminenti, huic semper cedere debet.* Res patet ex dictis de jure perfecto & imperfecto, (u) & per inductionem de libertate, (x) imperio &c. facile poterit demonstrari.

128. Adderemus ultimo & illam juris divisionem, quod *jus* sit vel *naturale* vel *gentium* vel *civile*. Sed revera hæc eadem est cum divisione juris in connatum & acquisitum, nisi quod hæc trimembris sit.

129. Nam quod a voluntate Dei immediate ortum trahit, appellari solet *jus naturæ*. Quod mediante pacto gentium inter se producitur, dicitur *jus gentium*. Quod denique ex voluntate majestatis humanæ descendit, *jus civile* nominatur.

130. Sic *libertas* (y) est juris naturalis. Sic *dominium*, *contractus*, *servitus*, sunt juris gentium. Sic *stipulatio*, sic suo modo *patria potestas* dicuntur juris civilis. (z)

131.

(q) *Nota distinctio inter libertatem personalem & civilem. Dat quidem nonnemo instantiam: Adamum habuisse summam libertatem, sed non majestatem. Verum confundit libertatem & summam libertatem civilem.* (r) *Nota lis Wittebergensium cum J. F. Hornio, Scripta Polemica conjunctim edita sunt Witteberga 1673. sub titulo:* Wilhelmi Leiseri pro Imperio contra Dominium eminens. *Bæclerus, pro more, fluctuat* in dissert. de Dominio eminente, quæ inserta est ipsius comment. ad Groti i cap. I. (s) *Potissima Wittebergensium argumenta sunt: Principes omnia facere vi imperii: & Dominium eminens dare occasionem tyrannidi. Ad quæ facilis est responsio.* (t) *Ita fundi privatorum & servitutes quasi debent reip. & pignori quoque eidem cum aliis rebus sunt obligati. Ac in genere ad usus publicos quemque reip. magis quam creditori esse obligatum constat.* (u) Vid. supra §. 10. III. (x) *Si modo in libertate possit deprehendi casus concurrentis libertatis civilis & personalis.* (y) *Scilicet libertas naturalis. Datur enim & libertas juris gentium, & libertas juris civilis, quæ non confundenda cum libertate civili.* (z) *Nam patria potestas partim juris naturalis est, partim juris civilis.*

131. Id tamen maxime cavendum, ne has juris denominationes *confundamus cum divisione legis* in naturalem, gentium & civilem, præprimis cum hæc confusio & JCtis & scpriptoribus non adeo sit infrequens. (a)

132. Uti vero hæc observatio usum habebit in quæstionibus infinitis suo loco notandis, ita præcipua ratio confusionis evitandæ est, quod *jus hominum pro facultate acceptum omne sit a superiore mutabile, etiam naturale & gentium*, (b) cujus contrarium de lege naturali & gentium observabimus infra. (c)

133. Analoga huic observationi est regula vulgatissima: *Quilibet juri suo renuntiare potest*. Cui tamen necessario puto addendam esse limitationem: *nisi jus illud sit medium inseparabile exequendæ obligationis*, & obligatio quoad modum cognoscendi prior sit quam jus. (d)

134. *Correlatum* juris est *obligatio*. *Obligatio* est qualitas moralis passiva, personæ a lege injecta, ejusque libertatem restringens ad dandum aliquid vel faciendum ei, cum quo quis in societate vivit.

135. Poterit hæc definitio maximam partem exponi ex iis, quæ de jure diximus. Id tamen notandum: *Restrictionem* (e) istam *libertatis*, in qua formalis ratio obligationis consistit, nihil esse aliud, quam ratiocinationem, quæ ex cognitione legis a superiore præscriptæ homini indicat iram superioris & pœnam, si contra fecerit. (f)

136. Hinc patet, *obligationem non esse posse, si tollatur superior*, & omnium minime, si tollatur *Deus*. (g) Unde iterum sequitur, *non oriri proprie obligationem ex pactis*. (h)

137. *Dare* & *Facere* sic differunt. Dare est dominium transferre. Facere reliqua facta omnia & imo non facta etiam comprehendit. (i)

138. Tot sunt *divisiones* obligationis, quod fuere divisiones juris. (l)

139. Nam

(a) *Potissimum in quæstione de mutabilitate. Ut quando in quæstione de mutabilitate juris gentium dant exemplum de mutabilitate servitutis.* (b) *Ratio, quia jus est laxatio libertatis, Princeps autem & quivis superior habet potestatem, libertatem restringendi.* (c) Cap. 2. §. 98. 99. (d) *Ut in patre respectu patriæ potestatis. Aliud, si jus sit prius quam obligatio. Ut in principe.* (e) *Ergo laxatio libertatis est ratiocinatio a cognitione voluntatis superioris orta, indicans, superiorem nec irasci, nec me punire velle, sive actum committam, sive omittam.* (f) *Dictum etiam de dicto;* Oderunt peccare boni &c. *Nam & in his ultimo resolvitur obligatio in metum, etsi agant secundam legem absque intentione metus.* (g) *Nam sine Deo superiorum reliquorum leges tamdiu saltem metum incutient, quamdiu potentes sunt.* (h) *Quia pacta sunt inter pares.* (i) *Oritur inde divisio contractuum innominatorum.* (l) *Applica igitur huc divisiones juris* supra §. 104. seqq. *expositas.*

139. Nam correlatorum eadem eſt ratio. Igitur & neceſſe eſt, *omnis obligatio homini debita* (m) *ſit mutabilis*, ſive naturalis, ſive Gentium, ſive civilis.

140. *Mutatur* vero partim *voluntate ſuperioris*, ſi is jus tollat in altero, cui obligatio debetur, (n) partim *hujus* ſpontanea juris *renuntiatione*. (o)

141. Cave tamen hic confundas legem *obligantem*, cum *obligatione* ex lege orta Etſi enim hæc ſit mutabilis, poterit tamen lex eſſe immubilis. (p)

142. Duobus his juris ſignificatibus, de quibus hactenus, Grotius addit tertium, quaſi ſcilicet etiam ſumatur pro *attributo actionis*. Sed magis hic ſignificatus pertinet ad juſtum in concreto. (q)

143. Eſt autem *actio juſta* in genere, quæ vel a lege præcipitur, vel propter jus perſonæ competens, aut propter pœnæ intermiſſionem licita eſt. (r)

144. Eſt enim actio *juſta* vel *honeſta*, ſtylo Grotii juſta in ſenſu *ajente*, quæ nimirum a legibus præcipitur, vel *licita*, ſeu juſta in ſenſu *negante*, quoniam videlicet a legibus non eſt prohibita.

145. *Licita* eſt vel *perfecte*, *plene*, *ethice* & *interne* talis, quæ ſcilicet oritur ex facultate perſonæ competente, vel *imperfecte*, *minus plene*, *politice* & *externe* licita, quæ cum lege quidem pugnat, ſed in foro humano non punitur.

146. Poterunt hæ actiones juſtæ inter ſe comparari tum intuitu legis: Honeſta *ſecundum*, minus plene licita *contra*, plene licita *non contra* legem eſt: tum intuitu legiſlatoris. *Reſpectu Dei nulla actio minus plene licita eſt*, ſed ſaltem reſpectu principis.

147. *Convenit* hæc actionis juſtæ ſignificatio cum præcedentibus duabus ſignificationibus juris, quod utramque (s) illarum ſub ſe compre-

(m) *Aliud in obligatione Deo debita. Nam Deus nunquam jus ſuum mutat ipſe, aut ei renunciat, quia in Deum nulla cadit mutatio. Neque Deus habet ſuperiorem qui ei jus auferre poſſit.* (n) *v. g. ſi princeps in pœnam jus exigendi debitum auferat creditori, aut cum Deus jus in vaſa argentea abſtulit Ægyptiis.* (o) *Si v. g. debitor donet debitum.* (p) *Quia lex eſt propoſitio univerſalis, quæ non mutatur, etſi obligatio unius individui extinguatur. v. g. Manet præceptum: non furtum facies, etſi jus Ægyptiorum fuerit extinctum. Manet item lex: ſolve debitum, etſi poſt donationem principis non ſit amplius debitum.* (q) *Non enim dico: actio eſt jus. Sed actio eſt juſta.* (r) *Cape exempla. Obedientia parentibus debita; Exſecutio poteſtatis herilis; Interfectio adulteri a privato facta.* (s) *Sc. & legem & attributum perſonæ.*
(Inſtit. Juriſpr. div.) D (t) *Vi-*

prehendat. *Differt* tamen, quod ibi jus prædicetur in *abstracto* & in *casu recto*, hic vero vel in *concreto*, (t) vel in *casu obliquo*, tum, quod actionis justæ significatus sit *laxior*, includens videlicet actionem minus plene licitam, quæ nec ad legem pertinet, nec ad facultatem.

148. Uti vero actionis *justæ* vox tripliciter supponitur, sic & actionis *honestæ* vocabulum nonnunquam de actione plene licita prædicatur, quin & actionis *licitæ* vox sæpius extenditur ad actionem honestam. (u)

149. Porro etsi actio *licita* & *permissa* fere synonymice prædicentur, laxior tamen est permissionis, quam licentiæ ambitus, siquidem *permissio* est vel *facti*, quæ nimirum solam impedimenti remotionem notat, nullum vero juris effectum operatur, nec licentiam producit, vel *juris*, quæ vel securitatem in conscientia, vel liberationem saltem a pœna, hoc est, vel licentiam plenam, vel minus plenam affert.

150. Oppositum justæ actionis actio *injusta*, vel *late* sumitur pro omni, quæ contra legem est, ut sub se comprehendat actionem minus plene licitam, vel *stricte* prout & huic opponitur. (x) Vocatur alias *inhonesta* seu *turpis*, item *illicita*. Quamquam vocabula actionum inhonestarum (y) & illicitarum (z) iisdem homonymiis sint obnoxia, quas de actionibus honestis & licitis indicavimus.

151. Venit etiam *injuriæ* nomine actio injusta, sed *injusta* magis dicitur intuitu legislatoris, *injuria* intuitu læsi, unde regula: *Volenti non fit injuria.* (a) Et poterit adeo injusta actio, esse, ubi injuria non est.

152. Alias *injuriæ* (b) vox vel *latissime* sumitur pro eo, quod non jure fit, etiam ab iis qui intentionem lædendi non habent, vel *late* (c) pro denegatione juris cujuscunque tam perfecti, quam inperfecti, vel *stricte* (d) pro denegatione tantum juris perfecti, vel *strictissime* pro contumelia. (e)

153. Denique non saltem actio, sed & *homo justus* dicitur atque *injustus*.

(t) *(Vide modo dicta* lit. q.) (u) *Ita in vulgari: Non omne quod licet, honestum est, vel is sensus est: Non omne quod licet (minus plene,) honestum i. e. plene licitum est. Velis: Non omne quod licet (plene,) honestum (seu præceptum) est.* (x) *Quia actio minus plene licita saltem certo sensu justa est. Ergo tunc erit injusta, quatenus pœnæ est obnoxia in foro humano.* (y) *Inhonesta vel ea dicitur, quæ legibus est prohibita, & punitur, vel ea, quæ pœna caret: & tamen est contra legem* (z) *Illicita, vel quæ prohibita, vel quæ non habet primum licentiæ gradum, vel quæ nec secundum.* (a) *V. g. si quis virginem volentem stupret, si quis in duello alterum interficiat.* (b) *Sic sub damno injuria dato etiam comprehenditur, quod datur a furioso, quasi quod fiat ab eo, qui jus faciendi non habet.* (c) *Sic dives etiam facit injuriam non dando eleemosynam.* (d) *Ut in dicto evangelico: Amice non facio tibi injuriam.* (e) *Unde oritur actio injuriarum.*

ſtus. Verum actio juſta vel injuſta dicitur, quatenus externi motus hominis conveniunt cum lege. Homo autem ex intentione interna juſtus vel injuſtus prædicatur.

154. Ex tot *Juris* ſignificatibus, quis jam ad *Jurisprudentiam* pertinet? Suo modo omnes. Quippe non ſolum docet, quomodo *leges* ſint ferendæ, explicandæ, & applicandæ, ſed & exponit naturam *facultatis* cuilibet jure competentis, & ſuppeditat remedia eandem tuendi & conſervandi. Quid quod inſuper & conſulit, quomodo *actiones* ſecundum legem ſint inſtituendæ, ut evadant *juſtæ*, & de inſtitutis, an *juſtæ* ſint vel minus, judicat, & hæc omnia quidem ea intentione, ut *homines* evadant *juſti*. (f)

155. Simul vero ex dictis patet, principale objectum jurisprudentiæ eſſe *leges*, reliquos autem ſignificatus ad eam ſpectare ſecundario, & occaſione vel intuitu legum.

156. Igitur *Jurisprudentia* in latiſſimo ſuo ambitu nihil aliud eſt, quam *prudentia legum*.

157. Quatenus autem leges ſunt ferendæ, aut actiones ſecundum easdem inſtituendæ, dicitur in ſpecie *Jurisprudentia legislatoria* vel *conſultatoria*. Quatenus vero leges ſunt applicandæ ad actiones præteritas, dici ſolet *judicialis*. Et conſultatio quidem de actionibus ſecundum leges dirigendis ac judicium de actionibus perpetratis præſupponunt legum *interpretationem* & *intellectum*.

158. *Legislatoria* Jurisprudentia ad noſtrum inſtitutum non pertinet. *Conſultatoria* a noſtro ſcopo non eſt plane aliena, ſed potiſſimum tamen agemus de *Jurisprudentia Judiciali*, quippe quam & conſultatoria præſupponit. (g)

159. *Hæc* adeo eſt prudentia leges ſalutem hominis in hac vita concernentes exponendi, easque ad actiones hominum applicandi.

160. Quæ definitio ex dictis eſt perſpicua, modo illud notes, *Jurisprudentiam*, quæ eſt habitus intellectualis, non eſſe confundendam cum ipſa *legum expoſitione* & *applicatione*, (h) utpote quæ, ſi ex prudentia

(f) Vide hic omnino Apologiam Auguſtanæ Conf. ad artic. 4. *Intendit quidem iſta princeps, & ſi hanc intentionem non ſemper conſequatur. Poſſes adeo appellare finem externum.* (g) *Qui non poteſt judicare de aliorum factis, non poteſt ſibi conſulere. Et ex aliorum factis diſcimus, quomodo noſtras actiones prudenter debemus inſtituere.* (h) *Qui prudentia pollet, dicitur bonus Theoreticus, qui arte, bonus Practicus. Hic ergo terminus Theoretici & Practici aliter uſurpatur ac in diſtinctione habituum. Theoria poteſt eſſe perfecta absque exercitio. Sed exercitium imperfectum eſt absque Theoria, & inde, quis Rabula dicitur, non Advocatus.*

proveniant, ſpectant ad claſſem habituum voluntariorum, & quidem diverſo reſpectu partim ad artes, (i) partim ad virtutes morales. (l) Quin & vitiis accenſeri poterunt, quatenus per eas alteri nocetur. (m)

161. Sunt itaque *partes* duæ Jurisprudentiæ Judicialis; *Leges interpretandi*, quam poſſes diſtictionis gratia dicere Jurisprudentiam *Doctorum* & *Profeſſorum*, & *Leges applicandi*, quæ eſt Jurisprudentia *Advocatorum* & *Judicum*. Utrumque hic intendimus. (n) Primario tamen illam in his inſtitutionibus. Hanc ſubinde in diſcurſu, definiendo controverſias ex hiſtoria veteri & moderna deſumtas immiſcebimus &c.

162. Tot vero haud dubie erunt *ſpecies* Jurisprudentiæ, quot ſunt ſpecies legum. (o) Unde rectiſſime dividimus Jurisprudentiam in *divinam* & *humanam*. Illa leges divinas exponere & applicare docet, hæc humanas.

163. Ne tamen falcem hic immittamus in campum Venerandæ Theologiæ, addita fuit in definitione Jurisprudentiæ limitatio, quod ea pertineat ſaltem ad *leges ſalutem hominis temporalem concernentes*. Res paulo altius erit repetenda.

164. Præſuppono Academias noſtras hodie *in quatuor facultates* ſolere diſtingui: Theologicam, Juridicam, Medicam & Philoſophicam, etſi alibi quinta aut ſexta etiam facultas fuerit addita. (p)

165. Præſuppono ulterius, vocem *Philoſophiæ* dum hodie ſeparatam facultatem conſtituit, longe *arctius* ſupponi, ac *olim* apud Græcos & Romanos, ubi nimirum erat **divinarum & humanarum rerum notitia** (q) hoc eſt, contemplatio eorum omnium, quæ ex dictamine rationis deſumi poſſunt, unde & prudentiam Medicam, (r) & Juridicam, magnam partem Theologiæ Gentilis ſub ambitu ſuo complectebatur.

166. *Uſus* hujus obſervationis potiſſimum ille eſt, ut ne confundamus prædicata Philoſophiæ illius antiquæ, quæ ad inſtar Reginæſe gerebat, cum Philoſophia hodierna, cui honeſta miniſterii gloria eſt relicta; quale

(i) *Quatenus exercentur libere, h.e. quatenus nec legibus præcepta ſunt, nec probibita.* (l) *Quatenus legibus ſunt præcepta, ut in Profeſſoribus, advocatis ad certum negotium a magiſtratu conſtitutis.* (m) *Aut quatenus exercentur ab iis quibus id eſt probibitum.* (n) *Quoniam interpretatio tendere debet ad applicationem, tanquam ad finem.* (o) *Fluit id ex definitione Jurisprudentiæ* §. 156. (p) *Ita in quibusdam Academiis Europæ eſt ſeparata Facultas Poetica. Alibi ſeparata Facultas Juris Canonici.* (q) Vide Paris Schediaſma Hiſtoricum *ubi hanc definitionem prolixius exponit.* (r) *Dico prudentiam. Aliud de arte Medica, ſeu exercitio ſanandi.*

quale est vulgatum istud Platonis: Tum demum beatas fore respublicas &c. (s)

167. Igitur commodissime istarum quatuor facultatum distinctio sic videtur efferri posse. Facultates sunt vel *instrumentales*, puta *Philosophica*, (t) vel *principales*, tres reliquæ.

168. *Principales* vel pro objecto habent *corpus* hominis, ejusque *sanitatem* intendunt, quod facit *Medicina*, vel *animum humanum* ejusque *beatitudinem* procurare allaborant.

169. *Temporalem* scilicet, quam intendit *Jurisprudentia*, & *æternam*, quam *Theologia*.

170. Cum vero, vel ipsis Philosophis communiter fatentibus, potissima media obtinendi beatitudinem humanam sint leges, (u) hinc patet *legum expositionem* pro diversitate beatitudinis, cui subordinantur, modo ad *Jure Consultum* pertinere, modo ad *Theologum*. Res distinctius proponetur in capite sequenti. (x)

171. Fluit simul ex dictis *ordo*, & præcedentia *quatuor Facultatum* (y) apud nos recepta pariter ac publicis Rescriptis defensa. Ac facile adeo poterit iis responderi, qui Jurisprudentiæ hac in parte controversiam moverunt.

172. Qui Jurisprudentia pollent, dicuntur *Jurisprudentes*, item *Jure Consulti*, quos inter & *Jurisperitos* an differentia sit, acriter quidem disputatum fuit, (z) sed disceptatio illa tanti nobis non videtur, ut cursum nostrum sistat.

CAP. II.

DE JURISPRUDENTIA DIVINA.

SUMMARIA.

Jurisprudentia divina definitur. §. 1. *Ad cujus definitionis intellectum inquiritur in divisionem legis divinæ.* §. 2. *Et loco divisionis consuetæ in moralem, ceremonialem & forensem.* §. 3. *Substituitur illa in legem natura-*

tura-

(s) *Procedit enim hoc de regina, non de ancilla. At olim erat regina.* (t) *Debeat hæc instrumenta præparare. Nunc quando sæpe suppeditat inepta, necesse est, ut ipsi formemus aptiora.* (u) Vid. Patris Tab. ult. Philos. Pract. (x) *Ubi ostendetur etiam, quænam ex legibus divinis pertineant ad JCtum.* (y) *Quamvis cum JCtis hac de re certaverint ex Medicis nonnulli, sed frustra. Pro JCtis, ni fallor, differunt Tiraquellus* de nobilitate. *Pro Medicis vide omnium fusissime Casparem a Reyes* in Campo Elysio jucundarum quæstionum. qu. 20. *Adde & Philipp.* in Eclog. ad Instit. (z) Vid. Eckolt. ad ff. de orig. juris §. 5.

proveniant, ſpectant ad claſſem habituum voluntariorum, & quidem diverſo reſpectu partim ad artes, (i) partim ad virtutes morales. (l) Quin & vitiis accenſeri poterunt, quatenus per eas alteri nocetur. (m)

161. Sunt itaque *partes* duæ Jurisprudentiæ Judicialis; *Leges interpretandi*, quam poſſes diſtictionis gratia dicere Jurisprudentiam *Doctorum* & *Profeſſorum*, & *Leges applicandi*, quæ eſt Jurisprudentia *Advocatorum* & *Judicum*. Utrumque hic intendimus. (n) Primario tamen illam in his inſtitutionibus. Hanc ſubinde in diſcurſu, definiendo controverſias ex hiſtoria veteri & moderna deſumtas immiſcebimus &c.

162. Tot vero haud dubie erunt *ſpecies* Jurisprudentiæ, quot ſunt ſpecies legum. (o) Unde rectiſſime dividimus Jurisprudentiam in *divinam* & *humanam*. Illa leges divinas exponere & applicare docet, hæc humanas.

163. Ne tamen falcem hic immittamus in campum Venerandæ Theologiæ, addita fuit in definitione Jurisprudentiæ limitatio, quod ea pertineat ſaltem ad *leges ſalutem hominis temporalem concernentes*. Res paulo altius erit repetenda.

164. Præſuppono Academias noſtras hodie *in quatuor facultates* ſolere diſtingui: Theologicam, Juridicam, Medicam & Philoſophicam, etſi alibi quinta aut ſexta etiam facultas fuerit addita. (p)

165. Præſuppono ulterius, vocem *Philoſophiæ* dum hodie ſeparatam facultatem cónſtituit, longe *arctius* ſupponi, ac *olim* apud Græcos & Romanos, ubi nimirum erat divinarum & humanarum rerum notitia (q) hoc eſt, contemplatio eorum omnium, quæ ex dictamine rationis deſumi poſſunt, unde & prudentiam Medicam, (r) & Juridicam, magnam partem Theologiæ Gentilis ſub ambitu ſuo complectebatur.

166. *Uſus* hujus obſervationis potiſſimum ille eſt, ut ne confundamus prædicata Philoſophiæ illius antiquæ, quæ ad inſtar Reginæſe gerebat, cum Philoſophia hodierna, cui honeſta miniſterii gloria eſt relicta; quale

(i) *Quatenus exercentur libere, h.e. quatenus nec legibus præceptæ ſunt, nec prohibitæ.* (l) *Quatenus legibus ſunt præceptæ, ut in Profeſſoribus, advocatis ad certum negotium a magiſtratu conſtitutis.* (m) *Aut quatenus exercentur ab iis quibus id eſt prohibitum.* (n) *Quoniam interpretatio tendere debet ad applicationem, tanquam ad finem.* (o) *Fluit id ex definitione Jurisprudentiæ* §. 156. (p) *Ita in quibusdam Academiis Europæ eſt ſeparata Facultas Poetica. Alibi ſeparata Facultas Juris Canonici.* (q) Vide Paris Schediaſma Hiſtoricum *ubi hanc definitionem prolixius exponit.* (r) *Dico prudentiam. Aliud de arte Medica, ſeu exercitio ſanandi.*

quale est vulgatum istud Platonis: Tum demum beatas fore respublicas &c. (s)

167. Igitur commodissime istarum quatuor facultatum distinctio sic videtur efferri posse. Facultates sunt vel *instrumentales*, puta *Philosophica*, (t) vel *principales*, tres reliquæ.

168. *Principales* vel pro objecto habent *corpus* hominis, ejusque *sanitatem* intendunt, quod facit *Medicina*, vel *animum humanum* ejusque *beatitudinem* procurare allaborant.

169. *Temporalem* scilicet, quam intendit *Jurisprudentia*, & *æternam*, quam *Theologia*.

170. Cum vero, vel ipsis Philosophis communiter fatentibus, potissima media obtinendi beatitudinem humanam sint leges, (u) hinc patet *legum expositionem* pro diversitate beatitudinis, cui subordinantur, modo ad *Jure Consultum* pertinere, modo ad *Theologum*. Res distinctius proponetur in capite sequenti. (x)

171. Fluit simul ex dictis *ordo*, & præcedentia *quatuor Facultatum* (y) apud nos recepta pariter ac publicis Rescriptis defensa. Ac facile adeo poterit iis responderi, qui Jurisprudentiæ hac in parte controversiam moverunt.

172. Qui Jurisprudentia pollent, dicuntur *Jurisprudentes*, item *Jure Consulti*, quos inter & *Jurisperitos* an differentia sit, acriter quidem disputatum fuit, (z) sed disceptatio illa tanti nobis non videtur, ut cursum nostrum sistat.

Cap. II.
DE JURISPRUDENTIA DIVINA.

SUMMARIA.

Jurisprudentia divina definitur. §. 1. *Ad cujus definitionis intellectum inquiritur in divisionem legis divina,* §. 2. *Et loco divisionis consuetæ in moralem, ceremonialem & forensem.* §. 3. *Substituitur illa in legem natura-*

(s) *Procedit enim hoc de regina, non de ancilla. At olim erat regina.* (t) *Debeat hæc instrumenta præparare. Nunc quando sæpe suppeditat inepta, necesse est, ut ipsi formemus aptiora.* (u) Vid. Patris Tab. ult. Philos. Pract. (x) *Ubi ostendetur etiam, quænam ex legibus divinis pertineant ad JCtum.* (y) *Quamvis cum JCtis hac de re certaverint ex Medicis nonnulli, sed frustra. Pro JCtis, ni fallor, differunt Tiraquellus* de nobilitate. *Pro Medicis vide omnium fusissime Casparem a Reyes* in Campo Elysio jucundarum quæstionum. qu. 20. *Adde & Philipp.* in Eclog. ad Instit. (z) Vid. Eckolt. ad ff. de orig. juris §. 5.

proveniant, ſpectant ad claſſem habituum voluntariorum, & quidem diverſo reſpectu partim ad artes, (i) partim ad virtutes morales. (l) Quin & vitiis accenſeri poterunt, quatenus per eas alteri nocetur. (m)

161. Sunt itaque *partes* duæ Jurisprudentiæ Judicialis; *Leges interpretandi*, quam poſſes diſtictionis gratia dicere Jurisprudentiam *Doctorum* & *Profeſſorum*, & *Leges applicandi*, quæ eſt Jurisprudentia *Advocatorum* & *Judicum*. Utrumque hic intendimus. (n) Primario tamen illam in his inſtitutionibus. Hanc ſubinde in diſcurſu, definiendo controverſias ex hiſtoria veteri & moderna deſumtas immiſcebimus &c.

162. Tot vero haud dubie erunt *ſpecies* Jurisprudentiæ, quot ſunt ſpecies legum. (o) Unde rectiſſime dividimus Jurisprudentiam in *divinam* & *humanam*. Illa leges divinas exponere & applicare docet, hæc humanas.

163. Ne tamen falcem hic immittamus in campum Venerandæ Theologiæ, addita fuit in definitione Jurisprudentiæ limitatio, quod ea pertineat ſaltem ad *leges ſalutem hominis temporalem concernentes*. Res paulo altius erit repetenda.

164. Præſuppono Academias noſtras hodie *in quatuor facultates* ſolere diſtingui: Theologicam, Juridicam, Medicam & Philoſophicam, etſi alibi quinta aut ſexta etiam facultas fuerit addita. (p)

165. Præſuppono ulterius, vocem *Philoſophiæ* dum hodie ſeparatam facultatem conſtituit, longe *arctius* ſupponi, ac *olim* apud Græcos & Romanos, ubi nimirum erat divinarum & humanarum rerum notitia (q) hoc eſt, contemplatio eorum omnium, quæ ex dictamine rationis deſumi poſſunt, unde & prudentiam Medicam, (r) & Juridicam, magnam partem Theologiæ Gentilis ſub ambitu ſuo complectebatur.

166. *Uſus* hujus obſervationis potiſſimum ille eſt, ut ne confundamus prædicata Philoſophiæ illius antiquæ, quæ ad inſtar Reginæ ſe gerebat, cum Philoſophia hodierna, cui honeſta miniſterii gloria eſt relicta; quale

(i) *Quatenus exercentur libere, h.e. quatenus nec legibus præcepta ſunt, nec probibitæ.* (l) *Quatenus legibus ſunt præcepta, ut in Profeſſoribus, advocatis ad certum negotium a magiſtratu conſtitutis.* (m) *Aut quatenus exercentur ab iis quibus id eſt probibitum.* (n) *Quoniam interpretatio tendere debet ad applicationem, tanquam ad finem.* (o) *Fluit id ex definitione Jurisprudentiæ §. 156.* (p) *Ita in quibusdam Academiis Europæ eſt ſeparata Facultas Poetica. Alibi ſeparata Facultas Juris Canonici.* (q) Vide Paris Schediaſma Hiſtoricum *ubi hanc definitionem prolixius exponit.* (r) *Dico prudentiam. Aliud de arte Medica, ſeu exercitio ſanandi.*

quale est vulgatum istud Platonis: Tum demum beatas fore respublicas &c. (s)

167. Igitur commodissime istarum quatuor facultatum distinctio sic videtur efferri posse. Facultates sunt vel *instrumentales*, puta *Philosophica*, (t) vel *principales*, tres reliquæ.

168. *Principales* vel pro objecto habent *corpus* hominis, ejusque *sanitatem* intendunt, quod facit *Medicina*, vel *animum humanum* ejusque *beatitudinem* procurare allaborant.

169. *Temporalem* scilicet, quam intendit *Jurisprudentia*, & *æternam*, quam *Theologia*.

170. Cum vero, vel ipsis Philosophis communiter fatentibus, potissima media obtinendi beatitudinem humanam sint leges, (u) hinc patet *legum expositionem* pro diversitate beatitudinis, cui subordinantur, modo ad *Jure Consultum* pertinere, modo ad *Theologum*. Res distinctius proponetur in capite sequenti. (x)

171. Fluit simul ex dictis *ordo*, & præcedentia *quatuor Facultatum* (y) apud nos recepta pariter ac publicis Rescriptis defensa. Ac facile adeo poterit iis responderi, qui Jurisprudentiæ hac in parte controversiam moverunt.

172. Qui Jurisprudentia pollent, dicuntur *Jurisprudentes*, item *Jure Consulti*, quos inter & *Jurisperitos* an differentia sit, acriter quidem disputatum fuit, (z) sed disceptatio illa tanti nobis non videtur, ut cursum nostrum sistat.

CAP. II.
DE JURISPRUDENTIA DIVINA.

SUMMARIA.

Jurisprudentia divina definitur. §. 1. *Ad cujus definitionis intellectum inquiritur in divisionem legis divinæ.* §. 2. *Et loco divisionis consuetæ in moralem, ceremonialem & forensem.* §. 3. *Subsitituitur illa in legem natura-*

(s) *Procedit enim hoc de regina, non de ancilla. At olim erat regina.* (t) *Debeat hæc instrumenta præparare. Nunc quando sæpe suppeditat inepta, necesse est, ut ipsi formemus aptiora.* (u) Vid. Patris Tab. ult. Philos. Pract. (x) *Ubi ostendetur etiam, quænam ex legibus divinis pertineant ad JCtum.* (y) *Quamvis cum JCtis hac de re certaverint ex Medicis nonnulli, sed frustra. Pro JCtis, ni fallor, differunt Tiraquellus* de nobilitate. *Pro Medicis vide omnium fusissime Casparem a Reyes* in Campo Elysio jucundarum quæstionum. qu. 20. *Adde & Philipp.* in Eclog. ad Instit. (z) Vid. Eckolt. ad ff. de orig. juris §. 5.

turalem & positivam. §. 4. *Quæstio præjudicialis, quomodo hæ duæ leges conveniant & differant.* §. 5. I. *Conveniunt naturalis & positiva, quod utriusque origo sit voluntas divina.* §. 6. *Non sanctitas divina antecedenter ad ejus voluntatem.* §. 7. 8. 9. II. *Conveniunt, quod utraque obliget hominem in utroque statu, integritatis, & corrupto.* §. 10. *Digressio de comparatione status integri & lapsi.* §. 11. *Consideratio status integri pertinet etiam ad JCtum.* §. 12. *Non quod Gentilibus iste status fuerit cognitus.* §. 13. 14. *Non quod hic plus liceat Jurisprudentiæ Christianæ præ aliis disciplinis.* §. 15. 16. *Sed quod liceat JCto ex Historia mutuari quasdam Doctrinas, ad principia sua applicet.* §. 17. 18. 19. *Erat status integritatis.* §. 20. *Perfectus. Recensentur perfectiones ejus quoad corpus hominis.* §. 21. 22. 23. *Quoad intellectum.* §. 24. 25. *Et voluntatem.* §. 26. *Quoad societatem cum Deo.* §. 27. *Cum uxore.* §. 28. *(Hic Eva non fuit sub imperio mariti.* §. 29. 30. 31.*) Porro quoad societatem paternam, si homo talis mansisset.* §. 32. 33. 34. 35. *Quoad herilem item,* §. 36. *et civilem.* § 37. *Quarum duarum neutra fuisset in statu integro.* §. 38. *Mutatio & imperfectiones in statu post lapsum quoad corpus & animam.* §. 39. *Quas homini impossibile est corrigere in hac vita.* §. 40. 41. *Reliquiæ bonæ in intellectu & voluntate.* § 42. *Mutatio quoad societatem.* §. 43. *Homonymia status corrupti, qui sæpe ut synonymum status post lapsum usurpatur.* §. 44. 45. 46. *Similis homonymia status naturalis.* §. 47-60. *In statu integritatis etiam obtinuit & lex naturalis & lex positiva.* §. 61. *Ad nostrum scopum magis pertinet status post lapsum.* §. 62. *Differentia communis legis naturalis & positivæ, quod positiva obliget saltem populum Judaicum, seponitur tanquam spuria.* §. 63. *Differunt* I. *ratione principii cognoscendi. Legis naturalis principium est ratio, positivæ revelatio.* §. 64. 65. *Recta ratio quid? ubi contra principia connata.* §. 66. 67. 68. 69. *Non valet argumentatio: Cujus actus moralitas etiam à Gentilibus fuit agnita, ille est Jure naturæ præceptus vel prohibitus.* §. 70. II. *Differunt, quod jus naturæ pro objecto habeat actiones cum natura rationali necessario convenientes &c. positivum intermedias.* §. 71. 72. 73. *Ostenditur contra Scholasticos non dari actus per se ac sua natura, item antecedenter ad voluntatem divinam honestas vel turpes, item: in jure naturæ obligationem ex objecto se diffundere in præceptum.* §. 74-87. *Sed omnes actiones esse sua natura indifferentes.* §. 88-96. *Definitio legis naturalis.* §. 97. *Ejus immutabilitas & indispensabilitas.* §. 98. 99. 100. *Dividitur in Jus Naturæ stricte dictum.* §. 101. 102. *Homonymia Juris Gentium.* §. 103. *Jus Gentium non est species Juris voluntarii.* §. 104-109. *Contra Scholasticos dicentes: Præcepta affirmativa obligare semper, negativa semper & ad semper, disputatur.* §. 110-116. *Lex divina positiva definitur.* §. 117. *Est mutabilis & dispensabilis, sed saltem a Deo.* §. 118. *Dividitur in universalem & particularem.* §. 119. 120. *Utraque definitur.* §. 121. *Existentia legis positivæ universalis.* §. 122. 123. 124. *Ejus divisio.* §. 125. *Particularis est vel cerèmonialis vel forensis.* §. 126. *Quarum utra-*

que

que hodie cessat. §. 127. 128. *Quis sit adhuc hodie utriusque usus? contra Grotium.* §. 129. 130. 131. 132. *Ad Jurisprudentiam divinam spectant leges naturales & quædam ex positivis universalibus.* §. 133. 134. 135. *Unde poterit hac Jurisprudentia suo modo Christiana appellari.* §. 136. *Differentia ejus a Theologia.* §. 137. 138. 139. *Præprimis morali.* §. 140. *Jurisprudentia divina vel naturalis, vel positiva universalis seu divina simpliciter.* §. 141.

§. I.

JUrisprudentia divina est prudentia leges divinas, salutem hominis in hac vita concernentes, explicandi & applicandi ad actiones hominum.

2. Omnia hic plane, (a) si modo explicuerimus quænam leges divinæ salutem hominis in hac vita intendant. Id vero patebit ex *legis divinæ divisione.*

3. Communiter inculcatur, quod lex divina sit vel *moralis* vel *ceremonialis* vel *forensis.* Hæc divisio cur nobis displiceat, diximus alibi. (b)

4. Nos ita: Lex *divina* est vel *naturalis*, vel *positiva.* Ita quidem & alii: Revera tamen non ita. (c)

5. Est enim præjudicialis quæstio, quomodo hæ duæ legis divinæ species *conveniant* aut *differant?* Mentem nostram declarabunt positiones sequentes.

6. I. *Convenit* lex divina positiva cum naturali, quod *utriusque autor Deus sit*, vel si pressius rem exponere, & ἀνθρωποπαθῶς (d) de DEO loqui volumus; *voluntas divina.*

7. Nec istam admittimus differentiam, (e) ac si Jus naturæ a sanctitate DEI *antecedenter* ad ejus voluntatem ortum trahat, positivum non ita. Nam quæ in Deo sunt, *simul* sunt.

8. Non autem licet homini vel conceptum saltem ejusmodi de Deo sibi formare, quoniam conceptus iste involvit imperfectionem. (f)

9. Quod-

(a) *Sunt enim exposita* cap. præced. §. 154. seqq. (b) In disput. de crimine bigamiæ §. 8. & §. 20. *Potissimum quia asseritur: Legem naturalem, moralem & decalogum esse synonyma.* (c) *Id est, adhibent quidem eosdem terminos divisionis, sed non eodem modo nobiscum exponunt, quod maxime ostendunt controversiæ in hoc capite ventilatæ.* (d) *Nam Deus proprie non habet voluntatem.* (e) *Quam communiter adhibent Theologi nostrates in quæstionibus juris naturæ. Dictum hic de quæstione, quatenus liceat studioso juris, vel in genere homini Christiano dissentire a Theologis? Scilicet quatenus illi in rebus Philosophicis abeant a recta ratione, in rebus spiritualibus a Sacra Scriptura.* (f) *Hac observatione ideo opus, ut occurram objectioni, quasi sanctitas Dei hic sit saltem antecedenter consideranda in signo rationis.*

9. Quodsi maxime ob imperfectionem nostram aliter speculari de Deo non possimus, (g) non licebit tamen hunc conceptum nostrum de Deo habere pro vero, aut eum pro fundamento agnoscere, cui innitantur conclusiones in disciplina maxime reali, qualis est Jurisprudentia.

10. II. Conveniunt lex naturalis & divina positiva intuitu *status humani*, quem dirigunt. Nam utraque lex obligat hominem & in statu integro & in corrupto viventem.

11. Nimirum prima *divisio* (h) *status* humani ea est, quod alius sit *hominis integri, alius lapsi.* Utrumque paulo curatius hic considerare non erit frustraneum, cum usus hujus meditationis mox (i) sit appariturus.

12. Incipiemus autem de *statu integritatis* (l) tanquam ordine & præstantia priore, *si modo licebit.* Forte enim cavendum, ne falcem mittamus in messem suspiciendæ Theologiæ. Tractamus Jurisprudentiam, habitum, ut supra definivimus, viribus naturalibus acquirendum. At quicquid de statu integritatis novimus, novimus ex Scriptura sacra.

13. Ergo hic vel sistendus erit cursus, vel curandum, ut laqueum hic positum evadamus. Quid si dicamus *gentilibus etiam fuisse cognitum* istum perfectionis statum? sane infinita Philosophorum ac Poetarum Græcorum pariter atque Latinorum testimonia id evincunt. (m)

14. Ve-

(g) *Quia videlicet intellectus noster ita est comparatus, ut duas res perfecte simul cognoscere nequeat, & quia Deum sibi concipit ad instar hominis, cujus voluntas movetur fere per aliud quid.* (h) *Definitionem status repete ex cap.* 1. *§. 86.* (i) *In controversia de fundamentali propositione juris naturalis* cap. 4. §. 40. (l) *De statu integritatis non confundendæ sunt quæstiones distinctæ. Una: An possit ex lumine naturæ cognosci & demonstrari? Negat Alberti in Compend. Affirmat Strimesius peculiari dissertatione, cui respondit pro Alberto Seligmannus. Nos hic §. 14. facimus pro negativa, pro qua & militat Dn. Pufendorffius in suis scriptis passim. Altera: An consideratio status integri ex lumine revelationis haurienda pertineat ad Jurisprudentiam naturalem? Negat Dn. Pufendorffius & Strimesius. Affirmat Alberti. Ego distinguo §. 17. Origo controversia ista fuit: Dominus Pufendorffius in jure naturæ considerat hominem in statu corrupto. Contra hoc institutum disputarunt uterque & Alberti & Strimesius, sed ex diversis fontibus. Hic, quasi gentilibus etiam fuerit cognitus status integer. Ille, quod quidem Gentilibus non fuerit cognitus, sed quod hac parte in ipsorum gratiam non sit condescendendum, si ipsi nolint scripturam sacram agnoscere. Unde simul Alberti & Strimesius fuerunt collisi. Dictum hic obiter de duritie sententiæ Albertinæ, quod non debeamus condescendere in gratiam gentilium. Æquius consilium Pauli, qui omnibus omnia factus est, ut multos lucretur.* (m) *Hæc est summa sententia Strimesii.*

14. Vereor tamen, ut ita simus evasuri. Sciverunt Gentiles, sed confuse. Sciverunt, sed non ex dictamine rationis, verum ex conversatione cum Judæis. (n)

15. Igitur alia via eundum. Forte privilegium habemus nos Christiani præ Gentilibus. Illis non licitum fuit μεταβαίνειν, quia docuerunt saltem Jurisprudentiam. At nos plus ultra. Quam enim nos docemus, Christiana Jurisprudentia est. (o)

16. Sed & hic finium suorum custodes Theologi monebunt, ut pedem retrotrahamus, nec sepem, disciplinæ nostræ campum a Theologico separantem, conculcemus. Suspectum erit ipsis vocabulum Christianæ Jurisprudentiæ, quoniam si per id talem disciplinam exprimimus, quæ principia demonstrandi ex Theologia mutuatur, (p) saltum nostrum præprimis quoad Jurisprudentiam naturalem frustra terminorum involucris tegere nitemur, (q) sin objectum demonstrandi saltem ex Theologia præsupponimus, non magis propterea Jurisprudentia nostra Christianæ nomen mereri videbitur, ac v. g. Arithmetica, ex cujus principiis demonstrandum foret, quot vini mensuræ impleverint hydrias Cananæas. (r)

17. Igitur retrahamus pedem, præprimis cum simul via evadendi fuerit monstrata. Quemadmodum enim Arithmetica v. g. non μεταβαίνειν, etsi principia domestica ad exempla Historiæ sacræ applicet, sic neque nos peccabimus, si applicuerimus principia nostra ad statum integrum. (s) Aliud videlicet est principia demonstrationum ex alia disciplina mutuari, aliud objectum, cui demonstratio applicari debeat, aliunde petere. 18. Et

(n) *Hæc est summa responsionis Albertinæ. Adde* apolog. A. C. ad artic. 2. *ubi asseritur, ignorasse gentiles peccatum originis.* (o) *Sapiunt hæc sententiam Albertinam, ubi contra Dn. Pufendorffium & Strimesium disputat, qui urgent non committendam esse metabasin ex Philosophia in Theologiam. Nisi quod ille loco Jurisprudentiæ adhibeat vocem Philosophiæ & distinguat inter Philosophiam Gentilem & Christianam.* (p) *Est hæc iterum sententia Albertina, quod scilicet Philosophia Christiana mutuetur principia demonstrandi ex Theologia.* (q) *Nam hoc ipsum est metabasis, quando quis mutuatur principia demonstrandi ex alia disciplina, quæ diversa fundamenta agnoscit. Et pluribus ea de re dixi* in Introductione ad Philosophiam Aulicam, & Introd. ad Logicam. (r) *Urgeri etiam solet contra Albertum, confundi ab eo Philosophum Christianum cum Philosophia. Etsi enim Philosophus Christianus esse possit, tamen propterea non magis Philosophiam evadere Christianam, atque artem sutoriam aut calceum, quorum utrumque absurde Christiani Epitheton sibi sumeret, etsi sutor sit Christianus.* (s) *Hic latet nervus sententiæ meæ, in qua recedo ab Alberto & aliquo modo a Dn. Pufendorffio.*

18. Et maxime ex Historia, quæ sive sacra sit, sive profana, instrumentum est commune quatuor facultatum. (t)

19. Ergo si libet statum hominis integrum speculari, licet. (u) Licet autem ex historia sacra saltem, nam Gentilium (x) aut Rabbinorum (y) hac parte traditiones vel nugæ sunt, vel maximis dubiis obnoxiæ, & obscurissimæ. (z)

20. Erat *status* iste *perfectus*, cum in eo homo ad imaginem Dei fuerit conditus. **Unde *miseriæ*, quæ hodie *statum corruptum* comitantur,** abfuissent. (a)

21. Igitur qua *corpus* homo haud dubie iisdem præditus fuit *membris*, quibus hodie gaudet homo perfectus, eademque in eo fuit *sexus distinctio*, quin & membra corporis, quatenus sunt *organa animæ* statim, uti a prima creatione, fuerunt in Adamo, sic & a prima nativitate in ejus liberis fuissent apta ad suscipiendas animæ functiones. (b) De *quantitate molis* (c) parum sumus solliciti, cum ea directe ad perfectionem humanam nihil faciat. (d)

22. Porro qua vitam homo non fuisset mortuus, nec ægrotasset. Cibus & potus perpetuo affuisset saluberrimus. Concoctio ventriculi fuisset optima. Venenum non nocuisset. An vero *carnes comedisset?* curiosa magis est quæstio, quam proficua. (e) Potuisset credo, sed vereor, ut voluisset. (f)

23. *Or-*

(t) *Declaratum hoc fuit exemplis historicis ad omnes quatuor facultates aptatis. Confer* dicta in Introd. ad Logicam cap. 1. (u) *Nec solum licet, sed maxime utile est hic de statu integritatis disserere, ne disputemus more andabatarum contra sententiam Albertinam* in cap. 4. *qui adeo officium boni Disputatoris non observavit, dum Jus naturæ ex statu integro deducere voluit, & tamen superficiarie maxime ipsum statum integritatis & differentiam ejus a statu post lapsum consideravit.* (x) *Ut Ovidii de seculo aureo.* (y) *Ut de Adamo Androgyno, Gygante &c.* (z) *Dictum hic obiter de infinitis quæstionibus controversis, tum circa opera creationis in genere, tum circa statum hominis in specie, circa Paradisum &c. Dictum etiam de quæstionibus quibusdam curiosis magis quam utilibus. Utrum bestiæ venenatæ fuissent in statu integro? Utrum excrementa fœtuissent? Utrum carnes comedissent?* (a) *Hæc est quasi generalis propositio, in qua reliquæ theses se fundant.* (b) *Nam quod hodie aliter fit, pertinet ad miserias status corrupti.* (c) *i. e. an gigas fuerit Adamus, an hodierna hominum statura conspicuus?* (d) *Ita pumiliones, etiam minimi, magnam prudentiam sæpe ostendunt.* (e) *Qui affirmant, utuntur argumento a dominio in bestias. Qui negant, afferunt, quod Deus jusserit, ut comedat de omni arbore. Neutrum stringit. Sed pro affirmativa facit, quod Adamo non fuerit probibitum.* (f) *Et si voluisset, magis probabile est, eum commedisse carnes crudas quam coctas.*

23. *Organa ſenſuum* erant, quantum concipi poſſunt, perfectiſſima. Adfuiſſet *delectatio ſenſuum,* ſed legibus ſubjecta. Itaque & delectatio ex tactu, qua ex cauſis phyſicis & principiis annatomicis deduci poteſt, non qua hominem extra ſe rapit & libido dicitur. (g) *Locomotiva* ſtatim a primo vitæ momento vires ſuas exercuiſſet, neque turbata fuiſſet aut impedita. (h)

24. Qua *intellectum* homo non ſaltem ita fuiſſet in *naturalibus* perſpicax, ut primo quaſi intuitu, (i) naturas, virtutes ac formas rerum creatarum, quæ hodie vel nos latent vel laborioſiſſima meditatione vix ac ne vix quidem percipiuntur, cognoviſſet, ſed & in *moralibus* ſummam poſſediſſet prudentiam intelligendi legem ejusque in actiones ſuas efficaciam. Hinc reprobandum dogma, quod cum aliis defendit Grotius, (l) ſimplices fuiſſe protoplaſtos, & magis ignorantia vitiorum, quam virtutis ſcientia præditos, quod ſimul in Deum eſt injurium.

25. Nec de *infantibus* cur aliter ſentiam, cauſam video. Potuiſſent nimirum ſtatim a nativitate cum parentibus ſuis ſapienter de rebus quibuscunque ratiocinari, & ſaltem breviſſimo temporis ſpatio (m) habuiſſent opus, ut de ſenſu vocabulorum, ex libera hominis impoſitione, non ex rei natura ſignificantium, fuiſſent informati. (n)

26. *Voluntas* magno gaudebat libertatis gradu. Poterat equidem peccare homo & non peccare, ſed magis inclinabat ad non peccandum.

27. Ulterius ne ad momentum quidem homo in ſtatu integro absque *ſocietate* fuit, ſed ſtatim *cum Deo* ſocietate, inæquali illa quidem, verum in qua major amor & fiducia deprehendebatur, quam hodie in ulla ſocietate paterna exiſtere poteſt, fuit junctus.

(g) *Hæc enim videtur eſſe conſequens ſtatus corrupti.* (h) *Per morbos.* (i) *In ſtatu integritatis ergo non opus fuiſſet tam longa ratiocinatione & experientia ut hodie. Unde & cognitio Adami a Theologis, ni fallor, dicitur intuitiva. Deus naturas rerum declaravit per ſigna rebus impreſſa. Ideas has ſignorum homo fere in ſtatu poſt lapſum perdidit.* (l) *Æquiparat enim Grotius protoplaſtos cum barbaris populis in India. Certo reſpectu tamen fuit ignorantia vitiorum in primis parentibus, videlicet in actu exercito, non in actu ſignato. Aut clarius: Fuit in iis ignorantia factorum, non ignorantia juris.* (m) *Et quantum fere ad enarrationem & recenſionem nominum fuit opus.* (n) *Potuiſſent ipſi quidem nomina indere. Indita nomina non potuiſſent divinare, niſi & anima facultate divinandi in ſtatu integritatis fuiſſet prædita, quod ſtatuit Dominus Becmannus* in lin. doctr. moralis c. 2. §. 8. *ſed rationibus non concludentibus. Rem ipſam in medio relinquo.*

28. Cum vero homo natura appetat ſui ſimile, (o) iſtam vero ſimilitudinem in Deo ob nimiam divinæ perfectionis & eſſentiæ diſtantiam non deprehenderet, *non erat bonum, eum eſſe ſolum*, (p) ac propterea Adamo benigniſſimus Creator proſpexit de ſocia, Eva nimirum, quam ex coſta ejus creavit, (quæ tamen non fuit in Adamo ſuperflua, nec exemptio illius corpus ejus reddidit mutilum, (q) & Adamo dedit *in matrimonium*.

29. Fuit iſta ſocietas in ſtatu integro *ſumme æqualis*, cum imperium marito demum poſt lapſum in pœnam uxoris a Deo fuerit traditum, & ante lapſum communis ſubjectionis cauſa, imperfectio Evæ tribui nequeat. (r)

30. Quamvis autem Apoſtolus (s) doceat, non convenire uxoribus, ut imperent maritis, & in ea doctrina iſta etiam utatur ratione, quod Adam prius creatus fuerit quam Eva, nulla tamen procedit illatio: Eva non potuit in ſtatu integro imperare Adamo, ergo Adamus Evæ imperavit.

31. Quod vero ab aliis (t) dicitur, maritum uxore eſſe ſuperiorem dignitate & poteſtate, etiam ex intentione Dei creantis uxorem in ſubſidium mariti, nec vice verſa, id prioritatem quidem ordinis adſtruit, non vero ſuperioritatem dignitatis aut poteſtatis, ut facile exemplo ſocietatis mercatoriæ (u) declarari poteſt.

32. In hac ſocietate ſubſtitit ſtatus integer; an & ſubſtitiſſet, ſi homo integritatem ſuam non amiſiſſet? Sic putarunt aliqui, negantes videlicet, *ſocietatem paternam* in ſtatu integro *fuiſſe extituram*. Ita noviter diſſeruerunt ex Anglis ingenio ſuo abuſus Thomas Hobbes, (x) & ex Belgis horrendus ſcriptor Adrianus Beverland. (y)

33. Quos non ſolum divinæ benedictionis verbis: *Creſcite & multipli-*

(o) *Ita hodie etiam amicitia cum æquali jucundior eſt, quam cum principe benigniſſimo. At quid princeps etiam ſummus reſpectu ad Deum? Unde & in vita æterna habebimus ſocietatem & Dei & hominum.* (p) *Ergo hoc dictum non tantum pertinet ad ſocietatem nuptialem in ſpecie, ſed & ad ſocietatem in genere.* Conf. Perer. in Geneſin. (q) *Superfluum voco, quod nullum uſum habet. Mutilum eſt, quod parte neceſſaria eſt privatum. Ita in florum faſciculo non eſt ſuperfluum, ſi florem faſciculo addam, nec faſciculus ſit mutilus, ſi florem demam.* (r) *Creavit Deus hominem ad imaginem ſuam. Maſculum & fœminam creavit eos.* Confer differt. procem. §. 44. (s) 1. Cor. XI. v. 8. 1. Tim. II. v. 13. (t) Vid. Alb. in Comp. P. 2. c. 10. §. 21. (u) *Nam & hic ſæpe mercator alterum ſumit ſibi in ſubſidium abſque imperio.* (x) in Leviathane. (y) In ſcripto de peccato originis. Conf. Philoſ. juris §. 31. *Dictum de ſcripto Beverlandi & de refutatore ejus Ryſſenio.*

tiplicamini, (z) prosternimus, sed & ostensa figura membrisque corporis ad procreandum destinatis in fugam agimus. (a)

34. Putamus tamen & hanc societatem *æqualem* fuisse futuram, in eo vero a conjugali differentem, quod liberi parentibus non tam ob prioritatem ordinis, quam ob exhibitum beneficium generationis, (b) reverentiam exhibere debuissent.

35. Uti enim reverentiæ debitum eam imperfectionis notam, quam subjectio (c) infert, haudquaquam præsupponit: ita & causa imperii paterni suo loco demonstranda abfuisset in statu integro. (d)

36. At *herilis societas* exulasset haut dubie in statu integro. Exulasset enim indigentia, quæ apud nos tam ex parte domini, quam servi (e) societatem istam introduxit, ut de dominiorum distinctione (f) jam nihil dicam.

37. An & *Respuplica?* patebit, si & hic structuram Reipublicæ consideremus. Constat illa ex imperio ad tranquillitatem publicam & omnium rerum sufficientiam directo. Imperium (g) non admittere statum integrum jam ostendimus. Nec rep. opus fuisset ad obtinendam tranquillitatem, (h) cum nullus ibi fuisset metus; nec ad sufficientiam, (i) cum nulla fuisset indigentia.

(z) *Dictum quomodo ad ea respondeat Beverlandus ex hypothesi Simonis* in Critica veteris testamenti, *de quo dictum.* (a) *Vide locum Ciceronis* in Philos. Jur. §. 31. (b) *N. O. quod parentes obligati sint ad generandum. Nam ita in genere quilibet alteri ad beneficium est obstrictus, & tamen beneficii exhibitio parit eam superioritatem.* (c) *Dictum hic de differentia inter reverentiam & subjectionem seu obsequium, secundum ductum eorum, quæ docentur* infra in capite de officiis parentum & liberorum. (d) *At imo dicis: omne beneficium in altero præsupponit imperfectionem aliquam, indigentiam nempe beneficii. Respondeo 1. aliqualis imperfectio fuisset etiam in statu integro; scilicet, quod infantes v. g. vitam non habuissent a seipsis, quod desideraverint homines ad vitam socialem, (si modo hæ imperfectiones dicendæ sunt,) Verum sufficit, quod reverentia non præsupponat tantam imperfectionem, quantam imperium. Imperium præsupponit imperfectionem præsentem Ad reverentiam sufficit præterita. 2. Posses etiam distinguere inter imperfectionem interiorem & exteriorem. Illam præsupponit imperium. Hæc sufficit ad reverentiam.* (e) *Non obstat quod Aristoteles dicat, alium servum esse natura, alium lege. Nam hæc tota distinctio respicit statum post lapsum.* (f) *Nulla enim fuisset dominiorum distinctio in statu integro, ut suo loco declarabimus in capite de dominio. Ergo non opus habuisset dominus operis servi ad augendas & conservandas res familiares, non opus habuisset servus sustentatione domini.* (g) *Ergo defuisset forma reipublicæ.* (h) *Ergo exulasset tum finis primarius republ.* (i) *Ergo nec locum habuisset reip. finis secundarius. Jam computa, quid de republica reliquum sit, quod in statu integritatis existere potuisset.*

38. Qui autem asserunt (l) rempublicam status integri, fere uno ore fatentur, se non intelligere societatem cum imperio proprie dicto. Unde quidam distinguunt inter imperium directivum & coactivum. At hoc ipso fatentur, non extituram, quoniam imperium directivum est ignis frigidus. (m)

39. Sequitur *status hominis lapsi.* Hic multa fuerunt *mutata.* Organa corporis non parum temporis (n) requirunt, ut ad exercendam locomotivam & recipiendas animi functiones fiant apta. Mors intravit in mundum; hanc præcedunt ac procurant morbi varii; concoctio sæpe pessima, & venenum homini metuendum, cibique variis artificiis, ne noceant, præparandi; sensus hominis sæpius fallunt; acumen intellectus multum remisit; in infantibus est instar tabulæ rasæ (o) varias impressiones recipere aptæ. Voluntas (p) hominis multum de libertate sua amisit, ita ut in hoc statu fere tota ad malum inclinet, quoniam affectus frequentissime exorbitant, & hominem quasi extra se ponunt, certe perpetuo frenum mordent.

40. Has mutationes in homine tantas esse opinamur, ut absolute *impossibile sit homini mediis naturalibus in hac vita imperfectiones istas corrigere.* (q)

41. Quod

(l) *Ut post alios communiter Bæclerus* ad Grotium l. 1. c. 3. p. 200. *D. Val. Albert.* Part. II. Comp. Jur. Nat. cap. 14. p. 209. (m) *Adde quod imperium præsupponat etiam imperfectionem in directo, ut directore opus habeat. Loquimur autem de imperio humano, unde frustra instantia datur de imperio Dei in angelos bonos a Bæclero* d. l. *Quod vero Alberti cum Aristotele suo, (cum quo in Oratione promotoria Magisteriali ante paucos annos publice testatus est se mori velle,) urgeat perfectissimam societatem esse rempublicam, & exinde inferat, ergo etiam fuisse in statu perfectissimo, dupliciter falsum est. Infra enim* lib. 3. *ostendemus, societates gentium fœderatorum esse perfectiores. Et insuper connexio nulla est. An putat etiam Alberti perfectissimum chirurgum aut coquum fuisse futurum in statu integritatis? An putat rempublicam (veram) futuram esse in vita æterna?* (n) *Et tempus quidem variat. Alii citius vires corporis experiuntur, alii vires animi.* (o) Vide dissert. Proœm. §. 45. 46. (p) *Dictum de dicterio communi: Hominem in statu integro* potuisse non *peccare, in statu post lapsum* non posse non *peccare; si mansisset in statu integro, confirmandum fuisse, ut* non potuisset *peccare.* (q) *Hæc observatio omnino notanda, quia impugnat fundamenta Albertina. Si enim non possum ne minimo quidem gradu perfectionem status integri recuperare, ruit fundamentum, quod status integer sit norma juris in statu corrupto. Frustranea enim est norma, ad quam applicari nullo modo normatum potest. Simul vero corruit effugium*

41. Quod si enim posset, in ipsius potestate esset vel abjicere peccatum originale, (r) vel subtrahere collum jugo pœnæ divinæ. (s) Utrumque autem est absurdum.

42. *Mansit* tamen quoad *intellectum* illa perfectio, ut possit homo cognoscere regulas communes & præcepta, potissimum naturalia (t) quoad *voluntatem*, quod inclinet quidem ad malum, sic tamen, ut minimum quod actus exteriores libertatem efficaciter retinendi retinuerit. (u)

43. Porro *intuitu societatum* in societate divina cessat hodie conversatio cum Deo de facie ad faciem, nec solum amatur hodie Deus, ut pater benignus, verum etiam timetur ut judex justus. Societas conjugalis ex æquali facta fuit mixta in pœnam lapsus. Sed in paternam introductum fuit imperium propter necessitatem educationis. Terræ maledictio & secuta dominiorum distinctio invexit societatem herilem; quin & civitates atque respublicas introduxit metus a vi externa.

44. Vocatur alias *status integer* etiam *status naturæ rectæ*, & *status post lapsum*, *naturæ corruptæ*, seu corruptus. Sed hic cavendum, (x) ne per corruptionem hic intelligamus corruptionem moralem quoad actiones exteriores, cum hæc denominatio pertineat vel ad corruptionem hominis physicam, vel certe ad corruptionem moralem actuum internorum inclinantium valde ad peccandum contra leges.

45. Itaque *status* hic *post* lapsum suo modo adhuc *rectus* est, & peccata actionum exteriorum non sunt vitia status, sed hominum in isto statu viventium. 46.

gium Alberti, quod debeamus studere, ut recuperemus perfectionem status integri, si non in totum, saltem in tantum. Ita si quis ex prandio splendido reliquias habeat, frustra ipsi inculcarem, quod debeat inpendere, ut per reliquias has recuperet id, quod in prandio jam fuit consumtum. Retinendæ sunt reliquiæ, & tentandum, ut illas non amittamus, aut si ex reliquiis jam quædam amisimus, ut haud recuperemus. Ita comparari potest homo integer cum homine qui 100000. possidet, homo lapsus eum eo qui ab ista summa perdidit maximam partem, eaque mari absumpta sit, retinuerit vero 100. Hic debet operam dare, ut non minus 100. possideat, non autem ut plus. Cape aliud exemplum perspicuum de homine, qui a natura imbecillem sanitatem & imbecillia membra corporis habet, comparato cum rustico robustissimo. Hic falsissima est assertio Albertina part. 1. comp. cap. 2. §. 4. *quod adminiculo reliquiarum quædam ex statu integro recuperare possimus. Confer quæ ad alias ejus exceptiones regressi* in Præfat. ad Introd. ad Philosoph. Aulicam. (r) *Quod consistit potissimum in inclinatione voluntatis ad malum.* (s) *Quæ consistit in imperfectionibus corporis & intellectus.* (t) *Alias non obligaretur legibus.* (u) *Nam si nec has possit retinere, frustra puniret homo hominem. Confer supra* cap. 1. §. 54. (x) *Cavillantur enim adversarii Pufendorffii, ut, ni fallor, Strimesius, quod jus naturale ex statu corrupto deduxerit.*

46. Unde & notare poteris homonymum, quod *ſtatus corruptus* vel opponatur *integritatis ſtatui*, vel opponatur *ſtatui poſt lapſum ſuo modo recto*, & tunc denotat verbi gratia ſtatum latronum &c.

47. Plures vero ſignificationes latent in voce *ſtatus naturalis*. Sic nota eſt diſtinctio ſtatus humani in *naturalem* & *legalem*, quæ uti a variis varie, ita & frequenter in eum modum explicari ſolet, (y) ut ſtatus naturalis ſit hominis in integritate ſua florentis, legalis autem idem quem diximus, naturæ corruptæ. Et applicari quidem ſolet iſta diſtinctio non ſolum ad homines ſingulos, ſed & ad ſocietates humanas, maxime ad civilem, & præterea ejusdem uſus in definiendis pluribus controverſiis politicis (z) inculcatur.

48. Id & a nobis factum alibi. (a) Nunc vero ſententiam mutamus, partim (b) quod ſtatus naturalis præſupponat civitatem fuiſſe exturam in ſtatu integro, cujus contrarium modo demonſtravimus; partim quod iſtæ controverſiæ ſi non melius, æque bene tamen definiri poſſint, ſi modo oculos dirigamus ad ſtatum legalem. (c)

49. Quantum hactenus a Politicis vapulaverit *Hobbeſii ſtatus naturalis*, quem vult eſſe bellum omnium contra omnes eique *ſtatum ſocialem* opponit, fere tironibus notum eſt; Et merentur hac parte legi quæ ſubinde adverſus hunc belluinum ſtatum ſcripſit Illuſtris Pufendorffius. (d)

50. Quot modis autem ipſe ſtatus hominis poſt lapſum naturalis vocem induere queat, ex ſequentibus diviſionibus patebit. (e) Scilicet *ſtatus*

(y) *Vide B. Patris* Diſput. de ſtatu naturali & legali quæſt. 10. §. 10. ſeqq. (z) *V. g. de uſucapione, de numerandis votis, non ponderandis, de optima Reip. forma, de præſtantia regni electivi vel ſucceſſivi.* vid. d. Diſput. (a) *In diſputatione de Philoſophia juris.* (b) *Aliam rationem vide infra* c. 4. §. 44. 45. (c) *Nam ad doctrinam principaliter facit demonſtrare rem prout eſt, ſecundario & illuſtrationis gratia, prout eſſe poſſit. Sic v.g. quid juvat medicum conſideratio corporis humani, prout omnibus morbis caret? Aut, ſi pharmacum ſit dandum homini debili, quid juvat conſideratio ruſtici?* (d) *Potiſſimum* de jure Nat. l. 2. c. 2. §. 5. ſeq. *contra quem fruſtra diſputat Dn. Becmannus* in Meditat. Polit.

(e) *Quadruplicem diviſionem & acceptionem ſtatus naturalis hauſimus ex Puſend.* de J. N. II. 2. & de O. H. II. 1. *Mutavimus tamen quædam. Dn. Puſendorffius ita:*

Status
- *Naturalis. Atque hic opponitur vel beſtiali, vel ſociali, vel civili.*
- *Adventitius.*

Nos ita; Status vel
- *Naturalis. Hic vel*
  - *Naturalis.*
  - *Socialis. Hic*
    - *Naturalis.*
    - *Civilis. Hic*
      - *Naturalis.*
      - *Adventitius.*
- *Belluinus;*

Nos

ſtatus naturalis initio denotat conditionem omnibus hominibus communem, quatenus id præ beſtiis habent peculiare, etiam poſt lapſum, ut ratiocinari valeant, ac legislatorum ſummum agnoſcere, & actiones ſuas exteriores ſecundum ejus præcepta dirigere, & opponitur vel vitæ & *conditioni brutorum*, (f) vel vitæ hominum conditione iſta abutentium & dicta rationis corruptæ ex aſſe ſequentium.

51. Status hic naturalis *ſecundo* commode diſpeſci poteſt in ſtatum *naturalem*, hoc eſt, conditionem illam hominum, qualis futura eſſet, ſi jam poſt lapſum homo a nativitate ſibi ſoli relictus foret, ſine ullo adminiculo ab aliis hominibus accedente, & ſocialem ſeu conditionem hominum, quatenus vitam per induſtriam aliorum excultam vivunt.

52. Atque hi ſtatus, naturalis & ſocialis, non confundendi ſunt cum ſtatu naturali & ſociali Hobbeſii. (g) Etſi enim hic eosdem deprehendas terminos, res tamen eſt diverſiſſima. Nam in ſuo ſtatu naturali Hobbeſius hominem conſiderat in relatione ad alios homines, eumque vult eſſe bellum omnium contra omnes, quorum neutrum ad noſtrum ſtatum naturalem quadrat.

53. Status ſocialis *tertio* eſt vel *naturalis*, hoc eſt, conditio hominum in ſocietate æquali viventium, qui neque communem habent dominum, & quorum unus alteri non eſt ſubjectus, vel *civilis* eorum, qui vivunt in ſocietate civili & reliquis ſocietatibus minoribus ſub civili comprehenſis.

54. Neque hujus ſinificatus ſtatus naturalis cum Hobbeſiano eſt confundendus. Hobbeſii ſtatus eſt bellicus, & ſociali oppoſitus, noſter & pacificus & ſocialis ſpecies.

55. Denique *quarto* civilis ſtatus eſt vel *naturalis*, ſcilicet ea conditio, quam homo habet a natura abſque facto hominis, v. g. quod ſit mas, quod ſit infans &c. vel *adventitius*, quo ſpectat conditio, quam homo habet ex impoſitione humana, v. g. quod ſit conſul, nobilis, ruſticus, &c.

56. Recte autem putamus in ſingulis his ſignificationibus terminum ſtatus *naturalis* poſſe adhiberi. (h) In *primo* denominatio deſumta eſt

Nos igitur diviſionem arctiſſimam ac ſpecialiſſimam facimus eam, quam ipſe fecerat latiſſimam & generaliſſimam. (f) *Poſſes etiam hunc ſtatum beſtialem appellare contranaturalem.* (g) *Faciunt enim hoc per calumniam adverſarii quidam Puſendorffii.* (h) *Hoc iterum notandum adverſus Anti-Puſendorffianos. Criminantur quoad ſecundum & tertium ſignificatum, quod ejusmodi ſtatum naturalem vocet, qui ſit miſerrimus, qui ſit æqualis, cum tamen homo natura inclinet ad beatitudinem &* quidem

eſt ab *eſſentia* hominis, in *ſecundo* a miſeria *naturam* hominis ſibi relicti poſt lapſum comitante, in *tertio* a libertate & æqualitate hominum *naturali*, in *quarto* ab accidentibus potiſſimum phyſicis, quæ homini a *natura* inſunt.

57. Quod ſi tamen quis ſtatum naturalem *primi* generis velit appellare ſtatum *humanitatis*; *ſecundi* ſtatum *vitæ ſolitariæ*, *tertii* ſtatum *æqualitatis*, nos quidem recordati, quod in terminis debeamus eſſe faciles, non adeo refragabimur.

58. Comparari etiam hi quadruplices ſtatus naturales inter ſe poſſunt ratione *exiſtentiæ*. *Primus* exiſtit vel certe exiſtere debet in *omnibus* hominibus. *Secundus* (i) non exiſtit frequenter, *exiſtere tamen poteſt*, v. g. ſi homo unicus ex naufragio reſtans in inſulam deſertam projiciatur, & exiſtit ſane v. g. in infantibus a parentibus nequam expoſitis. *Tertius frequenter exiſtit*, v. g. inter gentes ad ſe relatas. De exiſtentia autem *quarti* nullum dubium.

59. Unde errant, qui putant, ſtatum naturalem ſecundi generis eſſe ſtatum fictum, aut fictam eſſe miſeriam, quam ſtatum illum comitari diximus. (l)

60. Sed nec fruſtra iſtam quadruplicem ſtatus naturalis ſignificationem appoſuimus. *Primus* enim utilitatem ſuam præbebit in deducendis *officiis hominis erga Deum* (m) & in præcepto *de cuſtodienda æqualitate*. *Secundus* in demonſtranda neceſſitate *ſocietatis*, (n) *Tertius* in comparatione *diverſorum præceptorum juris naturalis*, (o) tum & alias. *Quartus* ad Juriſprudentiam potiſſimum *humanam* pertinet. (p)

61. Jam in viam. Diximus in utroque ſtatu hominis & integro pariter & lapſus ſtatu utramque legem divinam, & naturalem & poſitivam viguiſſe. De naturali forte non eſt dubium. (q) Poſitiva in ſtatu integri-

quidem civilem. (i) *Et hoc adverſus Anti-Puſendorffianos, qui criminantur, ſecundum potiſſimum eſſe non ens.* (l) *Quod facit, ſi recte recordor, Alberti.* (m) *Vide caput ſequens.* (n) *In cap. 4.* (o) *Potiſſimum in capite de officiis humanitatis.* (p) *Quia eſt jus ſpecies ſtatus civilis.* (q) *Non videram, cum iſtam ſcriberem diſſertationem* G. V. M. (*Gulielmi* von der Muelen) de origine Juris Naturalis *publicatam Ultrajecti 1684. in qua ſtatuit: In ſtatu integro nullas leges naturales obtinuiſſe. Cui anno 1686.* Simon Henricus Muſæus Vindicias Juris Naturalis Paradiſei *oppoſuit. Contra has vindicias defenſionem ſuæ diſſertationis anno 87. paravit autor, cui an ulterius quædam regeſſerit Muſæus, neſcio. Mallem autem Muſæus controverſiam hanc magis modeſte & animo affectu vacuo tractaſſet. Jam, dum* p. 37. vindiciarum *aperte profitetur, ſe ad inſtantiam Clerici de periculoſitate ſententiæ iſtius multa pro*

more

tegritatis fuit illa, quæ prohibuit comestionem ab arbore vetita, tum v. g. prohibitio polygamiæ & divortii in institutione conjugii primæva facta. In statu post lapsum variæ sunt leges positivæ, de quibus suo loco.

61. Puto autem esse evidens: ad nostrum scopum, dum leges divinas, quantum ad Jurisprudentiam pertinent, sumus explicaturi, spectare

prima

more Hæretificum differentis, opus suscepisse, & toto opere in eo est, adversus bonam fidem ex autore hæreticum Semi Antinomum faciat, & quantum damnum per ejus sententiam patiatur Respublica clamet, purum se lectori a studio hæretificandi alieno, & vestigia Salvatoris prementi probat. Mihi sic videtur. Statuit autor p. 16. differt. §. 14. *Nullum jus in statu integro, nullasque leges naturales obtinuisse, verum ex puro naturali impulsu nullisque vitiis & illibata inclinatione vetustissimos mortalium nulla obligatione, quæ ab ipsis tanquam obligatio fuisset considerata*, ea, quæ in hoc nostro corrupto statu leges naturales vocamus, observasse & *implevisse*, & *p.* 24. *asserit, ipsorum statum propterea multo feliciorem fuisse statu hodierno, neque hodiernam justitiæ & injustitiæ notitiam habendam fuisse pro tanta felicitate. P.* 59. *vero expresse Pelagii sententiam rejicit. Ex dictis autem patet, non tam litigare Autorem de re quam de nomine, an mirum id quod homo tum ex instinctu sanctissimo faciebat, legis nomine appellari possit? Notum alias est, Jus naturæ in statu integritatis longe aliam faciem habuisse quam in statu post lapsum.* Vide quæ differit Osiander supra in excerpt. differt. procem. §. 48. *Nec diffitendum, hominem quamdiu in puncto integritatis manebat, & sponsissime, ut ita loquar, bona faciebat, de obligatione non cogitasse. Interim tamen legi naturali subjectus erat & obligatio aderat, se exserens cum ab ista integritate deficeret. Si enim homo non fuisset sub lege, non potuisset etiam peccare, nec puniri. Sed est quod autor forte regerat: Peccasse hominem contra legem positivam, non contra legem naturalem. Nam non poterat lex positiva violari, ut non simul violaretur jussum naturale, facienda ea esse, quæ Deus jubet. Porro tota autoris differtatio in eo est, ut ostendat, in statu integritatis nullam fuisse legem. Vide maxime §. 32. ubi inter alia dixit:* Ad supprimendam & coercendam malitiam hominum leges fuere latæ, ubi vero nulla scelera aut vitia vel flagitia perpetrantur, ibi nulla lege, nullo præcepto aut pœnarum metu opus est &c. *At* in defensione *tamen* p. 136. 199. *concedit, legem positivam in paradiso fuisse. Ita putamus absque impacto hæreseos crimine autori errorem ostendi posse. Videtur vero aut ad istam sententiam perductus, quod nimis stricte statum integritatis in hac quidem materia caperet. Dum enim jus naturæ paradisiacum a jure naturæ post lapsum secernimus, statum integritatis tam late accipimus, ut etiam lapsum ipsum sub se comprehendat, & jus alterum* post *lapsum demum incipiamus. At ipse solum integritatem lapsui contradistinctam in mente habuit, quo pacto, cum forte legeret:* justo non esse legem positam, *incaute in illam sententiam paradoxam prolapsus est.*

primario leges illas, quæ ſtatum poſt lapſum dirigunt. Utique enim Jurisprudentia illas leges debet exponere, poſtea ad actiones hominum applicandæ ſunt. Judicamus autem, ut puto, & patrocinium præſtamus, aut etiam conſulimus, non protoplaſtis, aut de eorum actionibus, ſed omnino hominibus hujus ſeculi reliquias ſaltem priſtinæ felicitatis poſſidentibus, quos ſi conſervent modo, ad tranquillitatem hujus vitæ ſat eſt.

63. Videamus jam utriusque legis *differentias*. Has communiter & in eo quærunt, (r) quod lex *naturalis* obliget *omnes* homines, lex *poſitiva* populum *Judaicum*. Sed hanc differentiam non eſſe adæquatam, infra patebit.

64. Differunt itaque (s) initio I. lex naturalis & divina poſitiva *Principio cognoſcendi*, quod in lege naturali eſt recta ratio, in divina autem poſitiva revelatio divina.

65. Dependet hujus differentiæ demonſtratio a differentia ſecunda. (t) Agnovit eandem exacte Apoſtolus, (u) partim dum gentes, quæ legem poſitivam non habent, natura ea facere dixit, quæ legis naturalis ſunt, partim, dum profitetur, (x) ſe rationi ſuæ relictum non cognoviſſe, concupiſcentiam (y) eſſe peccatum, niſi lex divina poſitiva dixiſſet; non concupiſces.

66. Per *rectam rationem* hic intelligo facultatem naturalem ratiocinandi, ſeu veras concluſiones ex veris primis principiis deducendi. Adeſt autem homini, ut cuivis conſtat, facultas iſta a nativitate per modum *potentiæ*, aptæ vires ſuas exſerendi, ſi, ſuppeditantibus ſenſibus, ideæ prius fuerint ab intellectu formatæ, eademque poſtea in ſocietate humana fuerit culta.

67. Igitur non poſſumus non ridere nimium ſubtiles Scholaſticorum meditationes, docentium, ineſſe infantibus etiam naturaliter, per modum habitus cujusdam connati, (z) ſtatim quædam prima principia practica, inculcantia, quæ jure naturæ ſint facienda aut omittanda.

68. Omne

(r) *Illi ſcilicet, qui pro ſynonymis habent legem naturalem & moralem.* (s) *Confer quoad hunc §. & ſeq.* diſp. de bigamia §. 9. ſeqq. (t) *Quia objectum legis naturalis ſunt res cum natura hominis rationali convenientes.* (u) Rom. II. v. 14. 15. *Adde quoad expoſitionem horum verſiculorum Oſiandrum in typo legis naturæ Parte II.* (x) Rom. VII. 7. Conf. diſſert. proœm. §. 47. 48. (y) *Hoc eſt, motus ſecundo primos. Nam motus primo primi, ut ſupra eos definivimus* cap. I. §. 50. & 51. *nondum ſunt peccatum.* (z) Vide Hornejum l. 4. Inſtit. Ethic. c. 2. §. 6. Conf. Zentgrafium de origine Juris Nat. artic. 6. §. 3. p. 153. Dn. Pufendorf. in Spicileg. controv. p. 47.

68. Omne enim principium practicum propositio est. (a) Propositio omnis convenientiam aliquam prædicati cum subjecto aut disconvenientiam innuit. At infantes terminorum præprimis moralem cognitione destituuntur, (b) quippe in' quorum expositione homines maxime adulti, iique eruditi vix conveniunt. Quis ergo putet, infantes v. g. cognitum habere, quod homicidium sit fugiendum & pacta servanda, cum nesciant, quid sit pactum, quid homicidium &c.

69. Accedit quod ipsimet Scholostici (c) hæsitent: habitus iste connatus infantibus an per modum nudæ potentiæ, an & per modum actus insit? Quid quod eo nonnulli pervenerunt, ut assererent, neutrum horum esse habitum istum connatum, sed aliquid inter actum & potentiam intermedium. (d) Ergo, quod felix faustumque sit, dabitur ens aliquod, quod nec est, nec esse potest. (e)

70. Etsi autem *lex positiva ex revelatione* divina dependeat, non tamen argumentari licebit: (f) Hic actus in sacris literis præceptus aut prohibitus etiam a Gentilibus fuit pro honesto vel turpi agnitus, ergo ejus determinatio a lege naturali provenit. (g) Nam Gentiles isti aut Græci sunt, aut Romani. Romani leges suas a Græcis acceperunt; Græcorum Philosophi multa a Mose mutuati sunt. Solon item leges ex Ægypto Athenas transportavit; Ægyptii autem rudimenta suarum legum acceperunt ab Hebræis.

71. II. Differunt leges istæ, quod naturalis pro *objecto* habeat actiones cum communi natura hominis rationali necessario convenientes, aut eidem repugnantes, positiva actiones intermedias.

72. Cum enim ex lumine naturæ appareat, Deum voluisse hominem

 esse

(a) *Dictum hic de ordine cognitionis, quatenus se exserit in infantibus.* (b) *Huc pertinent ex scripturis, cum Deus dicit ad Jonam:* Daß in Ninive sind viel 1000. Seelen, die nicht wissen was recht und linck ist, *ubi loquitur de infantibus. Item apud Prophetam:* Butter und Honig wird er essen, daß er wisse Böses zu verwerffen und Gutes zu erwählen. (c) Vide Osiandri typum legis naturæ & Zentgraf. de Orig. Jur. nat. & in respons. ad Spicil. Pufendorfii. (d) *Ortum videtur sumsisse hæc inepta doctrina, ex eo, quod terminos Metaphysicos quæsiverint Scholastici, quibus explicarent doctrinam de fide infantum.* (e) *Quid Scholasticus diceret, si quis eum verbo contumelioso appellaret, & se excusaret, quod quidem id nec intelligat actualiter, nec potentialiter, sed saltem habitualiter?* (f) Conf. disp. de crim. bigamiæ §. 12. (g) *Hoc maxime notandum contra Doct. Valent. Alberti, qui in Compendio suo Orthodoxo sæpius, quando probandum est, aliquid Jure naturæ esse præceptum vel prohibitum, se officio suo satisfecisse arbitratur, si ex Gentilium aliquo Philosopho testimonium adducat.*

esse rationalem, & præterea actiones suas normæ alicui esse subjiciendas, sequitur necessario ob fugam contradictionis, Deum illas actiones præcipere voluisse, quæ naturam rationalem necessario promovent, & vetare, quæ eidem repugnant. At cum multæ dentur actiones, quibus positis aut omissis, hominis essentia neque turbetur neque per se promoveatur, non poterit etiam homo ratiocinando ipsarum determinationem cognoscere, sed promulgatione aliqua hic omnino fuit opus.

73. Voco autem *necessariam* actionis cum ratione *convenientiam*, quoties actio promovet per se pacem humani generis & tranquillitatem; *repugnantiam* vero, quoties actio ista tranquillitatem & pacem turbat.

74. Differentia ista aliter effertur a Scholasticis & varie quidem. (h) Modo enim dicunt, ad jus naturale pertinere actus *per se ac sua natura, item antecedenter ad voluntatem divinam honestas vel turpes*, ad jus positivum autem, actiones indifferentes.

75. Modo: *Obligationem in jure naturali ex objecto se diffundere in præceptum*, in positivo ex præcepto se diffundere in objectum.

76. Sed nihil horum satis commode. Posses equidem actiones, lege naturali determinatas, dicere *per se* honestas aut turpes intuitu immutabilita-

(h) *Defendit potissimum has Scholasticorum locutiones Osiander* in typo legis naturæ, *&* *Zentgraffius* de origine Juris Naturæ, *ita Valentinus Velthem* duabus disputationibus contra Pufendorffium. *Origo earum apud Pontificios inde esse videtur, quod præsupposuerunt, Deum habere legem æternam, & hanc legem æternam esse scriptam in cordibus hominum, & esse typum legis naturæ, cognoscique ab homine per reliquias imaginis divinæ. Vel potius sic: quia legerunt hominem esse conditum ad imaginem Dei, & in statu integro etiam legi fuisse subjectum, putarunt, Deo etiam quandam legem competere debere, quoniam Deus quasi sit typus hominis. Non ergo cogitarunt, omne simile esse etiam dissimile; omnem imaginem esse diversæ essentiæ ab ipsa re, cujus est imago. Quærentes ergo, quam legem Deo accommodarent, cum Deo superiorem non invenirent, abstraxerunt, & diviserunt quasi attributa Dei, voluntatem & sanctitatem, dicendo, normam voluntatis Dei esse sanctitatem, & hanc esse quasi legem æternam. Hanc igitur legem æternam esse typum voluntatis humanæ &c. Ita vides, quomodo ex uno absurdo secuta fuerint plura, quod sensum imaginis divinæ non perceperint. In hoc enim potissimum inter Deum & ejus imaginem differentia consistit, quod Deus sit independens & exlex, imago vero dependens & legibus subjecta. Nostrates autem Theologi istam sententiam vel ideo retinuerunt, ut eo fortius contradicere possint quibusdam ex reformatis statuentibus, Jus Naturale esse mutabile, v. g. Rhetorforti, Szydlovio &c.* Vide Osiandrum & Zentgrafium dd. ll. *sed & id sine causa, quia autoribus istis, etiam absque his ineptiis satisfieri potest.*

bilitatis. Jam vero ipsi Tò *per se* antecedenter ad legis naturalis determinationem usurpant.

77. Id vero cum contradictione dicunt, actus quosdam *sua natura* esse *honestos* vel *turpes*. Scilicet in actione humana vel natura ejus considerari potest, vel moralitas seu respectus ad legem. Natura quatenus abstrahitur a circumstantiis moralibus; Moralitas, quatenus ad circumstantias morales reflexio habetur.

78. Includuntur vulgo circumstantiæ morales consveto versiculo: *Quis, quid, ubi, &c.*

79. Sed cave putes, ubi una vel altera harum circumstantiarum adest, ibi statim adesse circumstantiam moralem:

80. Sequeretur enim alias id absurdum, quod nulla actio possit in sua natura considerari, cum omnis actio vel unam certe ex his circumstantiam involvat. (i)

81. Igitur circumstantiæ istæ tum demum morales dicuntur, quatenus propter istas lex aliquam actionem vel præcepit vel prohibuit.

82. Qui itaque actiones quasdam sua natura honestas vel turpes dicit, ille quasdam actiones sua natura morales dicit. At qui hoc dicit, revera dicit, quasdam actiones abstractas a circumstantiis moralibus, qua abstractionem istam involvere circumstantias morales.

83. Porro honesta actio est, quæ a lege præcipitur, turpis, quæ a lege vetatur. Lex autem est voluntas legislatoris, & legum omnium fons est voluntas divina.

84. Rursus igitur, qui quosdam actus volunt *antecedenter ad voluntatem divinam* esse *honestos* vel *turpes*, volunt etiam actus quosdam ante legem esse a lege præceptos aut prohibitos.

85. Scio equidem distingui inter actiones honestas materialiter & formaliter consideratas; (l) A nobis materialiter volunt esse descriptas, formaliter vero actiones honestas vel turpes esse eas, quæ conveniunt cum dictamine rectæ rationis.

86. Sed scio etiam, distinctionem inter materiale & formale rebus moralibus applicatam, vel obscuram esse vel superfluam, plerumque ineptam; (m) scio confundi hac parte bonum, qua utile est, cum bono hone-

(i) *Hinc, ni fallor, etiam a Scholasticis quæstio movetur, an exsistat actio citra abstractionem absque circumstantiis moralibus? & ni fallor, quidam dicunt: non exsistere, sed abstrahi saltem posse. Stulte, ita enim ex ipsorum mente nullum dari posset exemplum actionis indifferentis.* (l) *Facit hoc* Valent. Velthem passim. (m) *Vide sis Velthemii Usum Metaphysices, ubi plures significationes τοῦ* Formaliter *in*

honeſto; (n) ſcio eos legem per dictamen rectæ rationis definire, (o) adeoque in eadem contradictione manere, (p) ſcio denique, Apoſtolum (q) non ignoraſſe formale actionis turpis, qui peccatum definit, quod ſit aberratio a lege.

87. Denique quomodo ſine contradictione poterit *obligatio ſe ex objecto diffundere in præceptum,* cum obligationis omnis efficacia conſiſtat in reverentia & metu legislatoris. (r)

88. Ergone omnes actiones ſunt ſua natura indifferentes? (s) ſunt utique, hoc eſt, omnes actiones phyſicæ a circumſtantiis moralibus abſtractæ, nec præceptæ ſunt nec prohibitæ.

89. Non erunt tamen, inquies, ſua natura indifferentes, v. g. plasphemia & furtum. Non ſunt, inquam ego, (t) iſti termini actionum ſua natura conſideratarum. Involvit enim blaſphemia conceptum proæreſeos, quod quis verba quædam in contumeliam divinam protulerit; Involvit furtum conceptum contrectationis fraudulentæ. Atqui ob has circumſtantias blaſphemia & furtum jam a lege æterna ſunt prohibita.

90. Abſtrahe ab iſtis circumſtantiis, non erunt amplius actionis iſtæ turpes; ſed nec erunt amplius iſtæ actiones blaſphemia & furtum. Phyſica actio in blaſphemia eſt prolatio verborum; nam teſtis v. g. dum ea refert, blaſphemiam non committit. Ita in furto phyſica actio eſt extenſio manus ad rem etiam alienam &c. (u)

91. Ut itaque paucis me expediam: confundunt Scholaſtici *actionem ſua natura*, id eſt, phyſice, conſideratam, cum *actione morali quoad ſuam naturam*, id eſt, moraliter conſiderata. (x)

92. Sed forte ipſi dum alios refutamus, ſævimus in propria viſcera. Annon perinde eſt, ſive dicas, objectum legis naturæ eſſe actus ſua natura vel antecedenter ad voluntatem divinam honeſtos vel turpes, ſive dicas,

in ſcenam producit. & *confer, quæ contra has ineptias diſſerui* in præfatione ad notas meas in Diſſert. Strauchii. (n) Vide §. 92. & 93. hic. (o) *Hoc enim faciunt Scholaſtici communiter. Vide Oſiandri* Typum legis naturæ. (p) *Si enim dantur actus antecedenter ad legem honeſti, dabuntur actus convenientes cum dictamine rectæ rationis antecedenter ad hoc dictamen.* (q) *Johannem, qui peccatum definit:* Peccatum eſt, quicquid eſt contra legem Dei. *Didicimus in compendio Hutteri.* (r) *Ergo ſi obligatio ſe diffundit in præceptum ex objecto, erit reverentia & metus legis ante legem.* (s) *Uti ſtatuebant videlicet Rhetorfortis & Szydlovius.* (t) *Ergo Rhetorfortis & Szydlovius ſtatuunt etiam actiones morales ſua natura eſſe indifferentes, quod abſurdam.* vid. §. 91. (u) *Exemplo ejus, qui juſſu magiſtratus exſequitur jus ſuum, vel qui ceſſantibus judiciis jus ſibi dicit.* (x) *Nam blaſphemia eſt actio moralis ſua natura (id eſt, qua moralis) illicita.*

dicas, esse actus necessariam connexionem aut repugnantiam cum natura hominis rationali habentes? Nam si statuimus, Deum ob convenientiam & repugnantiam illam actus illos praecepisse aut prohibuisse, annon reipsa concedimus, actus istos ante voluntatem divinam esse honestos vel turpes: Annon fatemur, obligationem ex objecto venire in praeceptum?

93. Sed salva res est. Id ex assertione nostra quidem inferri potest, actus, qui juris naturalis objectum sunt, sua natura esse *bonos vel malos*, (y) honestos esse & turpes, non potest inferri. Damnum promovent, aut utilitatem humani generis actus isti, etiamsi a voluntate divina abstrahas, at quamdiu in abstractione illa manes, non sunt lege praecepti aut prohibiti, non, inquam, humanum genus ad quicquam obligant.

94. Ita certum est, medicamenta quaedam aegrotis esse maxime utilia, cibos contra aliquos ipsis esse summe noxios. Medicamenta tamen ipsa vel cibi aegrotum ad nihil obligant, si a voluntate legislatoris abstrahas. Tolle legislatorem, & absque exceptione verum erit, quemlibet liberrimum suae utilitatis esse moderatorem aut dispensatorem.

95. Eia, occines, lupum teneo auribus: dum vitant stulti vitia, in contraria currunt. Ergo secundum tuam opinionem: *Est ipsa utilitas justi prope mater & aequi; nec natura potest justo secernere iniquum*, (z) Atqui hoc ipsum Carneades statuit, hoc Epicuri de grege porci in culcarunt, recoxit maximam partem Epicureus Hobbesius. Ergo jus naturale nullum est, nulla justitia, aut si est aliqua, summa erit stultitia, quoniam alienis commodis consulens, suis utilitatibus nocebit. Quid est, atheismi venenum insidiose propinare, si hoc non est.

96. Non putamus autem eo impudentiae aliquem processurum, ut nobis in ostendenda ipsius juris & justitiae naturalis existentia, & a reliquis juribus diversitate strenue occupatis talia occinat. Praeprimis cum diversissima sit *utilitas singulorum hominum*, quam praefati Philosophi fontem fecerunt juris universi, ab *utilitate totius humani generis*. Ut igitur pulcherrime in republica utilitas publica norma est utilitatis privatae, sic non minus convenienter in societate totius humani generis utilitas communis norma est utilitatis peculiaris. Paucis. Non omne quidem quod utile est, (a) honestum est, omne tamen honestum est utile. (b)

97. Ita-

(y) *Sunt ergo bona utilia & mala inutilia, non sunt bona & mala moralia.* (z) *Horum hominum sententiam proponit Grotius in prolegomenis.* (a) *Scilicet privatis.* (b) *Communi humano generi.*

97. Itaque *lex naturalis est lex divina* (c) *cordibus omnium hominum inscripta*, (d) *obligans eosdem, ut ea, quæ necessario conveniunt naturæ hominis rationali, faciant, ea vero, quæ eidem repugnant, omittant.* (e)

98. Uti vero de hac convenientia cum natura hominis rationali prolixius dispiciemus in sequentibus, (f) ita sua sponte fluit ex definitione nostra *Juris naturalis* præcipua affectio, *immutabilitas*, & *indispensabilitas*, (g) quia nempe rationalitas hominis immutabilis est & indispensabilis. (h)

99. Notæ quidem sunt in vulgus variæ objectiones, potissimum intuitu dispensabilitatis, de ablatione vasorum argenteorum Ægyptiacorum a Deo Israelitis præcepta, de occisione Isaaci, de mendacio obstetricum Ægyptiacarum &c. (i) ad quas tollendas JCti (l) varias & infinitas fere excogitarunt distinctiones, quibus omnibus opus non est, cum plane nulla dispensatio ibi intercesserit, sed actus isti a Deo præcepti vel commendati non fuerint furtum, homicidium, mendacium, a Jure Naturali prohibita, adeoque confunditur a dissentientibus mutatio objecti cum mutatione legis.

100. Quodsi vero urgere velis, eo ipso quod isti actus non sint furtum, homicidium &c. dispensasse Deum circa jus naturæ, cum dispensatio sit declaratio superioris, quod actus ad legem non pertineat, (m) responderem: misceri ita interpretationem restrictivam cum dispensatione, quod supra præcavimus.

101. Poterit *lex naturalis* non incommode *dividi* intuitu societatum humanarum naturalium. Nam alia præcepta ejus dirigunt *societatem communem omnium hominum* viventium inter se in statu naturali, seu ut upra diximus, in statu æqualitatis, quæ hodie introductis rebuspublicis dicitur societas gentium, alia dirigunt officia hominum viventium *in civitate* & societatibus sub civitate comprehensis, puta domesticis.

102. *Illud* communiter appellari solet *Jus Gentium*. Posses adeo *hoc* distinctionis gratia nominare *Jus Naturale stricte dictum*.

103. Supponitur alias *Juris Gentium* vox modis variis; vel 1. pro attribu-

(c) Vide supra §. 4. (d) Vide §. 64. seqq. (e) Vide §. 71. seqq. (f) Cap. videl. 4 (g) *Valet ergo hæc propositio: Quicquid est Juris naturalis, id est indispensabile. Non vero: Quicquid non est dispensatum, id est juris Naturæ. Tetigi- bant falsam propositionem occasione polygamiæ muliebris* in disput. de crim. bigam. (h) *Item quia socialitas. Ita enim exponemus rationalitatem* cap. (i) *De idololatria Naamanis, de scortatione Prophetæ generando filiis scortationis, adde de polygamia, divortio, incestu &c.* (l) Vide Hahn. ad Wesenb. de Just. & Jure. Frantzk. in Exercit. (m) *Ita statuit Dn. Becmannus.* Vide supra cap. 1. §. 79. 80.

tributo personæ seu *facultate*, quam gentes natura permittente exercent, 2. pro *moribus* (n) plurium gentium, quando nempe jure suo unanimiter & eodem modo uti solent. Ita dominia, bella, servitutes, contractus &c. dicuntur juris Gentium. 3. Pro *lege*, (o) & quidem vel pro lege *naturali* in genere, quoniam nimirum id obligat omnes gentes, vel 4. pro jure *Civili* multarum Gentium (p) (huc spectant privatorum modi acquirendi, qui juris Gentium dicuntur,) vel 5. *jure Gentium proprie dicto*, qua denotat legem officia gentium inter se qua sunt gentes, concernentem. (q)

104. Facile autem patet, in controversia: *Utrum jus Gentium sit species Juris divini, an humani?* ultimum significatum attendi debere. Quod si observaveris, facile poteris respondere iis, qui cum Grotio *Jus Gentium speciem juris voluntarii* & quidem *humani* faciunt. Illi enim vel mores gentium, vel jus pro attributo personæ sumtum inculcant.

105. Summa eo redit: Gentes inter se pares sunt, nec inter homines superiorem agnoscunt. Ergo lege humana obligari nequeunt.

106. At, inquis, (r) obligantur lege pacti, obligantur voluntate propria. Sed regero: (s) Pactum non est lex, neque pactum obligat, sed quandoque lex intercedente pacto. Diximus jam supra.

107. Quinimo gentes (omnes) inter se nec pacto obligantur. Ubi enim & quando pactum ejusmodi fuit conditum?

108. Neque poteris in subsidium vocare pactum tacitum, quasi gentes ex imitatione & continuato ac propagato usu actionum a paucis initio susceptarum se tacite obligavarint. Nam ejusmodi universalem & continuatam imitationem nego. Nego solam imitationem inferre pactum tacitum. (t)

109. Sed forte mores utentium illo jure facient, ut Jus Gentium sit jus non scriptum. Forte vero id non producent. Jus non scriptum extra civitatem non est. Consvetudo enim jus est ob tacitam principis approbationem, quæ si deficiat, consvetudo dicitur facti. Ast tacita principis approbatio inter gentes ubi? G 2 110.

(n) *Ita Imperator dicit: Dominia, bella, servitutes, contractus esse Juris Gentium. Nam spectant hæc exempla ad utramque significationem.* (o) *Ita Imperator* §. 1. de J. N. G. & C. (p) *Ut Jus Justinianeum in ditionibus Europæis.* (q) *Huc pertinet Jus legationum seu potius inviolabilitas legati.* (r) *Hæc & sequentia disputantur contra Rachelium* id disp. de Jure Gentium. Vide nostram disput. de crimin. bigamiæ. (s) *Addo: Quicunque ex pacto obligatur, jure naturali vel civili obligatur, prout pactum a jure naturali vel civili est corroboratum.* (t) *Quodsi ad pactum præsumtum velis recurrere, nego pactum proprie dictum.* Vide infra caput de officio paciscentium §. 24. seqq.

110. Dividunt ulterius Scholastici præcepta *juris naturalis* in *affirmativa* & *negativa*. Res intellectu facilis, & in omni lege procedit, sed usus hujus distinctionis est exiguus.

111. Sed, inquit Scholasticus, usus se exserit haud contemnendus. Præcepta affirmativa obligant *semper*, *negativa semper & ad semper*. (u)

112. Ego vero: Rebare te fari scio, sed fabare nescio. Loquamur ut unus intelligat alterum.

113. Utraque præcepta *semper* obligant, id est, sunt æternæ veritatis. Sed affirmativa non obligant *ad semper*, id est non obligant omnes homines, nec omni momento, v. g. cole parentes, da eleemosynas, &c. Negativa vero omnes & omni tempore obligant, e. g. neminem læde.

114. Annon itaque præceptum: *superiori pare*, *honeste vive*, *suum cuique tribue*, obligant omnes & omni momento? An lex: *non committe crimen læsæ majestatis* omnes homines, & v. g. ipsos principes obligat?

115. Vides effectus istos ab affirmatione vel negatione non dependere, sed aliunde esse arcessendos, scilicet leges naturales vel inculcant officia hominum in quacunque societate viventium, vel ad officia pertinent singularum societatum peculiaria. (x) Item: homo uno eodemque momento potest vel mille actus diversissimos omittere, actus diversos eosque speciales uno plures commode agere nequit. (y)

116. Hæ sunt istæ subtilitates, quas quis sine dictis elegantiarum flosculis capere potest. Præterea in eo putamus adæquatum hujus distinctionis esse usum; quod præcepta specialia Juris divini *affirmativa* semper *exceptionem summæ necessitatis* habeant, *negativa non ita*. Res patebit ex dicendis suo loco. (z)

117 *Lex divina positiva est lex divina, hominibus per revelationem divinam publicata, ea quæ necessariam connexionem cum hominis natura rationali non habent, determinans.*

118. Hinc patet, quod lex hæc divina & *mutabilis* sit & *dispensabilis*, sed à Deo saltem, non a Papa, (a) nec quocunque Principe. Propterea tamen voluntas Dei haud est mutabilis. (b)

119. Dividitur lex positiva in *universalem* & *particularum*. De posteriori

(u) Conf. Ziegl. ad Grot. II. 16. 29. p. m. 395. (x) *Illa sive sint affirmantia sive negantia, omnes homines obligant, hæc illos saltem, ad quorum statum pertinent* (y) *Unde non omnia præcepta affirmativa specialia obligant omni momento, sed generalia saltem.* (z) In capite de officiis hominis erga seipsum §. 143. seq.

(a) *Quod & ex Pontificiis nonnulli agnoscunt, præsertim Galli.* (b) *Deus enim ab æterno hanc mutationem voluit.*

ſteriori non eſt dubium, prioris tamen *exiſtentiam* ſunt qui negant, ſunt qui affirmant. (c) Nos ſi cum pace Scholaſticorum fieri poterit, putamus quæſtioni *an?* præmittendam eſſe quæſtionem *quid* ſit? (d)

120. Legem *univerſalem* dicimus intuitu totius humani generis, *particularem* in reſpectu ad certum populum. Dupliciter tamen denominatio iſta ſupponi poteſt, vel in relatione ad *publicationem*, vel in relatione ad *obligationem*. Uterque ſignificatus equidem huc ſpectat, primario tamen puplicatio.

121. Ergo *Lex divina poſitiva univerſalis eſt, quæ publicata fuit omnibus hominibus, vel certe perſonis totum genus humanum repræſentantibus. Particularis eſt, qua lata fuit populo Judaico.*

122. Univerſalem hanc confidentius nimis Adamo & Noacho datam eſſe, non ſolum affirmant Judæi, ſed & determinant plane, (e) falſa pro more miſcentes veris, jusque naturale poſitivo cumulantes ex traditionibus potiſſimum Rabbinorum ſuorum, quorum ſententiam fuſius peculiari opere expoſuit honos Britanniæ Seldenus. (f)

123. Nos traditionibus iſtis ſepoſitis ſolam ſcripturam intuentes, mediaque adeo incedentes via, negare non poſſumus dari ejusmodi leges. Nam non ſolum Adamo præceptum de arbore vetita datum fuit, & de polygamia ac divortio vitandis in primæva conjugii inſtitutione, ſed & Noa-

(c) Vide omnino diſput. de crimine bigamiæ §. 16. *Noviſſime non dari jus divinum poſitivum univerſale, defendere voluit Hieron. Brucknerus* in Procem. ad deciſ. Jur. matrim. controverſi n. 38. ſeqq. *Sed cum iſte autor ſaltem contra Huberum pugnet, & rationes noſtras plane non tangat, præterea etiam* in d. procem. n. 7. (*ubi jus naturale proprie dictum definit*, quod ſit dictamen rectæ rationalis de natura juſtis agendis, & natura injuſtis vitandis) *perſpicue oſtendat, quod perſpicuum & diſtinctum conceptum juris natura non habuerit, ſine quo tamen quæſtio præſens erudite reſolvi non poteſt; ac denique in toto tractatu ſine ullo genuino fundamento poſito, (quod abſque contumelia viri jam defuncti dictum ſit) infinitas aſſertiones falſiſſimas & variantes, ut & in diſputatione præſente contra Huberum defendere voluerit, non opus videtur in ejus refutatione nos detinere, cum poſſimus diſputare adverſus eum, qui certum aliquod & diſtinctum diſputationis ſuæ fundamentum nullum habet.* (d) *Diſtinguo inter res & cogitationes de rebus. Si de illis agatur, præmittenda eſt quæſtio an ſit? ſi de his, quæſtio quid ſit?* (e) *Sex Adamo datas volunt, 1. de cavenda idololatria, 2. de cultu Dei, 3. de effuſione ſanguinis, 4. de non revelanda turpitudine, 5. de rapina, 6. de judiciis, quibus ſuperadditam Noacho dicunt 7mam de membro animalis vivi non comedendo.* Vide iterum diſput. de crim. bigam. §. 18. (f) De J. N. & G. ſecundum diſciplinam Hebræorum, *de quo opere & collatione ejus cum Grotii libris de J. B. & P. dictum.*

Noacho inculcatum fuit de puniendo capitaliter homicida, & vitando esu sanguinis &c.

124. Pertinere autem istas leges ad positivas, exinde constat, quia illi actus non habent necessariam connexionem cum natura hominis rationali.

125. *Species* hujus legis positivæ recensebimus suo loco. Id saltem prænotetur. Leges has positivas vel dirigere officium hominis *circa cultum Dei*, vel *circa alios homines*. Illæ immediate (g) intendunt beatitudinem æternam. Hæ immediate temporalem.

126. *Lex divina particularis* est vel *ceremonialis* vel *forensis*. *Illa* respicit ordinationes circa cultum divinum, *hæc* in specie decisiones causarum forensium inter Judæos. In lege forensi Deus intendit peculiarem utilitatem temporalem populi Judaici, in ceremoniali beatitudinem æternam totius generis humani.

127. Lex *Forensis* extincta fuit extincta Republica Judaica & dispersis Judæis per totum terrarum orbem. *Ceremonialis* exspiravit adventu Christi, qui adeo impleta prius lege, nova sacramenta, novumque cultum Religiosum vel per Apostolos introduxit, æque (h) obligantem omnes homines, ac olim lex Judaica, ut diximus, intendebat, de quo eo minus est dubium, quo magis hic Apostoli fuerunt jussi, ut prædicarent Evangelium universis populis.

128. Non tamen propterea dicendus est Christus novus legislator; (i) quoniam, qui hac phrasi utuntur, intelligunt, ac si Christus etiam in illis præceptis, quæ officia hominum inter se concernunt, aliquid immutaverit, & perfectiorem obedientiam a Christianis in novo testamento exegerit, quod uti aperte satis infinitam Dei Patris sapientiam impugnat; ita latius refutatur a Dominis Theologis. (l)

129. An ergo *legis Mosaicæ* particularis & potissimum forensis hodie nullus restat *usus? Triplicem* eum facit Grotius. *Unum:* Ostendi ea, quæ a legibus istis præcepta sunt, non esse contra jus Naturæ: *Alterum:* Licere nunc Magistratibus Christianis ejus sensus leges ferre, cujus sunt

(g) *Nota: aliud est immediate, aliud primario. Non hic quærimus, utrum Deus in legibus circa alios homines primario respiciat beatitudinem æternam, sed an immediate?* Conf. §. 134. & dissert. procem. §. 49. (h) *Imo etiam magis. Nam olim non omnes Proselyti obligati erant, ut observarent leges ceremoniales, vel certe non omnes. At hodie omnes homines religionis Christianæ capita omnia debent observare* (i) *Qui error Grotio cum Socinianis non est infrequens:* (l) *Recensita interim responsio consueta ad objectiones ex Matthæo: Audivistis dictum esse &c. Ego autem dico vobis &c.*

ſunt Leges per Moſen datæ; niſi forte ſint Ceremoniales, aut Chriſtus contrarium diſpoſuerit: *Tertium*; quicquid ad eas virtutes pertinens, quas Chriſtus a ſuis diſcipulis exigit, lege Moſis præceptum eſt, id nunc etiam, ſi non & amplius a Chriſtianis præſtandum.

130. Hic primum uſum admittimus. Quæ vero in ſecundo & tertio uſu a Grotio de Chriſto novo legiſlatore admiſcentur, jam rejecimus. Præter id negamus etiam in reliquis univerſaliter procedere ſecundum uſum Grotii quoad leges forenſes. Nam in iis Deus utilitatem Reip. Judaicæ reſpexit. At Magiſtratuum Chriſtianorum ſinguli ſuarum rerumpublicarum utilitatem præ oculis habere debent, quæ ab utilitate Reip. Judaicæ poterit eſſe diverſa.

131. E. g. Lex Forenſis furtum reſtitutione dupli vel quadrupli punit. Sufficiebat hoc ad coercenda furta in populo Judaico. (m) Ergo & ſi in aliqua Rep. hæ pœnæ ſint ſufficientes, bene facit princeps, ſi illas uſurpet; quod ſi finem ſuum nequaquam obtineant, ſed nihilominus furta multiplicentur, peccat princeps, ſi creſcentibus delictis non ſimul pœnas creſcere procuret. (n)

132. Illi vero plane falluntur qui putant legem divinam forenſem, normam præſcribere principibus, ſecundum quam & ipſi Leges in Rebuspublicis ſuis formare debeant, ita ut peccent, ſi præter aut contra illas aliquid diſponant, & ex iſta hypotheſi v. g. ſuſpendium furum impugnant. (o)

133. Patet jam ex diviſione legum divinarum, quod *Jurisprudentia divina* pro objecto habeat *legem naturalem* & ex *divinis poſitivis univerſalibus illas, quæ officia hominum erga alios homines* concernunt.

134. Nam hæ leges, ut et lex naturalis ſalutem hominis & *tranquillitatem temporalem*, non dicam principaliter, ſed immediate tamen intendunt.

135. Conformem arbitramur hanc doctrinam praxi communi (p) in territoriis Principum proteſtantium, ut & apud nos obſervationi Conſiſtoriorum, & Conſtitutionibus principalibus deſuper editis.

136. Poterit adeo & hoc legum poſitivarum reſpectu *Jurisprudentia* noſtra *Chriſtiana* appellari, quoniam non ſaltem objectum demonſtrationis hic ex ſcriptura ſacra præſupponitur, ſed & primum demonſtrationis princi-

(m) *Non enim ibi erant pauperes & odioſi.* (n) *Nam pœna imitatur medicinam.* (o) *Dictum & de altera objectione, quod ſuſpendium non habeat proportionem ad res ablatas.* (p) *Expoſui dicta hujus §. latius* in diſſert. Proœm. §. 50.

principium (q) ex revelatione desumitur, quod reliquæ Jurisprudentiæ partes, Medicina idem & Philosophia non faciunt.

137. Unde & *Jurisprudentia* a *Theologia* ex parte quidem objecto, adæquate tamen *fine* differt. Scilicet *leges humanas* sola sibi vindicat *Jurisprudentia*, quia hæ in salute hominis temporali acquiescunt. *Præcepta religionis* pertinent ad Dominos *Theologos*, (r) & doctrina, quæ hæc inculcat, *Theologiæ stricte dictæ* nomine venit, quæ *credenda* explicat.

138. *Leges vero divinæ de officiis hominum erga homines disponentes Theologis & JCtis sunt communes*; illis; quatenus & ipsæ ex intentione (s) Legislatoris subordinantur saluti æternæ, aut, quatenus sine lege Evangelium (t) non poterit commode explicari; his; quatenus in iis Deus immediate respexit tranquillitatem & decorum ordinem hujus vitæ.

139. Atque hinc est etiam, quod Domini Theologi, dum hæc præcepta seorsim exponunt, tractatus suos non Theologiæ, sed inspecie *Theologiæ moralis*, quæ *facienda* explicat, nomine insigniunt.

140. Inter quam & *Jurisprudentiam divinam* posses etiam istam ponere differentiam. *Theologia moralis* Legem moralem omnes homines obligantem sine distinctione legis naturalis & positivæ universalis inculcat, (u) & fundamentum adeo demonstrationis suæ utrobique ponit scripturam sacram, unde & cummuniter Theologi morales legem moralem & naturalem synonymice usurpant. Sed *Jurisprudentia divina* legem naturalem a divina separat illam quidem secundum doctrinam Apostoli ex dictamine rectæ rationis demonstrans, hanc vero ex sola revelatione petens; quæ distinctio infinitum usum præbet in difficillimis alias controversiis, de obligatione principis intuitu ejusmodi præceptorum, & potestate jus dispensandi aut legislatoria &c. (x)

141. Recte igitur *Jurisprudentia divina* dividitur in *naturalem* & *divinam positivam universalem officia hominum inter se inculcantem*, quam posteriorem in posterum compendii gratia *divinam* absolute, & leges, circa quas occupata est, divinas simpliciter appellabimus. Dabimus vero ope-

(q) Conf. supra §. 15. 16. seqq. (r) *Ita tamen, ut & hic inspectio non quidem JCtis sed Principibus tamen sit relinquenda.* (s) *Aliud in executione, quoniam per observationem legis non possumus consequi salutem æternam.* (t) *Tollit enim Evangelium vim legis.* (u) *Fit hoc communiter.* (x) *E. g. an princeps possit viduam fratris sui ducere, circa polygamiam, pœnam homicidii &c. dispensare, aliam pœnam homicidio, adulterio dictare quam capitalem? Ubi semper confuse procedunt illi, qui legem moralem & naturalem habent pro Synonymis.*

operam, ut, quod hactenus non fuit præstitum, (y) duas istas species, non quidem seorsim consideremus, sed in singulis tamen capitibus accurate secernamus.

CAP. III.

DE INTERPRETATIONE LEGUM DIVINARUM IN GENERE, ET DE PRINCIPIIS PRACTICIS.

SUMMARIA.

Connexio §. 1. 2. *Interpretatio definitur* §. 3. *dividitur intuitu objecti.* §. 4 5. *Omnis interpretatio nititur primis principiis* §. 6. *Quid sint prima principia?* §. 7. 8. *Sunt vel Theoretica vel Practica* §. 9. *Practica communiter neglecta.* §. 10. 11. *Sex præsupposita in hac doctrina* §. 12-17. *Primum principium Theoreticum.* §. 18. *Fontes primi principii Practici.* §. 19-22. *Quod subordinatur Theoretico & ex eo debet demonstrari* §. 23-33 *Est hoc primum principium Practicum;* Imperanti pare, §. 34-39. *& objectum Jurisprudentiæ in genere.* §. 40. *Jurisprudentiæ divinæ primum principium est:* Deo pare. §. 41-46. *Probatur esse Deum.* §. 47-48. *Ignoramus quid sit Deus?* §. 49-53. *Scholasticorum viæ perfectionis & negationis non magni momenti.* §. 54-65. *Ut nec eorum pneumatica.* §. 66. 67. 68. *Licet tamen ex natura cognoscere, quod Deus imperet homini.* §. 69-77. *Ubi monstratur, Animal rationale non posse esse sine lege.* §. 78-86. *Qui hoc principium negant, sunt Athei, quorum varia genera.* §. 87-92.

§. I.

Quævis Jurisprudentia leges interpretari docet & applicare. Hæc enim sunt media, ad tranquillitatem communem introducendam facientia. Unde si doctrinam mediorum omitteret Jurisprudentia, & in dictis subsisteret, prudentiæ nomen non mereretur. (a)

2. Porro interpretatio applicationem ordine doctrinæ debet præcedere. (b) 3. Est

(y) *Nam ex Scholasticis nemo id fecit. Grotius quidem autor est hujus distinctionis, sed tamen non ubique observat, forte quia discrimen juris naturalis & positivi universalis, seu prima utriusque principia non bene inquisivit. Nec ipse Dn. Pufendorffius hæc distinguit semper, sed multa quæ lege positiva prohibita sunt, defendit Jure naturali prohibita esse, forte ne ita graviter crabrones irritaret.*

(a) *Exemplo Philosophiæ Practicæ Aristotelicorum, quæ doctrinam mediorum negligit.* Vid. B Patris. Tab. ult. Phil. Pract. (b) *Non enim possum legem applicare* (*Instit. Jurispr. div.*) H quam

3. Est vero *interpretatio expositio voluntatis* (c) *alienæ* (d) *dubiæ*. Nam interpretatio, quæ *Authentica* dicitur, proprie interpretatio non est, sed vel nova lex, vel novum pactum. (e) Certe ea huc non spectat. (f)

4. *Voluntas* autem illa est vel *superioris* vel *paris*. Unde interpretatio est vel *legum* vel *pactorum*, item testamentorum, meditationum, &c. (g)

5. *Leges* vero vel sunt *cordibus hominum inscriptæ*, vel per *revelationem publicatæ*. Ibi interpretatio *demonstrationibus* utitur. Hic *conjecturis* seu argumentis probabilibus.

6. Utraque interpretatio (h) nititur (i) certis regulis & axiomatis a primis principiis dependentibus.

7. Sunt autem *prima principia* propositiones ab intellectu formatæ, ultra quas intellectus adscendere in demonstrationibus non potest.

8. Cum enim intellectus hominis sit finitus, non potest in demonstrationibus adscendere in infinitum, sed necesse est, ut aliquando subsistat. (l)

9. Pro diversitate autem habituum intellectualium theoreticorum & practicorum *principia prima* divisa sunt in *theoretica* & *practica*.

10. De theoreticis multi scripsere multa. (m) Practica vel plane fuerunt neglecta, vel confuse tradita, (n) vel magna contentione adhuc dum excutiuntur. (o)

11. Nos

quam non intelligo. (c) *Unde differt a scientia & doctrina in genere, quæ naturas rerum exponit.* (d) *Si hæc vox omittatur, comprehendit sub se interpretationem authenticam.* (e) *Dicitur tamen grammatice interpretatio, quia priorem voluntatem dubiam declarat.* (f) *Nam si maxime interpretationem authenticam ad species interpretationis referre velis, non tamen pertinet ad Jurisprudentiam judicialem quam nos consideramus, sed legislatoriam.* (g) *Priores tres pertinent ad JCtos, ultima ad Criticos. Et quidem legum & pactorum etiam ad Jurisprudentiam divinam, testamentorum ad humanam, quamvis ex iisdem dependeant principiis.* (h) *Etiam conjecturales. Nam etsi conjecturæ saltem probabiliter inferant, præsupponunt tamen demonstrativa axiomata, v. g. Quicquid Deus vult, est faciendum.* (i) *Non quasi semper deducatur per modum consusionis ex præmissis demonstrativis. Nam si præmissæ certæ sunt, conclusio etiam est certa, sed sufficit hic, si modo major sit certa: Ita in legis positivæ interpretatione ita v. g. proceditur: Quicquid Deus jubet, id est faciendum. (Hæc propositio est certa.) Atqui Deus jubet abstinere a polygamia; (Hic conjecturis opus est E.* (l) *Causa finita non potest producere effectum infinitum.* (m) *Potissimum illi, qui intelligentiam seu noologiam scripserunt, ut Calovius, cujus liber proleixus nil nisi ineptias Scholasticorum continet.* (n) *Calovius, ni fallor, ultra decem principia practica refert, ut de Velthemio jam nihil dicam.* (o) *Deum nempe controversia est de fundamentali propositione juris naturæ.*

11. Nos, quibus post gloriam Dei solum veritatis studium scopus est, sepositis affectibus & autoritatibus, rem nude, ut est, speculabimur, nullius affectantes gratiam, quoniam nullius vestigia (p) presso pede sumus calcaturi, nullius etiam odium timentes, quia eos, a quibus hic dissentiemus, tacebimus, neque aculeis pugnabimus, sed rationibus.

12. Res vero paulo altius est repetenda. Præsupono I. *intellectum*, quocunque modo (q) eum definias, *esse ens unum*, intellectumque theoreticum & practicum non realiter differre. (r)

13. II. Intellectus noster vel contemplatur *rerum essentiam*, seu naturam, seu habitudinem, seu accidentia, seu quocunque modo id efferre velis, in genere, vel contemplatur in specie *actiones proprias.* (s)

14. III. Res omnes a se quidem *distinctæ* sunt, sed cum tanta harmonia, ut nullum ens sit, quod non cum altero *conveniat* in aliquo tertio. (t)

15. IV. Ergo intellectus, dum rerum naturam contemplatur, vel contemplatur earum *convenientiam* cum aliis, vel *differentiam.* (u)

16. V. Qui convenientias rerum elicere aptus est, *ingenio* pollere dicitur, qui autem differentias accurate discernit, *judicio* gaudet. (x)

17. VI. Porro intellectus essentiam rerum & naturam contemplando, vel ita concipit, prout revera sunt, vel eas inter se componit fictione aliqua, ut non sunt. (y) Atque hic actus intellectus phantasia dicitur.

 18. Hæc

(p) *At ne quidem ipsius Dn. Pufendorffii, cujus hypothesin de socialitate quamvis defendam, in eo tamen abeo, quod præsupponam aliud principium practicum prius. Quamvis huc ipse Dn. Pufendorffius inclinaverit, ubi respondet ad objectiones, quod officia hominis erga Deum ex socialitate deduci nequeant. Certe rem distinctius, ut puto, & methodo magis perspicua proposui.* (q) *Seu per actum, seu per facultatem.* (r) *Unde infra deducemus unum dari principium primo primum, non duo.* (s) *Posterior contemplatio etiam continetur sub priori. Hæc observatio est fundamentum distinctionis in intellectum theoreticum & practicum. Theoreticus contemplatur rerum omnium essentias. Practicus in specie essentiam legis & actionum humanarum, harumque ad se habitudinem.* (t) *Ratio hujus forte in eo est, quod una res ex altera facta. Chaos erat initio. Inde facta cælum & terra. Ex terra plantæ, animalia, homo, ex aqua pisces &c.* (u) *Unde & omnis definitio hunc duplicem conceptum involvit, convenientiæ in genere, disconvenientiæ in differentia specifica.* (x) *Judicium melius est ingenio. Mulieres fere magis pollent ingenio, mares judicio.* (y) *i.e. formando chimæram. Videtur tamen addendum;* esse tamen possunt. *Nam quando componit res, quæ esse non possunt, revera nihil concipit, v.g. homo irrationalis, ferreum lignum. Unde puto, ens rationis impossibile, quod vocant Scholastici, non esse ens ratio-*

18. Hæc omnia, quæ hactenus recensuimus, inter se comparando, (z) summa propositio & prima ipsi nascitur, h. e. ad quam reliquæ omnes possunt referri, ipsa autem est indemonstrabilis. *Quodlibet est, vel non est:* (a) seu *Impossibile est idem simul esse, & non esse:* seu denique (b) *Contradictoria non possunt simul esse vera.* Hæc enim omnia eodem recidunt. Atque hoc communiter appellari solet *primum principium theoreticum.*

19. Deprehendit autem homo inter res contemplabiles etiam seipsum, atque dum suam naturam contemplatur, videt se non speculandi saltem sed & agendi gratia esse creatum. (c)

20. Dum vero actiones suas cum essentia sua confert, videt, quod sua natura non admittat, ut sit exlex (d) & actiones suas sine norma quadam instituat.

21. Unde nascitur ipsa definitio legis. (e) Simul vero conceptus Imperantis, (f) conceptus obligationis, (g) utpote qui in definitione legis involvuntur.

22. Leges autem cum deprehendit varias, & has inter se comparat, ac earum differentias quærit. (h) Summa igitur harum contemplationum, seu quænam sit prima lex, & ad quam reliquæ omnes referri debeant, vocatur *primum principium practicum.* (i)

23.

rationis, sed ens stultitiæ. Porro videtur exinde sequi, quod formatio entis rationis consequatur cognitionem entis realis, quia componitur ex abstractionibus ab ente reali formatis. (z) *Si existentiam respicias, fluit hoc ex §. 17. Quodlibet enim vel existit, vel non existit. Si habitudinem & differentiam unius rei ad aliam: Quodlibet est (v. g. rationale) vel non est. (rationale) Hic respicitur habitudo ad hominem, & ita in reliquis omnibus. In prima expositione supponitur* est *secundi, in secunda* est *tertii adjecti. In prima comparatur ens cum ente rationis, in secunda ens cum alia ente.* (a) *In introductione Germanica ad Logicam primum principium theoreticum aliter explicui. Hoc potius postulatum, quam principium est. Ex eo enim non tam veritates elieiuntur & subsumuntur sub eo, quam falsitates ad id colliduntur.* (b) *Quocunque enim modo hoc principium explices secundum ductum lit. z. poteris applicare duplicem hanc expositionem.* (c) *Monstrat hoc corpus animæ junctum. Si enim homo speculationis gratia, quid opus membris corporis. Membra externa potissimum concessa sunt ad locomotivam. Actiones exteriores autem in locomotiva. Ergo. Deus enim & natura nihil faciunt frustra.* (d) *Demonstro hoc* infra §. 78. seq. (e) Supra cap. 1. §. 28. (f) Adde cap. 1. §. 115. (g) Supra cap. 1. §. 134. sq. (h) per §. 15. (i) *Et recte ob modo dicta, quia est summa legum. Puto autem Scholasticos & vel ipsum Velthemium (quem vide* ad I. 1. Grot. p. 260. seq.) *summam omnium legum voca reprimum principium practicum, ideoque in definitione nobiscum convenire.*

23. Ex dictis patet: *primum principium practicum* non esse absolute primum, sed *subordinari primo principio theoretico.*

24. Theoreticum enim est summa contemplationum omnium de rerum essentiis & natura. Practicum in specie de unius rei, legis nimirum essentia. Species vero continetur (l) sub genere.

25. Adeoque (m) practicum jam præsupponit cognitionem variarum rerum, & inter eas potissimum hominis & actionum (n) humanarum, ergo & præsupponit principium theoreticum.

26. Falluntur itaque, qui putant (o) primum principium practicum non esse subordinatum theoretico.

27. Nam sequeretur exinde, (p) falsum esse principium theoreticum, si daretur aliquid in intellectu meo, quod neque sit, neque non sit.

28. Adeoque qui id docent, negant revera (q) primum principium intellectus.

29. Aut ex intellectu hominis faciunt (r) duo distincta entia.

30. Non adducam, quod ipsi fateantur, (s) contra negantem prima principia non esse disputandum, quod in principio primo theoretico admittimus. Nemo enim id negabit facile, si homo est, & ne rusticus quidem.

31. At si idem assumamus in primo principio practico, non evademus controversiam, cum de eo dissentiant inter se viri summe eruditi, singuli suis asseclis stipati.

32. Qui si omnes sibi mutuo occinerent, contra negantem principia non esse disputandum, nisi forte, ut addi solet, (t) verberibus, orietur profecto bellum, si non omnium contra omnes, certe plerorumque inter se eruditorum.

(l) *Imo & subordinatur quoad cognitionem generi. Nescio quid sit animal rationale, nisi prius sciam, quid sit animal. Nescio, quid sit corpus vivum, nisi prius sciam, quid sit corpus. Probo sententiam meam ulterius ex methodo ipsorum Peripateticorum, qua tractant disciplinas, Logicam, Physicam, Metaphysicam. Agunt prius de syllogismo, corpore, ente in genere, tum de speciebus.* (m) *Id est, quia practicum est synopsis legum.* (n) *Nam lex est norma hominis & actionum ejus.* (o) *Hoc facit ineptiens Velthemius* ad Grotium l. 1. c. 1. qu. 4. p. m. 258. seqq. *cujus locus integer prælectus & brevissimis stricturis notatus fuit.* (p) *Nam si principium practicum non comprehenditur sub theoretico, sequitur, quod detur aliquid, quod neque sit; neque non sit.* (q) Per §. præced. (r) *Quasi nempe in intellectu theoretico principium theoreticum sit primo primum, in practico practicum. Contrarium autem jam præsupposuimus §. 13.* (s) Vide Velthem. p. 271. seq. (t) *Hæc est iterum philosophia heroica Velthemii* p. 272.

33. Igitur primum principium practicum ex theoretico debet immediate demonſtrari. (u)

34. Id vero cum pace omnium (x) duobus verbis efferre licebit: IMPERANTI PARE.

35. Demonſtro (y) id 1. ex *definitione Imperantis.* Imperans eſt, qui habet facultatem alterum obligandi. Quod ſi vero ei non ſit parendum, hanc facultatem non haberet: Impoſſibile, autem eſt idem ſimul eſſe, & non eſſe.

36. 2. *Ex definitione Legis.* Lex eſt juſſus imperantis obligans ſubjectos &c. Igitur ſi imperanti non eſſet parendum, lex non eſſet lex.

37. 3. *Ex definitione obligationis*, quam ſupra (z) expoſuimus, quæ & ipſa non eſſet obligatio, ſi imperanti non foret parendum.

38. Meretur tamen hoc axioma nomen *primi* principii practici, tum quia omnes leges ſpeciales eo referri poſſunt, quod facile probatur per inductionem: (a)

39. Tum quod ipſum per aliam legem demonſtrari nequit; Fluit enim ex definitione legis in genere.

40. Poſſes adeo hoc principium dicere *objectum Jurisprudentiæ in genere.* Nam omnes ſpecies Jurisprudentiæ id præſupponunt.

41. Cum autem Jurisprudentia a nobis in divinam & humanam diviſa fuerit, jam videndum eſt, quodnam ſit *primum principium Jurisprudentiæ divinæ.*

42. Cujus natura in eo conſiſtet, ut omnes leges divinæ (b) eo poſſint referri, ipſum vero (c) immediate demonſtretur ex primo principio practico, mediate ex primo principio theoretico.

43. Ta-

(u) *Demonſtratur vero quid ex primo principio practico, ſi prædicatum fluit ex definitione ſubjecti in propoſitione vel alterius termini, etſi ibi virtualiter lateat.* Vide dicenda ad §. 35. (x) *Neſcio enim, an ullus hoc principium ponat. Communiter enim diſputantes de fundamentali propoſitione juris naturæ, confundunt primum principium practicum cum primo principio juris naturalis, quæ duo tamen differunt, cum poſterius priori ſit ſubordinatum, ut patet ex ſequentibus.* (y) *Repete dicta ex* §. 33. *Propoſitio hæc eſt. Summa* Legum *omnium eſt:* Imperanti *pare: Hic demonſtratio eſt ex definitione imperantis & legis, qui termini expreſſi ſunt in propoſitione.* Obligationis *terminus latet in voce legis, quia ingreditur legis definitionem.* (z) §. 134. ſeq. cap. 1. (a) *Summa legum divinarum eſt:* Deo pare, *ut docetur in ſequentibus: Humanarum: Majeſtati, Magiſtratui, Patriſamilias pare. Ratio eſt, quia hi ſunt imperantes.* (b) *Ideo in Jurisprudentia divina eſt primum.* (c) *Ideo non eſt principium primum practicum in genere. Clarius hoc patet ex ſequenti ſyllogi-*

43. Tale erit ſequens: DEO PARE.

44. Demonſtratio immediata eſt, quia Deus eſt imperans.

45. Hujus demonſtratio mediata, (d) quia alias Deus non eſſet Deus.

46. Utrumque paulo fuſius erit deducendum, cum hic præſupponatur: eſſe Deum, & eſſe ſuperiorem. (e)

47. Eſſe Deum, omnes gentes etiam maxime barbaræ agnoverunt & agnoſcunt, demonſtrarunt autem multi, (f) præprimis qui Theologiam naturalem ſcripſerunt, aut contra Atheos diſputarunt.

48. Ac varia (g) hic quidem adduci poſſent argumenta. Potiſſimum ex ſubordinatione cauſarum (h) deſumitur. Quæcunque videmus in hoc globo terraqueo, (i) non ſunt a ſe ipſis, ſed aliunde, illa vero, ex quibus ſunt, etiam deprehendimus a ſe ipſis non fuiſſe, & ita porro. Ergo neceſſe eſt, quoniam intellectui repugnat proceſſus in infinitum, (l) ut ſubſiſtamus in aliqua cauſa prima. Ea vero Deus eſt.

49. Quid vero ſit Deus, id equidem perfecte (m) cognoſcere intellectus noſter non poteſt, etiamſi accedat lumen revelationis, (n) ob infini-

---

logiſmo. Theſis eſt: Deo eſt parendum, Syllogiſmus iſte: Quicunque eſt imperans, illi eſt parendum. Deus eſt imperans. E. Hic vides ipſam concluſionem immediate probari ex primo principio practico. Mediate autem probatur ex primo principio theoretico, quia & major probatur ex definitione imperantis, & minor probatur ex definitione Dei, ut latius probo in ſequentibus. (d) *Scilicet quoad minorem. Nam quoad majorem probatio jam fuit expedita.* (e) *Clarius:* imperantem. (f) *Aliter tamen procedunt Peripatetici, aliter Carteſiani. De methodo poſteriorum dictum.* (g) *Quæ videri latius poſſunt apud ſcriptores Theologiæ naturalis communiter.* (h) *Propter dicenda §. 54.* (i) *h. e. res ſublunares propter §. 51.* (l) *Intellectus eſt facultas rem per cauſas cognoſcens. Intellectum autem ſcio eſſe finitum, quia homo eſt finitus. Si ergo cognitio intellectus eſſet infinita, intellectus non eſſet intellectus. Vel enim intellectus eſt ipſa cognitio, vel cognitio eſt effectus intellectus.* (m) *Nam meditatio §. praecedentis id mihi ſaltem ſuppeditat, Deum eſſe cauſam primam rerum ſublunarium, inter quas & homo. Adde B. Dn. a Seckendorff* Teutſche Reden. *p. 473.* (n) *Etiamſi homo conſideretur in ſtatu integritatis aut vitæ æternæ, manebit enim & ibi infinita diſtantia & ibi intellectus quoque erit finitus. Finitum autem non poteſt perfecte capere infinitum. Etſi enim in ſcripturis vocetur illa cognitio perfectiſſima, id tamen intelligitur in comparatione præſentis cognitionis, & eſt perfectiſſima, in quantum in hominem cadit. Unde & locutio ſcripturæ: Cognoſcemus Deum, ſicut* eſt, *alibi per hanc phraſin explicatur:* de facie ad faciem. *Unde hæ duæ cognitiones, præſens & illa perfecta optime declarari poſſunt ſimili de cognitione amici abſen-*

tis,

finitam essentiæ humanæ a divina, tantum abest ut solum rationis lumen mysteria ista capere queat.

50. Id igitur aperte ex dictis de existentia Dei colligere licet, ejus essentiam esse *nobiliorem* (o) essentia hominum, quos alias inter creaturas sublunares esse perfectissimas, natura nobis dictitat, & consequenter *diuturniorem* (p) entibus, quæ circa nos videmus, &c. uno verbo transscendere intellectum nostrum, cum intellectus noster tantum possit comprehendere, (q) quod æque aut minus est perfectum.

51. Cæterum subtilioribus (r) demonstrationibus est opus, si ex lumine naturæ demonstrare velis, quod Deus non sit unum ex corporibus cœlestibus, (s) quoniam harum mutationes plerique hominum ignorant, & imo ab eruditissimis vereor, ut vera eorum & intrinseca mutatio, si lumen revelatum seponas, demonstrari possit. Unde & Apostolus (t) dum

tis, quem nunquam vidi, & ejus, cum quo quotidie conversor. Nam & hunc video de facie ad faciem & sicut est, *& tamen ejus essentiam perfecte non cognosco.* (o) *Quia causa est nobilior effectu.* (p) *Horum enim interitus imperfectionem involvit.* (q) *Cape simile a vase. Augustum vas non potest comprehendere augustiora. Et definitio comprehensionis involvit, comprehendens esse augustius comprehenso.* (r) *Similis est assertio de Deo uno, quamvis id Zieglerus ad Grotium velit deducere eo, quod Deus sit prima causa. Vult enim primum etiam esse unum, alias non esset primum. Sed huic argumento responderi potest distinctione inter duplicem significationem primi.* (*conf. Alberti* p. 45. §. 11.) *Ut adeo non opus sit responsione Hennigis* p. 919. *Respondendum hic etiam objectionibus Osiandri* p. 1176. *Distinguit tamen etiam Zieglerus* p. 472. *inter unitatem natura demonstrabilem & unitatem in trinitate Christianis notam. Testimonia Gentilium vide apud Grotium* II. XX. 45. *in §. tamen* 47. *& de unitate & de invisibilitate nobiscum sentit. De invisibilitate etiam vide quæ collegit Alberti* P. II. p. 44. seq. *sed testimonia illa vel probant saltem id in specie, quod Deus sub imagine rerum sublunarium non debeat coli, vel per invisibilitatem intelligunt talem, quæ est ob defectum apparitionis, non, quæ est ob defectum corporeitatis. Ideo scilicet vocant invisibilem, quod certum schema & imago iis nunquam sit manifestatum. Et forte hunc vel huic affinem significatum (qualis est ille, quem usurpat Zieglerus* p. 477.) *in mente etiam habuit Paulus Rom.* 1. *in verbis:* unsichtbares Wesen *τὰ ἀόρατα. Vel denique, qui ita statuerunt, habuerunt eam sententiam ex revelatione: Breviter, in ejusmodi testimoniis non tam ad testimonia quam ad rationes Gentilium est respiciendum.* (s) *Vide omnino quæ habet Zieglerus* d. p. 477. (t) Rom. 1. v. 18. seq. *Hanc expositionem suadet integer contextus & omnino* vers. 23. *Apprime vero eam juvat* Liber Sapientiæ c. 13. *fere per integrum, modo penitius inspicias. Etsi prima fronte videatur a nobis dissentire. Unde jam facile responderi potest* ad Grot. p. 1177. *Evolvendus etiam in loco Apostoli textus Græcus.*

dum ex lumine naturæ adversus Gentes disputat, eos potissimum invadit, qui homines, vel bestias, vel creaturas sublunares inferiores pro Deo habebant, non illos, qui solem adoraverunt aut corpora cœlestia.

52. Miranda adeo simul est Dei Sapientia, quod inter gentes, quæ sanctissimam ejus revelationem sepofuerant, passus fuerit eas, quæ maxime rationabiles haberi volebant, in magis absurdas idololatriæ species illabi, quam gentes barbaras. Hi enim fere corpora cœlestia aut potentias invisibiles adorarunt. At quid absurdius cultu Ægyptiorum, Græcorum & Romanorum?

53. Non eadem difficultas erit, (u) si ex solo dictamine naturæ cum illis disputare velis, qui *naturam* dicunt esse Deum, vel *animam mundi*, aut qui errorem defenderunt, quod *mundus sit æternus*. (x) Nam firmiter stringi potest Ethnicus, si ipsi objicias, quod qui mundum æternum asserat, ejus aliquam causam neget, & sic ipsum Deum neget. (y) Etsi enim facile prævideam, quod responsurus sit, illationem non ex necessariis inferre, posse enim eum, qui mundi causam negat, statuere, mundum esse ipsum Deum, vel certe mundum esse Deo coæternum, uti notum est, quod Philosophi Gentiles asseruerunt duo principia coæterna, Deum & materiam primam; manet tamen objectio nostra: Nam quicunque Deum dicit, causam mundi concipit. Ergo qui mundum ipsum Deum appellat, revera causam mundi, & Deum tollit. Hypothesin autem illam communem philosophiæ Gentilis de materia prima Deo coæterna perspicue refutavi alibi. (z)

54. Unde & non omnino placet (a) institutum Scholasticorum, magno conatu attributa divina duplici *via*, quam *perfectionis* & *negationis* appellant, ex lumine rationis investigare intendentium, ita ut perfectio quæ est in homine, ea sit *eminenter* in Deo, & imperfectio, quæ in homine est, ea non sit in Deo. Nam & illud infinitis tricis est obnoxium & limitationibus, certe ad demonstrationem, quam tamen intendunt, aut in disciplina theoretica intendere debent, parum aptum. (b)

55. Po-

(u) *Mutavi ob rationes circa finem hujus paragraphi dictas sensum totius paragraphi, nam in priore editione defenderam, etiam ex Lumine naturæ non posse disputari adversus errores in hoc paragrapho memoratos.* (x) *Vel ejus materia.* vid. Grot. II. 20. 47. (y) Vid. Dn. Pufend. I. 44. de O. H. (z) In introd. ad ethic. c. 3. (a) *Non improbat has vias Zieglerus* ad Grotium II. 20. 45. p. 471 (b) *Non tantum propter limitationes & fallacias, sed etiam propter obscuritatem. Sape enim in creaturis perfectio videtur, quæ est imperfectio. Ut sape homo bonum apparens pro vero*

 arri-

55. Potissimum enim fallet ista *via perfectionis*, si perfectio humana præsupponat aliquam imperfectionem (c) fallet etiam *via negationis*, si imperfectioni humanæ opposita perfectio simul cum imperfectione sit conjuncta, (d) aut si imperfectio humana moralis propter imperfectionem hominis physicam pro tali habeatur. (e)

56. Ita imperfectio hominis est, quod *volare* nequeat; sed an tibi propterea cum Ethnicis alatum quendam finges Mercurium? Non arbitror. Nam hæc avium perfectio cum imperfectione est conjuncta, quod sint corporeæ.

57. Hanc imperfectionem (corporeitatis) in Deum non cadere quomodo scires, (f) si Scriptura non revelaret, Deum esse Spiritum? Si enim inter eos, qui Scripturam S. agnoscunt, Sapientes reperti sunt, (g) qui Deum corporeum esse delirarunt, non mirandum, si Sapientissimi Philosophorum Gentilium Stoici idem dogma defenderint.

58. Ita imperfectio hominis moralis est, si homo gaudeat de alterius hominis dolore etiam ex merito eundem patientis, qui enim ita gaudet, *crudelis* vocatur. (h) At Deus ipse testatur, quod ridere velit super infortunio malorum. An ergo putas Deum crudelem esse? Absit. Cur ita diverse? Scilicet quia imperfectio illa moralis in homine præsupponit imperfectionem physicam, & quod homo etiam in maxima dignitate constitutus cum vilissimo mendico æqualitate essentiæ humanæ fruatur; at respectu Dei omnis homo pulvis est & umbra. (i)

59. Ita inter perfectiones humanas (l) non minima est *virtus*, (m) inter virtutes *justitia* (n) eminet. Sed hæ quidem citra imperfectionem non

arripit. (c) *Exemplum habes §. 59. seq.* (d) vide §. 56 57. (e) vide §. 58. (f) *Quicquid enim intellectus concipit, concipit sub schemate corporis. Unde dum Spiritum per Tò incorporeum definimus, eo ipso adhibendo terminum negativum declaramus, nos ignorare essentiam Spiritus. Adde quod Scholasticus ex viis suis ne quidem demonstrare possit, Deum non habere corpus. Quo argumento enim demonstrabit, corporeitatem (qualis v. g. solis est) involvere imperfectionem?* (g) *Ut olim Stoici, hodie Hobbesius in Leviathane.* (h) Confer infra caput de pœnis §. 25. *Hinc pœna etiam dicitur medicinalis.* (i) *Unde Deus in æternis pœnis saltem malum præteritum respicit secundum communem doctrinam, non bonum futurum.* (l) *Cape aliud exemplum. Inter bona fortunæ sunt divitiæ. Dives est, qui possidet multum pecuniæ, ut indigentiæ suæ possit succurrere. At Deus nullius rei indiget. Ita inter bona corporis est loquela, visus, auditus &c. perfectio. At hæc iterum involvunt imperfectionem corporeitatis ex ratione non demonstrabilem.* (m) *Est enim bonum animi morale.* (n) *Justitia in se se virtutes continet omnes.*

non poterunt concipi. Virtus enim est habitus vivendi secundum leges, (o) Justitia est habitus suum cuique tribuendi. Jam non quidem urgebo, quod in Deum non cadat habitus, ad hoc enim forte non defutura esset responsio, (p) id saltem dico, legem Deo non esse præscriptam, nihil habere hominem, quod intuitu Dei pro suo venditare possit.

60. Igitur non auderem titulum virtuosi & justi Divinæ majestati tribuere, nisi viderem ipsius infinitam Sapientiam in verbo revelato non respuisse terminos istos (q) imperfectarum perfectionum nostrarum, quod dum video, veneror humillime, quod Deus mecum ἀνθρωποπαθῶς loqui voluerit, simulque lubentissime fateor, genuinum & exactissimum sensum istarum locutionum esse supra intellectum meum, adeoque pertinere ad mysteria fidei.

61. Atque sic melius me facere arbitor, quod ignorantiam meam ingenue fatear, quam si cum Scholasticis eandem dissimulare, ac Sapientiam aliquam ostentans, inanibus verborum involucris inscitiam meam tegere conarer. Quid enim quæso est istud *eminenter*, quo hic utuntur? Vel idem erit ac *primario*, vel pro eo, quod *improprie* est, id supponunt. Primus significatus ad analoga pertinet, posterior ad æquivoca.

62. Si igitur volent, v. gr. *virtutem & justitiam esse eminenter in Deo, tanquam in analogato nobilissimo*, cedo dent mihi definitionem virtutis & justitiæ, quæ primario accommodari possit justitiæ divinæ, secundario humanæ. (r) At hanc quidem frustra exspectabimus: differunt enim hæ duæ justitiæ non gradibus, sed, si propriissime loqui velim, toto cœlo. (s)

63. At si volunt, perfectiones divinas & humanas communi definitione non posse comprehendi, eo ipso fatentur, quod *improprie* eædem de Deo prædicentur, hoc est, quod modum prædicandi exprimere ignorent. (t)

 64. Jam

(o) *Nam mediocritatis norma lex est.* (p) *Distinguendo inter habitum essentialem vel acquisitum, aut simili modo.* (q) *Terminum equidem virtuosi genericum nescio an tribuat scriptura. Deo tribuit tamen in specie justitiæ. An & reliquarum virtutum? inquirendum foret. Fortis dicitur Deus vel termino huic analogo: non temperans, non liberalis, non modestus, non magnanimus, non verax (homiletice. Veritas enim justitiaria jam includitur sub justitia) non comis, non urbanus. Et sane definitiones singularum virtutum harum præsupponunt imperfectiones diversas, nec accommodari possunt Deo proprie. Imo ne quidem terminus fortitudinis.* (r) *Analoga enim sunt, quibus una definitio competit, quamvis inæqualiter.* (s) *Deus in cœlo, homo in terra.* (t) *Impropriorum autem quà talium, nulla est scientia. Qui enim aliquid improprie dicit, non dicit, quid res sit, sed quid non sit.*

64. Jam quæſo, quid lucratur Philoſophia his nugis? Quis non rideret, ſi quis attributa hominis ex perfectionibus pulicis demonſtrare aggreſſus, nihil aliud afferret, quam perfectiones pulicis eſſe eminenter in homine? At hominis ad Deum diſtantia major eſt, quam pulicis ad hominem.

65. Sed hi ſunt *fructus philoſophiæ gentilis*, vel potius abuſus, quod Scholaſtici myſteria fidei ex philoſophia deducere inſtituerunt, & philoſophiam normam fecerunt Theologiæ, contra præceptum Apoſtoli, qui Coloſſenſes graviter monuit, ne patiantur ſe decipi per philoſophiam & inanem fallaciam: contra inſtitutum Patrum, qui philoſophia utebantur quandoque in rebus Theologicis, ut Philoſophorum Gentilium ineptias demonſtrarent. (u)

66. Ad iſtum abuſum refero pene totam Scholaſticorum *Pneumaticam*, ſeu Philoſophiam de Spiritibus, Deo puta, Angelis & Anima hominis ſeparata. Quicquid enim ea de re argumentis maximo ſudore conquiſitis tradiderunt, (x) (exceptis pauciſſimis de Dei exiſtentia & providentia) id nunquam ſepoſito lumine revelato ethnicum convincet, at, ſi Scripturam agnoſcas, omnibus ipſorum libellis non habemus opus.

67. In eo tamen inter Deum & reliquas Spirituum claſſes arbitramur eſſe differentiam, quod *Dei exiſtentia*, ut demonſtravimus, per lumen rationis inveſtigari poſſit, de *angelis* & *anima ſeparata* (y) ne quidem quod ſint, extra Verbum Dei aliquid ſcire (ſcire dico) poſſimus.

68. Eo

(u) *Continet hic paragraphus ſynopſin eorum, quæ latius diſſerit B. a Seckendorff* in Chriſten=Staat *l. 3. c. 7. & 8. & in additionibus ibidem, quorum potiſſima attulimus* in diſſ. Proœm. §. 51. (x) *Res patet ex hactenus dictis de attributis divinis. De angelis & anima ſeparata ideo non convincet, quia 1. non ſine ratione de effectibus plerisque, qui angelis adſcribuntur aut animæ, dubitabit, an ſint veri, & annon lateant fallaciæ fraudum humanarum. Deinde 2. etſi evidenter ſit demonſtratum, dari effectus quosdam, vires humanas transſcendentes, & potentiam aliquam majorem præſupponentes, quomodo convinces Ethnicum ex ſola ratione, eos effectus non eſſe Dei, aut ipſius animæ in ſtatu extraordinario poſitæ, aut eſſentiarum quarundum corporearum inter Deum & hominem, qualia de faunis, ſatyris, nymphis &c. ſibi perſuaſerunt gentiles?* (y) *Maximopere de hac. Quod enim de ea Scriptura nobis revelat, merito pertinet ad myſteria fidei. Ratio enim animam ſeparatam ſibi concipere nequit. Videt enim, quod anima conſiſtat in cogitando. At cogitatio ſine corpore quale eſt ens? Nam non tantum in ſtatu corrupto cogitatio noſtra dependet a ſenſibus: ſed & in ſtatu integro, prout concipere poſſumus, ſenſus præſuppoſuit, cum hac differentia, quod*

in

68. Eo plures autem absurditates absurda hæc Scholasticorum intentio peperit, ut etiam ex physicis locum & tempus mensuras corporum ad spiritus, vel omnem mensuram, vel certe corpoream respuentes, applicaverint, unde aureum illud & centum boum mactatione dignum mysterium; v. gr. animam totam esse in toto corpore, & totam in qualibet parte corporis, quod qui exacte demonstrare per annorum centuriam poterit, is Phyllida solus habeto. (z)

69. Ergone ais, nihil de Deo ratio mihi monstrat, quam ejus existentiam, & quod sit ens aliquod primum? Monstrat utique, sed maximam partem confuse. Puta quod sit *independens*, quod sit *omnipotens* &c. Nam qui ens independens (a) dicit de Deo, non tam aliquid affirmat, quam dependentiam negat; qui autem Deum omnipotentem dicit, id quidem dicit, Deum posse omnia, quæ non involvunt contradictionem, sed ex lumine rationis homo id saltem scit, quod absolute contradictorium est, (b) non autem omne, quod intuitu Dei contradictionem implicat, hoc est, quod cum ejus attributis in lumine revelato declaratis pugnat. (c)

70. Illud vero perspicue ratio suppeditat, quod Deo competat *Imperium* in hominem, quodque Deus hoc *Imperium actu exercere* velit.

71. Competit Deo *Imperium* in hominem, quia est ejus autor. (d)

72. Quod vero Deus hoc *imperium in hominem exercere* & quod simul *negotia hominum curare* velit, id istis firmissimis demonstrationibus, quæ omnes in primo principio, impossibile est idem simul esse & non esse, fundantur, demonstro.

73. I. *Deus est autor hominis.* Dependet hæc assertio a definitione Dei, quando ejus existentiam supra (e) demonstravimus.

in statu integro intellectus hominis similis fuerit quoad apprehensionem speculo, cum in corrupto similis sit tabulæ lapideæ, quoad retentionem vero similis fuerit in statu integro tabulæ aneæ, uti in statu corrupto cereæ. (z) *Involvit enim contradictionem. Quicquid enim totum est v. g. in digito, illius nullæ partes possunt esse alibi &c. Anima vero proprie loquendo neque totum est neque pars.* (a) *Et independentia est supra intellectum.* (b) *Id est, quod aperte & per rationes evidentissimas pugnat cum principio: impossibile est idem simul esse &c.* (c) *Unde qui dicit: Deus non potest volare, quia est incorporeus: Deus non potest falsa loqui (non dico: mentiri) quia est veracissimus, &c. præsupponit revelationem.* (d) *Per autorem intelligo, qui quid producit sine alia causa & rem quidem diversæ essentiæ. Unde patet, cur pater vi generationis non habuerit imperium in statu integritatis nec, hodie id ob generationem prætendere possit, quia pater non est autor filii.* (e) *§. 48.*

74. II. *Voluit* ergo *Deus, ut homo sit animal rationale.* Fluit hoc ex definitione hominis.

75. III. Eo ipso vero *Deus voluit, ut homo vivat secundum* normam quandam, seu *legem.* Fluit hoc iterum ex definitione hominis, hoc est: essentiæ animalis rationalis non convenit, ut vivat exlex. (f)

76. IV. Porro *voluit Deus, ut homo secundum* normam præscriptam seu *legem agat cum amore & metu.* Probo hoc ex definitionibus legis & obligationis, quas supra (g) tradidimus.

77. V. Ergo voluit etiam *Deus curare negotia hominum, & ita imperium suum in hominem exercere.* Fluit hoc ex definitione amoris & metus; Quia frustra metuitur & amatur, qui de negotiis meis non est sollicitus.

78. Nihil hic dubii subesse puto, nisi quod opus videatur declaratione ulteriore, quod dixi, (h) *animal rationale non posse vivere exlex.*

79. Etenim quia bestiæ legem non habent, (i) videbatur equidem *præstantiæ hominis repugnare*, ut ipse legi viveret obstrictus; cum inconveniens sit, libertatem creaturæ præstantioris coercere, ignobiliori vero concedere libertatem omnimodam.

80. Sed de bestiis equidem res clara est. Agunt illæ utique secundum normam a sapientissimo Creatore inditam, *secundum normam externam agere nequeunt*, quoniam omni libertate agendi destituuntur.

81. Hinc quando de *bestiis* prædicatur *libertas naturalis*, (l) non denotat facultatem agendi illis insitam, sed spatium orbis terraquei a natura & abstrahendo a dominio hominum ipsis concessum, in quo locomotivam corporis sui exerceant. (m)

82. Eo ipso vero, quo *homo* libertate voluntatis suæ gaudet, *aptus* est actiones suas *secundum normam externam* dirigere.

83. Necesse autem esse, ut hanc aptitudinem in actum deducat, apparet, si *naturam suam* cum animalium reliquorum natura conferat, tam qua *corpus*, quam quoad *animum.*

84. Qua *corpus*, majorem deprehendit imbecillitatem, se sine ope aliorum hominum conservandi, quam in animalibus brutis, quæ tanta est, ut necessario periret, si alii homines non obligati forent, ut ipsi succurrant. (n)

85. Qua

(f) *Vide infra §. 78. seqq.* (g) *Cap. 1. §. 28. 134. 135.* (h) *§. 75.* (i) *Quæ hic usque ad §. 87. habentur, fusius deducuntur a Puffendorffio* de J. N. lib. 2. cap. 1. per integr. Conf. de O. H. l. 1. c. 2. §. 1. (l) *Ut in instit. §. 12.* de R. D. (m) *In feris bestiis sylva, in piscibus flumen, in volatilibus liber aer.* (n) *Sive hominem* con-

85. Qua *animum*, prout ille in hoc statu post lapsum *corruptus* est, videt majorem pravitatem (o) aliis nocendi, a diversis effectibus provenientem, quibus bestiæ etiam ex opinione Peripateticorum carent; quæ si non per metum majoris mali coerceretur, interiret genus humanum.

86. Sed omnium maxime, si considerat homo animum suum, quatenus in hoc imperfecto statu adhuc *rectus est*, (p) deprehendit, se habere animam non ad id saltem sibi inditam, ut conservetur corpus, (quales sunt animæ bestiarum;) sed quæ potissimum facultatibus constat, (q) ad metum numinis & vitam socialem instigantibus, (r) deprehendit inter homines esse maximam ingeniorum & inclinationum diversitatem, qualis non est in bestiis, quæ non solum directionem legis requirit, ne per eam turbetur vita tranquilla, sed & ipsa, quatenus ad juvandam hominis tranquillitatem conducit, ordine aliquo & normâ habet opus. (s)

87. Qui principia hactenus de Deo tradita negant, dicuntur *Athei* Theoretici; quos posses dividere in *crassos* (t) & *subtiles*. *Illos* voco, qui profitentur *non esse Deum*. *Hos*, qui vel asserunt *Deum non curare negotia hominum*, vel, qui ita dicunt curare, ut homini plane nullam libertatem agendi relinquat, hoc est, *qui comminiscuntur fatum aliquod Stoicum*. (u)

88. Quem-

---

consideres ut infantem, sive ut adultum, sive cibum, potum, vestitum & alias indigentias spectes. (o) *Bestiæ sibi nocent propter cibum, potum, & rem veneream. Homo insuper propter honorem, iram, avaritiam. Imo & in rebus, quibus indigemus, est major malitia. Bestiæ cibo uniformi gaudent, homo contra delicatus est. Ita & in potu & re venerea.* (p) *Hoc ultimum argumentum est fortissimum, desumtum ab essentia & fine hominis, priora duo saltem ab accidentibus. Unde & hoc valet in statu integro. Quicunque gaudet facultatibus nullam utilitatem sine lege habentibus, ejus naturæ repugnat, ut sit exlex. A qui homo tam qua rationalis (ut hic in thesi,) quam qua animal est (& corpus animale habet. Deducit id Richardus Cumberland. citatus a Pufendorf.* de J. N. p. 149. *Maxime id in manibus est conspicuum) gaudet facultatibus ejusmodi &c. Ergo. Omnino videndus Cumberlandus, qui argumenta sumit ex mole cerebri & sanguinis, statura erecta, longævitate hominis, plexu nervoso, pericardii cum diaphragmate connexione, risu, suspiriis, lacrymis, majori propensione ad generandam sobolem, facierum diversitate, rubore faciei in verecundia, pallore in metu & ira, vi oculorum & motu eorundem, manibus &c.* (q) *Puf.* l. 2. c. 1. §. 5. *fusius.* (r) *Horum vero omnium nullus est usus in vita exlege & non sociali.* (s) *Si enim omnes homines v.g. ad agriculturam inclinarent, non promoveretur utilitas humani generis, quis calceos v.g. suppeditaret?* (t) *Vide Puf.* l. 4. §. 3. *Testatur autem proh dolor satis experientia, dari Atheos crassos etiam. Unde frustra quæritur an possint dari? Conf. Zieglerum id negantem* ad Grotium p. 476. (u) *Ad-*

88. Quemadmodum enim ille, qui Deum dari negat, fundamentum omnis moralitatis destruit, ita similiter frustra sunt omnia præcepta moralia, si postremas illas duas assertiones admittas. (x)

89. Nam si Deus negotia hominum non curat, nullus dabitur imperans, nullus adeo erit, cui parendum sit.

90. Porro, si omnia fato diriguntur, nulla obligatio erit ac nullus metus.

91. Sive enim per fatum ipse Deus intelligatur, frustra timeretur & amaretur, cujus amorem provocare & iram avertere nequeo.

92. Sive per fatum denotetur aliquid præter Deum, frustra timeretur & amaretur, qui me beatum reddere & punire nequit.

CAPUT IV.

DE INTERPRETATIONE LEGUM DIVINARUM IN SPECIE, HOC EST, DE PRIMIS PRINCIPIIS JURIS NATURALIS ET POSITIVI UNIVERSALIS.

SUMMARIA.

Connexio. §. 1. *Quid intelligatur per primum principium Juris naturalis?* §. 2. *Tria ejus requisita.* §. 3. *Veritas.* §. 4. *Adæquatio.* §. 5. *Evidentia* §. 6. *Convenientia cum natura hominis rationali est obscura.* §. 7. 8. *Lites antiquæ de summo bono huc pertinent.* §. 9. 10. 11. *Tria Præcepta Justinianea.* §. 12. 13. 14. *Honesta esse facienda, turpia omittenda, non potest esse principium.* §. 15. 16. *neque: suum cuique tribuendum.* §. 17. *neque: quod quisque juris &c.* §. 18. *Primum principium Hobbesii.* §. 19. *Scholasticorum convenientia cum sanctitate divina,* §. 20. 21. *examinatur & ostenditur esse nec principium verum,* §. 22. *nec adæquatum,* §. 23. 24. 25. *nec evidens.* §. 26. *Origo hujus sententiæ.* §. 27. *Quærendum primum principium in ipso homine.* §. 28. *Status humani generis est norma Juris naturalis.* §. 29. *Etiamsi jus sit norma actionum humanarum.* §. 30-34. *An Lutheranus fingere possit contra Valent. Albertum?* §. 35-39. *Utrum ad statum integritatis, an ad statum lapsus in deducendo*

(u) *Adde huc dicta Philosophorum apud Grotium* lib. 2. c. 20. §. 46. (x) *Demonstravimus, quod Deus sit imperans, id fluere ex definitione Dei: Ergo qui negant, Deum gerere curam hominum, negant, Deum esse Deum. Porro, qui dicit, fatum esse, negat Deum habere imperium, quia imperium præsupponit libertatem in objecto obligato.*

cendo jure naturæ respicere debeamus? Respond. ad statum lapsus. §. 40-43. Ostenditur convenientiam cum statu integritatis Albertinam non esse principium verum, §. 44. 45. nec adæquatum, §. 46. 47. nec evidens. §. 48. Obtinuisset tamen principium juris naturæ hodiernum etiam in statu integritatis. §. 49. 50. Homo rationalis est. §. 51. Ratio ad societatem tendit, §. 52. 53. 54. & hoc respectu dicitur socialitas. §. 55. 56. Homo extra societatem non est beatus, §. 57. 58. nec jucunde viveret. §. 59. Ipsi mysanthropi & librorum heluones extra societatem misere viverent. §. 60. 61. Ipse Deus dixit: non esse bonum, hominem esse solum. §. 62. Igitur per convenientiam cum natura rationali intelligitur convenientia cum socialitate hominis. §. 63. 64. Ostenditur præterea hujus principii adæquatio, §. 65. & evidentia. §. 66. 67. 68. Quid sit actus conveniens & disconveniens cum socialitate? §. 69. Respondetur dubiis Anti-Pufendorfsianorum contra adæquationem. §. 70-77. Primum principium juris divini positivi §. 78. universalis. §. 79. Cur hic de interpretatione legum divinarum non agatur ulterius. §. 80. 81. 82.

§. I.

JAm ordo postulat, ut cognoscamus, quænam sint *summæ legis naturalis & divinæ positivæ*. Et a lege quidem Naturali incipiemus.

2. Per *primum* itaque *principium Juris Naturalis* cave intelligas primum principium practicum, (a) aut primum principium Jurisprudentiæ, vel Jurisprudentiæ divinæ in genere, quatenus a naturali & positiva præscindit. Intelligitur enim, vel certe intelligi debet propositio aliqua, sub qua reliqua præcepta Juris naturalis omnia, tanquam sub communi axiomate comprehenduntur, ipsum autem ista duo, Deo & imperanti esse parendum, tanquam generaliora præsupponit. (b)

3. *Tria* ergo erunt *requisita*, ad quæ tanquam ad Lydium lapidem *principium* ejusmodi examinabimus, ut sit *1. verum, 2. adæquatum, 3. evidens.* (c)

4. *Verum* dico, hoc est, ut non contineat propositionem aliquam falsam. (d)

5. *Adæquatum*, ut illa propositio vere contineat omnia præcepta juris naturalis sub se, nec alia tamen præcepta, quam juris naturalis.

6. *Evidens*, ut id esse voluntatem divinam abstrahendo a lumine revelato

(a) *Confundunt enim hæc communiter adversarii Pufendorfii. Ipse vero Pufendorfsius subinde in Apologia & aliis scriptis huc inclinat.* (b) *Quia Jus naturale sub jure divino, hoc sub jure in genere comprehenditur.* (c) *Fluunt hæc requisita ex natura demonstrationis.* (d) *Falsam hic voco potissimum, cujus contradictoria est vera, vel*

velato, ex primo principio practico possit demonstrari, (e) tum ut connexio conclusionum cum ipso sit evidens & fere palpari possit. (f)

7. Rides forte tantum apparatum, & in sinu gaudes, quod facili negotio te putes invenisse, quod hic quærimus. Quid enim aliud erit, quam: *Fac ea, quæ necessario conveniunt cum natura hominis rationali, &, quæ eidem repugnant, omitte.* Id enim jam supra, (g) definitione legis naturalis inseruimus, id deduximus (h) ex fuga contradictionis. Patet igitur ejus veritas, adæquatio & evidentia.

8. At compesce gaudium. Meminisse simul debuisses, me supra (i) fusiorem discursum de convenientia cum natura hominis rationali promisisse. Huc respexi. Nempe omnes quidem (l) rectam rationem crepant, at *quid sit recta ratio*, quid sit convenientia cum natura hominis rationali, hoc opus, hic labor est. Connexio sane ipsius principii cum primo principio practico est evidens, (m) sed connexio conclusionum cum ipso principio in obscuro posita est. (n) De periphrasi autem, quam singuli dant, (o) querendum, quod veritas lateat in puteo, una cum veritate, igitur & adæquatio & evidentia est abscondita. (p)

9. Disceptarunt hic longo tempore *Philosophi, Jure Consulti, Theologi,* prope dixerim & *Medici*, postquam non ita pridem in Academia quadam Pontificia quis Leges Gentium de dolore capitis publica disputatione exposuit. (q)

10. Eo pertinent *veterum Philosophorum* disputationes *de summo bono.* Dicebat enim Polemo Academicus, & ab eo acceptum Zeno ac Stoici passim inculcant; *summum bonum esse secundum naturam vivere.* Idem Plato docuit, idem Aristoteles. (r)

11. Convenerunt adeo antiqui Philosophi in re ipsa. Omnium scopus est, ut doceant, *vitam hominis cum aliis tranquillam* esse summum bonum; hanc cum distinctius proponere, & media eam acquirendi tradere debu-

quæ rarissime in exemplis procedit. (e) *Unde sit major propositio in demonstratione.* (f) *Unde minor.* (g) c. 2. §. 97. (h) c. 2. §. 72. (i) c. 2. §. 98. (l) *Scholastici, JCti, Hobbes, Alberti, Velthem &c.* (m) *scil. Quicquid convenit cum natura rationali, id est faciendum.* (n) *v. g. Atqui servatio pactorum convenit, homicidium disconvenit.* (o) *Scholastici ad legem æternam, Hobbesius ad conservationem sui, Alberti ad statum integritatis, Dn. Pufendorffius ad socialitatem.* (p) *Si enim quid non est verum, quomodo adæquatum & evidens esse potest?* (q) *Scilicet Pragæ anno 87. Autor legem sumit improprie pro natura rerum, & legem naturæ pro natura rerum quarumvis, legem gentium pro natura corporis humani.* (r) vide Horneji Ethicam l. 1. c. 7. p. m. 81. seqq.

debuiſſent, diſputarunt (s) de rebus inanibus, nihil ad rhombum facientibus. An enim putas magis aptum quem fieri ad ſummum bonum acquirendum, qui dixerit, ſummum bonum conſiſtere in *virtutis* actu, quam qui putaverit, id eſſe *habitum* virtutis, aut qui voluerit eſſe *voluptatem animi?* (t) Annon putas potius, ineptius iſtos eſſe ad acquirendam pecuniam, qui, aliis commercia tractantibus, ſtrenue litigant, utrum pecunia in corpore, an in quantitate, an in aptitudine ad alias res comparandas conſiſtat?

12. Ergo hos quidem omnes inſanienti ſuæ relinquamus ſapientiæ. *Juſtinianus* noſter tria vult eſſe juris præcepta: *Honeſte vivendum, neminem lædendum, ſuum cuique tribuendum.*

13. Sed hic quidem benignitate ſua nos obruit. Quærimus unam propoſitionem, ipſe loco unius tres nobis exhibet. Ex his elige, cui dicas: Tu mihi ſola places.

14. Atque Tò: *Neminem læde*, quod ſciam, nemini placuit, forte ut nimis anguſtum. Reliqua duo ſuos invenerunt amaſios. (u)

15. Videas enim urgeri graviter, (x) in hoc: *Honeſta eſſe facienda, turpia omittenda*, latere ſummam totius naturalis ſapientiæ. Non refragamur equidem. Sed deſideramus *evidentiam.* Sive enim honeſtum voces *legi*, ſive *rationi* conveniens, neutrum erudit. Jam enim quærimus, quid ſit conveniens rationi & legi. Ergo obſcurum exponis per æque obſcurum.

16. Ac veremur maxime, ne cum riſu totius humani generis vapulemus, ſi negantibus perſpicuitatem axiomatis iſtius, vellemus *principia connata* opponere, (y) eosque, tanquam ſi principium omnium primum negaſſent, virgula pædagogica coercere. (z)

(s) *Et adhuc hodie diſputant Peripatetici in libellis Ethicis, qui in doctrina de ſummo bono fere in his quæſtionibus ſaltem ſunt occupati.* (t) *Illud affirmabant Ariſtotelici, iſtud Stoici, hoc Epicurei. Conciliari poſſent hæ ſententiæ. Operatio ſecundum virtutem optimam præſupponit habitum. Cæterum hic habitus non debet eſſe otioſus. Et hæc operatio parit tranquillitatem ſeu voluptatem animi.* (u) *Cui enim officia humanitatis denego, eum proprie non lædo, ſecundum dictum in Evangelio: Amice non facio tibi injuriam. Deinde etiam ſub hoc præcepto proprie non comprehenditur denegatio debiti ex promiſſo, per ea quæ infra in expoſitione ejusdem dicemus.* (x) *a Velthemio* ad Grotium l. 1. c. 1. qu. 4. p. m. 258. ſeqq. vide ſupra c. 3. §. 26. ſeqq. (y) *Hoc facit* Velthem dd. ll. & maxime p. 272. vide ſupra c. 2. § 67. (z) Supra c. 3. §. 32.

17. De tertio vero: *ſuum cuique tribue*, (a) tanquam de novis inſulis repertis, ut gloriemur, cauſam non videmus, poſtquam jam ſuo tempore JCtus id ſolum in definitione juſtitiæ inculcaverat. Mirandum enim foret, ſi in eo *evidentia* quædam ſubeſſet, cur non ex tot Gloſſatoribus antiquis, qui idem ſumma cum diligentia ruminarunt, in uno ſaltem operationes ſuas oſtendiſſet.

18. Simile quid de alio Juris Romani brocardico: *Quod quisque juris in alium ſtatuerit, ut ipſe eodem jure utatur*, dicendum arbitror; cui analogum iſtud: *Quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris*. (b) Sunt vera, ſunt pia dicta, *evidentia* non ſunt, neque enim ſunt *adæquata*. Non procedunt inter inæquales. (c) Non applicari poterunt ad officia hominis erga ſeipſum. (d)

19. Pene obliti fuiſſemus Hobbeſii. Is hanc legem naturæ pro fundamentali venditat: (e) *Quærendam eſſe pacem, ubi haberi poteſt, ubi non poteſt, quærenda eſſe belli auxilia*. Non male profecto, ſi modo, quod profitetur, Hobbeſius ſenſiſſet, ſi modo per pacem intellexiſſet communem. Jam paulo ante dixerat, (f) Juris Naturalis fundamentum primum eſſe: *ut quisque vitam & membra ſua, quantum poteſt*, (g) *tueatur*. Atqui hoc falſum eſſe, quod Eruditi jam dum oſtenderunt? Secundum normam iſtam brutorum inſtinctus regitur. Hominis præſtantia alia regula habet opus.

20. Leviter hactenus a triariis & tironibus campum purgavimus, nullis inſtructis ſubſidiis. At nunc aliis armis utendum. Catervatim aggrediuntur hoſtes: Duces præeunt ſtrenui, *Sanchez, Rodriquez, Vasquez*, vel nominibus ſuis terrorem facile incutere apti. Quid agemus itaque? Fugiemus? Pugnabimus? Id quidem turpe, hoc audax. Utrumque prudens. Fugiemus. Fugit etiam Horatius.

21. Ergo bene extra locum conflictus conſtituti, expectemus ictum primum. Quid, ajunt, opus eſt, diu quærere normam rationis? Ad imaginem Dei (h) homo eſt conditus, neceſſe eſt igitur, ut & in ſtatu poſt lapſum radii divinæ ſanctitatis & juſtitiæ, tanquam reliquiæ imaginis divinæ, in homine reſplendeſcant. Itaque, cum Deus, quæcunque egit, (i) ſecun-

---

(a) *Quod ponit pro principio primo Strimeſius de originibus juris naturalis.* (b) *Non afferam, quod v. g. non procedat in duellantibus, in duobus adulteris mutuo uxores amantibus.* (c) *Nam Dominus a ſervo poteſt poſtulare ſervitia, etſi nolit iſta rurſus ſervo præſtare.* (d) conf. infra caput de cuſtodienda æqualitate. (e) cap. 2. de cive §. 2. (f) Cap 1. §. 7. (g) *h. e. etiam cum alterius damno.* (h) Vide Zentgr. f. de orig. Jur. nat. art. 4. p. 88. 89. §. 2. ſeq. (i) *Hoc latius exequitur Oſiander in typo legis naturæ.*

ſecundum normam divinæ ſuæ ſanctitatis, bonitatis, ſapientiæ ac juſtitiæ egerit, & ita legem quaſi æternam ex libera voluntate ſibi ipſi poſuerit, neceſſe eſt, ut ad hunc archetypum lex quoque naturalis actiones hominum dirigens ſit exſtructa, & adeo conveniens eſſe cum recta ratione, idem ſit, ac *conveniens eſſe cum ſanctitate & juſtitia divina.*

22. Quid nos ad iſta? Examinabimus modo, an hæc propoſitio: *Quicquid convenit cum ſanctitate divina, id jure naturali præceptum eſt; quicquid disconvenit, id jure naturali eſt prohibitum:* conveniat cum requiſitis poſitis? De *veritate* nihil dicemus. Supra (l) enim jam ſuo loco notavimus, legem iſtam æternam eſſe figmentum Scholaſticorum, neque Deum legi niſi impropriiſſime eſſe ſubjectum.

23. *Adæquationem* age conſideremus. Et *latior* videtur nobis eſſe iſta norma normato & alio reſpectu *anguſtior*. Quid enim, an non *legem divinam poſitivam* putas etiam in convenientia cum ejus ſanctitate & juſtitia eſſe poſitam? At jam quærimus axioma, ex quo concluſiones juris ſaltem naturalis poſſimus deducere.

24. Quod ſi reſpondeas, jus poſitivum fundari in convenientia cum divina voluntate, jus naturale in convenientia cum ejus ſanctitate antecedenter ad voluntatem divinam, recurram ad ea, quæ jam ſupra (m) de inepta hac abſtractione attributorum divinorum diſſerui.

25. Sed & *anguſtior* eſt. Jus naturale dictitat *gratitudinem?* At hanc virtutem quomodo ex archetypo divinæ juſtitiæ deduces? Quis beneficium dedit Deo, ut ipſi retribuat? (n)

26. *Evidentiam* vero omnium maxime hic deſideramus. Non repetam, virtutes & juſtitiam de Deo prædicari ἀνθρωποπαθῶς, & improprie. (o) Id modo perpendas: De imagine Dei & ejus ſanctitate vel nihil, vel confuſa ſaltem ex lumine naturæ hauriri, ſed Scripturam utramque hic facere debere paginam. Unde ſi ethnicus quærat, cur homicidium v. gr. ſit contra ſanctitatem divinam? cur v. gr. ſervatio pactorum ſit ſecundum ejus juſtitiam? aut hærebit aqua; aut neceſſarium erit, Scripturam S. in ſubſidium aſſumere, & ita committere μετάβασιν εἰς ἄλλο γένος.

27. Fallor vero, annon hæc conformitas juris naturæ cum eſſentia divina apud Scholaſticos *originem* debeat Philoſophiæ gentili. De Platone enim Auguſtinus & Clemens Alexandrinus memorant, eum ſummum bonum & formam virtutis poſuiſſe in eo, ut quis Deo aſſimiletur. (p) Stoicorum

(l) l.c. 1. §. 41. (m) c. 2. §. 74. ſeqq. (n) Job. 41. v. 2. (o) c. 3. §. 59. ſeqq. (p) Vide Horneji Ethicam fere ubi ſupra §. 10. *ſtatuebant enim Platonici, animas eſſe effluvia eſſentiæ divinæ.*

corum ineptiæ, Sapientem suum cum Deo comparantium, in vulgus notæ sunt. (q)

28. Nos itaque dicti Apostolici memores, (r) *normam* juris naturalis non extra hominem quærimus, *sed in ipso homine*, cujus cordibus idem est inscriptum. Esto, (s) in ratione humana residere imaginem aut reliquias imaginis divinæ, cur tamen non potius ipsam rationem hominis in se spectamus, quam in relatione ad aliud extra eam? Est sane ratio humana Ens aliquod positivum, non mera relatio, cujus essentia in eo saltem consistat, ut ad aliud referatur.

29. Igitur putamus, ipsam humani generis conditionem, seu *statum totius humani generis esse normam legis naturalis*. Et cur non putemus? Sane ipsa naturalis ratio, quam pene omnes in ore habent, est ejusmodi conditio; sane ex definitione status supra (t) tradita sua sponte fluit, omnem statum esse suo modo normam legis.

30. Sentio vero hic aurem mihi vellicari, ne, cum in eo sum, ut ex primo principio practico omnia demonstrare coner, ipse in idem impingam graviter. Dixi enim superius, *Legem esse normam actionum humanarum.* Nunc dico: *conditionem hominum esse normam legis.* An igitur lex simul erit norma hominum, & homines norma legis? Hoc pacto certe idem simul norma est, & non est.

31. Tentabo, ut ad objectionem hanc tuam ex te ipso responsionem extorqueam. Fingamus, duplex esse hominum genus in hoc mundo, nullis commerciis ac conversatione sibi mutuo cognitum, unum corpore erecto & robusto, alterum imbecilli præditum, simulque in posteriori gibbum informem cervici insidentem caput deprimere, ut non parum inclinetur ad terram. Jam finge, utrique hominum generi a medico diætam esse præscribendam, aut a sartore vestimentum cum in finem esse applicandum, ut utrumque sustineatur erectum, neve in terra quadrupedum instar repat. Quid tum putas, nonne diæta præscripta, nonne vestimentum aptatum recte vocari poterit norma videndi, aut norma gressionis?

32. Porro, nonne putas, medicum in præscribenda diæta, & sartorem in conficiendo vestimento, respicere simul debere ad qualitatem corporum, cui istæ normæ applicari debent? Sane medicus corpori imbecilli plures cibos prohibebit, quam robusto, medicamenta etiam in minori dosi suppeditabit. Ita sartor opus habebit, ut conficiendo vestimento pro homini-

(q) *Vide Lipsii & Scioppii Philosophiam Stoicam.* (r) *Rom. II. quod jus naturæ sit inscriptum cordibus hominum.* (s) *Hic respondetur ad objectionem §. 21.* (t) Cap. 1. §. 86.

minibus gibbosis, ſpatium relinquat, gibbi receptaculum. Et cum in priorum veſtimentis ſaltim materia ſufficiat inclinationem leviter impediens, hic durioribus metallis, inclinationem ad terram fortiter reprimentibus, erit opus.

33. Sed quid hæc ad me? inquies. In his exemplis nequaquam idem ſimul norma eſt & normatum. Corporis conditio eſt norma diætæ & veſtimenti. Diæta vero & veſtimentum ſunt norma non ipſius corporis, ſed actionum corporearum. Atqui hæc ſane differunt.

34. Imo vero reſpondebo, eadem eſt ratio Legis & Status. *Status norma legis eſt, Lex vero eſt norma actionum*, quas homines in iſto ſtatu viventes debent edere.

35. Apage igitur, ita perges, inanibus tuis ſimilibus, quorum ope te a mea objectione non liberabis. Ficta ibi ſunt omnia. *Haudquaquam* (u) *vero convenit ei, qui veram religionem profitetur, ut talia fingat, quæ Deus nobis revelavit aliter.* (x) Neque te libertate quadam Philoſophica poteris tueri, cum Philoſophia tua non debeat pugnare cum præceptis veræ religionis.

36. Ego vero non memini, Scripturam S. *fictionem* prohibere, non memini Auguſtanam Confeſſionem interdixiſſe, ne fingamus. Fingunt multa ſæpius Theologi; (y) Fingunt plura JCti; docet Logica, (z) quomodo juventus erudite fingere debeat, docet poeſis. An itaque ex Jurisprudentia tractatus de fictionibus, tanquam minus orthodoxus, erit eliminandus? An Libelli Logici, tanquam hæretici, expurgandi, qui iſtud propoſitionis hypotheticæ exemplum afferunt: ſi aſinus volat, habet pennas? An Poetæ, quatenus aliquid fingunt, ejiciendi ex Republica? Non arbitror.

37. Nem-

(u) *Sunt verba D. Valentini Alberti* Part. I. compend. cap. 1. §. 28. pag. 40. (x) *Reſpondere ad ea, quæ hic diſſero* §. 35 36. 37. 38. *voluit D. Alberti* in diſputatione de Philoſophiæ Chriſtianæ exiſtentia & eſſentia in genere, habita anno 86. Lipſiæ §. 13. & 14. *Sed ad iſta jam regeſſi* in diſſert. procem. §. 52. *quamvis ibi nomen ejus tacuerim. Scilicet ipſe non audet definire, quid ſit fictio, nam alias ſophiſticatio ipſius nimis aperta eſſet. Oſtendi vero ibidem, ipſum Albertum in ſuo Compendio fingere, ut adeo apertum ſit, eum neſcire, quid ſit, de quo diſputet.* (y) *Huc ſpectant omnes quæſtiones de potentia Dei circa actus, quorum contrarium ipſe revelavit aliter, v. g. an Deus potuerit plures mundos creare? an potuerit genus humanum ſalvare ſine Chriſti adventu in carnem? &c. Huc pertinent omnia ea, quæ Alberti in ſuo Compendio normaliter ex ſtatu integritatis deducit. Huc pertinet etiam lex æterna Scholaſticorum.* (z) *Dum tractat de Syllogiſmo Hypothetico.*

37. Nempe aliud eſt *mendacium*, aliud *fictio*. Eſto, mendacium religioni eſſe adverſum, (a) tamen ab hoc fictio toto cœlo differt.

38. Ut enim de fictionibus juris Romani (b) hic nihil dicam, *fictio*, prout a nobis fuit uſurpata, nihil aliud eſt, quam *prima pars propoſitionis hypothetica*, (c) neque affirmans aliquid, neque negans, ſed ſaltem ex fictione inferens conſequentiam partis ſecundæ. Unde notum axioma: *Conditionem nihil ponere in eſſe*. Item: *Exemplorum non requiri veritatem*.

39. Itaque ſubſiſtit aſſertio: ex ſtatu & conditione communi humani generis deſumendam eſſe normam legum naturalium, manent immota ſimilia, quibus pro declaranda hac theſi fuimus uſi, & in poſterum ad demonſtranda effata affinia utemur.

40. Cum vero ſupra fuſius deduxerimus, duplicem eſſe ſtatum hominis, integritatis & lapſus, hinc jam ordo poſtulat, ut videamus, *ad quem ſtatum* in deducendo jure naturæ debeamus reflectere. Sed hic quæſo, ut ipſe mihi reſpondeas.

41. Demus, medicum (d) inter homines imbecilli corpore & ſanitate præditos viventem, & ipſum imbecillem, communem normam conſervandi vitam conterraneis ſuis debere præſcribere. Credisne, eum præciſe debere reſpicere ad conſtitutionem hominum robuſtorum, de quibus forte ex itinerario aliquo confuſam hauſit notitiam, aut ex ſcriptis medici alicujus cognovit, quænam remedia ſoleant ipſi ad vitam tuendam adhibere? An vero putas eum, cum perſpiciat, ſe ſanitatem iſtam apud ſuos non poſſe attingere, ſaltem utroque oculo ideam quandam ſanitatis ex conſtitutione hominum ſuorum ſibi formam reſpicere, eamque, ut conſervet aut attingat ſaltem, incumbere debere?

42. Jam

(a) *Quamvis de hoc ſuo loco diſtinctius viſuri ſimus in capite de officio hominis circa ſermonem.* (b) *Fictiones juris Romani inter alia a fictionibus Logicis vulgaribus in eo differunt: Fictiones Logicæ nec primam partem propoſitionis hypotheticæ, nec ſecundam ſeorſim conſideratam affirmant. At fictio juris non affirmata priore, affirmat poſteriorem. Ita v. g. in fictione poſtliminii ita quaſi eſt argumentatio: ſi rediens perpetuo manſiſſet in civitate, jura ejus non fuiſſent extincta. Jam vero non affirmant captivum perpetuo manſiſſe, affirmant tamen jura ejus non eſſe extincta, unde fingunt, ac ſi perpetuo manſiſſet. Ac ita in reliquis, quod notandum contra eos, qui dicunt in fictionibus leges vel Prætorem committere mendacium.* (c) *Videtur tamen prima pars propoſitionis hypotheticæ latior eſſe fictione, nam ſi ea in ſe ſpectata vera eſt, ut v. g.* ſi aſinus non habet pennas, *non* volat, *non neſcio an tunc fictionis terminus eo applicari poſſit. Non enim fingimus ea, quæ ſunt, ſed quæ non ſunt.* (d) *Similis ratio eſt ſartoris in altero caſu fictionis* ſupra §. 31.

42. Jam autem, quod hic præcipuum eſt, demonſtravimus ſupra (e) evidentiſſime, hominem viribus naturalibus (f) ſubnixum, non poſſe in hac vita vel minimum gradum perfectionis ex ſtatu integro recuperare, ſed reliquiis ſuis debere eſſe contentum.

41. Et quid verbis eſt opus? ipſum vas Dei electum de miſeria hac, & quod *inclinationem ad malum* homo *non poſſit ejicere*, (g) graviſſime conqueritur, teſtis, ni fallor, omni exceptione major.

44. Id vero brocardicum, quod cum pace omnium Peripateticorum dixerim, admittere nequeo, eum, qui ſcientiam aliquam traditurus eſt, *ideam ſibi formare debere ſtatus cujusdam perfectiſſimi*, (h) etiamſi ille non exiſtat, neque exiſtere, poſita hac hominum conditione, poſſit.

45. Non improbo quidem eo, quod videatur originem debere Philoſophiæ Gentilium, & magnam partem Platonicæ; (i) improbo, quod plane non ſit aptum ad vitam civilem. Converſamur non cum ideis hominum, ſed cum hominibus, qui exiſtunt; his aptanda erunt adeo rememedia, quæ ipſos conſervent. Nec puto gratiam aliquem initurum, qui principem v. gr. de procuranda reipublicæ utilitate conſulentem remittat ad Mori Utopiam. (l)

46. Porro & in ſtatu integro fuit *jus poſitivum*, (m) quod ſi itaque convenientia cum iſto ſtatu foret fundamentum juris naturalis, ſequeretur, & jus poſitivum normam juris naturalis eſſe.

47. Multa præterea ſunt hodie, quæ in ſtatu integritatis non erant, nec futura erant, (n) non ſocietates modo, ſed & ſtatus hominum particulares, eorumque officia, puta *carnificum, obſtetricum, belligerantium, ſartorum, chirurgorum, eleemoſynas dantium* (o) *&c.* Ut taceam, multa rurſus fuiſſe, aut futura fuiſſe in ſtatu integro, quæ hodie non habent locum; talia ſunt *nuditas protoplaſtorum, conjugia fratrum & ſororum*, & ſi quæ ſunt ſimilia. (p)

48. De-

(e) c. 2. §. 40. 41. (f) *De viribus gratiæ enim hic non eſt ſermo.* (g) ad Rom. VII. v. 15. ſeq. ubi vide omnino ſcholium Lutheri. (h) Vide Patris diſput. de ſtatu naturali & legali & paſſim in annot. Philoſ. Pract. (i) *Cujus fere hypotheſes primariæ ex doctrina de ideis connatis dependent.* (l) *Aut qui medicinam tradat, concipiendo ſibi hominem ſaniſſimum. Simile quid in Jurisprudentia, ſi concipiam hominem ut juſtiſſimum.* (m) *Scilicet univerſale: ut prohibitio arboris cognit. boni & mali. An polygamia, divortium &c. ibi etiam fuiſſent prohibitæ? Utique ſi homo in eo ſtatu generaſſet ut hodie.* (n) vide ſupra cap. 2. §. 43. *ubi quod quædam ſocietates vel plane non, vel aliter fuiſſent futuræ.* (o) *Item Metaphyſicorum, Medicorum, &c. & omnium qui diſciplinas hodie docent.* (p) *Succurrere vult D. Alberti (Inſtit. Jurispr. div.)* huic

48. Denique, si *evidentiam* quæramus, iterum non satisfiet doctrinæ Apostoli, ex lumine naturæ gentes refutari volentis. Si enim quæras, cur homicidium est contra, cur pactorum servatio est secundum statum integrum? utrobique Scriptura defectum responsionis supplere debebit. Adde multas & fere infinitas de statu integro restare controversias, (q) in utramque partem disputabiles, etiamsi Scripturam adhibeas, quoniam quæ Scripturæ de isto statu refert, pauca sunt.

49. Igitur nos quidem primario considerabimus *naturam hominis* prout est, corrupta nimirum, at, (ne cavilleris (r) jus quoddam corruptam) *suo modo adhuc recta*, postea ex eodem principio, cum inter Christianos scribamus, (s) confirmabimus ac illustrabimus sententiam nostram, ostendendo, idem principium nostrum etiam in *statu integritatis* obtinuisse.

50. Neque enim homo integer & lapsus specie differunt, uti nec homo robusto & imbecillo corpore. Conclusiones utrobique variant, (t) gene-

huic difficultati per distinctionem inter id, quod ex statu integro deducitur normaliter & formaliter, *quam distinctionem ipse fusius explicat* pag. 44. Part. I. §. 36. seq. *Quid vero eadem in recessu habeat, quam optime intelligere poteris ex simili* §. 31. *datos Ita secundum doctrinam Albertinam vestimenta hominis recti norma essent* formaliter *v. g. caligarum, tibialium, calceorum &c. hominis gibbosi: Hactenus enim inter utrorque homines in vestimentis differentia haud est. Sed intuitu togæ, quam induere debet homo gibbosus, vestimentum hominis recti saltem* normaliter *esset norma, h. e. in conficienda parte postica togæ pro homine gibboso sartor etiam intuebitur vestimentum hominis recti, & quoniam in ejus tunicæ parte posteriore nihil invenit, ad cujus normam suam tunicam aptet, refugium v. g. in tibialibus quæret, & ita argumentabitur: quemadmodum in tibialibus hominis recti cavitas quædam est relinquenda, quæ suras ejusdem recipiat, sic mihi in tunica parte posteriore cavitas formanda est, quæ sit receptaculum gibbi. Est profecto talis hæc ratiocinatio, ut non melius quam admiratione excipi queat. Igitur sartoribus hominum gibbosorum, gibbosis ipsis, ars sua tantum apud homines rectos erit addiscenda, illis vero, qui sua saltem objecta, suos gibbos intuentur, & subtilitates istas, quod norma vel normaliter vel formaliter norma sit, ne quidem fando unquam audivere, pro artificibus minimo habendi erunt, etiamsi vestimenta consuere possint ad finem obtinendum aptissima? Quis talia non ridens, an fleat?* (q) *e. g. de imperio conjugali in statu integritatis, de rebus publicis &c.* (r) *Quod opponunt, ni fallor, Strimesius & Alberti Dn. Pufendorffio.* Vide supra cap. 2. §. 42. 44. seq. (s) *Ita aliquo modo recedimus a methodo Dn. Pufendorffii.* (t) *Regula enim, quod status sit norma legis, tantum procedit in conclusionibus, non vero in primis principiis. Exemplum simile iterum est in medicina, arte sartoria &c.*

generalia vero principia utrobique ſunt eadem, quæ, uti ex ſola cognitione diverſi ſtatus (u) non diſcuntur, ita aptus tamen debet eſſe verbi gratia medicus bonus, (x) ut ex iisdem principiis generalibus, diverſimode applicatis, & robuſtum hominem curet & imbecillem.

51. Habet itaque homo eam a beſtiis differentiam, quod ſit *rationalis*. Utinam autem noſter intellectus ſaltem illam haberet perſpicuitatem, ut perfectam & a priori apodicticam ſui ipſius cognitionem poſſideret. Jam neceſſe eſt, ut fere per ambages in rationis naturam inquiramus.

52. Ratio hominis in *cogitatione* conſiſtit. *Cogitare* eſt connectere terminum cum termino, (y) propoſitionem cum propoſitione, quod poſterius *ratiocinari* vocatur. (z) Ratiocinari vero non poſſumus, niſi per *verba*, eaque vel in mente retenta, vel ore prolata, unde & λόγος eſt vel ἐνδιάθετος, vel προφορικός, *verba* autem, ut infra (a) videbimus, profluunt ab impoſitione hominum in eadem ſocietate viventium.

53. Porro, quicquid dicant Carteſiani, infantes a nativitate prima non cogitant, (b) ſed aptitudine ſaltem cogitationum pollent. Fere autem hæc *aptitudo absque conſortio hominum* in actum non poterit deduci. Nam quæ in Hiſtoriis de hominibus inter feras educatis legimus, ea profecto ejusmodi homines nihil fere deſtitiſſe a beſtiis referunt, vel certe inter beſtias aptitudinem illam cogitandi parum fuiſſe promotam. (c)

54. Ut multa paucis contraham: *Ratio absque ſermone non eſt*, (d) *ſermonis extra ſocietatem nullus eſt uſus*, (e) *nec ratio citra ſocietatem ſe exerit*. (f) An ergo errabimus, ſi dixerimus, aptitudinem illam, quæ in hominibus ante rationis exercitium eſt, nihil eſſe aliud, quam inclinationem cum aliis hominibus ratiocinandi? Sane omnis aptitudo ad actum, tanquam ad finem, tendit.

55. **Igitur, dum hominem rationalem dicimus, idem eſt, ac ſi dicamus *ſocialem*. *Socialitas* vero eſt inclinatio communis, toti humano generi a Deo indita, vi cujus deſiderat vitam cum aliis hominibus beatam & tran-**

(u) *Ita non diſcitur medicina & ars ſartoria ex conſideratione nuda diverſorum objectorum.* (x) *Idem de ſartore.* (y) *Nam jam ſupra rejecimus primam mentis operationem* cap. 1. §. 46. (z) Vide cap. 1. §. 45. (a) *In capite de officio hominis circa ſermonem.* (b) *Dixi quadam hac de re in diſputatione de jure circa ſomnum.* (c) *Credo certo, quod ejusmodi homo inter feras educatus, ſi ex iſto poſt doctrinam inter homines excultam quæſieris, quid cogitaſſet, dum fuiſſet inter beſtias? æque nihil reſpondere poſſe, ac ſi quæras ex adulto, quid cogitaverit in prima infantia?* (d) *per* §. 12. (e) *per verba finalia* d. §. 52. (f) *per* §. 53.

quillam. (g) Cur vero *tranquillam?* quia in ſtatu turbulento, qua tali, non ratiocinamur. (h)

56. Vita autem hæc tranquilla in actum deducta dicitur *ſocietas;* cujus contrarium, ipſis Peripateticis fatentibus, eſt *diſſidium.*

57. A *Poſteriori* autem ſententiam noſtram probamus, quoniam *homo citra ſocietatem non poteſt eſſe beatus.* Non dicam hic de miſeria ſumma illa, in qua *infantes* forent conſtituti abſque conſortio humano. (i) Etiam in *adultis* vita foret miſera, ſi non eſſent homines alii, qui ipſorum neceſſitatibus ſubvenirent.

58. Quid quod? ad cujusvis propriam provoco conſcientiam, etiamſi fingamus, aliquem *ea felicitate gaudere,* quam de *Pſyche* Poetæ fabulantur, ſi tamen omni ſocietate humana foret deſtitutus, annon potius optaturus eſſet in ſocietate humana vivere & iſtis ſenſuum delectationibus carere.

59. Adde quod, ſi accurate velis loqui, rariſſima & fere nulla citra ſocietatem *ſenſuum delectatio* futura ſit. (l)

60. Ipſi *miſanthropi,* ſi extra ſocietatem conſtituti forent, eſſent miſeri. Nihil quippe deprehenderent, in quo odium ſuum excolere poſſent. (m)

61. Ipſi *librorum helluones,* (n) & qui nunquam minus ſolos ſe putant, quam ſi non ſint ſoli, miſerrimi forent, libris deſtituti. At libros unde acciperent, ſi ſocietas hominum non foret? Pone, extingui reliquos homines, quid libri prodeſſent, ſi non poſſent oſtendere aliis, quid in hoc vel illo autore diſpliceat? &c.

62. Quod ſi dicta ex *hiſtoria ſtatus integri* velis confirmare, habemus teſtimonium divinum omni prudentia, etiam Salomonea, longe majus. Erat Adamus cætera feliciſſimus. Carebat Socia. *Non eſſe bonum,* pronunciabat divina Sapientia, *hominem eſſe ſolum.* (o)

63. Manet itaque inconcuſſum: naturam hominis *rationalem* eandem eſſe, quam *ſocialem:* Et conſequenter per convenientiam cum natura rationali intelligi convenientiam cum ſocialitate hominis.

64. Sta-

(g) *Conveniet, ſpero, hac ſocialitatis definitio menti Dn. Puſendorffii, quamvis non meminerim ſocialitatis definitionem aliquam in ejus ſcriptis me legiſſe.* (h) *Et quia in ſtatu turbulento non eſt ſocietas, per conſenſum Peripateticorum.* (i) Vide cap. 2. §. 58. 59. (l) *Declaratum id percurrendo delectationes quinque ſenſuum externorum.* (m) *Miſanthropos hic vero, qui actiones omnes humani generis taxant, quorum genium expoſuit Comicus Gallus.* (n) *Poſſes & hos alio in ſignificatu appellare miſanthropos, quatenus aliorum hominum conſortia fugiunt.* (o) *Oſtendi* in diſput. de crim. bigamiæ, *dictum hoc pertinere tantum ad ſocietatem conjugalem.*

64. Statuimus igitur; summam legis naturalis in illo principio contineri: FAC EA, QUÆ NECESSARIO CONVENIUNT CUM VITA HOMINIS SOCIALI, ET, QUÆ EIDEM RE PUGNANT, OMITTE.

65. Atque sic de *veritate* hujus principii nullum restat dubium. Quod *adæquatum* sit, non solum inde patebit, quod omnia præcepta specialia juris naturalis ex hoc fonte simus deducturi, sed &, quod nullum præceptum juris positivi huc referri possit.

66. *Evidentia* denique sic demonstratur. Initio: (p) Si Deus voluisset hominem non ea facere, quæ cum socialitate ejus conveniunt, non voluisset rationalem. At homo irrationalis involvit contradictionem.

67. Deinde (q) etiam evidens est connexio conclusionum cum primo isto principio. Nam quando v. gr. quæro, quomodo *homicidia, furta &c.* repugnant socialitati, evidenter respondeo, quia ea turbant tranquillitatem communem totius humani generis.

68. Similiter, quando quæro: quomodo v. gr. *pactorum observatio* necessario convenit cum socialitate? evidens est responsio, quia, si ea non servarentur, turbaretur eadem tranquillitas.

69. Vides simul, quod *actus necessario conveniens* cum socialitate ille sit, cujus omissio, & *disconveniens*, cujus commissio turbat pacem communem humani generis. Orietur enim fere ex ista omissione vel commissione bellum, & quidem bellum omnium contra omnes, quod certe genus humanum extingueret.

70. Non desunt tamen, quæ *contra adæquationem* principii nostri solent proferri in medium. Putant alii, ex *eo fonte* etiam *deduci* posse ea, quæ longe se habent aliter, nempe & *latrones* facere ea, quæ cum (r) societate sua & ejus fine conveniunt; unde & hæc objectio simul veritatem axiomatis nostri impetit.

71. Sed hi quidem aperte *Societatem* cum *Socialitate* confundunt. Tum demum societas recte se habet, si non cum socialitate pugnet.

72. Et ne mireris, qua ratione possibile sit, ut societas pugnet cum socialitate, cum a socialitate dicatur societas, cogita rationem (latronis) pugnare cum rationalitate absque ulla contradictione.

73. Plures (s) autem putant, ex principio nostro deduci saltem posse officia hominis erga alios homines, non autem officia *hominis erga Deum*, erga *seipsum*, erga *bestias*. L 3 74. De

(p) *Hic habes evidentiam principii ipsius.* (q) *Hic evidentiam conclusionum.* (r) *Hoc facit Zieglerus ad Grotium.* (s) *D. Alberti, Strimesius, Velthem, & omnes, quod sciam, antagonistæ Dn. Pufendorffii.*

74. De officiis hominis *erga Deum* facile concedemus, quatenus per ea intelligitur cultus Dei externus. Hic enim, ut mox (t) demonstrabimus, ad Theologiam pertinet, non ad Jus naturale.

75. Quod si vero sub nomine officiorum erga Deum intelligas obligationem erga Deum in genere, & sic nihil adversum nos obtinebis. Nam & id præceptum, Deo pare, non est præceptum juris naturalis, sed ejus præsuppositum. Ostendimus quippe hoc præceptum pertinere ad jus divinum in genere. (u)

76. Officia vero *hominis erga* se, proprie loquendo, non dantur. Nam nemo sibi obligatus esse potest, ergo nec sibimetipsi debere officium. Quæ autem ita vocantur officia, revera sunt officia vel erga Deum, vel erga alios homines, quatenus occasione sui ipsius homo utrisque est obligatus, adeoque illius respectu ex Scriptura, horum intuitu ex socialitate suo loco (x) deducitur.

77. Denique officia hominis *erga bestias* non magis dantur, quam societas hominis cum bestiis, quamvis & abusus bestiarum per consequentiam lædat socialitatem, vel jus Dei positivum, quod & ipsum convenienti loco (y) immiscebimus.

78. De primo principio juris naturalis hactenus. Primum principium *juris positivi* hoc est: PRÆTER EA, QUÆ NECESSARIAM CONVENIENTIAM CUM NATURA HOMINIS SOCIALI HABENT, (z) FAC EA, QUÆ TIBI DEUS FACIENDA IN SCRIPTURA SACRA REVELAVIT, ET OMITTE CONTRARIA.

79. In specie, quod *jus positivum universale* concernit, *tria* facimus quoad principium cognoscendi ejus requisita, duo communia cum jure positivo quocunque, tertium peculiare; scil. 1. ut actum præceptum esse aut prohibitum Scriptura indicet, 2. ut is actus ex socialitate deduci non possit, 3. ut Scriptura indicet, legem istam Dei pertinere ad omnes homines.

80. Ex his duobus fontibus omnes conclusiones præceptorum specialium, tanquam rivulos, deducemus. Et de *interpretatione* quidem *juris naturalis* ulterius differere non est opus, cum in exponendis conclusionibus eadem methodo demonstrandi atque eadem ratiocinatione, qua hactenus, simus usuri. Sed *in jure positivo* jam aliud incipiet interpretationis genus, quod loco demonstrationum utitur conjecturis, seu argumentis probabilibus. Nam jus positivum non est inscriptum cordibus.

81. Illa argumenta probabilia, quomodo formari deberent, etiam certis regulis quibusdam generalioribus nunc exponi deberet. Sed differentia est hæc doctrina tamdiu, donec *naturam pactorum*, & officia circa pacta exposuerimus.

82. Uti enim benignissimum Numen in revelanda lege positiva se ad captum humani ingenii accommodavit, ac sermone humano usus fuit; atque adeo eædem regulæ hic tenendæ sunt, quæ in interpretatione pactorum occurrent, ita non poterimus commode istam de sermone & pactis doctrinam hic ante vertere. Accedit, quod in officiis, quæ eousque tractabuntur, de juris divini eo pertinentis expositione fere unanimis sit eruditorum sententia.

INSTI-

(t) cap. 1. libri secundi. (u) vide cap. 3. §. 41. seqq. junct. §. 2. hujus cap. 4. (x) cap. 2. lib. 2. (y) in capite de Dominio. (z) *Addidi hæc verba, quæ non extant in editione prima. Fuerunt autem addenda, quia & jus naturale in scriptum inter revelationes reliquas extat. Huc pertinet & requisitum secundum in §. seq.*

FINIS LIBRI I.

INSTITUTIONUM JURISPRUDENTIÆ DIVINÆ LIBRI II.

Cap. I.

DE OFFICIIS HOMINIS ERGA DEUM.

SUMMARIA.

Officium hominis erga Deum quid sit? §. 1. *Praeceptum id dirigens unicum.* §. 2. *Quid cultus?* §. 3. *Cultus internus & externus.* §. 4. *Internus fluit ex principio generico Jurisprudentiæ divinæ.* §. 5. *Cultus externus vel generalis*, §. 6. *vel specialis.* §. 7. *Cultus externus an ex jure naturæ deduci possit?* §. 8. *Dignissimus est Deus, qui colatur*, §. 9. *& justissimum, ut colatur, si coli velit.* §. 10. *An coli velit, ex sola ratione determinari nequit*, §. 11. *sive naturam Dei respicias*, §. 12. *sive naturam hominum.* §. 13. *Actus irreligiosi sunt contra jus naturæ.* §. 14. *Cultus externus est maxime licitus.* §. 15. *Ratio sola non cognoscit necessitatem precum*, §. 16. *laudum* §. 17. *& gratiarum actionum ore prolatarum.* §. 18. 19. *Aliorum argumentorum imbecillitas*, §. 20. *petitorum a testimonio gentilium*, §. 21. *a beatitudine reipublicæ.* §. 22. 23. *Religio respicit beatitudinem hominis æternam.* §. 24. *Multo minus autem demonstrari poterit cultus Dei specialis.* §. 25. *Ergo hoc officium ad revelationem pertinet*, §. 26. *neque Deus unquam ab hominibus secundum propriæ rationis determinationem coli voluit.* §. 27. *Ægyptii petierunt cultum suum a vera Ecclesia.* §. 28. *Religio vel naturalis vel revelata.* §. 29. *Religionis homonymia.* §. 30. *Exponitur divisio illa religionis secundum diversas religionis acceptiones.* §. 31. seqq. *Aliud religio vera, aliud salvifica.* §. 34. *Quoad cultum externum omnis religio est revelata.* §. 37. *Omnes religiones in revelatione aliqua fundantur.* §. 38. *Doctrina de officio hominis erga Deum pertinet ad Theologos.* §. 40. *Recensentur exempla quædam quæstionum illustrium eo pertinentium.* §. 41. seqq.

§. I.

PEr *officium hominis erga DEUM* hoc loco non intelligitur principium aliquod theoreticum, sed practicum. Et hoc quidem non disponens circa actiones tantum internas, sed potissimum circa externas, neque tamen principium aliquod practicum primum, sed speciale, quod per modum conclusionis ex primo principio juris naturalis vel positivi demonstrari possit.

2. Includitur id uno hoc præcepto: DEUM COLE SECUNDUM MODUM AB IPSO REVELATUM.

3. Quid

3. Quid per *Deum* intelligamus, ostendunt antecedentia, per *cultum* denotamus actionem exteriorem humanam oris, operis aut gestus, declarantem observantiam & honorem alii debitum.

4. Quamvis enim nonnunquam cultus divinus soleat dividi in *internum* & *externum*, (a) revera tamen cultus *internus* non est cultus absolutus & propriissime dictus, sed cultus saltem *externi* præsuppositum.

5. Hinc & ea, quæ ad cultum *internum* referri solent, (b) puta ut homo Deum *honoret* & *veneretur*, seu opinionem habeat de ejus summa potentia cum bonitate conjuncta, ut eum *amet*, tanquam omnis boni autorem & datorem, ut in eum *speret*, tanquam abs quo in futurum quoque omnis nostra felicitas dependeat, ut in divina voluntate *acquiescat*, tanquam qui pro sua bonitate omnia optime faciat, ut eum *timeat*, tanquam potentissimum, & cujus offensa maximum sit malum conciliare apta, denique ut in omnibus humillime *obsequatur* tanquam creatori, domino ac rectori optimo maximo; hæc, inquam, omnia, quatenus ex lumine naturali demonstrari possunt, jam præsupponimus, tanquam latentia in primo principio Jurisprudentiæ divinæ in genere, *Deo pare*.

6. *Externus* igitur Dei cultus, seu *cultus Dei simpliciter*, *aut cultus Dei religiosus*, est vel *generalis* & plerisque si non omnibus gentibus communis, vel *specialis*. *Ille* potissimum ad tria momenta, *invocationem* Dei, *laudationem* ejus, & *gratiarum actionem* videtur referri posse. (c)

7. *Specialem* voco (d) modos diversos & apud gentes variantes invocandi & laudandi Deum, eique agendi gratias; quo spectat inter Christianos v. g. quod debeant aut soleant fieri in nomine Christi, animo vindicta vacuo, publice, extensione manuum, apertura capitis, etiam pro hostibus, adhibita musica, jejuniis item & auscultatione verbi. Huc pertinet etiam *Sanctificatio Sabbathi* & *usurpatio Sacramentorum*. &c.

8. Etsi itaque non ignorem, solere etiam *cultum externum* Dei a pluribus ex dictamine rectæ rationis deduci, distincte tamen hic erit procedendum. (e)

9. *Dignis-*

(a) *Vide Dn. Pufend.* de O. H. & C. l. 1. c. 4. §. 6. seqq. (b) *Refert hæc eo Dn. Pufend.* (c) Conf. Dürrii Theol. Moral. p. 65. seq. & ɔcɔc 1. fac. b. (d) *Dürrius* p. 66. seq. (e) *Putabam, cum ista scriberem, me caute processisse in exponenda sententia mea, & scio, Theologos Lipsienses, cum prodirent Institutiones meæ, sollicite examinasse hoc caput, ita tamen, ut ea de re ab ipsis mihi nunquam controversia fuerit mota. At deprehendi tamen postea, unum & alterum Sophistam & Hypocritam vitio suo non potuisse concoquere doctrinam hanc meam. Quare reassumsi eandem* in Introductione Germanica ad Ethicam c. 3. §. 37. seqq. *atque ibi paululum distinctius eandem proposui, quæ adeo cum hoc capite erit conjungenda.*

9. *Dignissimum* esse Deum, qui ab hominibus colatur, certum est, & hoc evincunt potissimum argumenta eorum, qui cultum divinum ex lumine naturæ demonstrare aggressi sunt. (f)

10. Quin & *justissimum* esse, ut homo Deum, colat Deus cultum ab homine exigat, prompte ex principio primo Jurispr. divinæ: *Deo pare:* sequitur.

11. At de eo jam quæstio est, vel certe esse debet; *Utrum ratio hominis sibi relicta demonstrare possit, Deum ab hominibus cultum exigere?* Atque hoc difficillime procedere asserimus. (g)

12. Etenim si *Deum respicias*, Deus cultu isto exteriore non habet opus. (h) Qua excusatione usus fuit Demonax Philosophus, (i) cum impietatis & sacrilegii accusaretur, quod Minervæ nunquam sacrificasset. Respondit enim, se sacra Minervæ hucusque non fecisse, quod suis oblationibus eam egere non putaret.

13. Quantum vero *ad hominem* attinet, hominis socialitas (l) seu vita tranquilla, seu quocunque modo beatitudinem ejus temporalem efferre velis, directe per omissionem harum actionum externarum non læditur, modo cultus internus non tollatur.

14. Igitur id quidem cognosco, blasphemiam & contemptum Dei & *quicquid cultui interno est adversum*, sive intra animum retentum, sive actionibus exterioribus declaratum fuerit, pugnare cum recta ratione, quia pugnat cum cultu interno ex præcepto: *Deo pare*, demonstrato.

15. Cognosco ulterius, *cultum externum* esse ex rebus *licitis in gradu eminente*, & non solum rationi hominis naturali eum non repugnare, sed & longe melius esse, si Deus colatur, quam si cultus iste omittatur.

16. At

(f) *Quod magno conatu agit Velthemius* ad Grotium pag. 1211. *Sed nihil amplius evincit, quam dignissimum esse Deum, qui colatur. At quis unquam de eo dubitavit? cum ipse Epicurus, providentiam divinam negans, Deos ob excellentiam naturæ colendos statueret.* (g) *Vides, nos asserere: Rationem humanam* ignorare, *an Deus externo cultu coli voluerit, minime autem: eam* negare, *quod Deus coli debeat, hoc enim esset contra* §. 9. & 10. *Unde si quis meam doctrinam in posteriori sensu acciperet, cavillator apertus foret.* (h) *Unde hoc volo in istis verbis:* Ratio nihil deprehendit in natura Dei, unde inferre possit Deum voluisse coli. *Minime istud:* Quic. non opus habet cultu humano, ille non est colendus. (i) Vide Lucian. in Demonacte. Ærod. Rer. judic. lib. 1. tit. 2. cap. 5. p. 10. (l) *Quod si dicas, hoc vitium esse hypotheseos meæ, quod ex socialitate deducam jus naturæ, urgebo, me expetere demonstrationem vel ex hypothesi status integri, vel ex hypothesi sanctitatis divinæ, quomodo externo cultu Adamus Deum coluerit?*

16. At hæc omnia ad demonstrandam *necessitatem* cultus externi non sufficiunt. Ratio sibi relicta nomen rationis humanæ haud quaquam amittit, etiamsi ratiocinetur, *preces ore prolatas* ad res medias pertinere, cum Deus ut cordium scrutator suspiria exaudire possit, & ipse tanquam creator meus ac conservator, etiam sine precibus sciat, quarum rerum indigeam.

17. Sic & per *laudes* humanas eminentiæ & majestati divinæ nihil accedit, quinimo, si ab homine reverentia & timore Dei carente proferantur, recta ratio dictat, peccare graviter hominem, Deum per signa exteriora decipere intendentem. Sin homo intrinsece Deum magnifaciat, laudes exteriores superfluæ videbuntur rationi.

18. Idem & de *gratiarum actione* dictum esto. Accedit, quod, ut suo loco demonstrabitur, gratiarum actio ideo inter homines sit necessaria, ut alteri demonstrem, beneficium præstitum esse acceptum mihi, meque iterum ad inserviendum alteri paratum. At intuitu Dei cogitationes meæ hæc demonstrare aptæ sunt.

19. Scilicet, ut summatim dicam, preces, laudes, gratiarum *actiones, signa inter homines sunt externa*, ideo necessaria, quia homo hominis cogitationes non novit. Novit vero Deus.

20. Neque officit, si dicere velis, cultum externum Dei necessarium fuisse non propter Deum, sed *propter homines ipsos*, cum *Rerumpublicarum felicitas* sine cultu externo fere non possit subsistere, *& nulla detur* Respublica, in qua non aliquis externus Dei cultus vigeat. Adde quod & *Gentiles* cultum hunc debitum acriter inculcent. (m)

21. Etsi enim hæc satis speciosa sint, tamen jam supra monuimus, ex *testimonio gentilium* (præterquam quod & in his disquirendum, utrum de cultu externo an interno loquantur) non firmiter probari posse, aliquid esse juris naturalis; adeoque & usus communis gentium saltem argumentum illustrans, non probans suppeditare poterit.

22. Quod autem *felicitatem Rerumpublicarum* concernit, caute dispiciendum, ne finem secundarium cultus divini pro principali arripiamus. Hactenus beatitudinem Rerumpublicarum per cultum externum promoveri ratio assequi potest, ut eo melius quilibet civis alteri per signa exteriora reverentiam internam erga divinum numen tanquam fundamentum omnis obligationis declaret, ac ita fiducia sociorum erga se invicem eo magis augeatur. Cæterum quemadmodum hæc declaratio externa sæpissime

(m) *Ex Gentilibus vide quos affert* Velthem. ad Grotium l. 1. c. 1. p. 291. ipse Grotius l. 2. c. 20. §. 44 45. Adde D. Alberti in compend. P. II. p. 39. 41.

pissime fallit, ita & omissio ejusdem per se ac necessario beatitudinem Reip. nonturbat.

23. Accedit, quod si beatitudo Rerumpublicarum genuinus cultus divini finis foret, ex regula Philosophorum recepta, (finem esse normam mediorum) dicendum esset, cultum hunc pro varietate Rerumpublicarum & ipsum variare, & ita utilitatem singularum Rerumpublicarum cultus divini normam esse debere, quod statuere impium est.

24. Et confitentur quidem profecto omnes: cultus religiosi finem verum esse *beatitudinem hominis æternam*, ad hunc finem ratio sibi relicta non penetrat, quomodo igitur posset cultus divini tanquam medii cognitionem penetrare? (n)

25. Sufficere hæc possunt de cultu Deo religioso, quem *communem* diximus. Intuitu *specialis* tot argumenta se suppeditant pro nostra sententia, quot circumstantiæ & modo specialis cultus se nobis offerunt, quæ singula prolixe exponere non videtur opus, cum specialis cultus generalem, cujus necessitatem a ratione percipi non posse hucusque ostendimus, præsupponat.

26. Vides adeo, quam maxime ratio nostra in officio hominis nobilissimo cæcutiat, & in quantum lumen naturæ sine lumine revelationis caligine sit obductum, quamque periculose procedant, qui sanctissima Dei mysteria rationis per lapsum debilitatæ modulo metiri aggrediuntur. Atque ita simul intelligis, cur in præcepto officium hominis hac parte dirigente addiderim: Deum colendum esse *secundum modum ab ipso revelatum*. (o)

27. Quodsi *historiam sacram* atque *ecclesiasticam* evolvamus, patebit, nunquam Deo placuisse cultum a ratione humana inventum, (p) sed a primordio mundi voluisse divinum numen, ut verus cultus secundum normam divinæ revelationis dirigeretur.

28. Unde cum antiquior fuerit vera Ecclesia falsis religionibus, & Diabolus perpetuo fuerit simia Dei, magis probabilis videtur eorum sententia, qui putant Ægyptios ac reliquos gentiles primorum seculorum, multa hausisse vel potius retinuisse a Deo ab initio instituta, quam illorum,

 qui

(n) *Conf. B. a Seckendorff* in teutschen Reden p. 477. *qui tamen cultum deducit alias ex jure naturæ, quia putat immortalitatem animæ & beatitudinem æternam ex ratione demonstrari posse.* (o) *Agnovit hoc Socrates ap. Augustin.* l. 1. de consens. Evang. cap. 18. *unumquemque Deum sic colere oportere, quomodo se ipse colendum esse praeceperit. Quem locum cum similibus adducit D. Alberti* P. II. c. 1. §. 8. p. 43. *nec sentit per eum corruere omnia, quæ ipse a §. 6. ibidem differit, tanquam ea sint præcepta juris naturalis, cujus compendium ibidem exhibet.*

qui docent, quod Deus in ferendis legibus suis positivis, potissimum ceremonialibus, multa ex præceptis Ægyptiorum aut Zabiorum desumserit. (p)

29. Simul vero ex dictis patet, quid sentiendum sit de communi divisione *religionis* in *naturalem* & *revelatam*.

30. Modo homonymiam *religionis* prænotaverimus, quæ vel accipitur pro actibus *intellectus* circa Deum & res divinas, seu *notitia* Dei, vel pro actibus *voluntatis* & quidem aut pro cultu *interno*, aut pro *externo*, vel *conjunctim* aut pro *notitia* Dei & *cultu interno*, aut pro *utroque cultu*, aut pro *notitia* & *cultu utroque*. Tot enim modis fere a diversis scriptoribus religionis terminus supponitur.

31. Qui itaque per religionem intelligunt *notitiam* Dei, illi haud dubie recte eam in *naturalem & revelatam* subdividunt, quamvis fere communiter notitiæ huic naturali plus tribuant quam par est. Unde huc repetenda sunt ea, quæ superius (r) ea de re fusius disseruimus.

32. Qui *cultum internum* respexerunt, neque ipsi aberrarunt, cum modo (s) demonstraverimus, & hunc ex primis principiis practicis deduci.

33. Neque in eo aberrarunt, ut arbitror, dum religionem hanc naturalem primi & secundi significatus cæteris paribus ad *religionem veram* retulerunt.

34. Quamvis enim a non paucis ista opinio vapulet, quod notitiæ hæ naturales de Deo & de cultu interno ad salutem non sint sufficientes, non puto tamen hoc argumentum firmiter concludere, cum *verum & salvificum* esse differant.

35. Itaque hactenus religio *vera naturalis* & *revelata* in eo differunt, quod hæc sit salvifica, illa saltem ad salutem hominis temporalem tendat.

36. Et qui aliter fieri possit? cum religio naturalis longe imperfectior sit revelata, & fide tantum humana, ratiocinatione subfulta, nitatur. (t)

37. Sed qui per religionem naturalem intellexerunt cultum aliquem *externum* divinum natura cognitum, illi aberrarunt a vero. Nam hoc sensu *omnis religio est revelata*.

38. Probationem jam dedimus. Accedit, quod nulla possit in toto terrarum orbe nominari religio, quæ non revelationem aliquam prætendat. *Nos* veri Dei revelatione nitimur, *hæretici* omnes vel interpretatione scripturæ sacræ abutuntur, vel peculiares revelationes crepant, quod & *Judæi* faciunt.

(p) *Exemplo vituli aurei, Saulis non obedientis jussui Samuelis &c.* (q) *De priori sententia vide Clasen.* in Theol. Gentili *D. Alberti* d. l. p. 48. §. 15. *Posteriorem defendit Spencerus* peculiari opere de LL. Ceremon. (r) Lib. I. c. 3. §. 49. seq. (s) hoc c. §. 5. (t) *Fatetur ista D. Alberti* d. P. II. c. 1. §. 16. 17. p. 48. 49.

faciunt. *Turcæ* revelationibus Pſeudoprophetarum ſuorum credunt; *Ethnici*, uti ab initio revelationes diabolicas cum divinis miſcuerunt, ita adhuc hodie vel cacodæmonis mendaciis ſe decipi patiuntur, vel fallaciis miniſtrorum ejus, v. gr. Braminum & ſimilium fidem habent.

39. Itaque ex hoc ſignificatu religio revelata vel vera vel falſa eſt, naturalis vero vel figmentum, vel certe falſæ religionis ſpecies.

40. Atque adeo non expectabitur a nobis, ut concluſiones ſpeciales de officio hominis erga Deum ex principio ſupra de cultu Dei poſito deducamus. Pertinet enim hæc deductio ad Dominos Theologos.

41. Igitur non ſaltem omittemus expoſitionem præceptorum religionis *Chriſtianæ* in ſpecie ſic dictæ, ſed & illorum præceptorum religionem concernentium, quæ humano generi in *Adamo* & *Noacho* publicata fuit.

42. Eo pertinent quæſtiones non paucæ in utramque ventilatæ partem de *Sacrificiis*, & illorum origine.

43. Item controverſiæ plures de *Sabbatho*, & ejus cultura, potiſſimum iſta, quidnam in illo præcepto morale ſit, quid ceremoniale. (u)

44. Nec minus de *interdicto eſu ſanguinis* & membri animalis viventis, ejusque hodierno uſu poſt decretum conventus Apoſtolici ea propter Ethnicis converſis in primitiva Eccleſia repoſitum. (x)

45. Ergo potuiſſemus hoc capite tanquam a Jurisprudentia alieno, carere, niſi contra ſentientium opinioni & rationibus fuiſſet reſpondendum.

Caput II.

DE OFFICIO HOMINIS ERGA SEIPSUM. (a)

SUMMARIA.

INſtinctus naturalis ſe conſervandi homini cum beſtiis communis, §. 1. 2. *ſocialitati tamen ſubordinari debet.* §. 3. *Prima & ſecunda naturæ apud Stoicos.* §. 4. 5. *Cultura ſui ipſius præmittenda officiis erga alios.* §. 6. *Præceptum generale:* CONSERVA TE, UT TRANQUILLITATEM COMMUNEM PROMOVEAS, §. 7-10. *Præceptum reſpiciens totum hominem:* NOSCE TE IPSUM. §. 11. 12. 13. *Præcepta ſpecialia quoad animam:* COLE ANIMAM PRÆ CORPORE ET VOLUNTATEM PRÆ INTELLECTU. §. 14. 15. *Quid de bonis fortunæ?* §. 17. *& ſpiritualibus?* §. 18. 19. *Homo immortalitatem animæ ex natura non cognoſcit.* §. 20-27. *Quoad corpus:* VITAM SANITATI, HANC INTEGRITATI MEMBRORUM PRÆFER. §. 28-31. NON APPE-

M 3

(u) *Quoad hunc & præced.* §. *conf. D. Albert.* d. §. 15. p. 48. (x) *De hac controverſia vide, quæ differit Spencerus* peculiar. differt. ad tractat. de LL. Ceremon.

(a) *Junge cum hoc toto capite* Pufend. de J. N. l. 2. c. 4. 5. & 6. nov. Edit.

APPETE IMPOSSIBILIA. §. 32. *Specimen conclusionum ex istis praeceptis deductarum.* §. 33-65. *Controversiarum item exinde deducendarum.* §. 66. *I. de potestate hominis in propriam vitam,* §. 67-69. *& an avtochiria omnis sit prohibita?* §. 70-79. *II. de conservatione sui, an liceat se violenter adversus aggressorum defendere?* §. 80-84. *III. Annon defensio sui violenta sit praecepta?* §. 85-94. *IV. Quanam sint requisita defensionis justa?* §. 95-109. *Quatenus liceat defendere se ob bona vita minora?* §. 110. 111. *membrorum scilicet integritatem,* §. 112. 113. *pudicitiam,* §. 114-117. *metum alapa & falsum testimonium,* §. 118. *honorem,* §. 119. *bona,* §. 120. 121. *Defensor justus non punitur.* §. 122. *VI. An necessitas limitet leges potissimum divinas? qua quaestio difficillima nova distinctione resolvitur.* §. 123-157. *VII. De jure necessitatis intuitu abscissionis membri,* §. 158 *comestionis cadaverum humanorum,* §. 159. *juris in vitam alienam,* §. 160-167. *in res alienas, & an tunc sit furtum?* §. 168-175.

§. I.

Homo uti machinam corpoream, quam vulgo vitæ animalis nomine efferunt, cum bestiis communem habet, ita utrisque indita est per modum *instinctus naturalis* a ratione revera distincti, *sui conservatio.*

2. Sed *bestiarum* quidem utpote ratione carentium locomotiva nullum alium rectorem quam instinctum istum sequitur.

3. At *homo* cum rationalis & ita socialis sit, locomotivam suam a regimine instinctus hujus eximere, & *Socialitati subordinare* debet.

4. Unde Stoici & hos secuti alii Philosophi de officio hominis disputantes subinde id minus recte secundum diversam considerationem *primorum* & *secundorum naturæ* exponunt. (b)

5. Nam *primæ,* quæ vocant *naturæ,* nihil sunt aliud, quam instinctus iste machinæ corporeæ inditus, qui adeo ad officium hominis non pertinet, sed quatenus homo eam cum bestiis habet communem, plane est exlex. (c)

6. Eo magis autem cultura *sui ipsius* officiis specialibus erga alios est præmittenda, quo minus, qui sibi ipsi est inutilis, aliis inservire aptus, eoque

(b) Vide Grot. de J. B. l. 1. c. 2. §. 1. (c) *Si enim non esset exlex, obligarentur etiam bestiæ. Dico:* quatenus habet communem cum bestiis. *Nam cogitationes pravæ non pertinent ad istum instinctum, sunt enim pars rationis, quia sunt cogitationes. Deinde alius est instinctus conservandi individuum, alius instinctus, hoc vel illo modo legibus vetito, neque ad sustentationem necessario id conservandi, alius denique instinctus delectandi corpus & percipiendi singularem jucunditatem. Primus homini cum bestiis est communis, posteriores duo homini proprii.*

eoque magis de ea cura homo debet esse sollicitus; quo difficilius negligentia ejusdem aut præconceptæ opiniones emendantur. (d)

7. Posses itaque præceptum generale de hominis officio erga seipsum sic efferre: ITA TE CONSERVARE STUDE, UT VITAM CUM ALIIS TRANQUILLAM PROMOVEAS.

8. Hinc quæ media se ipsum conservandi *necessario* ad socialitatem promovendam *requiruntur*, ea homo adhibere tenetur.

9. Quæ vero vitam cum aliis tranquillam *per se turbant*, iis homo vitam suam conservare non potest.

10. Quæ denique nec necessario promovent, nec necessario turbant, ea Jure naturali, nisi Jus divinum aliud ostendat, *licite* adhiberi aut omitti poterunt, pro diversis tamen gradibus licentiæ, prout nempe ista media magis ad promotionem aut turbationem vitæ tranquillæ, etsi per acidens, faciant. (e)

11. Cæterum cum homo ex *anima* & machina *corporis* constet, considerandum nunc peculiariter, quodnam sit ejus officium *respectu utriusque*.

12. Id summatim hoc Præcepto continetur: NOSCE TE IPSUM. Nam qui se non novit, non poterit rite judicare de mediis ad colendam socialitatem aptis.

13. Pertinet autem hoc præceptum non ad solam animam, ut Cicero, erroneam sententiam Philosophorum gentilium, ac si sola anima sit essentia hominis, secutus, exposuit, sed ad *totum hominem*. (f)

14. Quod vero in specie animam attinet, novit homo eam nobilissimam sui esse partem, cum per eam a bestiis differat, unde sequitur, quod illa rectoris, hoc ministri aut instrumenti vicem subire debeat, & hinc nascitur præceptum speciale: CULTURAM ANIMÆ CULTURÆ CORPORIS PRÆFER. (g)

15. Porro

(d) *Quia sua bona, quæ possidet, non novit æstimare, quomodo poterit æstimare bona societatis?* Conf. Pufend. d. c. 4. §. 2. nov. Edit. (e) *Ad applicationem horum, quæ §. 8. 9. 10. dicta sunt, requiritur perspicacia naturalis. Ita e. g. quoad 1. homo tenetur edere, bibere, contra frigus se munire. Quoad 2. debet cavere, ne per homicidia & scortationem velit se conservare. Ita quoad 4. si Christianismus non obstaret, liceret aliquando lautius vivere & inebriari, aut molliter vivere & delicate, quamvis & ex dictamine recte rationis hæc licentia sit gradu minor. Licentiæ gradu maxima exemplum esto, si quis bonam diætam sequatur, & nutrimenta salubria magis, quam delicata quærat, si quis bonis literis incumbat. &c.* (f) Pufend. §. 5. Albert. c. 2. §. 14. p. 66. conf. §. 27. (g) Pufend. §. 5. & 6.

15. Porro cum & supra (h) ostenderimus, hominem non speculandi sed & agendi causa esse conditum, inde aliud præceptum profluit: CULTURAM VOLUNTATIS PRÆFER CULTURÆ INTELLECTUS.

16. Inculcant illa præcepta nihil aliud, quam bonum animi *morale* præferendum esse bono ejus *naturali*, bona vero *hæc* utraque præferri *bonis corporis*. (i)

17. Quæ vero bona *fortunæ* communiter appellantur, cum partim ad excolenda & promovenda bona utraque animi, partim ad sustentationem bonorum corporis requirantur, & ipsorum usus secundum modo dictas regulas erit temperandus. (l)

18. De bonis animæ *spiritualibus* atque æternis sileo, quamvis & de horum cultura subinde inculcare soleant Scriptores Juris naturalis. (m) Non enim video, quomodo beatitudo hominis æterna, & quam hæc præsupponit, animæ humanæ immortalitas, *ex lumine rationis* demonstrari possit.

19. Quid quod & μετάβασιν hic vitamus; Ostendimus enim, *hujus beatitudinis* tractationem solis Theologis esse relinquendam. (n)

20. Et quidem recte hic distinguitur *possibilitas* ab *actu*. (o) Et nempe id cognoscit ratio, immortalitatem animæ non esse impossibilem respectu Dei, nullius enim creaturæ duratio in æternum involvit contradictionem. (p)

21. Sed *animam actu immortalem esse*, Deumque hanc possibilitatem voluisse in actum deducere, id philosophice demonstrari posse, nego.

22. Idque ideo, quia omnis demonstratio ultimo debet peti ex definitione rei. (q) At anima perfectam sui definitionem ignorat. Et quamvis id quasi palpet, se esse ens cogitans, nulla tamen est connexio necessaria inter cogitationem & durationem æternam.

23. Hinc etsi per totum vitæ spatium homo animam suam, aut ea, quæ possidet bona, scrutetur, (r) nihil tamen firmi seposita scriptura sacra scruta-

(h) l. 1. c. 1. § 23. seq. (i) Albert. c. 2. §. 15. seq. p. 67. seq. (l) *Ut nempe bona fortunæ 1. adhibeantur ad exercendas virtutes, 2. perficiendum intellectum, 3. bona corporis*. conf. Albert. c. 4. (m) *Ut facit Alberti* c. 2. §. 11. p. 64. (n) vide l. 1. c. 1. §. 169. & c. 2. §. 141. seq. (o) Conf. Alb. c. 2. §. 10. p. 61. (p) *Aliud est fuisse ab æterno, quod soli Deo competit*. (q) *Per tradita* l. 1. c. 3. §. 35. & passim. (r) *Quod jubet Alberti* d. §. 10. p. 61. *ubi simul Henricum Morum censet sine causa. Recte enim Morus differentiam inter spiritum & corpus quærit non in extensione seu amplitudine, sed in penetratione & divisione. Sed hæc ad immortalitatem animæ non pertinent. Est*

ſcrutabitur, ut adeo & hæc doctrina pertineat ad myſteria fidei & prærogativas Chriſtianorum præ Gentilibus.

24. Nam quod *Gentiles* immortalitatem animæ aſſerentes (s) attinet, eos certiſſimum eſt, vel aliorum relationi id acceptum tuliſſe, quod nonnulli tacite ſubinnuunt, ad conſenſum gentium hic ſolum provocantes, (t) aut argumentis obſcuris (u) & vix probabilibus (x) ſententiam ſuam adſtruentes, vel demonſtrationibus fuiſſe uſos falſam & heterodoxam hypotheſin præſupponentibus.

25. Scilicet communiter Philoſophi gentiles duo principia coæterna ſtatuebant, Deum & materiam primam.

26. Quod autem animas hominum attinet, alii eas ex potentia materiæ eſſe eductas opinabantur, & ſic morales, quod faciebant Epicurei.

27. Alii contra, ut Platonici, putabant animas humanas eſſe effluvia eſſentiæ divinæ, creatasque ſimul in univerſum, ut ſeparatim exiſterent poſtea autem neſcio qua inſana contemplatione materiæ meruiſſe, ut corporibus velut compedibus vincirentur. Hinc eſſentiam hominis conſiſtere in ſola anima, eam vero ut divinæ particulam auræ eſſe immortalem aut certe longius duraturam. (y)

28. Pergo ad *corpus*. Hujus machinam ſi homo conſideret, deprehendet corporis fulturis animum ſuſtineri, & hoc male ſe habente animum quoque parum præclari efficere poſſe. (z) Inter bona autem corporis eminet vita, poſt hanc ſanitas corporis, tum membrorum integritas bonorum claſſes occupant. *Vita* ſublata tollitur unio corporis cum anima, *ſanitate* totius corporis proſtrata impeditur anima in functionibus pleriſque exterioribus, *integritate membrorum* violata, iſtæ ſaltem functiones, quarum gratia anima iſto membro habebat opus, ſiſtuntur.

29. Fluit exinde præceptum: VITAM (a) SANITATI, SANITATEM INTEGRITATI MEMBRORUM PRÆFER.

30.

Eſt enim differentia inter ſpiritum & animam. Ille mortalis eſt, hæc immortalis. Sed iſta non intelligit Alberti cum ſuis Peripateticis, intelligebat vero olim Lutherus, apertet res partes hominis ex ſcriptura agnoſcens: corpus, ſpiritum, animam. Dicemus alibi fuſius. (s) *Quos adducit Alberti* d. l. p. 62. (t) *Ut Seneca* Epiſt. 117. ap. Alb. d. l. p. 62. (u) *Ut Ariſtoteles* ibid. *ab operatione animæ propriæ, in qua non communicat operatio corporalis, (forte reſpexit ad ſomnum.)* (x) *A conſenſu philoſophorum præclariſſimorum.* Albert. d. 62. (y) *vid. Albert.* p. 66. *& de Stoicis* p. 63. *Horum reſpectu ergo anima foret immortalis fere eo ſenſu, quo uſu Juris civilis quædam actiones ſunt perpetuæ. Adde quoad hos tres* §§. Diſput. noſtr. de jure circa ſomnum c. 1. §. 4. (z) Puſend. §. 14. *(Inſtit. Juriſpr. div.)* (a) *Vitam etiam bonis animi naturalibus præ-*

 ferri

30. Hæc omnia tamen, quæ hactenus speciatim exposuimus, præcepta ex primo limitationem accipiunt. Conservationi enim tranquillitatis communis subordinanda sunt bona animi utraque, postponenda vita, sanitas, integritas, divitiæ & reliqua bona minora.

31. Ducit eo hominem contemplatio totius, hoc est, unionis animæ cum corpore, ut jam sæpius inculcavimus. (b) Præterea eadem meditatio ostendit homini, eum quoad potentias animi & vires corporis esse *substantiam finitam*, adeoque multa esse, quæ non sunt in nostra potestate, quæ appetere velle frustraneum & sic stultum foret.

32. Oritur hinc aliud præceptum: SUPRA VIRES NON NITENDUM. (c)

33. Ad has regulas puto commode referri posse conclusiones omnes de officio hominis intuitu sui ipsius ab aliis fusius expositas, ac ex iisdem quæstiones controversas facile posse definiri.

34. Tales conclusiones sunt, (d) ut homo iis, quæ in *sua potestate* sunt, optime & ad præscriptum rationis utatur.

35. Ut homo, ubi prudentiæ humanæ locus est, actiones suas cœcæ velut *aleæ* non committat.

36. Ut homo non ab *eventu* actionum prudentiam & justitiam tam suam quam alienam æstimet.

37. Ut a proposito recte formato homo per *metum* aut *voluntatem* se non patiatur abripere.

38. Ut se rebus, quas sibi accommodare nequit, *accommodet*.

39. Ut in præsentibus *securitatem*, circa futura nimiam *curiositatem* evitet.

40. Ut

ferri vult Alberti c. 2. §. 29. 30. *Unde concludit, ad vitam conservandam pati me debere applicationem medicamenti, e quo probabiliter aut certo secutura sit ingenii aut memoriæ imbecillitas. Hanc conclusionem concedo, non thesin. Ideo enim conclusio vera est, non quia ingenium & memoria sunt bona animi naturalia, sed quia una cum vita perirent & ingenium & memoria, non igitur inter diversa bona conferenda unius conservatio cum alterius debilitatione, sed unius conservatio cum alterius totali corruptione. An ergo putat D. Alberti, assumi debere medicamentum, ex quo certo sequatur furor perpetuus, ad conservandam vitam? Ita videtur sequi ex ejus thesi, quia ratio est bonum animi naturale. Ego vero contra sentio ob dicta* §. 16. (b) *Et quia animal rationale nil aliud est, quam sociale.* (c) Pufend. §. 7. & 8. (d) *In his quæ sequuntur usque ad §. 66. fere consistit cultura animi, quatenus dirigit corpus. Vide* Pufend. §. 13. *initio, quem etiam quoad has conclusiones omnino conjunge a* §. 7. ad §. 15. *& fusius ea demonstravi in Germanica introductione ad Ethicam per integr.*

40. Ut in secundis rebus *insolentiam*, in adversis *desperationem* fugiat.

41. Ut omni studio opinionem *boni viri* conservet, eamque per calumniam aliorum læsam, quantum possibile, suo nitori restituat.

42. Ut ex factis præclaris & generi humano proficuis solum *famam* quærat.

43. Ut *honore* utatur ad benefaciendum aliis.

44. Ut ab *arrogantia* & vana *gloria*, præprimis de rebus inanibus, abstineat.

45. Ut æquo animo ferat, si *occasio deficiat* præstantiam suam exercendi.

46. Ut sua sorte *contentus* vivat, & reliqua tanquam ad se nihil pertinentia adspiciat.

47. Ut in comparandis opibus innocentem *industriam* adhibeat.

48. Ut *paucis* sit contentus.

49. Ut paucis utatur, tanquam subsidiis necessitatis propriæ & benefaciendi aliis.

50. Ut animum adsuefaciat, *ne amissis opibus* coincidat.

51. Ut erogationem earum ita temperet, ne illas circa rationem *dissipet*.

52. Ut *doloribus* non necessariis abstineat.

53. Ut *delectationibus* sensuum fruatur modice.

54. Ut *affectus* suos in potestate habeat.

55. Ut *lætitia* non utatur super alienis malis aut rebus ineptis.

56. Ut *tristitiam* exterminet, nisi quatenus ad misericordiam & pœnitentiam ea habet opus.

57. Ut objectum dignum & honestum ita *amet*, ne aliis officiis remoram injiciat, neve eo amisso morbus oriatur.

58. Ut *odio* hominum & *invidia* plane vacuus sit.

59. Ut *spe* super rebus vanis, incertis & impossibilibus non frustra se fatiget.

60. Ut *metui & iræ* tanquam affectibus humanæ menti inimicis ac valde perniciosis omni studio reluctetur.

61. Ut tempestive honestum *vitæ genus*, secundum impulsum genii, corporis atque ingenii habilitatem, natalium conditionem, fortunæ bona, parentum autoritatem, imperantium civilium jussum, occasionem aut necessitatem eligat.

62. Ut *studia literarum* non rejiciat, tanquam quæ hominem ineptum reddant ad negotia pacis & belli, sed potius iis innatam bonam indolem perficiat.

63. Ut tamen non *inanibus literis* operam det, sed utilibus aut elegantibus.

64. Ut ſtudia ad *uſum vitæ* humanæ attemperet, non temporis fallendi gratia, & cum neglectu aliorum officiorum iis ſe immergat.

65. Ut *rationem* magis quam autoritatem ſequatur, & pertinaciam erroneam defendendi ſupprimat. (e)

66. Atque in his fere conſentiunt Eruditi: Jam de *quæſtionibus controverſis* videndum. Initio quidem de *poteſtate hominis in propriam vitam.* (f)

67. Ubi id quidem nemo ſanus negaverit, non licite ſaltem, ſed & longe honeſtius eum facere, qui *probabilem occaſionem brevioris vitæ*, ut aliis inſerviat, elegerit, quam qui ingloriam & domi deſidem quæſierit, ut ad extremas ætatis metas pervenire poſſit. (g)

68. Neque illud dubium, poſſe quem jure ab imperante adigi, ut *improbabile mortis periculum* ſe pro utilitate aliorum conjiciat. (h)

69. Quin & *citra* hujusmodi *imperium* aliquis cæteris paribus pro aliorum utilitate ejusmodi periculum ſubire poterit. (i)

70. At de *autochiria* gravior inſpectio. (l) *Pro lubitu* ſibi vitam abrumpere in Deum & ſocietatem humanam eſſe injurium, ex ſupra dictis patet.

71. Idem ſentiendum, ſi quis *tædio moleſtiarum* & *indignatione malorum communium*, vel *metu dolorum*, quibus fortiter toleratis exemplo ſuo prodeſſe poterat, mortem ſibi inferat.

72. Nec excuſabitur, qui *alieno miniſterio* hic utitur.

73. Multo minus probandæ *leges civiles*, vel jubentes, vel permittentes civibus nihil delinquentibus ultro vitam projicere.

74. At, ſi quis videat ſe victurum deinceps *in probrum* DEI, aut certitudine moraliter infallibili cognoſcat mortem ſibi paulo poſt ab hoſte, aut ſævo principe cum *cruciatu intolerabili* adferendam, aut ob *prætenſa delicta*, etſi ſit innoxius, a principe jubeatur mortem ſibi accelerare, aut ea acceleratione *ignominiam carnificis* evitare ipſi concedatur; difficillimum erit, ex *ſolo rationis lumine* hunc convincere, ut his caſibus a proprici-

(e) *Omiſſus fuit* §. 14. Puſend. *de cura corporis, cujus ſumma hæc eſt: Cura, ut ſit mens ſana in corpore ſano, & ut illud ad laborem potius & patientiam induretur, quam deliciis & molli otio frangatur. Dictum de magna utilitate indurationis quoad hominem ipſum induratum, & temperantia commendata.* (f) *Erroneas opiniones quaſi homo poſſit pro lubitu vitam abjicere, recenſet* Puſend. §. 17. initio p. 261. (g) *Notum emblema cum inſcriptione: Aliis inſerviendo conſumor. Habita quidem fuit Lipſiæ diſputatio contra hanc doctrinam* Dn. Puſend. §. 17. *Sed autor vel lucubrando & conſcribendo iſtam diſputationem, eam facto refutavit.* (h) Puf. §. 18. (i) *Si quis partem innocentem in bello adjuvet*, Puf. §. 18. (l) *Quoad* §. 70-79. vid. Puf. §. 19.

pricidio abstinere debeat, cum moraliter hic certum sit, ejusmodi homines servatione vitæ nec sibi nec aliis utilitatem afferre posse.

75. Eo tamen referre nolim, qui ob evitandam *quamcunque ignominiam* nullo vero fundamento subnixam, mortem sibi consciverunt, (unde dissimilia sunt exempla Socratis & Catonis, quamvis hos Cicero comparet.) (m)

76. Neque pueros aut fœminas, qui morte voluntaria *pudicitiæ* declinarunt violationem. (n) Etsi hi magis excusationem mereantur.

77. Quod si quis opinatus fuerit, *plus boni* (o) semper esse in *vita*, quam *mali*, etiam in exquisitissimis *doloribus*, is forte experientia acutorum quorundam dolorum, (p) sed patientiam communem hominis non excedentium, ad præconceptam hanc opinionem fuit seductus, vel historiæ (q) Jobi, viri alias patientissimi (r) oblitus.

78. At dices, *scriptura* docet, omnes avtochires absque discrimine posito, pœnæ externæ esse obnoxios. Bene, inquam, si Scriptura hoc docet, (s) si avtochiria ista pugnat cum beatitudine æterna. At nos de dictamine rationis & felicitate hominis temporali sumus soliciti.

79. Igitur reliquam litem *Theologis* expediendam relinquimus, quibus non magis contradicimus ac Physicus, inculcans quod virgo non pariat. (t)

80. Sequitur, (u) ut videamus de conservatione sui, conjuncta cum *propulsatione violentiæ* ab altero illatæ, quæ *defensio* appellatur. Hæc vero quatenus instituatur *sine læsione* ejus, qui malum nobis machinatur, quin licita sit, nullum habet dubium.

81. At quatenus *cum lædentis pernicie* conjuncta est, videtur equidem ea tranquillitati & utilitati societatis humanæ esse adversa.

82. Sed videtur; nam tantum abest, ut adversa sit, ut potius ratio dictitet, proscriptionem defensionis ejusmodi violentæ haud quicquam paci sed exitio generis humani conducere. (x)

N 3 83. Nec

(m) *Talis enim ignominia est malum, quo tolerato, quod non difficile est, possum prodesse civitati. Locum Ciceronis habet* Pufend. p. 266. (n) *Vera enim pudicitia non potest auferri.. Et ignominia, quæ violenter stupratos manet, fundamento destituitur.* (o) *Sic opinatur Alberti* c. 2. p. 74. init. (p) *v. g. Podagræ, calculi.* (q) *Qui a nimiis doloribus superatus sæpe optabat mortem.* (r) *Hoc notandum, alias exemplum huc non quadraret.* (s) *Loquor conditionate, adeoque hic neque aliquid affirmo, neque nego. Magis tamen inclino in negativam, quia nondum vidi textum scripturæ, ita universaliter loquentem.* (t) *Aliud ergo est: Omnis avtochir peccat. Aliud: ex lumine naturæ demonstrari potest, quod omnis avtochir peccet.* (u) *Cum his & seqq. §§. usque ad §. 123. conferendum* cap. 5. lib. 2. Pufend. (x) Pufend. §. 1.

83. Nec obſtat *religio Chriſtiana.* Nam quamvis aggreſſor in periculo damnationis verſetur, ſi interficiatur, unde nonnulli putarunt, laudabilius eum facturum, qui tum occidi, quam occidere mavult; aut contra regulas juſtitiæ peccaturum invaſum, ſi minus ſuum malum cum aggreſſoris majori malo depellere intendat, plurimæ tamen ſunt rationes, quibus ad hanc objectionem reſponderi poterit. (y)

84. Illa vero diſtinctio, utrum is, qui invaditur, ſit perſona ſocietati utilior quam invaſor, annon, ita ut priori caſu defenſio violenta ſit licita, poſteriori illicita, ſi eam ita generaliter ſpectes, ad præſens negotium plane eſt inepta. (z)

85. Alia quæſtio eſt, annon *defenſio violenta* quam hactenus licitam eſſe oſtendimus, etiam *homini ſit præcepta?* Alii eam ſimpliciter affirmant, prætendentes, eum, qui illam omittat, αὐτοχειρίαν committere. (a)

86. Alii præfatam diſtinctionem huc applicant, defenſionem non ex licitis ſaltem ſed & præceptam eſſe, ſi aliorum multum interſit, ut qui invaditur, ſit ſuperſtes. (b)

87. At ſi ſibi duntaxat vivat, ad licita tantum (c) pertinere cruentam hanc defenſionem, præprimis, ubi invaſoris vita multis ſit utilis, (d) & probabiliter prævideatur, eum, ſi interficiatur, damnationis æternæ fore reum. (e)

88. Nobis, ut una fidelia duos (f) dealbemus parietes, id cumprimis vide-

(y) 1. *Quia iſtud periculum dependet ab invadentis arbitrio,* 2. *quia omiſſio mea non eſt medium ipſum ſalvandi,* 3. *quia ſæpiſſime evenit, ut invaſus non ita ſit paratus, ut certiſſime vitam æternam ſibi pollicere poſſit. Puſend.* §. 14. *Albert.* c. 3. §. 13. p. 82. (z) *Quia non licet invaſo in tanto periculo ita ſcrupuloſe deliberare, uter ſit utilior. Porro ſequeretur cœlibem non poſſe interficere uxoratum multorum liberorum patrem, quod eſt abſurdum. Denique ſinguli homines, quamvis diverſis modis, poſſunt ſocietati prodeſſe, de quarum utilitatum prærogativa vix diuturna deliberatione quid certi definiri poſſit. Puſend.* d. §. 14. p. 299. (a) *Quod facit Alberti* d. l. p. 81. 82. *ſed nondum demonſtravit, ſemper eſſe avtochiriam. Et, ſi ſemper eſſet avtochiria, ſi non reſiſterem me interficere volenti, eſſet etiam avtochiria, ſi reus capitis ſe non defenderet adverſus carnificem. Quin necdum probatum, quod omnis avtochiria ſit peccatum.* Vid. §. 78. ſeqq. conf. §. 92. (b) *Diſtinctio hujus & ſequentis* §. *eſt Dn. Puſend.* d. c. 5. §. 2. 270. (c) *Reſpondeo* infra §. 94. (d) *Concedo, ſi ſit magiſtratus per* §. 88. *nego, ſi non ſit. Adde jam notata ex ipſo Puſend.* ad §. 84. lit. z. (e) *Et hic obligatus eſſe poſſum, quia ego teneor inpoſterum ſocietati prodeſſe* per §. 94. & *quia interfectio mea non eſt medium ipſius ſalutem æternam conſervandi.* vide §. 83. lit. y. (f) *Intel-*

lige

videtur conſiderandum. Utrum *invaſor imperium* habeat in invaſum, an non? Priori modo ſi imperium ſit *ſummum*, tantum abeſt, ut obligari invaſum ad defenſionem cruentam arbitrer, ut potius obligatum putem, illam omittere.

89. Turbaretur enim profecto tranquillitas omnium rerum publicarum, ſi ſubditis permitteretur poteſtas cum violentia reſiſtendi principibus aut eorum miniſtris.

90. Neque excuſabit invaſum, ſi dicat, principem poteſtate ſua abuſum fuiſſe, eumque injuſte invaſiſſe, quoniam inter eos, qui ſola communione juris naturalis utuntur, quales quoque ſunt princeps & ſubditi, (g) ſi nimirum inter ſe collidantur, (h) juſtitia & injuſtitia actionum non ſunt remedia apta ad definiendas controverſias. (i)

91. Quodſi invaſor imperium *ſummo minus* habeat, non dicam equidem, laudabilius invaſum eſſe facturum, ſi ſe interfici patiatur, (l) id tamen effecturum arbitror hoc imperium, ut excuſari poſſit invaſus, ſi ſe a Domino, Patre &c. patiatur interfici.

92. Neque ut *αὐτόχειρ* conſiderari merebitur, (m) aut illi, qui alieno miniſterio in ſui internecione utitur, (n) comparari; Hic enim propricidium appetit & jubet, ille ſerio abhorret, idque averſatur & ſaltem non reſiſtit; quæ non reſiſtentia, an hic peccatum ſit, in quæſtione eſt.

93. Si tamen *imperium* ſummum cum *minori* concurrat, ut ſi miles a patre hoſti inſerviente invadatur, non licitam ſaltem, ſed & cum obligatione conjunctam cæteris paribus (o) defenſionem violentam opinor.

94. Quod ſi denique aggreſſor in aggreſſum *imperio careat*, etſi aliis imperet, etſi invaſus ſibi duntaxat vivat (ſibi vero vivere non debet;) obligatum hunc arbitror, ut ſe, etiam cum internecione aggreſſoris defendat, quia aggreſſor in aggreſſione evidenter ſocialitatem rumpit, (p) ac ſpes

---

lige hoc non tantum de ſententia D. Alberti & Dn. Puſend. in §. 85. 86. 87. *ſed & de utraque quaſtione, & qua proponitur* §. 84. *(quorſum pertinent verba finalia* hujus §. & §. 91.) *& qua proponitur* §. 85. (g) *Patebit hoc ex libro III. ubi ex jure natura deducemus officia principis & ſubditorum.* (h) *Alias ſubditi, quatenus non diſſident a Principe, reguntur lege civili.* (i) *Non enim incurrunt in ſenſus. Accedit, quod in ipſa ſtructura monarchia ſubditi ſe abdicaverint omni judicio de actionibus principum, cum ſine hac abdicatione tranquillitas communis non poſſit ſubſiſtere.* (l) *vid. Dn. Puſend.* d. c. 5. §. 14. *ubi locum ex Platone affert.* (m) *vide* §. 85. (n) *vide* §. 71. (o) *h. e. non debet quarere in acie patrem. Si tamen caſu a patre invadatur, debet ſe defendere cum nece patris quidem ſed hoſtis Reip.* Conf. Puſendorf. d. l. pag. 300. (p) *Hinc patet licentia defenſionis.*

ſpes incertiſſima eſt, eum emendatum iri: aggreſſus vero obligatur utilitatem aliorum impoſterum, quantum in ſe eſt, promovere autem ſine hac defenſione violenta nequit. (q)

95. Ut autem hæc ſui *defenſio* pro *juſta* haberi poſſit, nonnulla ejus *requiſita* conſiderari merentur, quæ ſub vulgato titulo *moderaminis inculpatæ* tutelæ comprehenduntur. De quo uti multi multa, commentatores quidem juris Civilis plerumque confuſe, (r) Theologi vero Pontificiæ Religionis ſæpius impie (s) ſcripſerunt; ita res ſine diſtinctione inter ſtatum *æqualitatis* & *imperii* ſeu naturalem & civilem expediri nequit.

96. Differentia autem inter utrumque ſtatum, quod inculpatam tutelam attinet, potiſſimum in tribus momentis ſe exerit, (1) intuitu *injuriæ inferendæ*, (2) ratione *temporis a quo*, (3) *reſpectu durationis*.

97. Qui in ſtatu *naturali* vivunt, illi *quamcunque injuriam*, etiam minimam violenter &, ſi aliter eam evadere nequeant, etiam cum internecione adverſarii, repellere juſte poſſunt.

98. Dico *juſte*, unde aliorum diſtinctiones (t) inter impunitatem & impeccabilitatem, aut inter id, quod de facto fiat inter homines, & quod ſecundum rigorem naturæ fieri debeat, non moror.

99. Manent enim in hoc ſtatu inconcuſſa hæc axiomata: *Læſo adverſus hoſtem*, (u) quamdiu in ſtatu hoſtilitatis manet, (x) *jus competere in infinitum;* Item, *Lædentem* & ita vinculum ſocialitatis abrumpentem, donec in ſtatum pacis mecum redire paratus ſit, *nullum habet jus officia ſocialitatis a me expetendi.*

100. Quæ vero in contrarium afferri ſolet *æqualitas*, (y) quam jus naturæ in reſiſtendo hac parte exigat, nulla ratione firmatur, & conſcientia (z) regulis iſtis oppoſita pro erronea erit habenda.

101. Cæ-

(q) *Hinc obligatio.* (r) *Confundentes videl. ſtatum naturalem cum civili.* (s) *Permittentes in civitate etiam interficere alterum propter metum falſi teſtimonii.* Conf. Puſend. d. c. 5. §. 3. & 7. (t) *Sunt hæ diſtinctiones Albertinæ* c. 3. §. 24. p. 86. (u) *Aliud adverſus eos, qui proprie hoſtes non ſunt: Ut ſunt ſubditi hoſtis qua tales, præprimis infantes, ſenes &c. in quos quidem licentia eſt, non jus.* (x) *Notanda hæc limitatio. Hic enim multiplicat injurias injuriis, etiam vitam adimere paratus, ſi reſarcire jus meum velim. Alia ratio eſt, ſi velit redire in ſtatum pacis. Unde in victum non eſt jus proprie dictum in infinitum.* (y) *Quod tantum eſſe debeat malum, quod infertur, quanta fuit læſio, quæ eſt ſententia Alberti* c. §. 23. 24. *quaſi læſio & malum paſſionis ſint res in commercio. Æqualitas enim de his rebus, quæ in commercio ſunt, prædicatur.* (z) *Ad cujus tribunal pro more, quoties rationibus deſtituitur, provocat Alberti.*

101. Cæterum uti in *statu integritatis* nulla læsio metuenda fuisset, ita neque in hac, (a) neque in reliquis (b) quæstionibus de defensione sui ex analogia status integri aliquid nostræ sententiæ opponi poterit.

102. At in *statu civili* libertas hæc se ipsum defendendi in dubio hactenus videtur restricta, ut tantum liceat *vitam* aut alias *irreparabile bonum* ita defendere. (c)

103. Deinde in *statu naturali initium* moderatæ defensionis incipit, cum liquido apparet, alterum circa inferendam mihi injuriam occupari, (d) licet conatus suos nondum plene expromserit, adeoque licebit adhuc noxam apparentem occupare.

104. At in *statu civili* ab *eo demum tempore* incipit, cum aggressor voluntatem injuria me afficiendi præ se ferens & viribus instrumentisque nocendi instructus, jam intra illum locum extiterit, ex quo re ipsa nocere possit, computatio quoque illo spatio, quo opus est, si ego prævenire quam præveniri malim.

105. *Modicus* tamen *excessus* invasum propter præsumptam perturbationem animi hic excusabit. (e)

106. Ergo nisi aggressi culpa præcesserit, non præcise obligabitur ad *fugam*, si in aperto loco fuerit constitutus, nisi fugere commode possit. (f)

107. Inter somnia vero Moralistarum referendum est, quod multi requirant *paritatem armorum*.

108. Denique in *civitate* defensio *durat*, donec periculum injuriæ futuræ fuerit evasum.

109. At in *statu naturali* licebit etiam injuriam illatam vindicare.

110. Ex his differentiis & potissimum ex prima (g) facillime controversiæ de defensione *bonorum vita majorum* dijudicari poterunt. 111.

(a) *Quod tamen facit Alberti* d. §. 23. *asserens, ideo non licere hic in infinitum, quoniam in statu integritatis omnis absuisset inæqualitas. Quamvis & hæc assertio mereatur inspectionem. Nam ipse imperium vult fuisse in statu integro. Deinde etsi nulla fuisset inæqualitas in contractibus, tamen nec proprie fuisset æqualitas, quia contractus non fuissent in statu integro, quatenus de meo & tuo fiunt. Imo nec omnes contractus præsupponunt æqualitatem, ut gratuiti.* (b) Conf. Alb. d. c. 3. §. 17. *ubi de læsione innocentis. In statu integro nihil quod innocentes læsisset, fuisset adbibitum. Tracto* infra §. 162. (b) *In reparabilibus enim sunt judicia. Voco autem reparabilia omnia, quæ sunt in commercio, ita ut spes sit, vel ea, vel eorum æstimationem per judicia recuperari posse.* (d) *v.g. conscribere militem cum intentione me invadendi.* (e) *v.g. si ostium prope fuerit apertum, quod videre facile potuerit, in perturbatione tamen non viderit.* (f) vide Pufend. §. 9. & omnino §. 13. (g) §. 97 & 102.

111. Nam in ſtatu *naturali* eorum defenſio cruenta haud dubie erit licita, erga quæſtio ſaltem remanet de *ſtatu civili.*

112. Igitur *membrorum integritatem* defendere cum internecione aggreſſoris juſte potero, quia periculum vitæ eſt conjunctum. (h)

113. Unde qui ajunt, (i) periculum mutilationis membri non ſufficere, ſi vita morali certitudine ſalva ſit, idem videntur ſtatuere, ac ſi dicerem, elephantem poſſe volare, ſi habeat alas.

114. De *pudicitia* difficilior inſpectio eſt. (l) Sive enim hanc phyſice conſideres, reparari poterit per æquivalens, ſive moraliter, eadem auferri non poterit me invito, quia eſt bonum animi.

115. Equidem hactenus putavi, licentiam defenſionis cruentæ hac parte exinde deduci poſſe; quod virgo periculum ſubeat, ſaltem ad momentum delectationem ex alterius congreſſu illicito percipiendi; adeoque hunc juſtum de peccato alterius participandi metum pro damno irreparabili habendum eſſe, cum factum nequeat infectum fieri, & peccata æſtimationem inter homines non recipiant.

116. Sed re curatius penſitata neque hæc ratio videtur ſufficere. Præterquam enim, quod eadem non in læſione omnis pudicitiæ (m) procedat, illa delectatio momentanea vim patientis, ſi maxime peccatum eſt, pro tali tamen ex ſola rationis lumine non poterit demonſtrari.

117. Quod ſi tamen ex eo, quod communiter fieri ſolet, conjecturam de præſumpta voluntate principum ſumere velimus, dicerem; in dubio præſumi principem & hanc defenſionem permittere voluiſſe. Nam in exemplis, (n) quas hiſtoriæ nobis ſuppeditant, illi, qui imperium habuerunt, defenſiones ejusmodi, ſi non ſemper, certe plerumque laudarunt & approbarunt, nonnunquam etiam decorarunt præmio.

118. *Alapam* (o) vero, aut falſum alterius *teſtimonium* in civitate per internecionem ejus, a quo metuimus, avertere juſte poſſe & rationi & moribus univerſalibus repugnat; Alapa enim eſt bonum reparabile, falſum teſtimonium vero ad invaſiones violentas plane non pertinet.

119. Eadem de defenſione *honoris* & *exiſtimationis* dicenda ſunt. (p)

120. De

(h) Puf. §. 10. (i) *Quod facit Alberti* c. 3. §. 15. (l) *Expendenda ſunt ea, quæ habet Puſend.* l. 2. c. 5. §. 11. & de O. H. l. 1. c. 5. §. 15. & *Alb.* c. 3. §. 26. *Prior hanc rationem affert, quod quis id fœminæ invitæ eripere velit, cujus integritate ejus ſexus decus maxime æſtimatur, & efficiat, ut hoſti ex ſuo ſanguine prolem ſuſcitare cogatur. Poſterior non putat, pro pudicitia licere aggreſſorem interfici, quia inter vitam & pudicitiam non ſit proportio.* Sed vide §. 100. & 102. (m) *Non in attentata pueri pudicitia.* (n) *Quæ plura ſuppeditat* Puf. §. 11. (o) Puf. §. 7. & 12. (p) Alb. c. 3. §. 29.

120. De defensionibus vero *rerum* sic tenendum. Ubi erepta subsidio Magistratus recuperari possunt, non licebit ad cædem usque invasoris progredi, nisi in eo casu, ubi qui res nostras ereptum venit, in judicium adduci non potest. Quo intuitu licitum est occidere *prædones*, ac *fures nocturnos*. (q)

121. Id vero ad moderamen inculpatæ tutelæ neque in statu naturali neque in civili requiritur, ut *invasor dolo malo* exitium mihi intentet. Valebit enim idem adversus eum quoque, qui per errorem (etiam justum) me aggreditur. Nam ut alia taceam, jam supra posuimus canonem: errorem æquius imputari erranti quam tertio. (r)

122. Simul illud patet, moderamen tutelæ cum jure nitatur, & species sit homicidii casualis, nullam mereri *pœnam*. Unde quæ a legibus civilibus casuali homicidio coërcitiones quandoque fuerunt impositæ, pœnæ proprie dictæ non sunt. (s)

123. Ex dictis vero patet, hominem ad avertendum periculum vitæ, non tantum instinctu naturæ ferri, sed & *jus* eidem ex dictamine rectæ rationis competere. Solet vero istud vitæ periculum, si ei nulla via, excepta una, resisti possit, uno vocabulo appellari *necessitas*. (t)

124. Unde ex tribus, quas nonnulli faciunt, necessitatis speciebus, quarum alia sit *ad honestatem*, *ad incolumitatem* altera, tertia ad *commoditatem*, sola media hujus est loci.

125. Quæ, etsi communiter a Scholasticis dividatur in *summam*, quam descripsimus, & *gravem*, quam duobus vel pluribus remediis, sed plerumque incommodo altero, altero legibus improbato, (u) evitare possumus, revera tamen gravis huc non pertinet, sed potius ea est, quam modo ad commoditatem tendere diximus.

126. De nostra vero necessitate communiter regula profertur: *Necessitas non habet legem.*

127. Dico *de nostra*; Nam ad necessitatem *commoditatis* eam falsissime exten-

(q) Puf. §. 16. 17. 18. *Dissent. Alb.* §. 28. 30. d. cap. 3. *qui nunquam putat furem interfici posse, nisi simul vitam impetat, quia bona sunt minora vita.* (r) vide l. 1. c. 3. §. 72. *sufficit, quod ille nullum habeat jus me invadendi, ego vero habeam jus me defendendi. Ergo etsi ille mihi proprie non faciat injuriam, nec ego tamen ipsi, me defendendo.* Conf. Puf. §. 5. (s) *Ob quam causam ejusmodi coërcitiones adhibeantur, tradit* Puf. §. 15 *ubi simul exempla.* (t) *Ad* hunc §. & seqq. *junge* Puf. l. 2. c. 6. (u) *Ita v. g. pauper laborat necessitate gravi. Aut enim laborandum aut mendicandum, (utrumque incommodum) aut furandum.*

extendunt sæpius Scholastici (x) in definiendis controversiis specialibus, quod hic semel monuisse sufficiat.

128. De necessitate vero *honestatis* canon intelligi nequit, quia hunc lex producit, at nostra legem non habere asseritur.

129. Quamvis autem axioma hoc in omnium ore versetur, ac multi de eo commentati fuerint, de sensu tamen ejus in genere dubia non omnia tollunt distinctiones ab eruditis (y) Scholasticorum enim & moralistarum pontificiorum ineptias subinde impias (z) præterimus) jam prolatæ, certe illustratione aliqua aliquando indigere videntur.

130. Igitur quæstio est: *An necessitas in legibus exceptionem tacitam faciat; ut legislator non præsumatur subjectum adigere voluisse, ut legem observet, si observatio cum periculo ejusmodi vitæ conjuncta?*

131. Equidem de *legibus humani* fere res controversia caret; regulariter in iis necessitatem exceptionem facere, cum utilitas communis ex utilitate singulorum constet, & regulariter conservatione singulorum magis consulatur communi utilitati, quam observatione legis humanæ. (a)

132. Nisi tamen legislator *aperte* contrarium disposuerit, quæ limitatio jam statui controversiæ inest.

133. Aut nisi *natura negotii*, quale v. g. est bellum, conductus aliorum &c. aliud suadeat.

134. De *legibus divinis* difficillima est inspectio. Optimum videtur, si a notioribus hic progrediamur ad ignota, & ex exemplis nobis formemus conceptum de regula.

135. Lex divina est: *Sabbathum esse colendum.* Hic extra dubium est, *Sabbathum non* violari, si quis aut morbo impeditus gravi domi maneat, aut res ad victum necessarias præparet.

136. Rursus tamen dubium non est, si Princeps idololatra jubeat Sabbathum profanare actionibus eo die prohibitis, potius *mortem esse subeundam.*

137. Denique certum esse arbitror, aliquem, cui a tyranno cultus publicus metu mortis incusso prohibeatur, lege divina haud obligari ad cultum publice periculo mortis persequendum. Exempla enim martyrum sunt heroica, & specialem instinctum divinum præsupponunt. 138.

(x) *Dum putant, ablationem rei alienæ etiam esse licitam in necessitate gravi, forte ad evitandam mendicitatem.* (y) *Maxime a* Puf. §. 2. vide infra §. 142. seq. (z) *Vide modo* lit. x. (a) *Aliam rationem dat* Puf. §. 2. *nempe quia legislatores per eas salutem aut commoditatem hominum promotum iverint, ergo præsumi regulariter, eos ob oculum habuisse teneritatem humanæ naturæ, & quam non possit non homo refugere & amoliri illa, quæ ad ipsius destructionem tendunt.*

138. Lex divina erat: *non comedendos esse a Laicis* (si ita licebit dicere) *panes propositionis*, *non comedendam esse carnem suillam.* Illud vero fame premente *licebat* Davidi; (b) hoc *non licebat* Judæis, quibus ab Ethnicis metu gravissimorum tormentorum id erat injunctum. (c)

139. Igitur ob rationis paritatem infero, *non licuisse* Davidi vesci panibus propositionis, si Saul v.g. id jussisset sub pœna mortis, *licuisse* vero Judæis vesci carne suilla, v.g. in obsidione Hierosolymæ.

140. Habes exempla Præceptorum negativorum, in quibus necessitas modo exceptionem *facit*, modo *non facit*, jam cape exemplum, ubi *nunquam facit* exceptionem.

141. Tale est illud: *non concumbendum cum matre.* (d)

142. Cur igitur sic diverse? Forte distinguendum erit inter leges divinas *positivas* & *naturales*, ita ut positivæ regulariter exceptionem necessitatis secum ferant. (e) At ita obstant, quæ de profanatione Sabbathi, de omissa a Judæis comestione carnis suillæ & modo de concubitu cum matre diximus.

143. Tentabimus, an res ita procedat? Legis divinæ sunt vel *affirmativæ*, vel *negativæ*. Leges *affirmativæ* ex natura sua (f) ut quis obligetur, præsupponunt occasionem, materiam & facultatem agendi, quæ regulariter deesse intelligitur, ubi quid fieri non potest, nisi ipse peream, quocunque modo necessitas (citra culpam tamen meam) (g) adveniat.

144. Ex legibus positivis repete, quæ de Sanctificatione Sabbathi dixi. Quod leges *naturales* attinet, eadem est ratio, sive sint præcepta intendentia obligationem *imperfectam*, ad officia nempe humanitatis exhibenda, (h) sive *perfectam*, v.g. de promissis servandis. (i)

145. At in *negativis* variis distinctionibus erit opus. Initio, unde necessitas habeat *originem:* an a *Deo*, an a *malitia aliorum* hominum? tum: utrum *malitia* hominum principaliter *intendat mortem* inferre, an primario quærat *transgressionem legis?* denique an *medium* evadendi suppeditetur ab *instinctu naturali*, an rursus ab *hominum malitia?*

 146. Quod

(b) Matth. 9. v. 2. (c) *Vide historiam Maccabæorum.* (d) *Hoc ipso Dn. Puf. agnoscit ita grave esse, ut potius mors sit subeunda.* (e) *Hæc est sententia Dn. Pufend. §. 2.* (f) *Vide supra lib. 1. c. 2. §. 11. seq.* (g) *Unde v.g. qui dolo malo vel culpa consumsit mutuo accepta ab aliis, non poterit prætendere necessitatem propriam.* (h) *Vide infra c. 6. §. 16.* (i) *Nam & hic non pecco, si v.g. differo solutionem, in summa necessitate constitutus. Debebat enim alter hoc casu ex officio humanitatis mihi dilationem concedere. Gravior est quæstio, si ipse in pari necessitate sit constitutus. Et hic tamen putarem possidentem esse præferendum.*

146. Quod si itaque necessitas *adveniat a malitia humana* principaliter *mortem* intendente, & *medium* evadendi suppeditet *instinctus naturalis, licebit istud usurpare*, etiamsi alias a Deo sit prohibitum, quia Deus non præsumitur rigorem legis suæ hic velle exercere in utilitatem nequitiæ humanæ, accedit, quod instinctus ad istud medium adhibendum a Deo sit, quia naturalis est.

147. Unde licuisset Judæo, quem alius fame necare ex injusta causa volebat, vitam conservare *esu carnis suillæ*. Ita licebit Christiano in simili necessitate constituto *cibum alienum invito Domino capere*. (1) Habe iterum exempla tam ex lege positiva, quam naturali.

148. Sed si *hoc casu medium evadendi suppeditetur a malitia hominum*, non licebit eo uti, quoniam, qui ejusmodi medium offert, intendit ignominiam Dei, & acceptio ejus plerumque tamen abnegationem divini numinis infert, quo casu Deus potius jacturam vitæ præsentis bono meliori compensaturus esse præsumetur.

149. Ita si Judæo, quem quis fame necare volebat, tertius quidam *infidelis carnem suillam* obtulisset, abstinendum erat ab esu. Ita si *Mater* injuste incarcerato sub conditione *incestus*, aut, ut ex lege naturali exemplum addamus, si alius sub conditione *hominis innocentis* liberationem promittat, liberatio non erit accipienda.

150. Multo minus itaque necessitatem evadere licebit violatione legis divinæ, si is, *qui necessitatis autor est, statim intendat actum legi contrarium*, ob rationis identitatem.

151. Idque procedet, sive *medium* suppeditetur *per novam malitiam*, ut si quis ei, quem tyrannus ad *ejurandam veram religionem* mortis metu cogere vult, liberationem sub conditione *stupri* vel *homicidii* promittat.

152. Sive etiam *instinctus naturalis* me graviter incitet ad vitam servandam. Nam & tum postponenda erit vita contumeliæ divinæ. Ut si *Ethnicus* Judæo, ejurare patriam religionem nolenti *nullum cibum nisi carnem suillam* proponere jussisset.

153. At si necessitas *a Deo* ortum ducat, & medium etiam ab *instinctu mere naturali* suppeditetur, licebit idem adhibere, tum quia medium est a Deo, tum quia actus non tendit ad abnegationem ejusdem.

154. Hinc tempore *famis* licuisset *carne suilla* vesci, licebit *cibo alieno* eam sedare.

155. Alia ratio est, si *medium* eluctandi suppeditet *malitia hominum*, ob conjunctam iterum DEI contumeliam.

156. Ut

(1) *De quo dura infra §. 177. seqq.*

156. Ut si tempore *famis* sub conditione *stupri* vel *homicidii* quis panem promittat.

157. His distinctionibus observatis, puto jam facile responderi posse ad *quæstiones speciales quasvis* de jure necessitatis.

158. De *abscissione membri*, (m) ut vita servetur, non est dubium.

159. Ex *carne* etiam *humanorum cadaverum* tempore famis nutrimentum capere, miserandus cibus est, non nefarius. (n)

160. Quin & miserandum magis quam injustum erit, in ejusmodi necessitate, ut plures serventur, *unius aut quorundam interitum sorte procurare*. (o)

161. Multo magis igitur, (p) si duo in præsens vitæ periculum incidant, in quo utrique sit pereundum, v. g. in naufragium, in hostes; uni quid facere licebit, ex quo *alteri alias perituro fata admoventur*, ut ipse salvus sit, v. g. si ipsum a tabula, quæ utrumque ferre nequit, violenter repellam, si eum clausa porta in periculo vitæ relinquam.

162. Adhuc ergo minus dubium habet, liceri alteri ex necessitate *periculum mortis* aut magnæ læsionis intendere *indirecte*, ita ut non sit propositum ipsi nocere, sed duntaxat se per talem actum, ex quo alteri probabiliter magnum damnum inferatur, defendere, quale quid accedit, si v. g. claudus aut infans vel alius fugientem in via angusta impediat. (q)

163. Ratio in his tribus casibus est eadem; necessitas enim vel a Deo vel a malitia hominum, mortem meam principaliter intendere provenit, medium vero eam evadendi suppeditatur ab instinctu naturali vitam meam conservandi.

164. At inquies, ita committitur homicidium, jure naturali prohibitum? Non arbitror. Lex enim naturalis, homicidium interdicens ipsa habet tacitam exceptionem necessitatis, quoties malitia hominum necessitans principaliter non intendit violationem legis, & medium evadendi suppeditatur ab instinctu naturali, quod fit in adductis exemplis.

165. Aliam esse rationem arbitror ejus, *qui a tyranno, nisi vitam propriam velit perdere, jubetur interficere hominem innocentem*, quia origo necessita-

(m) Pufend. §. 3. (n) *Non obstat præceptum de sepeliendis mortuis.* Vide infra lib. 2. c. 10. (o) *Hic dissentit Zieglerus* ad Grotium. (p) *Nam priores alterum ipsi interimunt, hic saltem non servat.* Conf. Puf. §. 4. (q) *Dissent. Alberti* §. 17. 18. 19. c. 3. p. 84. seq. *quia in statu integro non licuisses interficere innocentem. Sed vide supra notata* ad §. 101. *Caterum quæstio de puerpera, an liceat ejus vitam servare cum internecione infantis, peculiarem meretur inspectionem; quam frigide proponit & tractat Alb.* §. 18.

ceſſitatis venit ab homine, in ſuppeditatione medii principaliter intendente actum legi contrarium.

166. Neque adeo rem hic conficere videtur diſtinctio, utrum princeps civi ſuo quid mandet, tanquam actionem civi propriam, an tanquam meram executionem ejus actionis, quæ proprie imperantis eſſe debeat; ac ſi hoc ultimo caſu, ad quem etiam pertineat occiſio hominis innocentis, non magis factum iſtud civi imputari poſſit, quam gladio aut ſecuri cædes. (r)

167. Nam uti quidem iſta comparatio hominis cum gladio multas patitur diverſitatis rationes, ita vereor, ut juſſa interfectio hominis, quem his, qui jubetur, certo innocentem novit, poſſit appellari mera executio, & cum mandata lectione orationis, in qua multa comprehunduntur mendacia (utpote, quæ non magis crimen eſt, quam ſcriptura verborum blaſphemorum ab actuario judicii facta) comparari. Aut, ſi cædem innocentis ad meram executionem referre velis, quærerem differentiam inter necem hominis innocentis, & mandatum ſtuprum matri inferendum, cujus executionem ita gravem eſſe ac fœdam fatentur omnes, (s) ut generoſum habeatur, mori malle, quam ei patrando ſua membra accommodare. Uti enim hoc ſtuprum ad legem poſitivam infra referremus, ita homicidium haud dubie lege naturali eſt prohibitum.

168. Reſtat ut videamus, an neceſſitas tribuat jus ***ad auferendas res alienas?*** Seu an hoc pacto committatur furtum? Varii hic procedunt varie. (t) Alii enim *furtum committi* arbitrantur, ***ſed nulla pœna plectendum***, qui contradictionem fere videntur involvere, delictum nominantes, quod nullam pœnam mereatur. (u)

169. Alii *caſum neceſſitatis* in hac quæſtione *non eſſe dabilem* putant, ſed argumentatione non firmiter inferente. (x)

170. Alii furtum eſſe negantes, in ſingulis furti definitionibus aſylum quærunt. Hic enim non contrectari *rem alienam* ſtatuunt, (y) reviviſcente hoc caſu communione primæva; Illi dominum non eſſe *jure invitum* affirmant; (z) Iſti non ſubeſſe *fraudulentam* contrectationem arbitrantur, quibus & nos adſtipulamur.

(r) *Defendit his rationibus illius actus licentiam* Puf. I 5. 9. & VIII. 1. §. 5. 6. & de O. H. I. 1. 24. & II. ult. (s) Ipſe Puf. de J. N. dd. ll. (t) *Prolixe* Puf. II. 6. §. 5. 6. 7. *Non omittendum hoc argumentum: Si neceſſitas dat jus in vitam alterius, multo magis in ejus res.* (u) *Hac ſententia defenditur a multis Scholaſticis: Aliud autem eſt nulla pœna, aliud pœnæ mitigatio.* (x) *Ut Zieglerus* in notis ad Grotium. (y) *Ut, ni fallor, Grotius ipſe cui aſſertioni obſtat obligatio de reſtituenda poſtea re.* (z) *His obſtat, quod Domini injuſtitia non omnem pauperem liberet a furto, ſi nempe caſus neceſſitatis non adſit.*

171. Quoniam scilicet in casu extremæ necessitatis officia humanitatis mutantur in obligationem perfectam. Atque hoc, uti cum debitis limitationibus jam alii fusius exposuerunt, ac præterea ex dicendis suo loco (a) patescet; Ita vel ipsi contradicentes concedunt, communiter indigenti, ut magistratum adeat, (indicio, perfectam subesse obligationem) consulentes.

172. Unde profecto, ut uno verbo me expediam, qui in formata specie furtum committi arbitrantur, furti definitionem ignorant.

173. Denique necessitas summa vitæ amittendæ, in quam sine culpa incidimus, jus concedit, *res alienas non pretiosiores nostris perdendi*, ut tamen quandoque in partem damni veniamus, & ejus æstimationem ex parte alteri restituamus, unde dependet æquitas *legis Rhodiæ de jactu*, discissio retium, in quæ navis mea impulsa est. (b)

174. Cæterum difficilior est inspectio, an *necessitas circa res nostras amittendas* versans simile jus in res alienas perdendas concedat? Nam uti necessitas hæc, nisi cum vitæ meæ periculo conjuncta sit, pro summa haberi non poterit, ita quod aliqui inde deducunt, ac si ei, qui pium bellum gerit, liceat occupare locum in solo pacato situm, si certum sit periculum, ne hostis eum locum invadat; etiamsi cautiones ab iis addi solitæ observentur, magis tamen ad ea pertinet, quibus venia indulgetur, quam quæ juris naturalis titulo defendi possunt.

175. Inter eos vero, qui in *statu civili* vivunt, facilius defenditur, propter jussum potissimum aut tolerantiam ejus, qui τὸ κῦρον gerit, v. g. *destructio ædium tempore incendii, præstatio cautionis de damno infecto, concessio itineris ad fundum meum* vicinorum fundis circumdatum, & si quæ sunt similia.

CAPUT III.

DE OFFICIO HOMINIS ERGA ALIOS, ET IN SPECIE DE CUSTODIENDA ÆQUALITATE INTER HOMINES.

SUMMARIA.

Officia hominis vel communia sunt vel specialia. §. 1. *Communia vel absoluta vel hypothetica*, §. 2. 3. *quæ distinctio tamen non magnum usum habet in controversiis definiendis*, §. 4. *quod ostenditur.* §. 5-10. *Inter absoluta primum est, quod ex statu humanitatis*, §. 11. *id est æqualitatis oritur.* §. 12. *Æqualitas hæc*

(a) Vide Cap. 6. §. 20. seq. (b) Puf. II. 6. §. ult.

vel naturalis, §. 13. 14. *vel moralis*, §. 15. *(aequalitas malitia*, §. 16. 17.) *vel Christianismi*. §. 18. *Praeceptum huc pertinens*: ALIUM HOMINEM TANQUAM ÆQUE HOMINEM TRACTA. §. 19. *Esse hoc praeceptum in hac classe generale*. §. 20. 21. *Huc non pertinet aequalitas libertatis seu potestatis*. §. 22-27. *Ex nostro praecepto fluunt quatuor specialia*, §. 28. 29. *duo affirmativa*. §. 32. 33.

§. I.

Sequuntur officia hominum *erga alios* homines. Quæ quidem vel dirigunt homines viventes *in certa societate*, (a) vel respiciunt homines quosvis, *in quacunque societate* vivant.

2. *Communia* hæc vel immediate ex voluntate ortum trahunt, citra & ante omnem consensum humanum, vel præsupponunt jam pacta & conventiones hominum.

3. Posses adeo illa vocare *absoluta*, hæc *hypothetica*. Quod si tamen illa *connata*, hæc *acquisita* appellare velis, non refragabimur, cum absolutis correspondeat obligatio connata, hypotheticis acquisita. (b)

4. Fere enim doctrinæ causa (c) distinctio hæc præceptorum reperta esse videtur, non magnum adeo momentum allatura ad controversias definiendas.

5. Quod enim affertur, (d) inter obligationes a superiore injunctas, & eas, quæ ex mutua conventione oriuntur, *id videri discriminis*, quod hæ quidem statim aliquem non amplius stringant, quando alter prius ab iisdem discessit; illæ autem adhuc tenere possint ad quid præstandum, licet alter in officio mutuo respondere desierit, idque quia per autorem obligationis pensari potest, quod iste minus justo habet, paululum obscurius est. (e)

6. Sicut & illud, quod hactenus tamen obligatio ad exercenda adversus alterum officia juris naturalis, utut a supremo numine injuncta, conveniat cum obligatione ex quavis conventione orta, quod ubi unus ab ea discedat, idem ab altero illa officia postulare amplius nequeat, & præterea hic jus accipit, istum per vim ad satisfactionem adigendi.

7. Quod si tamen, uti videtur, iste horum est sensus, in utrisque præceptis me illi, qui eadem primus violavit, nunquam obligari, obligari tamen posse extra ordinem superiori in præceptis absolutis, dari possunt instantiæ non unæ. 8. Ve-

(a) *De his agemus* lib. 3. (b) *Vide supra l. 1. c. 1. §. 114. & 138. Adde Puf. III. 1. 1.* (c) *Ad ostendendam connexionem capitum.* (d) *A Dn. Pufend. III. 2. 2. cujus verba hic recensentur.* §. 5. & 6. (e) *Clarior enim res fuisset, si Dominus Pufendorffius apposuisset exemplum.*

8. Verum eſt; poteſt Superior (f) me adigere, ut lædenti, cui alias in ſtatu naturali, quamdiu in ſtatu læſionis manebat, non obligabat, læſionem citra ſatisfactionem ab ipſo factam condonem. Cæterum uti hæc voluntas ſuperioris regulariter & citra revelationem peculiarem non præſumitur, ita eadem non ſaltem in præceptis abſolutis, ſed & hypotheticis locum ſibi vindicare poteſt.

9. Nam quis neget, DEUM aut alium imperantem ſubjectum ſibi cæteris paribus adigere poſſe, ut alteri etiam a contractus fide recedenti fidem ſervet, aut rem propriam ipſi eam reſtituere nolenti condonet? &c. (g)

10. Rurſus quod dicitur, (h) abſtrahendo a tali ſuperioris ſpeciali voluntate, in utrisque præceptis lædenti me ad officium reciprocum non teneri, id in obligatione inter pares ſaltem, aut intuitu obligationis, qua ſuperiores homines tenentur inferioribus, haud quaquam vero, niſi principia Monarchomachica ſequi velimus, in obligatione, qua inferiores ſuperioribus obſtricti ſunt, procedit, ſive hoc caſu obligatio oriatur ex præcepto hypothetico, ſive ex abſoluto. (i)

11. Inter *abſoluta* vero præcepta id omnium primum (l) eſſe videtur, quod ex ſtatu hominum oritur, quem ſupra diximus ſtatum *humanitatis*.

12. Quæ cum omnibus in univerſum, ſeu imperantibus ſeu parentibus exiſtat, hactenus *æqualitatem* aliquam inter eos gignit. (m)

13. Et hæc *æqualitas* quidem diverſimode declarari poterit partim ex *dictamine rationis*, partim in ſubſidium aſſumta *revelatione*. *Priori* modo vel ſecundum naturam hominis *rectam*, vel ſecundum *corruptam*.

14. Nam ſi initio conſideres *eſſentiam hominis* & *exiſtentiam*, qua *animal* eſt, ad eandem ſtirpem omnes homines referunt originem, eodem modo propagantur, naſcuntur, moriuntur, naturæ ſuperflua in fœditatem converſa ejiciunt, (n) fortunæ ludibrio omnes ſunt obnoxii &c.

15. Sed hæc quidem *æqualitas naturalis* fere homini cum beſtiis eſt com-

(f) *Hic reſpondetur ad §. 5. de differentia utriusque obligationis.* (g) *Obligatio vero rem alienam reſtituendi fluit ex Dominio, Dominium præſupponit pactum.* (h) *Reſponſio ad §. 6. de convenientia utriusque obligationis.* (i) *Non enim poſſunt ſubditi qua tales principem lædentem lædere, aut officia humanitatis deneganti denegare, aut promiſſa non ſervanti eadem non ſervare, aut eum ad ſatisfactionem in his omnibus cogere.* (l) *Dn. Puſend. III. 2. iſtud conſiderat tanquam præceptum ſpeciale, ex quo nullum aliud profluat, quin & eidem præmittit præceptum de non lædendis aliis.* Vide d. l. 3. c. 1. 2. 3. ab initio. (m) *Hinc proverbium:* Ich bin kein Hund. Ich bin ſo wohl ein Menſch als du. (n) *Hinc proverbium:* An einen Ort gehen, da der Kåyſer in Perſon erſcheinen muß.

communis, nullamque adeo ex se regulam vitæ producere apta, unde magis huc facit *æqualitas juris*, & qua sunt *homines*, quod nimirum omnes, quantiscunque animi, corporis aut fortunæ bonis antecellant alios, non minus tamen juris naturalis officia adversus illos exercere debeant, ac ipsi ab aliis eadem expectant, nec plus licentiæ ipsis concedatur alios injuria afficiendi; quod item illi, qui carent abundantia bonorum corporis, fortunæ, ac animi, non sint deterioris conditionis circa fruitionem communis juris, quam alii.

16. Quodsi insuper *statum hominis corruptum* spectemus, deprehendemus insuper *æqualitatem malitiæ*, qua homines adulti æque pollent viribus alios lædendi, & ipsis damnum inferendi, si non violentia, saltem dolo & fraude.

17. Cave tamen hanc ultimam æqualitatem hic principaliter consideres, quod fecit Hobbesius, cum potius debeat occupare locum appendicis.

18. Inter *Christianos* vero huc omnino facit *a lumine Scripturæ* dependens *æqualitas Christianismi*, quod v. gr. amici DEI non nobilitate, potentia, aut opibus, sed pietatis sinceritate, ad quam omnes æque tenentur, æstimari debeant, ac in extremo judicio, præmiisque ac pœnis posthumis nulla sit ratio habenda eorum, quibus in vita humana mortales præ aliis se efferunt. (o)

19. Ex his itaque, quas hactenus diximus æqualitatibus, potissimum vero ex æqualitate juris oritur *præceptum generale*, officia omnium hominum inter se dirigens: ALIUM HOMINEM TANQUAM ÆQUE HOMINEM TRACTA.

20. Esse vero hoc præceptum in ista classe *generale*, (p) non solum ostendent conclusiones reliquorum exinde deducendorum, sed maximopere probat effatum Salvatoris, summam legis officia erga alios dirigentis hanc esse docentis. *Diliges proximum tuum, sicut te ipsum.*

21. Unde quemadmodum cum hac Christi formula nostra fere concidit, ita affines utrique sunt aliæ ejusdem periphrases, puta: *Quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris*, item: *Quod quisque juris in alterum statuerit, ut ipse eodem jure utatur*, quamvis non sint ita evidentes, & posterius hoc in jure Romano multo usurpetur angustius. (q)

22. Non confundere autem cum ea, quam hactenus exposuimus, æqualitate debemus *æqualitatem libertatis* seu *potestatis*, per quam hactenus

(o) *Huc pertinet proverbium:* Am jüngsten Tage gilt eine Handschrifft so viel als baar Geld. (p) *Vide modo dicta* lit. l. (q) *tit. ff. quod quisque juris* *Confer supra l. 1. c. 4. §. 18.*

nus omnes homines naturaliter ita æquales intelliguntur, quod citra antegressum factum (r) aut pactum humanum nemo potestatis quid in alterum habeat, sed quilibet suarum actionum & virium sit moderator.

23. Hæc enim æqualitas non est inter omnes homines, sed eos saltem, qui vivunt in statu naturali.

24. Ei vero opposita *inæqualitas*, etsi inter eos potissimum deprehendatur, quos jam supra vivere diximus in statu civili, non tamen omnis post civitates demum fuit introducta, sed ex parte provenit a statu patrum familias, civitates antegresso, ut infra suo loco demonstrabitur.

25. Hinc sua sponte fluit, quod præceptum nostrum etiam inter eos, qui quod libertatem inæquales sunt, obtineat, sunt enim & hi æque homines inter se.

26. Id tamen notandum, præceptum nostrum inter eos, qui in statu naturali vivunt, plerumque (s) mutuo producere jus perfectum, inter eos autem, qui vivunt in statu civili, illos, qui imperium habent, obligare saltem imperfecte.

27. Quin in statu civili officia civium inter se ex hoc præcepto propullulantia sæpius ab imperante pro diversitate utilitatis reip. limitari solent.

28. Ut igitur eo melius intelligas, quid per præceptum de custodienda æqualitate hic inculcetur, resolvemus idem in præcepta *quatuor specialia*, duo negativa, duo affirmativa.

29. Scilicet is æqualitatem observat, qui nec sibi plus quam alteri, nec alteri minus quam sibi, (t) sed æqualia utrobique tribuit.

30. Itaque *primum negativum* præceptum inculcat, ne mihi plus tribuam quam alteri, quod fit per *superbiam*. (u)

30. *Alterum negativum* vult, ut ne alteri minus tribuam, quod fit per *læsionem*. (x)

32. *Primum affirmativum*, ut alteri æqualia exhibeam citra pactum, quod fit per *officia humanitatis*.

33. *Secundum*, ut alteri æqualia præstem post pactum, quod fit *servando promissa*. De singulis seorsim.

P 3 CAPUT

(r) *Per* factum *respicio ad patriam potestatem, quæ ex facto educationis oritur, quamvis Dn. Pufend.* III. 2. 9. *facti & pacti vocem videatur synonymice usurpasse, quia ipse & patriam potestatem ex pacto deducit. Dicemus suo loco.* (s) *Propter officia humanitatis, de quibus infra c. 5. §. 16.* (t) *Prius fit per exaltationem sui, posterius per depressionem alterius.* (u) *Per hanc mihi aliquid appono.* (x) *Per hanc alteri quid aufero.*

CAPUT IV.

DE VITANDA SUPERBIA.

SUMMARIA.

Primum praeceptum negativum: VITA SUPERBIAM. §. 1. *Superbia quid?* §. 2. 3. *Quotuplex?* §. 4. 5. 1. *Superbia simpliciter.* §. 6. 2. *Stulta superbia.* §. 7. 8. 9. 3. *Contumelia.* §. 10. 11. *Contumeliae species.* §. 12. 13. 14. 15. *Aliter contumelia vox supponitur a JCtis Romanis.* §. 16. *Doctrina de servis natura orta ex superbia.* §. 17. *Oppositum superbiae modestia.* §. 18. 19.

§. I.

IN primo itaque praecepto negativo: VITA SUPERBIAM, (a) initio ex dictis facile cognosci potest, quid sit *superbia.* Nam sensus praecepti nostri est, ut ne quis, cui peculiare jus non est quaesitum, plus sibi quam reliquis arroget, sed alios aequo secum jure frui permittat.

2. Ergo *superbia* est vitium, quo quis sibi sine justa causa plus tribuit quam aliis.

3. Uti enim illi ad societatem quam maxime sunt idonei, qui facile eadem omnibus permittunt, ita plane insociabiles sunt, qui, dum aliis sese superiores existimant, omnia licere sibi solis volunt, omnia sibi ignoscunt, nihil aliis remittunt, & ante caeteros honorem sibi arrogant, partemque praecipuam ex rebus in medio positis, ubi nullo prae reliquis jure eximio pollent, lapidibus asperis & angulosis ad aedificia incommodis omnino similis.

4. Exserit vero superbia in homine se dupliciter, vel *absque*, vel *cum contemtu* aliorum signis exterioribus, factis, (b) verbis, vultu, risu, dono, (c) pictura &c. declarato.

5. Utraque, sed potissimum tamen prior vel rationibus quibusdam nititur & *praetextibus*, non justis (d) quidem, sed saltem plausibilibus, (e) a virtutibus corporis & ingenii, item honore & divitiis desumtis, vel nequidem praetextus allegare potest.

6. Dif-

(a) *Hoc praeceptum sub praecedenti ipse Dn. Pufend. comprehendit* l. 3. c. 2. §. 6. 7. (b) *Huc etiam refer, si detur levior alapa,* Nasenstüber ꝛc. *Quatenus enim per ea dolor corpori non infertur, pertinent ad meram contumeliam, non ad cap. seq.* (c) *Vel ratione modi donandi, vel ratione personae, quae donat aut cui donatur, vel ratione rei, quae donatur.* (d) *Quia non tollunt aequalitatem humanitatis.* (e) *Comparative, & quatenus aliorum superbia major est, qui hos praetextus non habent. Vel quia hae praerogativae aptitudinem faciunt ad imperandum, etsi jus non tribuant.*

6. Differunt hæ superbiæ species gradibus. *Quæ* prætextus habet *infimum* gradum obtinet, hominesque non reddit plane insociabiles, ac sæpius cæteris paribus (f) inter homines excusationem præbet, quam posses adeo distinctionis gratia nominare *superbiam simpliciter*.

7. Quæ rationibus omnibus caret, absque contemtu tamen, *medio* loco est posita, quando quis, cum nihil cogitet sibi inesse meriti, propter quod æstimetur, gloriam in usurpatione putat consistere, quasi qui illius sibi plus arrogent, ejusdem quoque plus habeant.

8. Hoc vitium tam absurdum est, ut vix credibile sit, dari, qui ita se prostituerent, ni multi essent assentatores, qui vana sua laude hebitiores in istam superbiam propellant. Nam & per se stultum est, propter nihil se magni æstimare, & alios omnes pro stultis habet, qui credit, quod ipsum citra rationem sint æstimaturi.

9. Igitur non facile excusationem præbet ut prior species, neque tamen inter homines pœna in eandem statuta, cum sibi magis quam aliis noceant, qui hoc vitio affecti sunt. Unde miseratione potius digni videntur, quam indignatione, & risum magis aliorum cient quam iram. Hinc & sæpius aliorum delectationi inserviunt. Posses adeo hoc genus vocare *stultam superbiam*.

10. Sed quæ insuper alios contemnit, *injuria intolerabilis* est, quia per eam aliorum animi asperius in iras ac ulciscendi libidinem concitantur, adeo ut multi deprehendantur, qui vitam malint præsenti periculo exponere, multo magis pacem adversus alios abrumpere, quam contumeliam inultam pati. Quippe cum per hanc alter intendat violare existimationem, cujus integritate & vigore omnis animi voluptas constat.

11. Quapropter, uti hæc superbia justam belli causam præbet, ita in civitate justis pœnis coërcetur. Accedit enim quem proxime ad læsionem præcepti sequentis, (g) & a gentibus communiter peculiaris delicti, *contumeliæ* vel *injuriæ* nomen ipsi est impositum.

12. Posses vero *contumeliam*, abstrahendo a legibus civilibus, (h) non incommode distinguere in eam, quæ fit *absque exprobatione defectus* alicujus in altero, ut si quis variis vultus, manuum, & aliis membrorum corporis figuris alteri illudat; vel quæ alteri *defectus quosdam* vel verbis vel factis. puta habitu, pictura &c. *exprobrat*.

13. *Posterior* hæ vel exprobrat alteri defectus *naturales*, vel vitia *moralia*.

14. Dif-

(f) *Si nempe non sit cum contemtu conjuncta.* (g) *Quomodo vero differat ab ea*, vide cap. seq. §. 5. & 10. (h) *Quæ dividunt in realem & verbalem.*

14. Differunt hæ tres species iterum gradibus, prima *gravis*, altera *gravior* est, tertia *gravissima*.

15. Simul patet vulnerationem, verberationem, occisionem, cum non famam & gloriam per se impetant, magis pertinere ad cap. sequens. (i)

16. Quod vero eædem a JCtis Romanis ad *injuriam* relatæ fuerint, forte exinde factum est, quod damni per hæc facta dati in libero homine existimatio non esset ordinaria, adeoque non videretur quadrare ad actionem legis Aquiliæ, (l) veram rerum & communem æstimationem intendentis. Retulerunt ergo ad actionem injuriarum, in qua, quoniam existimationis, tanquam boni extra commercium positi quasi æstimatio permitteretur actori, non videbatur inconveniens, si simile quid concederetur actori in bono sanitatis & integritatis membrorum læsis.

17. Ex dictis etiam colligitur, merito explodendam illam sententiam, ex Græcis antiquis haustam, qua quidam homines *natura servi* statuuntur, (m) id quod adversa fronte cum æqualitate hominum naturali & tranquillitate communi pugnat, quatenus ii, qui se natura liberos & sapientes arbitrantur, in servos natura tanquam stupidos & barbaros imperium prætendunt.

18. Opposita superbiæ est *modestia*, (n) semper veræ generositatis comes, quæ consistit in reflexione, quam facimus super infirmitate naturæ nostræ (o) & erroribus, (p) quos olim potuimus commisisse, aut deinceps poterimus committere, qui non minores sunt iis, qui ab aliis committi possunt.

19. Per hanc enim efficitur, ut nos nemini præferamus, reputantes, cæteros æque bene suo libero arbitrio ac nos uti posse, cum eo æque polleant. Hujus enim legitimus usus unicum illud est, quod homo pro suo reputare possit, & quo sese (q) æstimare aut despicere queat.

CAPUT

(i) *Vide ibi* §. 6. & 11. (l) *Quæ alias cap. seq. damna persequitur.* (m) *Quamvis enim hæc doctrina Aristotelis communiter exponatur de aptitudine, unde tolerari posset; Græci tamen talem aptitudinem intellexerunt, quæ ipsis tanquam gentibus moratioribus arbitrium & facultatem det illas gentes bello subigendi. Quam doctrinam in exercitium deduxit Aristotelis discipulus Alexander M.* (n) Humilitatem *appellat Dn. Pufend. Quia tamen superbiæ oppositum describitur, quod per id nos nemini præferamus, & vero humilitas plus intendat, nempe ut alios præferamus nobis, malui termino modestiæ uti. Accedit quod veram humilitatem plane ignoret Philosophia, & ista virtus soli Christianismo videatur esse propria.* (o) *Quod possimus facile amittere bona corporis & fortunæ & animi naturalia.* (p) *Quoad bona animi moralia.*

CAPUT V.

DE NON LÆDENDIS ALIIS, ET DE DAMNO DATO RESARCIENDO.

SUMMARIA.

Secundum praeceptum negativum: NEMINEM LÆDE. §. 1. 2. *Læsionis ambiguitas.* § 3-13. *Ex læsione damnum oritur.* §. 14. *unde praeceptum:* DAMNUM DATUM RESARCI. §. 15. 16. *Damni varia species.* §. 17-26. *Differentia nostri praecepti a L. Aquilia.* §. 27. 28. *Notabilia circa damnum per consequentiam datum.* §. 29. 30. 31. *Damnum dolo*, §. 32. 33, *culpa*, §. 34. 35. 36. *& casu datum.* §. 37. 38. 39. *Damnum causa socia.* §. 40. 41. *Ordo plurium damnum simul dantium.* §. 42. 43. 44. 45. *Differentia inter obligationem ad restituendum damnum & pœnam.* §. 46. *Quænam delicta hoc praecepto censeantur prohibita?* §. 47. *Obligatio homicidæ*, §. 48. *mutilatoris*, §. 49. *adulteri & adulteræ*, §. 50. *stupratoris*, §. 51. *furis & raptoris*, §. 52. *Damnum actionum noxalium.* §. 53.

§. I.

Alterum (a) *præceptum negativum*, quod ex statu humanitatis & præcepto de custodia æqualitatis profluit, est: NEMINEM LÆDE.

2. Est hoc præceptum, uti ambitu suo *latissimum*, (b) ita observatu *facillimum*, (c) quin & maxime *necessarium*, (d) quod citra illud socialis hominum vita nullo modo consistere queat.

3. Cæterum *læsionis* vox est ambigua. (e) Denotat enim 1. *denegationem juris cujuscunque* alteri debiti etiam ex obligatione imperfecta, qui tamen significatus est abusivus. (f)

4. 2. Sumitur pro *denegatione juris perfecti*, tam ex pacto denegantis nobis nobis debiti, quam sine eo; ita in contractibus læsio intercedere dicitur.

5. 3. *Pro denegatione juris tantum absque pacto ejus, qui me lædit, debiti*, sive hæc denegatio intendat læsionem bonorum, quæ regulariter vi injusta

(q) *Non alios, unde peccabat Pharisæus. Legitimus vero usus est, si homo se conferas, cum bestiis ista libertate non gaudentibus.*

(a) *Dn. Pufend. habet pro primo* III. 1. 1. (b) *Obligat omnes homines.* (c) *Consistit in omissione.* (d) *Magis turbat societatem, quam reliqua, v. g. superbia simplex, pactorum violatio, omissa præstatio officiorum humanitatis.* (e) *Harum acceptionum una semper est latior altera.* (f) *Conf. c. 1. l. 1. §. 152.*

sta auferri nequeunt, qualis est honor & existimatio mea, sive eorum, quæ læsioni injustæ etiam sunt obnoxia: ita me lædit, qui me contumelia afficit.

6. 4. Pro *læsione bonorum saltem posterioris generis*, sive hæc sint bona corporis, sive bona fortunæ; Ita vulneratio læsio est.

7. 5. Denique pro *læsione saltem bonorum fortunæ*, v. gr. quando quis pecudem meam interficit, res alias corrumpit, aut eas furto aufert.

8. *Primus significatus* huc non spectat, non solum quia abusivus est, sed & quia quærimus hic speciale aliquod præceptum, non generale, tum quia magis spectat ad caput sequens.

9. Neque *secundus significatus* est hujus loci, læsio enim, quæ in contractibus intercedit, pertinet ad præceptum de fide servanda.

10. *Tertium* vero ab hoc capite alienum esse ostendunt ea, quæ diximus capite præcedenti. (g)

11. Igitur succedit *quartus*, qui proprie huc pertinet. Unde sensus præcepti nostri est: *Non corrumpas aut auferas alterius bonum corporis vel fortunæ, quod citra tuum pactum possidet, neve eum in usu ejusdem impedias.*

12. Notanter dico, *quod citra tuum pactum possidet.* Muniuntur enim hoc præcepto non illa tantum, quæ immediate nobis ipsa natura concessit, uti est vita, corpus, membra, pudicitia, libertas, (h) sed & idem præceptum se diffundit ad omnia instituta & conventiones, quibus aliquid homini acquiritur, ut sunt regulariter divitiæ, modo non debeantur præcise ex conventione lædentis. (i)

13. Sed cui usui nunc erit significatus *quintus?* Illum addidi propter *legem Aquiliam Romanorum*, quæ respiciebat ad solas divitias. Cur non & ad reliqua corporis bona, item ad pudicitiam, ex dictis capite præcedenti (l) liquet.

14. Ex læsione vero *damnum* oritur, quod adeo hoc loco est *carentia boni alicujus ob alterius factum jure destitutum.*

15. Uti autem omnia præcepta negativa sub se comprehendunt affirmativa, ita & consequens præcepti nostri est: DAMNUM DATUM RESARCI.

16. Si enim, ubi de facto quis læsus fuerit, damnum ipsi gratis sit devorandum, & qui læsit, fructu suæ injuriæ secure & citra refusionem gaudere queat, vanum & omnino inutile foret præceptum de non lædendis aliis. 17. Sed

(g) §. 10. & 11. (h) *Addit Dn. Pufend. existimationem simplicem, sed hac pertinet ad caput præcedens.* (i) *Ultima hac verba etiam non habet Dn. Pufendorff.* (l) §. 15. 16.

17. Sed damnum varias diſtinctiones recipit. Eſt enim 1. vel *poſitivum;* cum alicui aufero, quod jam ejus eſt, ut ſi furtum committo, aut ædes ejus comburo; vel *privativum,* quando intercipio lucrum, quod juſte ſperabat. (m)

18. 2. Damnum vel cum *lucro lædentis conjunctum eſt*, ut in furto, vel *non eſt* conjunctum, ut in combuſtione ædium.

19. 3. Damnum datur vel *directo* in ipſa re, vel *per conſequentiam*, v. gr. in fructibus rei, &c.

20. 4. Datur vel *dolo* ſeu ex proæreſi, vel *culpa* ſive ex omiſſione diligentiæ debitæ.

21. Et quidem 5. vel *facto commiſſionis*, ut in furto, item ſi ignem ſupponam rei alienæ, vel *facto omiſſionis*, ut ſi ignem non extinguam, ut muniam, cum hæc facere debuiſſem.

22. 6. Quod factum commiſſionis, vel lædo alterum *immediate* per meum corpus, ut ſi manu rem alterius rumpam aut lacerem, vel *mediantibus* aut *cauſis naturalibus*, ut ſi gladio, fuſte, igne rem alterius perdam, aut *hominibus*, ut ſi per emiſſarios lædi curem.

23. Unde 7. Damnum do vel *ſolus*, vel ut *cauſa ſocia*.

24. 8. Eaque vel ut *principalis* vel *minus principalis*, vel *æquo principalis*. (n)

25. Omnia hæc damna hujus loci ſunt, & in præcepto de damno dato reſarciendo includuntur.

26. Cujus adeo ſenſus eſt: *Ut de damno, quocunque modo ex his dato, læſo, vel per reſtitutionem ipſius rei, vel, ſi hæc fieri nequit, ejus æſtimationis cum omni intereſſe ſatisfiat.*

27. Unde ſimul patet nova *differentia ab actione Legis Aquiliæ*. Hæc enim non coërcet damnum *privativum*, niſi per conſequentiam, hoc eſt, quatenus damnum poſitivum præſupponit. (o)

28. Deinde nec datur ob damnum, *quod lucro lædentis* eſt conjunctum. Ibi enim jam læſo peculiari actione erat proſpectum, furti puta, vi bonorum raptorum, interdicto unde vi &c.

29. Porro, ut ad noſtri præcepti ſententiam recedamus, *de damno quod per conſequentiam datur*, in ſpecie notandum, illius æſtimationem tum

Q 2

(m) *v. g. hæreditatem.* (n) *Primi exemplum habes in jubente, ſecundi in exequente, tertii in duobus paribus.* (o) *Unde dabitur quidem, ſi ſervum meum interficias, etiam intuitu hæreditatis interceptæ. At ſi tantum abſque damno poſitivo hæreditatem intercipias, dabitur actio de dolo. Neque dabitur, ſi uſufructuarius vites non ſubſeverit.*

tum demum præſtandum, ſi probabiliter valde bonum, quod peto, alias fuiſſem conſecuturus. Unde ſervo ab alio herede inſtituto, eoque, teſtatore vivente, ab alio interfecto, occiſor domino non præſtabit æſtimationem hæreditatis, præſtare vero tenebitur, ſi mortuo teſtatore id fecerit.

30. Similiter conſiderandum eſt, annon damnum per conſequentiam *meæ potius culpæ* annumerandum ſit. Unde regulariter, qui furtum frumenti fecit, domino pretium ſervorum, ablato frumento fame necatorum, reſtituere non erit obligatus. (p)

31. *Utrimque requiſiti defectus* forte in iſto exemplo latet, ſi piſcator retibus ablatis ſimul petat æſtimationem piſcium, quos interim, ſi retia non fuiſſent ablata, capere poterat. (q)

32. Cum vero damnum malitia & *dolo* datum eſt, inſuper is, qui in ſtatu naturali vivit, ad cautionem læſo præſtandam, in ſtatu civili ad pœnam a principe patiendam eſt obligatus.

33. In ſtatu tamen naturali & hoc caſu ultro reſarcionem offerenti & veniam petenti ea erit concedenda. (r)

34. Si *culpa* datum damnum ei, cui ex contractu non obligor, quæcunque culpa mea (s) fuerit, reſarciendum erit damnum.

35. Quod ſi rem ex contractu detineam, tum illam ſaltem culpam præſto, quam natura contractus fert. (t) Unde ſi in re depoſita per negligentiam damnum dem, non tenebor, modo eadem negligentia ſimul perdita fuerit res mea.

36. Accurate enim loquendo, factum hoc meum tum non eſt culpa, quia in depoſito majorem diligentiam alienis rebus non adhibere teneor, quam adhibeo rebus meis.

37. *Caſus* autem, hoc eſt, ſi nec ex proæreſi damnum datum ſit, neque per omiſſionem diligentiæ debitæ, non præſtatur, ſed hunc, ut in proverbio eſt, ſentit dominus.

38. Unde non opus erit limitationem Doctorum addere, quod teneat præſtare *caſum, quem culpa mea, vel dolus præceſſit*, ut ſi rem apud me depoſitam invito domino aliunde transferam, eaque a latronibus mihi auferatur. Hic enim non caſu, ſed culpa mea domino rei damnum datur, non enim debuiſſem rem depoſitam alio transferre.

(p) l. 21. §. 3. ad L. Aquil. (q) l. 29. §. 3. eod. (r) *Non tamen propterea ſemper in ſtatu civili remittenda erit pœna.* (s) *Etiam leviſſima.* (t) *In contractibus enim quandoque ſibi quis imputare debet, qui cum negligente contraxit. Ubi vero quis in re mea citra contractum damnum dat, nihil eſt quod mihi imputetur. Accedit, quod in contractibus, in quibus non omnis culpa præſtatur, Dominus rei ex contractu utilitatem ſentiat.*

39. Quod si tamen pauper a locuplete per casum fortuitum sit læsus, (u) liberalitati ipsius congruum erit, miserum aliquo beneficio solari. Sed hæc obligatio pertinet ad caput sequens.

40. Ut vero quis teneatur ad damnum resarciendum tanquam *causa socia*, necesse est, ut revera causa damni fuerit, & momentum attulerit ad totum damnum, aut ejus partem.

41. Igitur ubi quis ad ipsum actum, quo damnum fuit datum, realis aliquid operæ non contulit, neque, ut iste susciperetur antecedenter effecit, neque in partem emolumenti venit, is, licet occasione istius actus aliquo peccato obstringatur, ad restitutionem tamen damni non tenebitur. Huc pertinent, qui v. gr. alienis malis *lætantur*, qui perpetratum damnum *laudant*, *excusant*, qui antequam fiat, *optant*, dum fit, *favent* aut assentantur. (x)

42. Ex his, qui *in impari gradu* damnum dederunt, *primo* ad damnum resarciendum obligantur illi, qui principaliter id produxerunt, *his deficientibus* ii, qui concurrerunt.

43. Adeoque *primo* loco tenentur, qui *imperio* aut alio modo ad necessitatem accedente ad factum impulerunt. *Patrator* facinoris, cui ministerium detractare non licuit, *instrumenti* saltem rationem habebit. Qui *citra necessitatem* ad facinus accessit, ipse *primo* loco tenebitur, tum cæteri, qui ad facinus aliquid contulerunt.

44. Quod si a pluribus *in eadem causarum classe* constitutis idem actus profectus fuerit, in *actibus individuis*, ut sunt incendium, perfossio aggeris & similes, singuli tenebuntur in solidum, (y) in *dividuis*, ut fit in vulneratione, singuli pro eo, quod fecerunt, sunt obligati, (z) sive utrobique cum conspiratione, sive citra eandem plures aliquod facinus perpetraverint. (a)

45. Si tamen ab uno illorum, qui inæqualiter tenebantur, vel qui singuli obligati erant in solidum, damni reparationem consecutus fuerim, reli-

(u) *v. g. si dives, quem aggreditur alter, dum se defendere vult, adstantem pauperem lædat.* (x) *Possunt tamen & hi puniri per §. 46.* (y) *i. e. si reliqui non facile conveniri possint, vel non sint solvendo, unus ex his tenetur damna data resarcire. Nota tamen, abstrahendo a legibus Romanis, unius solutione reliqui liberantur, quia hic quærimus saltem de restitutione damni dati. In jure Romano vero actio simul est pœnalis.* (z) *Ita ut v. g. qui fregit crura, non debeat præstare damnum, quo alter vulneravit brachium. Ita & Romani cum qui vulneraverat, cum alter occidisset, non conveniebant de servo occiso.* (a) *Hanc distinctionem adhibet Dn. Pufend.* III, 1. 5. & de O. H. c. 6. §. 8.

reliqui liberantur, repeto enim hic rei meæ æstimationem, quam si habeo, non possum ab alio idem his petere.

46. Unde inter obligationem ad resarciendum *damnum*, & *pœnam*, multæ intercedunt differentiæ, cum ea, quæ hactenus diximus, in pœnis fere se habeant aliter, ut in quibus v. gr. laudatores & assentatores delicti, pœna coërceri possunt, & sæpius æquali pœna notantur, qui impari gradu damnum dederunt, & denique per pœnam unius reliqui non liberantur, de quibus suo loco.

47. Igitur per nostrum præceptum prohibita sunt quævis crimina, quibus aliis noxa infertur, ut sunt *cædes*, *vulneratio*, *verberatio*, *rapina*, *furtum*, *fraus*, *vis*, item suo modo, & quatenus *pudicitia* læditur, ac maritus alienæ prolis educatione oneratur, *stuprum* & *adulterium*. Etsi ex dictis facile ratio dari possit, cur pleraque horum non coërceat lex Aquilia. (b)

48. *Homicida* justas tenetur impensas in medicos factas, & iis, quibus alimenta debebantur a defuncto, spem alimentorum solvere. (c) Lucri vero, quod occisus facere poterat, si vixisset, tanquam omnino incerti, hic non habenda erit ratio, uti nec vitæ in libero homine, bene tamen in servo.

49. *Qui mutilavit*, similiter tenebitur ad impensas in vulnus curandum factas, & æstimationem ejus, quod jam, qui mutilatus est, minus lucrari potest, (d) quanquam & hic, si accurate velis loqui, abstrahendo a legibus civilibus, non tam lucrum futurum, tanquam res incerta æstimari debeat, quam alimenta læso per vulnerationem, ne ipse in posterum de iis sibi prospicere possit, impedito, suppeditari. (e)

50. *Adulter* & *Adultera* indemnem debent præstare maritum, de alenda prole adulterina, non tamen, ut puto, legitimis liberis rependere, (f) si quod damnum patiuntur ex concursu ita susceptæ sobolis ad hæreditatem, etiamsi abstrahamus a dispositione legum civilium, circa successionem liberorum adulterinorum, in bonis parentum; quia partim hoc damnum non sentiunt ab adultero, sed a voluntate parentum, partim, quia ita

(b) Conf. supra §. 13. &c. præced. §. 15. 16. (c) *Sed hæc species æstimanda arbitrio judicis pro ætate defuncti atque eorum, quibus alimenta debentur, & intuitu viduæ, donec ad secundas nuptias pervenerit.* (d) *Ita Dn. Puf.* III. 1. 8. (e) *Unde v. g. alimenta solvenda scribæ, si manibus sit vulneratus, tabellioni, si pedibus.* (f) *Dissent. Dn. Pufend.* III. 1. 9. *cujus rationes, petitæ ex pacto matrimonii, videntur paululum longius quæsita esse, & pugnare cum natura pactorum in genere, cum pacta matrimonii sint inter maritum & uxorem, quorum respectu liberi sunt extra pacta. Igitur mihi quidem placet sententia Ziegleri, contra quam ibidem disputatur.*

ita liberis legitimis saltem intercipitur lucrum futurum, maximam partem incertum.

51. *Qui virginem imminuit*, vi aut fraude, tenetur ei rependere, quanti minoris jam ipsi defloratæ valet spes nuptiarum, quod fit, si aut ducat, aut dotet. Quæ ultro in meram libidinem consensit, habet quod sibi imputet. Quod si quis virginem pactione matrimonii ad concubitum pellexerit, non ducere quidem eam tenebitur, (g) sed in statu naturali jam duxit.

52. *Fur* & *raptor* tenentur rem subtractam reddere, cum suo incremento naturali (h) & cum sequente damno & cessante lucro probabili, (i) etiam si pœnam insuper furti aut rapinæ nomine cogantur sustinere. (l)

53. De damnis insuper a *servis* vel *animalibus nostris* datis citra culpam nostram, leges Romanæ *actiones noxales* dabant, quæ, etsi ex nostro præcepto non fluant, propterea tamen pro meris inventis juris civilis non erunt habendæ, sed nituntur omnino æquitate de præstandis officiis humanitatis. De quibus statim.

CAPUT VI.

DE PROMISCUIS OFFICIIS HUMANITATIS.

SUMMARIA.

Præceptum primum affirmativum: ALTERIUS HOMINIS UTILITATEM, QUANTUM COMMODE POTES, PROMOVE. §. 1. *quod deducitur ex socialitate* §. 2. *&* *custodia æqualitatis* §. 3. *& ostenditur esse absolutum* §. 4. *& locum etiam habuisse ante dominia distincta.* §. 5-10. *An in statu integritatis?* §. 11-14. *Præceptum hoc inter eos, qui in statu naturali vivunt*, §. 15. *producit obligationem imperfectam*, §. 16-19. *quandoque tamen perfectam.* §. 20. 21. 22. *In statu vero civili obligatio diverso respectu imperfecta & perfecta est.* §. 23. 24. 25. *Officia humanitatis sunt vel indefinita* §. 26-29. *vel definita.* §. 30. *Hæc vel vulgaria, quorum denegatio inhumanitas dicitur*, §. 31-33. *eorum præstatio autem fit in rebus innoxiæ utilitatis.* §. 34. *Huc pertinent quæstiones* (1) *de transitu personarum*, §. 35-37. (2) *de transitu mercium*, §. 38. 39. (3) *de vectigalibus*, §. 40. 41. (4) *de accessione ad littus*, *&* (5) *de admissione peregrinorum*, §. 42. (6) *de receptione expulsorum*, §. 43. (7) *de commerciis*, §. 44. (8) *de admissione ad matrimonia*, §. 45. (9) *de exclusione unius*

(g) *Ut vult Dn. Pufend.* III. 1. 10. *ubi simul respondet ad objectionem de turpitudine pacti.* (h) *v. g. cum vitulo.* (i) *v. g. hereditate, quam servus adire debebat.* (l) *Unde notatur mos judiciorum, ubi judices rem furtivam retinent.*

unius a re, ad quam alii admittuntur, §. 46. vel beneficia, §. 47. 48. *quibus correspondet gratitudo.* §. 49. 50. 51. *Ingratitudo vel simplex vel prægnans.* §. 53-55. *An detur actio ingrati?* §. 56. 57. 58.

§. I.

TErtium præceptum *speciale* ex statu humanitatis & lege de custodienda æqualitate descendens, inter duo *affirmativa* vero *primum* est: ALTERIUS HOMINIS UTILITATEM, QUANTUM COMMODE POTES, PROMOVE. (a)

2. Socialitati enim in totum non satisfacit, qui tantum abstinet a læsione alterius, & ne alteri mala fit, sed tum demum vita beata est & tranquilla, si procuremus mutuo, ut nobis sit bene.

3. In specie vero *custodia æqualitatis* hominem huc ducit. Cum enim homo desideret non solum ea, sine quibus subsistere non possit, sed & aliis opus habeat, ut commode vitam transigat, ea vero sine ope aliorum consequi nequeat, neque aliorum saltem, sed indistincte quorumlibet, etiam vilium alias, operæ indigere possit; peccaret in æqualitatem, si non ipse etiam, quod ab aliis indistincte postulat, aliis indistincte iterum præstare sit paratus.

4. Retuli vero hoc præceptum inter *absoluta*. Neque te turbet, quod pleræque quæstiones speciales præsupponant distinctionem dominiorum sequens, ut infra (b) docebimus, pertineat ad prcepta hypothetica.

5. Quicquid enim hujus sit, id tamen certum est, præceptum nostrum, quoad primam originem, in *statu post lapsum etiam*, *ante distinctionem dominiorum* habuisse locum, ut adeo subsecuta dominiorum distinctione novæ quidem conclusiones accesserint, sed ex iisdem tamen principiis ut ante deducendæ.

6. Nimirum promovetur alterius commoditas vel *re mea*, (c) vel *operis meis.*

7. His quidem vel *intuitu rerum ejus*, ut scilicet operis meis vel *augeantur*, (d) vel *conserventur.* (e)

8. Vel *sine respectu ad res ejusdem*, partim ut succurram ipsi *adversus injurias aliorum*, (f) partim ut subsidia feram ipsi, in *corrigendis defectibus propriis.*

9. Sunt

(a) *Conf. ad hoc totum caput Pufend.* lib. III. cap. 3. (b) Cap. 10. (c) *Commodando mutuo dando, donando &c.* (d) *In mandato locatione operarum &c.* (e) *Iterum in mandato, locatione & deposito potissimum.* (f) *Per defensionem & tutelam, quorsum adhuc hodie inclinant fœdera Principum pleraque.*

9. Sunt autem defectus illi vel *corporis*, ut consilia suppeditem sustentandi sanitatem ejusdem, (g) vel *animi*, ut ea quæ nescit, doceam, aut aliis modis imperfectionibus *intellectus* ejus succurram, (h) tum *a peccatis* eum avocem, (i) aut si peccatum sit, amice emendem.

10. Jam facile patet, officia hæc humanitatis, quando commoditas alterius operis meis sine respectu ad res ejusdem promovetur, etiam ante distinctionem dominiorum habuisse usum.

11. In *statu itaque post lapsum* semper & fuit & est hujus præcepti usus fertilissimus. Cæterum utrum & in *statu integritatis* locum vindicasset sibi non ita facile definietur.

12. Nam quod attinet officia, quibus alteri re mea aut operis meis ad conservandas & augendas res ejus proprias succurro, illa exulassent credo a statu, in quo ob summam amicitiam nil nisi communio perpetua erat futura, ut infra (l) demonstrabitur fusius.

13. Reliqua vero, quibus alteri absque intuitu rerum succurro, officia, ut ex exemplis, modo allatis, patet, præsupponunt imperfectionem physicam, aut moralem, vel in eo, cui officia præstantur, vel in aliis: quales imperfectiones in statu isto perfecto omnino abfuissent.

14. Nisi forte ad ejusmodi officia velis recurrere, quorum desiderium non adeo magnam imperfectionem involvit, v. gr. ut erranti viam commonstrem, (m) ut lumen de lumine meo accendam (n) &c. Quamvis & de his sit cogitandum ulterius.

15. Exserit autem se præcepti nostri efficacia aliter inter eos, qui in *statu naturali* vivunt, aliter inter eos, qui degunt in *civili*.

16. Inter *illos regulariter* producit *obligationem imperfectam* saltem, & hoc modo a reliquis præceptis omnibus differt, unde etiam, qui adversus hoc præceptum peccat, *inhumanus*, non *injustus* dici consuevit.

17. Cum

(g) *Per medicinam vel certe per consilia medica, præscriptionem diætæ &c.* (h) *Si doceam, quomodo præjudicia sint abjicienda, & in genere quomodo sit ratiocinandum aut quomodo debilitatibus judicii, ingenii, memoriæ debeat succurrere.* (i) *Per adhortationem ad virtutem &c.* (l) Cap. 10. (m) *Videndum tamen, an in statu integro homines non habuerint facultatem divinandi, aut an ibi peregrinationes fuissent?* (n) *Quod quis apprehendendo, sibi appropriaverit.* vid. c. 10. §. 76. & 82. *Quanquam & hic forte dici possit, lumen istud fuisse proprium factum intuitu consumtionis, mansisse commune intuitu accensionis. Videndum etiam, an in statu integritatis futuræ fuissent tenebræ?*

17. Cum enim hoc præceptum jubeat sæpissime, alterius utilitatem tantum, non necessitatem promovere, & talem quidem, cujus defectum, si unus nolit, facile possint supplere, inde non opus erat, ut singuli homines obligarentur perfecte, sed magis erat gloriosum & ad eliciendum amorem aliorum, ac declarandum amorem proprium, magis aptum, ut relinqueretur pudori hominum præstatio talium officiorum, ad quæ ab altero cogi non possent.

18. Accedit, quod in iis officiis, quæ cum labore nostro aut detrimento aliquo sunt conjuncta, non opus sit semper propriam commoditatem postponere alienæ, sed hic sæpius valeat regula vulgata; quod recta charitas incipiat a se ipsa. Jam cum quilibet in statu naturali propriorum commodorum sit justissimus arbiter, non poterat sine turba totius humani generis alteri officium petenti, adversus denegantem, & ad propriam utilitatem provocantem, concedi remedium coactivum.

19. Et quid verbis est opus? ipsa *æqualitatis custodia* inculcat, præceptum hoc regulariter nonnisi imperfecte obligare. Quoniam enim ad hujusmodi officia exhibenda indistincte omnes homines ob communem statum humanitatis obligantur, non observata fuisset æqualitas, si in causa communi absque sufficienti ratione (o) indigens unum præ reliquis eligere & ad hæc officia exhibenda præ reliquis voluisset cogere.

20. Cæterum hæc ita procedunt *regulariter*. Nam poterit etiam inter eos, qui in statu naturali vivunt, contingere, ut obligatio ad officia humanitatis præstanda evadat perfecta. Sed quando? Responsio in promptu est, si cessent rationes, modo dictæ, quæ inefficacis obligationis causæ sunt.

21. Inde ut *perfecte* quis obligetur, tria constituenda erunt requisita, (1) ut is, qui officium humanitatis postulat, absque ejus consecutione sit *interiturus*, (2) ut non æque *ab aliis* hominibus possit ea, quæ desiderat, consequi, (3) ut is, a quo officium exigitur, non sit in *pari necessitate* constitutus; Atque hoc est, quod supra (p) diximus, summam necessitatem officia humanitatis mutare in jus perfectum.

22. Exemplum cape. Fingamus duos patres familias diversæ nationis, nullaque ratione particulari se attingentes, & solo humanitatis vinculo ligatos in religionem desertam per naufragium ejici, simul vero ejici res uni saltem proprias ad vitam & suam & socii sustentandam abunde sufficientes; Tum sane hic perfecte obligabitur socio de abundantia sua succurrere. 23. At-

(o) *Qualis est in cap. seq. pactum, ne ex eo des instantiam.* (p) Cap. 2. hujus libri §. 180.

23. Atque hæc de ſtatu naturali. In *ſtatu civili* autem ea, quæ hactenus diximus, in univerſum non procedunt. Sed hic quidem *ſuperiores* ab inferioribus hæc officia jure profecto poſtulant, quanquam accurate loquendo, tum nec ſint amplius officia humanitatis, quia non ex communi humanitatis ſtatu, ſed ex ſtatu ſpeciali ſubjectionis, qui plerumque pactum ſpeciale præſupponit, fluunt, & jure imperii poſtulantur.

24. Quod vero *ſubjectos inter ſe relatos* attinet, retinent hæc officia eorum reſpectu ſuam naturam, ita tamen, ut imperans ob utilitatem communem poſſit & hic per legem ei, cui ejusmodi officia debentur, actionem in certis concedere, (q) aut alio modo (r) debentem officia ad eorum præſtationem adigere, quamvis tunc iterum nomen officiorum humanitatis admittant.

25. Denique quod officia humanitatis ſpectat, quæ *ſubjecti ab imperante*, qua tali exigunt, ea, quidem naturam communem intuitu obligationis imperfectæ retinent, ſed eo tamen a reliquis officiis imperantis (s) non differunt, cum ſubjectis, qua talibus, adverſus imperantes, nulla plane poteſtas cogendi competat.

26. Hactenus de officiis humanitatis in genere. *Diviſionem* eorundem ſimul tradidimus ſupra, (t) ſed obiter & tanquam aliud agendo. Diſtinctiorem meditationem meretur alia, priori illi non multum abſimilis. Officia humanitatis exhibentur vel *indefinite*, & ſine reſpectu ad certos homines, vel definite, certis hominibus utilitatem procurando.

27 *Indefinite* aliorum commodum promotum it, qui animam ac corpus probe excolit, ut utiles abs ſe actiones in alios proficiſci queant, aut ſi per ſolertiam ingenii talia inveniat, quibus vita humana reddatur inſtructior. (u)

28. Unde contra hoc officium *peccant*, qui nullam artem honeſtam addiſcunt, animamque pro ſale habent, ne putreſcant, numerus tantum & fruges conſumere nati, & id farinæ alia odioſa terræ pondera.

29. Viciſſim illis, qui de mortalium genere bene mereri inſtituunt, cæteri hoc *debent*, ut ipſis nec invideant, nec præclaris eorundem conatibus remoram injiciant. (x) Tum, ſi alia non ſit via, paria cum ipſis facien-

(q) Vide cap. præced. §. ult. ubi exemplum. (r) *Si injungat v.g. per modum præcepti dationem eleemoſynarum.* (s) *v.g. ex cap. præced. & ſequente ortis.* (t) §. 6. ſeq. (u) Vide cap. 2. hujus libri §. 6. ſeqq. *Unde pertinet hoc præceptum ſimul ad cap. iſtud 2. vel declarat potius, quoniam omnis obligatio hominis intuitu ſui ipſius ad ſocialitatem reſpicit, ad quod præceptum ſpeciale ea pertineat, nempe ad præſens caput.* (x) *Aut eos pro more ſeculi noſtri, ſtatim tanquam novatores traducant.*

ciendi, saltem celebritatem memoriæ, famæque eorum, qui præ ipsius laborum fructus est, promotum eant.

30. *Definite* aliorum utilitati inservimus vel *absque detrimento*: ut molestia nostra, vel *cum impensa* aut opera laboriosa. Illud *vulgaris humanitas* dicitur, hoc *beneficium*.

31. Quod *vulgarem humanitatem* concernit, id axioma de ea venit notandum: *Qui eam denegat alteri vel invidet, insigniter malus & inhumanus habetur.*

32. Cujus is est sensus, quod eo ipso se reddat indignum, cui officia humanitatis iterum exhibentur.

33. Cave tamen putes, dum vocem insignis malitiæ audis, ac si propterea in statu naturali extra casum necessitatis, ab eo, cui vulgarem humanitatem negavit, quis possit bello peti; hoc enim repugnat iis, quæ de officiis humanitatis in genere docuimus modo, (y) etsi, ut iterum ex dictis patet, in civitate ejusmodi inhumanitatis pœnis coërceri possit.

34. Quæ vero sic præstantur officia, vocari solent *res innoxiæ utilitatis*, qualia sunt erranti comiter monstrare viam; lumen alteri de suo lumine accendere; concedere haustum aquæ; integram rem, quam solus consumere nequeo, relinquere aliis &c.

35. Ab his observationibus (z) dependet definitio variarum *controversiarum*, a scriptoribus juris naturalis passim agitatarum, I. de *transitu* per nostrum territorium, tam terrestre, quam maritimum. De hominibus singulis & paucis fere non est dubium, quod eis, ex justa causa transitum petentibus, illum denegare velle maxime inhumanum sit. De magno exercitu, aut alias *majoribus copiis*, res non caret controversia.

36. Videtur tamen hic subtiliter magis quam utiliter disputari. Nam exempla in hac quæstione adducta (a) casus referunt, necessitatem summam haud præsupponentes. Ergo, etiamsi in illis transitus petentibus inhumaniter fuisset denegatus, modo denegationi non addita esset contumelia, nullam illi habuissent belligerandi causam.

37. At nec inhumanitatis denegantes poterunt argui, si prætendant, non innoxium sibi fore hunc transitum, cum cautiones, quas communiter hic suppeditant, non sint sufficientes. (b)

38. Similis est ratio II. *transitus mercium* alienarum per terras nostras,

(y) §. 16. seqq. (z) *Quæ scil. notavimus* §. 31. & 32. (a) *Dn. Pufend.* III. 3. 5. circa finem. (b) *Potissimum, si belli gratia transitus petatur. Vide Puf.* d. §. 5. *ubi ipse respondet* p. 288. seqq.

ſtras, niſi ſint ad vitam ſuſtentandam ſumme neceſſariæ. Hoc enim caſu, ſi quis eum deneget, jure belli parari poterit.

39. Alia eſt ratio *juris ſtapulæ*, vi cujus etiam citra neceſſitatem ſummam ſine læſione humanitatis tranſeuntes adigi poſſunt, ut ſiſtantur in terra noſtra &c. (c)

40. III. Quod *vectigalia*, eorumque juſtitiam attinet, ratio in aprico eſt, cur ex mercibus, quæ terreſtri itinere transvehuntur, aliquid vectigalis poſſit exigi, neque obſcura eſt ratio vectigalium in fluminibus exigi ſolitorum. (d) Sed in fretis difficilior eſt inſpectio.

41. Nam quamvis & pro his rationes non omnino contemnendæ poſſint afferri, fatendum tamen eſt, ejusmodi vectigal maritimum reliquis longe odioſius, adeoque moderate & citra avaritiam tractandum eſſe; ac præterea facile unum vel alterum tales afferre rationes poſſe, unde ſe ab iſto vectigali exemtum prætendat.

42. Illos vero indiſtincte pro inhumanis habere nequeo, qui IV. prætervehentibus *acceſſionem ad littus* & commorationem ibidem denegant, aut V. *peregrinos admittere* & hoſpitio comiter excipere nolunt, ſi modo ſimilia a peregrinis non petant ipſi. (e) Poſſunt enim utrobique adeſſe non contemnendæ denegati acceſſus rationes.

43. Multo minus VI. inhumanitatis indiſtincte accuſari poterunt, qui ſedibus ſuis *expulſos*, etiam conditiones æquas offerentes, *recipere* detrectant, quia ejusmodi receptio non eſt vulgaris humanitas, ſed beneficium. (f) Neque adeo ea tanquam ex jure ſtricto debita peti, neque territorium alienum etiam a cultura vacuum inſalutato domino invadi juſte poterit.

44. Nec VII. officia humanitatis violaſſe cenſendus eſt, qui cum alio populo *commercia exercere* detrectat, ſive illum ab emtione rerum ſuarum ipſi ad vitam non neceſſariarum arceat, ſive ab eo res emere nolit, adeoque non permittat, ut in territorio ſuo venum exponantur.

45. Nec VIII. inhumani titulum meretur, qui vel cum privato, vel cum integro populo amicitiam *matrimonio* nectere non vult. Igitur ſola denegatio matrimonii nunquam juſta belli cauſa erit, niſi eidem juncta fuerit contumelia. (g)

 46. Id

(c) *Non opus eſt, ut hanc ſententiam probemus. Sufficit, quod nullum argumentum poſſit proferri, unde probetur inhumanitas.* (d) *Propter damna, quæ regulariter ex fluminibus patiuntur vicini, aut impenſas in aggeres.* (e) *Alias peccant in jus æqualitatis.* (f) *Fit enim regulariter cum noſtro incommodo.* (g) *Huc pertinet raptus Sabinarum & Benjaminitarum.*

46. Id vero IX. valde improbabile, jus aliquod omnibus commune, adeoque & obligationem ad aliquid omnibus præstandum oriri ex suppositione, si quid *promiscue omnibus externis indulgeatur*; (h) tum enim, si unus ab hac indulgentia excludatur ei contumeliam fieri. (i) Non negandum tamen, consultius esse, si in ejusmodi denegatione rationes addantur, vel certe denegationis verba ita temperentur, ut nulla sub iis contumelia latere possit.

47. *Beneficium* est, si quis ex singulari benevolentia & propria generositate, vel ex singulari affectu, vel ex commiseratione conditionis alienæ, gratis quid in alterum conferat, impensa aut opera laboriosa constans, quo ipsius necessitatibus subveniatur, aut insignis quæpiam utilitas eidem concilietur.

48. Quæ vero in dispensatione beneficiorum tum intuitu dantis, & accipientis, tum intuitu modi, aut aliarum circumstantiarum (l) observanda sunt, & ab aliis jam fusius traditum est, & propter nimiam circumstantiam varietatem exactis regulis determinari nequit.

49. Uti vero homines ad humanitatis officia exhibenda mutuo generatim sunt obligati, ita major obligationis gradus est in eo, cui non vulgaris humanitas, sed beneficium est exhibitum. Vocatur enim hæc præstatio in specie *gratitudo*, quæ adeo beneficio ex adverso respondet.

50. Est autem *gratitudo*, cum is, qui beneficium accepit, ostendit, istud sibi acceptum fuisse, dantique eam ob causam favet, & occasionem quærit, paria reponendi aut amplius, quantum ejus fieri potest.

51. Hujus virtutis tanta est *necessitas*, ut si absque ea foret, omnis tolleretur inter homines beneficentia & fiducia, unaque omnia benevolentia, neque esset inter eos quicquam gratuitæ opis, nec ullum gratiæ conciliandæ initium.

52. Unde etsi in animo *ingrato*, per se nulla fit injuria, (m) fœdius tamen & magis detestabile habetur nomen ingrati, quam injusti, cum quis ne beneficiis quidem, quæ etiam bruta demulcent, (n) moveri potest ad concipiendum humanitatis sensum.

53. Est

(h) *v.g. commercia, matrimonia.* (i) *Adeoque bellum inde dari, cum contumelia illata belli causam præbeat.* (l) *Loci & temporis. Ut non publice detur beneficium sed privatim. Bis dat, qui cito dat. Huc pertinent Senecæ libri de beneficiis, ubi quidem fusius, sed & sæpe confusius tractat dignissimam hanc doctrinam. Tentavi eam ex fundamento, sed breviter & succincte proponere* in der Einleitung zur Sitten-Lehre c. 6. n. 52. seqq. usque ad n. 81. (m) Conf. supra §. 31. & 33. (n) *Exemplo Leonis*

53. Est autem *ingratitudo* duplex. *Simplex* una, quæ denegat saltem officia humanitatis, altera *prægnans*, quæ insuper beneficum lædit.

54. *Simplex* vel denegat officia humanitatis vulgaria, vel beneficia. Illam *eminentem* vocabimus; hanc *vulgarem*.

55. *Prægnans* ingratitudo uti causam belli præbet, ita nullum est dubium, quin in civitate pariat actionem. Vel potius actionem jam competentem aggravat. (o)

56. De *simplici*, quæ belli causa non est, quæritur, an ob eam actio dari possit? Non facile concedendam esse arbitror. (p) Concedi tamen posse, imo & apud quosdam populos concessam fuisse, non est dubium. (q)

57. Scilicet si simplex ista ingratitudo sit eminens, in vulgari enim & hoc vix procedet.

58. Sed & id notes, si occasione eminentis ingratitudinis actio concedatur, hanc exhibitionem officiorum humanitatis vulgarium beneficio factam amittere nomen gratitudinis.

CAPUT VII.

DE OFFICIO PACISCENTIUM.

SUMMARIA.

Secundum præceptum affirmativum: FIDEM IN PROMISSIONE DATAM SERVA. §. 1. *Necessitas pactorum inter homines*, §. 2. *et inde orta obligationis.* §. 3. *Pactum quid?* §. 4. *vel gratuitum vel mutuum.* §. 5. *Causa pacti consensus*, §. 6. *qui resolvitur* 1. *in promissionem.* §. 7. *Hæc vel perfecta vel imperfecta.* §. 8. 9. 10. *Nuda assertio*, §. 11. 2. *in acceptionem.* §. 12–16. *Consensus vel expressus* §. 17. 18. *vel tacitus*, §. 19. 20. *qui non confundendus cum consensu præsumto.* §. 21. 22. 23. *Differentia consensus taciti & præsumti.* §. 24–33. *Personæ quænam ad pacta incapaces?* §. 34–36. *Consensus opposita.* §. 37. I. *Error* §. 38. *quæ semper in dubio erranti debet nocere.* §. 39–48. II. *Dolus* §. 49. 50. 51. III. *Violentia.* §. 52. IV. *Metus vel suspicax*, §. 53. 54. 55. *vel terrens.* §. 56–59. *An quis obligetur metum injuste incutienti?* §. 60–77. *Promitti possunt ea, quæ sunt in nostris viribus*, §. 78.

Leonis & Androcli. Non tamen exinde sequitur, quod bruta habeant sensum & memoriam. Non magis, quam quod in ipsa cadat virtus gratitudinis. (o) *Ut in actione injuriarum, si quis parentes, patronos injuria affecerit.* (p) *Seneca in libr. de beneficiis negat dari posse actionem ingrati, quem oppugnavit peculiari dissertationi Beclerus, subinde tamen injuriam simplicem cum prægnante & alia hic distincta confundens.* (q) *Vide exempla subinde apud Declamatores Quintil. Senecam. &c.*

§. 78. *unde nemo tenetur ad impossibilia*, §. 79 – 84. *aut turpia*, §. 85 – 89. *aut aliena*, §. 90 – 97. *Promittuntur vel pure, vel in diem, vel sub conditione*. §. 98 – 113. *Promittimus vel ipsi vel per alios*. §. 114 – 120. *Divisio pactorum differtur*. §. 121.

§. I.

QUartum præceptum ſpeciale ex ſtatu humanitatis deſcendens, & ex *affirmativis ſecundum* eſt: FIDEM IN PROMISSIONE DATAM SERVA. (a)

2. *Neceſſarium* fuiſſe, pacta inter homines oriri, inde liquet, quod officia humanitatis, & eorum præſtatio ad illa omnia, quæ homines a ſe invicem utiliter expectare poſſunt, accommodari nequeat, ob conditionem partim ejus, qui utilitatem exhibere debeat, (b) partim hujus, qui eam expetit, (c) partim rei, (d) quæ deſideratur. Accedit, quodſi in ſtatu corrupto ſemel bellum inter homines ortum ſit, non niſi per promiſſiones id iterum componi poſſit.

3. Cum vero maxime eum in finem ineantur pacta, ut quis alterum ſibi perfecte obliget, quem alias ex ſolo capite de præſtandis officiis humanitatis imperfecte obligatum habebat, & porro indefinite cum quibusvis pacta ineamus; perſpicuum eſt, & *tranquillitatem generis humani*, & in ſpecie *cuſtodiam æqualitatis* poſtulare, ut fides data in pactis ſervetur.

4. *Pactum* eſt duorum in idem placitum de dando aliquo vel faciendo conſenſus.

5. Eſtque vel *gratuitum*, cum unus duntaxat ſe obſtringit, vel *mutuum*, cum uterque.

6. *Cauſa* proxima conſtituendi pactum eſt *conſenſus*, isque mutuus, etiamſi ipſum pactum non ſit mutuum.

7. Vocatur autem ex parte ejus, qui obſtringit, *promiſſio*, ex parte alterius, *acceptatio*.

8. *Promiſſio* eſt vel *perfecta* vel *imperfecta*. (e)

9. *Perfecta* eſt declaratio voluntatis, quod alteri ita obligari velim, ut ipſi liceat rem promiſſam tanquam debitam a me exigere.

10. *Imperfecta* eſt declaratio voluntatis, quod alteri velim obligari, ita tamen, ut ipſi non liceat debitum a me exigere, quales ſunt promiſſiones patronorum. (f)

11. Cum

(a) Junge huic §. ſeqq. Puf. lib. 3. c. 4. (b) *Poterat enim ipſe indigere vel ipſius rei, vel pretii pro re vel opera*. (c) *Cui forte non convenit, ab altero accipere beneficium*. (d) *Si ſit pretioſa*. (e) Junge huic §. ſeqq. Puſend. lib. 3. c. 5. (f) *Parentum item, principum &c.*

11. Cum neutra harſim confundenda eſt *nuda aſſertio*, quando declaro (g) alteri meam voluntatem, quam in præſenti habeo, de commodis ejus promovendis, ita tamen, ut ne quidem ad perſeverantiam me obligare velim, quæ huc plane non pertinet.

12. Ut itaque (h) *promiſſio* ad eliciendam obligationem requiritur, quia citra eam par non poteſt paris inviti libertatem reſtringere, ita nec ſine *acceptione* pactum eſt, quia nemo invito vult rem ſuam obtrudere.

13. Quod ſi itaque *acceptatio* non ſequatur, juri promittentis in rem oblatam nihil decedit, quia paciſcens rem ſuam non vult pro derelicto habere. (i)

14. Quod ſi rogatio anteceſſit, cenſebitur ea durare, niſi expreſſe fuerit revocata, eoque caſu *in anteceſſum* acceptatio facta intelligitur.

15. Modo tamen rogationi reſpondeat oblatio. Nam ſi hæc rogationem vel excedat, vel ab ea deficiat, expreſſa requiritur acceptatio, quia ſæpiſſime mihi non conſulitur, niſi tantundem, (l) quandum rogavi, accepero.

16. Idque in promiſſis mutuis fere non habet dubium. Sed putamus, idem etiam dicendum eſſe in gratuitis; quamvis diſſentiant leges Romanæ (m) incongrua ratione, quod major ſumma contineat minorem.

17. Declaratur autem ab utroque voluntas vel *verbis* vel *factis*. Unde conſenſus, & intuitu hujus, pactum, dividitur in *expreſſum* & *tacitum*.

18. *Expreſſum* non eſt difficile, nempe ubi conſenſus verbis conſtat. Sed de *tacito* diſtinctius procedendum.

19. Nimirum quamvis conſenſus tacitus ſit ille, qui factis declaratur, ac apud Scriptores fere ſynonymice ſupponatur *conſenſus tacitus* & *præſumtus*, revera tamen poſt leges Romanas præſumtus conſenſus a tacito differt, adeoque nobis horum duorum confuſio eo magis vitanda erit, quo minus communiter ſolet evitari. (n)

20. Scilicet *facta licita*, (o) quibus utuntur homines, vel *ſunt ſigna* communi quaſi conſenſu humani generis recepta, ad declarandam voluntatem noſtram, ita ut, ſi quis ratione utens factum iſtud audiat, ſtatim inferat, me aliud quid certum ac determinatum hoc facto indicare vo-

(g) *v. g. jam cogito, quod te velim heredem meum facere.* (h) Junge huic §. ſeqq. Pufend. lib. 3. c. 6. (i) *Ergo non poterit tertius eam occupare, tanquam rem nullius.* (l) *Non plus nec minus.* (m) l. 1. §. 4. l. 83. §. 3. de V. O. Vide omnino Tribon. §. 5. de inut. ſtipul. (n) *Nec evitat eam Dn. Pufend.* III. 6. 2. *ubi plura exempla utriusque conſenſus mixta deprehendes.* (o) *Nam ex illicito fit delictum vel quaſi.*

(p) *In-*

voluisse; vel *non sunt signa* communi consensu humani generis ad declarandam voluntatem recepta, æquitas tamen naturalis vult, ut obligatio ista facta concomitetur vel ea sequatur.

21. Qui factis prioris generis nititur consensus, *tacitus* est, qui posterioris generis factum præsupponit, consensus *præsumtus* in legibus Romanis dicitur, ideo videlicet, quia quilibet civis bonus præsumitur consentire regulis æquitatis naturalis.

22. Ita *nutus* ostendit assensum tacitum, ita *redditio chirographi* declarat, cæteris paribus, quod velim debitori donare debitum. Ita *postulatio cibi & potus* ab hospite diversorii infert consensum tacitum, quod velim pretium cibi solvere.

23. Contra *negotiorum gestio*, *hereditatis aditio*, & in genere omnia facta, quæ in quasi contractibus Legum Romanarum præsupponuntur, directo non inferunt consensum ad solvenda damna domino negotii data, ad præstanda legata legatariis &c. Sed regulæ tamen æquitatis naturalis a civilibus corroboratæ, hic faciunt consensum præsumtum.

24. Differt adeo ultra dicta consensus præsumtus & tacitus 1. *ratione personæ;* Qui suam voluntatem expresse declarare nequit, (p) ille nec tacite. Ita furiosi nutus, redditio chirographi, postulatio cibi, modo dictos effectus non producet.

25. At ex consensu præsumto obligantur etiam furiosi, v. gr. quorum negotia gesta sunt.

26. Nempe 2. consensus tacitus *obligat saltem eos*, qui consensum factis declararunt, at præsumtus etiam illos ligat, qui nullum factum adhibuerunt, ita obligatur in genere dominus negotii ad reddendas impensas gestori etiam ignorans negotium geri.

27. Porro in *relatione consensus utriusque* ad consensum expressum ingens est differentia. De tacito hæc est regula: *Quoties constat de consensu expresso contrario, toties frustra quærimus de tacito.* Ratio est, quia verba sunt signa ordinaria declarandi voluntatem suam, facta vero extraordinaria vel subsidiaria.

28. Ita

(p) *Intellige propter impedimentum intrinsecum, ne quis tibi objiciat surdum aut mutum vitio disjuncto, qui multis factis tacite consensum suum declarare valent, etsi non expresse per verba. Impedimentum extrinsecum voco, ubi impeditur anima functiones suas exercere ob vitium membrorum externorum, ad quæ pertinent etiam sensoria. Impedimentum igitur intrinsecum erit, ubi partes internæ & maxime cerebrum, male sunt disposita.*

28. Ita si dixerim, me nolle assentiri, nolle debitum tibi donare, nolle hospiti cibi pretium solvere, nulla erit efficacia nutus, redditionis chirographi, postulationis cibi.

29. Alia longe ratio est consensus præsumti. Etiamsi negotiorum gestor, etiamsi heres initio statim vel coram notario & testibus protestentur solennissime, se nolle ex negotiorum gestione vel hereditatis aditione obligari, frustranea erit hæc declaratio expressa, ut adeo huc potissimum spectet axioma vulgatum: *Protestatio facto contraria nihil operatur.*

30. Vides itaque 4. ex consensu præsumto *obligari etiam invitos*, ex tacito nonnisi volentes.

31. Unde 5. in consensu præsumto obligatio *immediate* veniet ex lege, in tacito lex *mediante* consensu obligationem operabitur.

32. Breviter 6 tacitus consensus est *veri consensus species.* Consensus præsumtus est consensus improprie dictus. Hinc & in Jure Romano ex consensu tacito oriuntur etiam veri contractus, (q) ex præsumto saltem quasi contractus.

33. Non tamen putabis, distinctionem hactenus ostensam solum in jure Romano habere locum, hactenus enim spectaret saltem ad jurisprudentiam humanam. Exseret quippe & in jurisprudentia divina se passim (r) ejusdem usus, potissimum infra, cum de officiis liberorum erga parentes dispiciemus.

34. Igitur, qui voluntate carent promittere nequeunt. Tales sunt *infantes, furiosi, mente capti* & *summe ebrii.*

35. Nec obstat, quod ebrii obligentur ex delictis, saltem ad aliquam pœnam. Illa enim obligatio, (s) ut suo loco dicemus, venit immediate ex lege, & strinxit etiam invitos, at obligatio hujus capitis pactum, tanquam conditionem sine qua non requirit.

36. Et quidem *furor* atque *ebrietas* facilius possunt ostendi, sed quousque duret *infantia,* in universum regulis accurate determinari nequit. (t) Unde non sine ratione hæc determinatio relinquitur legi civili, (u) cui & simul incumbit prospicere adolescentibus infantia majoribus de rectoribus voluntatis nondum bene formatæ.

37. Cæterum consensus quasi duæ sunt partes, *intellectus & voluntas.*

 In-

(q) *Ita si patiar præsens alterum pro me fidejubere, mandatum est* l. 6. §. 2. l. 18. mand. *Ita locatio est, si patiar diutius manere conductorem in re conducta* l. 13. §. ult. locati. (r) e. g. in cap. 10. §. 87. seq. 94. seqq. (s) Conf. Puf. III. 6. 5. *ubi paulo aliter & prolixius respondet.* (t) *Cum unus infans citius proveniat ad usum rationis, quam alter.* (u) *Quamvis hæ videamur infantiam nimis late, videlicet septennio determinare.*

Intellectui opponitur *error* & *dolus*, *ille est*, quando rem ignoro; (late enim hic accipitur, ut ignorantiam sub se comprehendat) vel aliter se habere puto absque fallacia alterius; *dolus* est, quando error meus oritur ex fallacia alterius, vel certe hæc errori meo est conjuncta.

38. De efficacia *erroris* in contractibus intricatam quæstionem fecerunt leges Romanæ partim, quod de hac materia, quotidianæ quamvis, non sub peculiari titulo fuerit exasse tractatum, sed regulæ de eo sub variis capitibus negligenter sparsæ fuerint; partim etiam quod Jurisconsulti, ex quibus Pandectæ sunt compositæ, frequenter a se dissenserint. Unde tot distinctiones (x) inter errorem circa personas contrahentes & objectum contractus, tum inter materiam (y) rei & ejus formam, (z) de qua contractus initus, item, si res ex duabus materiis constet, utrum hæ materiæ sint per confusionem quasi unitæ, an separatim existant, vel facile separari possint, (a) denique inter essentiale pacti & ejus accidentia &c. (b)

39. Quemadmodum autem jam non est hujus loci explicare Jus Romanum, ita abstrahendo a Legibus civilibus, putem æquitati naturali convenientissimum esse, si in materia promissorum repetamus regulam jam supra (c) inculcatam: *Errorem in dubio semper nocere debere erranti.*

40. Cum enim in promissionibus quilibet sensa animi sui alteri declarare debeat, causa vero contrahendi, objectum item, de quo contrahitur, & persona, cum qua contraho, ad naturam pactorum in genere nihil faciant, nulla subest causa, cur alteri error meus, ad quem ille nec dolo nec culpa concurrit, magis imputari debeat, quam mihi. Accedit, quod, si error meus alteri præjudicaret, facile daretur occasio ad reservationes mentales, quæ, ut ab aliis fusius deductum, turbant omnia pacta atque promissiones.

41. Limito tamen dictum axioma, *nisi circumstantia illa, in qua erravi, expresse promisso per modum conditionis fuerit adjecta.* Tum enim alter, cum quo pactus sum, justam de me conquerendi occasionem non habet.

42. Distingui equidem ab eruditis in hac materia solet (d) inter *promissa gratuita* & *pacta mutua.* De *promissis gratuitis* hæc formatur regula; *Ubi in promissione aliquid tanquam conditionem supposuerim, citra cujus intuitum*

(x) *Vide quæ collegit Huberus* in posit. ad inst. tit. de inut. stipul. n. 21. seq. & de emt. vend. n. 4. seqq. (y) *v. g. Si mensa lignea vendita fuerit, quæ putabatur esse ex metallo.* (z) *Si quadrangularis fuerit vendita, quæ putabatur esse oblonga.* (a) *Si mensa ut aurea fuerit vendita, quæ erat vel inaurata, vel aurea lamina obducta.* (b) *Quæ distinctio adhibetur in matrimonio.* (c) l. 1. c. 1. §. 72. (d) *Quod facit Dn. Pufend.* III. 6. §. 6. & 7.

tuitum promissurus non fueram, naturaliter promissionis nulla erit vis, quia promissor consenserit non absolute, sed sub conditione, qua non apparente, promissio nulla fit.

43. Sed si promissor hanc conditionem mente retinuerit, nos quidem putamus, sibi eum imputare debere, cur non expresserit. Unde, etiamsi ego falso nuncio fuerim persuasus, mea negotia abs te bene fuisse gesta, eoque nomine tibi quid promiserim, me teneri puto, ubi falsum id deprehendero. Modo tuus dolus non concurrerit ad eliciendum meum promissum. Tunc enim casus plane huc non pertineret. (e)

44. Sicut ne huc pertinet casus de milite, qui falso accepto nuncio de morte filiorum, in testamento extraneum heredem instituit, quoniam ultimarum voluntatum quoad interpretationem alia est ratio, quam promissionum. (f)

45. In *promissis mutuis* distinguitur, (g) utrum *ad paciscendum* quis per errorem fuerit motus, an error *circa rem*, de qua pactum initum est, versatur. Circa *prius* itidem dispiciendum esse, an res adhuc sit integra, hoc est, utrum nihil adhuc ex contractu sit præstitum, an minus, si v. gr. jam res promissa fuerit exhibita. *Illo* casu æquum esse, ut facultas pœnitendi mihi concedatur, præsertim ubi præ me tulero, quæ me causa ad paciscendum impellat. *Re vero non integra* errantem rescissionem negotii non posse urgere, nisi quantum alter ex humanitate velit indulgere. (h)

46. Nos contra, *etsi res sit integra,* errantem pœnitere non posse arbitramur, v. gr. si Patrifamilias falsus nuncius afferatur, eosque ipsius domi periisse, idque ille præ se ferens, hoc est, venditori narrans, alios emat, etiamsi hic emtor ante traditionem equorum & solutionem nuncium falsum deprehendat, contractum servare debebit. Fuit enim narratio ista de causa impulsiva contractus, quæ, nisi per modum conditionis inferatur pacto, est extra negotium. Nam poterit paterfamilias equos emere tam qui jam alios habet, quam qui non habet.

 47. Quod

(e) *Sed potius ad §. 49.* (f) *Partim, quoniam ex testamento non statim jus alteri nascitur, uti ex promisso, neque testamenta requirunt acceptationem. Et in testamentis etiam respiciendum quandoque est ad leges, & ea potissimum, quæ in favorem liberorum ea disposuerunt. Quid enim, si militi nuncius venisset de morte amici sui optimi, quem volebat heredem instituere, ac propterea instituisset amicum alium. An tunc putas testamentum subverti? Minimum res valde dubia eveniet.* (g) Dn. Pufend. III. 6. 7. (h) *Sed traditio sola actus physicus est. Cur hæc jus daret? Et cur v. g. in condictione indebiti traditio non obstet juri meo? Scilicet quia solutio non est, nisi ejus, quod debetur. Ergo etiam traditio demum ejus, quod debetur, transfert.*

47. Quod vero ultimo affertur, (i) si error in promisso mutuo contigerit *circa ipsam rem*, de qua convenitur, pactum vitiari non tam ob errorem, quam quia legibus pacti non fuerit satisfactum, paululum obscurius dicitur, cum non constet, quomodo istæ leges pacti, qui hic afferuntur, ab errore sint distinctæ. (l)

48. Neque opus videtur hac observatione ad definienda exempla ejus gratia adducta. Verum est, si professus sum, me servum emere coquendi peritum, & traditus mihi fuerit etiam citra culpam venditoris coquendi imperitus, vanus est contractus; aut si ab altero Davum emi, & is citra culpam Syrum mihi exhibuit. Sed hic in promtu causa est, quia circumstantia, in qua fuit erratum, promisso per modum conditionis fuit inserta. (m)

49. Pergamus ad *dolum*. Ubi distinguendum erit: an ab eo, quocum contraximus, dolus fuerit adhibitus, an a tertio. Posteriori casu negotium erit firmum, (n) tertius vero dolum adhibens nobis tenebitur ad interesse. Priori in arbitrio decepti erit, utrum promissum, sive gratuitum, sive mutuum, velit pro nullo declarari, utrum salvo manente promisso læsionis pensationem exigere.

50. Neque distinguimus, (o) an *dolus causam dederit* contractui, an fuerit *incidens*. Nam hæc distinctio inventum est juris Romani, ad ostendendam ex parte differentiam inter contractus bonæ fidei & stricti juris, quæ & ipsa divisio a Jurisprudentia naturali ignoratur.

51. Accedit, quod jure Romano læsus, si dolus incideret, non poterat contractum nullum declarare. (p)

51. *Voluntati* opponitur *violentia* & *metus*. Ut per meram *violentiam* quis cogi possit ad promittendum, vix concipi potest in promissis ore prolatis. Non enim ut membra exteriora per violentiam possunt trahi invita ad aliquid perpetrandum, sic & voces possunt extorqueri invito. At si

(i) *Iterum a Dn. Pufend.* d. §. 7. in fine. (l) *Per leges pacti videtur intelligere conditiones, quæ expresse in pacto adjectæ sunt. Sed poterit tamen etiam error contingere circa rei qualitatem, quæ in pacto non est expressa. Quid ergo de his casibus statuendum?* (m) *Et forte per leges pacti tales conditiones intelligit Dn. Pufendorffius.* (n) *v. g. si Stichum emerim, non addito, quod coquum emere velim, neque etiam venditor pro coquo venditaverit, sed tertius me dolose persuaserit, esse coquum.* (o) *Adhibet hanc distinctionem Dn. Pufend.* III. 6. 8. *Priori casu dicit læsum ex ejusmodi pacto non obligari. Posteriori in arbitrio decepti esse vult contractum penitus dissolvere, aut læsionis pensationem exigere.* (p) *Sed habebat restitutionem in integrum.*

ſi quis me per vim cogat ad ſcribendum, aut v. gr. violenter caput meum inclinet, promiſſum haut dubie erit nullum ex regulis generalibus de actionum moralium principio.

53. *Metus* duobus modis conſiderari poteſt. Initio quatenus accipitur pro *ſuſpicione* probabili, fore ut ab altero decipiamur, vel propter declarationem pravæ voluntatis in negotio præſenti factam. De hoc ſequentes obſerva regulas.

54. Si *ejusmodi metus adfuit tempore promiſſi*, imprudenter feci, quod promiſi; promiſſum tamen nec irritum eſt, nec ſub hoc prætextu reſcindi poteſt. (q)

55. Quod ſi ejusmodi metum *poſt promiſſum* ex indiciis ſufficientibus, vel novis (r) vel antea mihi incognitis, (s) ſuſcipiam, non prius ad præſtandum adigi potero, quam contra eam deceptionem mihi ab altero idoneé cautum ſit.

56. Altera ſpecies metus eſt *vehemens animi terror* ortus ex intentato gravi malo, ni promiſſum aut pactum inire velimus.

57. Quem ſi incuſſerit *tertius*, valebunt pacta propter hunc metum removendum cum alio inita. (t)

58. Quin & ſi *tertio inferatur* metus injuſtus, ego vero miſerationis gratia, ejus intuitu metum inferenti quid promiſerim, valebit promiſſio. (u)

59. Quod ſi *is, cui promitto*, metu ad promittendum me adegerit, ſiquidem *pro imperio* in me competente id fecerit, rurſus valebit promisſio. (x)

60. Sed ſi *vi omnino injuſta* is, cui nullum in me competit imperium, promiſſum extorſerit, utrum obligatio ſequatur promiſſum, gravis quæſtio eſt.

61. Alii enim (y) *obligationem oriri* arbitrantur, quoniam metus non tollat omnem conſenſum, ſed metum incutientem tamen *eſſe obligatum ad rem reſtituendam*, quoniam per incusſionem metus in me deliquerit.

62. A quibus parum abeſt ſententia *juris Romani*, concedentis ei, qui metum intulerat, actionem, ſed exceptione quod metus cauſa elidendam.

63. Alii

(q) *Quae. enim cauſa non impedivit, ne contraherem, nec impedire poteſt, ne fidem ſervem.* (r) *Si poſtea declaret, quod velit me decipere.* (s) *Si jam ante ad tertium gloriatus fuerit de perfidia adhibenda.* (t) *v. g. cum iis, qui ſalvum conductum præſtant.* (u) *v. g. ſi tertius latroni quid promiſerit, ut me lædat. Jure tamen Romano hic tertius haberet condictionem ob turpem cauſam. Sed hæc conditio non in natura contractus, ſed in jure puniendi nititur.* (x) *Ut ſi fecerit princeps, dominus, pater, in quantum quidem horum imperium ſe extendit.* (y) *Ita Grotius* II. 17. 17.

63. Alii (z) *obligationem nullam oriri* opinantur, tum quod in pactis ex solo consensu meo obligatio non nascatur, ubi alter per jus naturæ prohibeatur acceptare, tum quod, si quæ sit obligatio, illa quasi per compensationem cum ea obligatione, quæ est in metum incutiente, mihi de illata injuria satisfaciat, quasi pensari debeat.

64. Alii (a) denique eum, qui metu incusso promittit, *firmiter obligari* arbitrantur, quia jus naturæ dictitet, pacta esse servanda. Neque obstare rationes modo dictas. Eum enim, qui metum incutit, non tamen destitui jure promissum meum acceptandi, (b) adeoque obligationi meæ respondere jus ipsius, quod ex ipso pacto meo acceperat. Deinde nec compensationem posse habere locum, cum præsumendum sit, (c) eum qui latroni v. gr. centum promittit, simul tacite renunciasse (d) juri, quod habebat adversus latronem, ex læsione orto, ad petendam satisfactionem, ne alias pactum nullam afferat ipsi utilitatem. (e)

65. In his sententiarum divortiis *prima* (f) equidem se omnino non probat, quoniam mera & inutili subtilitate nititur, apud Romanos vero maximam partem ad discernenda officia prætoris & judicis pedanei erat recepta, quamvis & eo jure notum sit effatum JCti celebris, nihil interesse, ipso jure quis actionem non habeat, an ope exceptionis elidatur.

66. Inter reliquas vero duas arridet *media*. (g) Scilicet jam supra diximus, pacta per se non producere obligationem, sed esse saltem medium vel causam sine qua non obligandi, obligationem vero omnem vim accipere a lege. Jam quæ lex vim & metum alteri incutere vetat, illa prohibet etiam metum facienti, ne ex illa metus incussione jus acquirat, neque præsumenda est, promittentem obstringere velle in favorem ejus, qui contra legem delinquit. Unde jam facile responderi poterit rationibus sententiæ *tertiæ*. (h)

67. Ut tamen eo melius intelligatur nervus sententiæ nostræ; requirimus 1. ut moraliter certum sit, eum, qui metum incussit, *non habuisse* jus id faciendi, 2. ut sit metus *periculi præsentis*, & quod cadit in virum constantem, quodque aliter nisi per promissum evitari non potest. 3. Ut pro-

(z) *Ita Dn. Pufend.* III. 6. §. 10. seq. Adde Ciceronem de officiis lib. 3. p. m. 553. & omnino Pufend. IV. 2. 8. (a) *Ita Uffelm.* de oblig. quæ ex serm. oritur c. 7. §. 4. seq. p. 83. seqq. (b) *Sed obstat canon vulgatus: Qualis causa, talis effectus.* (c) *At in cujus favorem hæc præsumtio esset facienda?* (d) *Sed hæc renunciatio, etiamsi expresse fuisset facta, nullam produceret obligationem.* (e) *At quis dixit, quod hoc pactum ullum debeat latroni afferre utilitatem?* (f) *Grotii & juris civilis.* (g) *Dn. Pufendorffii.* (h) *Id jam factum in notis.*

promiſſum metu initum ceſſante metu non ſit *ratihabitum*, vel per verba expreſſa, val per facta conſenſum ſubſequentem inferentia.

68. Quibus ita poſitis facile jam inferre licet, nos loqui de illis promiſſis, quæ fiunt v. gr. *1. latroni, 2. qua tali, 3. durante metu.* Si enim cum *latrone citra metum periculi præſentis, vel hoc periculo ceſſante* contrahas, nullum eſt dubium, quin obligatio oriatur, propter defectum requiſiti ſecundi & tertii.

69. Quod ſi cum eo, qui te *in bello vicit* (i) pactus fuiſti, obligaberis, non tam quia ſæpe ceſſat requiſitum ſecundum, (l) ſed maxime propter defectum requiſiti primi. Etſi enim victus v. gr. perſuaſus ſit de juſtitia amorum ſuorum, moraliter tamen certum iſtud dicitur, quod & aliis poſſit oſtendi, cum non eſſe & non apparere hic fere pro ſynonymis habeantur.

70. Nunquam vero vincens carebit prætextibus ſpeciem aliquam juſtitiæ habentibus, inque ſuas partes alias gentes trahentibus. Unde cum inter eos, qui pares ſunt, juſtitia & injuſtitia non ſint remedia apta ad definiendas controverſias, bellum tanquam remedium extraordinarium ad reducendam pacem eſt inventum, in quo belligerantes quaſi per compromiſſum aleæ belli arbitrium committunt.

71. Quod tamen compromiſſum non tam a conſenſu eorum tacito, quam a præſumto dependet, & a neceſſitate legis naturalis. Ni enim per pacta ejusmodi finiretur bellum, turbaretur ſocialitas & tranquillitas generis humani in perpetuum; quid? quod facile ex bello duorum poſſit oriri ſucceſſu temporis bellum omnium contra omnes.

72. Neque illud tamen diffitendum erit, eum, qui bello ab altero petitus ad pacificam diſceptationem ſeſe obtulerit, & bellum deprecatus ſit, ſi ad iniquas pacis conditiones adigatur, nullo jure prohiberi, quo minus paci nondum impletæ, exceptionem metus opponat, aut poſt occaſione data reparationem injuriæ quærat. Ubi tamen caute erit procedendum, ut videlicet iſtæ pacis conditiones ita ſint iniquæ, ut quaſi palpari poſſint, tum &, ut reliqua duo, quæ modo (m) poſuimus, requiſita adſint.

73. Sed quid jam faciemus *perduellibus*, quibus ſæpius a principibus ad tollenda bella civilia promittuntur vel impunitas, vel ultra impunitatem adhuc alia quædam. Sane communiter male audiunt principes pactorum fidem violantes, cum tamen haud dubie cauſa perduellium ſit injuſta

(i) *Conf. Pufend. VIII. 8. 1. & VII. 7. 4.* (l) *Quis enim judicaret ſemper, utrum metus, qui ab hoſte incutitur, ſit talis, qui cadat in virum conſtantem?* (m) §. 67.

(n) *Ne-*

justa & palpabilis quidem, quoniam sæpius diximus, in societate inæquali inferiorem nunquam habere jus cogendi superiorem per bellum, etsi ab eo injuria sit affectus.

74. Sed prompta est responsio; dissimilem causam esse *latronis* & *perduellis*. Ille ne minimum quidem prætextum juris (n) afferre poterit. At perduellis plerumque injuriam a principe vel sibi vel reipublicæ factam prætendit; adeoque sæpius non omni jure (o) destituitur, sed in modo exercendi jus suum solum excedit. Adde, quod sæpius non liqueat, utrum status sit pure monarchicus, aut utrum potius saltem modus administrandi monarchicus sit; (p) quo pacto non erit evidens definire, uter ex belligerantibus in ejusmodi bello sit superior, uter inferior. (q)

75. Huc forte respexit *Cicero*, (r) dum statuit prædonibus pactum pro capite pretium, si non afferas nullam subesse fraudem, subjiciens. *Nam pirata non est ex perduellium numero definitus, sed communis hostis omnium. Cum hoc non fides esse debet, non jusjurandum commune:* Sed de jurejurando quidem infra suo loco.

76. Quod si tamen hæc ratio sola non placeat, addere poteris, (s) plerumque in ejusmodi promissionibus, quæ fiunt perduellibus, non adesse metum periculi præsentis, quod in virum constantem cadat, sed subesse Martem adhuc dubium &c.

77. Unde putarem, si perduellis regem suum, nullo præcedente bello, vi subita invadat, eumque metu mortis vel simili ad paciscendum adigat, non magis ex hoc promisso obligationem produci, atque ex promissione, quæ piratæ fiebat. Hactenus de consensu.

78. Promitti vero possunt solum ea, quæ sunt in *nostris viribus* & in nostro arbitrio, idque quoniam promissio tendit ad producendam obligationem, quæ in genere hoc axioma præsupponit. (t)

79. Fluit ex dictis I. Quod nemo per promissionem se obligare *possit ad impossibile*. Qui enim talia promittit, & qui ea acceptat, uterque signa edit non sanæ mentis, sed summæ stoliditatis.

80. Modo tamen non is, cui promittitur, *ignoraverit*, rem esse promittenti impossibilem, promissor vero rem extra suam potestatem esse sciverit. (u)

81. Sunt

(n) *Ne quidem imperfecti.* (o) *Cum jus ejus sit imperfectum, ipse vero eo utitur tanquam perfecto.* (p) *Ventilata fuit ista controversia in turbis Anglicis & Bohemicis.* (q) *Ergo tum is, qui perduellis dicitur, habebit etiam prætextum juris perfecti.* (r) *Cicero lib.3. de offic. p.m.553. Pufend.* IV. 3. 8. (s) *Mihi tamen magis placet ratio præcedens, sed sub limitatione tamen §. seq.* (t) *vid. l. c. 1. §. 73.*

(u) *Hoc*

81. Sunt enim quædam *impoſſibilia omnibus* hominibus, ut volare, digito cœlum tangere; quædam *impoſſibilia aliquibus* ſaltem, ut generare, dare mille vel centum &c. In horum ergo ultimis (x) dicta limitatio locum ſibi vindicabit.

82. Quinimo neque promiſſor ab omni obligatione liberabitur, qui rem promiſit *poſſibilem*, quæ *poſtea* vel per dolum aut culpam promittentis, vel etiam per caſum *facta fuit impoſſibilis*, quamvis diverſitate culpæ aut caſus obligatio variet. (y)

83. Unde non in univerſum procedit, ſed multis limitationibus eſt obnoxia ſententia Hobbeſii, *pacta non ad rem ipſam, ſed ad ſummum duntaxat conatum obligare*. (z)

84. Utrum vero ad impoſſibilia ſit referendum, ſi quis promittat, quod nolit *reſiſtere mortem & vulnera inferenti?* commodius infra, ubi de pœnis erit agendum, diſpiciemus. (a)

85. II. Nemo ſe obligare poterit per pactum ad rem legibus *prohibitam*. Cum enim Legiſlator non velit contraria, & vero jam actum aliquem determinaverit, non poterit ſine contradictione approbare contrariam determinationem paciſcentium. Igitur ejusmodi res etſi non ſint ultra vires naturales paciſcentium, ſunt tamen extra ipſorum arbitrium.

86. Quapropter non ſolum re utrobique integra neuter ad implendum promiſſum de re turpi factum tenebitur, ſed & *turpi facinore* ab altero patrato, promiſſor non tenebitur ad mercedem ſolvendam, aut indemnitatem præſtandam. (b)

87. Sed ſi *mercedem rei turpis jam dederis*, ſive adimpletum iſtud fuerit, ſive minus, non poteris eandem repetere ab accipiente, quia in pari

cauſa

(n) *Hoc enim caſu obligabitur quis promittens ad intereſſe, vel certe, in quantum ſolvere poteſt. Cum hoc & ſeq. §§. junge Puſend.* L. III. cap. 7. (x) *Non in prioribus. Stultus enim eſſet, qui putaret, alterum poſſe volare, non ille, qui iſta promitteret. Huc pertinet promiſſio Xanthi, quod vellet mare ebibere.* (y) *Si enim dolo, obligabitur quis ad ſummum conatum, & poterit inſuper malo multari. Si caſu, & res ſit integra liberabitur promittens, ſi ei jam præſtitum quid fuerit ad id reſtituendum aut æquipollens reponendum, ſi ne hoc quidem, ſummus conatus adhibendus, ne alter damnum patiatur.* Puſend. III. 7. 3. *Quod intelligo, ſi caſus contingat in facultate ſeu viribus, ut de quo jam ſermo eſt. Unde huc pertinet exemplum de iis, qui non ſolvendo facti ſunt. Aliud, ſi caſus contingat in re promiſſa, ubi promittens liberatur.* (z) *Hobbeſium prolixe refutat Puſend.* d. l. §. 4. (a) Vide lib. 3. cap. 7. §. 75. ſeq. & conf. interim Puſend. hic §. 5. (b) *Contradicit, Grotius, cui reſpondet* Puſend. hic §. 8.

causa potior est conditio possidentis, & promissor propriam hic allegat turpitudinem.

88. Modo (c) non sit turpitudo solius accipientis, etiam abstrahendo a legibus Romanis, quippe tum rationes modo positæ cessant.

89. III. Nemo promittere potest res alienas. Hæ enim partim non sunt arbitrio nostro subjectæ, (d) partim in viribus nostris situm non est, eas præstare. (e)

90. Scilicet non valet promissio de rerum alienarum datione, non tamen respuunt eæ omnes contractus, ubi de earum administratione, custodia etiam, usu & similibus disponitur. (f)

91. IV. Eadem est ratio *actionum alienarum*, quæ nostræ directioni non sunt subjectæ. Quod si enim subjectæ fuerint, suo modo (g) in materia pactorum æquiparantur nostris.

92. Qui igitur factum alienum promittit, non obligabitur, nisi circumstantiæ ostendant, sensum promissionis esse, quod velit *operam dare*, ut alter promissa præstet, ubi tenebitur omni modo moraliter possibili laborare, ut promissum adimpleatur.

93. Quod si plane *effecturum* se, ut tertius mihi quid præstet, promiserit, fere ad præstationem interesse, si tertius cessaverit, se obligasse censebitur.

94. V. Denique nec super actionibus aut rebus nostris, circa quas *alteri jam fuit jus quæsitum*, valide pacisci possumus. Sunt enim nostro arbitrio jam exemtæ.

95. Nisi forte in eum casum, *ubi alterius jus expiraverit*. Modo non intuitu promittentis turpe sit ejusmodi casum optare. Hinc valebit equidem mercenarii promissio alteri facta sub conditione, si tempus, quo se alii addixerat, finitum fuerit, aut locatio ædium nostrarum in casum præsentis locationis finitæ. Sed promissio subjectionis in casum, si respublica, cui quis jam est obligatus, vel bello civili pessumdetur, vel alio modo intereat, pro turpi habebitur. 96. Un-

(c) *Addit* Dn. Pufend. hic §. 9. *& illam limitationem, modo non alterius dolus & enormis læsio accesserit, & exemplum dat de meretrice adolescentum magna argenti summa emungente. De qua limitatione, an abstrahendo a jure civili locum habitura sit, videndum ulterius.* (d) *v. g. Si apud nos sint deposita aut nobis commodata.* (e) *Si eas non detineamus.* (f) *Et hoc fit vel licite, si mandem alicui, ut negotium amici mei gerat, vel illicite, si rem alienam alteri commodem. Producit tamen hæc obligatio effectum intuitu commodatarii ad restituendam rem, nisi justior petitio domini obstet.* (g) *h. e. quatenus subsunt arbitrio nostro, non enim semper subsunt viribus nostris.*

96. Unde non sine causa apud Christianos principes pacta ejusmodi conditionata de matrimonio ineundo, quæ conjux vivente conjuge iniit, nulla declarantur; pœnis insuper in ejusmodi paciscentes constitutis. (h)

97. Eo pertinet, quo jure Romano non valerent promissa liberi hominis, & reipublicæ sub conditione, si ille servus aut hæc privata futura esset. (i)

98. Sequitur *modus* promittendi, qui quidem vel fit *pure*, vel in *diem*, (l) vel sub *conditione*. Illa statim tribuit *jus perfectum*, istà *imperfectum*, donec dies advenerit, hæc ante conditionis existentiam ne quidem jus imperfectum, sed *spem* saltem debitum iri ad id suffecturam, ut ante conditionis eventum promissor non possit recedere.

99. Differentia igitur inter modos promittendi posteriores in eo potissimum se exseret. Quod qui ex errore ante existentiam conditionis debitum solverit, id ut indebitum possit repetere, non iste, qui solvit ante diem.

100. Ratione vero conceptuum differt dies & conditio, quod *dies* sit tempus futurum, quod certum est, quod & quando exiturum sit, vel minimum ubi certum est, quod sit exiturum. *Conditio* vero, ubi vel utrumque vel certe ipsa existentia est incerta.

101. Est igitur *promissio sub conditione* facta, ubi validitas promissionis confertur in eventum, a casu (m) specialiter adjecto pendentem.

102. Unde conditiones propriæ dictæ non sunt, quæ omnibus promissionibus, etiam puris *tacite* insunt, v. gr. dabo tibi centum, si vis major me non impedierit, si mundus adhuc stabit &c. (n)

103. Item conditiones ad tempus *præsens* vel *præteritum* se referentes, nisi harum tacitus sit sensus; si probatum fuerit (o) id, quod ad tempus præsens vel præteritum refertur.

104. Tum conditiones *necessario* exituræ, v. gr. si cras erit dies.

105. Et, cum contrariorum eadem sit ratio, conditiones *impossibiles* etiam non erunt veræ conditiones.

(h) *Exemplum habet Philippi* in Usu practico institutionum ad tit. de nuptiis. (i) §. 2. Inst. de inut. stipul. (l) *Promissionem in diem omisit Dn. Pufend.* lib. 3. c. 8. *quod alias cum hoc & seqq. §§. erit conferendum.* (m) *Addit Dn. Puf.* hic §. 2. *a casu* vel arbitrio hominis. *Sed cur hæc verba omiserim vide* §. 109. seq. (n) *Difficiliora sunt exempla in promissis puris, quia statim possunt peti, faciliora in ultimis voluntatibus, quia demum post mortem possunt peti: v. gr. Titius heres esto, si me supervixerit, si voluerit, si ante mortem meam non deportatus fuerit, si in voluntate mea permansero &c.* (o) *Ergo in his, quæ facillime probari possunt, ut notoriis, non erunt conditiones veræ, in rebus probatu difficilioribus veræ.*

106. In eo tamen inter has & conditiones reliquas improprias est differentia, quod illæ plerumque (p) faciant promissum purum, (q) in impossibili autem conditione eadem, quæ supra de promissione impossibilium diximus, habeant locum.

107. Neque distinguimus inter promissa & *ultimas voluntates*, si a dispositione legum civilium abstrahamus, etsi hæ non inique (r) constituerint eas in ultimis voluntatibus haberi pro non adjectis; ne videlicet per actus nullum eventum sortituros hominibus illudatur.

108. *Turpes* vero conditiones, cum ab eventu incerto dependeant, pro impropriis conditionibus haberi non possunt, (s) neque adeo sunt species impossibilium, ut communiter interpretes legum civilium, ob non recte intellectam legem (t) pandectarum, volunt. Quamvis & hic quoad effectum eadem sint repetenda, quæ jam de promissionibus rei illicitæ notavimus. (u)

109. *Possibilis* igitur esse debet conditio. Hanc vero iterum uno ore juris civilis Doctores *in potestativam, casualem*, atque *mixtam* subdividunt. Quæ tamen distinctio vereor, ut citra jus civile magnum usum sit allatura.

110. Uti enim ostendimus alibi (x) *mixtam* & *potestativam* etiam ex intentione veterum JCtorum parum differre, ita differentiæ, quæ inter *casualem* & *potestativam* referuntur, partim a mera subtilitate (y) dependent, partim ad regulam respiciunt, quod *potestativa habeatur pro adimpleta, si per promissarium non steterit, quo minas adimpleatur.*

111. Sed hoc axioma non solum quoad speciales applicationes apud JCtos Romanos multis limitationibus (z) est obnoxium, quin & dissensui (a) notabili dedit occasionem, sed etiam abstrahendo a legibus civilibus, vix procedet, cum ex aliis circumstantiis (b) dijudicari hic debeat, utrum promissor adjiciendo conditionem potestativam primario ad voluntatem promissarii respexerit, an ad casum, qui fere semper ejusmodi conditionibus admixtus est. Nam si casum respexerit, axioma istud non habebit locum. * 112. Quod

(p) *Præter ea, quæ de præsentibus & præteritis modo diximus.* (q) *Ut tacitæ & necessariæ.* (r) *In pœnam ejusmodi jocorum intempestivorum. Hic vero quærimus de obligatione ex consensu.* (s) *Quod deduxi latius* in disputatione de filiofamilias sub conditione, si se filium probaverit, herede instituto, *ubi plura ad doctrinam de conditionibus pertinentia explicui.* (t) *Fst* l. 15. de condit. instit. (u) vide §. 85. seq. (x) In dicta disputatione. (y) *Nempe ad institutionem filiorum familias, de quo usum tamen differere non pertinet ad caput præsens.* (z) *Distinguunt enim, au per voluntatem alterius steterit, an per casum.* (a) *Quem notavi* in d. disput. (b) *Adeoque ex regulis de interpretatione.*

112. Quod si conditio non a mero arbitrio promissoris suspendatur, sed a casu, (c) qui & ipse ex parte promittentis voluntatem præsupponit, tunc obligatio orietur, si casus iste extiterit, neque tamen indistincte tenebitur (d) promissor facere, quicquid moraliter æquum est, ut illa impleatur.

113. Solet & *locus* promissionibus adjici, (e) quæ adjectio etiam jus tamdiu imperfectum producit, donec tantum temporis elapsum fuerit, quo commode possit pervenire ad illum locum.

114. Pertinet etiam ad modos promittendi, (f) quod promittamus vel *ipsi*, vel *per alios* homines, quos velut internuncios voluntatis nostræ & interpretes esse voluimus. JCtorum stylo *mandatarii* & *procuratores* appellantur.

115. *Hi* igitur si *bona fide* egerint, neque *fines mandati* manifestos excesserint, firmiter nos iis, cum quibus nostro nomine pacti sunt, obligant.

116. Non confundendi tamen sunt hic *ministri*, quos elegi, ut meo nomine promittant, cum iis, qui adhibiti sunt, ut promissionem saltem significent, quales sunt v. gr. *tabellarii*, quibus literæ voluntatis nostræ interpretes fuere traditæ. Minister enim si moriatur, antequam ei, ad quem destinabatur, voluntatem nostram significaverit, *revocare possumus* promissum, etiam si jam alter a tertio de voluntate nostra certior factus promissum acceptaverit. (g) Non ita, si tabellario mortuo epistolam ab alio fuerit nactus. (h)

117. Addunt & alteram differentiam. (i) Si tabellario usus sim, revocationem meam valere, si promissum revocem, antequam ab altero acceptatum fuerit, etsi revocatio tabellario non innotuerit; At si mandatario, irritam esse revocationem, nisi revocatio etiam mandatario ipsi innotuerit.

118. Mihi vero hic varii casus videntur secernendi. Potissimum an revocatio directa sit ad mandatarium, an ad eum, cui fit promissio? utrum hæc

(c) *v. g. si studiosus legum adhuc tiro alteri promittat: omnes tuas causas agam in foro, si peritiam legum mihi comparavero.* (d) *Quod putat Grotius. Sed forte Grotius respexit ad tale exemplum: Ducam te in uxorem, si Doctor factus fuero.* (e) Pufend. III. 8. 6. *In §. fin. dicti capitis addit differentiam inter pacta gratuita, conditionata & mutua, de qua cogitandum ulterius.* (f) *Cum hoc & seqq. §§.* conf. lib. 3. c. 9. (g) *Volebamus enim per hunc ministrum in individuo tanquam causam intermediam obligari.* (h) *Quia hic non tabellarius, sed literæ erant medium obligationis.* (i) *Quod facit Dn. Pufend.* hic §. 4.

hæc revocatio ante acceptationem innotuerit ei, cum quo negotium est contrahendum, annon? (l)

119. Similiter in quæstione alia: ***An nomine alterius, a quo nullum mandatum habeo, acceptare possim promissum?*** Sola illa distinctio, (m) an ita promissum sit: promitto *te teste* me Sejo daturum; an ita: promitto *tibi*, me Sejo daturum; scrupulos omnes non videtur tollere. Sed in posteriori casu omnino videtur distinguendum esse, an ejus, cui promissio eo modo facta est, intersit tertio dari, an minus? (n) Quam distinctionem neque JCti Romani neglexerunt. (o)

120. Illud vero minus dubii habet; si promissarius moriatur, antequam promissionem acceptaverit, *acceptationem* non fieri posse me invito ab ejus *heredibus*, etsi id quidem certum sit, contrahentes regulariter heredibus etiam præsumi voluisse prospicere.

121. Sequitur *divisio pactorum*. Passiva, (p) & quæ crucem fixit JCtis Romanis pariter ac eorum interpretibus, est illa, dum pactum dividitur in *pactum* stricte dictum & *contractum*. Sed cum utraque species dominiorum distinctionem & rerum pretia præsupponant, differenda erit de hac divisione inspectio inferius.

CAPUT

(l) *Si directa fuit ad mandatarium vel tabellionem, tum sive post revocationem acceptam, sive ante eam, acceptatio a promissario revocationem ignorante facta fuerit, utroque casu promittentem obstringi arbitror. Priori tamen casu habebit actionem mandati contra ministrum vel tabellionem. Si vero directa fuit revocatio ad promissarium, & is, antequam eam, acciperet, promissum acceptaverit, tum decidenda est quæstio ex alia quæstione: utrum nempe post acceptationem factam, quam adhuc ignoro, possit mea promissio revocari, & an sensus promissi sit: Volo me obligari, si acceptatum fuerit, aut: Volo me obligari, si acceptatum intellexero. Quodsi promissarius sciat revocationem meam ante acceptationem, non puto promissum valere; sive revocatio directa fuerit ad ministrum, sive ipsum promissarium. Est enim tunc in dolo.* (m) *Quam affert Dn. Pufend.* hic §. 5. *ut priore casu non oriatur obligatio, sed altero casu, si tibi placuerit, & Sejus acceptaverit.* (n) *Quia exceptio, tua non interest, potest opponi cuilibet agenti.* (o) §. 18. & 19. de inut. stipul. (p) *Aliam distinctionem habet Dn. Pufend.* hic §. ult. *inter pacta, quæ intendunt communem utilitatem, & singulorum. Ex priori genere putat ortum duxisse sermonem, dominium, pretium, imperium. Sed omisi, quia non in universum procedunt, ut in singulis speciebus notavi. Nam circa hæc capita, quæ advenire solent pacta, jam alia præcepta juris naturalis præsupponunt. Igitur & connexionem capitis sequentis paululum immutavi.*

Caput VIII.

DE OFFICIO HOMINIS CIRCA SERMONEM.

SUMMARIA.

Connexio sequentium. §. 1. 2. *Sermonis definitio.* §. 3. 4. *Quomodo differat: vox: sonus: sermo?* §. 5. 6. 7. 8. 9. *Generale Praeceptum de sermone:* SERMONE ET RELIQUIS ANIMI SIGNIS UTERE AD PROMOVENDAM TRANQUILLITATEM COMMUNEM. §. 10. *Differentia inter sermonem & reliqua signa animi,* §. 11. *quae sunt vel naturalia,* §. 12. *vel arbitraria,* §. 13. seq. *quae rursus varia sunt.* §. 15. 16. *Sermonis maxima utilitas.* §. 17. 18. 19. *Origo sermonis ex arbitrio humano.* §. 20. 21. 22. 23. *Dicta de sermone etiam ad reliqua signa pertinent,* §. 24. *inter quae litera quasi intermedia sunt.* §. 25. *Triplex classis praeceptorum specialium de sermone.* §. 26. 27. 28. I. *Circa actum loquendi, ubi praeceptum negativum:* TACE, SI PER LOQUELAM TUAM OFFENDANTUR ALII, AUT DAMNUM INCURRANT, AUT HUMANITAS, VEL PACTUM, VEL PAX COMMUNIS TACITURNITATEM EXIGANT. §. 29. 30. 31. *Praeceptum negativum:* LOQUERE, QUOTIES EX HUMANITATE VEL PACTO AD LOQUENDUM OBSTRICTUS ES, VEL TACITURNITAS DAMNUM VEL CONTEMTUM ALTERI INFERT, AUT TRANQUILLITATEM LAEDIT. §. 32. 34. *Cur a nobis omissum:* quoties id exigit honor divinus. §. 33. II. *Circa electionem signorum:* VOCABULA NON IN ALIA SIGNIFICATIONE ADHIBE, QUAM CONVENTUM EST. §. 35 -- 38. III. *Circa convenientiam animi cum signis. Ubi praeceptum affirmativum:* EA LOQUERE, QUAE CUM ANIMO TUO CONVENIUNT, SI HUMANITAS VEL PACTUM ET COMMUNIS TRANQUILLITAS TALIA EXIGANT. §. 39. *Praeceptum negativum:* FALSILOQUIO ABSTINE QUOTIES PER ID ALTER LAEDERETUR, AUT CONTEMNERETUR, ET PAX HUMANI GENERIS TURBARETUR. §. 40. *Quando liceat ficto sermone uti.* §. 41 -- 45. *Non dari aliquod jus perpetuum, ne ab altero fallamur.* §. 46. 47. *Quid sit veritas & mendacium?* §. 48. *Veritas alia Metaphysica, alia Logica, alia Ethica.* §. 49. 50. *Non omnis veritas Ethica est virtus.* §. 51 52. *Veritas homiletica incommode virtus moralis dicitur & explicatur.* §. 53 - 57. *Falsiloquium & Mendacium non sunt Synonyma.* §. 58 - 60. *Incommoda locutio: Virum veracem posse mendacium dicere, non mentiri.* §. 62. *Mendacia officiosa & jocosa improprie mendacia sunt.* §. 63. *Fides & perfidia a veritate & mendacio differunt.* §. 64 - 67. *Simulatio & dissimulatio quomodo differant a falsiloquio?* §. 68. 69. *quomodo inter se?* §. 70. *& de dissim. & simul. justitiae.* §. 71. *Distinctio inter dolum bonum & malum.* §. 72. 73. *Distinctiones communes in quaestione de licentia falsiloquii rejecta* §. 74. 75. *Quatenus liceat falsiloquio uti* 1. *adversus infantes & amentes,* §. 76. 2. *adversus adultos,* §. 77. 3. *pro utilitate reipublicae*

blica, §. 78. 4. *erga tertium*, § 79. 80. 81. 82. 5. *erga hostes*, §. 83. 84. 6. *erga judicem, si deliquimus*, §. 85. *quod ultimum haud licitum esse ostenditur*. §. 86-95.

§. I.

PErduxit nos ordo (a) ad præcepta *hypothetica*, quæ non tantum ideo sic dicuntur, quod præsupponant ex parte jam pacta & leges de fide servanda eadem concomitantes, sed vel maxime, quod ex præcepto generali de custodienda hominum æqualitate & quatuor ejus rivulis, tanquam theses ex hypothesi facili negotio deduci possint.

2. Igitur non miraberis, si in sequentibus, non solum hujus, sed & reliquorum capitum, ubi rationes axiomatum erunt reddendæ, sæpius brevissimis digitum ad præcedentia intendero, vel etiam præcepta illa quatuor saltem ad conclusiones speciales applicuero. Simul vero in singulis capitibus speciatim ad singulorum negotiorum, quæ ibi tractabuntur, finem potissimum respiciam, quoniam iste in moralibus maximum momentum affert.

3. *Sermonem* vero quod attinet, pauca de ejus definitione & origine erunt præmittenda, antequam de officio hominum sermonicantium præcepta tradamus.

4. *Sermo* est vox articulata, qua homines sibi invicem sensa animi significant & inter se ratiocinantur. (b)

5. Appellatur autem sermo *vox articulata*, ut tam a voce in genere, quam sono distinguatur. (c) *Sonus* quippe est, quicquid ab auribus ex quorumcunque (d) corporum collisione percipitur: *Vox* est sonus ab animalibus quibusvis editus: Sermo est vox hominum propria. Bestiis autem ut plurimum vox inarticulata, rarissime articulata, vel potius aliquid inter articulatam & articulatam medii, (e) ut psittacis &c. Sermo vero semper articulatus est.

6. Illam differentiam omitto, quod *vox* sit signum jucundi & molesti, *sermo* vero insuper etiam utilis ac damnosi, honesti itidem ac turpis, (f) quo-

(a) *Confer cum hoc capite* Pufend. lib. 4. cap. 1. (b) *Conf. Uffelm.* de oblig. hom. quæ ex serm. oritur, p. 23. §. 14. (c) *Conf. Uffelm.* d. l. p. 12. seqq. *ubi vocem in genere dicit sonum articulatum, male, neque ipse hac parte constans est.* (d) *Etiam inanimatorum, ut susurrus venti; collisio lapidum, sonus bombardæ, (huc pertinet tractatus Morhofii de vitro per sonum fracto).* (e) *Si enim attendas, ingens erit differentia in sono vocis Psittaci & hominis.* (f) *Eo inclinat* Uffelm. d. l. & Pufend. §. 1.

quoniam latet jam in differentia præcedenti, quamvis bonum utile vel hic plane omitti, vel ad vocem etiam extendi malim. (g)

7. Igitur *ſermo ſolis hominibus* competit, qua beſtiis contradiſtinguuntur, & ratione utuntur vel ipſo Ariſtotele conſentiente. Notabilia ſunt verba Ciceronis: *Natura vi rationis hominem conciliat homini, & ad orationis & ad vitæ ſocietatem.* Item: *Societatis vinculum eſt ratio & oratio, quæ docendo, diſcendo, communicando, diſceptando, judicando conciliat inter ſe homines, conjungitque naturali quadam ſocietate.*

8. Vides hic *rationem*, *ſermonem*, *ſocietatem* a Cicerone conjungi. Rem magis illuſtrabunt ea, quæ ſupra (h) circa expoſitionem ſocialitatis diſſeruimus.

9. Ipſe Gentium Doctor Paulus, (i) dum Epheſios a mendacio avocat, & veritatem iis inculcat, nullam aliam adducit rationem, quam, *quod homines invicem membra ſint*, non phyſica haud dubie, ſed moralia ac ſocialia.

10. Igitur cum *ſermonis finis primarius* ſit, (l) ut homines ratiocinentur inter ſe, ratiocinatio vero requirat ſtatum tranquillum, (m) generale etiam præceptum de officio ſermocinantium erit: SERMONE ET RELIQUIS ANIMI SIGNIS UTERE AD PROMOVENDAM TRANQUILLITATEM COMMUNEM.

11. Sed de hoc quidem non poterit eſſe dubium, & ſpecialiora haud dubie axiomata deſideras, quæ ſtatim dabo, ſi modo differentiam inter *ſermonem* & *reliqua ſigna animi* oſtendero. Ea vero in termino *vocis* latet.

12. Scilicet *ſigna* rerum ſunt vel *naturalia* vel *arbitraria*. *Illa* ex naturali habitudine rerum deducuntur, atque ad phyſicos & medicos pertinent. Ita fumus ignis, aurora diei, pallor morbi vel amoris (n) &c. fuga timoris, indicia ſunt.

13. *Arbitraria* ſunt, quæ ſignificant ex arbitrio hominum, eoque non ſingulorum, prout ſeorſim conſiderantur, ſed prout mutuo conſenſu eadem determinarunt.

14. Cum enim his ſignis omnibus intendatur, ut alterius cogitationes aliis communicentur, & vero homo hominis mentem introſpicere nequeat, indicia vero mentis naturalia ſint pauciſſima, (o) eaque ab hominibus

(g) *Quoniam & beſtiæ ſigna dant per voces rei utilis, quatenus utilis res ea dicitur, quæ pertinet ad conſervationem individui.* *Conf. ſupra* lib. 1. cap. 1. §. 16. (h) Lib. 1. cap. 4. §. 52. ſeq. *ubi oſtendi, rationem non eſſe absque ſermone, neutrum horum absque ſocietate.* (i) ad Epheſ. IV. v. 25. Uſſelm. p. 10. §. 12. (l) *Conf. Uſſelm.* p. 31. §. 2. (m) *Per dicta* lib. 1. c. 4. §. 55 (n) *Rariſſime ſtudiorum.* Conf. Uſſelm. p. 16. §. 7. (o) *Ut rubor pudoris vel iræ, lacrymæ pænitentiæ vel triſtitiæ.*

nibus artis simulandi (p) gnaris sæpissime supprimantur, non prospectum fuisset socialitati, si cuilibet pro lubitu signis significationem quamcunque imponere fuisset liberum, sed necesse fuit, ut desuper per mutuum consensum homines convenirent.

15. Sunt vero signa ista arbitraria vel *communia* plerisque populis, vel *propria* quorundam.

16. Utraque vel a *variarum* earumque infinitarum *rerum* usu, (q) vel in specie ab usu & variatione *vocis humanæ* petita sunt.

17. Posteriora hæc & a *sermonis* usu orta præ reliquis ad socialitatem custodiendam *aptissima* sunt, in tantum, ut citra sermonem vix ulla aut nonnisi incultissima inter homines societas, pax & disciplina foret.

18. Et cogita saltem duos homines aliqua necessitate simul cogi, (r) quorum neuter alterius linguam calleat, facilius bestiæ etiam diversi generis (s) inter se sociabuntur, quam isti, etsi sint homines. Neque proderit quicquam ad consociandos homines tanta similitudo naturæ, si sensa animi propter solam linguarum diversitatem communicare nequeant; quin libentius erit homo cum cane suo, (t) quam cum homine alieni idiomatis.

19. Taceo infinita incommoda, quæ ex æquivocatione reliquorum signorum vel diversi idiomatis non poterunt non oriri. Sic Italus calorem nimium aquæ ferre non sustinens, dum suum *caldo* frequenter ingeminat, a Balneatore Germano de frigore ipsum queri putante, affusione fervidæ pene fuit examinatus. Ita Germanus in extera provincia, querula voce dentes monstrans, & signo isto sedationem urgentis famis quærens, dentibus misere fuit privatus, (u) putante hospite, hospitem suum laborare odontalgia.

20. Cæterum etsi de *origine Sermonis* (x) varia fabulati fuerint gentiles historia creationis destituti, nobis vero ex sacris literis constet, primævam

---

(p) *Huc pertinent lacrymæ mulierum.* (q) *Ut sunt ignes nocturni, & alia signa navibus data, signa itinerum terrestrium. Ignis usus in montibus apud Persas: Horologia, Hederæ, pulsus Campanarum, hastæ, tabulæ ædibus præfixæ, tubarum sonitus, tympanorum pulsus, tormentorum displosio: Loco assurgere, via cedere inclinari, manus osculari, caput nudare, medium digitum ostendere, barbam apprehendere &c.* Conf. Puf. §. 2. Uffelm. p. 17. §. 8. (r) *Verba sunt Augustini ap. Uffeln.* p. 19. §. 9. (s) *v. g. canis & cattus, si simul educentur.* (t) *Cum hoc enim facile per signa ludere potest.* (u) *Felicior ille, qui dum cancros comedere volebat, repebat retro &c. Huc pertinet historia de homine indocto & Principe, qui inter cœnandum Epigramma legens simul manibus in patinam directis dicebat:* Das ist ein herrlich *Epigramma &c.* (x) Uffelm. p. 19. 20. 21. Puf. §. 3. & 5.

mævam linguam a Numine primis hominibus immediate fuisse infusam, quam ex ipsis geniti usu audiendi deinde didicerint, donec exstructio turris Babylonicæ diversitati linguarum ansam dederit, in eo tamen fere assensum præbuerunt Ethnici, sermoni non a natura aut intrinseca quadam necessitate, sed ex *mero hominum arbitrio* atque instituto inesse vim significandi.

21. Nisi forte velis excipere, quæ contra apud Platonem Cratylus disputat, vana omnino & ab aliis (y) jam explosa prolixius.

22. Uti vero *reliqua signa* animi *conventione* hominum vel expressa vel tacita valent, sic & *sermo* ex iisdem fontibus (z) vim significandi habet.

23. Est autem conventio ista vel *generalis*, inter integrum populum eadem lingua utentem de rebus vulgo notis & usitatis, vel *specialis* inter artifices & eruditos de rebus populariter non cognitis, sed a communi usu remotis.

24. Quamvis vero, ut inscriptio capitis ostendit, principaliter hic de officiis circa sermonem simus acturi, dicta tamen (a) ostendunt, dicenda etiam ad reliqua animi signa debere applicari, unde & in axiomate generali hæc sermoni junximus.

25. Inter ista duo *Literæ* quasi intermediæ sunt, quapropter & usu juris civilis modo ad verba, modo ad facta (b) referuntur, accedunt tamen magis ad verba & sermonem, cujus imago sunt, uti sermo mentis.

26. His præmissis *triplicem classem* facio præceptorum specialium de officio hominis circa sermonem, quarum prima *actum loquendi*, secunda *electionem signorum*, tertia *convenientia animi cum signis concernit*.

27. Quoniam enim sermo est index animi, tres potissimum quæstiones inde oriuntur. (1) An animi mei sensa alteri sint indicanda? (2) An in declaratione ejus signis ab aliis inventis sit utendum? (3) An correspondere debeant signo cum animo?

28. Procedet vero res omnium facillime, si ad tres classes illas quatuor præcepta specialia absoluta, ium & generale hujus capitis, quod a fine sermonis petiimus, applicuerimus.

29. In prima igitur classe præceptum negativum est: (c) TACE, SI

U 3 PER

(y) Pufend. §. 4. Uffelm. p. 21. *Nec obstat, quod Adamus imposuerit bestiis nomina secundum ipsarum naturam. Aliud enim est significare naturam, aliud natura. Radices pro libero arbitrio imposuit, ab his derivata applicuit ad bestias.* (z) *Scilicet ex usu mutuo & diuturno ac per mores recepto.* (a) §. 12. seqq. *quia homo & reliquis signis utitur ad ratiocinandum.* (b) *In injuriis ad verba, in verborum obligatione ad facta.* (c) Uffelm. p. 40. seq.

PER LOQUELAM TUAM OFFENDANTUR ALII, AUT DAMNUM PRÆTER MERITUM INCURRANT, AUT HUMANITAS, VEL PACTUM VEL IN GENERE PAX COMMUNIS TACITURNITATEM EXIGANT.

30. Coërcet hoc præceptum non solum *injuriam verbalem*, suo modo etiam *jactantiam*, *Adulationem*, *& Scurrilitatem*, sed maxime *Garrulitatem.*

31. Quæ uti omnibus vitanda, ita potissimum a ministris Reip. belli ducibus, Legatis, consiliariis &c. debet esse aliena.

32. Præceptum affirmativum primæ classis eadem inculcat: (d) LOQUERE, QUOTIES EX HUMANITATE VEL PACTO AD LOQUENDUM OBSTRICTUS ES, VEL TACITURNITAS DAMNUM VEL CONTEMPTUM ALTERI INFERT, AUT TRANQUILLITATEM LÆDIT.

33. Additur ab aliis: (e) *Loquere, quoties id exigit honor divinus.* Sed quemadmodum hæc limitatio jam ex parte sub nostra regula includitur tacite, & quatenus omnia præcepta juris naturalis honorem DEI internum tanquam principium prius præsupponunt; ita expresse hujus limitationis additione vel ideo abstinemus, quoniam ii respiciunt potissimum honorem externum & decisionem quæstionis difficillimæ: *quando fidei confessio sit necessaria, quando non?* cujus, tanquam circulos Jurisprudentiæ transgredientis, decisionem relinquimus Theologis. (f)

34. Peccant vero contra hoc præceptum, qui *periculi* reipublicæ vel concivi aut in genere proximo imminentia *tacent*, qui informationem professi, *non sunt fideles*, qui educationi suæ concreditos *non emendant*, &c.

35. Etsi autem in prima classe duo præcepta specialia posuerimus, in secunda tamen unico erimus contenti, eoque negativo: VOCABULA NON IN ALIA SIGNIFICATIONE ADHIBE, QUAM CONVENTUM EST. (g)

36. *Ratio* differentiæ in eo sita est, quod taciturnitas, si non majorem, certe æqualem usum socialitati præbeat ac loquela. Aliud vero dicendum sit, si quis verbis in singulari significatione citra conventionem uti velit.

37. Uti enim per singularem hanc impositionem alii facillime lædi possunt, ac ita nullatenus promoveretur utilitas humani generis; ita potissimum, ut ex notatis patet, violatur pactum seu expressum seu tacitum, quo omnem sermonem niti diximus.

38. Scio

(d) Pufend. §. 7. Uffelm. præcept. 7. 8. 9. 10. 11. p. 43. 44. 50 seq. (e) Uffelm. p. 43. 44. 45. seq. (f) *Huc pertinet Seldeni dissertatio de Jure Zelotarum in otiis Theologicis.* (g) Pufend. §. 5. 9.

38. Scio equidem, non ademptum plane esse singulis potestatem τῆς ὀνοματοποιίας, potissimum philosophis. Sed hanc licentiam regula nostra non tangit, quoniam & ipsa conventione expressa vel tacita nititur. Quousque vero licentia ista se extendat, forte exponemus alibi distinctius.

39. Restat classis tertia. Præceptum affirmativum est: EA LOQUERE, QUÆ CUM ANIMO TUO CONVENIUNT. SI HUMANITAS VEL PACTUM ET COMMUNIS TRANQUILLITAS TALIA EXIGANT.

40. Oppositum est huic alterum negativum: FALSILOQUIO ABSTINE, (h) QUOTIES PER ID ALTER LÆDERETUR, AUT CONTEMNERETUR, ET PAX HUMANI GENERIS TURBARETUR.

41. Scilicet tum teneor alteri sensa animi indicare & convenientia cum animo meo loqui, quoties is, quo cum ago, ad *id jus perfectum* aut *imperfectum* habet; id vero fit, quando unum ex quatuor istis præceptis absolutis talia exigit.

42. Quia vero sermo etiam propter nos ipsos est inventus, ideo *ubi mea aliqua non contemnenda versatur utilitas*, neque cujusquam alterius jus læditur, licebit sermonem ita formare, ut diversum ab eo, quod in animo volo exprimat.

43. Quin & *si aliorum utilitatem intendamus*, ita dispositorum, ut vera loquendo detrimentum afferamus ipsis, licebit, & hoc casu ficto coloratoque sermone uti. Nam qui alicui prodesse vult, & debet, non utique id tenetur facere eo modo, quo finem suum non erat obtenturus.

44. Nam etsi natura velit, ut mentis interpres sit oratio, vult tamen id fieri cum prudentia & cæteris paribus, vult etiam, ut sermone mutuis & communibus commodis consulatur. Atque cum hic posterior sit primarius sermonis finis, a quo alter mensuram capit, non poterit contra legem naturæ esse intentio fallendi, quæ ad hunc finem directo tendit.

45. Accedit, quod Philosophi in eo consentiant, veritatem præcipere, ut verum dicendo suum cuique tribuamus: Ergo vi oppositorum non nisi illud falsum prohibet, quod fraudi est alteri, eique innocenti.

46. At, inquis: *Quilibet habet perpetuo jus, ne fallatur & decipiatur ab altero.* Ergo semper falsiloquium erit turpe.

47. Imo vero, qua fronte tu hanc objectionem asseris, eadem ejus uni-

(h) *Sed annon falsiloquium præceptum erit aliquando?* Conf. § 43. & 63. & *quomodo hæc duo præcepta* Pufend. §. 7. & de O. H. l. 10. §. 4. 5. 6. Uffelm. p. 145. §. 8. & p. 146.

universalitatem negabo. (i) Ad alia dissentientium argumenta respondent alii. (l)

48. Ex dictis patet, quid proprie sit *veritas*, qua virtus est, quid item huic oppositum vitium, quod *mendacium* dicitur.

49. Nempe aliud est veritas *Metaphysica*, aliud *Logica*, aliud *Ethica*. (m) Prima est *affectio entis*, quatenus id refertur ad existentiam. Secunda *affectio propositionis*, quatenus id, quod de Subjecto affirmatur vel negatur, reipsa ita se habet citra cogitationem hominis. Unde illi opponitur *Falsitas methaphysica*, affectio non entis (vel accuratius loquendo nihil opponitur veritati metaphysicæ, cum non entis nulla sint prædicata.) Huic vero *propositio falsa*.

50. Cæterum uti veritas *Logica* consistit in convenientia propositionis cum re extra mentem, ita veritas *Ethica* consistit in convenientia signorum externorum maxime sermonis cum mente.

51. Sed hic cave hanc *veritatem Ethicam* statim appelles *virtutem moralem*. (n) Nam Ethica tractat etiam de actionibus indifferentibus, non de honestis saltem aut turpibus.

52. Itaque tum demum hæc veritas virtutis nomen meretur, quatenus hæc convenientia verborum cum animo, jus suum cuique tribuit. Unde & cum addito poterit appellari *veritas justitiaria*.

53. Quamvis communiter Peripatetici (o) hoc additamentum usurpent, quo hanc virtutem distinguant a *veritate homiletica*, quam studio omittimus, quoniam non pauci commentatorum virtutes homileticas vel pro virtutibus non necessariis habent, vel ornamenta potius virtutum quam virtutes appellandas esse censent.

54. In specie quod veritatem homileticam attinet, videtur magis ad virtutes *intellectus* pertinere, quam ad morales. Unde & Aristotelis judicio jactator magis vanus (ματαιος) est, quam malus (κακὸς.)

55. Quin *jactator*, quatenus vitium voluntatem afficit, non tam ideo peccat, quod *falsa* de se dicat (nisi quatenus ea locutio cum injuria alterius est conjuncta, ubi jam pertinet ad oppositum veritatis justitiariæ) sed quod *multa* sive vera, sive falsa de se loquatur. (p)

56. Simul constat exinde, *non accurate veritatem homileticam definiri*, (q) quod

(i) *Uffelm.* p. 147. *effugium quærit in voluntate præsumta.* (l) *Pufend.* §. 9. circa finem & 10. *Uffelm.* p. 28. 29. (m) *Conf. Patrem* annot. 100. ad Philos. Pract. (n) *Quamvis vero B. Pater* d. l. *ita appellaverit, tamen videtur saltem ibi rem tractasse obiter.* (o) *Pater* annot. 66. (p) Conf. supra §. 30. (q) *Ita ex mente Peripateticorum definit Pater* in Tabulis Philos. Pract.

quod sit virtus mediocritatem servans circa dicendum de se in conversatione communi veritatem; cum dici debuisset, eam servare mediocritatem circa loquendum de se in genere.

57. Vel potius, *virtuti huic incongruum nomen veritatis esse impositum*, cum ejus essentia non consistat in convenientia signorum cum mente.

58. *Veritati Ethicæ* in genere sic dictæ opponitur *falsiloquium*, quod adeo consistit in disconvenientia sermonis ab animo loquentis fallere alterum intendentis.

59. *Veritati justitiariæ* opponitur *mendacium*, quod hoc nomen meretur, si per istam disconvenientiam & intentionem fallendi alterius jus læditur.

60. Hinc patet *falsiloquium* & *mendacium* non esse Synonyma, cum omne mendacium sit turpe, falsiloquium quandoque indifferens.

61. Adeoque illos, qui omnem disconvenientiam signorum ab animo pro mendacio habent, speciei vocem improprie extendere ad genus, simulque dum mendacium ita descriptum in universum pro vitio habent, male prædicare affectiones speciei de genere.

62. Porro & inconvenientem esse locutionem, quasi *vir verax possit mendacium dicere, non mentiri*. (r) Nam mentiri equidem & mendacium dicere Synonyma sunt. Differunt vero mendacium dicere & falsiloquium dicere.

63. Ulterius mendacium, quod *officiosum* & *jocosum* vulgo dicunt, improprie mendacium esse, quod jam Lutherus observavit, officiosum non male singularem virtutem & prudentiam esse asserens. (s)

64. Denique, quod ad *veritatem fides*, (t) ad *mendacium* a quibusdam referatur *perfidia*, magis convenire sermoni vulgari, quam stylo philosophico.

65. Equidem qui promissa servat, vulgariter veritatem locutus, qui perfidus est, mentitus esse dicitur.

66. Sed philosophice *fides* & *perfidia* a veritate in generali conceptu differunt, cum earum essentia consistat in convenientia vel disconvenientia actionum subsequentium cum signis animi præcedentibus.

67. Nam qui ab initio veritatem dixit, poterit postea perfidus fieri, & qui mentitus est, pœnitentia ductus fidem servare.

68. *Affines* insuper *falsiloquio*, neque tamen cum eo confundendæ sunt

(r) *Notat hoc etiam Uffelm. Forte tamen, qui hac propositione utuntur, per mendacium intelligunt, non falsiloquium, ut nos, sed propositionem logice falsam. Quæ tamen & ipsa valde improprie diceretur mendacium.* (s) Vide D. Val. Albert. disput. de simul. & dissimul. (t) *Quod facit etiam Uffelmannus.*

(Instit. Jurispr. div.) X (u) Cons.

funt *fimulatio* & *diffimulatio* in genere a falfiloquio *differentes*, quod illud fiat fermone, hæ facto ftricte dicto, quatenus verbis opponitur. (u)

69. In eo vero utraque *convenit* cum falfiloquio, quod in fimulatione & diffimulatione intendam alterum fallere & decipere.

70. Differunt autem *fimulatio* & *diffimulatio inter fe*, quod hæc confiftat in facto omiffionis, quale etiam eft taciturnitas, hæc in facto pofitivo, adhibendo nempe figna reliqua præter fermonem, ita, ut non conveniant cum animo utentis.

71. Cum itaque *fimulatio* magis accedat ad *falfiloquium*, *diffimulatio ad reticentiam* veri, fimul facile conftat, nihil novi de juftitia utriusque hic expectandum effe, fed ea tantum, quæ de taciturnitate diximus fupra, hoc loco ad diffimulationem, quæ de falfiloquio, ad fimulationem applicari debere.

72. Simul evidens fit, quid fentiendum fit de divifione JCtorum in *dolum bonum* & *malum*, a multis impugnata, & parum intellecta. Nam cum *dolum* definiant per fallaciam, voluerunt hoc communi nomine falfiloquium, fimulationem & diffimulationem conjunctim efferre.

73. Et ergo cum oftenderimus dari falfiloquium licitum, licitam item fimulationem & diffimulationem, dabitur etiam *dolus bonus*.

74. Denique & illud ex dictis fequitur, facilius per tradita & magis perfpicue quæftionem de licentia fallendi alios effe expofitam, quam fi cum aliis (x) diftinguas inter *falfiloquium* & *reticentiam veri* (y) aut hujus *ex parte narrationem*, (z) item inter *mendacium* & *fermonem ambiguum*, vel tacitam quandam *reftrictionem*.

75. Nam quemadmodum hæ diftinctiones ex parte impiam & fceleftam opinionem tegunt, qualis illa de *refervatione mentali*, ita reliquæ, quæ in *reticentia veri* & *fermone ambiguo* quærunt effugium, ad litem definiendam non funt aptæ, fed easdem limitationes admittunt, quas in falfiloquio adhibuimus. Quod ab aliis prolixius eft expofitum.

76. Jam ex præcedentibus facile poffumus fpecialiora definire. Initio (1.) non licebit indiftincte falfiloquio uti *adverfus infantes & amentes*, quafi hi non habeant libertatem fermonem noftrum dijudicandi, fed cum & ipfi fint æque homines, tum demum fictos fermones fabulasque adverfus ipfos ufurpare licebit, fi utilitas eorundem magis promoveatur, & quatenus nimirum nudæ veritatis non funt capaces.

77. Ea-

(u) Conf. Grot. III. 1. 8. Albert. d. difp. (x) *Vide Dn. Pufend.* §. 11. 12. 13. 14. (y) *Ergone mihi in fpecula conftituto liceret tacere?* (z) *Exemplo Jeremiæ & Athanafii.* Pufend. d. §. 14.

77. Eadem ratio a mendacii vitio eximet, si quis (2.) *adversus adultos* fictum sermonem bono fine & in *ipsorum* aut communem *utilitatem* adhibeat, quam plano sermone assequi non licebat, puta si v. gr. innocens protegendus, iratus placandus, mœstus demulcendus, meticuloso animus addendus, fastidiosus ad medicamenta capienda movendus, pertinacia alicujus frangenda, aut malum propositum alterius intervertendum sit, modo tamen cætera sint paria, & v. gr. id non fiat cum ludibrio numinis divini. (a)

78. Multo magis igitur (3.) licitum erit pro obtinenda *utilitate reipublicæ* arcana ejus & consilia, quæ interest aliorum notitiæ subtrahi, ficto sermone obvelare, (b) aut in rebus dubiis & obscuris sententiam ferre ab animo ferentis alienam ad eruendam veritatem. (c)

79. Id vero non indistincte admittendum, quod aliqui arbitrantur, (4.) mendacium non esse, (d) quoties fictum sermonem ad aliquem dirigimus, qui non decipitur, etiamsi *tertius* falsam inde hauriat persuasionem, quoniam cum hoc tertio mihi nihil fuerit negotii.

80. Nam quemadmodum hæc ratio universum non procedit, sed sæpissime, si in communi conversatione simus, cum omnibus, qui præsentes sunt, negotium mihi esse censendum sit, etsi sermonem meum ad unum sociorum in specie dirigam: ita si vel maxime hanc rationem admitteremus, non tamen ejusmodi actus propterea in universum a vitii nota poterit liberari, cum præter mendacium alia adhuc sint peccata sermonis.

81. Cavendum igitur hic erit quam maxime, ne quis hoc casu in præceptum negativum classis primæ, quod supra posuimus, impingat, adeoque multæ limitationes, ab aliis (e) jam exacte expositæ, hic sunt addendæ.

82. Præprimis si quis eo modo molestam & noxiam aliorum curiositatem avertere velit, opera danda, ne alii innoxii inde damnum sentiant, (f) quin & ut ipse, qui sic intempestive curiosus est, malo haud magno & injucundo magis, quam damnoso afficiatur. (g)

83. Sed (5.) cum *hostibus* aperta vi possimus nocere, licebit etiam ipsis per fabulas aut fictos sermones illudere, modo non id fiat in pactis cum hoste initis, quia per hæc etsi non in totum, in tantum tamen ab hostilitatis statu recedimus.

 84. Quæ

(a) *Quale est factum Agesilai* ap. Pufend. §. 16. (b) *Huc pertinet suo modo factum Papirii & alterius Romani de ave galeata* ap. Puf. §. 18. (c) *Exemplo Salomonis, Claudii, & Nelei* ap. Puf. §. 17. (d) *Quæ est sententia Grotii.* (e) *Pufend.* d. §. 18. (f) *Huc iterum pertinent facta jam notata* lit. b. (g) *Ut si puero rem succo amaro plenam proponam, & ei, qui literas meas aperit, rem ingratam in literis narrem.* Pufend. §. 18.

84. Quæ limitatio quoque ad reliquas ſpecies, in quibus falſiloquium licitum eſſe diximus, erit applicanda, quoniam ut modo monuimus, præceptum de fide ſervanda a præcepto veritatis diverſum eſt.

85. Difficilior eſt inſpectio, an citra mendacii culpam (6.) *reus delictum,* cujus inſimulatur, negare aut *fictis argumentis eludere* queat. Mihi negativa arridet, (h) non ſolum ſi agatur de ſolutione debiti vel reſtitutione damni, ſed &, ſi potiſſimum quæſtio ſit de inferenda pœna.

86. Nam cum concedatur, judicem habere jus & facultatem quoquo modo veritatem a reo exſculpendi, ſponte ſua ob ſupra (i) dicta (de veritate loquenda, quoties is, quocum ago, jus ad eam habet,) ſequitur, in reo quoque eſſe obligationem veritatem judici dicendi. Accedit, quod jus & obligatio, ut initio (l) harum inſtitutionum demonſtratum fuit, ſint correlata, quorum unum non exiſtere poterit ſine altero.

87. Unde non intelligo: quod adverſus iſta regeri ſolet: *non cuilibet facultati, quæ nudum exercitium alicujus actus notat, in objecto ſuo obligationem reſpondere,* ſiquidem objectum iſtud ſit homo, ut in præſenti caſu.

88. Præprimis, cum judex habeat facultatem, iſtam veritatem exquirendi a reo, non ſolum adverſus alios, ne ipſum in ejus exercitio turbent, ſed vel maxime adverſus ipſum reum.

89. Et læderetur profecto nimium quantum reſpublica, ſi delinquentes nullos conſcientiæ ſtimulos ſentirent, delicta confitendi, cum rariſſime hoc pacto finem pœnarum obtinere poſſet, teſtibus & aliis probationum generibus in actibus iſtis plerumque occultis ordinarie deficientibus: torturæque uſu, hac quidem hypotheſi præſuppoſita, maxime illicito.

90. Quod autem affertur, reipublicæ non valde intereſſe, ut penſatione damni facta, puniatur delictum non notorium, quodque adeo colore aliquo tegi & excuſari poſſit; neſcio, an doctrinæ civili ſit conveniens; quoniam, etſi finis pœnarum potiſſimus ſit aliorum emendatio, quæ propterea & notitiam delicti præſupponit, tamen plerumque, ſi non ſemper, delicta non ſunt notoria judici; ſunt vero notoria complicibus, vel aliis concivibus, vel indicia etiam, quæ ad condemnationem non ſufficiunt, ad ſcandalum tamen præbendum ſunt ſufficientia.

91. Præterea non intelligo, vel certe rariſſimus erit caſus, quomodo penſatione damni facta, delictum poſſit dici non notorium, cum vel damnum reſarciendo quis delictum quaſi fateatur, vel in univerſum fere, qui delictum negat, etiam damni reſtitutionem detrectet.

92. Ne-

(h) *Dn. Pufendorffio affirmativa, ſi quis ea, quæ hic §. 20. habet, conferat cum iis, quæ diſſerit in capite de pœnis.* (i) §. 40. 41. (l) L. I. c. I.

92. Neque obstat assertioni nostræ: neminem teneri, ut quis ultro ad pœnam se offerat, aut nomen suum ipse deferat; ergo etiam per negationem criminis non peccari. Præterquam enim quod antecedens ulteriorem mereatur discussionem, de qua infra suo loco; consequentia insuper non videtur procedere.

93. Quippe non solum aliorum regula; quasi quæ liceat non dicere, etiam aliter dicere ob rationis similitudinem liceat; & ex adverso, quæ non possunt secus dici, quam revera habent, ea nec taceri queant; a quibusdam pluribus instantiis fuit impugnata, (m) & jam aliquoties monitum fuit; locutionem & veri locutionem ad diversa præcepta pertinere; sed & in genere multa non licet denegare, si rogatus fueris, ad quæ sponte præstanda non es obligatus. (n)

94. Denique quod adjicitur: Pœnam invito esse infligendam; ad quæ vero obligamur, ultro & a volentibus suscipi debere; at a pœnis non posse non hominem naturaliter abhorrescere: cum præsupponat, in delinquente non hærere obligationem ad pœnam, differendum est inferius, ubi hoc caput peculiariter exponemus.

95. Cum vero advocatus, a reo adscitus, ipsius rei interpretem agat, ac eodem propterea defensionis modo uti debeat, quem adhibere licebat reo, hinc ex dictis hactenus simul manifestum redditur, neque hunc etiam in criminalibus posse falsa jura aut fictas sententias allegare, vel reum ad negandum instruere, aut causam salva conscientia suscipere, ubi reus crimen clam ipsi confessus fuerit. (o)

CAPUT IX.
DE OFFICIO JURANTIUM.
SUMMARIA.

Juramenta in subsidium corruptæ naturæ inventa. §. 1. & 2. *Moralitas ex statu integro deduci nequit.* §. 3. *Juramentorum licentia.* §. 4. 5. *Juramenti definitio.* §. 6. *Finis ex parte ejus, cui juratur*, §. 7. 8. *& qui jurat.* §. 9. 10. *Juramentum vel promissorium vel assertorium,* §. 11. 12. *ad quæ genera referuntur species juris Romani.* §. 13. *Juramentum est oratio accessoria.* §. 14. *Superflua divisio juramenti in promissorium & confirmatorium.* §. 15. *Non supervacuum, quod juramentum*

(m) Vide Uffelm. de offic. hom. circ. serm. p. 148. *ubi contra Praschium disputat, & instantiam de confessione fidei & exemplo Papirii dat.* (n) *e.g. Servitia feudalia.* (o) *Dissentit Dn. Pufend.* §. ult. *eadem videlicet advocato concedens, qua indulserat reo.*

mentum accedat obligationi jam antea firma. §. 16. *Neque enim per id confirmantur actus antea infirmi.* §. 17. *Unde non valent juramenta super re illicita.* §. 18. 19. *Quid si de re in se non illicita, sed per quam impediatur majus bonum morale*, §. 20. 23. *aut impossibili?* §. 24. *Juramentum non immutat naturam & substantiam promissi.* §. 25. *Unde multa, quæ de promissis in genere notavimus, hic repetenda.* §. 26--36. *Modus jurandi*, §. 37 – 39. *ut Deus invocetur, tanquam testis & vindex.* §. 40–42. *Juramenta per creaturas*, §. 43. *aut res nobis caras*, §. 44. *Juramentum expressum vel tacitum.* §. 45. *Juramenta jocularia.* §. 46. *Juramenta non producunt novam obligationem.* §. 47. *Igitur hic non peculiare, quod a juramentis omnis dolus & cavillatio abesse debeat*, §. 48. *aut quod ea quandoque stricte sint explicanda.* §. 49 *An nota interpretationis strictæ, si juratum sit in odium alterius.* §. 50 -57. *Perjurus majorem reatum contrahit*, §. 58. *heredes tamen jurantis pro perjuris non habendi.* §. 59. *Tollitur Juramentum per relaxationem & dispensationem, & quæ hic observanda.* §. 60–64. *Affinia juramenti obtestatio*, §. 65. *contestatio*, §. 66. *promissiones injuratæ principum.* §. 67. *Officia hominum circa Juramentum*, §. 68. I. *quatenus est accessio sermonis:* VERITATEM LOQUERE. §. 69. *Juramentum debet esse conforme menti ejus, cui juratur*, §. 70–73. PROMISSA SERVA. §. 74. *Perjurium.* §. 75. 76. *Falsum testimonium.* §. 77. *Perfidia jurata.* §. 78. 79. 80. *Alia perjuriorum species.* §. 81--84. II. *Quatenus habet clausulam juratoriam:* NON JURA TEMERE, NON JURA NISI PER DEUM. §. 85–88. *Juramenta temeraria.* §. 89–91. *Ex Lege naturali jurandum per Deum*, §. 92. *Ex positiva per Deum verum.* §. 93–97. *An liceat per creaturas jurare?* §. 98.–102. *Tres juramenti comites: veritas, justitia, judicium.* §. 103. *Officium ejus, cui juratur:* NON TEMERE JURAMENTUM POSCE. §. 104. *An liceat juramentum ei deferre, quem perjeraturum esse scio?* 105–110. *An liceat ab infideli juramentum, quod ipse per falsos Deos præstat, exigere?* 111–114.

§. I.

SI *integer* mansisset homo, (a) juramenti quidem nullus fuisset usus; hoc enim in subsidium *naturæ corruptæ* tantum introductum est, quia in statu corrupto non aliud suppetit nobis medium, quo in eo, qui aliquid asserit vel promittit, fallaciam aut perfidiam, in altero vero, cum quo negotium est, dubitationem ex intentione nostra supprimeremus. (b)

2. Dum enim omniscius & omnipotens testis simul & vindex invocatur, (c) præsumtio veritatis & fidei ideo excitatur, quod nemo temere creditur

(a) *Consentit Alberti* Part. 2. p. 121. §. 38. & p. 123. §. 42. (b) *Conf. cum hoc toto capite Pufend.* lib. 4. c. 2. & *hic quidem* §. 2. (c) Uffelm. de Offic. hom. circ. ferm. p. 106. §. 1.

datur tam impius, ut ita petulantur graviſſimam numinis indignationem in ſe depoſcere ſit auſurus.

3. Quod ſi igitur officia jurantium ex ſtatu integritatis vellemus deducere, idem eſſet, aç ſi cuperemus aquam accerſere ex igne.

4. Non tamen putandum eſt, juramentum eſſe *inventum corruptum* corruptæ naturæ. Nam uti nulla hoc ſuadet ratio, ita in ſacris literis non una vice juramenta ſunt præcepta, & a ſanctiſſimis viris adhibita. (d)

5. Quæ vero in contrarium pro oſtendenda prohibitione juramentorum ex ſacris literis ſolent afferri, ab aliis (e) jam diu exploſa ſunt.

6. Definimus autem *jusjurandum*, quod ſit deliberata numinis divini tanquam teſtis & vindicis invocatio, in aſſertionis aut promiſſionis confirmationem.

7. *Finis* enim omnis juramenti ex parte ejus, *qui ſibi jurari curat*, eſt, ut homines ad enunciandum verum aut ſervandum promiſſum firmius adſtringantur metu divini numinis omnipotentis & omniſcii, cujus vindictam, ſi ſcientes fallant per juramentum, in ſe invocent, ubi alias metus ab hominibus imminens non ſatis efficax videbatur, quorum vires contemnere aut declinare vel ſcientiam ſe poſſe fallere ſperabant.

8. Unde ſi ulli juris divini præcepto adverſa eſt *atheiſmi* doctrina, eſt vero omni, ut ex libro primo patet, ſane regulis, quæ de officio jurantium ponemus, directe contrariatur. (f)

9. Ex intentione autem ejus, *qui jurat*, juramenti finis eſt *certitudo* & *fides*, ut nempe alter, quo cum agitur, certus & ſecurus reddatur vel de *veritate* illorum, quæ affirmantur aut negantur, vel de *fide* jurantis, ſive de impletione eorum, quæ promittuntur. (g)

10. Quod eleganter expreſſit Apoſtolus, dum dicit: (h) *Omnis controverſiæ hominum finem ad confirmationem eſſe juramentum. Confirmatur* enim utrobique, is cui juratur, & dum certus redditur, & dum ſecurus. Niſi forte dicere velis, Apoſtolum in ſpecie de juramento, quod litis deciſorium vocant, loqui.

11. Fluit ex fine juramenti ejus *diviſio*. (i) Quædam enim promiſſis pactique adduntur, ut eo majore cum religione obſerventur. Quædam autem adhibentur ad confirmandam alicujus aſſertionem circa factum illiquidum. Illud *promiſſorium* vocabimus, hoc *aſſertorium*.

12. *Promiſſorium* uſurpatur ad aſſecuranda *futura*, *aſſertorium* ad confirmanda *præterita*.

13. Ad

(d) Exod. XXII. 11. Deuter. VII. 13. X. 20. II. Corinth. I. 23. (e) *Uffelm.* p. 106 – 111. a §. 2 – 8. (f) *Uffelm.* p. 106. §. 1. (g) *Uffelm.* p. 113. §. 10. (h) *Albert.* p. 121. not. 29. & p. 123. n. 33. *Uffelm.* d. l. (i) *Pufend.* §. 18 – 22.

13. Ad ista autem duo genera omnes juramentorum species referri possunt, ex divisionibus Jureconsultorum Romanorum ortæ, e. gr. quod aliud sit juramentum *testium*, cum nempe quis super alieno facto jurat; aliud, quando is, cujus proprium negotium est, juramento suo controversiam solvit, sive id fiat *deferente parte adversa*, idque tum extra judicium, quod *voluntarium*; tum in judicio, quod *necessarium* appellant, sive deferente judice, quod *judiciale* vocant, cujus species sunt juramentum *purgatorium* & *suppletorium*. Nam universa hæc juramentorum genera pertinent ad juramentum assertorium.

14. Simul eo *finis* juramentorum nos ducit, ut discamus, juramenta esse *orationem accessoriam*, quæ jam aliam assertionem & promissionem, quam firmet, præsupponit, quæ observatio in multis suam utilitatem ostendet, ac propterea probe notanda est. (l)

15. Hinc abstrahendo a legibus civilibus, non magnum usum habebit distinctio juramenti (m) in *confirmatorium*, quod accedat promissioni separatim factæ, & *promissorium*, cum quid directe promittitur jurato. Nam, ut ex jam dictis patet, utrumque hoc juramentum promissorium est, utrumque obligationem aliam confirmat, sive ea sit præcedens, sive concomitans.

16. Neque supervacuum est *juramentam, quod obligationi jam antea firmæ accedit*. Scilicet, etsi omnes non Athei credunt, DEUM violationem promissorum etiam injuratorum vindicare, iisdem tamen haud quicquam vane persvasum est, acerbius puniri, qui iram DEI expresse procaverit, ac quantum in se fuit, ad ipsius misericordiam viam sibi præclusit.

17. Quare non putandum est, cum finem juramenti in confirmatione diximus subsistere, ac si per id confirmentur *actus antea infirmi* & nullam obligationem secum habentes, aut producentes, sed potius omnia fere, quæ supra de promissis & sermone in genere disseruimus, hic repetenda erunt.

18. Igitur non valent juramenta super *re illicita*. (n) Neque per subsequens juramentum antegressa obligatio *valida elidetur*, aut jus per eandem quæsitum tolli poterit. Inde frustra quis juraverit, se alteri debitum non soluturum.

19. Absurdum quippe est invocare vindictam divinam, ni aliquid feceris. Quod cum comminatione pœnæ a DEO est intereictum; adeoque reverentia DEI velut in ipsius ignominiam abuti.

20. Porro præcedentem assertionem eo extendit Grotius, (o) ut non valeat

(l) *Pufend.* §. 6. (m) Strauch. Exerc. 25. th. 25. & 26. Puf. §. 19. (n) Puf. §. 6. & 9. Uff. p. 114. §. 12. (o) *Adde Pufend.* §. 10. *& omnino Uffelm.* p. 115. §. 13. per integr.

valeat jusjurandum de re in se non illicita, *si modo per eam impediatur majus bonum morale*. Sed exempla, quæ profert, pleraque sunt de re illicita, v. gr. si quis juret, quod alteri nunquam benefacere velit &c.

21. Etsi enim regulariter ad exhibenda officia obligatio saltem sit imperfecta, tamen & huic imperfectæ obligationi satisfacere nolle, peccatum grave est.

22. Igitur, ut de sensu extensionis Grotianæ constet facilius, assumamus casum, qui in facto contigit: (p) Ira commotus quispiam, quod agnatus suus fœminam natalibus defectam sibi desponsaret, juramento asseveraverat, *nolle se ejus nuptiis vel conviviis interesse, nec ad sua quoque hilaria eum invitare velle*. Hic juramentum fuit de re non prorsus illicita, etsi per id majus bonum morale (major nempe amicitia, quæ familiari conversatione multum augetur) fuerit impeditum.

23. At in ejusmodi casibus probabilior mihi videtur eorum sententia, qui judicarunt, *id juramentum servandum esse*, (q) præprimis si quis se declaret, ut in isto facto jurans fecerat, quod in aliis vitæ & charitatis officiis alteri deesse nolit, nec etiam repulsurus sit, si sponte alter & non invitatus ad hilaria sua veniret.

24. Ita nec obligat juramentum super re *impossibili*. (r)

25. Et in genere juramentum *non immutat naturam & substantiam promissi* pactive, cui accedit. Neque igitur ex conditionato facit purum, neque amplius stringit, cessante qualitate, cujus intuitu alteri quid jurato fuit promissum. (s)

26. *Acceptatio* etiam requiritur in promisso jurato, idemque ab illo cui promissio facta, *remitti* potest. (t)

27. Porro & contractus juramento sancitus, abstrahendo a legibus civilibus, rescindi poterit, si modo tales sint causæ, (u) quæ etiam in statu naturali ad rescissionem sint sufficientes, qualis, si sola sit, non est *minorennitas*.

28. Ulterius uti supra in promissionibus requirebatur *animus deliberatus* ex parte promittentis, sic & idem requisitum necessarium est ex parte juran-

(p) Vid. Ziegl. apud Uffelm. d. l. (q) *Vid. Uffelm.* d. l. *Vitium quidem fuit in temeritate, quod de ejusmodi causa juraverat. At Christus juramenta etiam temeraria vult esse servanda.* (r) Pufend. §. 11. Uffelm. p. 114. §. 12. (s) *v. g. si magistratui jurato promisi obedientiam, & officium ejus postea cesset.* (t) *Quod non procederet ita facile, si secundum mentem Grotii in juramento Deo fieret promissio.* (u) *An talis causa est etiam læsio ultra dimidium? Ita videtur.* Conf. Pufend. §. 11. *Sed vide* infra cap. 11. §. 19. seq. *Ergo restabit metus & dolus, de quibus* §. 29. seq.

jurantis. Unde juramento haud quicquam obſtrictus eſt, qui ſimpliciter juramentum *recitando* profert, aut ejuſdem verba concepta in prima perſona alteri præit. (x)

29. Quemadmodum autem promiſſio *dolo* elicita non obligat, ſic nec vinculum injicit conſcientiæ juramentum, ad quod alter dolo malo me ſeduxit. (y)

30. Aliud dicendum exiſtimo de *errore* ſimplici, niſi & hic circumſtantia, circa quam fuit erratum, juramento per modum conditionis fuerit inſerta. (z) Quia & in ſimplici pacto hic aliud docuimus ſupra. (a)

31. Quod ſi juramentum *metu* ſit extortum a latrone, non alium effectum habebit, quam quem ſupra probavimus prolixius, ſequi promisſionem injuratam piratæ factam. (b)

32. Etſi vero juramenta, quæ *in alterius animam ſiunt*, non ſunt plane rejicienda, ſed in ejusmodi actibus, qui admittunt procuratorem, (qualis non eſt, ſi teſtimonium ſit dicendum,) æque ut contractus meri, illum in cujus animam juratum fuit, obligant, vereor tamen, ut ea finem juramentorum æque bene obtineant, ac illa, quæ a promittentibus ipſis præſtantur. (c)

33. Poterit tamen a legibus civilibus diſponi, ut juramenta, quæ in ſtatu naturali ob læſionem jurantis nullam haberent efficaciam, validum actum reddant in civitate. (d) Et præſumunt fere leges ejusmodi, cum quilibet beneficio in favorem ſui introducto renunciare poſſit, ſerio conſultaſſe, an negotium ſibi expediat vel non, qui juramento iſtud confirmare ſuſtinuit. (e)

34. Quamvis autem pro validitate juramentorum ſimilium, quale eſt metu vel dolo exactum, a nonnullis afferri ſoleat, (f) quod in juramenti

(x) *Unde fruſtra ſibi timebat Cydippe ap. Ovid.* Puſend. §. 5. Conf. Uſſelm. p. 112. §. 8. (y) *Ut ſi quis ſalſum mihi narraret nuntium & propter hoc ipſi jurato quid promitterem.* Puſend. §. 7. (z) *Huc pertinet juramentum Joſuæ Gibeonitis præſtitum, de quo latius* Puf. d. §. 7. (a) l. 2. c. 7. § 39. ſeqq. (b) Puf. §. 8. *Disſentiunt alii cum Grotio, quaſi per juramentum promiſſio Deo fuerit facta. Sed & hic tamen regerere poſſemus, non præſumendum, Deum in favorem hominis nequam id acceptaſſe.* (c) *Quia is, qui per alium jurat, non tantum horrorem perjurii percipit.* Conf. Puf. §. 16 Uſſelm. p. 131. ſeqq. §. 36. ſeqq. (d) Puſend. §. 19. *Huc ſpectat regula vulgata Juris Canonici de juramentis, ſecundum quam valebunt fidejuſſio jurata mulieris, mutuum a filiofam. jurato contractum, quæ ſecundum principia pandectarum non valerent.* (e) *Præprimis, ſi conſenſus metu non fuerit illicitus.* (f) *Quod facit Grotius.* vide Puſend. §. 8.

menti clausula promissio fiat DEO, in cujus honorem promissum servandum sit, etiam in statu naturali, accurate tamen ostenderunt alii, istam assertionem parum convenire conceptui de natura juramenti. (g)

35. Aliud quippe est, promittere DEO, quod velim solvere v. gr. latroni, aliud promittere latroni cum invocatione divini numinis.

36. Quam quidem invocationem non præsumitur sanctissimum numen in favorem nebulonis athei omne vinculum socialitatis rumpentis acceptasse.

37. Ita sensim (h) perducti sumus ad modum jurandi, qui & ipse dependet a juramenti *fine*, quem supra exposuimus. (i)

38. Is vero est vel, qui communi gentium intentione in juramento requiritur, *ut nempe DEUS invocetur, ut testis & vindex*, vel qui ad majorem jurijurando conciliandam reverentiam pluribus *solennitatibus* ac symbolis adhibitis, a singulis populis priori est superadditus. (l)

39. Quorum hunc si doctrinæ gratia *formam accidentalem*, illum formam juramenti *essentialem* appellare velis, non refragabor.

40. Posterior magis pertinet ad Jurisprudentiam Civilem: (m) De priori vero est, quod ulterius dispiciamus: qui duo momenta comprehendit, initio ut DEUS invocetur tanquam *testis* veritatis, tum ut *vindex* mendacii in juramento assertorio, vel perfidiæ in promissorio.

41. Horum utrumque ad juramenti finem est necessarium; non enim ad metum divini numinis, qui fidem & certitudinem in altero operari debet, sufficere Deum ut testem invocare, si non idem timeretur perjurii vindex, neque ut vindex timeri posset, si non crederetur esse testis.

42. Non tamen necesse est, ut utraque formula exprimatur in juramento, sed una alteram *tacite* continet. Dum enim DEUS justissimus invocatur in testem, necesse est, ut invocans eum simul timeat ut vindicem, & dum omniscium implorat ut vindicem, certissimus simul est jurans, quod sit testis.

43. Quin & sæpius in juramentis *creaturarum* mentio facta apud Gentes legitur, (n) quod vel ideo factum, quod jurantes vana persvasione seducti crederent, creaturas istas esse *Numen*, quo refer, quando paganos per sidera jurasse legis.

(g) *Ostendit hoc definitio juramenti. Aliud enim est, Deo promittere, aliud: Deum testem invocare. Nam & inter homines cum quis ut testis invocatur, ipsi non promittitur.* (h) Vide §. 7. seqq. (i) Conf. §. 16. (l) Uffelm. p. 117. §. 14. (m) *Ut, quod v. g. candela accendantur, manus eleventur, præcedat adhortatio &c.* (n) Pufend. §. 3. *quem & confer. ad* §. 46.

44. Vel quod *tacite* jurantes *DEUM obtestari* censerentur, ut in istis rebus tanquam sibi carissimis ultionem perjurii expeteret, quorsum spectant juramenta per caput proprium, per animam & olim & hodie usitata; per salutem item filii, per caput, genium, salutem principis frequenter usurpata veteribus.

45. Quare posses hoc intuitu juramentum dividere in *expressum* & *tacitum*. (o) Illud erit, si per numen juretur. Hoc, si per creaturam quam quis pro DEO non habet, sed vindictam saltem divinam in ea invocat.

46. Quod si vero per *creaturas vilissimas* quandoque juratum deprehendimus, pro jocularibus potius quam veris juramentis eadem habenda erunt, postquam apud plurimos pravus mos invaluit, juramenta in ornamentum ac supplementum sermonis adhibere. Huc pertinent juramenta Socratis per canem, anserem, & platanum, Zenonis per capparim &c. scilicet jurabant per eos, non ut per DEOS, sed ne per DEOS jurarent.

47. Pervenimus ad *effectus* jurisjurandi, qui quidem plerique conveniunt, qua juramentum assertorium, cum iis, quæ capite præcedenti de sermone diximus, qua promissorium cum iis, quæ de fide servanda supra diximus. Fluit hoc exinde quod supra notavimus, juramenta esse assertoria sermonis, quapropter abstrahendo a legibus civilibus, non producant novam & peculiarem obligationem.

48. Hinc quod dicitur: *a juramentis omnem dolum & cavillationem seu fraudulentam interpretationem abesse debere*, recte se habet, sed hujus tamen assertionis causam non principaliter in eo quærerem, (p) quasi interposita in juramento DEI invocatio, quem neque astu quis deceperit, & cui nemo impune illuserit, cum effectum producat. Nam debet cavillatoria explicatio ab omni assertione & promisso abesse: & exempla a Doctoribus eam in rem adducta, (q) omnia ostendunt, peccasse cavillatores ejusmodi juramentum sermoni suo non addidissent.

49. Ne-

(o) *Aliter hanc divisionem exponit Uffelm.* p. 118. §. 16. seq. *cujus meditationes requirunt ulteriorem disquisitionem.* (p) *Quod facit* Dn. Pufend. §. 12. *quam doctrinam videtur hausisse a Grotio, cujus hypothesis erat, quod in juramento Deo quid promitteretur, quam tamen hypothesin ipse pro falsa habet.* (q) *De eo qui juraverat se in castra rediturum; de eo qui juraverat alteri, si procederet ad colloquium, eum statim ad civitatem reversurum; de juramento Locrensium, quamdiu hanc terram calcarent, & hac capita humeris gestarent; de Rhadan isto, qui promiserat, quod nec ferro nec veneno vellet nocere; de eo qui juraverat, se neque peditem, neque equitem adversus Gallos pugnaturum; de Cleomene quod omnia cum alterius capite transacturus sit.*

49. Neque illud juramentis peculiare est, quod ea non semper late sed *quandoque stricte* sint explicanda; (r) siquidem subjecta materia id requirere videatur. Nam eadem regulam inculcabimus infra in doctrina generali de interpretatione.

50. An vero nota universalis stricte faciendæ interpretationis in juramentis sit, si juratum fit *in odium alterius*, & non tam promissioni *quam minis* (ex quibus per se nemini jus nascitur,) juramentum fuerit adjectum, subsisto.

51. Afferuntur equidem varia ejus regulæ *exempla*, v. gr. quod Israëlitæ, qui juraverant se filias suas Benjaminitis non collocaturos, rapi eas ab his passi fuerint; quod Athanaricus, qui juraverat patri, se solum Romanorum non calcaturum, in medio eorum flumine cum ipsis convenerat; quod Achæi juramento obstricti, ne decreta sua tollerent, petierunt, ut Romani ipsi, quæ viderentur, mutarent; quod Aurelianus minatus, se nec canibus vitam relicturum, jusserit milites ad canes occidendos discurrere; quod Themison promittens, se jussa Etearchi executurum, filiam hujus, quam pater mari demergi jusserat, in mare dimissam salvam statim inde retraxerit; quod Timoleon Milarcho jurans, se eum Syracusis non accusaturum, celerrime eum interfici jusserit &c.

52. Sed vereor, ne ad ea omnia quis regerere possit, cavillatoriam hoc est, talem interpretationem in iis contineri, quæ vel cum mente ipsorum jurantium dum jurarent, vel certe cum mente eorum qui juramentum erat præstitum, non convenirent.

53. At non solum in omni interpretatione respicere debemus ad tempus illud, quo promissio fuit præstita vel assertio facta, sed & in specie, quod juramentum attinet, paulo post (s) notabimus, sensum orationis valere debere prout illum capit, qui juramentum defert.

54. Neque tamen propterea facta eorum, quæ in recensitis exemplis fuerunt allata, omnia aut his similia, injustitiæ accusanda esse putarem. Sed potius in dijudicanda eorum justitia sic procedendum videtur. Aut juratum fuit de re *licita*, aut *illicita;* Si illud, interpretatio ista cavillatoria a perjurio non liberavit jurantes; si hoc, factum ex interpretatione ejusmodi præstitum pro superfluo magis, quam illicito erit habendum, cum vel eo omisso ob juramentum, utpote super re illicita factum non servatum, pro perjuris haberi non poterant.

55. Ita v. gr. *Israëlitarum* juramentum ex justo zelo præstitum servandum potius erat, quam ut cavillatione illa solveretur, nisi forte dicere velis,

(r) *Uti videtur facere* Dn. Pufend. §. 13. (s) §. 71.

velis, (t) non licuisse ipsis tribum Benjamin isto juramento quasi exscindere; quamvis adversus hanc objectionem non desint responsiones variæ. (u)

56. Ita *Aurelianus* occisionem canum, ita *Themison* submersionem in mare plane omittere poterant, cum juramentum ab Aureliano de re illicita, exterminio nempe civitatis post victoriam, fuerat præstitum, Etearchus etiam a Themisone rem injustam postulaverat.

57. Nam istud quidem rectissime observatum, (x) juramentum non minus ac promissiones juratas, includere tacitas conditiones & limitationes, quæ ex ipsa rei natura rite fluunt. Unde si alicui, quicquid velit, petendi optionem concessi, ubi iste iniqua aut absurda petierit, haud quicquam teneboṙ. Quæ jam facile ad Themisonis juramentum applicari poterunt.

58. Ergone ais, *nullus peculiaris* erit juramentorum effectus? Nullus puto, nisi forte eo referre velis, quod invocatio divini numinis arguat, eum qui perjurium commiserit, *atrociorem pœnam* expectare debere, quam eos, qui alias mendacium dixerunt, vel injuratam fidem fefellerunt. (y)

59. In eo tamen juramentum a promissionibus nudis abit, (z) quod etsi hæ hæredes promittentis teneant, ac multo magis promissio jurata hominibus facta, (aliud enim dicendum, si per modum voti concepta sit,) ipsa tamen *clausula juratoria*, & invocatio nominis divini jurantis personam non egrediatur, neque adeo *heres* fidem a defuncto datam fallens, pro perjuro haberi debeat.

60. Tollitur vero juramentorum, (a) ut in genere omnium promissionum, effectus per *relaxationem* seu *dispensationem*, quam in generali acceptione definimus, quod sit actus, quo vel superior jurantis declarat, juramentum propter defectum potestatis in jurante fuisse nullum, vel superior ejus, cui jurato promissum fuit, certis eis rationibus obligationem inde ortam juranti condonat.

61. Nam uti jam supra diximus, nemo tenetur ad impossibilia, igitur si, qui alterius potestati subjectus est, juret, semper tacita exceptio inerit juramento; salvo jure superioris. 62. Qui

(t) *Quam rationem affert* Dn. Pufend. d. §. 13. (u) *Suppeditat eas ex parte Osiander* ad Grot. d 970. *(qui juramentum pro valido habet, etsi interpretationem hanc admittat.) Adde quod jam ex Benjaminitis 400. de matrimonio fuerit prospectum.* (x) *a Pufend. §. 14. ubi plura exempla habet, ut Hippolyti, jurantis Novercæ, quod tacere velit, quæ ipsa dictura sit. Huc pertinet exemplum Herodis jurantis filiæ, Salomonis promittentis matri &c.* (y) *Sed determinatio hujus pœnæ pertinebit ad jus civile.* (z) Puf. §. 17. Uffelm. p. 132. seqq. §. 38. seqq. (a) Puf. §. 24. Uffelm. p. 237. §. 46. seqq.

62. Qui tamen peccabit, si dispenset, ubi nullum jus aut suum aut commune, societatis, cui præest, læsum fuit.

63. Ut & ille, qui citra causam justam, (pro quali habetur delictum promissarii, & interesse publicum,) subdito suo jus ex juramento quæsitum auferat.

64. Cæterum is, qui nec juranti, nec in cujus gratiam juratum est, dispensare nequit, unde vel ex hoc unico judicari potest, quo jure quave injuria Pontifex Romanus potestatem sibi sumat dispensandi circa Juramenta regum & principum. (b)

65. *Affinitatem* cum juramento habet *obtestatio*, quæ est actus, quo quis alterum nominato DEO vel alia quadam re ipsi carissima, vel ab ipso maxime verenda, obsecrat de veritate dicenda, qualis est Archi-Sacerdotis, (c) qua Christum obtestatur, ut diceret, utrum sit filius DEI.

66. Cum qua non confundenda est *contestatio*, (d) & ipsa Juramento affinis, qua quis comparatione rei gratissimæ asseverat, non minus sibi cordi esse veritatem in illa re, ac sibi cordi est illa res nominata. Ita contestatur Joseph per vitam Pharaonis; (e) ita Elisa contestatur per vitam Eliæ. (f)

67. Denique sunt quædam promissiones, (g) quæ etsi non sint juramenta, *æqualem tamen efficaciam* inter homines habent vel propter *personam promittentis*, ut si princeps promittat, bey seinen Fürstlichen wahren Worten, vel propter specialem *consuetudinem* certi populi. Sic apud Persas firmissimum fidei vinculum erat, fides datis dexteris.

68. Atque hæc quoad juramenti theoriam sufficere poterunt. Restat ut *præcepta* ponamus de officio hominum circa juramentum. Consideratur vero hoc casu juramentum prout est *accessio* sermonis, vel prout *clausula juratoria* invocatione nominis divini tanquam speciali forma absolvitur.

69. *Priori* modo præceptum *generale* tam juramentum promissorium quam assertorium (hoc tamen potissimum) respiciens est; VERITATEM LOQUERE, hoc est, opera danda est, ut signa externa conveniant cum animo tuo.

70. Cæterum cum in omni negotio etiam injurato, dum ad interrogationem alterius respondemus, aut ad rogationem ejus spondemus, responsio & sponsio nostra se ad interrogationem & rogationem alterius referat;

(b) *Nimis hic se macerat Uffelm.* d. l. (c) Matth. XXVI. 23. (d) *Confundit Osiander* ad Grotium p. 982. *a quo tamen descriptionem sumsimus. Adde omnino Uffelm.* p. 121. §. 19. (e) Genes. 42. v 15. 16. (f) II. Reg. 2. v. 2. (g) Grot. II. 13. 13. §. ult.

ferat; sequitur exinde, quod responsio nostra non divellenda sit ab animo & intentione stipulantis vel quærentis.

71. Unde vel maxime in juramentis opus est, ut *verba jurisjurandi eo in sensu adhibeamus, quo alterum, cui juratur, ea adhibere probaliter credimus*, ac propterea ambiguitas verborum, quantum fieri poterit, erit vitanda. (h)

72. Enim vero non nobis loquimur (i) & juramus, sed aliis, quibuscum negotium est, atque ideo loquimur, ut intelligamur, ideo juramus, ut eo melius alteri de integritate nostra constet. (l)

73. Inde ejus quoque est cui juratur, concipere verba juramenti, atque declarare, quo sensu illa intelligere velit.

74. Speciale Præceptum & ad juramentum promissorium tantum pertinens est: PROMISSA SERVA.

75. Coërcet utrumque præceptum *perjurium*, quod vitium in lata sua acceptione, & mendacium juratum & juratam perfidiam sub se comprehendit. (m)

76. Qui significatus laxior usu moderno est receptus, etsi olim a nonnullis stricte pro sola perfidia, (n) a quibusdam Scriptoribus Pontificiis contra pro solo mendacio vox perjurii usurpata fuerit. (o)

77. Ad mendacium juratum pertinet *falsum testimonium*, item si quis juret & tamen inde nolit obligari. (p)

78. Ad *perfidiam juratam* non solum pertinet, si quis directe fidem juramento datam adimplere detrectet, sed & si promissor superiorem ejus, cui promissum est, imploret, ut ipsi juramentum relaxet. (q)

79. Ut ecce, si quis juravit se statuta universitatis esse servaturum, & postea a superiore precibus impetret, ut in ejus favorem circa ista statuta dispenset. (r)

80. Etsi

(h) Uffelm. p. 113. §. 11. (i) *Quæ est generalis ratio a communi natura sermonis desumta.* (l) *Quæ est ratio specialis a fine juramentis.* (m) Uffelm. p. 153. §. 2. (n) *Reich. Condit. de fide politica l. 4. c. 11. n. 5. p. 565. ubi citat. Cicer. officia l. 3. n. 108. Gell. lib. 7. c. 18.* (o) *Ita Laymannum refutat Uffelm.* p. 154. §. 3. & 4. (p) *Quia hoc ex definitione juramenti involvit contradictionem.* Uffelm. p. 157. §. 6. & p. 112. §. 9. Pufend. §. 5. (q) *Nam est hoc contra intentionem ejus, cui juratum est.* (r) *Si enim hæc exceptio intelligeretur initio tacite facta in promisso, non obtineretur finis juramenti. Mallem tamen hic obiter a Dn. Alberto scire, an homo in statu integritatis ejusmodi cautelis fuisset usus; & an Theologus ejusmodi fraude pia utens possit esse γνησίως Lutheranus.*

80. Etsi enim ejusmodi dispensatio, si a superiore sponte fiat, sine perfidiæ nota acceptari possit, eandem tamen injuste promittens solicitat, cum hoc factum sit aperte contra intentionem ejus, cui quid promissum est.

81. Neque eos a classe perjurorum eximendos esse censeo, qui jurato promiserunt, quod officia sua fideliter obire velint, si *partem* quamcunque officii *neglexerint ex proæresi*, etiamsi se pœnæ submittant, nam fur est etiam, qui fustigationem sustinuit. (s)

82. Multo magis igitur ad perjuros erit referendus, qui circa *peculiarem* aliquem actum se juramento obstrinxit, si contra quid faciat.

83. Nisi diserte (t) in promisso quis sibi libertatem reservaverit, (u) aut promissa adimplendi, aut actum contrarium multa redimendi. (x)

84. Vel ii, qui juramenti formulam præscribunt, ipsi eam sic exponant, vel publice exponi ita patiantur, (y) ut sine nota perjurii liceat contra promissa delinquere, modo delinquens pœnæ obtemperet, qualiter communiter explicari solet juramentum studiosorum, quod injurias sibi illatas consulto non vindicare, sed super iis auxilium Magistratus implorare velint.

85. *Posteriori* modo, & qua juramentum invocatione nominis divini constat, duo præcepta notari merentur. (1.) NON JURA TEMERE (2.) NON JURA NISI PER DEUM.

86. Istud quidem *immediate ex fine* juramenti deducitur, hoc fluit *immediate* ex ejusdem forma.

87. Cum enim juramentum assertorium ideo inventum sit, ut via aperiatur ad decidendum aliquod factum illiquidum, & quod alia ratione commodius demonstrari nequit, sequitur, quod pro temerario habendum sit juramentum, ubi vel nulla probatione opus, vel ubi aliis argumentis res commode (z) demonstrari potest; aut ubi non est conveniens probationis objectum.

88. Igitur in quæstionibus juris non licita erunt juramenta, & ineptus esset ac temerarius, qui ad veritatem doctrinæ suæ demonstrandam juramentum adhiberet. (a)

89. Pec-

(s) *Pœna enim humana non tollit reatum, sed emendat saltem de futuro.* (t) *Ergo non sufficit restrictio mentalis.* (u) *Et alter non contradixerit.* (x) *Tum enim, si modo posterius fiat, ei, cui juratum est, nullum creatur præjudicium.* (y) *Tum enim est consensus tacitus.* Uffelm. p. 156. §. 5. *cujus tamen rationes non sufficiunt De pœna perjurii* Idem p. 157. (z) *Unde juramenti delatio non statim habenda pro temeraria, ubi alia media probandi suppetunt.* (a) Conf. Albert. Erot. Lipf. ab init.

 (b) *Hunc*

89. Peccant graviter adversus hoc præceptum, qui juramentum adhibent pro *ornamento sermonis*, & quando quis utitur eo in sensu duntaxat *enunciativo*, (b) non habens intentionem dicta sua jurajurando confirmandi. Unde non male Hobbesius illas pejerationes (c) non juramenta esse dicit, sed nominis divini abusionem, natam ex prava consvetudine omnia nimium vehementer asseverantium.

90. Porro quamvis superius ostensum fuerit, *falsiloquium* quoddam esse licitum, adeoque inde sequatur, non esse eum pro perjuro habendum, qui ejusmodi falsiloquio adjungat juramentum; peccabit tamen adversus præceptum de vitanda *temeritate*, quoniam ut juramenta ejusmodi falsiloquiis adhibeantur, necessitas nulla exigit.

91. Pertinet adeo præceptum illud prius maximopere ad juramentum *assertorium*. Sed ejus tamen in *promissorio* non est usus nullus. Nam temere jurat, qui jurat in promissione rerum impossibilium, quo & iste pertinet, qui jurato promittit, quod scit a superiore suo esse prohibitum. (d)

92. Quod *alterum* præceptum attinet, illud quatenus ex *jure naturali* deducendum est, non alium sensum habet, quam *quod jurandum sit per DEUM, qua ex jure naturali cognosci potest.*

93. Quatenus vero *lex positiva universalis* inculcat, quis sit verus DEUS, & quomodo is colendus sit, inde hæc defectum luminis naturæ supplet: *Non jura nisi per DEUM VERUM.*

94. Igitur contra *legem naturæ* peccat, qui per id jurat, quod pro DEO non habet, quoniam ita non obtinetur finis juramenti; contra *legem divinam* & præcepta religionis, qui per DEUM falsum jurat, quem pro vero habet, quod hic saltem obiter monuisse sufficiat, cum ulterior disquisitio de cultu religioso per juramenta pertineat ad Theologos.

95. Non confundenda quippe hic sunt præcepta juris naturalis circa juramentum, cum præceptis religionis, & quatenus juramentum est species cultus divini, qui propterea interdum etiam sub voce juramenti solet exprimi. (e)

96. Cæterum is, qui per id jurat, quod DEUM esse non credit, *injuste* magis jurat, (f) quam ut committat *perjurium*, at, qui per DEUM falsum

(b) *Huc pertinet casus* §. 12. *Operabitur tamen hæc temeritas, ut si juramentum additum fuerit actui licito*, ut supra d. §. 22. *obstringat jurantem ad ejus observationem. Neque enim, quod temerarium est, propterea non est servandum.* (c) *In sermone mere assertivo in repræsenti vel præterita.* (d) *Qui jurat, cum alter id non desideraret.* Usselm. p. 114. §. 12. (e) Usselm. p. 107. p. 3. (f) *h. e. simulat se jurare, adeoque peccat simulando.* Puf. §. 4. *Dissentit ex parte* Usselm. p. 126. §. 25. 26.

ſum jurat, quem verum credit, vere jurat, adeoque *perjurium* committit, ſi falſo juret aut perfide.

97. Sicut v. gr. criminis læſæ majeſtatis reus eſt, qui principem ſuum interficere intendens, juratum ejus hoſtem ex errore violet.

98. Dependet ex dictis diſcuſſio quæſtionis; *An liceat per creaturas jurare?* Vel enim eæ adhibentur in *obteſtationibus*, (g) aut *conteſtationibus*, tum huc non pertinent, quia eæ non ſunt juramenta.

99. Vel ipſarum mentio fit in *juramento*, tanquam *in quibus DEUS nos punire debeat*, tum erit juramentum tacitum. (d)

100. Vel quatenus *ipſæ aliquid divinitatis habere creduntur*; tum Chriſtiano hoc vetat revelatio divina, ne idololatriam incurrat. (i)

101. Vel qua eis non quidem aliquid divinitatis tribuitur, (l) ſed tamen, qua aliquam *relationem ad DEUM habent*, intuitu peculiaris conſecrationis aut attinentiæ, (m) ut quando juratur *per templum, altare* &c. aut quatenus *creatorem innuunt*, v. gr. ſi juratur per *cœlum;* Et tum, etſi hæ formulæ ab injuſtitiæ vitio vix liberent (n) cum quis illis utitur, adeoque rectius omittantur; tamen ſi fuerint adhibitæ, pro perjuro habendus erit, qui iisdem illicite fefellerit. (o)

102. Aliud tamen dicendum de formula apud nos conſveta: *Ita me DEUS adjuvet per verbum ſuum,* ſeu per Sanctum Evangelium quæ neque impia eſt, neque injuſta. (p)

103. Quæ hactenus expoſuimus præcepta juranti obſervanda, conveniunt cum tribus juramenti comitibus, (q) quos vulgo ſtatuunt; *Veritate* nempe, ne mendacium dicatur, *juſtitia*, ne fides frangatur, aut ne aliter quam per DEUM juretur, & *judicio*, ne juretur temere.

104. Sed neque is, cui juratur, ſine monito erit dimittendus; NON TEMERE JURAMENTUM POSCE. Eſſet enim hoc iterum contra

finem

(g) vide ſupra 56. 66. (h) vide §. 44. (i) vide 43. (l) Uſſelm. p. 121. §. 20. (m) Uſſelm. p 122. ſeq. §. 21. 22. 23. (n) *Quod tales formulas adhibeat, ex quibus vel pro idololatra haberi poterit ab eo cui juratur, vel ipſe intentionem habeat alterum decipiendi, dum jurare ſe velle præ ſe fert, ſed non jurat per Deum. Huc pertinent dicta Chriſti* Matth. 5. v. 34. ſeqq. (o) *Non obſtat* §. 69. *Is enim ex hoc* §. *eſt limitandus, niſi quis per id juret, quod attinentiam quandam & relationem ad Deum habet.* (p) *Habet enim hunc ſenſum. Ita me Deus adjuvet, per promiſſiones in verbo ſuo mihi revelatas, non quaſi attribuamus verbo, prout literis conſtat, efficaciam* Vide omnino Uſſelm. p. 125. §. 24. add. Voët. Part. 2. diſp. ſelect. p. 156. (q) Conf. Uſſelm. p. 115. §. 12.

finem juramentorum & reverentiam DEO debitam, quæ fundamentum eſt omnium legum divinarum, ut ſupra oſtendimus.

105. *An igitur licebit juramentum ei deferre, quem pejeraturum eſſe ſcis?* Diſtinguitur (r) communiter inter judicem & litigantem; ita ut is excuſetur, quoniam ejus officium fere eſt mercenarium; ſed litigans, ſi hoc faciat, peccet.

106. Quam quidem ſententiam admitterem, cum temeritas ſit omnino in eo, qui a certo pejeraturo juramentum exigit; fruſtra enim id exigit, ſed initio præſupponendum erat: an caſus quæſtionis ſit dabilis?

107. Nego enim, *certam eſſe ſcientiam* in aliquo de futuro perjurio tertii; Nam non ſolum futurorum nulla eſt certa ſcientia; ſed & in ſpecie ea, quæ dependent ab arbitrio alieno, ab homine, qui corda non ſcrutatur, ſciri nequeunt.

108. Neque hic ſufficit, quod perjuria jam ſæpe commiſerit is, cum quo eſt negotium; poterit enim in præſenti ſe emendare.

109. Quin ſi aperte profiteatur, ſe pejeraturum eſſe, non faciet certum indicium, cum iſtæ minæ afferri poſſint ad evitandum juramentum.

110. Quapropter niſi ſpecialis caſus offeratur, (quid ſi enim is, qui jurare debet, aperte profiteatur atheiſmum? Sed neque hic caſus facile dabilis;) mallem quæſtionem iſtam inter inutiliter curioſas referre.

111. Majorem utilitatem habet altera quæſtio, (s) *an liceat ab infideli juramentum, quod ipſe per falſos DEOS præſtat, exigere?* Non pauci, recipi poſſe ab idololatra ejusmodi juramentum, afferunt, non exigi. (t)

112. Ego & *exigi* poſſe puto, ſi modo cætera ſint paria. (u) Semper enim formula jurandi accommodanda eſt ad perſuaſionem & religionem, quam circa DEUM fovet, qui jurat.

113. Fluit hoc ex fine juramenti. Nam fruſtra quis adigeretur ad jusjurandum per DEUM, quem non credit, adeoque nec metuit.

114. Quapropter cum jus naturæ hic non obſtet, tamdiu hæc ſententia defendi poterit, donec oſtendatur, aliud velle præcepta religionis, quod hactenus non fuit oſtenſum. Ad objectiones enim reſpondent alii.

CAPUT

(r) Uſſelm. late p. 128. §. 30. ſeqq. (s) Puſend. §. 4. Uſſelm. §. 25. 26. 27. 28. (t) *Facit hoc Uſſelm. Et poſſet hæc ſententia declarari ſimili. Ita miniſtri Eccleſiæ non poſſunt exigere honoraria pro abſolutione, recipiunt tamen.* Conf. ſupra §. 80. (u) *Id eſt, ſi non fiat temere.* Puſend. d. §. 4. Oſiand. ad Grot. p. 986. *Neceſſe enim eſt aliquando, ut præſcribatur ejusmodi formula juranti. Uti ſi juramentum præſtandum ſit in judicio.*

Caput X.

DE OFFICIO CIRCA RES ET EARUM DOMINIUM.

SUMMARIA.

Potestas hominum utendi rebus, §. 1. *consideratur intuitu vel creatoris, vel rerum, vel aliorum hominum.* §. 2. 3. 4. *Intuitu Dei non est jus*, §. 5. *sed licentia*, §. 6-13. *non obligatio.* §. 14. *Unde oritur praeceptum negativum:* NON UTERE CREATURIS AD CONTUMELIAM CREATORIS. §. 15. 16. 17. *Intuitu rerum creatarum non est jus*, §. 18. *nec tamen injuria.* §. 19. *Unde per internecionem bestiis non fit injuria*, §. 20. 21. *nec Deo.* §. 22. *Neque tamen inter hominem & bestias est status belli.* §. 23. *Intuitu aliorum hominum consideranda:* I. *Obligatio utentis*, §. 24. 25. *quae vel indirecta:* ITA UTERE CREATURIS, UT PER ISTUM USUM NON EVERTAS BONA TUA VEL ANIMI VEL CORPORIS. §. 26-31. *vel directa:* SIC UTERE CREATURIS, UT AEQUALITATEM CUM ALIIS CONSERVES. §. 32. 33. II. *Obligatio aliorum erga mentem:* NEMO ALTERUM IN USU CREATURARUM TURBET. §. 34. *Unde utenti oritur jus, quod vel communio, vel Dominium.* §. 35. *Dominium est proprietas*, §. 36. 37. 38. *& vel Dominium stricte dictum vel Dominium commune.* §. 39. *Communio vel negativa*, §. 40. 41. *vel positiva*, §. 42. *quae eadem cum Dominio communi.* §. 43-45. *Unde res vel in Dominio, vel communes, vel nullius*, §. 45. *Si unus homo esset in mundo, nec Dominium haberet nec communionem.* §. 46-50. *Si plures sint homines & omnes tamen rebus aequaliter uterentur, nec Dominium haberent, nec Dominium commune.* §. 51. 52. *Aliorum divisio dominii in commune & privatum.* §. 53-56. *Dominium potentiale.* §. 57. *Quaestio: An in primaevo hominum statu fuerit Dominium, an communio?* §. 58. *ostenditur esse historica & ex subsidiis historiae sacrae deducenda.* §. 59. 60. *Potestas Protoplastorum subigendi creaturas, quam a Deo acceperunt, Dominium dici nequit*, §. 61. 62. 63. *sed fuit communio negativa*, §. 64. *quae mansisset, si in statu integro generassent liberos*, §. 65-69. *& non fuissent lapsi.* §. 70-73. *Perfectio status integri non infert Dominiorum distinctionem.* §. 74. 75. *Fuisset tamen in statu integro proprietas in partibus minoribus*, §. 76-78. *& fit communio temperata*, §. 79-81. *in usu rerum fungibilium*, §. 82-85. *qui sine proprietate non potest concipi*, §. 86-89. *nec adeo ex pacto tacito oritur.* §. 90-94. *Non tamen fuisset jus seponendi res fungibiles ad futuros usus proprios.* §. 95. *Post lapsum mansit communio*, §. 96. 97. *sed non diu potuit observari.* §. 98. *Unde homines pedetentim ab ea recesserunt*, §. 99. *per occupationem.* §. 100. 101. *& divisionem*, §. 102. 103. *ad praescindendas lites.* §. 104. *Adamus inter Cainum & Abelem Dominia non distinxit*, 105-110. *nec Noa gentes & insulas inter filios suos.*

§. 111-118. *Sensus praecepti de non turbando alterius usu rerum, duplex.* §. 119. 120. *Praeceptum respiciens communionem:* UT HOMO RES INEXHAUSTÆ UTILITATIS, ET A QUARUM USU ALIOS ARCERE VIRES HUMANAS EXCEDAT, INTRA PRIMÆVAM COMMUNIONEM MANERE SINAT. §. 121. *Tria requisita rei Dominio subjiciendæ.* §. 122. (1) *Ut res usum aliquem hominibus possit præbere.* §. 123. (2) *non tamen sufficientem omnibus citra periculum diffidii,* §. 124-130. *quod requisitum deficit in vasto Oceano.* §. 131. (3) *ut apprehensioni custodiæ hominium sit obnoxia,* §. 132-134. *unde iterum excluditur Oceanus.* §. 135. 136. *Modi acquirendi Dominii,* §. 137. *sunt vel principales vel accessorii.* §. 138. *Principalis vel originarius vel derivativus.* § 139. *Originarius est Occupatio,* §. 140. *quæ aliter fit in mobilibus, aliter in immobilibus.* §. 141-146. *In mobilium apprehensione occupantur etiam iis accessoria mobiles.* §. 147-153. *Res derelictæ iterum possunt occupari.* §. 154. *Specimen spinosarum quaestionum ex his principiis deducendarum.* §. 155. *Derivativus nititur voluntate Domini prioris,* §. 156. *vel expressa vel tacita.* §. 157. *Expressa fit aut per sola verba,* §. 158. *aut per traditionem.* §. 159-161. *Ad eam, qua fit per verba sola, pertinet testamentum.* §. 162-166. *Modi derivativi transferendi utilitatem rei & commoditatem.* §. 167. 168. *Dominium directum & utile.* §. 169. *Jus pignoris, servitus.* §. 170-176. *Tacite transfertur Dominium in successionibus & usucapione.* §. 177. *Successio ab intestato in qua ratione fundetur.* §. 179-184. *Successio descendentium, adscendentium & collateralium.* §. 185-190. *Usucapio vel inter gentes vel inter privatos.* §. 191. 192. *Utriusque finis communis.* §. 193. *Differentiæ in usucapione gentium.* §. 199-205. *quorsum pertinet fructuum & fœtus acquisitio.* §. 209-211. *Quid de pictura, scriptura & nova specie?* §. 212-229. *Summa officii aliorum hominum erga Dominum rei.* §. 230-238.

§. I.

Postquam de sermone diximus, pergendum nunc est ad *Dominium,* (a) cujus cum potissimus effectus in *potestate utendi rebus* (b) consistat, de hac quædam paulo altius erunt repetenda.

2. Poterit nempe eadem considerari vel in ordine ad *Creatorem,* vel in ordine ad res, quibus utimur, vel in ordine ad *alios homines.*

3. Priores duos conceptus quod concernit, plerumque solliciti sunt scriptores morales, quomodo facultatem illam utendi rebus creatis ex con-

(a) *Pertinet ad hoc caput* Pufend. lib. 4. cap. 3. & seqq. usque ad finem libri.
(b) *Non obstat, quod ususfructus sæpius separetur a proprietate & idem fiat in Dominio utili. Respondeo enim, semper tamen proprietatem ideo sustineri, quod spes sit utilitatem aliquando rediturum esse ad proprietatem, aut quod interim alia quædam utilitas a proprietario percipiatur.*

concessione divina justificent, tum & quomodo in specie *occisionem bestiarum* ab objectionibus aliorum tueantur. (c)

4. Nobis ita res simplicissime videtur tradi posse, si ante omnia separemus lumen rationis a revelatione, & *facultatis* hujus indolem penitius consideremus.

5. Constat autem ex hypothesibus initio demonstratis, eam *juris* nomen non mereri in ordine *ad DEUM;* hujus enim respectu homini nullum jus competit. (d)

6. Igitur neque demonstrandum nobis erit, quo jure facultatem hanc exerceat homo; foret enim quæstio Domitiana; sed sufficiet, si modo nihil afferri possit, quod istam potestatem impugnet.

7. Nam quod nulla lege prohibitum est, quare pro re licita non haberi debeat, nulla subest ratio.

8. Cum ergo & homo habeat potentiam naturalem utendi rebus reliquis creatis, potentia hæc tam diu pro indifferente erit habenda, donec vel a natura vel ex revelatione adducatur limitatio eam restringens.

9. Accedit, quod *concessio divina quadantenus* etiam ex *ratiocinatione* demonstrari possit. Homo enim opus habet creaturis reliquis in hoc statu, tum ut nutrimentum ex illis capiat, tum ut adversus mala corpus suum destruentia se defendat. Unde sequitur, quod DEUS velit etiam usum earum rerum homini concedere, sine quibus vitam tanquam donum DEI conservare nequeat.

10. Sed hæc *quadantenus* saltem demonstrantur, & quoad illum duntaxat usum, qui homini est necessarius. At cum homo sæpissime utatur creaturis reliquis ad jucunditatem tantum & vitam commodiorem; difficulter ista via, qua onus probandi in nos suscipimus, procedemus. (e)

11. Neque enim omnibus creaturis opus habet homo; neque Aristotelis, Luciani, ac aliorum Gentilium sententia applausum meretur, quasi res reliquæ frustra essent creatæ, si homini iis uti non liceret. Nam longe compendiosius potuisset machina mundi adornari, si nihil fuerat creandum, nisi quod usum homini præberet.

12. Igitur maneamus potius in possessione libertatis naturalis, præprimis cum deprehendamus, revelationem *Scripturæ Sacræ* sententiæ huic non refragari, sed potius concessionem specialem homini factam utendi rebus creatis, solidissime exinde posse probari.

13. Ne-

(c) *In qua re potissimum occupatus est* Puf. d. c. 3. (c) vid. lib. 1. §. 102. & 108.
(e) *Inde paululum obscuriora sunt ea, quæ hic disputat Pufend.* d. c. 3. §. 2. p. 520, *quem §. tamen confer etiam ad §§. sequentes.*

13. Neque iis solum, quibus ad necessitatem homo habet opus (quæ quidem in *statu integro* longe minor erat ad *nutrimentum* saltem restricta, cum defensio adversus mala reliqua corpus hodie destruentia ibi non habuisset usum) sed & ad commoditatem ac voluptatem.

14. Ista vero concessio, ut in antecessum notemus, non habet vim *præcepti*, sed indulgentiam duntaxat privilegii, quo quis uti pro lubitu potest, nec ad omnimodum ejus exercitium tenetur. Alias enim peccaret homo in legem divinam, si animal quodpiam liberum dimitteret, aut occasionem, idem in potestatem redigendi negligeret; id quod nemo sanus dixerit.

15. Cæterum in hoc ordine ex iis, quæ generatim de officiis hominis erga DEUM diximus, fluit præceptum negativum: NON UTERE CREATURIS AD CONTUMELIAM CREATORIS. Pugnaret enim hic usus cum *cultu DEI interno*, qui fundamentum est legum omnium naturalium.

16. Unde maxime coërcetur per hoc præceptum *abusus creaturarum*, quando eæ inutiliter & petulanter perduntur. Contemnitur enim hoc modo Creator benignissimus, quemadmodum contemtum interpretaretur homo, si ejus donum inutiliter perderem.

17. Posses huc quoque referre, quod DEUS quietem diei septimi etiam ad bestias voluerit extendere. Sed hoc pertinet ad præcepta Religionis, adeoque relinquendum est Theologis.

18. Porro in respectu ad ipsas *res creatas*, quibus homo utitur, usus iste *juris* nomen non meretur, quoniam cum reliquis creaturis nulla homini juris communio intercedit.

19. Neque tamen mereri etiam potest nomen *injuriæ*, quia neque creaturis reliquis homo est obligatus.

20. Sive eæ sint vegetabiles tantum, aut his inferiores, de quibus nullum est dubium; sive insuper locomotiva gaudeant, ut bestiæ.

21. De quibus etsi multa soleant objici, non opus tamen est, ut circa eorum refutationem nos detineamus, cum partim ea excipiant adversus argumenta, quibus alii jus interficiendi eas probare voluerunt, a quo probandi onere nos, ut vides, abstinemus; partim nituntur falsa hypothesi philosophorum rationem bestiis tribuentium, simulque præceptum de non lædendis aliis ad bruta extendentium. (f) Nos vero supra (g) rationem ita a bestiis exterminavimus, ut ne quidem reliquerimus sensum internum proprie dictum, cognitionem aliquam & ita cogitationem præsupponentem.

22. Ne-

(f) *Elegans locus Porphyrii est ap. Puf.* §. 4. p. 524. (g) l. 1. c. 1. §. 36.

22. Neque per internecionem beſtiarum *injuriam DEO* fieri inde conſtat, quia DEUS ſtatus, juris omnis expertis, inter hominem & beſtiam autor eſt. (h)

23. Nollem tamen propterea ſtatum hunc hominis in relatione ad beſtias comparare cum *ſtatu belli*; (i) Etſi enim aliqua inter utrumque ſtatum ſit convenientia, tamen plures ſunt rationes diſparitatis. (l) Præterquam enim, quod bella inter homines neque ſunt univerſalia, neque perpetua, neque licentiam in infinitum concedunt; inſuper bellum eſt ſtatus extraordinarius ex læſione juris ortus; at vero ſtatus iſte qui eſt inter homines & beſtias, ordinarius eſt, nullam juris læſionem præſupponens, cum inter eos nunquam ulla juris fuerit communio.

24. Pergendum nunc ad conſiderationem potentiæ utendi creaturis, hominibus competentis in ordine ad *alios homines*. Obſervari hic ea meretur, quatenus *utens aliis obligatus eſt*, tum quatenus *alii homines ſunt obligati utendi*.

25. *Obligatio utentis* eſt vel *indirecta* ſeu mediata & quatenus homo ſui converſationem debet ſocialitati, vel *directa*, quatenus homo immediate obſtrictus eſt aliis.

26. *Indirecta* hoc præcepto comprehenditur: ITA UTERE CREATURIS, UT PER ISTUM USUM NON EVERTAS BONA TUA VEL ANIMI VEL CORPORIS. Fluit hoc ex iis, quæ ſupra de officiis hominis erga ſeipſum docuimus.

27. Quod bona animi *moralia* attinet, opera danda, ne per occiſionem, v.g. beſtiarum animus aſſuefiat *truculentiæ* & *crudelitati*. Non enim ſolum Plutarchus obſervavit, ex aſſuefactione necandarum beſtiarum homines progreſſos eſſe ad cædes hominum & bella, ſed & obſervationem meretur, quod ſcriptura Nimrodum appellet venatorem; Pythagorici contra manſuetudinem erga beſtias inculcarunt, ut meditationem amoris & miſericordiæ erga homines.

28. Unde non ſine cauſa Athenienſes ab eo, qui vivo arieti pellem detraxerat, &, ni fallor, Lacedæmonii ab eo, qui coturnicibus oculos eruens poſtea eas dimittebat, pœnam exegerunt.

29. Quoad bona animi *naturalia* peccat, qui nimio cibo ac potu uſum rationis ſibi tollit vel minuit.

30. Quoad bona denique *corporis* variis intemperantiæ ſpeciebus abſtinendum erit. 31. Hinc

(h) Pufend. §. 5. p. 525. (i) *Quod facit* Dn Pufend. d. §. 5. (l) *Quas agnoſcit ipſe* Dn. Pufend. d. §. 5. in nova edit. (*Inſtit. Jurispr. div.*)

(m) *Exem-*

31. Hinc Pythagoras, dum necare vetuit animalia, inter alias rationes discipulos suos ad faciliorem victum, unde sanitas corporis & ingenii acumen magis augeretur, assuefacere voluit.

32. *Directa* obligatio hominis erga alios ea est: SIC UTERE CREATURIS, UT ÆQUALITATEM CUM ALIIS CONSERVES; scilicet NE ABUTARIS IISDEM AD SUPERBIAM; UT ALIOS ISTO USU NON LÆDAS; UT PER EAS ALIIS INSERVIAS; UT FIDEM PROPTEREA DATAM SERVES. Intelliguntur hæc facile ex superioribus discursibus.

33. Taceo nunc peculiare *interesse reipublicæ*, cui & ipse se homo accommodare debet. Interest enim reipublicæ, *ne quis re sua male utatur*, & sæpius *intermissio certi cujusdam usus promovet utilitatem civitatis*. (m)

34. *Obligatio aliorum hominum* (n) erga utentem hoc præcepto includitur: NEMO ALTERUM IN USU CREATURARUM TURBET.

35. Correspondet huic obligationi in utente *jus*, vi cujus quiete creaturis uti potest, quod jus, quatenus alios ad usum ejusdem rei admittit, *communionis* nomine venit; quatenus vero alios ab usu ejusdem rei arcendi facultatem tribuit, *dominium* dicitur, de quibus nunc fusius erit agendum.

36. Ne vero more andabatarum disputemus, ab evolutionibus terminorum erit incipiendum. Ubi id quidem constat, ex hactenus dictis, per *dominium* intelligi jus in rebus terminans, (o) quatenus rei vocabulum actionibus mere personalibus (p) contradistinguitur, sed hic conceptus tamen dominii essentiam non exhaurit.

37. Quapropter rectius *describitur*, (q) quod sit jus, quo res aliqua alicui est propria. *Proprietas* vero est, quando alicujus rei veluti substantia ita ad aliquem pertinet, ut eodem modo non pertinet ad alium.

38. *Proprietas* enim & *dominium* hic sunt synonyma, etsi quandoque a Scriptoribus usurpentur diversimode. (r)

39. Est vero proprietas seu dominium unius rei vel penes unum hominem, vel penes uno plures. Illud *dominium simpliciter* vel *stricte* dicitur, v. gr. ita Titius est dominus ædium suarum; hoc vocari solet *dominium commune* vel *communio;* ita heredes Titii sunt in communione ædium.

40. Sci-

(m) *Exempla vide apud* Pufend. §. 6. in fine. (n) *Hic incipit* Puf. lib. 4. cap. 4. (o) *vid. Alberti* c. 7. §. 1. (p) *Scilicet quæ imperio correspondet.* (q) vide Puf. §. 2. (r) *Ut proprietas dicatur de dominio minus pleno.*

40. Scilicet *communio* eſt, quando rei velut ſubſtantia ita pertinet ad aliquem, ut eodem modo pertineat ad alium. (s)

41. Eſtque vel *negativa*, cum res ita pertinet ad plures, ut in nullius hominis, (nec in unius nec plurium,) proprietate actu ſit. Ita ex hypotheſi juris Romani feræ beſtiæ ſunt in communione.

42. Vel *poſitiva*, cum res ita pertinet ad plures, ut in plurium conjunctim ſumtorum proprietate ſeu dominio ſit: repete exemplum de heredibus Titii.

43. Ergo *dominium ſimpliciter* ſic dictum eſt nobiliſſima dominii ſpecies, quia reſpuit omnem communionem, *communio negativa* eſt nobiliſſima communionis ſpecies, quia reſpuit omne dominium.

44. At *communio poſitiva* & *dominium commune*, ut vides, coincidunt, ita ut in uno eodemque exemplo conveniant, & faltem differant conceptibus. Dum enim duo heredes Titii inter ſe referuntur, & conſiderantur ut ſinguli, hereditas eorum communis eſt; dum conjunctim referuntur ad alios homines non heredes, hereditas ipſis eſt propria.

45. *Res* ipſæ vero ab his tribus juribus diverſas denominationes accipiunt. Sunt enim vel *in dominio*, vel *communes*, vel nullius.

46. Apparet ergo, & proprietatis & communionis terminos involvere *relationem* unius hominis ad alium hominem. Ex quo ſequitur, ſi *unus homo* ſit in mundo, etſiis pro lubitu poſſit uti rebus creatis, neque tamen terminum *dominii* (t) (quia nemo eſſet, quem ab uſu ejus excluderet) neque terminum *communionis* (u) (quia nemo eſſet, ad quem uſus iſte ſimul pertineret,) ad iſtum uſum quadrare.

47. Et qui aliter poſſet? cum & dominium & communio ſint juris ſpecies. Supra (x) vero demonſtravimus, *nullum jus hominum eſſe, niſi ſint alii homines*.

48. Nam etſi iſtum hominem unicum referas *ad DEUM*, non merebitur tamen ille uſus nomen dominii, non ſolum quia in hoc reſpectu DEUS tantum eſt Dominus creaturarum, ſed & quia homo nullum jus habet adverſus DEUM.

49. Quod ſi vero referas *ad beſtias*, ſimilis erit ratio, quia inter hominem & beſtias nulla eſt neque juris neque obligationis communicatio.

50. Malo autem hic ſcapham vocare ſcapham, quam ejusmodi facultatem utendi creaturis unico homini competentem appellare dominium

 inde-

(s) Puf. §. 2. *Unde requiruntur ad communionem partes pro indiviſo. Poſſunt tamen eſſe partes inaequales.* (t) per §. 37. (u) per §. 40. (x) Lib. 1. cap. 1. §. 10.

indefinitum non formaliter sed concessive, non actu sed potentia. (y) Etsi enim hæc locutio commode explicata tolerari possit, tamen haud dubie terminus dominii supponitur improprie, & videtur absque ejus usurpatione doctrina dominii magis perspicue posse explicari.

51. Quin & *si plures sint homines*, non poteris tamen terminum *dominii* neque simpliciter dicti neque communis adhibere, si nullus esset, quem reliqui jure ab usu certæ rei possent excludere. (z)

52. Nam tum demum v. gr. hereditas Titii est in proprietate heredum duorum, quando, ut dixi, referuntur ad alios; quod si illi heredes soli essent in mundo, non amplius esset dominium commune, sed tantum ipsis eadem esset communis. Adeoque ex *communione positiva* tunc fieret *negativa*.

53. Solent alii dominium dividere in *commune* & *privatum*; (a) Sed ex eorum descriptionibus patet, eandem esse hanc divisionem cum nostra, qua dominium diximus esse vel simpliciter tale vel commune, nisi quod hi in applicatione confundant dominium commune cum communione negativa. (b)

54. Quorum adeo mentem non penetrarunt alii, mirifice utramque dominii speciem circumscribentes, dum statuunt; (c) *Adamo a DEO collatum fuisse dominium commune, toti nempe humano generi competens, & simul privatum; nempe pro me, te &c.*

55. Quemadmodum enim in me, te &c. consistit universum humanum genus; ita non apparet, quomodo privatum dominium a communi discrepet, nisi quis forte in sublimi ista controversia, de existentia universalium citra mentis operationem, velit refugium quærere, & cruentæ pugnæ nominalium atque realium se immiscere.

56. Porro quoniam dominium simpliciter & dominium commune sunt species suo modo contradictoriæ, (d) nimis subtiliter dicitur, utramque speciem in uno subjecto (e) posse concurrere. Quamvis subtilitas hæc & ab aliis (f) fuerit usurpata.

57. Qui adeo ob Jurisprudentiæ (ad hanc enim primario termini dominii & communionis pertinent,) ignorantiam, & in eo falsos sibi formarunt conceptus, (g) dum putarunt etiam istud jus, quo proprietatem alicujus rei acquirere valeo, proprie dominium esse, & propterea dominium in potentiale & actuale diviserunt, cum tamen *dominium potentiale* sit lux sine lumine. (h)

58. His

(y) *Ut facit Dn. Pufend.* §. 3. & §. 11. p. 471. (z) *propter* §. 35. (a) *Vide quæ ex Bæclero refert* Pufend. §. 12. (b) *Ut Bæclerus, Zieglerus &c.* vid. Puf. §. 2. p. 455. (c) *Ita Alberti* cap. 7. §. 14. (d) *propter* §. 43. (e) *Ut in Adamo* §. 54. (f) Vide iterum Bæcl. apud Puf. d. §. 12. (g) Conf. Albert. c. 7. §. 29. Puf. §. 10. (h) *Est saltem jus ad rem. Dominium vero jus in re.*

58. His præmissis de *origine dominii* nunc dispiciamus; seu *aut in primævo hominum statu fuerit dominium aut communio, eaque vel positiva vel negativa.*

59. Id vero statim vides, quæstionem hanc, ut sunt omnes de origine rerum vel jurium controversiæ, esse *quæstionem historiam*, multisque, si citra omnem revelationem eam velis tractare, conjecturis & per ambages quasi hic esse opus; quamvis jam alii (i) eruditissime ostenderint, quomodo hæc controversia, si cum Ethnico in notitia status primævi aberrante res sit, debeat explicari; in ipsis conclusionibus non omnino vel certe parum a nobis dissentientes. (l)

60. Nos autem, cum Christianis scribamus, & jam supra (m) demonstraverimus, absque confusione disciplinarum assertiones historicas etiam in evolvendis disceptationibus juris naturalis ex historia sacra desumi posse, hic non hæsitabimus, definitiones nostras ex revelatione divina petere, simul tamen regulas bonæ interpretationis, quas nobis recta suppeditat ratio, observare.

61. Dixit DEUS ad Protoplastos: *Subjicite vobis terram & dominamini super bestias.* Acceperunt ergo hoc passu facultatem subigendi sibi creaturas inferiores, eo effectu, ut scirent, DEO non adversari, si creaturas ad utilitatem suam applicarent. Cæterum hæc *facultas dominii* nomine nonnisi improprie insignitur, (n) sive statuas, concessionem istam divinam Adamo ante creatam Evam fuisse factam, sive Adamo & Evæ simul significatam.

62. Ut enim neutro modo, neque intuitu bestiarum aut reliquarum creaturarum inferiorum, juris, multo minus dominii vel communionis nomen meretur; ita intuitu hominum, quamdiu Adamus solus erat, (o) nonnisi jus in spe, quod & ipsum qua tale improprium est, appellari poterat.

63. Creata vero Eva jus exinde proprie dictum oriebatur, non tamen inde inferre poteris, ergo dominium erat, quia & communio jus est. (p)

64. Uti igitur non memini quenquam statuere, quod Adamus Evam arcere justa ex causa ab usu creaturarum potuisset; (q) aut quod Eva ad hunc usum exercendum speciali concessione Adami habuisset opus; ita ineptum foret, si jus Adami tum temporis dominii stricte dicti vocabulo insignire vellemus, sed necesse est, ut fuerit *communio*, eaque non positiva, quamdiu Adamus & Eva soli erant, sed *negativa.*

 65. Por-

(i) *Ut fecit Pufend.* l. 4. c. 4. (l) *Ut infra: an occupatio ultimo fundet se in pacto?* §. 90. seqq. (m) l. 1. c. 2. §. 17. 18. (n) *Quod facit Alb.* c. 7. §. 4. (o) vid. §. 47. 57. (p) *Quatenus ii, qui rem communem habent, referuntur ad se invicem, ut neuter alteram turbet.* (q) *vide supra* §. 37.

65. Porro non generarunt equidem in ſtatu integritatis Protoplaſti liberos, procreaſſent tamen haud dubie; (r) Hic igitur forte ex communione primorum parentum negativa, factum fuiſſet *dominium commune?*

66. Imo forte non. Nam communis ſententia eſt, protoplaſtos repræſentaſſe in conceſſione divina poſteros ſuos. Ergo hi ſtatim a nativitate prima æquale jus fuiſſent habituri ac parentes eorum.

67. Neque cauſa fuiſſet, cur DEUS in iſto ſtatu præ liberis dediſſet parentibus prærogativam, cum in æquali perfectione fuiſſent generandi; quin potius probabile eſt, beneficia parentibus indulta pertinuiſſe ad liberos, quoniam pœnæ facti ſunt participes.

68. Quin & ſupra, (s) ni fallor, demonſtravimus, in ſtatu integro nullum fuiſſe expectandum imperium paternum; Unde ne quidem expectanda erit reſtrictio (t) liberorum in exercendo uſu rerum.

69. Ergo per generationem & multiplicationem generis humani *in iſto ſtatu communio negativa* non fuiſſet mutata, ſed extenſa ſaltem ad perſonas alias atque alias.

70. An vero *in hac communione manſuri fuiſſent homines*, ſi Adamus non eſſet lapſus? curioſior quæſtio eſt. Nobis ne minima quidem ſe oſtendit probabilitas, quæ ſuadeat receſſionem ab eadem & dominiorum diſtinctionem.

71. Tritum proverbium eſt: *Amicorum omnia ſunt communia.* Quo major ergo futura erat amicitia (futura vero erat maxima) eo magis ſperanda erat communio. Inde in primitiva Eccleſia Chriſtianorum communionis hujusmodi analogum fuiſſe legimus.

72. Adde, quod ſumma ibi fuiſſet *æqualitas*, dominii vero diſtinctio multum promoveat ſtatus hominum inæquales. Certe divites & pauperes feciſſet dominiorum diſtinctio.

73. Neque cauſæ ad diſtinctionem dominiorum moventes aderant; Sponte proferebat omnia tellus, labor tum non erat inter moleſtias; Natura paucis contenta; Luxus exulabat; Nulla lis, nulla invidia.

74. Hinc valde errant, qui *diſtinctionem dominiorum in ſtatu integro* propter ejus *perfectionem* quærunt, (u) quia ut omnis ordo rectæ rationi conſentaneus, ita pulcherrimus ordo poſſidendi res illi ſtatui vel maxime conveniſſet. (x)

75. Quaſi

(r) Vide lib. 1. c. 2. §. 32. ſeq. (s) d. c. 1. lib. 1. §. 35. (t) *Ut quæ ſemper præſupponit imperium.* (u) Boecl. ap. Pufend. IV. 4. 13. (x) *An ergo etiam fuiſſent Reges, Electores, Comites, Barones, Doctores, Licentiati, Magiſtri, Baccalaurei? Et horum eſt pulcher ordo.*

75. Quasi vero perfectior sit hodie Ecclesiæ status, in quo diu propter cessationem charitatis cessavit communio, præ altero qui erat in primitiva Ecclesia.

76. Neque tamen putandum est, in communione ista status integri fuisse summam *confusionem;* (y) ac si propter jus commune omnium, nemini licuisset ex rebus in communione positis quasdam ad proprios usus ita accommodare, ut post earum apprehensionem aliis non integrum fuerit easdem ipsi rursus auferre. Quin potius in ipsa communione negativa erat proprietas quædam, intuitu scilicet fructuum, quorum usus consistit in abusu. Hi enim si quis eos ad cibum vel potum adhibere voluit, statim ipsius, postquam apprehenderat, erant proprii.

77. Sed contradictionem involvere videtur, *in communione* & vel maxime *negativa*, quæ proprietatem excludit, (z) *esse proprietatem.*

78. Imo vero non involvit. Manere enim potest communio seu negativa seu positiva in *toto* aut *partibus nobilioribus*, vel rebus frugiferis, etsi proprietas sit in *partibus minoribus*, (a) vel fructibus.

79. Unde nascitur distinctio *communionis* utriusque (b) in *absolutam* & *temperatam*. *Absolutam* voco, in qua ne minima quidem rei est proprietas. *Temperatam*, ubi contra.

80. Antequam Protoplasti ullas fruges ad abusum applicarent, communio *absoluta* erat; una saltem ad consumtionem arrepta, incipiebat *temperata*.

81. Cave tamen per *absolutam* talem intelligas communionem, in qua nulla *possit* esse proprietas. Hæc enim revera est non ens impossibile; quin potius hoc intuitu omnis communio esset temperata. At absoluta intuitu actus, saltem aliquo temporis spatio, etsi perbrevi durabit.

82. Notanter autem dixi, (c) in statu primævo per apprehensionem *rei fungibilis* ortum fuisse dominium, non per apprehensionem rei cujusvis. Nam si ea esset *non fungibilis*, sive mobilis, sive immobilis, sola apprehensio dominium non tribuebat, sed jus saltem momentaneum ista re utendi, quamdiu eandem quis possideret, usu isto cessante alii æqualem potestatem habebant, vel habuissent istam rem ad suos usus accommodandi.

83. Sed jus quidem istud momentaneum non meretur titulum proprietatis, nec unquam, ut puto, a Jurisperitis eo fuit insignitum. (d)

84. Ita

(y) Puf. IV. 4. 13. (z) vide supra §. 43. (a) *A potiori vero fit denominatio.* (b) *Hic equidem ex professo agitur de communione negativa, sed poterit tamen facile paucis mutatis eadem distinctio applicari ad positivam.* (c) §. 76. in fine. (d) Conf. §. 57.

84. Ita e. gr. Si Adamus sub umbra arboris cubaret, vel cum bestia quadam luderet, non tamen propterea habebat proprietatem in istam arborem vel bestiam, etsi Eva illum nonnisi summa injuria a loco turbare aut bestiam auferre ipsi posset. Quod si sponte abiret vel ludere cessaret, poterat sine injuria locum vel bestiam occupare eadem.

85. Ita si Eva pomum decerperet comedendi gratia, nullum jus erat Adamo, quod id auferre conjugi potuisset, sed necesse erat, ut de alio prospiceret sibi, adeoque post apprehensionem pomi recte dicere poterat Eva, pomum esse in ipsius dominio, quoniam videlicet maritum ab ejus usu excludere poterat in perpetuum.

86. Scilicet etsi communionem supra (e) vocaverimus, quando rei substantia ita pertinet ad alium, ut eodem modo pertineat ad alterum; *communio involvat jus æquale* utendi re communi; hæc tamen omnia ita intelligenda sunt, ut ex Jure singulorum in rem communem non oriatur tale jus, quale est *jus omnium in omnia Hobbesianum*, quod produceret statum funestissimum belli communis.

87. Fluit exinde, quod abstrahendo *ab omni pacto* humano, ex ipso præcepto generali de *custodienda socialitate* & pace communi generis humani, nulla possit dare communio talis, in qua liceat socio socium turbare in usu rei non fungibilis, aut auferre ei rem fungibilem, quam consumere alter laborat.

88. Quin & præceptum speciale de *custodienda æqualitate* idem inculcat. Peccaret enim in eam haud dubie, qui alterum a loco, cui incumbit, depellere, aut rem fungibilem illi auferre vellet, ut ipse in isto loco quiesceret, vel re ista frueretur.

89. Denique hæc demum licentia non posset non *summam confusionem & bellum* procurare. Nam cum ista admissa, æqualibus liceant æqualia, sequeretur sua sponte, Adamum, si Eva licentia dicta usa ipsi pomum abstulisset, eodem jure potuisse idem pomum auferre Evæ, & sic reciproce in infinitum, donec is, qui viribus esset superior, pomum deglutiret, & ita in reliquis; Haberes adeo bellum totius humani generis in protoplastis.

90. Unde quamvis aliqui (f) erudite asseruerint, *occupationem*, quæ dominii causa est, vim hanc accepisse ex *pacto* primorum hominum *tacito*, limitationem tamen haud dubie hæc eorum sententia recipiet in rebus fungibilibus, ad *præsentem consumtionem* (g) apprehensis, partim quod in his sine jure appropriandi per apprehensionem frustra sit omnis communio,

(e) §. 40. (f) Puf. §. 5. & 9. (g) Conf. supra §. 76. verbis; *ad cibum & potum.*

nio, (h) utpote communem usum hominum involvens, hic vero communis usus ipse sit frustraneus, si aliis mihi iterum eripere liceat, quod ad necessariam consumtionem applicare volo; partim quod ipsi jus Hobbesianum eruditissime refutaverint. (i)

91. Nam quod alii (l) objiciunt, posita primæva facultate hominum in res, non posse intellgi, quomodo nudus *actus corporalis* unius, qualis est *occupatio*, cæterorum facultati præjudicare possit, nisi ipsorum consensus accedat; id est, nisi pactum interveniat; facile removeri potest.

92. Initio enim occupatio, quæ est actus physicus, proprietatem non introducit; sed *lex* socialitatis de custodienda æqualitate *mediante hoc actu* physico, alios ab usu rei fungibilis ab altero jam apprehensæ excludit. (m)

93. Deinde qui hac objectione utuntur, haud dubie pactum pro fonte omnis obligationis agnoscunt. (n) At nos supra legem supposuimus, quæ sæpe sine pacto, sine hac nunquam pactum obligationem infert.

94. Quod si tamen *pacti taciti* voce tam late uti velis, ut sub se comprehendat pactum *præsumtum*, lis magis circa verba erit, quam rem ipsam. Quippe supra (o) demonstravimus, pactum hoc præsumtum esse conventionem improprie dictam.

95. Illud vero non omittendum erit, non sine ratione *consumtionis præsentis* nos fecisse mentionem, (p) ut indicemus, haud quaquam in ea esse sententia, ac si occupatio rerum fungibilium, cum intentione eas *seponendi ad futuros usus*, etiam citra pactum, dominium producat. Nam quemadmodum ejusmodi appropriationem neque communionis finis, neque socialitatis & æqualitatis custodiendæ præceptum infert necessario; ita non concipere ejus existentiam poterimus in statu isto perfectissimo. Ubi enim abundantia rerum summa fuisset futura, ubi perpetua summæ amicitiæ æqualitas, ibi nulla ratio erat seponendi res fungibiles ad usus proprios; ibi hæc sepositio turbasset haud dubie præceptum de custodienda æqualitate. (q)

96. Pergamus ad *statum lapsus*. Mutata hic rerum facies. Ager tribulos proferebat loco frugum. Labor molestiam afferebat corpori humano,

(h) *Hæc verba sunt ipsius Dn. Pufen.* d. §. 5. (i) *Hoc enim fecit Dn. Puf. passim.* (l) *Autore de principiis justi & decori ap. Pufend.* d. §. 5. de in fine. (m) *Eadem fuit supra ratio in pacto. Eadem erit infra ratio in generatione respectu patriæ potestatis.* (n) *Est enim hæc hypothesis Hobbesii, quam defendere voluit Velthusius, seu Autor de principiis justi & decori.* (o) L. 2. c. 7. §. 32. (p) §. 90. (q) *Haud dubie enim hæc sepositio facta fuisset, ut quis præ aliis hominibus prærogationem haberet.*

(Instit. Jurispr. div.) Bb (r) *Sed*

mano, sine hoc vero rari fructus erant sperandi; corpus hominis adversus injuriam aëris obus habeat maguriolis, vestimentis &c. quæ sine labore aliquo & industria non poterant confici, & extrui, bestiæ sine molestia non poterant occupari & apprehendi; Harum sustentatio requirebat peculiarem industriam. Multum remiserat amor hominum mutuus communionis firmissimum sustinaculum.

97. Neque tamen propterea hæc mutatio *actualem distinctionem dominiorum* intulit; (r) neque DEUS post lapsum dominia rerum inter Adamum & ejus liberos de novo divisit; sed mansit concessio divina primæva, saltem in effectibus limitata & restricta. (s)

98. Id vero inde secutum est: Non posse *salva pace* generis humani *communionem istam* beatissimi status amplius *observari*. Etsi enim nullæ aliæ hic adfuissent rationes ulteriorem dominiorum distinctionem suadentes, suffecisset tamen vel hæc maxime, quod, si homines quidem in commune laborassent, & in commune contulissent fructus, ac de communi acervo fuissent sustentati; non potuissent non querelæ existere ob inæqualitatem laboris & fruitionis. Et inhumanum plane fuisset, si licuerit aliis tuguriorum usum simul prætendere vel vestium, qui nihil ad eorum confectionem contulerant. (t)

99. Non tamen propterea putandum est, *simul & semel homines a communione* recessisse; sed probabilissime initio, quod res fungibiles concernit, conventum fuisse videtur, ut, quæ quisque ex fructibus communibus sponte provenientibus comportasset, & ad futuros usus sepofuisset, jure proprietatis possideret; tum quæ ex non fungibilibus, seu mobilibus, seu immobilibus occupasset, habitandi, colendi & fructus ex iis percipiendi gratia, ut & ipsa censerentur propria, & una cum iis fructus exinde provenientes, tanquam accessoria.

100. Igitur, cum ab initio pauci fuerint homines, vastus vero terrarum sit orbis, constat, *pauca etiam initio fuisse occupata* & dominio subjecta, plura vero in communione mansisse, tamdiu donec multiplicato genere humano, & ex ipsis plurima, non tamen omnia, per occupationem aliorum proprietati accommodata fuerint. (u) 101.

(r) *Sed causæ tantum introducendi dominii fuerunt, quamvis singula momentum aliquod ad introducendum dominium attulerint.* (s) *Per verba maledictionis.* (t) *Hæc tum scripsi, secutus Dn. Pufend.* hic §. 7. *sed vereor jam, quod hæc ratio sit sufficiura. Potuissent enim hæ querelæ non existere, si bonus ordo in labore & fruitione fuisset observatus, prout ejusmodi ordinem finxit autor historiæ Sevarambes. Ergo dic potius, malitiam hominum & cessationem amoris introduxisse distinctionem dominiorum.* (u) *Nam dantur etiam hodie multa loca possessione vacua.*

101. Quæ *occupatio* in *statu post lapsum pactum* omne excludere non videtur. Etsi enim & hic naturalis ratio suadeat, dominia rerum distingui; etsi suadeat, occupationem esse modum litibus terminandis maxime convenientem; tamen non præcipit præcise, ut per apprehensionem dominium adipiscamur. (x) Est enim inter apprehensionem rei fungibilis in instanti consumendæ, & apprehensiones reliquas ingens differentia. (y)

102. *Prior apprehensio* intendebat usum, a quo usu etiam per regulas communionis me non debebant arcere alii. At hic usus ex natura rei non intelligi poterat, si non potuissem alios excludere. In reliquarum vero *rerum apprehensione* usus meus, etsi non ita commodus, esse potest, etiamsi alios a communicatione rerum harum non arceam.

103. Quin & non improbabile est, multiplicatis hominibus, ad evitandas rixas & introducendo bono ordine, quasdam res ab ipsis mutuo consensu fuisse *divisas*, & cuilibet suam portionem propriam assignatam, hac addita conventione, ut quæ in prima rerum divisione in medio forent relicta, deinceps ejus possent fieri, qui primus easdem sibi per apprehensionem asseruisset.

104. Igitur verissimum est, dominiorum in his rebus distinctionem in statu post lapsum ortam esse maximam partem, *ut lites præscinderentur*, etsi propter depravationem hominum (z) bella sæpissime (a) de meo & tuo oriantur. (b)

105. Convenit cum his quæ diximus, exacte, certe minime iis repugnat *historia sacra*, sive filios *Adami*, sive in reparatione generis humani post diluvium *Noachi* progeniem respicias.

106. De prioribus nil memorat eadem, quam *quod Abel Pastor ovium, Cain autem agricola factus fuerit*. Quæ verba uti occupationem præcedentem non excludunt, imo præsupponunt, ita multæ sunt rationes, ne statuamus, Adamo præceptum fuisse a DEO, ut in statu integro distribueret dominia rerum in liberos, hoc vero propter brevitatem temporis eum ibi facere non potuisse, fecisse ergo post lapsum, ac distribuisse partem bonorum inter Cainum & Abelem, ut ille immobilia, agros; hic mobilia, pecora campi possideret &c. (c)

 107. Nam

(x) *Potuisset enim etiam, per divisionem, per sortem &c. fieri.* (y) *Illius acquisitio fluit ex definitione rei communis, hujus non.* (z) *Ita idem velle firmissima amicitia est, aliquando tamen causa belli. Ita scriptura est lumen ad salutem, eadem tamen vitio hominum depravatur ad damnationem æternam.* (a) *Plura tamen forent bella, si non introducta essent dominia.* (b) *Aliquando propter solam contumeliam.* (c) *Sunt hæc verba Dn. Alberti* p. 138. §. 20.

107. Nam præterquam quod istud præceptum divinum de dividendis partibus terrarum orbis in scriptura non extat, sed ad figmenta cordis humani referendum est; supra (d) jam ostendimus, divisionem bonorum pugnasse cum perfectione status beatissimi.

108 Neque codex sacer quicquam de divisione Adami in Cainum & Abelem, aut quod his non licuerit præter res a patre ipsis assignatas, alias possessione vacuas apprehendere.

169. Etsi enim Adamo patriam potestatem non negemus, tamen hæc, abstrahendo a legibus civilibus, nequicquam potestatem in res liberorum infert, & in adultis quales erant Cain & Abel, per infra (e) dicenda, exspirat sponte.

110. Istud vero inter jucundas speculationes referendum, *Abeli* in ista divisione contigisse *mobilia*, *Caino immobilia:* Quasi Cain non opus simul habuisset bove aratore, (f) quasi nihil præter frumentum comedisset; quasi Abel non indiguisset pascuis, unde oves sustentaret, aut pane non usus fuisset in cibum. Nisi dicere velis, simul Adamum introduxisse commertia inter fratres, permutationes, (g) conductiones (h) &c. aut plura ad defendendas ejusmodi meditationes, scriptura tacente, & propemodum reluctante.

111. *Noachi* ævum quod attinet, eandem benedictionis formulam hic adhibuit DEUS, qua utebatur erga Protoplastos, (i) ergo & eadem hujus expositio facienda, quæ illius, in quantum nempe conditio humani generis per lapsum mutata admittit. Certe nulla sculpenda erit dominii privati introductio.

112. Quod ut eo minus haberet dubii, notanter scriptura dicit, DEUM in benedictione illa & concessione potestatis subjiciendi sibi reliquas creaturas, non ad solum Noachum verba direxisse, sed simul ad ejus liberos, indicio, hos exinde jus æquale cum patre fuisse nactos.

113. Igitur probabilissimum est, inter *Noachi posteros* etiam *mediante occupatione* paulatim rerum dominia fuisse distincta, cum Historia sacra divisionem inter eos a patre factam esse sileat.

114. Cujus verba nimium quantum torqueri oporteret, si quis ex iis exsculpere velit, ac si *Noa inter filios suos distribuerit gentes & insulas, ut suam quisque portionem tranquille possideret.* (l)

115. Etsi

(d) §. 70. seq. (e) lib. 3. c. 4. (f) *Et forte ovibus vel aliis bestiis, quæ ad res mobiles pertinent.* (g) *v. g. panis cum ove.* (h) *v. g. pascui, bovis &c.* (i) Gen. IX. (l) *Quæ est iterum opinio Dn. Alberti c.* 7. §. 20. p. 138. *provocantis ad* Genes. IX. v. 26. & 27. & X. v. 32.

115. Etſi enim Philaſtrius (m) diſtributionem iſtam tam certam eſſe cenſeat, ut negationem ejus inter hæreſes numeret, non magis tamen hunc hæretificem timemus, atque JCti Baldum vel quisquis ex antiquis gloſſatoribus fuit, ſtatuentem hæreſin eſſe, ſi quis neget, Imperatorem eſſe mundi dominum.

116. Uti enim iſtud terriculamentum non terruit Bochartum, (n) quin ab illa ſententia recederet, (o) ita jam obſervarunt alii, pertinere iſtam traditionem de diviſione Noachica ad fabulas Pſeudo-Beroſi. (p)

117. Et quomodo Noachus gentes potuit diſtribuere inter filios? Nullæ fuere gentes, niſi ex ipſis Noachi liberis. An ergo jam tum tempore diviſionis fuerunt integræ gentes? An Noachus ademit liberos unius filii, & tranſtulit in poteſtatem alterius? An vero gentes quædam remanſerunt diluvio non ſubmerſæ quas Noachus liberis ſuis aſſignaverit?

118. Igitur maxime hic cavendum, ne, dum intereſſe privatum reſpicimus, fingendo aliquid ad confirmandam novam & hactenus inauditam hypotheſin, (q) intereſſe commune Chriſtianiſmi prodamus, adverſus defenſores Præadamitarum, omnem moventes lapidem, ut oſtendant diluvium Noæ non fuiſſe univerſale, ſed pertinuiſſe ſaltem ad terram Judæorum. (r)

119. Conſtat igitur ex dictis, quisnam ſit ſenſus præcepti de non turbando alterum in uſu creaturarum, (s) duplex nempe; vel communionem vel dominium reſpiciens. Priori modo obligatur quis, *ut quamdiu per occupationem vel alium dominii acquirendi modum proprietatem non quæſierit, alios æquo ſecum jure in uſu ejus rei frui patiatur.*

120. Poſteriori vero reſpectu quis eſt obſtrictus; *Ut re alterius dominio ſubjecta, citra Domini voluntatem, uti*, regulariter & excepto ſummæ neceſſitatis caſu, (t) *non prætendat.*

121. Porro ex cauſis introducendi dominii & hujus definitione fluit adhuc aliud ſpeciale præceptum ad communionem referendum: UT HOMO RES INEXHAUSTÆ UTILITATIS, ET A QUARUM USU ALIOS ARCERE VIRES HUMANAS EXCEDAT, INTRA PRIMÆVAM COMMUNIONEM MANERE SINAT.

 122. Quo-

(m) Hæres 7. *Albert.* d. l. §. 21. p. 139. (n) Geogr. S. part. 1. lib. 1. cap. ult. (o) *Quamvis ex parte ſaltem, ut exponit Alb.* d. l. (p) vide Schotani Biblioth. hiſt. ſacr. P. II. p. 93. Conf. Perer. in Geneſ. c. 9. n. 206. p. 411. (q) *v. g. de ſtatu integro norma ſtatus corrupti.* (r) Schot. d. l. P. I. p. 168. ſeqq (s) vide ſupra §. 34. (t) Supra c. 6. hujus libri §. 20. ſeqq.

122. Quoniam enim omnis proprietatis finis eſt iſte, ut quis rem communibus uſibus non ſufficientem, vel occaſionem ad lites præbentem, ſi maneat in communione, ſibi ſoli per apprehenſionem acquirat, ita ut in poſterum alios ab eorum uſu arcere poſſit; inde patet, tria requiri ex parte rei dominio ſubjiciendæ.

123. I. Ut res *uſum* aliquem hominibus mediate aut immediate poſſit præbere (u) per ſe, aut per cohærentiam cum alia re. Nam plane inutilia ſibi vindicare velle, ſupervacuum & ineptum eſſet. Quamvis forte difficile ſit ejusmodi rei plane inutilis exemplum proferre.

124. II. Ut res non præbeat natura ſua *uſum omnibus hominibus* ſufficientem citra periculum diſſidii. Quod ſi enim ſecus ſit, peccaret quis contra præceptum de æqualitate cuſtodienda, & in ſpecie de vitanda ſuperbia, ſi ab ejusmodi rerum uſu alios vellet excludere.

125. Scilicet res quædam (x) *uſum* hominibus præbent *arctis* velut finibus circumſcriptum, nec cum pluribus communicari aptum, quales in proprietatem ire pacis quam maxime intereſt.

126. Aliæ vero res, cum *diverſos* ſui uſus præbeant, ſecundum quosdam uſus *exhauriri* poſſunt, ſecundum quosdam omnibus abunde *ſufficiunt*. (y) Reſpectu itaque priori expedit, eas fieri proprias, reſpectu poſteriori poſtulat lex de officiis humanitatis, ut iſti uſus aliis communicentur.

127. Huc referimus lumen caloremque ſolis, aërem, flumina & ſimilia. (z) Igitur non malignum & inhumanum eſt, (a) ſi quis has res proprietati ſubjiciat, ſed uſum innoxium earum aliis denegare velle, id in humunum foret.

128. Quodſi vero res *quod omnes uſus* ſufficiat omnibus hominibus, tunc demum a ratione abhorret, eam velle dividere.

129. Notanter tamen addidi, (b) ſi ejusmodi uſus proferat res aliqua a *natura* ſua, *quorum exercitium non det occaſionem diſſidiis.*

130. Unde patet, quamvis *totius terræ* tanta ſit magnitudo, ut ad quemvis uſum omnibus populis ſufficiat, non tamen vel ideo in communione manere potuit, quoniam poſt lapſum maxime ad percipiendam ex ea

(u) Puf. §. 1. & 2. lib. 4. cap. 5. *(quod caput cum §§. ſeqq. quoque conferendum.)* (x) *Ut res fungibiles ſpatia minora terræ.* Puf. §. 4. (y) *Ut flumina, ſi in iis partim ad uſum piſcationis, partim ad uſum navigationis reſpicias.* (z) *Quamvis enim lumen, calor ſolis, aër &c. ſunt uſus inexhauſti, quatenus in ſe conſiderantur, tamen, quia his uti non poſſumus ſine ſubſiſtentia in loco, inde hoc reſpectu horum uſus dici poterit exhauribilis, ut ipſius terræ.* (a) *Ut opinatur* Dn. Puf. §. 2. (b) §. 124.

ea utilitatem requiritur *industria humana*, & præterea etiam in illis usibus, quos sine industria hominibus præbet, *occasio daretur litibus*, si non per partes occupare eam licuisset. (c)

131. Sed exemplum desideras forte ejusmodi rei, quæ natura sua usum omnibus præbeat hominibus citra occasionem diffidendi? Dabo: Considera *vastum Oceanum*, magnis continentibus Europæ, Africæ, Asiæ, Americæ, terræ Australi & incognitæ interjectum. Ex hoc quoscunque percipit usus (d) homo, toti humano generi sufficiunt, neque industriam & culturam desiderant. Quin & occasionem diffidiis non præbent, cum non sint quotidiani, (e) ut timendum sit, frequenter homines in usu Oceani concursuros esse.

132. III. Ex parte rei ad dominium habilis requiritur, ut res ipsa *apprehensioni* & *custodiæ* hominum aliquatenus sit obnoxia. Quia enim proprietas includit jus alios homines ab ea re arcendi, inutile hoc foret, nisi adversus alios in actum posset deduci, & frustra adeo proprium sibi quis assereret illud, ubi nulla ratione prohibere posset, quo minus cœteri ipso invito de ista participent. Quo pacto peccaretur in officium hominis erga se ipsum, quod jubet, supra vires non esse nitendum. (f)

133. Quo arctius igitur res aliqua veluti claudi & circumscribi potest; eo facilius (g) proprietatis adversus alios obtinentur, adeoque, quo aptior est aliqua res, ut injustæ aliorum manus ab illa excludantur, eo securiorem ejusdem proprietatem sibi spondere licet.

134. Uti tamen aliqua res non statim a proprietate est exemta, abs qua non ita commode aliorum manus possunt arceri, ita si quid ita sit diffusum, ut vel impossibile moraliter sit custodia qualicunque eam amplecti; aut ipsa custodia longe plurium sit impensarum, non solum non præsumendum (h) est, quempiam rem tam onerosæ tutelæ sibi voluisse propriam reddere, sed & si vel maxime id quis voluerit, jure tamen voluisse non potuit. (i)

135. Exemplum iterum cape *de vasto Oceano*. (l) 136.

(c) *Ita v.g. in locis calidis, ubi rarior est umbra, occasio data fuisset litigiis, si quidam semel occupato loco umbratili, ab eo iterum recedere noluissent, & alios ad fruitionem umbræ admittere, quamdiu per apprehensionem ejusmodi non licebat dominium rei sibi acquirere.* Adde Puf. §. 4. (d) *Puta navigationis, piscationis &c.* Puf. §. 9. (e) *Uti usus terræ. Est enim status extraordinarius eorum, qui navigant.* (f) vide supra l. 2. c. 2. §. 32. adde Pufend. §. 1. (g) *Ut* 1. *res in specie mobiles,* 2. *immobiles,* 3. *se moventes.* Adde Puf. §. 3. (h) *De præsumtione loquitur* Dn. Puf. d. §. 3. (i) *propter* §. 132. (l) *Etsi enim Dn. Puf. §. 9. dicat, vastum Oceanum per magni-*

136. Vides igitur, quid de controversia illustri de *maris dominio*, sit pronunciandum; nempe ut paucis me expediam, partes maris, quasi ad *vastum Oceanum* referri nequeunt, per occupationem dominio subjici potuerunt, (m) *Oceanus* jure non potest. Rem alii (n) exposuerunt prolixius & erudite.

137. Cæterum semel introducto dominio non sufficiebat amplius *occupatio sola* ad proprietatem rerum acquirendam, cum ea tam diu saltem valeret, donec res nullius dominio jam esset acquisita. Necessitas igitur humani generis atque ejus utilitas exegit, ut præter occupationem & *alii modi* usurparentur.

138. Quos ex dictamine rationis, & quatenus communiter inter gentes abstrahendo a legibus civilibus, sunt recepti, doctrinæ gratia ita commodissime *dividere* (o) posses, ut alii sint *principales*, qui peculiaribus constant regulis, alii *accessorii*, (p) qui reliquorum omnium regulas pro diversitate circumstantiarum participant, ipsi vero novis regulis non gaudent.

139. *Principalis* modus est vel *originarius* vel *derivativus*. (q) Per illum ab initio in rem aliquam proprietas introducitur; per *hunc* dominium constitutum ab uno in alterum transit.

140. *Originarius* modus hodie (r) est unicus, *occupatio;* hæc vero est *apprehensio rei nullius, cum animo sibi eam appropriandi.* Unde regula vulgaris: *Quicquid nullius est, occupanti cedit.*

141. Prout autem res ipsæ variant; ita variat etiam rerum apprehensio. Hinc *mobilia* manibus, *immobilia* ingressione adeoque pedibus apprehenduntur.

142. Est & alia inter hæc duo differentia; ad occupationem *immobilium* sufficit solus corporis contactus, at in *mobilibus* requiritur etiam, ut ex eo loco, ubi positæ fuerunt, dimoveantur & in locum aut custodiam nostram transferantur. (s) Quanquam forte dicendum sit, & in mobilibus

magnitudinem suam haud quicquam absolute reddi proprietatis incapacem, tamen ibi non videtur respicere ad nostram thesin, sed magis voluisse contradicere Grotio, qui propter magnitudinem dicit in oceano deficere terminos, & propterea eum esse dominii incapacem. (m) *Quoniam istam saltem utilitatem præstant, ut possim alios arcere a terra mea.* (n) Pufend. §. 5. seqq. usque ad finem. (o) *Aliter procedit Dn. Pufend.* lib. 4. cap. 6. usque ad cap. 12. *quæ capita cum sequentibus §§. sunt jungenda.* (p) vide §. 206. (q) vide §. 156. (r) *Olim poterat etiam esse divisio.* Vide supra §. 102. 103. (s) *Ita etiamsi aves in nido tetigerim, abeam tamen postea, possunt ab alio, abstrahendo a legibus civilibus, occupari. Simile quid in apibus.*

bus ſufficere apprehenſionem abſque motione, ſi modo illa demonſtrari poſſit. (t)

143. Item res *mobiles* & præprimis *ſe moventes* occupantur inſtrumentis, v. gr. jaculis, laqueo &c. at *immobiles* jaculis v. gr. (u) apprehendere, nunquam inter gentes receptum fuit.

144. Porro cum *mobiles* regulariter terminos certos ac fines habeant, nullum eſt dubium, quin ſi unum rei terminum apprehendam, totius rei dominium acquiſiverim.

145. At in *immobilibus* quoniam hæ fere naturaliter ſibi cohærent, diſtinguendum erit. Vel enim eæ fines certos acceperunt ab hominum induſtria, vel minus. In aliis (quales ſunt ædes, (x) etiam præſumetur tota res acquiſita, ſi pars apprehenſa corpore ſit, v. gr. ſi quis ædes ſit ingresſus. In his vero neceſſe eſt, ut aliis ſignis corpore is declarem animum meum, quousque eas occupare voluerim. (y)

146. Qualia ſigna ſunt, ſi limites ponam, ſi culturam iis adhibeam &c. (z)

147. Denique cum *mobilia* accedant immobilibus, non hæ iſtis, igitur abſtrahendo a ſpecialibus ſtatutis; occupatione mobilium (a) nunquam acquirentur immobiles. At *immobilium apprehenſione* ſimul res mobiles his accedentes acquiſitæ regulariter erunt. (b)

148. Pro *acceſſoriis* autem habebuntur omnes *res nullius*, quæ in rebus immobilibus continentur, aut quarum ſine immobilibus non eſt uſus, ſive ſint mobiles in ſpecie, ut res inanimatæ, ſive ſe moventes, ut beſtiæ, ſive ſupra terram, ut aër, ſive intra eandem, ut v. gr. theſaurus. (c)

149. Sive ita ſint comparatæ, ut iſtis ſtatim poſſim uti pro lubitu, ſive ſpeciali & laborioſa apprehenſione ad utendum iis ſit opus. (d)

150. Si-

(t) *e. g. acquiro feram beſtiam mortuam, quam primum cornua teneo, lapillum cum manu tango.* (u) *Vide exemplum ne Andriis & Chalcidenſibus apud Puſend.* IV. §. 6. & 8. (x) *Huc pertinent etiam agri, poſtquam certi jam termini ipſis ab hominibus ſunt poſiti.* (y) *In acquiſitione nempe originaria. Nam in derivativa, ſi minimam partem fundi pedibus tangam, erit poſſeſſio acquiſita. Nullum enim mobile poteſt eſſe ſine immobili, ſaltem quoad uſum hominis.* (z) *Unde ſi mercator cum ſua familia per naufragium ejiciatur in inſulam deſertam, tantum id ex inſula occupaſſe cenſebitur, quantum coluit, aut limites poſuit. Reliquæ partes ab aliis, qui per naufragium eo appelluntur, occupari poſſunt.* Adde Puſend. IV. 6. 8. (a) *v. g. clavium.* (b) vide §. 206. (c) *De feris beſtiis & theſauro diſſentit* Dn. Puſ. IV. 6. §. 4. 6. 7. *Sed mihi videntur rationes ejus, quas movet circa feras beſtias, etiam obſtare acquiſitioni beſtiarum manſuetarum, alia ut jam taceam.* (d) *Ut in feris beſtiis.*

150. Sive ſciam, ubi eas deprehendere poſſim, ſive neſciam. (e)

151. In eo tamen inter res ſe *moventes* & *motas ab alio* eſt differentia, quod dominium rerum ſe moventium, (quorſum etiam refero aërem) ſine ſpeciali apprehenſione ſit ſaltem momentaneum, & quamdiu eædem ſe ipſas non movent extra rem iſtam immobilem; quod ſi vero citra factum humanum aliunde ſe conferant, deſinat dominium noſtrum, quoniam tum ſunt acceſſoriæ aliarum. (f)

152. Alia eſt ratio *rerum mobilium* in ſpecie; quoniam enim hæ regulariter non niſi ab hominibus moventur, per ejusmodi motionem dominium meum non poteſt interverti, neque moventes earum dominium per apprehenſionem acquirere, quoniam ante apprehenſionem non erant nullius.

153. Quod ſi igitur is, qui rerum immobilium dominus per occupationem eſt factus, *res ſe moventes* (g) ſeparatim apprehendat, & eæ manebunt in illius dominio, etiamſi poſtea ſeipſas in alium transferant locum.

154. Cæterum uti res ſemel acquiſitæ per *derelictionem* deſinunt eſſe in noſtro dominio & primævam conditionem recipiunt; ita nullum debet eſſe dubium, earum rerum dominium quærendum eſſe per *occupationem*.

155. Ex dictis jam facile reſponderi poterit ad quæſtiones ſpinoſas JCtorum (h) de *acquiſitione ferarum* beſtiarum, (i) ac *amiſſione* (l) earundum, de acquiſitione *gemmarum in litore maris* inventarum, (m) de *jure principi hodierno* in easdem, utrum pro *dominio* (n) ſit habendum, & an ſubditi contra prohibitionem principis venantes *furtum* (o) committant? de acquiſitione item *theſauri*, utrum ad occupationem ſpectet? (p) Et an eo referri debeat acquiſitio *miſſilium?* (q) &c.

156. Cum

(e) *Ut in theſauro.* (f) *Atque hic iterum puto eandem eſſe rationem beſtiarum ferarum & manſuetarum. Et accurate loquendo, ſi res nullius occupata fuerit, etſi ibi contineantur beſtiæ manſueti generis, ut oves, gallinæ, revera tamen nondum eſſent manſuetæ, non enim degerent inter homines, niſi forte in rebus derelictis.* (g) *Sive feras beſtias ſive manſuetas. Tum enim ſunt acquiſitæ non amplius, ut acceſſoriæ, ſed ut principales.* (h) Conf. Puf. cap. 6. §. 4. 5. 6. 7. 10. 11. 12. 13. & cap. 9. §. 8. (i) *Quod non acquirantur niſi per occupationem, quod item potuerint occupari in fundo alterius.* (l) *Quod etiam ſpeciatim occupatarum dominium amittatur, ſi in libertatem naturalem ſe receperint.* (m) *Quod pertineant ad privatos inventores.* (n) *Quod puto propter* §. 147. ſeq. *Diſſentit tamen Dn. Puſend. Sed vide quæ notavi jam* ad §. 148. (o) *Et hoc ego affirmo.* (p) *Eo refert Imperator* in inſtit. *Sed male. Pertinent enim magis ad acceſſionem.* (q) *Omnino, quamvis Juſtinianus referat ad traditionem.*

156. Cum autem utilitas rei & in eo consistat, ut invitus rem retinere non cogi possim, sed eam pro lubitu in alium transferre queam, inde sequitur jam, ut videamus modos acquirendi *derivativos*. Atque hi omnes abstrahendo a legibus, nituntur *voluntate dominii prioris* & ejus in quem dominium est transferendum; nihil enim tam naturale est, quam ut voluntas dominorum rem suam in alium transferre volentium effectu gaudeat. (r)

157. Et de ejus quidem, in quem dominium transferendum est, voluntate raro oriuntur controversiæ: Ad quod *voluntatem* domini prioris attinet, declaratur illa vel *expresse* vel *tacite*. (s)

158. *Expresse* per *sola verba*, v. gr. si quis contestetur, quod in favorem alterius id acceptantis renunciet dominio suo. (t)

159. Vel per *verba, quibus translatio* possessionis juncta est, qui modus una voce appellari solet *traditio*.

160. Quoniam vero vox audita perit, scripta etiam & testibus præsentibus ore prolata quoad interpretationem varias admittit disceptationes; a possessione vero usus rerum fere dependet, ac ipsa possessionis translatio litigiis non ita est obnoxia, inde patet, *evidentiorem* longe esse dominii translationem, quæ fit *mediante traditione*.

161. Unde rursus sine magno labore responderi potest ad quæstionem: Utrum *traditio* præcise requiratur ad translationem dominii; an vero sit solius Juris Romani inventum? (u) Item quibus ex rationibus Romani in quibusdam negotiis & potissimum in ultimis voluntatibus (x) *translationem dominii, sine possessione* admiserint? Denique, cur legibus Romanis plures modi *fictæ* vel *symbolicæ traditionis* (y) fuerint inventi? &c.

162. Porro quæ per *verba sola* fit dominii translatio, vel mediantibus *actibus inter vivos* & contractibus fit, (z) vel mediante *ultima voluntate*, seu *testamento*. (a)

 163. *Te-*

(r) *Adhibet ipse Imperator hanc regulam* §. traditione Inst. de R. D. *Conf. quoad hunc & seqq. §§. Puf.* lib. 4. cap. 9. (s) §. 177. seqq. (t) *Et hic enim obtinet regula* §. 156. *Etsi dissentiat Jus Romanum* l. 20. C. de pactis. (u) *Non requiritur præcise, sed est tamen melior. Distinctio Dn. Pufend. §. 7. inter dominium consideratum absque possessione, & juncta eadem, litem non tollit. Quærebatur enim an dominium sine possessione possit transferri?* (x) *Quia hic testamentum tollit lites. Romani etiam sine traditione possessioni vacuæ inter vivos transferebant dominium, si fundus a tertio possideretur, excepta venditione.* (y) *Quia in ficta possessio jam erat translata, in symbolica signum evidentius adest, ut in traditione clavium, obsignatione.* (z) *Scilicet abstrahendo a jure civili.* (a) *Hoc agnoscit ipsum jus civile.*

163. *Testamentum* igitur hoc loco nihil est aliud, quam dispositio verbis declarata de eo, quod quis post mortem suam fieri velit de bonis suis. (b)

164. Nam & illud in qualecunque mortalitatis solatium, si non apud omnes gentes, certe apud plerasque fuit receptum, ut quis vivus sua bona transferre posset in eventum mortis in eum, quem maxime amaret.

165. Cœterum cum antiquissimis temporibus usitatum fuisse videatur, ut imminente jam fato, palam suos heredes nuncuparent, & patrimonium de manu in manum ipsis traderent postea graves ob rationes multis populis aliud testamenti genus magis arrisit; ut nempe quocunque tempore placeret, ultimam suam voluntatem significare, vel literis tacite consignare possent, quam mutare pro lubitu liceret, & ex qua heredibus nuncupatis aut scriptis tum demum jus nasceretur, quando testator expiraret.

166. Atque tales ultimæ voluntates licet merito magnum habeant favorem, ita tamen temperandæ erunt, prout necessitudinum ratio & utilitas civitatum requirit. Quæ & inde legibus sveverunt cavere, quomodo cuique testamenta sint ordinanda. (c) A quarum dispositione qui discesserit, queri non potest, suæ voluntatis non fuisse habitam rationem.

167. Quoniam autem sæpius non expedit, ut totam rem meam in alterum transferam, sed *utilitatem* saltem ac *commoditatem* (d) aliquam, qua opus habebat alius, proprietate mihi retenta, inde & has commoditates vel per sola verba, vel per conjunctam traditionem, vel per ultimam voluntatem gentes communiter transferre consveverunt.

168. Fit vero hæc translatio ita, ut saltem intendatur *obligatio personalis*, ac nullum onus ipsi rei commoditatem illam præbenti imponatur, quod fit v. g. in *commodato*, *locatione* &c. vel ut alter intuitu istius utilitatis *jus aliquod in re* nostra, salva tamen nobis manente proprietate, nanciscatur.

169. Et hoc quidem casu vel *proprietatis* nostræ quædam *particula*, dependens tamen atque in respectu ad nostram ignobilior una cum potestate utendi fruendi alteri transscribitur; unde oritur dictinctio inter *dominium directum* & *utile*, cujus species sunt, jus emphyteuticum, superficiarium, & vasalli in feudum; vel *proprietas tota* apud nos remanet.

170. Quo

(b) *Sive sit de universis bonis, sive de quibusdam, ita ut sub se comprehendat etiam Codicillos, secus ac de jure Civili. Conf. quoad hunc & seqq. §§. Puf.* lib. 4. c. 10.
(c) *Hinc solennitates & requisita juris civilis, quæ ignorat merum jus naturæ.*
(d) *Quoad hunc & seqq. §§. conf. Puf.* lib. 4. cap. 8.

170. Quo pacto vel intenditur in specie *securitas* ejus, qui utilitatem nobis aliquam attulit, ut indemnis servetur, & vocatur Jus *hipothecæ* vel *pignoris;* vel alia quædam quæcunque *utilitas,* & dicitur *servitus.*

171. Quod si illa utilitas principaliter *personam* alterius respiciat, nominatur servitus *personalis,* quales sunt, ususfructus, usus, habitatio, operæ servorum &c.

172. Quodsi vero respiciat primario *utilitatem prædii alieni,* dicitur servitus *realis.*

173. Et quidem, si prædium illud spectet *ad usum urbanum* ædificiorum, appellatur *servitus urbana,* si ad *rusticum,* qui consistit in agricultura & pecuaria, nominatur *servitus rustica.*

174. *Servitutis urbanæ* species sunt, servitus oneris ferendi, tigni immittendi, protegendi & projiciendi, stillicidii vel fluminis recipiendi vel non recipiendi, fumi, cloacæ, luminum, ne luminibus officiatur, altius tollendi vel non tollendi, prospectus, ne prospectui officiatur &c.

175. *Servitutum rusticarum* exempla sunt servitus itineris, actus, viæ, aquæ ductus, aquæ, haustus, pecoris ad aquam appulsus, pascendi, calcis coquendæ, arenæ fodiendæ, cretæ lapidisque eximendi, ligna secandi, uvas premendi &c.

176. Sed de his quidem juribus explicandis maximam partem sollicita est *Jurisprudentia Romana,* quoniam ejusmodi jurium translationes frequentissime inter privatos oriri solent. Quam adeo ob singularem æquitatem, & quia JCti Romani sæpissime ex dictamine rectæ rationis controversias diremerunt, gentes Europææ maximam partem & in conventionibus publicis observare solent. Quatenus autem & ipsa quandoque ex rationibus mere civilibus quæstiones definivit, id commodius alibi demonstratur. (e)

177. Ergo in viam redeamus, non neglecturi videlicet translationem dominii, quam supra (f) *tacite* fieri diximus. Locum illa habet potissimum tum in *successionibus ab intistato,* tum in *usucapione.* (g)

178. *Successio ab intestato* (h) tum habet locum, si quis nullum testamentum reliquerit, vel heres testamento scriptus noluit aut non potuit heres esse. (i)

 179. Tunc

(e) *v. g. quod in ususfr. locum habeat jus accrescendi etiam respectu situs, qui partem suam amisit, quod in servitute oneris ferendi refectio pertineat ad fundum servientem, quod servitutes prædiorum non possint constitui ad tempus, quod debeant habere causam perpetuam.* Conf. disput. nostr. de servit. stillicidii. (f) §. 157. (g) §. 191. (h) *Hic jungere incipe Puf.* lib. 4. c. 11. (i) *Quod dicitur destitutum. Ad multum refer etiam, quod ipso jure nullum est, aut ruptum vel irritum factum est.*

179. Tunc igitur moribus communibus gentium receptum est, ut res relictæ non habeantur pro derelictis, & quæ occupantibus debeant cedere; partim quoniam præsumebatur potius quis mortalitate præventus esse, aut in spe sua, quam de amico quodam sibi fecerat, deceptus.

180. Quapropter ex tacita defuncti voluntate communiter constitutum fuit, ut is bona vindicaret, qui tempore mortis *firmissima amicitia* a defuncto dilectus erat.

181. Quis vero hoc *amici* nomine insigniendus esset, *conjecturis* erat opus, difficilioribus omnino, cum homines in amicitiis suis varient maxime.

182. Et quidem cum *amicitia* nitatur vel causis *naturalibus*, communitate nempe sangvinis, vel rationibus *spontaneis* ac peculiaribus: *posterior* hæc ad præsens negotium non ita commoda visa fuit, propter summam definitionis difficultatem ac prope impossibilitatem. (l) Cui accedebat, quod cum hæc difficultas non incognita fuerit defuncto, & vero eidem facile per conditionem testamenti obvenire potuisset, hoc neglecto, ipse videretur declarare voluisse, non attendendos esse amicos ejusmodi.

183. Remanebat itaque *prior amicitia*, ad quam cum majoribus stimulis actus fuisse præsumeretur defunctus, quo proximior fuisset sanguinis communio, inde fere communiter gentes in assignanda hereditate istam fuere secuti regulam, quod *proximior sanguine debeat eandem acquirere.*

184. Porro quemadmodum regularum, quæ ex conjecturis formantur, nulla est sine *exceptione*, ita & gentes, alias prioribus addentes conjecturas, exceptiones quasdam ab illa regula facere; quas doctrinæ causa in *communes*, a circumstantia videlicet omnibus hominibus communi desumtas, & *proprias*, quæ circumstantias uni genti vel pluribus peculiares respiciunt, (m) dividere posses.

185. Nituntur utræque exceptiones distinctione consangvineorum vulgata, in tres ordines, *descendentium, adscendentium* & *collateralium.*

186. *Descendentes* seu liberos quod concernit, hi quidem a præfata regula *universalem* exceptionem fecerunt, ut videlicet, quocunque gradu sint, adscedentibus & collateralibus omnibus præferantur, (n) ob στοργὴν universalem parentum, magis semper descendentem quam ascendentem.

187. Cui

(l) *Non solum propter variationem, sed &, quia sæpius unus homo cum pluribus conversatur æqualiter.* (m) *Et adeo magis pertinent ad jus civile.* Vide §. 188. 189. (n) *Non solum quoad ascendentes & collaterales fecerunt exceptionem a regula, sed*

187. Cui cum accederet in multis casibus (& nempe, quoties liberi nondum essent adulti, (o) ut ipsi sibi de divitiis commode prospicere possent,) debitum naturale, (p) quo parentes obstringuntur liberis prospicere de alimentis, eo magis creditum fuit, parentes sine testamento defunctos liberis quam lautissime voluisse prospicere, ac quæ sibi superfuerant, ipsis potissimum voluisse relinquere.

188. Sed quod *ascendentium* & *collateralium* ordines attinet, tam aperta ratio non fuit, uter ex his ordinibus alteri præferendus esset, (q) cum in omnem partem non deficerent conjecturæ probabiles; sive asseras, fratres præferendos esse parentibus secundum jus Romanum antiquius; (r) sive fratres parentibus postponas cum jure Saxonico; (s) sive parentes & fratres, cum jure Justinianeo, simul admittas. (t)

189. Ne ergo litibus difficilioribus ansa daretur, necesse fuit, ut vel per leges vel per facta disputationes hæ in antecessum tollerentur. Quapropter nulla respublica est, nulla provincia, quæ non leges vel scriptas, vel non scriptas in materia successionis ab intestato sequatur.

190. Quæ simul de prærogativa *legitimatis sexus, ætatis, agnationis, jure repræsentationis,* subinde disponunt.

191. Sequitur *usucapio,* (u) quæ dicitur, cum quis rei alicujus possessionem nactus, eam diu quietam & non interruptam obtinuit. Tum enim pro perfecto ejus rei domino habetur, ita ut antiquum dominium, si postea rem eam vindicare velit, repellere queat.

192. Obtinet autem tum inter *diversas gentes,* tum inter homines *privatos.* (x)

193. Utrobique finis *communis* & *ultimus* est tranquillitas humani generis, cujus interest, ut dominia aliquando sint in certo, & ne fenestra ape-

sed & inter se, quippe nec hic proximior excludit remotiorem, sed moribus fere gentium communibus hic locum habet in perpetuum jus repræsentationis. (o) *Neque haberent jam aliunde, v. g. ex aliorum testamentis, unde se sustentare possent.* (p) *In hoc debito se fundat legitima.* (q) *Habet quidem Dn. Pufendorffius* d. c. 11. *& hic aliquam determinationem, non improbabilem quidem, at non communiter receptam.* (r) *Quoniam parentes regulariter secundum ordinem naturæ non debent sperare quicquam ex bonis liberorum, & præsumebantur adeo æquo animo laturi, si fratres defuncti id auferrent. Accedit, quod natura major amicitia sit inter fratres tanquam pares, quam cum parentibus tanquam superioribus.* (s) *Quia nempe in concursu alimentorum præstandorum frater postponendus est patri.* Confer. infra cap. 12. §. 134. seqq. (t) *Fratres ob amicitiam, parentes ob gratitudinem & alimentorum debitum.* (u) *Hic junge Puf.* lib. 4. c. 12. (x) *Illa juris gentium, hæc juris civilis.* vide §. 202.

aperiatur bellis, si liceret rem, quæ olim ad nos vel nostros pertinuit, vindicare. (y)

194. Sed rationes *speciales* utriusque usucapionis quam maxime variant. In usucapione *Gentium* unica est, *tacita* (z) *derelictio possessoris*, qui, ratiocinatione a communi hominum consvetudine petita, rem pro derelicto habere præsumitur, quam per longissimum temporis spatium neque vindicavit, neque ejus vindicandi desiderium publice declaravit.

195. Unde hujus usucapionis fere unicum *requisitum* est *possessio alterius quieta per longissimum tempus*, quod adeo determinari ob circumstantiarum varietatem nequit, in genere autem tantum ejus spatium requiritur, ut demonstrari possit, per id priorem dominum scivisse, rem suam ab altero possideri, neque defuisse occasionem contradicendi. (a)

196. Tale vero haud dubie est tempus *centum* annorum.

197. Quod si igitur quocunque modo quis intra id tempus possessori serio *contradixerit*, non curret inter gentes præscriptio. (b)

198. Hinc receptum est, ut vel sola *tituli usurpatio* præscriptionem alterius interrumpat. (c)

199. At inter homines *privatos*, ut usucapione mediante quid acquiratur, *leges civiles* non primario respiciunt ad tacitam alterius derelictionem, sed hæ principaliter intendunt *coërcitionem negligentiæ* in subditis.

200. Unde *certum* ac *brevius* tempus, idque pro diversitate rerum usucapiendarum varians, anni, biennii, triennii, decennii, vicennii tricenni &c. determinarunt, intra quod usucapio perfici possit, etiamsi antiquus possessor per illud *nesciverit*, ubi res sua sit, aut extra judicium *protestatus* sit sæpius. (d)

201. Ne tamen hoc modo iniquis possessoribus nimium gratificaretur, ulterius requisiverunt in eo, qui usucapere vult, *bonam fidem & justum titulum*, tum & intuitu rei, ut sit in *commercio* privatorum, neque *furtiva* aut *vi possessa*. (e)

202. Quo-

(y) *Hinc aperta est injustitia reunionum Gallicarum.* (z) *Non ergo præsumta tantum.* (a) *Nam si hæc requisita adsint, procedit argumentatio §. præcedentis.* (b) *Quia quoties constat de voluntate expressa, toties frustra quæritur de tacita.* (c) *Sed addi tamen hic debent limitationes, nisi ille, qui titulum usurpat, alia facta adhibuerit, ex quibus fortiores conjecturæ contrariæ voluntatis appareant. Solet id afferri in quæstione: An Imperator Romanus impedierit per usurpationem tituli præscriptionem Pontificis? Adde hic omnino Hennig.* ad Beckeri Jus publicum, *ubi erudite disputat contra Conringium.* (d) *Unde vides, quod hæc usucapio non nitatur in voluntate tacita prioris domini.* (e) *Quæ omnia non requiruntur in usucapione Juris Gentium.*

202. Quoniam igitur hoc pacto non possunt non multæ conclusiones quoad usucapionem privatorum oriri, quas ignorat præscriptio Juris gentium, inde & JCti usucapionem inter privatos retulerunt ad *modos acquirendi Juris Civilis*.

203. Ad quos etiam pertinet, quando lex *invito priore domino*, alias per modum pœnæ rerum dominia transfert, dum ob delicta damnatis interdum omnia bona, interdum certa earum portio eripiuntur, & vel publico vel læso applicantur. (f)

204. Nam inter gentes nullus modus obtinet, per quem invito domino res sua auferatur.

205. Etsi enim in *bello* invitis res per hostem viribus superiorem eripiuntur, raptorique acquiruntur, ad eas tamen recuperandas pari violentia prior dominus jus non amittit, quousque per subsequentes pacis tractatus omni prætensioni ad easdem renunciaverit. (g)

206. Restat ut de modo acquirendi *accessorio* quædam dicamus, qui & propterea *accessio* dicitur. (h) Absolvitur is una regula: *Accessorium sequitur dominium rei principalis.* Unde nihil novi hic expectandum erit; sive enim res principalis per *occupationem*, sive per modum acquirendi *derivativum* fuit acquisita, eodem jure simul acquisita est res accessoria.

207. De *occupatione* supra (i) jam dedimus exemplum. Ita in *traditione*, cui ædes sunt venditæ ac traditæ, simul acquisita censentur ædium accessoria. (l)

208. In *applicatione* tamen regulæ subinde oriuntur controversiæ, quænam res pro *principali*, quænam pro *accessoria* haberi debeat.

209. Ubi quidem id extra controversiam esse videtur, ut *fructus* rerum pro accessionibus earum habeantur, sunt enim pars rei.

210. Ex quo sequitur, quod & *Fœdus pecudum* ex naturali ratione pertineat ad dominum fœmellæ. Hujus enim pars fuit.

211. Qui vero arbitrantur, (m) *domino maris* partem aliquam deberi de fœtu, præterquam quod iis jam alii satisfecerint, videntur dubia uti hypothesi, vel, acsi fœtus sit accessorium maris, cum tamen non sit ejus pars, vel, ac si generatio sit modus acquirendi dominii, quod ratione destituitur.

212. De

(f) *Ut in actionibus pœnalibus.* (g) *Unde patet, quo jure occupatio bellica referatur inter modos acquirendi juris gentium.* (h) *Junge Pufend.* lib. 4. c. 7. *&* *conf. supra* §. 138. (i) §. 147. seq. (l) *Ita in successione, usucapione &c.* (m) Uti D. Ziegl. in not. ad Grot. Grotius ipse lib II. cap. 8.

212. De aliis vero accessionibus major est controversia, (n) v. gr. utrum *pictura* tabula, *scriptura* chartæ, *species* materiæ cedere debeant? Mihi sic videtur.

213. Quando duæ res (sub rebus vero includo & operas,) concurrunt, aut alio modo uniuntur, vel *ambæ sunt meæ*, & tum nullum est dubium, quin & eædem conjunctæ sint meæ, v. gr. quando ex meis medicamentis facio emplastrum, ex meo argento poculum.

214. Vel *una harum nullius* est, altera mea, tunc postquam illius per occupationem dominus factus fui, manet etiam mea post unionem, ut, si ex carne ferina cibum parem.

215. Vel *una harum est alterius*, tum si tantum scientiam dominii alieni confusam (o) habeam, hoc est, *si prior dominus* dominum suum *probare nequeat*, ratio naturalis svadet, ut sit ejus, cujus rei adjungitur, (p) v. gr. in alluvione, in thesauro.

216. Quod si vero dominium istius rei *possit demonstrari*, verosimilius est, abstrahendo a legibus civilibus, nihil hic novi acquiri, sed utrumque nostrum esse rei istius dominium, adeoque *rem utrique pro rata fieri communem*. (q)

217. Sive conjunctio rerum facta fuerit casu, sive voluntate utriusque, sive voluntate unius, sive ex facto tertii. (r)

218. Sed quod si uterque nostrum in communione manere nolit, alia jam est quæstio; ad quem in *communi dividundo judicio* res pertinere debeat; quæ non tam ad modos acquirendi dominii, quam ad *officium judicis aut arbitri* pertinet.

219. Et huc respexerunt potissimum *JCti Romani* & Justinianus, cum v. gr. de specificatione, pictura scriptura, adplumbatura, ferruminatione &c. controversias dirimunt. (s)

220. Quorum sententiam prolixius examinare (t) uti nostri instituti non est; ita forte non incommode sic dici poterit.

221. Vel-

(n) *De his enim rebus controversiam fuisse inter JCtos, testantur Pandecta & Institutiones.* (o) *Confusam voco, ubi scio, quod res non sit mea, nescio cujus sit.* (p) *Dum enim non apparet, cujus sit, habetur pro re nullius. Nam in moralibus non esse & non apparere coincidunt.* (q) *Id quod vult Grotius.* (r) *Quia si voluntate utriusque, intentio nostra fuit, ut fiat communis, fit; neque casus, neque voluntas unius, neque voluntas tertii poterit alteri dominium rei sua intercipere.* (s) *Adeoque inter Grotium & JCtos Romanos non est dissensus in re ipsa, sed in modis rem efferendi.* (t) *Potest certo respectu defendi, & quibusdam casibus oppugnari.* Conf. §. 224. seq.

221. Vel res conjunctæ *facilem admittunt separationem*, tum separentur & unicuique restituatur suum. (u)

222. Vel *non admittunt*, tum conjungens, si res conjuncta sit *fungibilis*, alteri restituat æquivalentem, qui adeo, quod conqueratur, causam non habet, cum affectio non cadat in res fungibiles. (x)

223. Quodsi res alterius sit *non fungilibis*, per generalia axiomata judicis officium exponi nequit, cum circumstantiæ hic nimium quantum variare possint.

224. Etsi enim loco fundamenti hic ponere velis regulam, (y) *quod id debeat pro principali haberi, sine quo alterum esse non potest*, vix tamen eadem pro norma universali adjudicandi haberi poterit.

225. Non solum, quod multi occurrant casus, ubi illa regula ad utriusque res accommodari poterit, ut in specificatione; (z) neque enim forma sine materia, neque materia sine forma esse poterit.

226. Sed & quod sæpius attendendum sit ad pretium rerum, ita ut pretiosioris dominus prævalere debeat, quod Justinianus in pictura, mores nostri in scriptura sequuntur.

227. Neque omittenda est *indigentia prioris* domini, quæ & ipsa favorem ei addet, v. gr. si quis justo errore alterius agrum conseverit, & annonæ caritas oriatur, iniquum foret frumentum eidem adjudicare &c.

228. Igitur in ejusmodi casibus res committenda erit prudentiæ arbitri. Ne tamen in civitate judicum cerebrinæ æquitati decisio negotiorum committatur, reipubl. interest.

229. Quo pacto melius est, si Princeps axiomata quædam præscribat judicibus, ab eo, quod plerumque procedit, desumta; etsi eadem fallant in casibus nonullis, uti Justinianus fecit in specificatione.

230. Ex iis quæ hactenus (a) fusius de dominio & præcepto id comitante disseruimus, patet, *summam* officii aliorum hominum intuitu domi-

Dd 2 ni,

(u) *Hoc etiam observat Jus Romanum in applumbatura & ferruminatione, item commixtione.* (x) *Quod non observat Jus Romanum in charta & scriptura, observant tamen mores nostri, observat. Jus Romanum in pictura, quia in tabulam non cadit affectio, & postquam in ea pictum fuit, desiit esse tabula. Item jus Romanum non observat in actione de tigno juncto, ubi concedit actionem in duplum, quasi tigni sit affectio. Non observat in specificatione, dum poculum elegantissime confectum adjudicat ei, cujus est argentum.* (y) *Quam olim indistincte JCti Romani videntur esse secuti* (z) *Item, si utriusque res sit fungibilis, ut in confusione.* (a) §. 34. seqq. 117. seqq. *Hic incipit Pufend.* lib. 4. c. 13. *ubi tamen fere omisit, quæ supplemus* §. 231. 232.

ni, his punctis includi commode posse. Vel *res apud dominum adhuc extat*, vel pervenit ad tertium. Illo casu tenetur quilibet *pati*, eum rebus suis quiete frui, neque vi aut per fraudem illas corrumpere, intervertere aut ad se trahere. Fluit hoc ex praecepto de non laedendis aliis.

231. Quod si res ad *tertium pervenit*, tum iste est vel malae fidei possessor, vel bonae fidei. *Malae fidei possessor* tenetur rem seu ejus pretium, cum omnibus fructibus omnique interesse restituere. Deducitur haec propositio ex capite de damno dato resarciendo.

232. *Boni fidei possessor* vel rem *ex contractu* cum ipso domino celebrato detinet, v. gr. ex commodato, locato, deposito, & tum secundum legem contractus rem domino restituere tenetur, quae conclusio de fide data servanda derivatur.

233. Vel *alias* bona fide rem *cum animo sibi* habendi detinuit, ignorans videlicet, alium istius rei esse dominum. Et tum aut *res ipsa adhuc extat*, aut *fuit consumta*.

234. *Priori* casu tenetur bonae fidei possessor efficere, quantum in se est, ut illa in potestatem legitimi sui domini redeat.

235. *Posteriori* casu: si res aliena bona fide parta sit consumta, tantum debet restituere domino, quantum factus est locupletior. (b)

236. Quae duae assertiones partim videntur fluere ex praecepto de praestandis officiis humanitatis, partim, & potissimum, quatenus bonae fidei possessor post scientiam bonam fidem amittit, ex praecepto de non laedendis aliis.

237. Quodsi dictis rationibus addere velis universale pactum humani generis primaevi, & ex eo etiam bonae fidei possessoris obligationes deducere, non refragabimur.

238. In *particularibus autem conclusionibus*, quas Doctores (c) de officio bonae fidei possessoris formant, nos non detinebimus, partim quod jam alii eas optime explicaverint, partim quod eaedem prolixius soleant disputari in jure Justinianeo, partim denique, quod illarum non paucae raro inter gentes videantur occurrere.

CAPUT

(b) *h. e. quandum lucratus est ultra pretium, quod ipse dedit.* (c) *Ut Grotius & ex eo Pufend.* §. 7. seqq.

Caput XI.

DE OFFICIO CIRCA RERUM PRETIA.

SUMMARIA.

Ex dominio orta commercia, §. 1. *ex commerciis rerum pretia*. §. 2. 3. 4. *Unde praeceptum*: UT RRETIUM CONSTITUERETUR. §. 5. *Pretium vel vulgare est, vel eminens*. §. 6. 7. *Utriusque ortus & causa*. §. 8 -- 11. *Quoad determinationem pretii praeceptum*: ITA COMPARA REM TUAM AD REM ALTERIUS, UT NEQUE IPSUM INAEQUALEM TE JUDICES, NEQUE DECIPIAS, NEQUE OFFICIA HUMANITATIS NEGLIGAS. §. 12 -- 16. *Quid pretium affectionis?* §. 17. 18. *In statu naturali non datur rescissio contractus ob laesionem ultra dimidium*. §. 19 -- 23. *Pretium affectionis vel est commune, vel pretium affectionis stricte dictum*. §. 24 -- 28. *Fundamentum pretii communis* §. 29. *non est nobilitas substantiae*, §. 30. 31. 32. *nec usus aut necessitas humana*, §. 33 -- 37. *sed raritas*. §. 40 -- 43. *Fundamentum pretii affectionis*. §. 44. *In civitatibus rarissimum pretium affectionis*. §. 45. *Commune magis in usu est*, §. 46. 47. *& laxitatem aliquam habet*, §. 48. *unde vel infimum, vel mediocre, vel summum*. §. 49. *Origo rescissionis ob laesionem ultra dimidium*. §. 50. 51. 52. *In civitate nova pretii species orta*: *Pretium legitimum*, §. 53. 54. *quod in puncto consistit*. §. 55. 56. 57. *De contractibus & eorum differentia a pactis hic non agitur*, §. 58. *quia differentia illa ex jure Romano oritur*, §. 59. *quod explicatur*, §. 60 -- 62. *& conclusiones inde emanantes summatim indicantur*. §. 63. 64. *Imperfectio juris Romani*. §. 65. 66. *Ejus autoritas unde?* §. 67. *etiam in jure naturali*, §. 68. *quam deprimere incipit Grotius*. §. 69. *Cur de modis tollendi obligationem non agatur?* §. 70.

§. I.

Post introducta rerum dominia (a) coeperunt commercia inter homines, quae nihil aliud sunt, quam mutationes rerum (sub quo nomine intelligo & operas,) mutuae. Cum enim non omnis ferret omnia tellus, neque quilibet, quibus opus haberet vel delectaretur, possideret, necesse erat, ut quae sibi deessent, peteret quis ab altero, & cum non omnia gratis postulare poterat, ut pro illis rebus alteri aliam quandam rem ipsi usui futuram offerret.

2. Caeterum cum hoc pacto is, qui rem vel operam suam alteri donare nollet, regulariter intenderet, ut aequivalens pro re sua acciperet, & vero

(a) *Huc pertinet. Pufend.* lib. V. cap. I.

vero ſæpiſſime commutarentur res diverſæ eſſentiæ, (b) inde ſimul ſponte ſua ſecutum fuit, ut conventione aliqua ab hominibus rebus imponeretur affectio quædam, ſecundum quam res diſparis naturæ invicem comparari ac exæquari poſſent.

3. Eſt vero *exæquatio* comparatio rerum plurium ſecundum quantitatem earum, eaque vel ſecundum quantitatem *mathematicam*, ſcilicet ſecundum tres dimenſiones, vel ſecundum quantitatem *moralem*, ſeu valorem, quarum poſterior eſt hujus loci, & vocatur *pretium*.

4. Eſt igitur *pretium* valor rerum & actionum in commercium venientium, quatenus uſum aliquem & delectationem hominibus afferunt. (c)

5. Poſtulavit itaque, ut vides, *tranquillitas* humani generis, UT PRETIUM CONSTITUERETUR, ſimul in ſpecie *cuſtodia æqualitatis* & præceptum de officiis humanitatis exhibendis, quia quilibet cum quibuslibet poſſunt commercia quædam habere, & per horum exercitium etiam ex parte aliorum commoda (d) promoventur.

6. Cæterum pretium eſt vel *vulgare*, cum mutuo inter ſe res quæcunque & operæ conferuntur, vel *eminens*, ad quod nempe cœterum rerum pretia vulgaria exigerentur & in quo eadem continerentur virtualiter, quod appellatur nummus vel pecunia.

7. Ita v. gr. in *permutatione* locum ſibi vendicat utrobique pretium vulgare; at e. gr. in *emtione* adhibetur pretium eminens.

8. *Vulgare* pretium *antiquius* eſt eminenti, & tamdiu videtur uſum habuiſſe, quamdiu homines in ſimplicitate primæva conſtiterunt. Quo ſimplicior enim fuit populus, hoc eſt, (e) quo magis fuit contentus rebus ad ſuſtentationem vitæ neceſſariis, eo diutius permutatione mutua rerum & operarum fuit contentus.

9. *Eminenti* pretio partim luxuria, partim ſtudium augendæ civitatis primitus cauſam dediſſe videntur.

10. Poſt-

(b) *Intellige non ſolum diverſam eſſentiam genericam, vel ſpecificam, ſed & individuificam, quatenus ea differentia in diverſis individuis ejuſdem ſpeciei, uſum aut affectionem earum variat.* (c) *Nam commercia omnia pro fine habent uſum vel delectationem. Alias ex uſu vel delectatione pretium non augetur vel minuitur*, vide infra §. 33. ſeqq. (d) *Etſi enim beneficium non ſit, ſi alteri rem meam vendam, certo reſpectu tamen poteſt referri ad officium humanitatis, quatenus alter quærit utilitatem ex comparatione rei meæ, etiamſi pro pretio poſtea fiat.* Conf. ſupra hoc libro c. 6. §. 44. (e) *Per ſimplicitatem non intellige vitium ſed virtutem. Exemplo veterum Germanorum. Simplicitas enim non tantum eſt virtus Chriſtiana, ſed & Philoſophica, quamvis fere ubique exulans.*

10. Poſtquam enim varia homines ad commoditatem aut voluptatem deſiderare cœperunt, non ſane in proclivi fuerat cuivis ejusmodi res poſſidere, quas alter ſuis mutare vellet, aut quæ alterius rebus æquivalerent.

11. Porro in civitatibus, quæ cultæ ac moratiores præ aliis (quas barbarorum ideo nomine inſigniverunt) videri volebant, neceſſe erat, ut cives ſecundum plures eosque variantes ſtatus dividerentur, quorum complura genera vitam plane non tueri aut ægre queant, ſi a luxuria & eminente precio abſtrahas. (f)

12. Cæterum uti ex præcepto de cuſtodia æqualitatis homines ad rerum pretia invenienda obligatos fuiſſe diximus, ita & determinatio pretii, abſtrahendo a pactis gentium & legibus civilibus, ex illo præcepto per modum concluſionis eſt elicienda: ITA COMPARA REM TUAM AD REM ALTERIUS, UT NEQUE IPSUM SINE JUSTA INÆQUALEM TE JUDICES, NEQUE DOLO DECIPIAS, NEQUE OFFICIA HUMANITATIS PLANE NEGLIGAS. Primum fluit ex præcepto de vitanda ſuperbia, alterum ex præcepto de non lædendis aliis, tertium ex lege de exhibendis humanitatis.

13. Ita v. g. contra *primum* peccaret, qui rem ſuam fungibilem, (g) v. gr. ſuum frumentum, ſuum vinum, ſuam pecuniam magis æſtimaret alterius frumento, vino, pecunia ejusdem bonitatis.

14. Ita contra *ſecundum* peccat, qui virtutem rei, quæ non adeſt, commendat ſciens, item qui vitium rei tacet.

15. Ita contra *tertium* peccaret, qui pauperi v. gr. carius rem ſuam vendere vellet, quam diviti &c.

16. Quemadmodum vero, uti ſimul ſupra (h) diximus, præcepta de vitanda ſuperbia & exhibendis humanitatis officiis non ſemper jus perfectum producunt, & officiorum humanitatis exhibitio ulteris multas requirit circumſtantias non adeo in ſenſus incurrentes, ſic inter eos potiſſimum,

(f) *Declaratum hoc exemplo infinitorum ordinum in Republica. Neceſſarii enim fere ſunt, quamvis diverſo neceſſitatis gradu, agricolæ, ſacerdotes, milites, præceptores. Reliqui plerumque faciunt ad ſolam luxuriam aut inutilem abundantiam, ut mercatorum multæ ſpecies, Theologi ſubtiles & rixatores, Advocati, Jure Conſulti Theoretici, Philoſophi ſubtiliores, ut puri Metaphyſici &c. Ex artibus mechanicis plurimæ, ut capillitiorum confectores, Barbitonſores, quatenus tales, ſeu qui Barbas tondent, Sartores, (horum enim opera, quatenus ea ad familiam eſt opus, poſſet expediri per famulitia) deſinentia in ix, ut lotrix, netrix &c.* (g) *Aliud in non fungibili. In hanc enim cadit affectio.* (h) Hoc libro cap. 4. §. 6. ſeqq. & c. 6. §. 16. ſeqq.

mum, qui vivunt in *ſtatu naturali,* regulæ ulteriores (i) *ſpeciales de determinatione* pretii dari nequeunt, ſed ulterior diſquiſitio relinquenda erit cujuslibet conſcientiæ, & conventioni.

17. Unde, quoniam in hoc ſtatu contrahentes manent æquales, ſequitur, quod hic utrobique locum habeat potiſſimum *pretium affectionis*, hoc eſt, quod, ſi licentiam exteriorem ſpectes, in permutatione liceat utrique venditori pro re ſua magnam pecuniæ ſummam poſtulare, (l) emtori vero longe minorem eidem offerre. (m)

18. Quorſum reſpexiſſe videntur Romani, dum dicunt: *naturaliter in emtione licere contrahentibus ſe invicem circumvenire.* Facit eo exemplum hiſtrionis, ni fallor, Græci, qui poſtquam promiſerat populo, quod vellet cupidines cujusvis manifeſtare, vere elocutus eſt, *omnes cupere vilius emere & carius vendere.*

19. Igitur inter eos, qui in hoc ſtatu vivunt, non locum habebit *reſciſſio contractus propter læſionem ultra dimidium.*

20. Sive enim dolus unius contrahentium hic adfuit; tum reſciſſio locum habebit ex capite doli, etiamſi læſio ſit longe infra dimidium.

21. Sive nullius dolus intervenit, tum, ſi ſciens uterque contraxit, nulla cauſa reſcindendi adeſt, ne quidem ex jure civili.

22. Sin uterque errans & ignorans, non ad dimidium hic reſpici poterit, quoniam inter hos, qui pro lubitu æſtimant, nihil eſt, ad quod dimidium compares, ſed neceſſe eſt, ut ad ea recurramus, quæ ſupra de errore in contractibus monuimus. (n)

23. Æſtimabit tamen hoc caſu quilibet, in quantum imperfecte licet, ipſum obſtringit lex de officiis humanitatis. (o)

24. Sed cum per hunc æſtimandi modum non multum promoveantur rerum commercia & inter eos, qui quales ſunt, æqualitatis cuſtodia non

(i) *Hæc vox probe notanda. Ergo ſemper in iis, quæ dicimus* §. 17. ſeqq. *ſuperiores paragraphi* §. 17. ſeqq. *repeti debent.* (l) *Modo res non ſit fungibilis ejusdem ſpeciei* ob §. 13. (m) *Modo hic non peccetur* contra §. 15. (n) *Scil. errorem in dubio ſemper nocere debere erranti, niſi circumſtantia per modum conditionis fuerit expreſſa. Ergo ſi maſſa ſub nomine generali metalli fuerit vendita, etſi ab utraque fuerit erratum, putantibus eam eſſe argenteam, eum eſſet ſtannea, puto valere contractum, cum limitatione tamen* §. 23. *Si vendita fuerit, ut argentea, quæ erat ſtannea, non locum quidem habebit reſciſſio ex læſione ultra dimidium, ſed tamen reſciſſio in genere ex capite erroris, quoniam circumſtantia argenti hic in contractu per modum quaſi conditionis fuerit expreſſa.* (o) *Ut adeo in primo caſu, quem dedi* ad §. præced. *venditor ex humanitate alteri quid de pretio debeat reddere.*

non melius obſervetur, quam ſi ſinguli ſe accommodent judicio plurium, inde non ſine ratione receptum eſt inter gentes, ut uterque contrahentium reſpicere ſoleant ad judicia & æſtimationem ſui ſimilium in ſimilibus negotiis, eamque conventionem pro æqua habeant, ubi iſta æſtimatio fuit adhibita, pro iniqua contra, ubi fuit omiſſa. (p)

25. Ergo intuitu hujus conſuetudinis poſſes pretium affectionis diſtinguere in *commune*, & *pretium affectionis ſtricte* ſic dictum.

26. *Commune* voco, cum quis in permutanda re ſua utitur æſtimatione conſueta aliorum.

27. *Affectionis ſtricte* ſic dictum, cum quis rem ſuam peculiariter æſtimat, magis quam alii ſoleant.

28. Quod & ipſum tamen ſi adhibeatur, aliquando non habetur pro iniquo, ſi videlicet adſint peculiares circumſtantiæ, non ita frequentes equidem, ſed ob quas tamen & alii res ſuas carius æſtimare conſueverunt.

29. Igitur paucis exponendum erit *fundamentum* utriusque hujus pretii inter gentes recepti.

30. *Commune* quod attinet, falluntur certe, qui id quærunt in *nobilitate ſubſtantiæ* & *præſtantiæ*, quam una res habet præ altera.

31. Quodſi enim hoc eſſet, ſequeretur, majus eſſe pretium debere nequiſſimi Damæ præ equo generoſiſſimo, pulicis præ planta ſaluberima, petroſelini præ gemmis aut unionibus pretioſiſſimis, quod eſt abſurdum.

32. Et quomodo æſtimarentur operæ hominum inter ſe, quoniam hæ quidem ſubſtantiam non habent.

33. Neque fundamentum hujus pretii quærerem (q) in *aptitudine rei vel operæ, qua aliquid mediate aut immediate conferre poteſt ad vitæ humanæ neceſſitates*, aut ad eandem commodiorem vel jucundiorem reddendam.

34. Equidem verum eſt: neceſſitatem, commoditatem aut jucunditatem rei movere contrahentes ad acquiſitionem earum, non tamen movent ad determinationem pretii.

35. Unde recte quidem dico: (r) Res, quæ nullum plane uſum præbent, eſſe *nullius pretii;* & recte plerumque dico; quod res utilitatem homini afferentes ſint *alicujus pretii.* Non tamen dicere poſſum, quod res inter ſe comparatæ pro diverſitate utilitatum ſint *majoris* aut *minoris*, *æqualis* item pretii.

36. Quod

(p) *Sed ita tamen, ut violatum ſaltem ab altero cenſeatur officium humanitatis.*
(q) *Quod facit Dn. Puf.* de O. H. & C. I. 143. (r) *Quod notat Dn. Puf.* d. l. *(Inſtit. Juriſpr. div.)*

(s) *Quod*

36. Quod si enim hoc foret, necesse esset, rem homini necessariam semper magis æstimandam esse in commerciis, quam rem commodam, & hanc magis quam jucundam. At quoties annona vilius emitur gemma vel unione?

37. Accedit, quod multæ sint res vitæ humanæ *utilissimæ*, quibus *nullum pretium impositum* est, (s) vel quia debent esse domino vacuæ, ut sunt superiores partes aëris, æther ac cœlestia corpora, ſtaſtusque oceanus, vel quia ad permutationem sunt ineptæ, & inde a commerciis sepositæ, ut liber homo, vel quia in commerciis nunquam aliter quam accessorium alterius rei considerantur, ut lumen solis, purus aër, amœna facies terræ, ventus, umbra &c. (quamvis & hæc augeant vel minuant pretium fundorum ac prædiorum) vel quod leges divinæ vel humanæ eas vetuerunt venire in commercium, quales sunt actiones sacræ, administratio justitiæ &c.

38. Quid ergo dicemus? Potissimum momentum in pretiis rerum afferre solet *raritas*, (t) sive res homini necessarias respicias, sive utiles saltem aut jucundas. Unde vulgare: *Omne rarum carum.*

39. Ita *annona* vilis est, ubi magna ejus est copia, carior, ubi minor, carissima & sæpe nullo pretio æstimabilis tempore famis.

40. Ita rebus non necessariis, & quibus vita humana commodissime carere poterat, luxuria hominum enormia pretia posuit propter earum raritatem, & quod ex locis remotis eædem afferuntur, v. gr. *gemmis, unionibus, tulipis*, cum rariores essent &c. (u)

41. In *rebus artificialibus* subtilitas & elegantia artis, fama artificis, operis difficultas, artificum paucitas & similia, omnia raritatem involvunt.

42. Eadem est ratio *operarum & actionum*, quarum pretia intendit earum difficultas, dexteritas, utilitas, necessitas, agentium raritas, dignitas, & denique ipsa artis opinio, nobilis an ignobilis illa habeatur. (x)

43. Simul *ratio* apparet præcipua, cur gentes pro pretio eminenti communiter receperint *metalla non admodum frequentia.* Præterquam enim quod illæ substantiæ sint valde compactæ, ut non facile deleri queant, & divisionem in plures minutas particulas admittant; raritas potissimum

(s) *Quod ipse agnoscit Dn. Pufend.* d. l. (t) *Vide iterum Dn. Puf.* d. l. 4.
(u) *Refert Erasmus Francisci historiam de rustico bulb. tulipæ pro cepa vulgari comendente & ita 600. florenos belgicos consumente. Alia exempla pete a catellis, avibus peregrinis, cibis etiam nostratibus ante consuetum maturitatis tempus &c.*
(x) *Unde v. g. collegium juris plus æstimatur quam collegium methaphysicum &c. Sed nota tamen, hic sæpe plus valere opinionem quam rem ipsam.*

mum earum facit, ut multis aliis rebus æquivalere possint, & sic easdem per eminentiam quasi metiri. (y)

44. *Fundamentum pretii affectionis* (z) est affectus non frequentissimus equidem, sed non paucis tamen hominibus probatus; v. gr. quod ille, a quo res in nos profecta est, maximi a nobis fiat, (a) exprimendoque ipsius affectui data sit; aut quod eidem rei adsueverimus, (b) aut quod insignis casus sit monumentum, (c) aut ejusdem ope magnum malum declinaverimus, (d) aut quia a nobismet ipsis confecta sit &c. (e)

45. Atque hæc potissimum obtinent in statu naturali. At in *civitatibus* horum utilitas requirebat, ut tanta laxitas determinandi non relinqueretur subditis. Unde hic rarissima sunt exempla *pretii affectionis*, utpote cujus usus ibi non nisi, ubi de restitutione damni dati agitur, neque hic tamen in universum, esse solet. (f)

46. *Commune* adhuc equidem frequentatur, ut nempe respiciatur ad *usum fori*, in quo præter raritatem rerum etiam solet adhiberi ratio laborum & impensarum, quas mercatores communiter faciunt in mercibus adportandis & tractandis, nec non an in magna copia ematur aut vendatur, an minutatim. Subito quoque mutatur commune pretium ex copia aut paucitate ementium, pecuniæ aut mercium. Item momentum hic affert, utrum merx quærat emtorem, utrum venditor, alias non vendituus, ultro fuerit rogatus: Denique an paratam quis pecuniam offerat, an in diem differat solutionem.

47. In istis igitur rebus, in quibus præfatæ circumstantiæ attendendæ sunt, princeps propter miram earum variationem non poterit leges certas de pretio statuere, sed necesse est, ut determinatio relinquatur arbitrio communi contrahentium. (g)

48. Quod & ipsum arbitrium, quoniam sæpissime variat, ideo non poterit ejusmodi rerum pretium ad punctum redigi, (h) sed aliquatenus *laxitatem habeat*, ut v. gr. si alius in eadem Republica pro duobus solidis

Ee 2 rem

(y) *Unde absque ratione Tiberius artificem interfecit, qui vitrum ita praeparaverat, ut tanquam metallum tractari posset. Id tamen ex hoc paragrapho disce, non expedire Reip. ut publice nota sit ars Alchimistica.* (z) Conf. §. 29. (a) *Ut si princeps vel patronus quid donaverit.* (b) *e. g. equo, servo.* (c) *Ut si ex incendio quid servaverim.* (d) *Ut si ope equi cruentum prælium evaserim.* (e) *Ut si ipse opus mechanicum effecerim &c.* (f) *Sed tum demum, si alter desierit dolo malo possidere.* (g) *id est eorum, qui contrahere & comparare similes res solent, non præcise eorum, qui actu contrahunt.* (h) *Ut nempe de læsione alterius ad punctum possim conqueri.*

36. Quod si enim hoc foret, necesse esset, rem homini necessariam semper magis æstimandam esse in commerciis, quam rem commodam, & hanc magis quam jucundam. At quoties annona vilius emitur gemma vel unione?

37. Accedit, quod multæ sint res vitæ humanæ *utilissimæ*, quibus *nullum pretium impositum* est, (s) vel quia debent esse domino vacuæ, ut sunt superiores partes aëris, æther ac cœlestia corpora, stastusque oceanus, vel quia ad permutationem sunt ineptæ, & inde a commerciis sepositæ, ut liber homo, vel quia in commerciis nunquam aliter quam accessorium alterius rei considerantur, ut lumen solis, purus aër, amœna facies terræ, ventus, umbra &c. (quamvis & hæc augeant vel minuant pretium fundorum ac prædiorum) vel quod leges divinæ vel humanæ eas vetuerunt venire in commercium, quales sunt actiones sacræ, administratio justitiæ &c.

38. Quid ergo dicemus? Potissimum momentum in pretiis rerum afferre solet *raritas*, (t) sive res homini necessarias respicias, sive utiles saltem aut jucundas. Unde vulgare: *Omne rarum carum.*

39. Ita *annona* vilis est, ubi magna ejus est copia, carior, ubi minor, carissima & sæpe nullo pretio æstimabilis tempore famis.

40. Ita rebus non necessariis, & quibus vita humana commodissime carere poterat, luxuria hominum enormia pretia posuit propter earum raritatem, & quod ex locis remotis eædem afferuntur, v. gr. *gemmis, unionibus, tulipis*, cum rariores essent &c. (u)

41. In *rebus artificialibus* subtilitas & elegantia artis, fama artificis, operis difficultas, artificum paucitas & similia, omnia raritatem involvunt.

42. Eadem est ratio *operarum & actionum*, quarum pretia intendit earum difficultas, dexteritas, utilitas, necessitas, agentium raritas, dignitas, & denique ipsa artis opinio, nobilis an ignobilis illa habeatur. (x)

43. Simul *ratio* apparet præcipua, cur gentes pro pretio eminenti communiter receperint *metalla non admodum frequentia*. Præterquam enim quod illæ substantiæ sint valde compactæ, ut non facile deleri queant, & divisionem in pluros minutas particulas admittant; raritas potissimum

(s) *Quod ipse agnoscit Dn. Pufend.* d. l. (t) *Vide iterum Dn. Puf.* d. l. 4.
(u) *Refert Erasmus Francisci historiam de rustico bulb. tulipæ pro cepa vulgari comendente & ita 600. florenos belgicos consumente. Alia exempla pete a catellis, avibus peregrinis; cibis etiam nostratibus ante consuetum maturitatis tempus &c.*
(x) *Unde v. g. collegium juris plus æstimatur quam collegium methaphysicum &c. Sed nota tamen, hic sæpe plus valere opinionem quam rem ipsam.*

mum earum facit, ut multis aliis rebus æquivalere possint, & sic easdem per eminentiam quasi metiri. (y)

44. *Fundamentum pretii affectionis* (z) est affectus non frequentissimus equidem, sed non paucis tamen hominibus probatus; v. gr. quod ille, a quo res in nos profecta est, maximi a nobis fiat, (a) exprimendoque ipsius affectui data sit; aut quod eidem rei adsueverimus, (b) aut quod insignis casus sit monumentum, (c) aut ejusdem ope magnum malum declinaverimus, (d) aut quia a nobismet ipsis confecta sit &c. (e)

45. Atque hæc potissimum obtinent in statu naturali. At in *civitatibus* horum utilitas requirebat, ut tanta laxitas determinandi non relinqueretur subditis. Unde hic rarissima sunt exempla *pretii affectionis*, utpote cujus usus ibi non nisi, ubi de restitutione damni dati agitur, neque hic tamen in universum, esse solet. (f)

46. *Commune* adhuc equidem frequentatur, ut nempe respiciatur ad *usum fori*, in quo præter raritatem rerum etiam solet adhiberi ratio laborum & impensarum, quas mercatores communiter faciunt in mercibus adportandis & tractandis, nec non an in magna copia ematur aut vendatur, an minutatim. Subito quoque mutatur commune pretium ex copia aut paucitate ementium, pecuniæ aut mercium. Item momentum hic affert, utrum merx quærat emtorem, utrum venditor, alias non venditurus, ultro fuerit rogatus: Denique an paratam quis pecuniam offerat, an in diem differat solutionem.

47. In istis igitur rebus, in quibus præfatæ circumstantiæ attendendæ sunt, princeps propter miram earum variationem non poterit leges certas de pretio statuere, sed necesse est, ut determinatio relinquatur arbitrio communi contrahentium. (g)

48. Quod & ipsum arbitrium, quoniam sæpissime variat, ideo non poterit ejusmodi rerum pretium ad punctum redigi, (h) sed aliquatenus *laxitatem habeat*, ut v. gr. si alius in eadem Republica pro duobus solidis

 rem

(y) *Unde absque ratione Tiberius artificem interfecit, qui vitrum ita præparaverat, ut tanquam metallum tractari posset. Id tamen ex hoc paragrapho disce, non expedire Reip. ut publice nota sit ars Alchimistica.* (z) Conf. §. 29. (a) *Ut si princeps vel patronus quid donaverit.* (b) *e. g. equo, servo.* (c) *Ut si ex incendio quid servaverim.* (d) *Ut si ope equi cruentum prælium evaserim.* (e) *Ut si ipse opus mechanicum effecerim &c.* (f) *Sed tum demum, si alter desierit dolo malo possidere.* (g) *id est eorum, qui contrahere & comparare similes res solent, non præcise eorum, qui actu contrahunt.* (h) *Ut nempe de læsione alterius ad punctum possim conqueri.*

rem aliquam comparavit, alius rem similem pro duobus cum dimidio, alius pro duobus dempto dimidio; omnes tres rem justo pretio acquisivisse putandi sunt.

49. Ne vero hæc laxitas in infinitum quasi extendatur, & ita lædentibus alios conniveatur, communis pretii *tres* communiter faciunt gradus, *infimum* seu pium, *mediocre* seu moderatum, & *summum* seu rigorosum. Intra quam latitudinem (i) si subsistatur, carius aut vilius res aliqua emi vel vendi possit.

50. Et eo forte respexit Jus Romanum, rescissionem contractuum tum demum, (si quis adversarii dolum probare non posset (l) concedens, si quis *ultra dimidium* læsus esset, h. e. ut ego intelligo, si quis ultra alterum tantum pretii infimi (m) dedisset, vel ne quidem dimidium pretii summi (n) accepisset, quoniam videlicet has metas rarissime excedere solent homines mercium periti, etsi in æstimatione variantes.

51. Quæ constitutio etsi non omnibus arrideat, videlicet quod is terminus sæpius iniquitatem secum ferat in rebus majoris momenti, v. gr. si quis ædes emerit pro 5000. thaleris, quæ communiter & quoad pretium infimum pro 3000. a nemine ultra 4000. thaleros æstimantur; tamen pro justitia legum Romanarum videtur dici posse, eos succurrere voluisse iis, qui res minoris momenti emerent, in quibus videlicet non expedit, diutius sciscitari de pretio; at illum, qui in rebus majoris momenti ita negligens esset, ut talem læsionem satis enormem incurreret, beneficio legum indignum fuisse visum. (o)

52. Accedit, quod in casibus ejusmodi majoris momenti facilius alterius dolus probari posset, qui restitutionem etiam in læsione intra dimidium operabatur.

53. Quodsi tamen princeps videat, quod ipse rerum pretia determinare possit, quod potissimum in rebus fungibilibus & domesticis, in operis item vulgaribus procedit, (p) ad lites præscindendas optimum est, si hoc faciat.

54. Oritur inde nova pretii species, eis, qui in statu naturali vivunt, incognita, quæ *pretium legitimum* appellari consuevit.

55. Quod

(i) *Ut fit in exemplis* §. præced. (l) *Aut probare nollet. Nam alias etiam ob minorem læsionem læsus poterit recedere a contractu.* (m) *Ut si quis in casu* §. 48. *rem istam comparasset pro plusquam tribus solidis.* (n) *Ut si quis in dato casu accepisset saltem solidum cum quadrante.* (o) *Nam prius inquirere debuisset in pretium rei tantæ. Accedit, quod in rebus majoris momenti vix possit contingere, ut alter non sit in dolo.* (p) *Quia tum cessant rationes* §. 46.

55. Quod adeo latitudinem non habet, sed fere in puncto consistit, ut quantulocunque excessu injustitia committatur.

56. In tantum, ut non solum *plus accipere*, sed & sæpius non liceat *plus dare*, præprimis eo casu, (q) ubi determinatio pretii non tam propter utilitatem singulorum, quam ob utilitatem publicum & per modum legis sumtuariæ facta sit.

57. Quin nec licebit semper *minus accipere*, præprimis si determinatio pretii ad prohibitionem monopoliorum respexerit, aut in favorem communem mercatorum lata sit.

58. Postquam de dominio & rerum pretio diximus, postulabat ordo, ut & de *contractibus*, qui fere dominiorum distinctionem & inventa pretia præsupponunt, eorumque a *pactis* divisione quædam nunc dissereremus. (r)

59. Sed si verum fateri volumus, ignorat Jurisprudentia divina istam pactorum & contractorum divisionem, cum ea tota, quanta quanta sit, originem debeat Romanis.

60. Scilicet volebant Romani antiquitus prospicere, ne subditi per nimiam promittendi promptitudinem seu gratuitam seu mutuam læderentur, quapropter (s) statuerunt, ut ex meris promissionibus citra dationem nulla oriretur efficax obligatio, nisi quis per solennem *stipulationem* alteri quid promisisset.

61. Unde antiquissimis temporibus sola *stipulatio contractus* fuisse, reliquæ promissiones omnes *nudorum pactorum* nomine venisse videntur.

62. Donec ab hac regula, quod pactum nudum actionem producere non deberet, quædam negotia pedetentim vel propter præstationem subsecutam, (t) vel propter eorum frequentiam & necessitatem ad promovenda commercia & quotidianam utilitatem civium, (u) vel propter adhærentiam contractuum, (x) vel propter singularem rationem, (y) primævæ intentioni omnino contrariam eximerent. (z)

63. Hinc distinctiones inter *pacta nuda*, & *non nuda*, horum in *legitima* & *adjecta*; adjectorum in nescio quas *subspecies* obscurissimas,

 (a) qua-

(q) *Aliter distingv. Dn. Pufend.* V. l. 8. (r) *Id quod facit etiam Dn. Puf.* l. 5. c. 2. usque ad c. 11. (s) *Ita quidem tum sensi. Nunc aliter arbitror. Scilicet perpetuum studium patrum plebem subjugandi, de quo dissero in* Nævis Jurisprud. lib. 1. *etiam hanc inventionem suppeditavit, ut formulas certas promittendi per stipulationem populo imponerent &c. Dicam latius Deo dante* in comment. ad Instit. (t) *Ut contractus reales & innominati.* (u) *Ut contractus consensuales.* (x) *Ut pacta adjecta.* (y) *Ut pacta legitima.* (z) *Quod potissimum patet in pacto donationis.*

(a) quarum singulæ infinitis litigiis inter JCtos dederunt occasionem, ortæ sunt.

64. Eidem fonti originem debent divisiones *contractuum in nominatos* & *innominatos*, horum in *reales*, *verbales*, *literales* & *consensuales*, etsi non ita litigiis obnoxiæ, nisi quod divisio alia contractuum in *stricti juris* & *bonæ fidei*, (b) a diviso olim prætoris & judicis pedanei officio orta, tum & subtilitates nimiæ de *formulis actionum* earumque nominibus doctrinam pactorum & contractuum intricatiorem reddiderint. &c.

65. Uti vero hæ Juris Romani difficultates nimium quantum per inconcinnam Triboniani rapsodiam (c) auctæ sunt, ita tamen invaserunt fere *totum orbem Christianum*, partim quod *Pontifices* multa de contractibus, paucis quibusdam rejectis, in Decretalibus suis retinuerunt, partim quod ante pauca secula, quibus studium Juris in Italia & Germania rursus surgere incipiebat, *Jus Justinianeum* simul in Academias & forum fuit translatum, interpretantibus id hominibus summa diligentia præditis; sed omni literarum & historiæ studio destitutis. (d)

66. Unde factum fuit, ut *Jurisprudentia Romano Germanica privata* hodie sit informe chaos, quæ in formam artis per regulas, quibus quis tuto confidere queat, redigi omnino non possit. (e)

67. Simul tamen doctrina de contractibus & pactis in *Jurisprudentia naturali*, sed fere secundum principia Romanorum hactenus tractata fuit, partim quod *Reges Christiani* fere unanimiter Jus Romanum ob multas regulas æquitatis (f) inibi contentas, saltem ex parte receperint, easque in contractibus inter se invicem passim observaverint.

68. Partim quod *Scholastici* & *Theologi Pontificii*, qui primitus & ante Grotium doctrinam Juris naturalis, ut derelictam a JCtis (g) sibi vindicarunt, vitio isti hominum generi frequentissimo, falcem miserint in alienam messem, & sub prætextu, quod de Justitia & jure scriberent, exspatiati

(a) *Scil. inter pacta adjacentia, detrahentia, alterantia, mutantia &c.* vide Franzk. ad ff. de contrah. emt. (b) *Hanc divisionem non pertinere ad Jus Gentium, agnoscit Grotius* II. 16. 11. (c) *Ut qui videlicet multas effecit contradictiones & alios defectus, de quibus differo* lib. 3. de Nævis Jurispr. (d) *Quales fuerunt Glossatores.* (e) *Monstro hoc* toto opere de Nævis Jurispr. (f) *Ita quidem communiter. Et hoc latius jactat Arthurus Duck* de autoritate Juris Rom. in territoriis Europæ. *Sed re accuratius inspecta, causa vera autoritatis illius est, quod una cum Academiis Jus Romanum simul sit in regna introductum, quod ad navos Academiarum pertinet, de quibus forte alio loco pluribus.* (g) *Nam primi Glossatores studium Juris Naturæ non curarunt, immersi plane Juri Justinianeo.*

tiati nimis fuerint in campum Juris Romani, ejusque minutias etiam secundum regulas cerebrinæ suæ æquitatis examinaverint.

69. Modestior hac parte *Grotius*, qui primus JCtis rem ab aliis hactenus vel vi, vel clam, vel precario possessam cum successu vindicavit, & qui hunc secuti sunt, alii viri sapientes. (h) Qui adeo cum jam erudite ostenderit, in quantum doctrina juris Romani de contractibus conveniat cum æquitate naturali, non opus arbitramur, ut jam actum agamus, sed quæ hac parte dicenda forent, reservamus discursibus privatis ad Jus Romano-Germanicum privatum.

70. Simul omittimus de *modis tollendi obligationes*, (i) puta solutione, novatione, compensatione, acceptilatione disserere, cum & hæ fusius tractari soleant a Commentatoribus Juris Justinianei, & hac parte quidem illud Jus regulas æquitatis plenissimas nec ita obscuras proponat.

CAPUT XII.

DE INTERPRETATIONE VOLUNTATIS DIVINÆ ET HUMANÆ PER VERBA DECLARATÆ.

SUMMARIA.

Connexio capitis. §. 1. 2. 3. *Interpretationis norma collectio mentis ex signis probabilibus.* §. 4. *Potissima signa sunt verba*, §. 5. *sed menti tamen subordinanda*, §. 6. 7. *utpote quandoque menti æqualia, quandoque latiora, quandoque strictiora.* §. 8. *Unde interpretatio vel declarativa vel restrictiva.* §. 9. 10. *Ad verba intelligenda requiritur cognitio idiotismi.* §. 11. 12. 13. *Verba sunt vel vulgaria vel technica*, §. 14. *vel perspicua vel obscura.* §. 15. *Unde cognitione linguarum & artium est opus, ne interpres se prostituat.* §. 17. 18. *Obscuritas curabilis*, §. 19. *ex variis fontibus oritur, & partim ex figura literarum externa*, §. 20-29. *ubi, potissimum naturali prudentia opus est*, §. 30. *partim ex interno verborum sensu, si verba sint obsoleta*, §. 31. *nova*, §. 32. *peregrina*, §. 33. *ambigua*, §. 34-40. *perplexa*, §. 41. 42. *pugnantia*, §. 43-46. *Fontes conjecturarum.* §. 47. *1. a natura negotii*, §. 48-56. *2. a conjunctis*, §. 75-62. *3. ab effectu*, §. 63. 64. *4. ab affectione personæ*, §. 65. *5. a qualitate personarum.* §. 66. *6. a ratione legis sive impulsiva sive finali*, §. 67-76. *unde hæ duæ rationes non bene distinguuntur*, §. 77. 78. *sed ratio legislatoris non confundenda est cum ratione interpretis.* §. 79.

(h) *Ut Zieglerus, Pufendorffius &c.*

(i) *De quibus agit Puf.* l. 5. c. 11.

§. 79. 80. *Quid si ratio ipsa legis lateat?* §. 81 -- 84. *Ratio legis vel pacti attendenda in interpretatione declarativa*, §. 85. 86. *similiter in extensiva*, §. 87. 88. *ubi eadem debet esse ratio non similis.* §. 89. *(Quid si rationes una plures?* §. 90 -- 93. *item ratio debet esse efficax.* §. 94 -- 99. *Ratio legis excludit cavillationes.* §. 100. 101. 102. *De interpretatione restrictiva examinatur sententia Grotii.* §. 103 -- 105. *Usus regulæ in interpretatione restrictiva*, *1. de substrata materia*, §. 106 - - 108. *2. de effectu.* §. 109 -- 116. *Si duæ leges collidantur, quanam alteri cedere debeat?* §. 117 -- 142. *3. de ratione legis*, §. 143 -- 150. *ubi tamen tres limitationes notandæ.* §. 151 - - 158. *Cur omissa sit regula de favorabilibus & odiosis?* §. 159 - - 161. *quia scilicet ea nullum habet usum, quod ostenditur contra Grotium.* §. 162 - - 176. *In obscuritate incurabili cessat officium interpretis*, §. 177 -- 186. *contra quam faciunt JCti in conciliandis antinomiis occupati.* §. 187 -- 191. *Differentia quinque inter obscuritatem voluntatis divinæ & humanæ.* 192 -- 199.

§. I.

POssemus adeo finem imponere libro secundo, & statim ad officia hominum specialia in diversis societatibus transire, nisi recordaremur, superius (a) discursum *de interpretatione* certis ex causis interruptum, ejusque supplementum post doctrinam de pactis dilatum fuisse.

2. Scilicet dixi supra: Aliam esse *Interpretationem Legum naturalium*, alium *legum positivarum.* Utramque quidem præsupponere certas regulas atque axiomata a primis principiis dependentia, sed naturales tamen niti perpetuis demonstrationibus (b) etiam in conclusionibus remotis, in positivis vero conclusiones ex generali axiomate per conjecturas & argumenta probabilia deducendas esse, atque hac parte usurpandas esse easdem regulas, quibus artifices in interpretandis legibus humanis & pactis utuntur.

3. Ubi tamen ante omnia repetendum erit, quod loquamur de *legibus positivis salutem hominum universorum temporalem* concernentibus; Utrum enim & interpretatio mysteriorum fidei nitatur regulis communibus bonæ interpretationis, an vero ad eam speciales concursus & illuminatio divina requiratur, nostrum non est, ut definiamus, qui Theologis relinquenda esse opinamur.

4. In

(a) l. 1. c. 4. §. ult. *Cum hoc capite jungendum est Pufend.* l. 5. caput 12. & caput 3. meæ praxeos Logicæ, *ubi doctrinam de interpretatione reassumsi* §. 19. seqq. *& ibi multa emendavi.* (b) vide lib. 1. c. 3. §. 5. seqq. & c. 4. §. 80. seqq.

4. In *foro igitur humano*, (c) cum quilibet ad ea obligetur, quæ legislator voluit, aut ad quæ ipſe ſe per voluntatem propriam obligari voluit, voluntas vero legislatoris (excepto Jure naturæ) & promittentis non niſi ex ſignis, quibus voluntatem ſuam declararunt, colligi ab aliis hominibus poſſit, inde conſtat, interpretationis, quam jam tractamus, *normam* & menſuram genuinam eſſe *collectionem mentis ex ſignis maxime probabilibus*.

5. Cum autem inter *ſigna*, quibus mens declaratur, potiora ſint, quæ per *ſermonem* fiunt, (d) igitur hic potiſſimum de interpretatione *voluntatis per verba declaratæ* erimus ſoliciti, præprimis cum regulæ, quas hic tradituri ſumus, fere applicari poſſint ad voluntatem factis declaratam, unde conſenſus tacitus oritur.

6. Porro cum verba ſint ſigna mentis, inde in univerſum conſtat, *verba menti*, non mentem verbis eſſe *ſubordinandam*. (e)

7. Unde in omni quidem lege vel pacto ante omnia ad *verba* eſt reſpiciendum, ſimul vero videndum, annon legislator vel contrahens aliud quiddam innuere voluerit, quam locutus eſt.

8. Scilicet aliquando præciſe verba applicamus ad mentem noſtram, *ut loquamur, quæ ſentimus*; (f) aliquando verba mentem noſtram ex parte ſaltem referunt, ut *minus loquamur, quam ſentiamus*; (g) aliquando verba latiora ſunt quam mens, ut *plus loquamur, quam ſentiamus*. (h)

9. Oritur ex his diverſis loquendi modis triplex quoque interpretationis ſpecies; (i) *Declarativa*, quæ mentem aliorum exponit, prout verba jacent: *Extenſiva*, quæ verba auguſtiora extendit ad alium caſum ſub mente comprehenſum: & *Reſtrictiva*, quæ docet, non omnia, quæ ſub verbis comprehenduntur, pertinere ad mentem loquentis.

10. Quæ

(c) *De foro enim divino hic abſtrahimus, ut quod magis pertinet ad vitam æternam.* (d) *vide ſupra* c. 8. §. 17. hujus libri. (e) *Igitur etſi mentem colligamus ex ſignis, ſigna tamen iſta (nempe verba) interpretamur ſæpius ex mente, hoc eſt, (ne putes ſubeſſe aſſertionem in circulum redeuntem,) ex aliis ſignis mentis præter ſermonem.* (f) *e. g. dabo tibi centum thaleros.* (g) *e. g. Dabo centum, cum commodum erit, & ſubintelligam* thaleros, & tibi. (h) *e. g. Dabo tibi centum florenos & ſubintelligam Belgicos.* (i) *Aliter paulo de ſpeciebus interpretationis diſſerui* d. c. 3. prax. Log. §. 93. ſeq. *ubi ſimul oſtendi, peccare JCtos, ſingulis interpretationis generibus ſingulas regulas accommodantes, quos olim & hic ſecutus fui. Unde poterit jam §.* ſequens *omitti. Nam & declarativa interpretatio reſpicit rationem legis.* vide §. 85. ſeq.

10. Quæ tres species & in eo differunt, quod declarativa respiciat principaliter *propositionem verbis declaratam*; Extensiva vero & restrictiva *aliud quiddam*, quod verbis declaratum non est, rationem nempe, quæ aliquem ad loquendum impulit.

11. *Verba* igitur circa quæ declarativa interpretatio occupata est, vel considerantur ut *termini simplices*, vel ut *propositiones* aut integri discursus.

12. Uti autem omnis interpres bonus a notione terminorum simplicium incipit, ita nullum est dubium, quin debeat idem necessario gnarus esse, quid significent ea in sensu composito, cum leges & pacta minimum propositiones sint.

13. Facit enim compositio sæpius, ut verba alio plane modo significent, quam si ponuntur, ut termini simplices. Et hoc solet appellari *Idiotismus linguæ*. (l)

14. Utraque verba (& termini & propositiones) sunt vel *vulgaria* seu popularia, vel *technica* seu termini artis.

15. Horum utraque rursus sunt vel *perspicua* vel *obscura*. *Perspicua* voco, quæ linguæ alicujus vel artis peritis satis dilucide & distincte mentem loquentis exponunt. *Obscura*, quæ a peritis vel difficulter vel plane non intelliguntur.

16. *Perspicua* quod concernit, uti & ipsa illis, qui artis vel linguæ haud sunt gnari, etiam obscura sunt, (unde Philosophi obscuritatem in *subjectivam* & *objectivam* distinxerunt) ita hæc obscuritas facile tolli potest, partim si quis iis, qui linguas docent, se fideliter informandum tradat, partim si ab artificibus discat principia & regulas artis, nec utrobique negligat lexica & dictionaria huic usui inservientia.

17. Porro sicut in alterutro horum parum proficiet, qui *αὐτοδίδακτος* hic esse velit, ita qui linguam vel artem non didicit, *ab interpretatione abstinere* debet, ne seipsum aliis deridendum prostituat. (m)

18. Ita expositiones terminorum, quibus *Theologi* in exponendis mysteriis fidei utuntur, ipsis a Jureconsultis & Medicis relinquendæ (*) sunt; ita

---

(l) *e. g. a teneris unguiculis pedem in cymba Charontis habere. In Gallico: rompre les chiens: In Germ.* ins Graß beissen, sich in Finger beissen, den Heiligen die Füsse abbeissen. m) *Ut fit plerumque in iis, qui libros vertunt. Comparata hic versiones Gallicæ & Germanicæ autorum classicorum.* (*) *Intellige totum paragraphum, si quis aliam artem vel disciplinam non didicit. Ut si Theologus v. g. Jurisprudentiæ terminos ignorans systema juris naturæ scribere & ibi multa de dominio, jure in re, contractibus &c. absque judicio immiscere velit. At vero si quis callet*

ita v. gr. *Lex Aquilia, SCtum Vellejanum & Macedonianum, dominium bonitarium & Quiritarium, superioritas territorialis, Vasallagium*, &c. nihil attinent Theologos & Medicos. Ita *Alcali* & *Acidum*, & infinita morborum ac symptomatum termini ad Theologos & JCtos non pertinent. Omnium horum explicatio non spectat ad Philosophos &c.

19. *Obscura* verba vel laborant obscuritate, quæ tolli potest, vel ita sunt obscura, ut nemo possit intelligere, quid loquens voluerit. Prior est hujus loci, ut fusius probabimus infra. (n)

20. Provenit vero obscuritas ista partim a *figura externa* literarum, partim ab *interno verborum sensu*. (o)

21. *Figura externa* verborum formatur vel *lingua* vel *scriptura*. (p)

22. Quæ *lingua* formatur, sonus dicitur, (q) cui, nisi plane sit ἀνα-ϑρος & inarticulatus, (r) non debet interpretatio denegari. Nam & is, qui difficulter loquitur, pro loquente haberi debet, quod maximopere usum habet, si qui in ultimo mortis articulo non satis intelligibilibus verbis supremum & nunquam rediturum arbitrium profundunt, (s) v. g. si quis dixerit: servus meus *Cratinus* liber esto, & habeat solum servum *Cratistum*. (t)

23. Ejusmodi obscuritas, quatenus per interpretationem tollenda est, iisdem fere regulis subjacet, quas circa internam obscuritatem removendam trademus. (u)

24. Obscuritas ex *figura scribendi*, (x) aut iis, quæ scriptioni *extrinsecus* adveniunt, orta, provenit, vel quod quis obscuris & *inartificialibus ductibus* literas formaverit, quod vitium multis eruditis commune est, ut in proverbium abierit, *nos docti male scribimus*. Ita notum exemplum Medici, qui dum *apium* præscibere volebat, literas sic duxerat, ut pharmacopœus pro apio legeret *opium*.

25. Vel quod scribens *signorum* sive *notarum* obscuritates & compendiosa ænigmata, quæ *abbreviaturas* dicimus, adhibuerit, quas propterea non sine ratione severe prohibuit in describentis legibus adhibere Justinianus. (y) Ita aliquando imperitus clericus legebat: *Otto DEI gram.*

 26. Vel

callet aliam disciplinam, etsi ei non ex professo, ut dicitur, incumbat, inde non est arcendus sub studio prætextu, quod vocationem ad eam non habeat. *Dixi* cap. 2. Prax log. n. 2. seq. (n) §. 186. seq. (o) Reblahn. disput. de interpret. jur. obscuri. th. 23. 24. (p) Conf. l. 28. de O. & A. (q) Reblahn. d. th. 23. (r) l. 7. in fine de supell. leg. (s) l. 15 C. de testamentis. (t) *Respondit Scævola, Cratistum liberum esse debere* l. 54. pr. de manum. testam. (u) §. 47. seqq. (x) Reblahn. d. th. 23. (y) l. 1. §. 13. l. 2. §. 22. l. 3. §. 22. C. de V. I. E.

26. Vel si librarius in *transscribendis* verbis erraverit. (z)

27. Vel si scriptura *lituris, inductionibus, superinductionibus,* vel quolibet alio modo ita cancellata fuerit, ut oculis perspici non bene possit. (a)

28. Vel si scriptura initio incuria scribentis, (b) vel postmodum temporis vitio *mutilata* sit. (c)

29. Vel si lectio, quantumvis sana & recta, quod ad voces attinet, sola *interpunctione* laboret, aut interpunctio *omissa* ambiguitatem pariat, ut in vulgato: *Porta patens esto nulli claudaris honesto.* &c. (d)

30. In his & similibus obscuritatibus, etsi non parum adjuvent regulæ mox tradendæ, tamen non diffitendum est, potissimum adjumentum ex *naturali prudentia* & singulari dijudicandi facultate, qua unus præ altero excellit, petendum esse, unde &, qui in ejusmodi interpretationibus felices sunt, *Criticorum* titulo ab eruditis insigniri solent.

31. Igitur pergo ad obscuritatem, quæ *ex interno verborum sensu* legibus aut pactis accidit. Provenit illa inde, quod loquens adhibuerit vocabula I. *obsoleta,* sive ea adhibita fuerint eo tempore, quo clara & usitata erant, qualia occurrunt in *LL. XII. Tabularum*, item in Legibus Longobardorum & aliorum populorum antiquorum Germaniæ, (e) sive eo tempore, quo usurpantur, simul *antiquata*, ut in ista viri docti responsione; *Rebare te fari scio.* &c.

32. II. Et vocabula *noviter conficta* (f) sæpius obscuritatem pariunt, cum non ex opinionibus singulorum, sed ex communi usu nomina exaudiri soleant, sive quis significatum vocum in *novum sensum* privato ausu detorqueat, ut si quis escarium argentum, aut penulas, aut togas sub *supellectilis* voce comprehendere solitus fuerit; (g) sive quis ad exprimendos forte idiotismos alterius linguæ vel alia de causa in sua lingua novos per compositionem aut alio modo *formet terminus*, quorsum forte referre possis, quando quis milites vocat:

Bombardagladio funchastaflamma loquentes.

Et Scholasticorum *perfectibabeam.*

33. III.

(z) l. 92. de R. I. l. 24. C. de testam. *Ita typographus ex errore pro:* grande decus patriæ *in carmine aliquo gratulatorio posuerat:* grande pecus patriæ. (a) l. 1. seqq. de his, quæ in testam. delentur l. 1. si tabb. testam. nullæ extab. (b) *Ut si quid omissum sit.* (c) l. 97. §. 9. l. 77. §. 22. de leg. 2. l. 7. C. testam. (d) vide l. 3. ff. de Offic. Prætor. Rebhahn. d. th. 23. in fine. Adde l. 2. §. 23. & 24. de vi bon. rapt. (e) Rebhahn. th. 25. (f) Rebhahn. th. 26. (g) l. 7. §. 2. de supellect. leg.

33. III. Obſcuritas facile contingere poteſt, ſi quis adhibeat in ſermone vocabula *peregrina*. Quemadmodum igitur, ut ea evitetur, optimum eſt, ut congrua eorum periphraſis ſimul addatur, quod obſervarunt diligenter leges Romanæ, dum *Scopelismum* & *chomata* memorant; (h) ita obſcuritas augetur, ſi ab imperitis abuſive uſurpentur, & in ſenſum alienum detrudantur, quod noſtris Gallo-Germanis perquam familiare eſt. (i)

34. IV. Potiſſimum tamen obſcuritatem pariunt vocabula *ambigua*, quæ ita videlicet comparata ſunt, ut duas vel plures res ſignificent. (l) Uti enim non inſaniendum eſt cum Scepticis, omnia, quæ exiſtunt, & multo magis quæ verbis proferuntur, ad ambiguitatem & incertitudines referentibus, ita exploſa eſt jam dudum Diodori ſententia, contra Chryſippum defendentis: Nullum verbum ambiguum eſſe, cum plures omnino ſint res, quam vocabula, & ingens copia rerum ſine nomine, quas non propriis appellationibus notamus, ſed alienis commodatisque. (m)

35. Dum vero vocabulum plures res ſignificat, aut horum ſignificatuum unus eſt *proprius*, aut *improprius*; aut *uterque proprius*. Ita *Bibliotheca* proprie ſignificat locum, in quo libri collocati ſunt, improprie & per tropum libros ibi locatos. (n) Ita *arma* proprie inſtrumenta, quibus in bello utimur, improprie viros armatos: ita *ferrum* proprie certi generis metallum, tropice arma ferrea denotat.

36. Si uterque ſignificatus eſt *proprius*, tum aut unus ſub altero *continetur*, aut *neuter continet* alterum.

37. Illud accidit, vel quod nomen *generis* peculiari ſpecie applicetur, v. gr. quando *mulieres* ſæpius opponuntur virginibus, (o) item *adoptio* & *cognatio* diverſimode uſurpantur; vel quod nomen *ſpeciei* ſupponatur pro individuo, v. gr. quando *homo, equus*, &c. promittuntur; vel quod unum *nomen proprium* pluribus individuis commune ſit, ut ſi quis plures Stichos habens *Stichum* legaverit; (p) vel quod vox *maſculina* ſæpius ſub ſe comprehendat ſexum fœmininum, e. g. *homo*, *equus*; vel quod *uſus artis* latius pateat, quam uſus populi, exemplo *mortui* &c.

38. Illarum vero ſignificationum variantium, quarum *neutra continet alteram*, infinitæ ſunt, v. g. cum *Gallus* avem & hominem, *jus* offam aut certum locum &c. notant. Ita *meum* & *tuum* ambigue ſignificant in iſto

 Poëtæ:

(h) l. 9. &. 10. de extraord. crimin. (i) v. g. es iſt ein galanter Pantoffel. (l) Rebhahn. th. 26. (m) Vide Kulpis. ad Grot. p. 86. lu. c. Script. ad Herenn. II. 15. Gell. XI. 12. l. 4. de præſcript. verb. Senec. II. de benef. 34. Quintil. 7. Inſtit. Orat. 9. (n) l. 52. §. 3. de leg. 3. Rebhahn. th. 26. (o) Pufend. V. 12. 9. 5. adde Rebhahn. th. 26. (p) l. 32. §. 1. de Leg. 1.

Poëtæ: Carmina Paulus emit, recitat *sua* carmina Paulus: Jurat capillos esse, quos emit, *suos* Fabulla, &c.

39. Est porro nonnunquam & in verbis *conjunctis* seu in contextu sermonis ambiguitas, quæ plerumque contingit ex nimia *brevitate*, si omissa sint, quæ ad absolvendum sensum omnino pertinebant, ut: Hæres mens uxori meæ vasorum argenteorum pondo centum, *quæ volet*, dato. *Cum commodum erit*, habebis centum. (q)

40. Poterit tamen etiam abundantibus & *superfluis* verbis gravatus ac involutus sermo verborum intellectum ambiguum reddere, aut obscurum; ut si quis fundum ita, ut instructus est, legaverit, & adjecerit: *cum supellectili & mancipiis*, aut si legata supellectili, *species quasdam* ex abundantia per imperitiam nominaverit; aut si quis stipulanti responderit; *Arma virumque cano*, spondeo. (r)

41. V. Obscuritatem parit sermo *perplexus*. Dum scilicet, quicquid ex duobus verum constituerimus, per interpretationem falsum apparet. Oritur vero perplexitas illa vel ex *sola verborum inspectione*, v. g. si quis heredes sibi faciat: *Si Titius heres, Sejus heres esto; Si ejus heres erit, Titius heres esto.* (s)

42. Vel ex *supervenientis cujusdam casus circumstantiis*, v. gr. Lex est: *Rapta raptoris mortem eligat, aut nuptias.* Est qui duas rapuit, quarum altera mortem, altera nuptias elegit. Lex est: *vir fortis, quod volet, poscito.* At sunt jam duo viri fortes, qui eandem postulant virginem. Lex est: *qui seditionem incepit, pœnas luat, qui finivit, poscat præmium:* Idem seditionem & incepit & finivit, ac præmium petit. Testator dixerat: *Titio do lego fundum meum, si legi Falcidiæ in testamento meo locus non erit.* Erat fundus iste dignus centum aureis, præter hunc vero jam trecenta legaverat, & cum moreretur, ultra quadrigenta non habebat. Alius: *Titiæ textores meos omnes, præterquam quos testamento alii legavi, lego: Plotiæ vernas meos omnes, præter quos alii legavi, lego.* Aderant servi vernæ iidem & textores. (t)

43. VI. *Duarum etiam orationum* contrarietas & *pugna* obscuritatis causa est. Deprehenditur vero ista contrarietas initio in applicatione legum diversarum, *verbis non contradicentium*, ad casum talibus circumstantiis præditum, ut utraque lex simul locum invenire nequeat, v. g. Lex una

(q) l. 125. de V. S. Rebhahn. th. 27. (r) l. 12. §. 46. de instr. vel instr. leg. l. 9. pr. de supell. leg. l. 65. de V. O. Rebhahn. th. 27. (s) l. 16. de condit. instit. l. 85. pr. ad l. Aquil. Rebhahn. th. 28. (t) l. 88. pr. ad L. Falcid. l. 36. pr. de leg. 1. Pufend. V. 126.

una est: *Tyrannicidæ statua ponatur in Gymnasio:* Altera: *Ne mulieri in Gymnasio statua collocetur:* At fœmina est, quæ tyrannum occidit. Lex est: *Qui tyrannum occiderit, quamcunque sibi rem a magistratu deposcito, & magistratus ei concedito.* Et altera lex: *Tyranno occiso, quinque ejus proximos cognatione magistratus necato.* Tyrannum uxor sua interemit, præmiique loco filium suum, quem ex Tyranno habebat, sibi deposcit. Lex est: *Ne quis die feriato cum armis in publico versetur:* Altera: *Ne quis signo audito tumultus indice domi se contineat, sed cum armis magistratui in foro præsto sit.* Jam tumultus die feriato oritur. &c. (u)

44. Uti vero ex exemplis apparet, hanc contrarietatis speciem maxime affinem esse modo præcedenti ultimo perplexitatis generi; ita si paulo intensius utriusque naturam speculemur, forte non adeo commode utramque speciem ad *verborum obscuritatem* & *interpretationem declarativam*, cujus gratia eam doctrinam præmittimus, retulimus; sed vel ad *obscuritatem subjectivam* eædem erunt referendæ, vel ad aliud interpretationis genus, & omnium maxime ad *restrictivam* interpretationem. (x)

45. Præprimis cum ejusmodi obscuritas accidere possit & sæpius accidat, collisione *duorum præceptorum juris naturalis*, quatenus vel a DEO publicatione repetita sunt, vel a juris Naturalis scriptoribus communiter efferri solent, aut etiam ob externarum circumstantiarum advenientiam, unius legis sensum perplexum reddentem: Lex est: *Dandas esse Eleemosynas:* Altera: *Non faciendum esse furtum.* Furtum commisit quis, ut daret eleemosynas. Lex est: *Benefico beneficium redhibendum.* Concurrunt pater, & qui te ingentibus beneficiis affecerat, patronus; Ita vero res tuæ sunt comparatæ, ut unum alteri postponere habeas necesse &c.

46. Magis igitur ad præsens negotium videtur quadrare ista contrarietas, dum duæ propositiones *ad se relatæ* citra respectum ad casum specialem, ita contradicere videntur, ut quod una affirmat, neget altera; (quamvis & hæc species videatur declarativæ interpretationi cum restrictiva communis esse) sive contrarietas hæc concurrat *in uno contextu*; (v. g. si testator in uno testamento aliquem modo pure, modo sub conditione heredem scribat, aut legatum det & adimat, aut cum Ulpianus alicubi dicit; (y) patrem *prius sibi debere heredem scribere*, deinde filio substituere, nec convertere ordinem scripturæ: & mox subjicit; tamen valere substi-

(u) Puf. V. 12. 6. & § ult. p. 816 (x) *Non opus est amplius, ut nos in hac observatione torqueamur, postquam in* Praxi Logices c. 3. §. 104 & 107. *ostensum, distinctionem interpretationis in extensivam, restrictivam, & declarativam non habere usum intuitu regularum interpretationis.* (y) l. 2. §. 4. & 5. ff. de V. & P. substit.

substitutionem. *si quis prius filio substituerit*, deinde sibi heredem scripserit: licet conversa scriptura filii testamentum fecerit) sive in *diversis locis*, cujusmodi contradictionum exempla infinita occurrunt in Legibus Romanis.

47. His præmissis videndum jam erit de *fontibus conjecturarum*, quibus utendum ad obscuritatem verborum obvenientem tollendam. Aut igitur talis est obscuritas, quæ regulis bonæ interpretationis *tolli potest*, aut eadem nullum admittit *remedium*.

48. *Priori* casu respiciendum est (z) 1. ad negotium & ejus naturam, de quo legislator vel paciscentes egerunt: Unde regula: *Verba sunt intelligenda secundum substratam materiam*. Cui affine est effatum Logicorum: *Talia sunt prædicata, qualia permittuntur a suis subjectis*. Quamvis nostra sit latior, ubi non solum prædicatum æstimamus a natura subjecti, sed & nonnunquam subjectum determinatum a prædicato, v. gr dum dicitur: *Canis ardet*, *Gallus volat*, &c.

49. Extendit vero se hujus regulæ usus in omnis obscuritatis generibus. Nam sæpius in verbis *obscuro sono* & dubiis *literarum figuris* propositis, non infeliciter hariolamur sensum vocis ex substrata materia. Ita si dubitem, an qui mecum loquitur vel qui scripserit, *merx* dicere voluerit, an *merces* si de emtione sermo fuerit, prius, si de locatione, posterius vocabulum erit intelligendum. Ita si nesciam, utrum *evictum* scribere voluerit, an *edictum*, si materia sermonis fuerit emtio, pro illo erit præsumptio, nisi forte de vitiis rei venditæ disseruerit, ut facile contigere potuit, ut de *edicto* voluerit loqui. (a)

50. Deinde in verbis *obsoletis*, *novis*, aut *peregrinis* nonnunquam substrata materia lucem affert. Ita plerumque qui ex adultioribus linguas discunt, cum magister non est ad manus, & lexicorum evolutio tædiosa est, ex verborum circumpositorum notitia incognitæ vocis significationem cum successu conjectantur. Ita v. g. dum Scriptor aliquis in idiomate Germanico voces Gallicas immiscere adsuetus scripserat: Einer, der eine alte aber doch reiche Weibes-Person um Geldes willen heyrathet, erlustiget sich hernach gemeiniglich zu Hause mit *Caton*, (b) Sustrata materia ostendit, eum id voluisse significare, quod ejusmodi homo se delectet cum juvencula quadam domestica; non ut alius inepte publica periphrasi sensum

(z) Puf. V. 12. 7. Rebhahn. th. 34. (a) *Huc pertinet* l. 13. §. 1. de pign. act. Venit autem in hac actione & dolus & culpa, ut in commodato; venit & custodia: vis major non venit. *Ubi male a quibusdam emendatur textus. Ita:* at in commodato venit & custodia. (b) *Habes exemplum vocis & peregrinæ & novæ; debuisset enim dicere:* Catin. *De obsoletis inquirenda exempla in legibus Longobardicis.*

sum exprimere voluit, er belustiget sich zu Hause mit Caton, das ist, mit einem Catonianischen ernstlichen sauer sehen. &c.

51. Porro & *ambiguitatem* sæpius tollit materia substrata. Ita si *bibliotheca* v. g. (c) *legata* fuerit, præsumendum erit pro libris, si *bibliotheca extrui* jussa, intelligendus erit locus. Ita *ferrum deponere* jussi, satisfecerunt, si arma ferrea posuerunt. Ita si quis tertio *arma inferre* fœdere prohibitus sit, intelligentur milites, sin hostes *arma tradere* jussi, intelligentur instrumenta bellica.

52. Ita ex eodem materiæ substratæ loco aliquando dijudicandum erit, utrum quis significatum vocis *laxiorem* aut *strictiorem* intenderit? Sic v. gr. in materia feudali vocabulum *heredis* denotabit masculos, non quoscunque heredes allodiales, &c. (d)

53. Ita cum dicitur, *Gallum subegisse provinciam*, (e) apertum est, de homine quem loqui, non de ave. Ita si dixero: *Hic liber meus est*, sine dubio intelligetur, ejus dominium a me esse acquisitum. At si quis de *suis capillis* loquatur, communiter denotabitur, non esse eos aliunde quæsitos, &c.

54. Ita in exemplo supra adducto: (*) Heres meus uxori meæ vasorum argenteorum pondo centum, *quæ volet*, dato, ubi nimia verborum brevitas (quam uno verbo testator evitare potuisset: quæ volet *ipse* vel *ipsa*) obscuritatem pariebat, substrata materia & caussa nempe *legati*, inter alia ostendit, pro uxore, non pro herede esse pronunciandum.

55. Ita si voces *abundantes* (**) ambiguitatem pariant, momentum afferet materia substrata. Unde putarum v. gr. si quis promiserit *supellectilem*, & simul species quasdam recensuerit, non tamen omnes, abstrahendo a reliquis circumstantiis, in promissione gratuita deberi saltem species expressas, in onerosa etiam reliquas.

56. Cogitandum nunc erit ulterius de exemplis, in quibus sermo *perplexus* aut *pugnans* ex hac regula interpretationem consequi possit, hæc enim, quæ hactenus attulimus, speciminis loco potuerunt sufficere.

57. Affinis huic primæ regulæ est, (f) atque sub eademcontineri videtur & alia, quam communiter Doctores separatim tradunt, & ex conjunctis loco petitam asserunt: *In omni sermone interpretando accurate ad antecedentia & consequentia esse attendendum, quibus interjecta attemperari & re-*

(c) Conf. §. 35. Grot. II. 16. 5. (d) Conf. §. 37. (e) *Aliud si dicam: Gallus subegit Gallinam.* Conf. §. 38. (*) Conf. §. 39. Puf. §. 5. (**) Conf. §. 40. (f) Puf. de O. H. I. 17. 7. ex Grotio. Rebh. th. 35.

& respondere præsumuntur. Quorsum pertinet, quod Celsus inculcat: *Incivile esse, nisi tota lege perspecta, una aliqua ejus particula proposita, judicare vel respondere.* (g)

58. Nam ideo potissimum contextus est considerandus, ut constet de materia substrata.

59. Quodsi tamen accuratius eandem pensitemus, apparebit, *affinitatem* saltem aliquam inter conjecturam a substrata materia, & conjecturam a conjunctis loco desumptam esse, non *idenditatem*, cum regula de *substrata materia* locum habere possit, ubi nulla sunt antecedentia, vel consequentia, & regula *de contextu* usum suum exercere possit, etiam citra respectum ad substratam materiam, puta, cum sensus uterque vocis ambiguæ ad substratam materiam quadrat; vel de omni sensu dubitatur.

60. Prioris exemplum esto, si dicam: *Gallus coquitur.* (h) Posterioris, si instrumentum v. g. super stipulatione confectum referat; stipulatum esse Primum *frumentum* a Secundo, Secundum spopondisse: in præfatione vero faciat mentionem, de *decem modiis* inter contrahentes actum fuisse. (i)

61. Quapropter 2. in genere ex loco de *conjunctis* ista sit regula: *Obscuræ locutiones explicandæ sunt ex sermone ejusdem autoris alibi plane & perspicue expresso, sive in eodem loco,* in antecedentibus puta & consequentibus, (quæ proprie *conjuncta loco* vocantur,) *sive in diversis & alio tempore prolatis;* quæ appellantur *conjuncta origine*, v. g. si in Testamento alicui *partem tertiam* ædium legassem, & in codicillis scriberem: Titio præter *partem* ædium do lego centum. (l)

62. Et hujus regulæ usum se diffundere arbitror in quodcunque obscuritatis genus, ut etiam verba *obsoleta, nova, perigrina, perplexa, pugnantia* quandoque ex illa opponi possint. Similiter judico de regulis sequentibus, quod adeo semel monuisse sufficiat.

63. 3. Ab *effectu* porro regula desumitur. (m) *Verba ita explicanda erunt, ne nullus inde oriatur effectus, & negotium pereat, aut ne effectus cum absurditate quadam sit conjunctus, quod fit, si expositio pugnet cum jure divino vel humano.*

64. Ita per cavillationem Athenienses in fœdere promittentes, quod agro *Bœotorum* vellent cedere, negarunt postea agrum esse Bœotorum, quem

(g) l. 24. ff. de LL. (h) *Notanter hoc exemplum elegi. Si enim dicas: Gallus volat, alas movet, deplumatur, dubium esset, annon sub voce Galli intelligeres etiam hominem.* (i) Conf. l. 134. §. 1. de V. O. *Alios textus adducit Puf.* V. 12. §. 9. (l) *Puf. de O. H. I. 17. 7. Rebh. d. §. 35.* (m) Puf. V. 12. 8. Rebh. th. 34. 35. 38.

quem ipſi cum excercitu inſiderent. Ita cum lex ſub gravi pœna prohiberet alteri *in platea ſanguinem elicere*, abſurdum fuiſſet, ſi ſecundum ejus verba barbitonſor, qui in platea alteri venam ſecuerat, fuiſſet punitus. (n) Ex eadem regula etiam erat definienda controverſia inter *Protagoram* & *Evathlum* pro Protagora. Huc quoque pertinet caſus de eo, qui *Cratinum* liberum eſſe volebat, cum ſolum haberet Cratiſtum.

65. 4. Magnum momentum etiam in interpretatione affert *perſonæ affectio*. Unde regula: *Verba obſcura ex affectione cujusque capiunt interpretatione*. Ita ſi quis *Titium* hæredem inſtituerit, inter plures Titios hæres is erit, quem conſtat a defuncto maxime dilectum fuiſſe. (o)

66. 5. Affinis præcedenti eſt conjectura, (p) quæ ex *qualitate perſonarum* deſumitur: Nam *ſæpius verba dubia exponenda erunt ſecundum conditionem aut dignitatem perſonæ, quæ loquitur aut ad quam ſermo dirigitur*.

67. Ita ſi *ſtudioſus* (q) alicui univerſas *chartas* reliquerit, libri debebuntur, quamvis alias ſub chartarum nomine proprie libri non continentur. Ita ſi quis *dotem* promiſerit, aut *alimenta* reliquerit alteri, determinanda erunt utrobique ſecundum conditionem & dignitatem perſonæ; cui relinquuntur aut promittuntur.

68. 6. Sed potiſſimum conſiderari meretur *ratio* legis aut *pacti*. Hinc: *Illa interpretatio legis eſt ſequenda, quæ rationi legis congruit, & contra rejicienda, quæ ab eadem diſcrepat*. (r)

69. Cæterum ratio legis duplex potiſſimum eſt, una, quæ legislatorem impulit ad legem condendam, altera, quam per legem intendit.

70. Quemadmodum vero *intentio* legislatoris *occaſioni*, quæ eum ad legem condendam impulit, plerumque ſi non ſemper, ex adverſo oppoſita eſt; ita facile conſtat, ad *utramque* in præfata regula reſpici debere. (s)

71. Ita cum agricolæ per exercitium judiciorum impedirentur in percipiendis agri fructibus, occaſionem dedit Romanis ad *ferias meſſium* concedendas, ea intentione, ut impedimenta hæc ceſſent.

72. Ita caritas annonæ & ejus timor principem quandoque impellit, ut *frumenti exportationem* prohibeat, quo illa annonæ caritas evitetur.

 73. Ne-

(n) Pufen. V. 12. 19. Conf. ſupra §. 22. (o) Rebhahn. th. 24. l. 168. §. 1. de R. I. l. 62. §. 1. de hered. inſtit. *Aliud exemplum* in l. 45. ſolut. matrim. *ubi expreſſe JCtus hanc regulam applicat*. (p) Rebh. th. 35. (q) l. 52. §. 4. de Leg. 3. (r) Puf. de O. H. §. 8. Rebh. th. 34. *Ita ſi princeps dixerit, ob caritatem annonæ probibitam eſſe exportationem frumenti, ratio legis oſtendit, probibitam eſſe non exportationem omnem, ſed exportationem vendendi cauſa factam*. (r) *Hoc etiam putat Rebh. d. th. 34.*

73. Neque obstat dictis, quod sæpius lex applicari soleat ad istum casum, ad quem causa impulsiva non quadrat. Ita feriæ messium etiam prosunt illis, qui nullos fructus agrorum percipiunt aut colligunt.

74. Meminisse enim debebis & in hac & in reliquis regulis, nos tradere conjecturas voluntatis tacitæ, quæ cessant, quoties legis verba expressa aliud docent, ut in dicta materia feriarum.

75. Quin etsi aliæ circumstantiæ concurrant, quæ suadeant præter intentionem aut occasionem legislatoris esse interpretationem faciendam, forte ut evitetur multiplicatio litium, vel quæ possunt esse similes, nec illæ sunt omittendæ. Conjectura enim cum conjectura conferenda est.

76. Ita quasi ususfructus inventus erat, ne legata corruerent, posteaquam tamen inventus erat, non male sentiunt, qui arbitrantur, eundem etiam per pacta inter vivos posse constitui.

77. Simul tamen illud patet, quod dum in legibus Romanis ut regula inculcatur, falsam causam legatis adjectam, non vitiare legatum, (t) & tamen non desunt quidam casus, in quibus eædem leges vitiari legatum per falsam causam admiserunt, non erudite ad tollendam hanc apparentem repugnantiam, vel potius ad ostendendam inter ista duo differentiam, a communi Dd. schola proferatur distinctio inter falsam causam impulsivam & finalem, quasi non illa sed hæc legatis noceat; sed longe alias explicationis rationes hic esse afferendas. (u)

78. Ita v. gr. si dixerit testator: Titio, *quia negotia mea curavit*, do lego centum. Finge falsam causam fuisse. Sed quid ope distinctionis istius definies? Utrum valebit legatum an minus? Nam si vera fuisset causa: gestio negotii erat causa impulsiva, remuneratio istius causa finalis. Et ita in similibus casibus duplex hoc causarum genus concurret.

79. Non confundendæ tamen sunt cum rationibus istis duabus legum vel pactorum, *rationes*, quibus utuntur JCti in demonstratione conclusionum specialium ex legibus generalioribus e. g. dum affertur ratio, (x) cur partus ancillæ non sit in fructu, quia fructus omnes hominum gratia conditi sint, vel, ut alibi rectius & magis prudenter, quia ancillæ non ideo comparantur ut pariant. &c.

80. Nam

(t) Vide §. 31. Inst. de leg. ibique Vinnium in notis, ut & Noricum in Addit.
(u) *Scilicet in legatis causas appositas plerumque non esse veras, sed prætextus saltem, nisi circumstantiæ ostendant, testatorem eas ut veras respexisse.* (x) §. 37. Inst. d. R. D. ubi Vinnius in notis. *Usus hujus observationis: A ratione legis vel pacti non debemus in interpretatione recedere: A ratione Interpretum & JCtorum possumus recedere, si sint inepta.*

80. Nam 1. jam agimus de ratione legis aut pacti *interpretandi*, non de ratione *interpretationis* jam factæ. 2. Quærimus de interpretatione, quæ nititur argumentis *topicis* & probabilibus, non de interpretatione quasi *demonstrativa*, ex axiomate generali, (v. g. quod ususfructus eum in finem constituatur, ut usufructuarius omnes fructus, cujus gratia res comparari solet, percipiat) conclusiones particulares deducente.

81. Quod si igitur ratio legis aut pacti ipsi pacto vel legi fuerit *inserta*, tum interpretatio non adeo erit difficilis. Sed sæpius *latet* eadem, unde novis conjecturis erit opus ad eliciendam rationem, antequam interpretatio secundum eandem fieri possit.

82. Quæ quidem regulis vel ideo non videntur commode inculcari posse, quoniam ob circumstantiarum hic occurrentium infinitam varietatem, & ipsarum quoque infinita est variatio. (y)

83. Unde ad earum felicem indagationem insignis requiritur *prudentia Politica*, quantum ad legum & pactorum publicorum interpretationem attinet, quantum vero ad pacta privatorum eximia *prudentia œconomica*, ac si ita loqui licet, *raercatoria*, in interprete requiritur, quæ non in Academiis & Scholis, sed in conversatione politica atque familiari cum aliis in eo genere prudentibus acquiri potest.

84. Magnum quoque præsidium potissimum in pactorum qua publicorum qua privatorum interpretatione afferet eruditio ex lectione diligenti *historiarum* comparata, tum notitia peculiaris eorum, quæ pacta aut fœdera antecesserunt. Unde paciscentium, qui bona fide v. g. ad fœdera pacifica accedunt, omnino interest, acta pacificationis publice nota facere. (z)

85. Sufficere hæc possunt de *interpretatione declarativa*. Non enim plane negligendæ sunt reliquæ duæ interpretationis species, (a) *extensiva* puta & *restrictiva*, in quibus quantum ad extensivam, uti priores quinque, quas dedimus, interpretationes declarativæ regulæ non ita frequenter forte occurrent; (b) ita regula modo exposita de legis ratione, tribus istis interpretationis generibus satis evidenter est communis.

86. Quodsi enim de verborum obscuritate quacunque tollenda agatur, tum in dubio is vocabuli vel phraseos obscuræ sensus erit retinendus,

(y) Conf. Rebh. lib. 34. in fine. (z) *Unde instrumentum Pacis Monasteriense & Neomagiense magnam lucem accipit ex actis præcedentibus & Historia.* (a) *vide supra §. 9. 16.* (b) *Mutavi hic quædam, quæ aliter posita erant in prima editione, ubi nimis adhuc usum triplicis interpretationis in regulis ipsis quæsiveram. Ad §. vero sequentem ad necessarium mentis mei intellectum quædam initio addidi, incuria typographi prima editione omissa.*

dus, qui maxime rationi legis congruit. Quod vel maxime tum usum habet, *si duplex* vocis sensus sit, laxior alter, alter strictior. Hinc v. g. si Princeps *frumenti* exportationem prohibuerit, sub voce frumenti vel universæ species frumentariæ, vel saltem triticum aut aliud genus comprehendetur, prout nempe in omnibus aut in quibusdam saltem annonæ caritas timetur, quæ Principem ad legem condendam impulerat.

87. Quodsi vero verba legis vel pacti *perspicua* sint, nec ambiguitate laborent, tunc sæpius species emergunt sub legum verbis vel comprehensæ vel minus, de quibus tamen non sine causa dubitatur, an ad eas lex applicari debeat, an non?

88. Atque hic fere unice ad *rationem* legis erit recurrendum. Adeoque interpretatio extensiva maximam partem isto nititur canone: (c) *Ubi eadem est ratio, ibi eadem est juris dispositio.* Vel; *Identitas rationis facit, ut lex & pactum applicari debeant ad casus similes sub verbis eorundem non comprehensos.*

89. *Eadem* vero debet esse ratio, non saltem *similis*, etsi casus emergentes relati adverba legis casibus sub lege comprehensis sint saltem similes, non iidem. (d)

90. Cum vero sæpius obveniant occasiones *una plures* ad legem ferendam, & secundum tradita etiam Philosophorum unius rei plures possint esse fines, quorum singuli vel sunt æque *principales*, vel unus *primarius*, reliqui secundarii, inde non in universum necesse est, ut ratio legis, secundum quam fit extensio, sit unica. (e)

91. Sed hæc observatio tum saltem locum habebit, ubi *unum* tantum finem intendit legislator.

92. Quodsi *plures* sint rationes unius legis, tunc si istæ sint æque *principales*, sequitur, omnes quoque in extensione conjungendas, ne committatur alias fallacia divisionis, non aliter ac in rebus naturalibus, ubi necesse est, ut omnes causæ concurrant, si effectus produci debet.

93. Quodsi vero ex istis una sit *potissima*, putarem sufficere, si modo ista ad casum similem quadret.

94. Uno verbo: Causa ad quam fit extensio, debet esse *efficax*, eademque considerata esse a legislatore in sua generalitate, ita ut eandem ad præsentem quoque casum voluisset applicare, si quidem eum prævidisset, aut de eo cogitasset; idque quia alioquin lex fuisset inutilis aut iniqua.

95. Ita

(c) Puf. V 12. 17. (d) *E. g. Frumenti exportatio est prohibita ob caritatem annonæ. Jam exportat quis farinam.* (e) *Quod post Grotium vult Dn. Puf. d. l.*

95. Ita si lex *aratrum* accipere pignori prohibeat, neque licebit vomerem accipere; si jubeat eum, qui *patrem* interfecit, culeo insui, insuendus & qui matrem interfecit; et *domo* in jus educere si non licet, non licebit etiam ex tabernaculis. Sic si pactum sit inter vicinos populos, ne intra certum spacium liceat locum *muris* cingere, neque terreo aggere cingi poterit, si prohibitionis ratio fuerit, ne iste locus ad vim prohibendam fieret idoneus. Sic si aliquis in testamento caveat: Titius heres esto, si posthumus meus (quem utique expectabat) sit *mortuus*; etiam hoc casu Titius heres erit, si contingat illi testatori mortuo nullum posthumum nasci.

96. Pertinet huc elegans casus a Luciano propositus. Lex est: *Tyrannicida præmio afficiatur*. Etsi qui in arcem descenderit, ut tyrannum necaret; Ast tyrannum non reperit, sed filium ejus, quem etiam interemit, relicto in vulnere gladio. Adveniens mox tyrannus, ut filium vidit occisum, præ dolore animi eodem se gladio interfecit. Petit itaque is, qui filium tyranni sustulerat, præmium tanquam tyrannicida.

97. Atque hic quidem non contemnendo artificio præmium petentis partes defendit *Lucianus*, (f) potissimum ex eo, quod communiter eadem sit ratio illius, qui interfecit, & qui mortis causam præbuit.

98. Sed nec etiam quicquam omisit, quod ad ostendendam petiti illius iniquitatem facit, *Erasmus Roterodamus* alia Oratione pro adversa parte conscripta, non ita concisa quidem ut Luciani, sed ubi facile tædium ex prolixitate oriundum compensare possit erudita variarum bonæ interpretationis regularum ad præsens negotium applicandarum expositio.

99. Cujus adeo opinio magis placet, potissimum quod fusius ostenderit, factum id prætensi tyrannicidæ nullo modo pro tali esse habendum, quod veram & moralem interfectionis causam morti tyranni præbuerit. (g)

100. Vides vero ex adductis exemplis, quod interpretatio extensiva locum habeat in legibus tam *affirmativis* quam *negativis*: In *his* vero insignem affert usum circa diluendas quasvis *cavillationes* ac reprimendas *frau-*

(f) *Et cum hoc Dn. Puf.* d. §. 17. *Lucianus inter alia urget, duplex præmium deberi tyrannicidæ, quoniam duos tyrannos interfecisset.* (g) *Nam erat saltem causa per accidens. Et potuisset tyrannus se non interimere, sed necem filii cum periculo totius civitatis graviter vindicare. Deinde cum tyranni filium interfecit, non potuit probabiliter habuisse intentionem tyrannum interficiendi, sed saltem dolore aliquo ipsum afficiendi, si non plane præ timore id fecit, ne filius ipsum Patri detegeret. At præcise Tyrannicidam præmio afficere, volebant leges. Denique lex volebat forte factum præmio afficere, hoc factum erit timidum.*

fraudes, quæ a male feriatis hominibus excogitari ſolent eludendis legibus.

101. Quare non male JCtus iſtam inter hæc duo ponit differentiam, (h) quod contra legem faciat, qui facit id; quod verbis legis (rationi videlicet ejusdem correſpondentibus) adverſum eſt, in fraudem legis vero, qui ſalvis legis verbis committit ea, quæ cum intentione legislatoris pugnant.

102. Communiter vero ejusmodi *fraudis quatuor ſpecies* faciunt Dd. (i) Primam, quæ fit commutatione *rerum*, ut ſi lex prohibet *pecuniam* mutuo dare filiofamilias, fœnerator vero det mutuo frumentum, vinum, &c. item ſi princeps vetet *frumentum* exportari aut *lanam*, & quis farinam vel oves exportet: ſecundam, quæ fit commutatione *perſonarum*, ut cum *conjuges*, qui invicem donare nequeunt, alias perſonas, quæ donent, ſubſtituant; tertiam commutatione *contractuum*, ut ſi iidem conjuges res protioſas *uno nummo* ſibi vendant invicem, ſi fœnerator filiofamilias mutuo dandi gratia res quasdam *vendat:* quartam denique commutato *modo* contrahendi; ut ſi mulier, quæ *fidejubendo* non obligatur, animo intercedendi pro altero mutuum ipſa contrahat; quanquam hæc ſpecies parum differat a tertia, & cogitandum ſi ulterius, annon plures modi, quibus quid in fraudem legis committitur, reperiri poſſint.

103. Interpretationem *reſtrictivam*, quæ adhuc reſtat, *Grotius* petendam eſſe ait (l) ex defectu voluntatis originario, aut ex caſus emergentis cum voluntate repugnantia. *Prius* fieri vult ex aliquo ſigno voluntatis, ſi nimirum verba alio loco poſita cum præſenti lege aut pacto per incidentem caſum peculiarem pugnare videntur. &c.

104. Hic uti in concluſionibus ipſis non adeo multum diffidemus; ita videtur methodus & connexionis ratio non ſaltem aliquatenus eſſe obſcurior, verum & certo reſpectu perplexitatem (m) inferre. Cum enim, ut reliqua mittam, omnis interpretatio debeat fieri ſecundum probabilem voluntatem ejus, qui locutus eſt, neque tamen eam, quam unquam antea habuit, aut poſt ſermonem forte habiturus eſt, ſane ſua ſponte fluere videtur, quod reſtrictiva ſemper ſe fundare debeat in defectu voluntatis originario, nunquam ex caſus emergentis (ſubſequenti aliqua) cum voluntate repugnantia, defectui originario voluntatis oppoſita.

105. Rur-

(h) l. 29. 30. de LL. Puf. §. 18. (i) Puf. d. l. Ziegl. ad Grot. p. 392. *Exempla plura, ubi quid ſit in fraudem legis, vide ap. Puf.* de §. 18. *Talis cavillator depingitur in fabula Ulenſpigelii. Et ex* (l) *eo retinet Puſend.* de O. H. l. 1. c. ult. §. 11. ſeqq. (m) *i. e. contradictionem.*

105. Rursus cum restrictiva interpretatio fere intendat, legislatorem plus locutum esse quam senserit, & de casu, de quo sermo est, tum non cogitasse, adeoque ita semper præsupponat casum emergentem voluntati loquentis repugnantem, non video iterum, quomodo defectus voluntatis originarius repugnantiæ casus emergentis queat opponi. Tentabimus itaque, annon res ipsa commodius hoc modo possit proferri.

106. Extensiva interpretatio fere *unice* ad rationem legis vel pacti respicit; At restrictiva etiam *reliquas regulas* interpretationis declarativæ admittit. Unde 1. quæ supra (n) diximus de *substrata materia*, hic quoque locum habent, utpote quæ semper intelligenda est obversari animo loquentis, etsi verba videantur latius patere.

107. Ita si feudum sit concessum alicui pro se & *descendentibus masculis*, non intelliguntur nepotes ex filia, quia natura ejusmodi feudi repugnat, quæ fœminas & descendentes ex iis plane excludit.

108. Ita cum patronus prohibetur adigere libertum *jurejurando*, ne uxorem ducat, materia substrata ostendit, intelligendam esse legem de liberto, qui liberos tollere potest, neque puniri patronum, qui a liberto castrato juramentum exegerit. (o)

109. Deinde 2. quod supra (p) notavimus, non ita interpretanda esse verba, ut nullus, aut absurdus vel iniquus *effectus* sequatur, etiam in restrictiva interpretatione usum suum exerit. Nam nemo mentis compos absurda velle credendus est.

110. Ita si lex sit; *Vir fortis, quæ postulet, habeto*, & unus qui fortia facta perpetravit, postulaverit agrum concivis sui, hic vero post aliquod tempus in præmium fortitudinis agrum suum a priore repetat, vitatio absurditatis suadet, ut lex explicetur, ne viris fortibus sua præmia iterum eripiantur. (q)

111. Inde decidenda etiam controversia inter *Protagoram* & *Evathlum*, ut hic, si a judicibus ad solvendam mercedem fuisset condemnatus, haud quicquam se exceptione pacti tueri potuisset; quo conventum erat, ut magistro merces non debeatur, quousque discipulus causam non obtinuerit, cum absurdum sit, aliquem suo pacto hoc egisse, ut illud ipsum obstet, quo minus obtineri possit, quod ex eodem debeatur.

112. Pertinet huc interpretatio legis *secundum æquitatem*, (r) quæ est cor-

(n) §. 48. seqq. Puf. V. 12. 19. in fine. (o) l. 6. §. 2. de jure patron. Puf. d. l. (p) §. 63. Pufend. d. §. 19. initio. (q) *Quia alias effectus legis esset frustraneus.* (r) Puf. V. 12. 21.

correctio ejus, in quo lex deficit ob universalitatem, ubi nempe ex naturali ratione ostenditur, casum quendam peculiarem sub universali lege non comprehendi, eo quod alias, & si literam legis præcise quis sequatur, orietur inde aliquid legibus naturalibus & divinis repugnans, quod merito pro absurdo habetur, cum ad talia nemo possit obligari.

113. Ita si lex jubeat peregrinum, qui *mœnia adscenderit*, (s) capite plecti, & peregrinus in obsidione muros adscenderit, & hostem subeuntem scalis dejecerit, aut si lex pœna capitali *mulieres a certo quodam loco* arceat, eædemque tempore oborti incendii, ejus extinguendi gratia, locum istum ingrediantur, cessabit utrobique pœna, quia lex naturæ dictitat, beneficium præmium mereri, non pœnam.

114. Eo refert etiam Grotius, (t) si verba sequi non quidem per se & omnino illicitum sit, sed æque rem æstimanti *nimis grave* & *intolerabile*, sive absolute spectata conditione humanæ naturæ, sive comparando personam & rem, de qua agitur, cum ipso fine actus.

115. Sic qui rem *ad dies aliquot* commodavit, intra eos dies repetere eam poterit, si ipse valde egeat. Sic qui *auxilium* fœderato promisit, excusabitur, quamdiu ipse domi periclitatur, in quantum copiis opus habet. Et concessio *immunitatis vectigalium* & tributorum intelligetur de quotidianis anniversariis, non de iis, quæ summa necessitas exigit, & quibus carere responderi non potest.

116. Sed putarem has conclusiones magis perspicue deduci ex regula de *materia substrata*. Sane ipse Grotius earum rationem in eo quærit, quod actuum beneficorum ea sit natura, ut non credendus sit quisquam ad magnum suum incommodum se voluisse obligare.

117. Commodius forte ad præsens punctum referri posset, si *verba alio loco posita* cum præsenti lege aut pacto, non quidem directe pugnant, sed propter certam temporis circumstantiam hic & nunc simul observari nequeunt, nunc enim necesse erit, ut una in favorem alterius restringatur, ne alias neutra habeat effectum, quod *absurdum* foret. (u)

118. Sed quænam ex istis duabus tunc cedere debeat alteri, quæstio est. (x) In genere (y) videtur ea norma observanda, quoniam leges liber-

(s) *Puf. §. 6. deducit ex defectu rationis. Alia exempla vide apud Grotium* II. 16. 26. *Ita gladius depositus non reddendus furenti, aut non Domino, si Dominus concurrat.* (t) Grotius d. l. §. 27. Puf. §. 22. (u) Conf. §. 44. & 109. Grot. II. 16. 28. seqq. Puf. V. 12. 23. (x) *Tractat hanc materiam Grotius* II. 16. 29. *ex Cicerone, cujus locum tradit Pufend.* V. 12. 23. *ubi & regulas Grotii supplet.* (y) *Hunc canonem generalem omittit Grotius & Dn. Puf. Desumitur autem ex definitione legis.*

libertatem humanam restringunt, & una tamen magis altera, *ut ista lex quæ arctius ligat voluntatem hominis, præferatur isti, quæ vinculum laxius imponit.*

119. Referri possunt eo regulæ speciales hac parte a Dd. traditæ. 1. *Permissio cedit ei quod jubetur & vetatur.* (z) Ratio est evidens, quia quod permittitur, plane non vincit libertatem, adeoque, ut jam ab initio notavimus, permissio proprie non est effectus legis.

120. Ita si lege dispositum sit: *Concubinam habere cuivis civi Romano liberum esto*, & alia lege ita sit constitutum: *Mulierem in castris miles non habeto*, apparet, ad militem non pertinere licentiam legis prioris.

121. 2. *Quod jubetur, cedit ei, quod vetatur.* (a) Nam arctius limitatur libertas hominis per negativa præcepta, quam per affirmativa, ut supra jam demonstravimus, quoniam videlicet negativa semper omitti possunt, at affirmativa certis temporibus in actum queunt deduci.

122. Ita præposterum genus pietatis *corium furari*, & calceos pauperibus *eleemosynæ* loco dare; quanquam hoc exemplum magis pertineat ad regulam sequentem. Magis accommodum erit exemplum, si paululum immutes: Non licet furari, ut creditori tuo solves.

123. Quod loco rationis in præcedenti regula attulimus, etiam alibi quam in concursu negativi præcepti cum affirmativo potest usum habere. Unde 3. *quod faciendum est certo tempore, præfertur ei, quod quoquis tempore fieri potest.* (b)

124. Ita *sanctificatio sabbathi* præferenda officiis quotidianis, Ratio est iterum ea, quod præceptum ad certum tempus respiciens illo tempore magis stringat libertatem quam alterum.

125. Quod si vero duæ præstationes certo temporis articulo collidantur, ut vel utraque in isto tempore sit obeunda, vel neutra commodo differri possit, tum 4. *Obligatio imperfecta cedit obligationi perfectæ.* (c) Cum enim in perfecta sit major obligationis gradus, magis quoque eadem libertatem nostram vincire censetur.

126. Ita *solutio debitorum* præferenda dationi eleemosynarum.

127. Quodsi utraque obligatio sit perfecta, 5. *Obligatio antiquior præ-*

 ferenda

(z) *Hic comparatur id, quod non est lex cum lege.* Ziegl. ad Grot. p. 395. (a) *Hic comparatur lex affirmativa cum negativa.* (b) *Hic comparatur una species legis affirmativæ cum altera. Et separat hoc a priori Dn. Puf. p. 735. Grotius vero conjunctim tradit.* (c) *Hoc iterum specialius priori, ut & sequentia. Præcepta hujus §. ut & 127. & 128.*

ferenda noviori, cum per antiquiorem libertas mea jam fuerit restricta tempore novæ obligationis. Ita debitum antiquius prius erit solvendum.

118. Nisi forte uni obligationi perfectæ adhæreat obligatio alia ex alio capite imperfecta, etiam intuitu ejus, cui sum obligatus, nam tunc 6. *Obligatio duplex vincit simplicem, etiam antiquiorem*, propter regulam, quæ est in ore omnium, quod duplex vinculum fortius liget. (d)

119. Ita *debitum novum* prius solvendum homini *egeno*, quam aliud etiam antiquius diviti.

130. Quodsi vero utraque obligatio sit imperfecta, tum 7. *Lex benificentiæ cedit legi gratitudinis*, (e) quoniam, ut supra diximus, ad gratitudinem quis præter legem communem humanitatis exhibendæ, etiam ex accepto beneficio tenetur, adeoque iterum hic est duplex vinculum.

131. Ita si concurrat Patronus egenus cum paupere etiam cognato, hic Patrono erit postponendus.

132. Modo tamen uterque egenus sit. Nam si dives Patronus a me domum, pauper alius eleemosynam desiderat, pauper Patrono erit præferendus, quia quo major est indigentia in eo, quia officia humanitatis a me postulat, eo magis quoque, ut superius diximus, obligatio mea accedit ad perfectam; igitur tum recurrendum erit ad regulam quartam.

133. Unde facile constat, quid in concursu patris & filii, quorum uterque alimenta a me postulat, dicendum sit. Ita enim arbitror: Quamdiu filius nondum est educatus, præferendus erit patri, quia ipsi perfecte obligor, patri imperfecte. Sin jam ex potestate dimissus, patri erit postponendus, quia pater gratitudinem postulat. &c.

134. Si autem plures qui me beneficio non affecerunt, a me beneficium desiderent, tum 8. *Quo arctiori vinculo aliqua persona nobis conjungitur, eo præstationes, quæ ipsi debentur, aliis præponderant.* (f) Ratio jam iterum latet in thesi. Ita uxor præferenda fratri, frater patruo. &c.

135. In universum tamen, quæ hactenus traditæ sunt regulæ, videntur limitationem accipere a sequentibus: 9. *Inter leges quæ a potestatibus subordinatis proficiscuntur, lex inferioris potestatis cedit legi superioris. Ubi utrique simul satisfieri nequit.* (g) Inde DEO oportet magis obedire quam hominibus. Et jussa regum jussis patrumfamilias præponderant.

136.

(d) *Ita pauperi quamvis posteriori debitori teneor magis solvere quam diviti anteriori, quia dives ipse est obligatus, ut pauperi det eleemosynam.* (e) Puf. p. 737. reg. 8. (f) Puf. d. l. n. 11. *ubi citat textus Scripturæ.* (g) Puf. p. 737. *n.* 9. *Regulæ priores desumtæ ab objecto, hæc a causa efficiente.*

136. 10. *Inter conventiones legesque cætera æquales peculiaris præfertur generaliori, & quæ propius ad rem accedit.* Nam generalia per specialia ad certi quid determinantur.

137. 11. *Prout cujusque legis materia aliam nobilitate, utilitate aut necessitate superat, ita regulariter una alteri præponderat.* (h) Nam inferiori obligationi velut hæc exceptio intelligitur addita, ut præstetur, si per majoris momenti obligationem fieri queat.

138. Ita si lex una sit, *ne quis die feriato cum armis in publico versetur,* altera: *ne quis signo audito tumultus indice domi se contineat, sed cum armis magistratui in foro præsto sit,* & tumultus die feriato oriatur, dicendum erit, posteriorem legem habere se instar exceptionis in ordine ad priorem, hoc modo: ne quis die feriato cum armis in publico versetur, nisi tumultus causa magistratu evocetur. (i)

139. Plura ejusmodi axiomata suppeditantur a Grotio, non ita aperta tamen, sed de quibus dubitare non sine ratione liceat. Tale est illud: (l) *Ut in prohibitionibus illa, quæ pœnam adjunctam habet, ei, quæ pœna vacat, &, quæ majorem pœnam minatur, ei, quæ minorem, præferatur.*

140. Quemadmodum enim prohibitio sine ulla pœna nullius videtur momenti, (m) ita regula, quod ex duobus malis minus sit eligendum, in malis morabilibus non procedit.

141. Ita quod addit Grotius: (n) *Juratum pactum si concurrat cum alio, cui abest jurisjurandi religio, huic præferendum esse,* fluit ex ista hypothesi, quod Grotius arbitratur, jusjurandum novam obligationem promisso superaddere, cujus contrarium jam supra demonstravimus.

142. Denique dum concludit: *Id quod postremo dictum est, debere vincere,* non tam ad interpretationem restrictivam pertinet, & casum, ubi duæ leges apparenter colliduntur, sed ubi omnis interpretatio cessat, & vera subest antinomia.

143. Sufficiant hæc ad ostendendum usum regulæ de vitanda absurditate ac iniquitate in restrictiva interpretatione. (o) III. denique *ratio legis* maximopere ad restringenda verba legis generalia momentum affert. Unde axioma vulgatum: *Cessante ratione, cessat ipsa legis dispositio.*

 144. Uti

(h) *Quoad 10. & 11. regulam confer Puf.* ibid. n. 4. 5. & 10. (i) *Alia exempla repete ex supra dictis* §. 43. (l) Grot. II. 16. 29. (m) Puf. p. 736. (n) d. §. 29. *Sed exemplum, quod in notis ibidem adducit, plane nihil probat. Addit equidem Puf.* d. p. 736. *istam limitationem, nisi pacto jurato injuratum tanquam exceptio & limitatio sit insertum. Sed hoc non intelligo, & exemplum desidero.* (o) vid. §. 109. Adde Pufend. § 10. 17. 19. 20.

144. Uti vero supra (p) quoad interpretationem extensivam fecimus, ita & hic quoque distinguendum erit, utrum unica fuerit ratio legis vel pacti, an plures: *Si unica*, tum si ea cesset, restringendam etiam esse legem, nulla restat dubitatio.

145. Verum ubi legis *plures* fuerint rationes, non statim una earum cessante, reliquæ expirant aut minus validæ sunt ad sustinendam legis efficaciam: interdum tamen *unica* saltem deficiente ratione restrictio procedit. (q)

146. Nimirum si lex aut pactum plures habeat rationes *æque principales*, (r) sufficiet ad restrictionem, si vel una earum deficiat.

147. Unde facilius possunt emergere casus, in quibus recta ratio suadeat interpretationem coarctari, quam extendi. Scilicet ut in omnibus rebus, ut effectus non sequatur, satis est unam causarum deesse; sed ut nascatur, omnes convenire oportet, ita in actibus obligationem producentibus, ut interpretatio restringatur, satis est, unam causam deficere, sed ut extendatur, omnes congruere necesse est. (s)

148. Sed si ex pluribus rationibus una sit *principalis*, reliquæ *secundariæ*, *illa* modo cessante non abstinebit a coarctatione interpres, etiamsi ex his aliquæ ad casum obvenientem queant applicari. Sed harum una cessante non locum habebit interpretatio restrictiva, si modo principalis applicari possit.

149. Exemplum interpretationis restrictivæ ob rationem deficientem dabit species ista. Lex est; *qui propter tempestatem navim reliquerunt, omnia perdant; eorum navis cæteraque sint, qui in navi remanserint.* Magnitudine tempestatis omnes perterriti navem reliquerunt, & in scapham conscenderunt præter unum ægrotum, qui propter morbum exire & fugere non potuit. Casu navis in portum incolumis delata est. Illam ægrotus possidet. Navim petit, cujus fuerat.

150. Hic sane *ratio legis* fuit, ut qui ob navim servandam vitam suam periculo exposuit, aliquo præmio gaudeat. Quod ægrotus hic prætendere non potest, qui neque eo fine in navi remansit, neque ad eam servandam quicquam contulit.

151. Notandæ tamen sunt limitationes quædam regulæ nostræ. 1. Accidere sæpius, ut legis alicujus ratio sit non solum *ignota*, sed & talis, ut generalis aliqua æquitatis regula *aliud suadere* videatur. Si tamen voluntas

(p) §. 90. seq. (q) Puf. §. 10. *ubi tamen hac ultima omisit, ut & rationem disparitatis hac duo.* (r) Conf. §. 92. (s) *Poterit declarari exemplo pulchritudinis, linea recta &c.* Conf. supra §. 92. Puf. §. 17.

luntas superioris hac parte se perspicue determinaverit, subjectis merito pro ratione esse jubetur, & ad producendam obligationem sufficiet, donec ipse Princeps, cui hoc soli reliquendum est, ex æquitate legem correxerit. (t)

152. 2. Valebit regula nostra tum demum, si ratio ejus cesset *in universum*, hoc est, in aliis casibus similibus sæpius evenientibus, non si in casibus certis rarissime contingentibus.

153. E. g. Lex est: *Impubes ne faciat testamentum*; Ratio, quia nullum est ejus animi judicium. Datur impubes, cui est prudentia ante pilos: Quæritur, an possit testari? non potest. (u)

154. Aliud: lex est; *ne bona minorum alienenter absque necessitate*, idque commodo illorum constitutum est, ne rebus suis temere spolientur. Datur casus, quo sit utile minori rem alienare citra necessitatem: quæritur, an id liceat judici? Non licet.

155. *Magnam* affinitatem cum præcedente observatione habet (x) 3. Quod non sufficiat, si ratio legis quoad *actum* cessaverit, sed satis sit ad interpretationem restrictivam impediendam, si non deficiat quoad *potentiam*.

156. Sensus est: Lex vel conventio, in qua legislator vel paciscentes respexerunt rationem aliquam, puta, ut periculum aut incommodum evitarent, non solum in iis casibus valet, quando istud revera est secuturum; sed in illis quoque, ex quibus probabiliter aut saltem non adeo difficulter existere posse creditur.

157. Ita si lex ista; *ne quis noctu cum facibus per plateas ambulet*, non excusatur quis, si dicat, se ita circumspecte iis uti, ut nemini damnum inde proveniat.

158. Ita si inter duos populos fœdere cautum sit, *ne exercitus aut classis intra certum locum deducatur*, licet ratio conventionis fuerit, ut ne inde damnum actu alicui inferretur, haud quicquam tamen licebit exercitum aut classem eo deducere, utut animus nocendi abfuerit. Nam sufficit, quod alteri facile noxa queat inferri ab eo, qui intra illum locum versatur.

159. Pene obliti fuissemus regulæ, quæ & usitatissima est, & communiter ambitu suo amplissima esse creditur, ut in omni interpretationis specie sibi locum vindicet, quæ nimirum in divisione materiæ, prout hæc vel favorabilis est, vel odiosa, nititur.

160. Quip-

(t) Puf. §. 10. Huber. posit. ad Pand. tit. de LL. n. 12. 13. *Huc pertinet exemplum de non manumittendo servo uxoris adulterii suspecta, etiamsi longe abfuerit.* (u) Hub. d. l. §. 14. & 15. Conf. omnino Grotium l. 3. 5. sect. 3. (x) Pufend. d. §. 20.

160. Quippe quod interpretationem *declarativam* concernit, nihil notius eſt, quam quod dici ſoleat: *Favorabilia eſſe latius, odioſa ſtrictius interpretanda.* (y)

161. A quo alterum parum differt: *Favorabilia eſſe extendenda, odioſa reſtringenda;* niſi quod hoc magis ad interpretationem *extenſivam* & *reſtrictivam* reſpiciat.

162. Sed neſcio, an hujus axiomatis is ſit uſus, qui communiter creditur, & non potius rectius ſit, ſi in datis regulis maneamus, & entia præter neceſſitatem non multiplicemus.

163. Nam ſi initio *fundamentum* ejus reſpicias, nititur id diviſione materiæ, de qua ſermo eſt; adeoque nihil obſtat, quo minus hoc intuitu id referre poſſis ad regulam de materia: quod verba ſecundum materiam ſubſtratam ſint intelligenda.

164. Deinde ſi diſquiras, quid ſit *favorabile*, quid *odioſum*, deprehendes nimium quantum variare Dd. Grotius tres ſpecies dicit eorum, quæ *promittuntur*, alia *favorabila*, alia *odioſa*, alia *mixta* ſive media.

165. *Favorabilia* vocat, quæ æqualitatem in ſe habent, & quæ communem ſpectant utilitatem, quæ quo major ſit atque latius pateat, eo majorem ait eſſe promiſſi favorem. Ergo eorum, quæ ad pacem faciunt, majorem eſſe, quam eorum, quæ ad bellum; belli item ob tuitionem ſuſcepti majorem, quam aliis de cauſis.

166. *Odioſa* autem eſſe ſtatuit, quæ partem alteram tantum aut plus altera onerant, quæ pœnam in ſe continent, & quæ actus faciunt irritos, & quæ de prioribus aliquid immutant.

167. Quodſi *mixtum* ſit aliquid, ut mutans puidem priora, ſed pacis cauſa, id pro magnitudine boni & mutationis modo favorabile, modo odioſum cenſeri, ita tamen, ut cæteris paribus favor cenſeatur potior.

168. Hic igitur ſi *primo* ſpectes, quod Grotius diviſionem hanc in *promiſſis* adhibeat, dubium oriri poſſit, an eadem etiam in legum interpretatione habeat locum? Sane quæ Grotius de æqualitate & inæqualitate affert, ad leges, quæ ſemper inæqualibus feruntur, accommodari nequeunt. Et tamen nihil frequentius eſt, quam quod JCti eandem regulam ad leges extendant, dum v. g. aſſerunt: *Beneficia Principis eſſe extendenda; Leges pœnales reſtringendas,* item: *ſtatuta & omnem legem derogantem admittere ſaltem interpretationem reſtrictivam.*

169. *Secundo* cum negotiis humanis ſic eſt comparatum, ut nullum reperire queas, quod *ex omni parte favorabile aut odioſum* appellare poſſis,

(y) Vide Grotium II. 16. 10. Puf. V. 12. 12. & de O. H. I. 17. 9.

fis, (z) cum hi termini non rei ipfius effentiam, fed relationem ad utilitatem aut damnum, quod homines inde fentiunt, exprimant, & vero ubique quod uni damnofum eft, alteri utilitatem afferat; aut fi vel maxime hoc contingere poffit, unam eandemque rem pluribus utilitatem afferre, inter hos certe nulla defuper erit contradictio, ut interpretatione pacti aut legis ad eam tollendam fit opus.

170. *Tertio.* Etfi vero Grotius in eo occupatus fit, ut *regulas* certas difcernendis favorabilibus ab odiofis tradat, vereor tamen, an ea magnum momentum afferant, fi a regulis, quas fupra dedimus, abftrahas. Ita quod *favorabila* concernit: quid fi in fœdere pacis conventum fit *captivos utrinque reftitui?* (a) Et una pars, quæ longe plures captivos detinebat, pro fingulis fingulos velit reddere, altera vero omnes pro omnibus; ex Grotii notis hæc pofterior pro fe afferet, *favorabile* effe negotium, cum *ad pacem ineundam* fit directum, adeoque extendendam effe locutionem: prior vero urgebit, *odiofum* ita pactum effe, quæ partem alteram *plus altera oneret,* atque adeo in fe non habeat utilitatem.

171. Ita fi fingamus legem effe, quæ *frumenti exportationem prohibeat, pœna gravi in exportantem ftatuta,* & quis *farinam exportaverit,* fi regulam de favorabilibus & odiofis quis hic applicare velit, facile videri poteft, exportantem non effe puniendum, quia lex ifta ad *odiofa* ex dictis Grotii referenda effet, non folum quia de priori licentia aliquid immutat, fed & quia *pœnam* in fe continet; cum tamen certum fit, legem illam ad præfentem cafum, ob rationis identitatem, pertinere.

172. Non equidem ignotum eft, in legibus Romanis fæpius ex favore rei decifionem peti in ambiguis, (b) ut in caufis *libertatis, dotis* &c. Sed tum vel in applicatione fimul ad unam regularum præcedentium refpicitur, vel, quod ita decidendum fit, juri civili debetur determinanti quid pro favorabili habendum fit, citra quam determinationem fi fuiffet, negotium non potuiffet expediri. At jam quærimus de regulis interpretationis ex dictamine rectæ rationis folum hauriendis.

173. *Quarto.* Quod regulas concernit, quas Grotius de *ufu* favorabilium &c. in doctrina interpretationis format, (& in fummam contractæ id volunt. (c) 1. In *non odiofis,* h. e. ut intelligo, in *mixtis,* fumenda verba

(z) *Inde natum mihi corollarium: Favorabila definiri non poffe, & ob iftud corollarium controverfia cum Clariffimo Placcio, de qua vide appendicem poft finem hujus lib. II.* (a) Conf. Puf. V. 12. 13. p. 722. (b) Vid. omnino Rebhahn. th. 36. (c) Grot. II. 16. 12. Puf. V. 12. 13. *ubi ex his facit quinque regulas.*

bâ in usu populari & latissimo. 2. In *favorabilibus*, si artifex sit, qui loquatur, verba etiam in sensu artificibus peculiari, non tamen plane improprio, nisi ad evitandam absurditatem vel iniquitatem, accipi poterunt. 3. In *odiosis* sermo figuratis aliquantulum admittitur, ut onus vitetur:) ad illas cum uno saltem vel duobus exemplis universalitatem haud quaquam inferentibus illustret, multæ instantiæ dari poterunt, in quibus si solum regulas istas applicare velis, (d) dubium & obscurum sermonem tollere non poteris, aut si applicatio cum dictamine rectæ rationis non pugnet, etiam citra istas ex superioribus regulis de materia substrata, effectu, ratione &c. isti dubio satisfieri possit.

174. Ita dum jus Romanum pollicetur actionem, si quis de possessione rei suæ *dejectus* est, recte Grotius notat, id etiam extendendum esse ad eum, qui vi *vetitus* est ad suum accedere; sed non tam ex ratione regulæ primæ, de *non odiosis*, quam ex *ratione* legis, quia jus Romanum omnem violentiam voluit hoc modo coercere.

175. Ita dum Caligula eorum, qui pro se & *posteris* civitatis jus impetraverant, *nepotibus* jus civitatis negabat, quasi non intelligi deberent posteri ultra primum gradum; non opus est ad convincendum iniquitatis Caligulam ad primam Grotii regulam refugere, sed sufficit, quod in *posterorum* voce nulla sit obscuritas, ipse vero Caligula omni ratione, quæ restrictivam interpretationem suadeat, destituatur.

176. Ita ex regula ultima de *odiosis* defendere nollem (e) factum Aureliani, qui eo tempore, quo proficiscebatur ad bellum Orientale, *bilibres coronas* populo promisit, si victor rediret, post reditum vero suum *coronas de panibus siligineis* singulis donavit. Erat enim hoc evidens verborum cavillatio, quamvis neque populus a stultitia excusari poterit, quod speraverit aureas.

177. Quæ hactenus dicta sunt, procedunt in *obscuritate*, quæ sic comparata est, ut adhibita arte rectæ interpretationis legitimo aliquo modo superari exponique possit, (f) nam in cæteris quæ adeo obscura sunt, ut humano intellectui *nullam* discernendi facultatem relinquant, frustra suam curam operamque interpres consumserit.

178. Puta v. g. si quis loquatur plane *sine ulla vocis significatione*, si id quod scriptum est, *prorsus legibile non sit*, neque oculis possit perspici, neque intelligi, quid significet. (g)

179. Si

(d) Conf. §. 171. juncta regula 3. hic. (e) *Defendit tamen Pufend.* d. p. 723.

(f) Vide supra §. 74. Rebhahn. th. 16. (g) Rebhahn. th. 43. l. 7. de suppell. leg. l. 9. Ædil. Edict. l. 1. pr. de his quæ in testam. del. l. 2. de his quæ pro non script. hab.

179. Si deficiat item *omnis conjectura voluntatis*. *Ut si* testator *Titium* liberis suis tutorem dederit, sintque Titius pater & filius, nec appareat, quem dederit, neuter Tutor erit. Aut si dixerit: *Si Stichus heres non erit, liber & heres esto*, non valebit substitutio. (h)

180. Aut si voluntas loquentis *nullum exitum* invenire possit, ut in vere perplexis, quorsum etiam referre possis exemplum modo memoratum de Sticho sibimet ipsi substituto.

181. Ita si Julianus illam institutionem: *Si Titius heres erit, Sejus heres esto; si Sejus heres erit, Titius heres esto*, ut perplexam scribit esse inutilem, cum conditio existere non possit. (i)

182. Mihi vero, quod pace Juliani dixerim, videtur Testator non id voluisse, ut neuter *ante alterum* heres sit, quomodo Julianus eum intellexit, sed ut neuter *sine altero* heres esset, ac si dixisset: *Titius & Sejus heredes sunto; si unus eorum heres non erit, nec alter heres esto.* (l)

183. Nam cum verba institutionis & hanc interpretationem admittant, putamus eam expositioni Juliani esse præferendam, quoniam magis convenit cum regula, quam supra (m) ex loco de effectu inculcavimus.

184. Magis ad hunc locum videtur spectare illustre exemplum conventionis *Paridem & Menelaum*. Conventum fuerat, ut *victori* cederet Helena; In repetitione ejusdem ante pugnam dictum erat: Ut ei cederet Helena, qui alterum *interfecisset*. Paris succumbens fuga sibi consulebat. Petebat Menelaus sibi Helenam adjudicari, ut *victori*, contradicebat Paris, quod ipse adhuc *viveret*. Quæstio erat, *an posterior repetitio conventionem priorem ambiguam explicuisset, utrum in posteriore mentio interfectionis saltem exempli loco facta fuisset?* Pro utraque sunt conjecturæ non contemnendæ, (n) ac ut nobis videtur, decisionem ejusdem in æquilibrio suspendentes.

185. Similiter *si manifeste sunt pugnantia* in sermone aliquo, cessat interpretatio, quia nemo eodem tempore contraria potuit voluisse. Hinc leges Romanæ inculcant: *Ubi pugnantia inter se in testamento juberentur*, neu-

(h) l. 30. de test. tut. l. 10. §. ult. de V. & P. S. (i) l. 16. de condit. inst. conf. supra §. 41. (l) *In v. g. contingere potest, ut unus amicus ad alterum dicat: si tu vis exspatiari, & ego volo. Et alter respondeat eodem modo.* (m) §. 63. *Adde, quod conditio hac, etiamsi subtiliter loqui velimus, possit habere exitum. Quidsi enim Sejus & Titius simul & uno momento se declarent, quod velint heredes esse. Item: conditio impossibilis habetur pro non adjecta. Nisi dicere velis, conditionem impossibilem differre a perplexa.* Conf. supra §. 179. (n) vid. Pufend. §. 9.

neutrum ratum esse. Scripturas etiam *diversas fidem invicem sibi derogantes ab una eademque parte prolatas nihil firmitatis habere.* (o)

186. Nisi forte unus sermo sit altero posterior. Nam *quod posterius inter contrahentes placuit, derogabit prioribus, & ubi duæ contrariæ leges sunt, semper antiquæ abrogat nova.*

187. Peccatur vero contra hanc ultimam observationem de pugnantibus, etsi graviter, communiter tamen ab interpretibus juris Romani, qui nullas *antinomias* in legibus Justiniani deprehendi asserunt.

188. De iis loquor, qui vel legem in alia parte corporis Justinianei aperte abrogatam cum abrogante, vel leges in una eademque parte sibi invicem aperte contradicentes mediis quibuscunque conciliare allaborant.

189. Nollem adeo JCto alias magni nominis, (p) dum contra Wissenbachium disputat, sæpius excidisse has voces: Ad evitandas antinomias potius quibuscunque distinctionibus pugnam esse dirimendam.

190. Scilicet hæc est ἰδία ἐπίλυσις, (q) quam alii recte contrariis bonæ disputationis accensent, qua quis ad ejus voluntatem, quam suscepit interpretandam, suum intellectum non accommodat, sed ad suam voluntatem alterius intellectum detorquet.

191. Sed de eo alibi fusius. **Tu modo disce, hac via impossibile esse, ut quis evadat JCtus; cum ea a tramite** interpretationis justæ deflectat, sed fieri aliquem Sophistam, & verborum cavillatorem.

192. Antequam huc abeamus, monendum, ne quis ea, quæ hactenus tradidimus, indistincte arbitretur, ad *voluntatem divinam* esse applicanda. Etsi enim supra (r) assertum fuerit, legibus divinis exponendis easdem inservire interpretationis regulas, quibus utimur in expositione sermonis humani; non tamen putandum est, ac si quoque omnia, quæ de obscuritate verborum, ejusque divisione fusius disseruimus ad voluntatem divinam pertineant.

193. Manet enim *scripturæ perspicuitas* illæsa, & si unus alterve ejusdem locus sit explicatu difficilior, (s) in quibus regulæ bonæ interpretationis vel ideo adhibendæ erunt, tum ut *ignorantia* tollatur nostra, tum ut evitemus verborum Scripturæ *cavillationes.*

194. Sunt igitur multæ *differentiæ* inter obscuritatem *voluntatis divinæ & humanæ*, quarum quasdam saltem brevitatis studio tangemus.

195.

(o) Puf. §. 6. l. 188. pr. de R. I. l. 14. C. de fide instrum. (p) Strauchio in dissert. Justin. (q) Rebhahn. th. 43. (r) §. 2. & 3. hic. (s) II. Petr. 3. v. 16. Dannh. Hermen. Sacr. p. 50. 51. Calixt. de præcip. cap. relig. disp. 4. th. 81. seqq. p. 83.

195. I. Obscuritas voluntatis divinæ magis est in *intellectu humano*, quam in sermone divino: Ac in voluntatis humanæ declaratione sæpius vitium hæret *in scripto & verbis*, non in interprete. (t)

196. Unde II. Scripturæ difficultas confundit aliquando *indoctos* & *Sophistas*; obscuritas vero voluntatis humanæ *doctissimos & sapientissimos* plus una vice in angustias redigit. (u)

197. Itaque III. Si adhibeas regulas interpretationis, & maxime ex loco de conjunctis origine petas subsidium, difficultatem istam in præceptis divinis (x) *facile superare* poteris. Aut obscuritas voluntatis humanæ sæpius est *inexplicabilis*.

198. Neque enim IV. *perplexitatem* deprehendes in legibus divinis, bene tamen in legibus & pactis hominum.

199. Neque V. *pugnam genuinam* in præceptis DEI poteris ostendere, infinita vero ostendi poterunt in legibus humanis; quicquid etiam hic protestetur Tribonianus quispiam &c. Reliqua pete a Theologis.

(t) Dannh. d. l. (u) II. Petr. 3. v. 16. (x) *Aliud in præceptis divinis.* Dannh. d. l.

FINIS LIBRI II.

APPENDIX

AD LIBRUM II. INSTIT. JURISPR. DIVINÆ.

QVÆSTIO INTER CLARISSIMUM PLACCIUM, ET AUTOREM: DE DEFINITIONE FAVORABILIUM ET ODIOSORUM ETC.

HISTORIA CONTROVERSIÆ.

FEre triennium est, cum per postam Hamburgensem literas acciperem a Pseudonymo ad me scriptas, & sigillo figuram confusam, Arabicis literis non multum absimilem, repræsentare signatas. Referebat in iis autor, quanti me & mea studia æstimaret, non tamen potuisse omittere ex amore virtutis & pietatis, quin me amice admoneret de insigni & impio errore in Institutionibus Jurisprudentiæ divinæ a me commisso, utpote qui (in cap. ult. lib. 1. prioris, & cap. 1. lib. 2. præsentis

 editio-

editionis) negarem, cultum Dei externum ex jure naturæ esse demonstrabilem. Igitur orabat, ne ægre ferrem, quod notas ejus ipsi in lectione libri mei ortas mecum communicaret, & me certiorem jubebat esse, quod nemo sciret, quæ mecum ageret, cum in mei gratiam ipse manu propria omnia ista ad me scripserit, nec amanuensis sui opera voluerit uti. Insequebantur scholia ad dictum caput libri mei de officio hominis erga Deum, liberius & videlicet non ea deliberatione conscripta, quæ in epistola fuerat adhibita, cum eo tempore haud dubie non cogitaverat, quod ea aliquando mihi exhibere vellet. Summa eorum eo respiciebat, quod ea, quæ ibi dissero de insufficientia luminis naturæ ad demonstrationem cultus divini externi, eum in sensum acceperat, ac si ex lumine naturæ negare voluissem, Deum cultu externo esse honorandum, & quod responsiones meas & instantias ad argumenta, quæ quis forte pro assertione cultus externi formare posset, ita interpretatus erat, si argumenta mea essent pro demonstranda negatione cultus externi, quo pacto non poterat non sententia mea sana alias & innoxia, in pestilentissimam ac plane impiam detorqueri, unde in ipsis subinde scholiis allocutiones ad me & adhortationes tanquam atheum & blasphemum legebantur. Claudebat literas istas Epilogus, in quo per mixturam blanditiarum & minarum me adhortabatur, ut scandalum publice datum publica confessione & revocatione tollerem, promittens, si id facturus essem, quod tum verum nomen suum profiteri vellet, quod si in impia sententia essem perseveraturus, publice eum me accusaturum esse. Ego vero facile errorem Autoris hujus ejusque originem detegens, causam mutandi sententiam meam nullam videbam, simul miserebar hominis, qui, quicunque etiam esset, toto literarum contextu ejusmodi animum proderet, qui ex præcipitantia, hypocrisi & pertinacia esset compositus. Lubentissime respondissem, si scivissem, cui literæ meæ inscribendæ fuissent. Igitur inquirendo in autorem, monstrabam aliquibus ex auditoribus meis illam Epistolam, & cum inter ipsos etiam Hamburgensis aliquis esset, persuadere is mihi conabatur, ductus literarum esse iis simillimos, quos Clarissimus Placcius scribendo efformaret. Sed credere nolebam, partim quod mihi imaginari non possem, virum jam olim doctrinam de interpretatione præceptis includentem, tum insignem agere verborum meorum cavillatorem, partim quod mores, qui ex literis ad me datis elucebant, non videbantur quadrare moribus, quos in Clarissimo Placcio ante aliquot annos Hamburgi ipse me observasse putabam, & quos de ipso alii fando retulerant mihi. Interim cum aliter Pseudonymo isti sententiam meam declarare non possem, & vero tum tem-

temporis videlicet *d. 4. April. 1691.* publica a me habenda esset disputatio *de naevis Jurisprudentiae Romanae ex Historia juris ab ejectis Regibus ad publicatas leges XII. Tabularum deductis*, corollaria sequentia dictae disputationi adjeci, quae ob rationes mox dicendas hic apponam integra. I. *Omnis cultus religiosus ex revelatione ortus est, nec datur religio naturalis, per ea quae latius deduxi in Institut. Jurisprudentiae Div. lib. 1. cap. ult.* II. *Cum officium JCti consistat in justa legum interpretatione, cavendum ipsi maxime est ab erroneis interpretandi regulis vulgo receptis, quae vel obscurae sunt, & ipsae interpretatione difficillima habent opus, atque sic magis asyla ignorantiae & clypei sophistarum sunt, quam arma, quibus JCtum decet esse armatum, vel aperte falsae.* III. *Talis est illud brocardicum JCtorum & vulgaris cynosura interpretationis extensivae & restrictivae? Favorabilia esse extendenda, odiosa restringenda: neque enim definiri potest, quid sit favorabile, quid odiosum.* IV. *Sequentes autem rivuli ex illo fonte deducti aperte falsi sunt. Scilicet: Leges poenales & statuta particularia non admittere interpretationem extensivam, sed esse restringenda, quia pertineant ad odiosa.* V. *Item illud vulgare: Beneficia principis, tanquam favorabilia, esse extendenda & late explicanda. Quod tamen a regulis praecedentis numeri in eo differt, quod illarum saltem quaedam exempla, quamvis pauca, nec ad axioma inde formandum sufficientia dari possint, hujus vero, fremant omnes licet, hactenus ne unicum quidem exemplum verum & adaequatum reperire potuerim.* VI. *Talis etiam est ista communis regula, qua utuntur in interpretatione declarativa: Verba in dubio proprie sunt exponenda, nisi necessitas nos adigat ad interpretionem figuratam, vel ex propria significatione sequatur absurdum.* VII. *Uti denique & ista ex priori deducta: Testamenta non admittere acceptionem verborum impropriam seu figuratam.* Ex his corollariis, ut facile intelligis, primum directe oppositum erat Pseudonymo isti, ut videlicet ipsi, cum aliter non possem, publice declararem, quod hypocritica ejus epistola ad publicam, quam a me exigebat, revocationem me non removere potuerit, & ut ipsi indicarem, quod si me doctrinam meam non revocantem, secundum minas epistolae, publice accusari velit, id quantocyus facere possit. Reliqua autem corollaria tum quidem ea occasione mihi enata erant. Tractaveram jam in prima editione Jurisprudentiae meae divinae *lib. 2. cap. ult.* de falsitate regulae vulgaris in doctrina de interpretatione receptae: favorabilia esse extendenda, odiosa restringenda. Tum vero de aliis similibus pseudoregulis non cogitaveram. At successe temporis deprehenderam adhuc alia vulgata juris brocardica non melioris momenti esse quam istam regulam. Igitur ut occasionem darem Consultissimis JCtis, quibus jam

jam tum temporis municipium hoc abundabat, ut in majori frequentia mecum publice opponendo conferrent, summatim istam doctrinam de Pseudoregulis corollariis istis inclusi, putans fore, ut sententiam adeo paradoxam eo plures oppugnarent, quanquam ne unicus quidem opposuerit, sed vel ob evidentiam assertionum mearum, vel aliis ex rationibus tacendo eas approbaverint. Sed ut ad Pseudonymum meum redeam, nihil post aliquod tempus, vel publice, quantum mihi constat, ab eo editum fuit, quod meam sententiam publice accusaret, vel per alias literas ad me scriptum, quod mihi patefaceret, quomodo perseverantia mea in doctrina semel proposita ipsi placeret. Sed ut causam tamen ipsi etiam redderem, quæ me moverit, ut per objectiones ipsius non commotus fuerim, simul vero fundamentum erroris ipsi placide commonstrarem, totam doctrinam de officio hominis erga DEUM publice reassumendam, & ea, quæ Pseudonymo occasionem errandi dare potuerant, sine ejus mentione tamen, clarius ponenda esse duxi. Unde quemadmodum quæ in corollariis reliquis de falsis interpretationis regulis succincte asserueram, paululum distinctius postea exposueram in *Praxi Germanica Logices, capite 3. §. 107. seq.* ita anno 1692. *in introductione Germanica ad Ethicam c. 3. n. 33. seqq.* ita tractavi & explicavi sententiam meam de cultu externo DEI ex sola ratione non demonstrabili, ut putaverim, Pseudonymo isti jam ex asse esse satisfactum, & scrupulos omnes, quos prætendere poterat, esse exemptos. Sed non sivit me diu manere in ista opinione, quam de ipso conceperam. Quin potius mox alias ad me, sed breviores literas dedit, cum prioribus & ductu literarum & sigillo omnino convenientes, nisi quod in posterioribus ex Pseudonymo se mutaverit in Anonymum. Placet autem epistolam illam secundam referre totam, si tamen epistola dicenda est, quæ nonnisi quæstionem continet: *J. N. J. C. Quæritur: Annon Clariss. Dn. Christianus Thomasius in Jurisprudentia sua NB. divina inscripta, & introductione ad Philosophiam Moralem, Germanice postmodum divulgata docens: DEUM quidem, ut Ens perfectissimum interno amore cultuque, ac paritione vi lucis naturalis venerandum agnosci: negans interim, pro summo Bono eundem habendum, vel externo cultu prosequendum ex eadem posse perspici; participet de peccato Gentilium inexcusabili atque contradicat Apostolo: Rom. I. v. 21?* Videbam ex hac quæstione, Anonymum legisse cum cura introductionem meam ad Philosophiam moralem: Videbam, eum nihil deprehendere ibi potuisse, per quod objectiones suas primas sustinere valeret: sed interim tamen veritati cedere noluisse, verum objectionem aliquam satis inconvenientem illam quidem anxie conquisivisse, ut impietatis notam mihi inure-

inureret, cum tamen aperte Apoſtolus dicto loco contra eos diſputet, qui cultum externum juri naturali etiam repugnantem adhiberent, & idololatria maxime irrationabili ſe commacularent. Quamvis autem objectio iſta per modum nudæ quæſtionis eſſet propoſita, facile tamen colligere licebat, quærentem non ea intentione quærere, ut ipſi reſponderetur. Quomodo enim reſponderetur anonymo, qui, nec ubi degeret, in literis adnotaret? Accedebat, quod gravior aliqua ſuſpicio ſcribentem oneraret, cum magis ſollicitum eſſe, ut famæ meæ apud viros honeſtos detraheret, quam ut inquireret veritatem, cum eandem omnino quæſtionem & illud inſtar literarum ad Theologum pium & eruditum, cujus amicitia maxime delector, eodem die transmiſerat, quod certe qua intentione factum fuerit, quilibet non longe quæſitis conjecturis aſſequi poteſt. Publicaverat poſtea anno ſuperiori Clariſſimus Placcius opuſcula quædam Juridica, ſecundæ editioni de JCto perfecto adjecta, inter quæ ſextum in ordine refutando meo corollario de favorabilibus & odioſis deſtinatum videbam. Cui paulo poſt in quæſtionibus promiſcuis Hiſtorico-Philoſophico Juridicis modeſte reſpondi. Repetiit quæſtionem iſtam meam Vir Clariſſimus non ita pridem, ad eamque annotationes quaſdam imprimi curavit. Simul vero literas ad me dedit, quas ubi evolvi, ſtatim agnovi ductum literarum eundem cum eo, quem Epiſtolæ Pſeudonymi & Anonymi exhiberent, agnovi ſtylum ſimilem ei, quo prima epiſtola conſcripta erat, ſcilicet blandientem, meticuloſum & pacem ac pietatem fere ubique præ ſe ferentem. Jam quid facerem lector? Si ante aliquot annos talia mihi accidiſſent, forte tali modo reſpondiſſem Clariſſimo Placcio, qui Pſeudonymo iſti & Anonymo diſplicuiſſet. Nunc cum alia mens ſit, & vanitatem vindicationum ejusmodi per DEI gratiam agnoſcam, nil mitius excogitare potui, quam ut Lectori quæſtionem iſtam meam cum Scholiis Clariſſimi Placcii & ſuccinctis meis reſponſionibus, tum & ejus epiſtolam ad me eapropter ſcriptam communicem, non alium in finem, quam ut doctrina iſta de inanitate regulæ vulgaris de favorabilibus & odioſis modeſte corroboretur, & ſi Anonymus iſte forte ad alios de me ſic inſidioſe ſcribere vel loqui pergat, lector veram cauſam cognoſcat, cur mihi ſine cauſa lites iſtæ fuerint motæ. Ipſe vero Clariſſimus Placcius non ægre feret hanc reſponſionem, præprimis ſi illud penſitaverit, quod ob multas rationes ex dictis non difficulter colligendas, in poſterum ipſi nihil amplius ſim reſponſurus.

* Quæstio mea a scholiis Clarissimi Placcii, quia separata est, facile distingui poterit. Responsiones autem meas ad ista scholia, notatione alicujus literæ ex alphabeto scholiis Placcianis, brevioribus tamen lineis sunt addita.

QVÆRO.

AN FAVORABILIA ET ODIOSA * IN DOCTRINA DE INTERPRETATIONE DEFINIRI POSSUNT? NON VIDETUR.

I. N. J. C.

IN doctrina de interpretatione.) *Quorsum hæc* Status Controversiæ immutatio? (a) *Sane* in Corollario (1) restringebantur *hæc*, *ad do-*

(a) Ignoscet mihi Clarissimus Vir. Statum Controversiæ non mutavi. Hoc sophistarum est. Ad vero verba diversa idem significantia in diversis locis adhibere, vel certe talibus uti, quæ ex antecedentibus aut alibi dictis facilem interpretationem admittunt, si non incidant in manus interpretis præjudicio occupati, id non est, statum controversiæ mutare. Egi in capite ultimo libri II. Instit. Jurispr. divinæ de interpretationis regulis & subinde in tractatu isto indicavi, quod putem easdem esse regulas interpretandi pacta, & leges, aut alia negotia hominum, in quibus voluntatem suam verbis declarant. Dixi *ibid* §. *160. seqq.* quod falsa regula interpretationis sit; favorabilia esse extendenda, odiosa restringenda. Dixi *in* §. *169. ibid.* quod nullum negotium humanum reperiri possit, quod omni ex parte favorabile aut odiosum appellari possit. Dixi *in* §. *170. seqq.* quod *κριτήρια*, quæ Grotius de discernendis favorabilibus ab odiosis suppeditat, sint insufficientia. Ergo dum postea in corollariis asserui, quod regula de favorabilibus & odiosis sit erronea in interpretatione juris vel legis, non mutavi statum controversiæ. Si enim est erronea in interpretatione in genere, etiam erronea erit in interpretatione juris.

ctrinam de interpretatione juris solam: (b) quæ nunc *ad omnem interpre-*

(b) Nollem hæc tanta fiducia assereret Vir Clarissimus, quæ aperte sunt. An enim usquam in corollario particulam restrictivam vel extensivam adhibui? An oblitus fuit Vir Clarissimus: Unius positionem non esse exclusionem alterius?

tationem extenduntur. (c) (2) Generatim *definiri posse Favorabilia* & *odiosa*

(c) Ergo hic nulla est extensio, sed potius propositio quæstionis, uti ab initio fuit proposita in Institutionibus Juris divini, quas se legisse Vir Clarissimus non potest diffiteri.

negabatur. Nunc in doctrina de interpretatione sola. (d) *Quod adeo*

(d) At in institutionibus §. *169. 170.* ita perspicue disserui, ut quilibet intelligere posset, me id velle, quod non habeantur definitiones tales favorabilium & odiosorum, ut in applicatione regulæ illius vulgaris per eas favorabilia & odiosa discernere possimus. Si vero etiam in Institutionibus mentem meam non ita explicuissem: Annon regula veræ interpretationis est: verba, etiam generalia, id est in præsenti negotio indefinite posita, intelligenda esse secundum substratam materiam.

nec

nec satis assequi me fateor, qua mente fiat. (e) *Certe vereor, ne ad alias,*

(e) Homo suspicax sine justa suspicionis causa, aliis de se suspicandi occasionem præbet.

nec dum hactenus inter nos agitatas, agitatu magis ambagiosas, & tortuosas quæstiones, hinc a prima, & unica mihi cum Clarissimo Thomasio invite (f)

(f) Sed quæ causa noluntatis? Et quænam violentia aut necessitas Virum Clarissimum adegit, ut controversiam istam *p. 269. de JCto perfecto & p. 176. Opusc. Jurid.* vel mihi moveret, vel circa eam litem publice contestaretur?

admodum agitari cœpta, auferamur. (g) *Nempe* (1) *Annon bene, ac philosophice definita semel: tam in doctrina de interpretatione, quam alibi, maneant bene definita? An* (2) *si definiri possint maxime favorabilia, & odiosa; in doctrina de interpretatione definiri queant: tum absolute, quod ad suam naturam; tum* (3) *respective, quod ad methodum docendi non violandam? &c.*

(g) Nulla vero causa, ut vidimus, verendi ista aderat. Nec sum ille, qui tortuosas & ambagiosas quæstiones amat. Certe has tres, quas ipse Vir Clarissimus hic excogitavit, ne quidem omnes intelligo.

§. I.

IN omnium ore sunt regulæ, dum de interpretatione pactorum & legum agitur: *Favorabilia esse latius, odiosa strictius interpretanda:* Item: *Favorabilia esse extendenda, odiosa restringenda*, quarum explicationem potissimum suscepit Hugo Grotius *in capite de interpretatione Libri II. de J. B. & P.* Intendi vero *in Institutionibus meis Jurisprudentiæ divinæ Lib. II. cap. 11. §. 160. usque ad 176.* ostendere, has regulas nullum habere usum in materia interpretationis, quin (*) potius aptas esse, ut sub earum prætextu interpretationes cavillatoriæ & ineptæ possint salvari. Rationes ibi vide. Est vero inter eas non infima, quod obscurissimum sit, quid sit favorabile vel odiosum, cum omne, quod uni favorabile est, alteri odiosum sit, adeoque favorabilia & odiosa non possint describi. *vid. d. l. §. 196.* Postea cum Halæ Anno 1691. de nævis quibusdam Jurisprudentiæ disputarem, inter corollaria disputationis sententiam illam repetii: *Falsum esse Brocardicum JCtorum de favorabilibus extendis & odiosis restringendis, neque enim definiri posse, quid sit favorabile, quid odiosum?*

Ad §. 1.

Potius aptas esse.) *Hoc commune habent cum omnibus rebus humanis optimis, quæ pravo usu pessimæ evadunt: per se interim nihilominus, ob usum optimum optimæ permanent, & excoluntur, ac æstimantur.* (h)

(h) Nescio, quid hac Glossa velit Vir Clarissimus. Dixi: regulas illas nullum habere usum, *quin potius* aptas esse ad salvandas ineptas interpretationes. Hic evidenter istud: *quin potius*

potius non eſt particula cauſalis rationem reddens prioris aſſertionis, ſed amplians & augens At ſi gloſſa Viri Clarimi me ferire debet, debuiſſem aſſerere: *ideo* inutiles eſſe, *quia* aptæ ſint &c. Ergo neceſſe eſt, ut Vir Clariſſimus hic vel officium boni diſputatoris vel officium boni interpretis neglexerit.

§. II.

Res autem ipſa oſtendit, hic non agi 1. de definitione favoris & odii,
1 ſed de definitione favorabilium & odioſorum, (*) neque ſequi, definiri
poſſe favorem, ergo & favorabile, non magis quam definiri poſſe amo-
rem, ergo & amabile. Etenim non ſufficit dicere, quod favorabile &c.
2 ſit objectum favoris, (*) non enim quærimus notionem generalem con-
ceptus noſtri de favorabili, ſed definitionem rei ipſius, ita ut per eam
3 favorabilia ab odioſis in exemplis omnibus aut certe pleriſque (*) di-
ſcernere poſſimus. Deinde cum favorabile vel notet ens favore dignum
aut favorem merens, vel ens, quod pro favorabili ab hominibus habe-
tur, quorum illud poſſis appellare favorabile juris, hoc favorabile facti;
4 patet 2. favorabile juris pertinere ad Philoſophiam (*) moralem, & a
5.6 præſenti quæſtione (*) eſſe alienum, cum interpretatio pertineat (*)
ad Logicam, & quærat, non quid homines pro favorabili habere debeant,
7 ſed quid in pactis aut legibus pro favorabili (*) habuerint. Nam in-
8 terpretatio non quærit (*) primario, quid alter dicere debuerit, ſed quid
9 voluerit. 3. Adeoque ad favorabile facti (*) pertinere etiam id, de quo
10 agit jus humanum. Quia legislatores non ſolum (*) non ſemper in
legibus id obſervant, quod debeant, ſed & quod leges humanæ verſen-
tur in rebus indifferentibus, ad utilitatem reipublicæ pertinentibus, quæ
utilitas cum variet, & res, quibus faveant in ferendis legibus, variare
neceſſe eſt.

Ad §. 2.

1 Neque ſequi.) *Imo vero* ſequitur, (i) *vel ex eo inter alia, quod*

(i) E. peto a Viro Clariſſimo, ut det mihi bonam definitionem & perſpicuam amabilis

Paronymorum, ſicut in ſe alias ordinario; ita hic præcipue, tam affines ſunt. conceptus: ut vel pro iiſdem (l) *habeantur;* (m) *& Doctores tam* favorabi-

(l) An ergo affines conceptus poſſunt eſſe iidem?

(m) An quicquid pro eodem habetur, idem quoque eſt?

lia *quam* favores *extendi, tam odia quam* odioſa *reſtringi, ut æquipollentia, dicant.* (n)

(n) An quidquid Doctores dicunt, verum & recte dictum eſt?

2 Non enim quærimus.) *Ego vero non quæſivi*, nec quærendum *ſcivi* aliud *unquam nomine definitionis*, (*ne dum deſcriptionis, qua vel ſola con-*

ten-

tentus est Vir Clarissimus §. prox. præcedente,) quidquam, præter conceptum generalem rei definitæ distinctum, (o) *id est, a confusione cum aliis notionibus* (p) *mentes præmunientem.*

(o) Bene quod hanc vocem addat. At ita mihi non contradicit, qui dico, me non quærere notionem generalem conceptus nostri, hoc est, ut contextus ostendit, confusam nec distinctam.

(p) Addendum erat: a confusione cum aliis *rebus* etiam mentes præmunientem. Quid enim juvaret notiones distinctas habere, res notionibus notatas non posse discernere.

Discernere possimus.) *Hoc genus* definitionis, *quod singulis exemplis, non aliunde realiter cognitis, inde solum discernendis sufficiat, fateor me ignorare*: illiusque exemplum *saltim unicum desiderare. Nec aliud enim a meis definitionibus, aut aliis philosophicis ullis habeo polliceri: quam ut exempla, sive singularia sub iisdem comprehensa, vitio confusæ notionis universalis, confundere prohibeant, cum aliis æque notis singularibus. E. gr. virtutem ac virtuosum definiendo, non id assequor, ut quemlibet hominem inspectum, nec aliunde notum, queam illico virtuosum, aut vitiosum pronunciare. Sed ne ob confusum conceptum virtutis, etiam probe cognitos virtuosos, cum vitiosis confundam, v. gr. prodigos cum liberalibus &c.* (q)

(q) Mire hic ludit Vir Clarissimus. Finis omnis definitionis est, ut res ita reddatur clara, ut mediante definitione ista possim omnia singularia sub ista definitione comprehensa ab aliis singularibus secernere. Et nescio, quid velit per suam cognitionem realem aliunde venientem. nisi forte intelligit initium perceptionis, quod per sensus fit, de quo plane hic sermo non est. Ipse suppono casum interpreti satis esse cognitum & notum, & tamen nego, quod applicare statim possit definitionem favorabilis aut odiosi ad istum casum. At vero si virtutis aut vitii accuratam definitionem & claram possideam, necesse est, ut ea virtutem in virtuoso secernere possim a vitio in vitioso. Quod autem ait, per definitionem virtutis & vitii me non assequi, ut quemlibet hominem inspectum nec aliunde notum queam illico virtuosum aut vitiosum pronunciare, in eo seipsum fuerit, dum ad §. 1. dixerat ab uno Paronymorum sequelam necti posse ad alteram. Videt adeo conceptus affines non esse eosdem ac Doctores favorem & favorabilia non bene pro iisdem reputare.

Moralem.) *Late sumtam, ut omne Jus naturale, qua publicum, qua privatum complectatur. Quippe cujus etiam ex principiis, vel maxime favores, & publici, & privati, qua per se, qua ex ratione status multiplici, debent speciatim deduci.* (r) 4

(r) Admitto hoc scholium.

Esse alienum.) *Non magis quam a studio juris, & interpretationis juridicæ, studium Philosophiæ moralis.* (s) 5

(s) Qualis cavillatio hæc est in voce *alieni?* Sensus est evidens. Quæstio a me proposita est logica, favorabile juris autem pertinet ad Philosophiam moralem, ergo ab hoc loco est alienum, id est, in quæstione non intelligitur, sed favorabile facti. Longe alia quæstio est, an studium Philosophiæ moralis sit a studio juris alienum?

6 Ad Logicam.) *Neque totam, neque solam;* (t) *sed maxime Juris in-*

(t) Imo. Dixi *in cap. 3. Praxeos Logicæ.*

terpretatio (de qua potissimum hic agitur, neque per mutatam initio quæstionem me abstrahi nunc patiar) (u) *ex Jure atque Philosophia Practica sibi*

(u) Sed dicta lit. a. ostendunt, istam mutationem esse metum ens rationis.

vendicat plurimum, vel Clarissimo Thomasio ipsomet aliki, si memini recte, sit docente. (x)

(x) Nihil aliud docui, quam in interprete omni requiri notitiam ejus disciplinæ, ad quam interpretatio logica debet applicari. At hoc Virum Clarissimum non adjuvat: Etsi enim v. g. ipsi cognitum sit, quid sit frumentum? quid exportare? Tamen exinde definire non poterit, an prohibita exportatio frumenti sit favorabile an odiosum?

7 Habuerint.) *Imo utrumque.* (y)

(y) Nego. Logicus non quærit, quid alter velle debuerit, hæc quæstio moralis est, sed quid voluerit. Loquor autem de Logica vera, non syllogistica.

8 Primario.) *Ergo saltim secundario. Quod tantisper mihi concessum hic suffecerit.* (z)

(z) Nec hoc aliquid proderit Viro Clarissimo. Dum enim dico: Interpretationem non quærere *primario*, quid alter dicere debuerit, per *primario* intelligo, quatenus est Logica, utpote quæ species interpretationis *primaria* est, adeoque hic Logicam interpretationem oppono interpretationi Legali. *Vide omnino, quæ dixi d. c. 3. Prax. Log.* §. *153. seq.* At interpretatio legalis ad hanc quæstionem non pertinet. Ergo hoc non sufficiet pro Viro Clarissimo.

9 Pertinere etiam.) *Utique, sed non solum.* (a)

(a) Imo solum: ob rationem quam do, quia utilitas Reip. quam respiciunt Leges humanæ, maxime variat, ad quam nihil respondet Vir Clarissimus. Unde non opus habeo, ad Scholion sequens aliquid addere.

10 Non semper.) *At tamen sæpe, imo, quæ possunt*, ut plurimum. *Quod* in practicis solum habet locum. *Imo & in dubio, vel obscuro, præsumuntur id fecisse, donec contrarium probetur. Quibus ergo casibus omnibus*, Favorabile Juris *philosophice definitum*, coincidet cum positivo, facti dicto, *& neutiquam erit a præsenti quæstione alienum.*

§. III.

Quibus ita præmissis, ad oculum patet, sententiam meam a natura rei esse petitam. Ea, quæ facti sunt, non possunt definiri, quia infinitis modis variant affectus humani, neque certam normam sequuntur. Unde & laudabile, & amabile & favorabile, & in genere omnia affectuum humanorum objecta nulla definitione possunt comprehendi, sed uti quid laudatur ab his, culpatur ab illis, ita & rei alicui favetur ab his, non favetur ab illis. Adde quod, cum dixerimus, omne, quod in pactis & legibus uni favorabile est; alteri

alteri odiosum esse & vice versa, & vero, etiamsi concedamus, a potiori faciendam hic esse denominationem, tamen libra expendendi id, quod potius est, hic deficiat; etiam inde illa impossibilitas definitionis elucescat, cum duo possint pro diversitate affectuum, unam eandemque rem diverso favoris & odii gradu prosequi.

Ad §. 3.

Ignoscat, quæso Clarissimus Thomasius, si post tantam lucem, nobis in hoc 1
argumento, de iis, quæ demonstrari ac definiri possint, vel non possint, jam ab Aristotele in Analyticis olim accensam; & a Feldeno, (cujus operi illustrando hanc meam opellam nunc recusam præcipue, vel titulus, & tot hinc inde loca tam aperte præ se ferunt) illustratam: non cogitavi, quenquam unquam Professorum Philosophiæ fore, qui illa, quæ facti sunt meri, philosophice statueret definienda. (b)

(b) Ignoscat Vir Clariss. quod ego non capiam, quomodo hæc lucis Aristotelicæ prædicatio me feriat. An ego, qui nego, ea, quæ facti sunt, definiri posse, unquam statui, quod possint definiri?

Unde in illam sententiam detorquere generalem negationem definitionis, (*atque nunc etiam descriptionis*) *ejusce modi, favorabilium & odiosorum,* contra communes nobis *inter nos* regulas interpretandi, non debui. (c) *In-*

(c) Hoc *unde* plane non concludit. Inverto. Si non potuit cogitare Vir Clarissimus, quenquam unquam Professorem Philosophiæ fore, qui illa, quæ facti sunt meri, statueret definienda, cogitare secundum communes interpretationis regulas debuit, eum, qui favorabilia definiri posse negat, ita intelligi debere, quod loquatur de favorabilibus facti, quia in dubio sequenda est interpretatio, ne sequatur absurdum. At absurdum fuisset, si negassem definitionem favorabilium juris. Accedit, quod aperte in Institutionibus Juris divini me ita explicuerim.

terim quoniam nunc (d) *ita lubet, suam auctori mentem restringere:* lubens

(d) Hoc *nunc* cavillatorium est ob dicta *ad tit. lit. a.*

accepto. *Nec quicquam amplius inter nos hac in parte controversiæ, sed omnis res in vado est: & veritas utrinque æque ac animus pacis amantissimus, & quietis, ac bene volentissimus meus erga Dominum Auctorem, conspirat amice.* N*empe* de favorabilibus & odiosis facti, sensit ipse. *Quod* ego non intellexi. *An mea, vel illius culpa: haud in magno equidem nunc discrimine, certe non in lite ponam. Judicent lectores,* (e) *ut volunt, & va-*

(e) Præprimis ex dictis, hic *lit. c.*

lent. De Favorabilibus & odiosis Juris, ego præcipue sensi. *Quod* ipse largitur, *initio §. VI.* Itaque Pax inter nos esto. (f) *Quam quo forte*

(f) Sed an unquam bellum fuit? An pro bello habet Vir Clarissimus, si quis modeste ipsius sententiæ contradicat?

minus

minus vel imprudens violem: non deducam nunc, qualiter etiam circa ea, quæ meri sunt facti, sæpenumero ex mente, & voluntate facientis declarata, (ut explicite fit vel inprimis in Jure, etiam mere positivo, nec moralis juris confirmatorio, per leges publicatas,) ad analogiam scientificarum definitionum procedi quandoque possit: (g) saltim ne non possint describi, (h) *quod* §. 1.

(g) Fateor, me hæc plane non intelligere. Alias quærerem ex Viro Clarissimo, an dum hæc scripsit, *cogitaverit, quenquam Professorem Philosophiæ fore, qui illa, quæ facti sunt meri, philosophice statueret definienda?*

(h) Video valde scandalizare Virum Clarissimum, quod descriptionem & definitionem secundum lucem Aristotelicam non distinguam. Sed hoc ideo fit, quod non curem subtilitates regularum Aristotelicarum de definitionibus, ut dixi *in introductione cap. 12. n. 42. 43. 48. 49. 50.* Unde licebit mihi aliquando cum pace Aristotelicorum descriptionem & definitionem synonymice usurpare, quas alias & ipse evidenter distinxi, *d. l, n. 47. 48.*

dicebat V. Cl. Donec ubi ne hoc quidem potest, historia mera incipiat: ubi Philosophia, & quidquid illi analogum est, definit. Quæ tamen ipsa etiam historica notitia, non unam, ex philosophica præmissa, opem, interpretationi suæ sperare possit.

§. IV.

Quæ cum ita evidentissime se habeant, fateor, me mirari, quid moverit Clarissimum Placcium, ut in nova editione tractatus *de JCto perfecto, non solum capite IX. p. 269* hoc corollarium meum notaret, sed & in adjunctis eidem Musis Juridicis huic corollario meo refutando peculiare opusculum in ordine sextum, cui titulus: *Idea Tractatus Juridici Metho-*
I *dici Theoretico-Practici de favorabilibus & odiosis in jure* (*) destinaverit, cum tamen nil minus ibi disseruerit, quam quod sententiæ huic meæ contradicat, sed revera aërem verberaverit, non meum corollarium. Age videamus. *Ego vero,* ait, *p. 177. Musar. Jurid.* postquam corollarium meum recensuisset, *jam dum ante annos bene multos Ideam hanc in chartam conjeceram, & cum auditorum meorum aliquibus, etiamnum eandem asservantibus, communicaveram, & ODII, atque FAVORIS effectus in Rhetoricis, meis excerptis, quin & Ethices compendiolo ita definitos dederam, ut nihil inde facilius existimarem, quam definitiones FAVORABILIUM & ODIOSORUM conficere, vel certe quod confici possint, videre. Neque sine meis hisce scriptis, vel ex Aristotele adeo, idem non confici etiamnum posse mediocri meditatione, putem. Et si quidem non possint talia definiri: de totius Ethices & Rhetorices optimis partibus scientifice tradendis desperata res foret. Quippe quæ non minus facilium definitu affectuum, distincta notitia & scientifica, sine accuratis definitionibus nullo habenda modo, nituntur. Imo & de illa ipsa, quam vel præcipue Vir Celeberrimus, ut sibi primitus constitutam vindicat,*

dicat, latentes animi affectus & mores divinandi arte, conclamatum foret omnino. Quid opus tot verbis in adstruenda possibilitate definitionum favoris & odii? Quis eas negavit? Cur fluctus in simpulo movet Vir Clarissimus? A favore autem & odio ad favorabile & odiosum jam negavi consequentiam §. 2. quam si non ostendat, uti pro, ter dicta §. 3. (*) ostendere nequit, verba illa omnia modo recensita in cassum sunt prolata.

Ad §. 4.

Destinaverit.) *Nihil vero minus.* (i) *Antequam Clarissimum Thomasium natum scirem, hujusce jam opusculi mihi fuisse conceptam Ideam, p. 269. JCti mei videre est.* (l)

(i) Nimis audax hæc negatio. Gum istam non solum refellat istud; *quamobrem*, quod legis *initio §. sequentis 5.* Sed & diserte istam destinationem confessus fuerit Vir Clarissimus initio dicti opusculi *p. 176. Ex dictis in JCto meo perfecto -- apparet, quæ potissimum* causa hujus tractatus Ideam publicare *me præ aliis -- maxime nunc* impellat. *Nempe quod -- Christianus Thomasius &c.* Et tamen jam negat, se istud opusculum corollario meo refutando non destinasse Quid ipse faceret Vir Clarissimus, si tam audacem facti mei negationem susciperem ego? Sed condono hæc cum reliquis ipsius affectui animum occœcanti.

(l) Sed quo pudore hæc ad negotium præsens afferuntur? An ego hæc negavi? Annon assertionem eandem in §. ipso hoc quarto, ipsius verbis adductis fassus sum? An antequam natus essem ego, etiam destinavit eam, ut additamentum fieret secundæ editionis tractatus de JCto perfecto, & inter Musas ibidem Juridicas legeretur? Atqui de hoc mihi sermo erat.

Ostendere nequit.) *Imo quivit* §. II. *n. 1. & seq.* (m)

(m) Imo nequivit *per dicta §. 2. lit. l. m. n.*

§. V.

Pergit: *Quamobrem operæ omnino pretium duxi, hæcce meditamenta mea oppido quam imperfecta modeste proponere, ut Practicæ Philosophiæ Rhetoricæque artis tam nobiles partes, æque ac JCtorum tot numero tantæque autoritatis consensum a suspicione tam indigna ipsis & noxia liberarem: aut certe in quonam illud ἀδύνατον definiendi tam obvia consisteret, amplius edocerer. Cui sane rei non suffecerit forte meas definitiones vellicasse, vel evertisse, si fieri queat etiam, penitus: sed solida demonstratione ostendisse oportebit, meliores etiam & sufficientes, vel speciatim saltem explosis adeo nove, regulis interpretandi, iisdem superstructis, nullas dari. Quod qui fecerit, næ is erit mihi magnus Apollo, neque illi Minerval debere, nunquam diffitebor.* Equidem mihi nec cum Philosophia Practica, nec cum Rhetorica hic quicquam negotii (*) intercedit. Loquitur ipsum corollarium, quod in regulis in- 1
terpretandi aliquid moneam. Autoritatem tot JCtorum istam Pseudoregulam adhibentium si defendere voluisset Vir Clarissimus, non debuisset committere (*) aut affectare ignorantiam Elenchi. Vix enim mihi ima- 2

(Instit. Jurispr. div.) Ll ginari

ginari possum, quod Vir Clarissimus revera ignoraverit, de qua re agatur. Etsi enim objectiones suas saltem contra corollarium direxerit, multas tamen rationes habeo, quæ mihi persuadent, Institutiones meas
3·4 Jurisprudentiæ divinæ ab ipso non obiter (*) fuisse lectas. Ipsa (*) obliqua censura, qua *p. 116. in Idea JCti Romano-Germanici perfecti*, quæ & ipsa pars est Musarum juridicarum, doctrinam meam de jure divino positivo universali notat, id abunde testatur. In specie vero caput meum de interpretatione ipsi probe lectum esse, ostendit censura similis *in ipso tractatu de JCto perfecto c. 2. p. 27.* Jam si legerat, quæ in dicto capite de interpretatione §. *164. 169.* dixeram, cur favorabilia & odiosa definiri ne-
5 queant, rationes illas meas (*) aggredi, & Grotium, contra quem ibidem disputo, defendere debuisset, non inanes querelas contra me movere. Definitiones ipsius non vellicabo, quia nihil ad me. Demonstra-
6 tionibus non amplius opus, quia (*) jam factæ sunt. Et tamen nec minerval exigo a Viro Clarissimo, nec ut me pro magno Apolline habeat, postulo, contentus, si me sinat esse Thomasium, & monitiones has meas,
7 ut promisit, non ægre ferat, aut ad §. *3.* hujus disputationis (*) respondere velit.

Ad §. 5.

1 Intercedit.) *Imo vero* intercedit. *Nec enim sine his, Interpretatio Juris, (nedum, uti nunc Quæstio habet, Interpretatio in genere,) scientificæ artis & eruditæ, non plebeja, vel dialectica mere, unquam absolvetur.* (n)

(n) Respondi ad hoc Scholion jam *lit. f. & y. §. II.*

2 Aut affectare.) *Illud* asperum nimis. Aliud lenius sodes! *Quid enim me, quæso, impulerit, affectare ignorantiam, ut Clarissimo, & amicissimi Patris Amico Filio publice contradicerem, in hoc genere scribendi exercitatissimo: Me, tantopere ab hoc genere contentioso scribendi abhorrentem; ut hucusque viventium nulli me publice impetentium plurium, quidquam publici opponere scripti sustinuerim.* (o)

(o) Si id asperum nimis est, cogitare potest Vir Clarissimus, annon mihi magis asperum visum fuerit, dum legerem in literis Pseudonymi & Anonymi, me accusari impietatis, blasphemiæ, peccati inexcusabilis &c.? Et poterit Vir Clarissimus valde probabiliter impelli ad affectandam ignorantiam Institutionum mearum divinarum, ne videretur esse una persona cum isto Pseudonymo vel Anonymo.

3 Fuisse lectas.) *Fuere lectæ utique.* (p) *Sed qua sum infelicitate memoriæ, toto tempore libri hujus mei reconcinnati, non fuisse me recordatum*

(p) Præter rationes, quas in thesi adduco, erant & illæ rationes conditionales, si Vir Clarissimus esset Autor iste Pseudonymus & Anonymus.

tum ejus loci, sancte testor. (q) *Quod ut eo magis mihi accredatur: addo,*

(q) Credo tamen, quod Vir Clarissimus quanta etiam infelicitate memoriæ laborer, non oblitus sit doctrinæ meæ de officio hominis erga DEUM. Cur ergo memoria in una doctrina mea retinenda felicior est, quam in altera? Et cur Vir Clarissimus, cum institutiones meas de favorabilibus & odiosis legeret, quam lectionem fatetur, non scandalum inde sumsit, dum ibi *d.* §. *169. seq.* doceo, non reperiri negotium omni ex parte favorabile vel odiosum, nec dari criteria sufficientia favorabilia ab odiosis secernendi? Cur demum in lectione Corollariorum istorum assertio mea Viro Clarissimo affectum movit? Si idem est Vir Clarissimus cum Pseudonymo meo & Anonymo, contra regulas bonæ interpretationis non peccabo, si istam conjecturam afferam, quod in corollariis istis primum, quod ibi posui de repetita assertione mea de officio hominis erga Deum, Viro Clarissimo ita animum commoverit, ut paradoxior ipsi apparuerit doctrina mea de favorabilibus, quam apparuerat in Institutionibus Juris divini. Accedit, quod, etsi infelicitas memoriæ Virum Clarissimum impediverit, ut in lectione Corollariorum non recordarus fuerit loci illius, officium tamen boni Interpretis requisiverit, quærere doctrinæ in corollariis succincte positæ uberiorem explicationem in tractatu, in quo non poterat non ignorare de interpretatione ex professo a me tractati. (Adde notata *infra ad* §. *10. lit. s.*)

etiamsi ante oculos habuissem eum locum; cur quidquam debuissem immutare, nondum me perspicere. (r)

(r) Ergo meum est, ut operam dem, quo jam perspiciat. Si ante oculos habuisset locum *d.* §. *169. seq.* vidisset Vir Clarissimus, quod agam de favorabilibus juris. Nec opus habuisset dicere, quod supra ad §. 3. dicit. *De favorabilibus & odiosis falli sensit ipse, quod ego non intellexi.* Non opus habuisset de me suspicari, quod statum controversiæ mutaverim.

Obliqua censura.) *Si tamen ἐπέχειν est obliqua censura.* (s) 4

(s) Hæc sunt verba Viri Clarissimi *d. l. Id quod* (jus nempe divinum positivum merum ac indemonstrabile, attamen communiter obligans) *superioribus annis V. C. Christianus Thomasius editi peculiaribus Institutionum Juris divini cum naturali conjunctim uno quidem opere, at ab invicem plane tamen distinctum, repræsentare satagit. Cujus tamen satis nec dum assentientes etiam alios opera pretium sit hic examinare, non modo antequam ipsius jurisprudentia divina prodiisset, verum & post illam editam scribentes. Ubi quidem omnis Quæstio, ni fallor eo recidet; Annon ea, quæ pro communi jure mere positivo divino habentur a Clarissimo Thomasio, possint vel ad naturale vel ad Forense ac Politicum Hebræis peculiare penitus revocari? Ut adeo tota illa species mere positivi communisque simul omni humano generi, Juris divinitus sanciti in nihilum recedat? Quam hic decidendam nobis NONDUM sumimus.* Atqui hoc *nondum* non est ἐπέχειν. Et si esset istud ἐπέχειν Rhetoricum, non est ἐπέχειν morale. Quidsi quis dicar v. g. *Multi de Titio loquuntur, quod hoc vel illud delictum perpetraverit. Quæstio omnis eo recidet? Annon Titii defensiones pro sua fama possint in nihilum redigi? quam nondum decidendam mihi sumo.* An putat Vir Clarissimus, hoc esse ἐπέχειν & non obliquam censuram? Judicent alii.

Aggredi.) *Id* superfluum *credidi, & adhuc credo, intelligentibus ea, quæ per me dicta sunt hic, & antea docta circa hæc, toto præcedente tractatu. Multo* minus ad me *quidquam* pertinet, Grotium, *quem ipse hac in parte neutiquam probo*, contra *Clarissimum* Thomasium defendere. (t) 5

(t) Dixi: *Debuisset: si legerat.* Et tum omnino id superfluum non fuisse, ostendunt dicta *lit. q. & r.*

Jam

6 Jam factæ sunt.) *Ubi quæso?* (u)

(u) *d.* §. *169. seq. Instit. Jurispr. div.*

7 Respondere velit.) *Factum puto, quantum opus, superioribus annotatis* (x)

(x) Nihil factum esse docent responsiones *meæ ad* §. *III. lit. b. c. d. e. f. g. h.*

§. VI.

* Ergo transeant illa omnia, quæ Vir Clarissimus *pag. 179. 180. 181.* de favoris & odii definitione, deque favorabilibus & odiosis in jure differit,
1 quippe quæ salva sententia mea, vel recte vel secus (*) se habere possunt. Propius ad me pertinent (an pro me plane contra ipsum Virum Clarissimum faciunt?) quibus ideam hanc claudit. Ita enim infert. *Quamvis autem ex hisce fundamentum peti possit omnium favorabilium & odiosorum juris: quia tamen 1. varia in eandem personam, rem & actionem coincidere possunt, quorum alia sunt odiosa, favorabilia, 2. in actionibus plerisque plures personæ conveniunt, aut opponuntur, aliæ aliis minus odiosæ vel favorabiles, 3. varii sunt gradus favoris & odii, prout magis aut minus egent ac merentur personæ vel earum actiones: Hinc multa adhuc meditatione in istis omnibus comparandis ac decidendis, opus erit, ad specialia, imo specialissima, proindeque praxi circa singularia versanti demum maxime accommodata præcepta, methodice scientificeque elaborata sistenda. Necesse namque fuerit, certas favorabilium singulorum proportiones, certa momenta sive pondera, & fortassis horum iterum certos gradus constituere. Quod ipsum sane perquam erit difficile, quemadmodum illud expertus est Claramontius, in causis moralis Semeiotices lib. 4. ponderandis* Atqui hoc ipsum est, de quo *in Instit. Jurispr. div. d. c. 11. lib. 2.* §. *169.* & *hic* §. *3.* conquestus sum, nisi
2 quod ego dixerim, talia definire esse impossibile, Vir Clarissimus autem (*)
3 difficile esse saltem judicet. Accedit, quod (*) ego, ut dixi, loquar de favorabilibus facti, ipse autem aperte de favorabilibus juris differat. Unde novum meæ sententiæ accedit robur. Si enim Vir Clarissimus valde difficile esse confitetur definire favorabilia juris, quid dixisset, si perpendere voluisset, sententiam meam de favorabilibus facti esse conceptam, aut quid ipse asseruit, si modo considerare voluerit illam infini-
4 tam variationem favorabilium (*) facti?

Ad §. 6.

1 Se habere possunt.) *Accepto. Et multo minus, quam credideram, inter nos erit litis.* (y) *Vide* supra *notata* ad §. III.

(y) Atqui lis nunquam fuit, sed amica disquisitio.

Diffi-

Difficile esse saltem.) *An ergo hæc parum differunt? Quorum illud omnem, etiam idoneis, & pronis ad superandæ difficultatis gloriam, spem successus adimit: quod expressius fit adhuc §. VII. Hoc vero etiam excitat, incrementa scientiæ interpretandi molituros.* (z) 2

(z) Melius excitaret, si Vir Clarissimus ipse hic aliquid auderet, nec, ut de se scribit *ad §. 7. n. 4. haberet causas fonticas, graves & bene multas, partim nec publicandas, quo minus id agere posset.*

Ego, ut dixi, loquar.) *Si nunc* (a) *de illis solis:* Pax inter nos esto. 3
Vid supra *notata ad §. III.*

(a) Non nunc saltem, sed semper.

Facti.) *v. §. II. not. 3.* (b) 4

(b) Et vide ibi a me dicta *lit. q.*)

§. VII.

Sed forte novum argumentum adversus me desumi poterit ex illa norma, quam Vir Clarissimus suppeditat circa justam definitionem etsi difficilem favorabilium juris. Age ex ipsomet cognoscamus. Ita enim suam hanc Ideam Tractatus Juridici Methodici Theoretico-Practici de Favorabilibus & Odiosis in jure claudit: *Qua de causa lineolas hasce ulterius deductas, nedum coloribus suis vivis illustratas, dare nunc prohibemur: aliis otio & ingenio prævalentibus id laboris etiam relinquentes. Quem non parum sublevabunt collectanea tot ab aliis edita, nec omnia æque inordinata & confusa, quin huic nostræ methodo satis facile queant adaptari, tum de favorabilibus & odiosis in genere, tum de personis & rebus actibusque certis variis speciatim, quæ ex Lipenii aliorumque Bibliothecis, meisque exceptis describere, ac disputationes non contemnendas, eodem pertinentes, ex mea etiam Bibliotheca illis adscribere, nunc non vacat. Usuro tamen cuique, & hoc opus aggressuro, non denegabo. Cui, ut quam optime labor hic cedat susceptus, ex animo precabor etiam, & qua posse me siverit ipse, Deusque adjuvabo & lubens.* Mallem, talia non excidisse Viro Clarissimo. Mallem, considerasset, quod titulus opusculi promittat ideam tractatus de favorabilibus, adeoque Lectorem haud quaquam (*) spe inani lactasset. 1
Qui certe nil minus expectare potest in hac idea, quam generalia saltem & communia de favorabilibus in genere, de quibus nemo dubitat, sed titulum hunc legens, vel maxime expectat primas saltem lineas circa modos istam difficultatem definiendi favorabilia in specie. Ergo hic Rhodus erat. Quid dixisset Vir Clarissimus, si ego ideam tractatus cujusdam (*) adversus ipsum promisissem, & postea ubi ad rem perventum 2
esset, & potissima capita, alios ad id opus conficiendum promissione libello-

bellorum meorum aut locorum communium, vel ablegatione ad Bibliothecam Lipenii fuissem adhortatus? 3 Hoc non est Ideam (*) justi tractatus delineare, sed alios ad formandam sibi aliquam ideam de re, cujus nos ipsos ideam non habere inviti profitemur, excitare. Ego vero suadeo illis, qui otio & ingenio abundant, ut ea non frustra impendant, cum aperte videant, neque Lipenium, neque excerpta, neque disputationes, Viro Clarissimo quicquam profuisse, ut ipse sibi justam ideam
4 de favorabilibus & odiosis formare (*) fuerit ausus.

Ad §. 7.

1 Spe inani.) *Quia temere concepta: per adstringere volentem ad ideam justam, justi tractatus, illum, qui diserte fuerat præfatus, de* meditamentis oppido quam imperfectis, *nec unquam perficiendis sibi*, sed derelictis elaborationi volentis ac valentis ulteriori, (*quæ ipsius jam tituli verba sunt,*) Ideam *promisit solam. Quæ sane, quantumlibet rudis, & confusa: tamen ideæ nomen retinebat: ac adeo ne typum quidem delineatum, necdum characterem systematicum, multo minus his omnibus aliquid etiam perfectius, sperare jubebat.* (c)

(c) Fateor me non intelligere, quid sit Idea injusta & confusa Tractatus Juridici *Methodici* &c. Et manet quæstio, an ideæ nomen mereantur generalia & communia, de quibus nemo dubitat?

2 Adversus ipsum.) *Pernego*, negatum *jam* supra *not. 2. §. IV.* (d)

(d) Sed qua fronte, dixi ibidem *lit. i. & l.*

3 Justi tractatus.) *Nec hoc* promisi, (e) *sed* contrarium, *vid. not. 1. h. §.*

(e) Sed ita est titulus: *Idea tractatus Juridici Methodici Theoretico-Practici &c.* Inter ejusmodi ideam & ideam justi tractatus &c. nullam scio differentiam, nisi quis tractatum Juridicum Methodicum Theoretico-Practicum injuste seu *ἀμεθόδως* elaborare vellet, quod absurdum foret.

4 Fuerit ausus.) *Non ad audendum vero, sed si auderem, quod non ausurum prædixeram, v. not. 1. h. §. ad perficiendum debebant prodesse.* (f)

(f) Confundit semper hic Vir Clarissimus ideam tractatus cum tractatu ipso. Hic debebat perfici & elaborari. At illa promittitur tanquam jam formata, & postea non præstatur. Secundum hæc effugia titulus debuisset esse: *Idea ideæ tractatus Juridici &c.*

Nunc quo minus circa id occuper, causæ sunt sonticæ, graves, & bene multæ, partim nec publicandæ: neque tamen eo minus Viro Clar. si tanti foret ea cognoscere, privatis ad eum literis approbandæ. (g)

(g) Mea non interest; At præstet saltem & exhibeat Vir Clarissimus publice *Ideam* discernendorum favorabilium ab odiosis, aut fateatur, se eam ipsummet ignorare. Quæ enim causæ sonticæ hic possunt esse, ut ideam istam, si haberet, publice non declararet. Fere enim mora-

moraliter impossibile est, ut per hanc propalationem aut religio, aut imperium Romano-Germanicum, aut Civitas Hamburgensis, aut ipsius res familiaris possit damnum incurrere.

§. VIII.

Quanquam & id monitum addere jubeat supra §. 2. exposita negotii, de qua agitur, natura, Virum Clarissimum & in titulo & in operis delineatione non debite (*) distinxisse favorabilia juris moralis, a favorabi- 1
libus juris positivi. Definitiones in delineatione traditæ pertinent ad favorabilia juris moralis. At quæ in tractatu *de JCto perfecto cap. 9. p. 269. seq.* prolixe de interpretatione favorabilium (*) collegit, ad favorabilia 2
juris positivi pertinent. *Ex mente itaque*, ait *p. 271. seu Justiniani, seu Triboniani, favorabilia sunt* &c. quæ nos merito supra *d. §. 2.* ad favorabilia facti (*) retulimus. Aliud enim est scire, quid Justinianus pro 3
favorabili habuerit, aliud, quid pro favorabili habere debuerit. Favit Justinianus in favorem Conjugis sexui muliebri in mitiganda pœna adulterii, qui favor tamen non magis ac error jus facit. Nec est, quod opponas, favorabilia tamen hæc, etsi facti, per dicta a nobis *ad §. 2.* pertinere ad doctrinam interpretationis. Nam respondeo. Si ipsa lex dicit & inculcat, Justinianum rei alicui in legibus favisse, interpretatio hujus legis (*) Grammatica est, non Logica, quam quærimus. Neque pote- 4
rit iste favor in regulis interpretationis Logicæ adhiberi; si non velimus dare occasionem interpretationi calumnianti. Ita notum est, quam inepte, quam impie sæpius Pontificii, favorem causarum piarum (quem & ipse Vir Clarissimus *p. 271.* in catalogo rerum favorabilium refert,) adhibeant ad extensiones nescio quas. (*) Ita rideretur, si quis sedu- 5
ctus favore Justiniani erga sexum fœmineum, illum vellet adhibere ad mitigationem pœnæ in delictis aliis, &c.

Ad §. 8.

Distinxisse.) *Non credidi, cuiquam hæc me scribere, qui Jus naturale & positivum sine me distinguere: ac intelligere, in utroque favorabilia, & odiosa fore memoranda, non valeret.* (h) 1

(h) Mira excusatio. Ita omnis amethodia excusabitur, si quis dicat, se credidisse futurum lectorem tam methodicum fore, ut ipsi confusio ista non noceat.

Collegit.) *In exempla nempe, & documenta usus Phylosophiæ Practicæ, & universalium suorum, in Jure Civili: vel in horum exemplorum plerisque, cum moralibus, & jure Naturæ congruente.* 2

Retulimus.) *Vide* supra *not. 7. & seqq. §. II.* (i) 3

(i) Et responsiones nostras ibidem *lit. y. z. a.*

Gram-

4 Grammatica eſt, non Logica.) *Imo & hujus generis, & philoſophica Practica eſſe queat, multis modis.* (l)

(l) Crederem, ſi probaſſet Vir Clariſſimus.

5 Ita rideretur.) *Et merito, Nempe contra Reg. 119.* (m) *adhibens, loco*

(m) Ego tot centurias regularum in interpretatione non agnoſco, ſed quinque ſaltem aut ſex. Et ejusmodi ineptæ extenſioni non nppono regulam. Sed dico ſaltem, eam eſſe irationabilem, quia nulla nititur regula. Et quia regula non eſt: Favorabilia eſſe extendenda.

affectuoſæ interpretationis, rationabilem. Quod idem fieret, ſi favorabile Juſtinianeo judicatum, ex opinione erronea, vel ratione ſpeciali Politica, vel alia cauſſa, tanquam naturaliter & moraliter favorabile interpretaretur. Qua occaſione id etiam, ad ſatisfaciendum, *ſi fieri queat, aliqualiter* poſtulato (n) Clariſſimi

(n) Ego vero nihil *in d.* §. *7.* poſtulavi a Viro Clariſſimo, ſed ſaltem oſtendi ipſius opuſculum non convenire titulo. Unde ignoſcet mihi, ſi non intelligam, quorſum iſta, quæ jam ſequuntur in hac nota.

Amici §. *VII. vel ſaltim ad* probandum *illi* deſiderium *ſatisfaciendi, qua nunc licet, (non licet autem, niſi obiter, ac in tranſitu,) hoc addere lubet. Quod* ad Jus poſitivum civile applicaturo *doctrinam, mihi* philoſophice *potiſſimum fere* delineari, tenuiter nimis (*fateor,*) ac imperfecte *adhuc,* cœptam de Favorabili & Odioſo: ſit obſervandum (*præter moraliter, & per omnes Juris naturalis partes, adeoque ſpecies conſortiorum, & negotiorum inibi definitas, talia.*) *Quid ſit* favorabile & odioſum *habitum* Legislatoribus Reip. Romanæ, *vel ſi malis nunc,* Romano Germanicæ, a Jure *morali* & naturali diverſum.

1. Ex politica ſpeciali, *Reip. Imperii, ad Politicas rationes.*
2. Ex opinionibus *Legislatoris.*
3. Ex affectibus, *quo pertinet exemplum Clariſſimi Auctoris.*
4. Ex conſuetudine.
5. Ex vi *aliqua & neceſſitate accidentaria; totidem inde mihi diſtinctis interpretationum ſpeciebus nempe adjuvandis.*

§. IX.

Addo; neque cohærere regulas Viri Clariſſimi de interpretatione favorabilium & odioſorum. Ex pluribus, quæ in hanc rem afferri poterant, pace ipſius unum ſaltem exemplum affero, *p. 274.* dicit Vir Clariſſimus: *Odioſa ſtrictius eſſe interpretanda,* & inter odioſa ibidem refert *pœnarum inflictionem* earumque exaſperationes. Ipſe tamen *in Muſis jurid. opuſc. 1. p. 27.* inter erroneas regulas refert illam: *pœnales leges non eſſe extendendas.* Scio quidem, ex communi ſententia poſteriorem hanc

pro-

propoſitionem pertinere ad interpretationem extenſivam, priorem ad declarativam (ſecundum Virum Clariſſimum *Muſar. Jurid. p. 94. 95. 96.* ad interpretationem hypercriticam electitiam internam perfectivam,) adeoque non videri contradictionem ſubeſſe. Sed ſcio etiam, communiter Doctores, qui ſtatuunt pœnalia tanquam odioſa ſtrictius interpretanda eſſe, dicere: Pœnalia non eſſe extendenda, a quibus adeo Vir Clariſſimus per iſtam diſtinctionem non bene videtur diſſentire. Si enim, (*ſecundum ipſum*) pœnales leges recte extenduntur, multo magis (*contra ipſum*) eædem in laxiori ſignificatione ſunt explicandæ. Rem declaro exemplo. Lex pœnalis eſt: qui frumentum exportat, puniendus eſt. Hæc lex quamvis pœnalis, recte extenditur ad farinæ exportatores. Cur ergo eadem non etiam in lata acceptione eſſet explicanda, ut ſub ſe omnes frumenti ſpecies comprehendat, ſi modo ratio legis non obſtet. At ſi hæc obſtet, tum ſtricta interpretatio certe non deſumetur ab eo, quod lex eſt odioſa.

Ad §. 9.

Per accidens in hoc exemplo (o) *quod* fit; *eo, quia ſenſus latior, &*

(o) Mior, cur Vir Clariſſimus ſaltem ad exemplum reſpondeat, taceat ad vim rationum mearum: Hoc eſt effugium utcunque quærere, ut non cogamur fateri, nos erraſſe.

rationabilior hic coincidunt: id ubi non accidet eos coincidere, (quod plerumque non fiet) aliter ſeſe habebit; & diſtinctionem harum regularum evidenter neceſſariam probabit. (p) *E. gr. Lex pœnalis de fundente ſanguinem in-*

(p) Cur non & ipſe unicum ſaltem exemplum affert, ubi regula de Odioſis reſtringendis genuinum uſum habeat.

noxium, extendetur (q) *recte ad occidentem noxios, in quos ipſi nullum erat*

(q) Forte non, prout erit ratio legis. Ergo regula de ratione legis definiet controverſiam, non favor, non odium, non lex pœnalis.

jus coërcendi: at non recte ſangvis lato ſenſu capietur, ut venæ ſectionem quoque contineat: (r) *vel ipſo Clariſſimo Auctore alibi recte monente.*

(r) Sed non ob favorem, neque ob odium, ſed ob vitandam abſurditatem. Ergo exemplum hoc valde quidem impertinens eſt, nec ullum uſum præbet, niſi, ne Vir Clariſſimus videatur nihil ad hunc §. repoſuiſſe.

§. X.

Eadem obſervatio ſuppeditat adhuc aliud monitum circa totum ejus 1
tractatum. (*) Suggillat Vir Clariſſimus *p. 27. tractatus* & Dn. Pufendorffium & me, quod cum meliora Grotio dare deſperaverimus, fere κατὰ πόδα eum ſequamur. Sit ita, quamvis adhuc non pauca adverſus
hæc regerere poſſimus. Quæro ex Viro Clariſſimo: (*) Quem uſum 2
(Inſtit. Juriſpr. div.)

habeat

habeat ipsius tractatus de JCto perfecto, seu de interpretatione Legum?
3.4 Lego in indice (*) centum species interpretationis, (*) quas ipse exco-
5 gitavit, ad quas intelligendas (*) minimum anno opus est. Putatne Vir
6 Clarissimus, (*) effictione terminorum novorum melius Grotio se illu-
straffe doctrinam de interpretatione? Putatne, meliores progressus facere
juvenem, si discat: regulam aliquam pertinere ad interpretationem hy-
percriticam electitiam internam perfectivam, quam si notet secundum
doctrinam communem, eam pertinere ad interpretationem declarati-
7 vam? Atqui hoc est (*) rem intricare, non explicare. Porro regulas
interpretationis in tractatu numerat omnino 344. Quanto tempore pu-
tat Vir Clarissimus opus esse, ut juvenis eas non dicam, intelligat, (nam
8.9 pleræque nihil significant, & sunt meri (*) sine mente soni,) (*) sed
10 memoria teneat, & si teneat, cui usui? (*) Non jacto mea, sed si quæ
bene posui, divinæ gratiæ ea adscribo, si quæ male, mihi. Interim ut
paucis me expediam: Repetii post Grotium & Pufendorffium, Duum-
viros de interpretatione optime meritos, doctrinam meam de interpreta-
tione *in Praxi Logices cap. 3.* Constat tota doctrina paucis pagellis & regulas
omnino quinque vel sex, ostendique ibidem, doctrinam de speciebus inter-
11 pretationis rem obscurare potius. Jam suppeditet Vir Clarissimus (*)
exempla, quæ non æque bene & longe facilius ex paucis regulis meis,
quam ex suo apparatu tanto possint definiri, aut, si quæ sunt, quæ quis
12 ex regulis meis interpretari nequeat, quæ ex ipsius tractatu (*) resolvi
possint? Quod si hæc facere nequeat, cogitet, quid communes interpre-
13 tes Juris de ipsius libro (*) dicturi sint, contra quos *Musar. Jurid. p. 27.*
sic disserit: *Nos hasce tricas, tanquam cruces ingeniorum superfluas & sine ratione excogitatas, merito rejicimus: contenti, nostra præcepta suis fundamentis superstruxisse.*

Ad §. 10.

1 Suggillat.) *Verbum meo facto* durius, *certe mea sententia. Si tamen ita velit vel alteruter vestrum, jam nunc* deprecor. (s)

(s) Verba Viri Clarissimi hæc sunt: *Propius ad Juris interpretationem Philosophicam accessit tandem incomparabilis Grotius, incomparabili de Jure belli & pacis scripto, -- Quem,* cum meliora dare merito desperaret, *apertius hic etiam atque in reliquis omnibus & κατὰ πόδα fere sequi se non dissimulat Pufendorffius -- & qui alicubi etiam refutando quasi deterit Grotiana Thomasius lib. 2. c. 11.* (Et tamen non erubuit supra ad §. 5. n. 3. asserere Vir Clarissimus: *Sed qua sum infelicitate memoria* toto tempore libri hujus mei reconcinnati *non fuisse me recordatum ejus loci sancte testor.*) Deprecatione autem non est opus. Vota eruditorum in republica literaria de scriptis aliorum sunt libera. Et si quis durius quid de altero pronunciet, non eum, contra quem dictum est, sed dicentem ista durities afficere censendum est.

Quem

Quem usum.) *Eum qui non assequitur, ex ipsa lectione totius operis, & praefationum; neque hic spes mihi est efficiendi, ut assequatur: nisi quatenus sibi tantisper satisfieri patiatur annotationibus 7. 9. & 12. h. §.* (t) 2

(t) Videbimus & quaero hic usum talem, qui non aeque bene ex quinque vel sex regulis capi possit.

Centum species.) *Imo* nomina, *quae vel dena, vel* plura uni speciei *possint applicari.* (u) 3

(u) Eo major ergo est confusio.

Quas ipse excogitavit.) *Imo vero* improbavit, (x) explosit magnam partem earum, (y) *certe* paucissimas *primus* denominavit ipse. 4

(x) Ego vero collective loquor, quod nemo hactenus qui de interpretatione scripsit, tot species vel specierum nomina effecerit.

(y) Remanent tamen in indice plus minus sexaginta interpretationis species (ut ipse index nominat) Viro Clarissimo definitas & typo a speciebus Doctorum secretas.

Minimum anno.) *Neminem adhuc tam stupidum auditorem habui, quin* paucis horis, (z) *me interprete, species a me excogitatas intellexerit omnes. Vid.* Mus. jurid. *p. 199. in fine.* 5

(z) Non equidem invideo; Quamvis allegata p. 199. Musar. Jurid. quadrimestris spatii mentionem faciat. Sed repeto quaestionem *lit. t.* cui usui?

Effictione terminorum novorum.) *Illos vero me nemini obtrudere, diserte monui cap. IX. §. ult. nedum illi, qui anno opus habeat ad illos intelligendos. Is rem ipsam capiat, si capere potest. Relinquat terminos, soli expeditiori repetioni, vel communicationi, cum eosdem recipere volentibus, servituros.* (a) 6

(a) Repeto quaestionem cui usui?

Rem intricare.) *Vetus ea, & trivialis querela est illorum, qui accurationem non ferunt philosophicam, & vere artificialem:* (b) *sed sola facilia, juvenibus & festinantibus &c. idonea,* (c) *quando Philosophi accurati,* (d) 7

(b) Sed an accuratio philosophica & vere artificialis est, quae rem intricat, non explicat & nullius est usus? Ista accuratio philosophica & vere artificialis effecit, ut sapientiam veram & divinam & humanam amiserimus & fastuosi, invidi, rixatores, adulatores, hypocritae &c. facti simus.

(c) At veritas sola facilis & idonea ac utilis est. Quicquid difficile & nemini idoneum est, cur id discamus?

(d) Quinam vero sunt illi? Certe non ii, qui res in infinitum in intellectu distinguunt, ad agendum vero & utilitatem doctrinae monstrandum causas sonticas & graves praetexunt.

summam humanæ naturæ possibilem in quoque perfectionem, (e) *etsi viris*

(e) At summa humanæ naturæ perfectio non consistit in abstractionibus infinitis, sed in reali usu humani generis.

demum imo senibus, potissima sui parte profuturam, (f) *quærere laborant.*

(f) Sed quæro jam & quæstionem sæpe iteratam repeto: ad quid prosit Viro Clarissimo jam viro vel seni intricata ista de interpretatione doctrina?

Unde tamen & juvenibus, imo vel pueris, & incapacioribus aliis, ob facultatem & voluntatem deficientem, sua cuique pars, ad captum & votum potest decerpi: docendo κατ' ἄνθρωπον introductiones, compendia, breviaria, typos, ideas (g) *denique ac elementa sola proponendo.*

(g) Hoc nihil ad me: Et an forte usus in eo consistet, ut distinguamus inter ideam justam & non justam, aut confundamus ideam tractatus cum tractatu ipso. *Vide notata supra ad § 7.*

8 Sine mente soni.) *Id vero* inopinatum plane, *atque* horrificum *auditu mihi accidere fateor: non* in me *solum, sed in consona meis dicentes* Imperatores, JCtos, legislatores, interpretes, *qua* veteres, *qua* novos, (h)

(h) Sed quis horum dixit interpretationem hypercriticam electiriam internam perfectivam & similia?

pronunciatum) *Quos uti copiose satis ad pleraique regulas margo inferior exhibet: ita infinito liceat coacervare* (i) *ac alias etiam regulas plerisque*

(i) At coacervatio non est actio Philosophi accurati, sed Sophistæ.

iisdem firmare, sub finem præfationis posterioris habeo commonstrattum. Cum hisce omnibus, imo vel cum solo Feldeno, damnari me a Clarissimo Thomasio, annon gloriosum (l) *sit æque, ac illi olim cum Phocione? Interim annon hic*

(l) Ergo quid queritur Vir Clarissimus?

verba sua reddam Auctori *tempestive multum?* Mallem talia non excidisse Viro Clarissimo. Mallem considerasset, *quod favorabiles etiam sint infortunati conatus, modo alias boni, nedum publice bene mereri occupati.* (m)

(m) At hoc in quæstione est. Ego nihil agnosco publice esse bonum, quod non est publice utile.

Et quidem in scientia tanti momenti promovenda. (n) *Unde nil magis amo-*

(n) Sed hoc iterum in quæstione est, an scientia hæc tanti momenti tot inutilibus interpretationis speciebus & regulis promoveatur?

vere meliores me possit, quam tot annorum labor tali contemtu (o) *exceptus.*

(o) Contemtus non est, si eum, qui tot annis sine fructu in labore aliquo est occupatus, admoneamus, ut ad utiliora se conferat. Misericordia est, officium humanitatis est. Sed ita comparatum est in vita humana, ut sincera admonitio pro injuria, blanditiæ & adulationes pro beneficio habeantur.

Sed

Sed ne favorabile hic etiam odiosum videatur, & inanium querelarum denuo accuser, taceo. Quamvis adhuc non pauca adversus hæc regerere possimus.

Sed memoria teneat.) *Nec illud exegi unquam ab iis, qui æque parum ad hoc, atque ego, vel a natura vel ab artificio sunt instructi.* Sufficit, *si secretis* ad hoc *ipsum typo majori*, primariis regulis, *vel horum saltim universalioribus, quousque* memoriæ vis *unicuique permittit, procedant.* Specialiora, *quoties opus sit*, per causas, *unde sunt demonstratæ, specialius ipsimet* prompte deducere: vel *quoties nec hoc possint; & tamen de applicatione sint specialiori dubii:* tanquam Lexico Philosophico; specialissimis *hic* demonstratis, (*& ut ulterius etiam, & exactius, ei usui deducantur, optatis,*) uti norint. *Ecce usum unum, ni fallor, satis illustrem & magnum.* (q) 9

(p.) Non vero operis, quod melius Grotio doctrinam de interpretatione illustret, aut Jure Consultum perfectum reddat, sed Lexici varias variorum regulas de interpretatione coacervantis & subtiliter (sed absque usu in ipsa interpretationis applicatione) distinguentis, & nomen adeo scientiæ interpretandi non merentis.

Non jacto mea.) *Annon suspecta hæc sententia in propria caussa absolutoria,* (q) *ab accusatione, & lite nondum* mota, *nedum peracta?* 10

(q) Sed quis pro sententia absolutoria venditavit? Assertio est, & vera assertio. Unde poterat cavillatione hac abstinere Vir Clarissimus.

Exempla.) *Ea vero non longe forent petenda.* (r) *Sufecerint inter-* 11

(r) Cedo unum Vir Clarissime. Hic enim Rhodus. Alias quilibet præjudicio vacuus, legendo hoc scholion sibi persuadebit, quod nullum invenire potueris; & ita causa cecideris.

pretationes meorum dictorum a Viro Clarissimo factæ, & suorum, contrariæ meis, obtrusæ. (s) *Sed oporteret me omnem Prognosin Semeiotices moralis*

(s) Hæc vero responsio nimis putida. Ostendunt id responsiones nunc meæ.

decoxisse, si huc prolaberer. (t) *Vel sola hoc §. dicta ex adverso, amovent* manum de tabula.

(t) Potius caveat Vir Clarissimus, ne lector putet, ipsum omnem verecundiam perdidisse, dum ad incitas redactus veritatem tamen & humanitatem (cum errare humanum sit) confiteri non vult, sed potius omnia alia tentat, ut pertinaciam obtegat.

Resolvi possint.) *Siquidem vestra facultas, vel naturalis ingenii felicitate, vel exercitatione, vel exercitatione, vel utraque pollens,* (u) *eo por-* 12

(u) Minima omnium, sed simplicitatem veritatis humiliter sequens, neque veritatem in subtili & fastuosa, inutili tamen accuratione quærens.

rigatur usque; ut ex quinque vel sex illis regulis, nulli non (x) *de hoc argu-*

(x) Atqui hoc ipsum angit Pseudo-Eruditos, quod veræ sapientiæ studiosi ex rebus

vulgaribus, ac a Philosophis istis accuratioribus contemptim habitis utilia humano generi efficiant, vel agant. Ignorantes videlicet, veritatem esse vulgare quid & ubivis obvium.

mento aliquid ex professo molitorum, inter alias memoratis, sine specialiori deductione dextre positis obscuras leges omnes interpretari, gratulor. Nobis non datur esse tam beatis. Nedum ut erudite, id est, distincte, explicite, ordinate, scientifice, ad conscientiam non modo nostram, sed & aliorum convictionem, per suas causas possimus deducere, quare sic, & non aliter in quolibet casu interpretemur. Plebejum in morem confuse, vel dialectice saltim; imo & accedente ad naturalem ingenii præstantiam exercitatione longa, tandem soliditatem aliquam, sed implicitam tamen & confusam, nec satis ad redarguendos obloquentes semper valituram suppeditante, id agere: vel sine ullis adeo præceptis contigit aliis, item bonis, imo continget taliter instructum a naturæ ingenium exercentibus, universis. Vid. Arist. Nic. VI. 8. & Metaph. c. 1. Quemadmodum in omni arte prius artifices, quam artis præcepta, satis illustres fuisse, notum est, & alibi etiam in hoc argumento monui diserte. Interim non hic magis, quam in omni alia Scientia demonstrationum solidarum, & scientificarum usus erit frustraneus. (y) *Neque hæ objectionis ma-*

(y) Utinam Vir Clarissimus affectus seponere & considerare vellet, quantum sophistam hic agat, & quantam occasionem suppeditet omnibus, qui stultitiam vanæ Philosophiæ per divinam gratiam cognoscunt, ut ejus ex animo misereantur. Debebat exemplum suppeditare, quod non ex simplicioribus & paucis illis regulis æque bene si non melius resolvi posset ac ex ipsius farragine & lexico regularum. Nullum exemplum afferre potest. Ut vero non cogatur inanitatem Philosophiæ, cui inserviit, agnoscere, putat lectorem facile occœcari posse, si Aristotelem, si demonstrationes solidas & scientificas ac convincentes crepet, atque alios id quod ipse crepat, re ipsa præstantes plebejos, confusos, dialecticos & ita porro nominet. Ego repeto quæstionem sæpe factam. Cui usui Vir Clarissime tam intricare doctrinam interpretationis simplicem & planam? Cedo exemplum. Aut si non potes, agnosce vanitatem Pseudo-Philosophiæ. Relinque Aristotelem, qui tibi in anxietate hac constituto nullam responsionem convenientem suppeditare potest, & reliquum, quod Tibi restat temporis, ad utiliores meditationes etsi plebejas impende,

gis me, quam omnes circa interpretationem Juris, aut aliam, imo circa nullam non Scientiam Practicam fusius quid, & accuratius molitos premunt. (z)

(z) Sed si æque premunt ac te, nec melius inde se expedire possunt, mihi id non imputabunt, quod non fusius quid sed confusius, non accuratius quid, sed subtilius, sed inutile, sed sophisticum, sed miserandum moliti fuerint. Solamen miserum, socios habuisse malorum, in quæ ipsi nos propria culpa conjecimus, nec aliis admonentibus, inde nos extricare volumus.

Quarum nulla non, paucis præceptis, imo nullis, at egregia natura, & experientia instructo, queat in laudabilem praxin deduci. Nec eo dein minus, si vel æque ac Poëtica, sine arte a natura cunctis suppeteret, interpretandi facultas. (Quemadmodum nimis multi male capiunt illud tritum, quo natura

omnes

omnes judices fecisse perhibetur) *verum manebit illud* Ciceronis *pro Archia:* Cum ad naturam eximiam atque illustrem, accessit ratio quædam, confirmatioque doctrinæ: (*quo scientifica magis, hoc confirmatiorem se probatura & suum etiam Discipulum redditura,*) tum illud, nescio quid præclarum, atque singulare solere existere. *Quod hic locus longius deducere nunc non permittit.* (a)

(a) Neque enim jam desideratur a Viro Clarissimo, ut locum hunc Ciceronis explicet. Desideratur, ut usum tractatus sui de interpretatione ostendat, & exemplum quod, ut diximus, suppeditet. Atqui hoc non potest.

Dicturi sint.) *Nempe alii alia, pro suo quisque captu, & affectu:* 13 *Soli saniores, & intelligentes id, quod res est. Nempe illas tricas merito rejectas, ut earum loco scientifice demonstrata* (b) *substituerentur.*

(b) Sed nullum usum habentia.

§. XI.

Credo & spero, Virum Clarissimum responsiones has meas atque brevia monita non ægre laturum, sed promissionis publicæ *Musar. Jurid. p.178.* recordaturum esse. Rationes adhibui, non verba iniqua. Quodsi tamen & in ipsa veritate amarum quid propositum fuit, id tanquam præter intentionem factum deprecor, eumque invito & rogo: velit id, quod *Musarum Jurid. p. 116.* oblique indicavit, proxime expedire, & rationes suas proponere, (*) per quas putet demonstrationem juris positivi uni- 1 versalis a me in Institutionibus Jurisprudentiæ divinæ tentatam, in nihilum redigi posse. Cedam semper rationibus firmis, ipsique valde obstrictus ero, si me errantem in veritatis semitam (*) reduxerit. 2

Ad. §. 11.

Per quas putet.) *Non scripsi* (c) *me putare, sed expresse*, deciden- 1

(c) Bene. Non scripsit. Sed contextus tamen verborum *supra ad §. 5. lit. p.* recensitorum ostendit, quod ita senserit.

dam hanc quæstionem mihi nondum sumere. *Quo jure ergo demonstratio a me exigatur?* (d)

(d) Non exigo, sed invito & rogo. Interest Reipublicæ literariæ, ut si ista demonstratio mea in nihilum redigi possit, id fiat, quia ab ea dependent multæ quæstiones utilissimæ & quotidie obvenientes. Quod si ita honeste invitatus id detrectet præstare Vir Clarissimus, facile Lector suspicari posset, istum Viri Clarissimi locum ex jactantiæ affectu prodiisse.

Reduxerit.) *Hoc infeliciter, ut video, nimis tentatum semel,* (e) 2

(e) Ubi Vir Clarissime, & quando? Ego quidem non possum non hæc aliter interpretari, quam quod ad literas Pseudonymi & Anonymi respicias. Quod factum nollem Nam istæ quidem in errorem me ducere voluerunt, ne quid acerbius dicam.

iterare

iterare plublice, quid sustineam? Quin potius grates solennes hic & publicas ago: quod durius non sum tractatus. (f) *Obstrictum etiam beneficio novo, & magno*

(f) An conscientia Virumi Clarissimum admonuit, quod Pseudonymus & Anonymus duriora furierit meritus? An ego is sum, qui mecum controvertentes durius tractavi? Delicatis ingeniis, & qui alios contradicentes ferre nequeunt, omnis veritas dura est.

me habiturus: si ulterioris publicæ concertationis onere, ac invidia exsolvar. (g)

(g) Per me quidem licebit. Et quis Virum Clarissimum adegit, ut scholia hæc pararet? Non veritas, ut ostensum, sed affectus & amor erga fœtum suum.

Ne non ut hactenus feci, pacate philosophando, (h) *circa tam multa etiamnum inelaborata, pro virili pergam. Quod sane perquam honeste fieri nunc potest. Postquam de principali quæstione, in qua possim aggressor habitus esse, quantum exigebatur, concessi.* (i) *Quod ad nova cætera vero, etiam*

(h) An ipsi bellum intuli? An pacem ipsius turbavi?

acerbius ingesta, non tam mea sit causa, quam communis tot aliorum. (l)

(i) Scilicet cum ad ipsam rem ventum est, Philosophiam accuratam crepando, & plebejos animos ac fiducia ingenii fretos publice prostituendo.

Quos me nominatim propugnatore publico nec egere puto præ aliis, nec an gavisuri sint, satis ausim polliceri. Privatim si qua de re mea expetetur sententia: quantum potuero, & ex amicitia nostra putavero, ad eundem aperiendam, semper, ut & ad omne alind officiorum genus, me paratissimum exhibebo. (m)

(l) Nec hos timet veritas. Et poterat interim a tot aliis exemplum petere Vir Clarissimus demonstrandum usum communis causæ.

(m) Ego vero & ad publica & ad privata officia me semper paratum fore publice promitto, istud officii genus publice repetens, ut Virum Clarissimum admoneam, velit tempus, quod ipsi testatur, studio & praxi veræ sapientiæ, relicta inani & inutili, impendere.

I. N. J. C.

I. N. J. C.

I. N. J. C.

INCLYTO
VARIA VIRTUTIS, AC ERUDITIONIS LAUDE
VIRO CHRISTIANO THOMASIO
VINCENTIUS PLACCIUS

P. D. S.

DEstinaveram Tibi Exemplar JCti mei ligatum, una cum Epistola. Sed elusit me lator earundem, abiens me insalutato: non tam sua culpa, quam casu. Eo quod rusticatum digressus ex Urbe, morbo corporis reditum ultra tempus constitutum distulissem. Vides factum. Absque quo fuisset, credo scriptionis tuæ publicæ amarulentiam, quam ipsemet agnoscis, sed veritati, (eam quidem meo judicio non deposcenti,) vis imputatam, deprecari opus non habuisses. Certe enim illis lectis, ignorantiæ me affectatæ nunquam incusavisses. Multo minus Disputatiunculæ illi nostræ, litem novam totuplicem, imo de totius mei operis inutilitate, infamem mihi sententiam impingere, publice unquam, credo, sustinuisses. Quo sane convitio, quid durius in me statuere potuisset, si quam gravissime Te antea offendissem, non video. Et vero ni multis jam abhinc annis, hoc omni cura egissem sedulo, ne quis mihi sensus ad ejuscemodi superesset: erat hic mihi longe acerbissimus unus omnium facile futurus. Quo ne nunc quidem nullo penitus me tangi, tanto dissimulare debeo minus: quanto & Te, & candorem apertum deamo magis. Unde maluissem quoque hanc disceptationem privatis literis, ut alias hactenus omnes, etiam publice mihi notas, componere: nisi non tam impetitum, quam impetiisse visum, offerente se provocato, pugnam detrectavisse nimis ignaviter, me judicatum iri a plerisque prævidissem. Quam tamen, quanta depugnaverim moderatione, judicabis ipse. Certe ut facerem, non modo, quantum in me, conatus sum fideliter: sed adhibito etiam in consilium pari amicorum, facile hujus Civitatis, & in hoc genere studiorum, & pietate, ac modestia præ multis eminentium. Quos exoravi, ut quidquid in hisce meis extemporalibus Notis, vel minimæ offensiunculæ tuæ ansam præbiturum ullo modo suspicari possent, id, quanta vellent scrupulositate, scrutarentur. Neque vel subinnuere quidquam adeo minutum potuerunt, quin expungerem illico, aut, quoad ipsis probaretur, emollirem. Quamvis talia

erant omnia, ut nondum putem eorum quidquam revera ægro te laturum fuisse. Quo certius nunc ab ingenuitate tua mihi promitto, imo spondeo, Te agniturum satis: quantum amicitiæ nostræ, & pudori tuo, ac opinioni maxime apud tuos Auditores cui vel tantillum me nocere, summa mihi sit religio, parcitum iverim. Idque cum detrimento etiam certo famæ apud plerosque meæ. Qui non poterunt non palmam a me Tibi publice traditam judicare. Quandoquidem nullatenus, ut potuissem, ac vel tuo exemplo, debuissem, *in ipsa veritate amarum quid propositum* volui. Ostentando puta effugiorum illorum naturam, ac indolem, quibus uteris; Quando definitionem favorabilium, non nisi quatenus facti meri sunt, citra omnem universalis rationis respectum, vis negavisse. Quin imo tale genus definitionum exigis: *quale nec est, nec erit, dum res humana rotabit.* Hæc si ego Tibi affinxissem: quid diceres de mea interpretandi ratione, tam omnibus tuis & meis regulis adversante! Ne quid nunc addam de noviter motis a Te litibus. Quibus abstineri profecto præstitisset longe. Nec §. IX. examinem, cujus exemplum sane multum abest a recta interpretandi ratione, sive extensiva, sive declarativa. Cujus adeo vi, vel capite plecti possit innoxius maxime. Ut alias, si experis, privatim clarissime demonstrabo. Nam §. X. plane non tango: ne moveam Camerinam. Quam, sicuti reliqua multa, pressi etiam publice, quantum potui: ne quis facile vel subodoraretur. Nempe ad hoc unum omnia: ut pacem & quietem publicam quovis pretio mercarer. Imo, si fieri posset, optima inter nos, ex hoc principio, etiam non nimis bono, familiaritatis, ut sæpe fit inter bonos, coiret: privato inter nos literarum commercio, rectius longe, si quid superest, aut de novo nascetur dissensionis (quod dispariter tractantibus idem argumentum, non fieri non potest) composituris. Ad quod ipsum Te adeo quam humanissime nunc, & humillime invitatum volo. Vel ad hoc inprimis, ut si quid est, aut fuit aliquando a me factum, scriptum, aut dictum, quod Te offenderit, aut pro tali ad Te relatum sit ab aliis: hoc prius, æque ac modo ipse, quid in Te desiderem, aperte des significatum. Ne quid ulceris non expurgati utrinque remaneat. Crede mihi, privatim in me licebunt Tibi omnia, in Te mihi nihil, nisi quod voles. Cæteroqui, fateor, me non videre, quid disjungere animos nostros vel minimum debeat, si vel maxime de multis philosophicis dissentiamus. Cum & tanto terrarum intervallo, & ratione docendi, ac scopo, & Auditorii natura simus tantopere separati. Nempe subtilissimam ego, secundum Analytices præcepta, utique accurationem, senibus dignam,

quæro.

quæro. Tu Juventuti tuæ idonea, & ad praxin properantibus necessaria, quam ingeniosissime & jucundissime proponere allaboras. Euge! pergamus utrinque ἀνεμποδίστῳ invicem inoffenso pede: nec alter alterius detrahamus industriæ. Sine me saltim pacate tam infelicem esse, ut in hoc pistrino, in quod divinitus sum conjectus, inhonoratus, & obscurus satis, sine ulla remuneratione me fatigem; Dum ego Te sino esse Thomasium, ut poscis; hoc est, summo cum fructu, applausu, & lucro docere minus tetrica, & difficilia. Hæ si placent, uti spero, imo confido, pacis & amoris inter nos conditiones: erimus utrique magis quam omni alia ratione hac in parte quidem, (quæ sane Tibi ex tuamet ipsius doctrina, facile humanarum omnium potissima est,) beati. Ego certe desideria tua, qua potero, implere, imo, si potero, superare fideliter annitar. Utere me, meisque meditationibus, ut lubet. Exige, postula ulteriores, quibus par esse queam. Videbo quantum in me sit, ne lactasse spe inani vota tua videar. Quod ne verbis solis, sed re ipsa vel extemplo faciam: Ecce adjuncta quæpiam excerpta de substantiæ & accidentis natura, quam sollicite adeo indagas, prima & ultima doctissimarum tuarum Disputationum. Ea num aliqualiter tuæ satisfaciant voluntati, scire si me feceris) an publice sint proponenda, statuam. Poteruntque tum hæ laciniæ, ni tenues nimis atque soloces videantur, assumenta fieri, cujuscunque tuarum texturarum volueris. Interim tamen ista premi rogo. Nec enim quidquam tam reformido, quam cruda huic arguto seculo propalare. Qualia mea omnia reputo, donec publicationi a memetipso sint præparata; quantumvis alias, Flacco monente, nonum in annum pressa. Quemadmodum sona illa, ex quibus hæc sunt Excepta, Annotata Ethici Systematis mei plenioris, quorum margini nunc etiam tuarum Disputationum citationem apposui, uti vides, bis nonum annum, & amplius jam apud me latent. Hæc si non displiceant, addam proxime alia etiam plura: fortassis etiam, quæ petiisti. Exempla Interpretationum mearum: ac monita insuper sub finem hujus disputationis, quæ cupis, alia super scriptorum tuorum philosophicorum locis diversis: Speciatim de Vanitatis quoque definitione, cujus indaginem peculiari Disputatione dignatus es, meam sententiam, si jubes, dabo: imo definitionem ipsam, pluscules, jam abhinc annis conceptam, quanta licuit Analyticorum præceptorum Aristotelis observatione philosophica. In qua sola, & in nullo studiorum genere alio studiorum genere alio, patiar me cum eruditis aliis componi: nedum Tecum, cujus ego præ multis aliis ingenium excellens, & industriam commendabilem *suspicio, veneror que lubens.* At

 enim

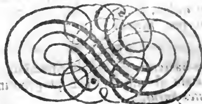
enim cetera omnia παρέργα mihi fuere mera: hoc ἔργον triginta nunc amplius annis. Poſtquam Feldenianis MStis; & ipſius textus Ariſtotelici Græci Analyticorum priorum & poſteriorum reſolutione accuratiſſima, Diſciplinarumque Mathematicarum notitia nonnulla inſtructus, acceſſi ad hocce ſaxum. Quod volvendo nitens omnibus nervis, tam parum adhuc promoveo: ut plus mille definitionibus philoſophice elaboratis, nondum eo rem perduxerim: quin reformare, vel reformati ab aliis earundem aliquas ſubinde optem; Examinari certe ſemper ab intelligente quovis, in lucro ponam. Tua melior longe ſors eſt interim: tot aliis jucundioribus hoc, ut παρέργον, intermiſcentis. Sed jamdudum ambigo, ſatiſne recte hæc ad Te ſcribam. Quæ quo animo a Te legantur, fateor, me ope totius Semeiotices Moralis meæ, pro certa nondum definire poſſe. Hoc ſolum ſcio: ſine ardentiſſimo amore tui, & pacis, atque amicitiæ colendæ ſi foret; me tota hac ſcriptione ſuperſeſſurum. Quæ ratione corporis, & animi, publice, privatimque nunc impedito magis, quam alio forte tempore, accidit laborioſa. Quo vehementius deprecor: ne ſaltim eo animo hæc accipias ſcripta, quo accepturus eſſes, ſi ego inutiles tuos labores, & pleroſque nihil ſignificantes, meros ſine mente ſonos ſcripſiſſem: quibus tamen Tute poſt præceptoris tui profeſſum publice ultra quinquaginta annorum laborem, ſupra triceſimum annum inſudaſſes. Quod ſane in te mihi cum nolles, an ſatis Chriſtiane in me ſcripſeris, Tibimet examinandum relinquo. Equidem haud invitus credo, Tibi ac tuis Auditoribus hæc inutilia maximam partem eſſe. Qui, quantum video, id non agitis: ut ad Analytices exquiſitiſſimam accurationem reſolvere, ac interpretari textum ullum ita contendatis: ne ulla mentis operatio, non ad præcepta, ſolide per ſuas cauſſas demonſtrata, tanquam ad normam mathematicam examinetur, atque dijudicetur; qualis ſit, an, quomodo, quare, quatenus cohæreat, nec ne. Ut reflexiva tali notitia quampleniſſime, diſtindiſſime, que, conſcientiæ noſtræ & alienæ ſatisfiat, cauſſis, quare ſatisfiat, ſcientifice reddendis. Quod tantum abeſt, ut ab omnibus, etiam eruditiſſimis alias, exigendum pronunciem: ut non niſi pauciſſimos id laboris vel tentare ſaltim debere lubens concedam, imo ſæpe contendam, defendam ſemper: Interim illis, qui ad hoc dininitus ſunt vocati pauci, tanto minus erat contemtu publico illudendum. Potius eorum labore, quemadmodum Mathematicorum ſubtiliſſimorum, ad praxin omnigenam, erat utendum grato animo, erga ipſos, & magis erga Deum, datorem nobis eorum munerum, ſine noſtro tam ſcrupuloſo, tetrico, ſcholaſtico, aut quocunque velis dicto labore: impendendo interim Tibi

ut

ut facilioribus, sic utilioribus ad multos, majori cum gloria, & lucro. Qualia proinde amantes præ meis, etiam Juvenes plerosque omnes, merito tuæ potius, quam meæ informationi commendo, & commendabo semper; modo ne mea interim publice dehonestare pergas. Vale, Vir inclyte, ac imminentis anni novi Calendas auspicatissimas, plurium auspicatissimorum anteambulones habe.

Dab. Hamburgi 1693.
d. 23. Decembris.

* POssem in singulis paginis observare atque ostendere, querelas Viri Clarissimi nullo fundamento niti, atque subinde sub mediis blanditiis, quibus Epistola hæc repleta est, me durius tractari. Sed nolo Virum Clarissimum ad omnem veritatem valde impatientem irritare. Condono publice injuriam mihi in Pseudonymi & Anonymi Epistolis factam, & valde ipsius vices doleo, publice confitentis, se in pistrino laborare, & saxum Aristotelicum per tot annorum spatium volvendo, tam parum adhuc promovisse, ut plus mille definitionibus philosophice elaboratis nondum eo rem perduxerit, quin reformari ab aliis earundem aliquas subinde optet. Doleo serio, quod pistrinum hoc nihilominus pro accuratiore sapientia ac Dei dono venditet, doleo, quod in id divinitus se conjectum prædicet. Precor animitus, velit Deus Optimus Maximus, qui veræ sapientiæ & non Pseudo Analyticæ istius ac carnificinæ humani generis autor est, oculos mentis Viri Clarissimi aperire, ut pestem istam & animi & corporis abjicerere, ex pistrino Gentilis Philosophiæ exire, & ad unicam, veram, humilem, perspicuam, utilem, atque salutarem sapientiam se convertere quam proxime incipiat. Exaudi me DEUS, qui ipse sapientia es. Amen.

INSTITUTIONUM JURISPRUDENTIÆ DIVINÆ LIBRI III.

CAPUT I.
DE OFFICIO HOMINIS ERGA SOCIOS IN GENERE.

SUMMARIA.

Connexio. §. 1. 2. *Naturales societates duplicis generis.* §. 3. 4. 5. 6. 7. *Non ex appetitu corrupto provenit, quod homo magis appetat societatem nuptialem, quam civilem.* §. 8. 9. *Societates finibus discernuntur.* §. 10. *Fines trium societatum simplicium,* §. 11. *a quibus Finis societatis domesticæ non differt realiter.* §. 13. 14. *Fines vici vel pagi,* §. 15. 16. *item civitatis.* §. 17. *Differentia communis inter vicum & civitatem examinatur.* §. 18 -- 32. *Societas gentium etiam est naturalis, & falsum, civitatem esse societatum omnium perfectissimam,* §. 31. 34. *quod ostendit etiam societas Fœderatorum.* §. 35. 36. *Ratio methodi dicendorum.* §. 37 -- 45. *Probatur, dari societatem Gentium,* §. 46. 47. 48. *eamque esse naturalem,* §. 49. 50. *nec confundendam cum societate mundi,* §. 51. *nec commode dici universalem Rempublicam omnium hominum.* §. 52. *Societas Gentium est imperfectior civitate.* §. 53. *Dari posse societatem inter homines ignotos.* §. 54. 55. 56. *Præceptum officia sociorum in societate mixta in genere dirigens:* HOMINI CUI IN ISTA SOCIETATE COMPETIT IMPERIUM, PARE. §. 57. -- 62. *Non omne imperium ex pacto est.* §. 63. 64. 65. *Aliud præceptum:* FAC EA, QUÆ FINEM CUIUSQUE SOCIETATIS NECESSARIO PROMOVENT, ET OMITTE EA, QUÆ ISTUM NECESSARIO TURBANT. §. 66 -- 70. *Tertium:* SI CERTUM SIT, A PERSONIS, QUÆ SOCIETATEM INIRE VOLUNT, FINEM SOCIETATIS PRIMARIUM OBTINERI NON POSSE, NULLA ERIT SOCIETAS. §. 71 -- 75.

§. I.

CONsideravimus hactenus (a) officium hominum quorumvis in quacunque societate viventium, jam pergendum ad præcepta dirigentia *societates singulas.*

2. *Quid*

(a) vide supra lib. 2. c. 3. §. 1.

2. *Quid* sit *societas* & *quotuplex*, initio exposuimus. (b)

3. Ubi simul *species naturalium* societatum recensuimus, ***nuptialem, paternam, herilem, domum, vicum, provinciam, rempublicam***, denique *societatem gentium*.

4. Ex his quædam ***naturales*** dicuntur, quod homo a ***natura***, etiam *citra voluntatem* suam in iisdem sit constitutus, talis est societas Gentium. Quædam vero sic appellantur, quod ***natura*** hominem eo ducat per specialem instinctum, qui hominem ad eandem ***ex voluntate*** obeundam impellit.

5. Atque hic ***instinctus*** vel est ***utrique statui*** & integro & corrupto communis, quorsum pertinet societas ***nuptialis*** & ***paterna***, vel ***statui corrupto*** proprius, quo spectant ***herilis, vicus, municipium, provincia, respublica.*** Quorum utrumque jam ab initio demonstravimus. (c)

6. Posses etiam priorem instinctum commode vocare ***internum***, cum a DEO homini sit concreatus, posteriorem vero ***externum***, cum indigentia & metus periculorum eum potissimum elicuerit.

7. Atque ut hoc quidem fusius deducemus infra, ubi de societate civili agendum erit, ita de priori non sinit dubitare historia sacra.

8. Ut adeo in divinum Numen & in historiam status integri maxime injurii essemus, si statuere vellemus, ex appetitu *corrupto* provenire, quod homines magis *societatem nuptialem*, quam civilem appetant, quasi nempe jucunda magis, quam honesta prosequantur. (d)

9. Quod ipsum etiam Aristoteles, (e) etsi Ethnicus, agnovit. ***Homo***, ait, *magis ad conjugium factus est a natura, quam ad societatem civilem, & tanto quidem magis, quanto prior magisque necessaria est domus, quam civitas, quantoque filiorum procreatio animantium omni generi communior est.*

10. Quemadmodum vero in morabilibus potissima ratio in ***fine*** negotiorum sita est, ita & *societates* inter se quam maxime a ***finibus*** discernuntur, certe discerni debent.

11. Ac de *tribus simplicibus* quidem nullum fere remanet dubium, *conjugalis* enim *liberorum procreandorum, paterna educandæ sobolis & herilis comparandarum rerum* ad vitam necessariarum gratia initur.

12. De *compositis* videndum distinctius. Quod *domum* seu familiam attinet, non disquiremus prolixe, utrum *paterna* societas ad eandem requira-

(b) l. 1. §. 91. seq. (c) d. l. §. 95. 97. (d) *Ita Alberti* P. 2. c. 10 §. 1. n. 2. (e) Nicom. VIII. 12. p. m. 269. edit. Rachel. *Provocat tamen ad hunc Philosophi locum Alberti d. l. Sed videtur deceptus esse ab iis, quæ posuit B. Pater* Tab. 39. Phil. Pract. *quem adeo absque judicio exscripsit.*

quiratur, nec ne? Verius: ad perfectam familiam requiri triplicem conjunctionem Patrisfamilias cum uxore, liberis & servis. Deficiente ex his uno fieri imperfectam familiam magis aut minus, prout deficiens membrum magis aut minus est necessarium. (f)

13. *Finis domus* dicitur esse *usus quotidianus* patisfamilias, quo ipso vel idem finis, qui est in herili societate, intenditur, vel, quod probabilius, conjunctio trium finium, quos observant societates simplices; nam & generationem sobolis & educationem non male usum quotidianum patrisfamilias appellare possis. (g)

14. Revera igitur novus finis intuitu domus non inculcatur, aut diversus a societatum fine simplicium.

15. Sequitur *vicus* seu pagus. Etsi enim hæc duo secundum nonnullos ita differre dicantur, ut *vicus* sit, in quo nihil est, quam vicinitas incolarum sine ullo magistratu vel Rectore proprio, *pagus* vero certo regendi ordine consistat, (h) tamen communi philosophantium usu hæ voces usurpantur promiscue, ut pro diversitate hypotheseos vel de vico affirmetur regimen, vel etiam id negetur de pago. (i)

16. Constituitur vero a Peripatecis *finis vici*, *usus non quotidianus*; scilicet, ut arceatur ab ovilibus *lupus*, & pellatur a tecto *fur nocturnus*, ut *incendia* restringuantur, & erigantur *sepes* vento dejectæ &c. (l)

17. At *civitatis fines* duo proponuntur, (m) unus ultimus, *εὐδαιμονία*, id est, vera beatitudo civilis, non uni homini sed toti populo insinuanda, subordinatus alter, *αὐτάρκεια* sive bonorum & præsidiorum sufficientia, ut scilicet paulo elegantius, quam in pago vivamus, nec furunculum modo nocturnum, sed & validam latronum manum arcere queamus.

18. Ex dicta itaque finium discrepantia oritur ipsis etiam differentia *materiæ* inter *vicum & civitatem.* (n) Nempe *vici materiam* esse *familias una plures*, numero indefinito, quod nimirum ad usum non quotidianum sufficiant, *civitatem* vero constare ex *pluribus vicis*, cum plures utique familiæ hic requirantur, quam in vico, tam ad priorem finem, quia

fine

(f) Conf. Patr. Tab. 37. Huber. de jure Civit. l. 2, c. 1. th. 17. 19. p. 353. Albert. c. 13. §. 1. In utramque partem sunt loca apud Aristotelem l. 1. Polit c. 1. p. m. 4. & c. 3. p. 9. Edit. Conring. (g) *Non, quod quotidie obveniat, sed quod quotidie, id est tempore incerto, obvenire possit.* Conf. Patr. tab. 37. & disput. de minim. num. pers. famil. th 6. seqq. (h) Huber. de jure civit. lib. 2. c. 12. n. 3. &. 4. (i) Vide Patr. annot. 186. Conf. infra §. 23. *Inquirendum tamen esset, annon antiquitus Græcis illa differentia fuerit inter pagum & vicum, ut vicus denotet* ein Dorff, *pagus districtum*, eine Gow, *& constaret ex pluribus vicis* Vide Meursium de pagis Atticis. *Ita eodem sensu in antiqua Germaniæ Historia vox pagi sumitur.* (l) Vid. Patr. tab. 39. d. disp. th. 46. (m) Pat. tab. 39. (n) Pat. tab. 38. 39.

fine justa multitudine nec magistratus varii commode haberi, nec legibus vis coactiva firmiter conciliari potest, tam ad posteriorem, quia præter agricolas, qui pago utcunque sufficiunt, oportet esse mercatores, opifices, milites.

19. Nobis autem sententiam hanc profundius expendentibus, videtur eadem non omnibus carere dubiis. Initio enim non accurate *terminis efferri ista finium differentia*, quoniam haud dubio etiam αὐτάρκεια referri poterit ad usum hominum non quotidianum, ut adeo hac parte finis pagi a fine civitatis non tam specie quam gradu differat.

20. Deinde etsi regerere velis, in eo tamen manere ingentem differentiam, quod unicus vici finis sit, usus non quotidianus, at αὐτάρκειαν esse saltem civitatis finem secundarium, adeoque hic magis ad beatitudinem civilem tanquam finem ultimum esse respiciendum, qui in vico non possit obtineri, quoniam in hoc, ut vicinus vicinum ex viro malo bonum reddat, nulli vici qua talis conventione comprehendatur, (o) tamen & hic quæ respondere possumus, multa suppetunt.

21. Uti enim per *beatitudinem civilem* nulla alia intelligi potest, quam pax & tranquillitas communis, quacunque etiam periphrasi ejus utaris, ita vel maxime tranquillitas hæc per præsidia externa contra violentiam ac turbationem ejusdem promovetur, quæ adeo magis ad εὐδαιμονίαν referre velim, quam ad αὐτάρκειαν; at & hæc suo modo obtinebitur in vico, quamvis impari rursus gradu, dum videlicet dicitur, ad finem vici pertinere propulsationem *furis nocturni*, ad civitatis defensionem contra validam *latronum* manum. (p)

22. Accedit, quod nec vici, qua talis, conventioni adversum videatur, *ut vicinus vicinum ex viro malo bonum reddat.* Qui enim id adversum esse inculcant, præsupponunt, ad vici, qua talis, constitutionem requiri æquales esse vicinos, ut nulli in alterum jus competat puniendi. (q)

23. Sed hæc quidem ratio non solum petit id, quod est in principio, sed & ipsum Aristotelem habet dissentientem, qui videlicet inculcat, (r) *maxime ex natura pagum esse coloniam domus, ac uti domus omnis regatur ab eo, qui maximus natu est, ita & colonias regi propter cognationem.*

24. Tertio quod exempla attinet, quibus a Peripateticis *usus non quotidianus* vici explicatur, videas & hic a nonnullis (s) talia afferri, quæ nullam fere, certe exiguam inter vicum & civitatem relinquant differentiam,

(o) Pat. tab. 39. lin. 30. (p) Vide supra § 16. 17. *Vide omnio Patrem* annot. 176 ad philos. pract. (r.) I. Polit. c. I. (s) Vid. Mantii disp. de societ. compos. th. 6. n. 2. (*Instit. Jurispr. div.*) (t) §. 19.

tiam, dum eo referuntur *emere*, *vendere*, *pugnare*, *arare*, *mercari &c.* qui adeo supra (t) memoratis, ad pagum solos *agricolas* requirentibus, satis aperte contradicunt.

25. Quarto, quinimo & ipsa exempla superius (u) adducta, parum discernunt vicum a familia, præprimis si illa non sit redacta ad minimum personarum numerum. Cur enim *paterfamilias* aliquot servis instructus, non posset *lupum* arcere, *furem nocturnum* fugare, *incendium* obortum, cæteris paribus, extinguere, *sepes* erigere? &c.

26. Porro ut ad *materiam vici & civitatis* pergamus, quemadmodum quinto non audent Peripatetici *minimum numerum familiarum* ad pagi constitutionem requirendarum exprimere, (x) ita sexto id universale non erit, quod ad civitatem necessario requirantur *plures vici*.

27. Quid enim obstat, quo minus in uno vico tot possint congregari familiæ, ex quibus quidam patresfamilias magistratuum vices gerant, alii agricolarum, mercatorum, opificum, militum. (y)

28. Exemplo sit *Respublica Romana*, initio suo uno vico circumscripta, quam pro civitate qui habere nollet, is negaret civitatem, ubi esset respublica, hoc est essentiam rei, ubi adesset forma.

29. Hinc diximus supra, (z) civitatem modo immediate ex pluribus familiis, modo ex pluribus vicis, modo ex pluribus provinciis componi, indicio, *vicos* & *provincias* non tam a civiatte differre specie ac finibus, quam ut partes a suo toto.

30. Prout euim civitas magna aut parva est, plures vel pauciores etiam partes habet, sicut quandoque eam in plures provincias, provincias in plures vicos, vicos in plures familias dispescere possis, quandoque etiam, si adhuc diffusius sit territorium, provinciæ in plures *diæceses* seu districtus, hi demum in plures vicos dividi possint. (a)

31. Atque hæc etiam forte fuit ratio, cur Aristoteles in politicis post considerationem trium simplicium societatum statim pergeret ad tractationem de Republica, ac domus & vici saltem summatim & quasi obiter mentionem injiceret, (b) nullam plane provinciarum, & quæ possunt aliæ esse magnarum civitatum particulæ, quoniam nempe hæ societates destituuntur *peculiari fine* a civitate diverso.

32. Igitur nec a nobis aliud expectabis, quam ut perpensis *officiis hominum in societatibus tribus primis*, statim pedem promoveamus ad *civitatem*.

33 Et

(t) §. 18. (u) §. 16. (x) Vid. Petr. dict. disput th. 16. & 21. (y) Conf. Part. annot. 157. n. 1. & annot. 173. (z) l. 1. c. 1. §. 97. (a) Conf. Huber. de jure civit. lib. 2. c. 12. n. 12. (b) l. 1. c. 1. & 2. Polit.

33. Et in hac quidem subsistunt communiter Peripatetici, ultra non pergentes ad *societatem gentium*, etsi & hæc, ut mox apparebit, ad societates naturales pertineat. Causam istam tradunt, quod *civitas sit societatum omnium perfectissima*, pro fine videlicet habens beatitudinem civilem, quæ in aliis societatibus civitate majoribus non obtineatur. (c)

34. Nos vero hac ratione non obstante tendemus ulterius, partim quod ea nihil firmi videatur inferre, partim quod adhuc dubium sit, civitatem in universum esse societatem perfectissimam.

35. Etsi enim facile majorem perfectionem ei concedamus, quam societati gentium communi, propter modo dicenda, non tamen propterea omnibus societatibus majoribus præferenda est; certe non præferri meretur societati, quæ est inter *plures respublicas confœderatas*. (d)

36. Fœdera enim plerumque ineuntur propter *commercia*, aut propter *auxilia bellica*. Ista αὐτάρκειαν intendunt, hæc εὐδαιμονίαν. Utraque declarant, civitates solas sæpius non esse aptas ad finem suum consequendum, unde tum non erunt societates perfectissimæ.

37. Itaque etsi fœderatorum societas non sit naturalis, sed arbitraria, etsi novum finem præ civitate non intendat, quoniam tamen civitatis fines sæpius melius obtinet, & inter arbitrarias quam proxime ad naturales accedit, & *de fœderibus* post civitates quædam dicemus.

38. Neque supersedebimus adeo post fœdera *de officiis in societate communi gentium* disserere, etsi hæc civitatis perfectionem non attingat, ista enim ratio, quod alterum erat, nobis non sufficit.

39. Nam alias nec de *societatibus simplicibus* aliquid dicendum foret.

40. Nec obstat, quod in *statu naturali* dicatur satis esse, si quis progrediatur usque ad perfectissimum. (e) Jam enim supra (f) removimus Peripateticorum sententiam, quasi qui disciplinam aliquam traditurus est, ideam sibi formare debeat status cujusdam perfectissimi.

41. Magis dubium nobis, ut ab hujus societatis tractatione abstineremus, injicere poterat, quod eadem præ civitate novum finem non videatur habere, sed *solam tranquillitatem seu beatitudinem* intendat.

42. Sed salva res est. Alium enim est *beatitudo civilis*, aliud *beatitudo communis* humani generis.

43. Hoc tamen diffiteri non possumus, talia *præcepta specialia*, quæ in reliquis societatibus simul occurrent, non expectanda esse in *societate*

 gen-

(c) Conf. Epstein ad Horn. p. 228. Patr. tab. 39. membr. 3. lin. 33. annot. 157 n. 4.
(d) *Quod tamen putat Pater* d. annot. 157. n. 4. junct. n. 3. (e) Pater annot. 157. n. 4.
(f) l. 1. c. 4. §. 44. seqq. Conf. l. 1. c. 2. §. 47. 48.

tiam, dum eo referuntur *emere*, *vendere*, *pugnare*, *arare*, *mercari &c.* qui adeo ſupra (t) memoratis, ad pagum ſolos *agricolas* requirentibus, ſatis aperte contradicunt.

25. Quarto, quinimo & ipſa exempla ſuperius (u) adducta, parum diſcernunt vicum a familia, præprimis ſi illa non ſit redacta ad minimum perſonarum numerum. Cur enim *paterfamilias* aliquot ſervis inſtructus, non poſſet *lupum* arcere, *furem nocturnum* fugare, *incendium* obortum, cæteris paribus, extinguere, *ſepes* erigere? &c.

26. Porro ut ad *materiam vici & civitatis* pergamus, quemadmodum quinto non audent Peripatetici *minimum numerum familiarum* ad pagi conſtitutionem requirendarum exprimere, (x) ita ſexto id univerſale non erit, quod ad civitatem neceſſario requirantur *plures vici*.

27. Quid enim obſtat, quo minus in uno vico tot poſſint congregari familiæ, ex quibus quidam patresfamilias magiſtratuum vices gerant, alii agricolarum, mercatorum, opificum, militum. (y)

28. Exemplo ſit *Respublica Romana*, initio ſuo uno vico circumſcripta, quam pro civitate qui habere nollet, is negaret civitatem, ubi eſſet reſpublica, hoc eſt eſſentiam rei, ubi adeſſet forma.

29. Hinc diximus ſupra, (z) civitatem modo immediate ex pluribus familiis, modo ex pluribus vicis, modo ex pluribus provinciis componi, indicio, *vicos* & *provincias* non tam a civiatte differre ſpecie ac finibus, quam ut partes a ſuo toto.

30. Prout enim civitas magna aut parva eſt, plures vel pauciores etiam partes habet, ſicut quandoque eam in plures provincias, provincias in plures vicos, vicos in plures familias diſpeſcere poſſis, quandoque etiam, ſi adhuc diffuſius ſit territorium, provinciæ in plures *diœceſes* ſeu diſtrictus, hi demum in plures vicos dividi poſſint. (a)

31. Atque hæc etiam forte fuit ratio, cur Ariſtoteles in politicis poſt conſiderationem trium ſimplicium ſocietatum ſtatim pergeret ad tractationem de Republica, ac domus & vici ſaltem ſummatim & quaſi obiter mentionem injiceret, (b) nullam plane provinciarum, & quæ poſſunt aliæ eſſe magnarum civitatum particulæ, quoniam nempe hæ ſocietates deſtituuntur *peculiari fine* a civitate diverſo.

32. Igitur nec a nobis aliud expectabis, quam ut perpenſis *officiis hominum in ſocietatibus tribus primis*, ſtatim pedem promoveamus ad *civitatem*.

33 Et

(t) §. 18. (u) §. 16. (x) Vid. Petr. dict. diſput th. 16. & 21. (y) Conf. Part. annot. 157. n. 1. & annot. 173. (z) l. 1. c. 1. §. 97. (a) Conf. Huber. de jure civit. lib. 2. c 12 n. 12. (b) l. 1. c. 1. & 2. Polit.

33. Et in hac quidem subsistunt communiter Peripatetici, ultra non pergentes ad *societatem gentium*, etsi & hæc, ut mox apparebit, ad societates naturales pertineat. Causam istam tradunt, quod *civitas sit societatum omnium perfectissima*, pro fine videlicet habens beatitudinem civilem, quæ in aliis societatibus civitate majoribus non obtineatur. (c)

34. Nos vero hac ratione non obstante tendemus ulterius, partim quod ea nihil firmi videatur inferre, partim quod adhuc dubium sit, civitatem in universum esse societatem perfectissimam.

35. Etsi enim facile majorem perfectionem ei concedamus, quam societati gentium communi, propter modo dicenda, non tamen propterea omnibus societatibus majoribus præferenda est, certe non præferri meretur societati, quæ est inter *plures respublicas confœderatas.* (d)

36. Fœdera enim plerumque ineuntur propter *commercia*, aut propter *auxilia bellica.* Ista αὐτάρκειαν intendunt, hæc εὐδαιμονίαν. Utraque declarant, civitates solas sæpius non esse aptas ad finem suum consequendum, unde tum non erunt societates perfectissimæ.

37. Itaque etsi fœderatorum societas non sit naturalis, sed arbitraria, etsi novum finem præ civitate non intendat; quoniam tamen civitatis fines sæpius melius obtinet, & inter arbitrarias quam proxime ad naturales accedit, & *de fœderibus* post civitates quædam dicemus.

38. Neque supersedebimus adeo post fœdera *de officiis in societate communi gentium* disserere, etsi hæc civitatis perfectionem non attingat, ista enim ratio, quod alterum erat, nobis non sufficit.

39. Nam alias nec de *societatibus simplicibus* aliquid dicendum foret.

40. Nec obstat, quod in *statu naturali* dicatur satis esse, si quis progrediatur usque ad perfectissimum. (e) Jam enim supra (f) removimus Peripateticorum sententiam, quasi qui disciplinam aliquam traditurus est, ideam sibi formare debeat status cujusdam perfectissimi.

41. Magis dubium nobis, ut ab hujus societatis tractatione abstineremus, injicere poterat, quod eadem præ civitate novum finem non videatur habere, sed *solam tranquillitatem seu beatitudinem* intendat.

42. Sed salva res est. Alium enim est *beatitudo civilis*, aliud *beatitudo communis* humani generis.

43. Hoc tamen diffiteri non possumus, talia *præcepta specialia*, quæ in reliquis societatibus simul occurrent, non expectanda esse in *societate*

 gen-

(c) Conf. Epstein ad Horn. p. 228. Patr. tab. 39. membr. 3. lin. 33. annot. 157 n. 4.
(d) *Quod tamen putat Pater* d. annot. 157. n. 4. junct. n. 3. (e) Pater annot. 157. n. 4.
(f) l. 1. c. 4. §. 44. seqq. Conf. l. 1. c. 2. §. 47. 48.

59. At in *mixta*, quales sunt naturales reliquæ, quatenus ea *imperium* in se continet, accedit prioribus præceptum aliquod speciale, ad inferiores & subjectos pertinens: HOMINI, CUI IN ISTA SOCIETATE COMPETIT IMPERIUM, PARE.

60. Fluit hoc non solum in genere ex *primo*, quod initio (x) demonstravimus, *principio practico*, sed in specie ex *definitione societatis mixtæ*, (y) quæ talis non esset, si imperanti a reliquis non foret præstanda obedientia.

61. Tum & ex *custodia socialitatis*, quoniam pax & tranquillitas humani generis nimium quantum turbaretur, si in societatibus specialibus humanis inferiores superioribus nullam præstarent obedientiam, cum sic finis plerarumque (z) istarum societatum, de quo mox plura, in hoc corrupto statu non possit obtineri.

62. Quid quod & præceptum *de pactis* servandis sæpius hanc paritionem ex parte inculcat, quoniam imperia *plerumque* mediantibus pactis introducuntur.

63. Dico: *plerumque*. Hic enim vitanda erunt duo extrema, unum ejus sententiæ, quæ statuit, *omne imperium oriri ex pacto:* alterum opinionis huic adversæ: Omne imperium oriri *immediate ex voluntate divina* circa pactum. (a)

64. Nos vero quoddam *immediate a DEO*, quoddam *mediante pacto*, (eo videlicet modo quo supra aliquoties pactum ad productionem juris vel obligationis alicujus concurrere diximus) produci opinamur. Res optime patebit ex dicendis in singulis societatum speciebus.

65. Sed istud tamen hac occasione simul notandum, non confundendam esse *originem legis*, quæ jubet, imperanti esse parendum, cum ipsa *imperii origine*. Lex enim hæc in universum naturalis est, & ex ratiocinatione cognoscitur, citra revelationem, vel divinam, vel humanam. At imperium huic vel illi in societate competere, non semper ratiocinatione assequi poteris, sed quandoque erit, ut notitiam conventionis habeas, in quem videlicet per pactum imperium sit translatum, ut in civitate, quandoque etiam revelationem divinam præsupponit & jus positivum universale, ut in societate conjugali.

66. Porro inter societates mixtas tres *simplices*, & ex compositis *respublica* specialibus gaudent finibus, ut hactenus demonstravimus. Igitur

(x) l. 1. c. 3. §. 43. (y) *Quam vide* lib. 1. c. 1. §. 93. Conf. d. c. 3. §. 35. (z) *Excipio enim societatem conjugalem.* (a) *Prima sententia, ni fallor. Hobbesii est, ad quam fere inclinat Dn. Pufendorffius. Posterior est Hornii.*

tur harum singulis accedit præceptum specialissimum Juris naturalis: FAC EA, QUÆ FINEM CUJUSQUE SOCIETATIS NECESSARIO PROMOVENT, ET OMITTE EA, QUÆ ISTUM NECESSARIO TURBANT.

67. Alias enim *societas non esset societas*, quia finis eidem dat essentiam.

68. Alias peccaretur contra *primum principium Jurisprudentiæ divinæ*, quod DEO sit parendum, qui societatis alicujus autor est, aut etiam contra præceptum de *pactis servandis*, quatenus societates a pacto sumserunt originem, vel contra aliud præceptum speciale libri præcedentis, v. g. *de officiis humanitatis*, quatenus finis societatis cujusdam in illo præcepto nititur. (b)

69. Cum vero unius rei *plures* possint esse *fines*, & idem in societatibus etiam obtineat, ut unus earum finis sit principalis, alius vel alii secundarii, recta ratio dictitat, canonem nostrum procedere de *fine primario*, quia ab hoc societas specificatur.

70. Unde & hic in concursu cum finibus secundariis semper iis erit præponendus.

71. Quin & respectu constituendæ societatis, Si CERTUM SIT, A PERSONIS, QUÆ SOCIETATEM INIRE VOLUNT, FINEM SOCIETATIS PRIMARIUM OBTINERI NON POSSE, NULLA ERIT SOCIETAS, neque admittenda eadem, etiamsi possit obtineri finis secundarius, si hic extra societatem illam alias non toleretur.

72. Dico: *si certum sit*. Si enim spes adsit mediis naturalibus a personis ad tempus impeditis finem primarium aliquatenus posse obtineri, etsi melius sit, ut personæ a societate tunc abstineant, admitti tamen eadem poterit.

73. Deinde loquor de *constituenda societate*. Si enim a personis initio capacibus semel inita sit societas, non statim cessabit eadem, etiamsi postea personarum una vel utraque fiat incapax, citra spem recuperandæ habilitatis, neque enim tum licebit in universum uni altera invita a societate recedere, quin aliquando ob prohibitionem superioris, non licebit utriusque consentientibus.

74. *Usus harum observationum* se passim exeret in singulis societatibus, maxime in conjugali.

75. In quibus adeo, quantum ad Jurisprudentiam naturalem, nihil ulterius expectare debes, quam ut præcepta hactenus summatim exhibita, ad eadem applicemus, partim *speciales conclusiones* inde formando, partim *quæstiones* quasdam *controversas* ex iisdem definiendo. CAP.

(b) *Ut de conjugali dicemus in cap. seq.*

CAPUT II.

DE OFFICIO HOMINIS INTUITU SOCIETATIS CONJUGALIS.

SUMMARIA.

Causa difficultatis doctrinæ de societate conjugali. §. 1 -- 4. *Hypotheses huc pertinentes ex superioribus repetitæ.* §. 5 -- 12. *Consensus gentium non probat jus naturæ.* §. 13 -- 20. *Instinctus hominis ad conjunctionem cum sexu diverso, quatenus differat ab instinctu bestiarum.* §. 21 -- 37. *Et quam hic cæcutiat ratio sibi relicta.* §. 38 -- 41. *Instinctus hominis ad conjugium ineundum.* §. 42 -- 46. *Unde primum præceptum:* INEUNDUM ESSE MATRIMONIUM: §. 47 -- 51. *quod ex natura sua non singulos, nec omni tempore obligat.* §. 52 -- 59. *Transitus ad definitionem matrimonii.* §. 60. *Fines matrimonii generatio sobolis & libidinis extinctio.* §. 61 -- 64. *Prior est finis primarius, posterior secundarius.* §. 65 -- 73. *Quatenus mutuum adjutorium sit finis conjugii.* §. 74 -- 80. *Ex finibus formantur duo axiomata de matrimonio:* §. 81. 82. (I.) Societatem quæ generandæ sobolis gratia initur, esse nuptialem. *Ex quo deducitur (1) Consensum facere nuptias,* §. 83. 84. *qui excludit metum.* §. 85. *dolum.* §. 86. *errorem, non tamen omnem,* §. 87 -- 97. (2) *Abstrahendo a Lege positiva, non minus feminam quam marem posse sibi peculiariter sobolem quærere.* §. 98. (3) *Ad eum vero finem obtinendum nec continuam cohabitationem, nec imperium unius conjugis in alterum necessario requiri.* §. 99. (4) *Neque adeo ad essentiam conjugalis pacti necessario requiri, ut fidem det viro fœmina, quod nemini præterquam ipsi corporis sui usuram velit concedere.* §. 100. 101. (5) *Aut ut uxor viro continuam cohabitationem promittat.* §. 102. 103. 104. (6) *Neque ex pacto matrimonii resultare marito imperium proprie dictum in uxorem.* §. 105 - 110. (7) *Non obstare tamen aliquid, quo minus per pactum possit imperium in maritum transferri.* §. 111. 112. 113. (8) *Maritum ex jure naturæ nihil habere potestatis in bona uxoris,* §. 114. (9) *Non pertinere ad essentiam societatis conjugalis, ut ineatur ad dies vitæ.* §. 115 -- 122. (10) *Nullo tempore determinato nihil obstare, quo minus sine conjugii semel obtentu, conjux a conjuge etiam invito recedere possit.* §. 123 -- 130. (11) *Pacto conjugali ad dies vitæ inito, licere tamen a societate abire ob malitiosam desertionem, & pertinacem debiti conjugalis denegationem,* §. 131. *aut, si fœmina contra pactum alteri copiam corporis fecerit,* §. 132. *aut, si sterilitate laboret conjux,* §. 133. *aut ob mores intolerabiles,* §. 135. 136. *neque hic cognitam esse separationem quoad thorum & mensam.* §. 137. (II.) Non habendam esse

esse eam societatem pro nuptiali, quæ non intendit generationem sobolis. §. 138. *Unde hic agitur de moralitate libidinis*, §. 139. *quæ definitur*, §. 140. *& dividitur*, §. 141. *in scortationem & concubinatum.* §. 142. *De quibus asseritur* (1) *scortationem non esse conjugium.* §. 143. (2) *Non tamen inde inferri posse, eam esse societatem inhonestam*, §. 144. (3) *nec hoc probari exinde, quod socialitas turbetur, si scortationi unice & semper operam dent homines.* §. 145 -- 150. (4) *Horrendum Sodomiæ crimen parum apte exinde demonstrari, quod in eo applicentur membra contra naturam:* §. 151. 152. *Neque enim usum membrorum contra naturam semper peccatum esse* §. 153 -- 156. (5) *Idem crimen neque ex doctrina de pudore & dignitate hominis exacte oppugnari posse.* §. 157. 158. (6) *Neque posse ex sola ratione responderi Gentili, licentiam scortationis asserenti*, §. 159 -- 164. *aut in certo casu ejus honestatem defendenti*, §. 165. *& a nobis permissam conjunctionem cum uxore gravida urgenti.* §. 166. 167. (7) *Denique ex lege naturæ non posse concubinatum oppugnari.* §. 168 -- 172. *Circa personas præceptum:* EAS CONTRAHERE DEBERE CONJUGIUM, PER QUAS GENERATIO SOBOLIS OBTINERI POSSIT §. 173. 174. *Ergo requiri marem & fœminam*, §. 175. 176. *& a matrimonio excludi infantes.* §. 177. *Eunuchos*, §. 178. *arctam*, §. 179. (*Respondetur ineptis defensoribus conjugii Eunuchorum.* §. 180 -- 187.) *non tamen inde plane alteri spadones, steriles, senes ac vetulas*, §. 188. 189. *nec improbanda esse conjugia in ultimo mortis articulo.* §. 190. *Ex hac tantum assertione nihil accedere sententiæ defendenti conjugia Eunuchorum.* §. 191 -- 199. *Ostenditur: Polygamiam non esse jure naturali prohibitam, neque virilem*, §. 200 -- 205. *neque muliebrem.* §. 206 -- 213. *Resolvitur quæstio: An mero jure naturæ liceat inire matrimonium cum ea, quæ jam alteri nupta est, aut eo, qui jam uxorem habet?* §. 214. 215. *Quo respectu adulterium juri naturali repugnet?* §. 216. 217. 218. *an & lenocinium?* §. 219. *Incestum ex jure naturali non posse impugnari.* §. 220 -- 224. *Ubi ostenditur: incestum parentum & liberorum vulgo male impugnari*, §. 225. *ex ætatis disparitate*, §. 226. *ex confusione vocabulorum necessitudinis*, §. 227. 228. *ex communione sanguinis*, §. 229. *ex reverentia debita*, §. 230 -- 237. *& pudore naturali*, §. 238 -- 246. *multo minus incestum reliquarum personarum ex jure naturali posse oppugnari.* §. 247. *Matrimonii definitio.* §. 248. *Præceptum de officiis conjugum*, FACIENDA ESSE AB UTROQUE CONJUGE EA, QUÆ PRUDENTIA DICTAT, AD PROPAGATIONEM SOBOLIS, ET POST HANC AD LIBIDINIS EXPLETIONEM ESSE APTA. §. 249. *Unde deducuntur officia specialia mariti*, §. 250. *uxoris*, §. 251. *utriusque.* §. 252.

§. I.

INcipiemus autem a *simplicibus societatibus*, quoniam ex his componitur civitas. Inter eas maxime naturalis est *societas conjugalis*, (a) quia communiter omnes homines in se deprehendunt *instinctum* ad eandem ineundam.

2. Cujus intuitu quodnam *officium* cuique incumbat, tanto *difficilius* est exponere, quanto intricatius hoc negotium reddidere illustres controversiæ a Theologis, JCtis, Philosophis in utramque partem acrius sæpe & subtiliter magis, quam perspicue & distincte ventilatæ.

3. Videtur vero ejus *difficultatis ratio* potissimum in eo sita esse, quod plerumque jura *divina humanis* fuerint mixta, & maximam partem jus *naturale* cum *jure positivo universali* ex ignorantia confusum, aut *eorundem separata tractatio* nonnunquam ex instituti ratione & operis argumento fuerit omissa.

4. Si enim fateri volumus, quod res est, nulla est ex humanis societas, quam divinum numen tot specialibus præceptis muniverit, quam conjugalis, quam adeo sedulo dabimus operam, ut a legibus naturalibus secernamus, *ab his initium facturi*, ut eo melius postea declarare possimus, quid revelatio rationi superaddat.

5. Repeto autem ante omnia ex *hypothesibus* hucusque demonstratis præcipue istas. 1. Per *legem naturalem* nos haud aliam intelligere, quam eam, quam superius (b) definivimus, & cujus fundamentum demonstravimus situm esse in necessaria convenientia & disconvenientia cum natura hominis sociali, id est, pacifica. (c)

6. 2. Conclusiones vel *quæstiones*, quæ hic occurrent, examinandas esse secundum ductum *axiomatum præcedenti* capite indicatorum, quæ omnia ex fonte illo propullulant.

7. 3. Ex quo sua sponte fluit, actuum hic tractandorum *justitiam* aut *injustitiam* ex istis regulis fore dijudicandam, illosque adeo, ad quos eædem plane non pertinent, abstrahendo a revelatione divina, pro *licitis* esse habendas.

8. 4. Hoc tamen probe notandum erit, cum actionis *licitæ* vocabulum non sit absolutum, sed respectum ad legem habeat, denotetque eam, quæ nec lege præcepta est, nec prohibita, (d) cavendum tibi esse, dum in priori hujus capitis parte terminum actus *liciti* audis, ne putes, eum omni jure naturæ esse licitum, cum saltem de jure naturæ loquamur, multa

(a) *Junge cum hoc capite Pufend.* lib. 6. c. 1. (b) l. 1. c. 2. §. 97. (c) l. 1. c. 4. § 64. & 69. (d) vide lib. 1. c. 1. §. 146.

multa vero lege positiva severissime sint prohibita, ad quæ lex naturalis non attingit.

9. 5. Ulterius etsi ea, quæ *licita* dicuntur, inter præcepta & prohibita quasi *intermedia* jaceant, tamen istud *medium* non intelligendum esse in puncto, sed cum aliqua laxitate, ita ut modo prohibitioni, modo præceptioni sit propinquior, fere ut Peripatetici mediocritatem suam virtutis explicant.

10. Nam quæ socialitatem aut finem societatis alicujus, etsi non necessario, *promovent*, sed *per accidens*, *præceptis* propius absunt, quæ e contrario *turbant per accidens*, *prohibitioni* propiora sunt, adeoque abstrahendo a revelatione divina, illa laudabilius committuntur, hæc omittuntur. Igitur & hic *gradum licentiæ* simul adjiciemus.

11. 6. Non mirari tamen debes, si *posterior pars* ostenderit, etiam ea, quæ mero jure naturæ *præceptis propiora* videbuntur, a DEO lege positiva esse prohibita. Non enim metienda est divina prudentia secundum regulas prudentiæ humanæ, & sufficere nobis debet, quod actus ejusmodi ad socialitatem non sit necessarius, præprimis cum sæpius accidere possit, ut in uno actu plures occurrant circumstantiæ, quarum una magis ad promotionem, altera magis ad turbam pacis communis inclinet, quo pacto, si absque revelatione divina foret, fluctuaret profecto ratio nostra sæpius, utrum laudabilius esset, ejusmodi actionem committere an omittere.

12. Neque illud 7. omittendum, quod supra (e) inculcavimus; non valere *istam illationem:* Hic actus in sacris litteris præceptus aut prohibitus, etiam *a Gentilibus* fuit pro honesto vel turpi agnitus, ergo ejus *determinatio a lege naturali* provenit.

13. Unde non sine causa commentatoribus suis vapulat Grotius, quod *ad probationem juris naturæ* putaverit (f) *adhibenda esse testimonia Philosophorum, Historicorum, Poetarum, Oratorum.* Etsi ipse hoc argumentum pro demostrativo, aut quod indiscrete adhibendum sit, non ventilet.

14. Nam quod ait: *Ubi multi diversis temporibus & locis idem pro certo affirmant, id ad causam universalem referri debere, quæ in quæstionibus juris alia esse non possit, quam aut recta illatio ex naturæ principiis procedens; aut communis aliquis consensus; illam jus naturæ indicare, hanc jus gentium, quorum tamen discrimen non ex ipsis testimoniis, sed ex materiæ qualitate intelligendum sit;* id plures meretur observationes.

(e) lib. 1. c. 2. §. 70. (f) In Proleg. n. 40.

15. Initio enim id valde dubium restat, quod dicit: *affirmationem multorum diversis temporibus & locis factam a causa quadam universali oriri.* Per istos enim *multos*, per Philosophos, Historicos, Poetas, Oratores, ad quos provocat, haud dubie intelligit scriptores Græcos aut Romanos. At horum consensus, sibi alia argumenta deficiant, ut causæ universali adscribatur, nulla persuadebit ratio, quoniam isti populi haud longa terrarum intercapedine a se invicem discreti ex perpetuo commerciorum usu belli pacisque publicis negotiis & vitæ quadam atque morum vonvenientia facile in quasdam conditiones tacito consensu transire potuerint. (g)

16. Deinde dum Grotius causas universales testimonia Gentium elicientes recenset, insufficientem earum enumerationem tradit, dum saltem ad *dictamen rectæ rationis & communem consensum* provocat, sui videlicet ipsius oblitus, quod initio eruditi sui operis inter leges universales totum humanum genus adeoque & gentes obligantes, etiam recensuerat *leges divinæ voluntariæ aliquam speciem*, quam neque ad illationem ex naturæ principiis, neque ad communem consensum gentium referre poterit ipse.

17. Atque hanc plus una vice causam fuisse testimoniorum a Philosophis gentilibus petitorum, simul ostendimus superius. (h)

18. Ubi simul rejecimus (i) *jus gentium proprie dictum a jure naturali specie differre* quare non opus est, ut adversus id quidquam urgeamus amplius, quod porro Grotius de *consensu & jure gentium* hic immiscet.

19. Denique ipse Grotius fatetur, non tamen ex testimoniis Gentilium, quam ex *materiæ qualitate* dijudicandum esse, quid sit juris naturalis, quid non, quo pacto evidens evadit, tutius isto argumento de consensu Philosophorum Gentilium hic abstineri.

20. Et ista quidem vel ideo paulo fusius hic fuerunt monenda iterum, quod sæpius scriptores, qui officia conjugalia exponere aggressi sunt, in definiendis controversiis difficilioribus, dum actum aliquem jure naturali prohibitum esse asserunt, nullam prohibitionis rationem tradunt, quasi re bene gesta, loco *rationis* exhibent *testimonium Philosophi gentilis.*

21. Jam ad rem. Quilibet homo, dum seposita revelatione naturam suam meditatur, deprehendit in se *occultam quandam propensionem & acres stimulos ad conjunctionem cum individuo diversi sexus*, cujus & ipsius inclinationes si inquirat, cognoscit, affectum istum a DEO, ut *mutuum* utrique sexui inditum esse. (l)

22. Cogno-

(g) Vide Henniges ad Grot. d. l. p. 37 (h) L. 1. c. 2. §. 70. (i) L. 1. c. 1. §. 104. (l) Pufend. §. 2.

22. Cognofcit ulterius, ftimulos iftos magis *a difpofitione corporis quam animi* ortum fuum ducere, non folum, quod fæpe eos alia omnia cogitando fentiat, aut plerumque cogitationes fuas antevertere & excitare præcipiat, fed & quod fimiles ejusmodi ftimulos inveniat in *beftiis*, unde occafionem nancifcitur hoc paffu naturam fuam conferendi cum beftiarum ftructura. (m)

23. *Has* equidem videt *certis anni temporibus* a ftimulis iftis actos conjungi, eamque conjunctionem naturaliter *ad generandum fui fimile* effe deftinatum. Ea vero peracta videt mafculum fere derelinquere fœmellas, hasque folas poftea *onus edendi fœtus*, editumque *nutriendi* ferre.

24. *Suas* vero propenfiones *non limitatas* effe fentit ad certa anni tempora, fed quodammodo perpetuas, confiderat *fanguinis fui* partes agiliores, & majorem vim *vaforum fuorum*, deftinatorum tamen etiam *ad fobolem* per fimilem conglutinationem *generandam*. (n)

25. Ulterius penfitat, cum inclinatione ifta *in fe* conjunctum effe *affectum beftiis incognitum, amorem* videlicet, vi cujus etiam citra corporum communicationem in benevolentia certæ cujusdam perfonæ majorem felicitatis fuæ partem pofitam effe credit quam in benevolentia aliorum, ob odium vero aut averfationem ejusdem contriftatur, ipfius delectationibus fere magis afficitur quam propriis, doloresque ejusdem graviter fentit ipfe.

26. Porro cum beftiæ nullum difcrimen faciant *individuorum*, in *fe* deprehendit homo nimium *variantes inftinctus*, quorum caufas plerumque reddere non novit, (o) ut nimirum erga unum individuum vel nullos plane, vel adverfos etiam fentiat amoris ftimulos, eosdem viciffim magis ad hanc quam ad iftam perfonam inclinantes.

27. Præterea & *mafculi* in fe detegunt fingularem quandam *inclinationem in fobolem* a fœmina *conceptam* pariter *&* *editam*.

28. Denique in *fe* communiter utriusque fexus homines *peculiarem ad concubitum ftimulum* fentiunt, etiam quando fobolem per eum generare aut concipere non poffint, ut fi fœmella jam fit gravida, aut ubi vitæ civilis vel tranquille vivendi ratio non ferat, ut focietatem generandæ fobolis gratia ineant, fentiunt utique & fingulariffimam in generationis actu *delectationem*, quæ fere iftius irritamenti primario movens caufa eft, (p) quæ omnia fi exacte rem penfitent, *in beftiis aliter fe habere* cognofcunt.

 29. Nam

(m) Conf. Cumberland de LL. Naturæ p. m. 119. (n) Cumberl. d. l. p. 152. (o) *Huc pertinet illud Poëtæ;* Non amo te Volufi &c. *quamvis arbitremur, illam ignorantiam inde provenire, quod non nos ipfos nec affectus noftros cognofcamus. His cognitis caufam amoris facile poffe reddi.* (p) *v. g. fi liberos & uxorem quis non poffit alere, fi quis jam laboret abundantia liberorum, fi, quis concubitum appetat cum uxore gravida vel aliena &c.*

29. Nam & difficulter mutum animans *post conceptionem* ingressorem admittit, & bestias, *nulla vitæ civilis* aut tranquille vivendi *ratio*, utpote qua destituuntur omnino, *impedire potest*, ut instinctum naturalem generandi traducant in actum.

30. Et si loqui volumus, quod res est, *nullam* proprie percipiunt bestiæ *delectationem* ex congressu, quoniam videlicet ratione & sensu interno easdem destitui supra diximus, sed *simulacra* saltem ut rationis, ita ejusmodi *delectationis* in se bestiis apparent. (q)

31. Quilibet enim propria experientia in se deprehendere poterit, *delectationem esse cogitationem* vel simplicem vel cum meditatione conjunctam, *voluptatis*, vel *præsentis*, vel *præteritæ*, vel *futuræ*. Neutrum *de bestia* prædicare poteris, quia eadem nullo modo cogitat vel meditatur.

32. In eo tamen inter has *tres* delectationis species est differentia, *præsens* voluptas miris modis hominem præ aliis afficit, suique recordationem specialem phantasiæ & memoriæ hominis imprimit, qua dum *præteritam* voluptatem profundius cogitat, sæpius etiam absente objecto vehementer ad appetendum de novo irritatur, & ad cogitationes proliziores *futuræ* delectationis disponitur.

33. Quod si vel maxime delectationem *hominis* hac parte cum delectationis simulacro, quod in *bestiis* deprehenditur, comparare velis, deprehendes, *actum* ex quo delectatio illa oritur, ita *commumem homini cum bestiis*, ut rationis (quæ hominem alias a brutis secernit) imperium quam maxime excutere nitatur idem, & sæpissime excutiat.

34. Quemadmodum enim *bestiæ* ita fortiter stimulis generandi aguntur, ut, si acrius iisdem sint commotæ, vix verberibus aut vi majori, facilius alias ipsorum inclinationes reliquas reprimente, retineri possint: Ita profecto in *hominibus* momentum præsentaneæ jucunditatis tam suaviter ideam ejus homini repræsentat, ut nullum majus in isto momento bonum concipere valeat, etsi mox ratio a delinimentis illis liberata, contrarium evidentissime eidem demonstret.

35. Quin & *frustratum* diutius *conjunctionis desiderium* ita aliquoties homines extra se rapuit, ut res nunquam alias committendas perpetraverint.

36. Nam etsi & *aliorum affectuum* excessus subinde homines ad actiones, quæ cum rationis dictamine pugnant, abripiant, tamen istius rei ratio vel pravæ educationi aut consuetudini, vel certe peculiari alicui circumstantiæ, quam facile homo minimum aliquo ante excessum tempore reprimere poterat, describi potest. 37. Ast

(q) Conf. Puf. § 2.

37. Ast *libidinis œstrum* (de quo hactenus (r) locuti sumus) ita *commune* est omnibus hominibus, ita aliquando *homines bene educatos* & *ratione sua recte utentes*, a rationis tramite avertit, ut parum a *furore* differat.

38. *Originem* vero hujus rei homo revelatione carens ignorat, (s) unde non poterat non, si ratiocinatione sola hic uti velit, inferre *physicam libidinis* uti *furoris* esse causam.

39. Quid quod, cum sentiat *furorem* a rationibus specialioribus provenire, *libidinem* vero omnium hominum naturæ cohærere, istam inter hæc duo necessario faciet comparationem, ut *furorem* pro accidente præter vel contra naturali, libidinem pro naturali affectu habeat.

40. Denique cum sciat, hominem non habere naturam suam a se ipso, uno absurdo admisso id ex consequentiarum connexione sequetur, ut putet, *conditorem hominis* ipsi hunc affectum tribuisse.

41. Vides ergo, quantum *ratio nostra lumine scripturæ destituta cœcutiat*; Unde jam non difficulter præsumere poteris, an semper solidi quid sperare debeas, si meditationes præcedentes, quarum veritatem cuilibet proprius demonstrabit sensus, conferas *cum præceptis juris naturalis & regulis ejusdem* hactenus expositis.

42. Equidem si initio *officium hominis circa ineundum conjugium* consideres, non aberrabit adeo a voluntate divina ratio tua, quatenus adhuc recta est, si eam sequaris. Dictabit enim *discrimen sexus & naturalis facultas* hominibus indita commixtis corporibus sese propagandi, *voluntatem creatoris esse*, ut hanc potentiam naturalem traducant in actum. (t)

43. Idque eo magis, quo *majorem in se præ bestiis agnoscit esse sexuum in se invicem propensionem* mutuam, simulque ardentissimum *in prolem affectum*, cujus rationem inter alia & in eo sitam esse videt, ne fortasse per incuriam aut ob molestias partus vel educationis, & quia liberi sæpe materiam dolendi, semper laborum & curarum præbent, nobile istud opus omitteret, citra quod mortalium genus durare non poterat.

44. Ut itaque circa alia, ad quæ *naturali appetitu* homo fertur, ut est *conservatio sui* ipsius, *amor & educatio sobolis*, jus naturale præcepta cordibus hominum inscripsit, ita & iidem sentiunt circa *generationis actum obligationem* quandam sibi esse inditam.

45. Neque enim putandum est, in his & similibus actibus lege non fuisse opus, cum jam antea *instinctus & appetitus sensitivus* in talia sat valide

(r) a §. 28 (s) *Quia ignorat statum integritatis, ut lib. 1. probavimus.* (t) *Ad hunc & seqq. §§. vide Puf. §. 2. 3.*

lide propellat; quin potius invertenda erit ratiocinatio, naturam ista, utpote incolumitatem generis humani immediate conservantia, quam accuratissime voluisse observari, dum velut diffisa soli rationis dictamini eidem succenturiari jussit instinctum ita vehementem, ut difficulter admodum homo in contrarium niti queat.

46. Secernendi tamen hic probe sunt *instinctus*, ne quis nobis affingat, ac si indistincte ab instinctu hominis metiremur ejusdem obligationem. Qui *incolumitatem humani* generis non intendunt, qui ex *facto aliquo illicito* oriuntur, qui *pugnant cum lege naturali* jam demonstrata, ut vides, ab intentione nostra alieni sunt. Unde frustra nobis oppones *instinctum matris ad prolem interficiendam* ex metu & fuga infamiæ ortum. (u)

47. *Primum* itaque præceptum, officium hominis circa societatem nuptialem dirigens erit istud: INEUNDUM ESSE MATRIMONIUM.

48. *Generalis* ejus *ratio* consistit in præcepto de *custodienda socialitate*. Cum enim socialis vitæ fundamentum sit matrimonium, homines quoque ad idem obligabuntur, prout tenentur ad omnia, quæ ad eum finem necessario faciunt. (x)

49. In *specie* autem præceptum de custodienda *æqualitate* illam obligationem elicit. (y) Uti enim unum par hominum ad vitam in hoc statu tranquille agendam non sufficit, sed multiplicatione generis humani ad eam obtinendam est opus, qua obligatione inducti nostri (quicunque & quotcumque simus) parentes nosmet generarunt; ita æqualitatis studium nos impedit, ut & nobis & sociis nostris de futuris iterum prospiciamus sociis, cum alias, quotidie aliis post alios per mortem abreptis, facile evenire possit, ut omnium longævissimi vitam ducerent miserrimam.

50. Simul vero hæc ratio ostendit, ad quam classem præceptorum ex axiomate isto generali æqualitatem inculcante, præceptum nostrum referri debeat, nempe ad legem illam, quæ *exhibitionem officiorum humanitatis* inculcat, quia per sobolis generationem indistincte & etiam citra pactum *aliis* prosumus.

51. Neque illis solummodo, qui nobiscum jam *societate aliqua* juncti sunt, sed & ipsis *posteris nostris*, in lumbis nostris adhuc constitutis, nam & hi, secundum regulam vulgatam, quoties de ipsorum commodo quæritur, habentur pro jam natis.

52. In.

(u) *Obscurius ad hanc objectionem respondet Puf.* d. §. 3. (x) Puf. §. 7. (y) *Hanc rationem omisit Dn. Pufend.*

52. Indicant autem rationes allatæ, præceptum noſtrum ad *indefinita* & *indeterminata* pertinere, quæ non *ſingulos* neceſſario & *quovis tempore* obligant. (z)

53. Nam non ſolum *in genere* præcepta *affirmativa*, ad ſui impletionem requirunt occaſionem, ſed & in ſpecie hic repetenda ſunt ea, quæ ſupra de *præſtatione officiorum humanitatis*, quod eadem obligent imperfecte & eum reſpectu ad commoditates proprias, diſtincte inculcavimus. (a)

54. Hinc *matrimonii contrahendi occaſio*, non ex ſola ætate aut generandi aptitudine metienda eſt, ſed ut copia quoque ſit decentis conditionis, nec non facultas alendi uxorem & prolem naſcituram, ac ut mas quoque ſit idoneus ad gerendum partes patrisfamilias. Aliquando etiam præſentium temporum & incumbentis functionis conditio de matrimonio cogitare non patitur. (b)

55. Igitur non modo non eſt neceſſarium, ſed ſtultum inſuper, *juvenes animum ad uxores applicare*, qui ſibi ſuisque nil niſi ſtrenuam eſuritionem poſſint polliceri, ac civitatem mendicabulis ſint impleturi, aut qui ipſi ſupra pueros parum ſapiunt.

56. Imo recte faciunt, *qui matrimonium differunt*, quo commodius per cœlibatum animum excolant, ac ad præſtanda egregia ſocietatis humanæ miniſteria ſeſe præparent, id quod uxoratis per mores civitatis aut genium fœminarum non ita licebit.

57. Nec reprehendendus erit illorum *cælibatus*, qui probabiliter prævident, ſeſe in cœlibe vita, ad quam per continentiam exigendam habiles ſe deprehendunt, plus humano generi aut civitati ſuæ utilitatis poſſe præſtare, quam uxoratos, qui adeo nequidquam putandi ſunt per naturam obligari, ut omnino præclaris ſuis conatibus per muliebres illecebras velut remoram injiciant.

58. Multo minus reprehenſio metuenda eſt illis, qui cum ex priori matrimonio liberos habeant, hiſce prægravem *novercam aut vitricum ſuperinducere nolunt*, quanquam propterea *ſecundæ nuptiæ* non ſint habendæ pro illicitis, cum non ſemper male per eas liberis prius genitis conſulatur.

59. Hæc

(z) Puf. d. §. 7. (a) *Priorem rationem tradit. Dn. Puf.* d. l. *de qua ſupra egimus etiam* lib. 1. *Poſteriorem omiſit.* vide l. 2. c. 6. §. 17. ſeqq. (b) *Ad hunc §. usque ad §. 60.* conf. Puf. §. 7. *Huc refer dictum ſane explicatum, Virum politicum carere debere uxore, & inſtitutum primorum Chriſtianorum, quo non quidem interdicebatur ſacerdotibus conjugium, ſed pro præſtantiori tamen vita habebatur, ſi quis abſtineret.* (c) §. 21.

59. Hæc omnia tamen sic intelligenda sunt, ut *non turbetur humanitas*, ut non turbentur *fines* matrimonii.

60. De quibus adeo ordo postulat, ut jam dispiciamus. Non enim sufficit, ut sciamus, præceptum esse de ineundo matrimonio, nisi etiam cognoscamus, *quid sit matrimonium*. Hujus autem, ut in aliis societatibus fieri diximus, *essentia* dependet *a fine*.

61. Jam constat, inter gentes communiter nomine *matrimonii* venire illam *societatem, quæ concumbendi gratia* initur. Itaque quos *concubitus fines* esse natura dictitet, sequetur etiam, *matrimonii fines* esse habendos.

62. At jam supra diximus, *duplicem* ob causam hominem ad appetendam conjunctionem ferri, ut *generetur soboles*, ut *libido reprimatur*. (c)

63. Horum utrumque homo sibi relictus pro *naturali* habet. *Illum*, quoniam videt, seminis humani nullum alium esse usum, quam ut ex eo formetur fœtus. *Hunc*, quoniam communiter omnes homines instinctu intrinseco ad voluptatem illam capiendam ferri, per experientiam docetur.

64. Unde sequitur, ut idem istos duos fines pro *veris* matrimonii finibus habeat. (d)

65. At plerumque evenit, ut in veris finibus uno pluribus unus magis intendatur, aut intendi debeat, quam alter, quorum ille finis *principalis* appellatur, hic *secundarius*, ergo & de hoc discrimine in istis duobus matrimonii finibus nunc inquirendum erit.

66. Si ex sola comparatione naturæ humanæ cum bestiali *obiter* inspecta res definienda foret, videri posset, *sedationem libidinis matrimonii finem primarium* esse, quoniam supra (e) diximus, procreationem sobolis homini cum brutis esse communem, libidinis irritamentum homini fere proprium.

67. Verum non patiemur, ut hæc caligo lumen veritatis obnubilet. Nam initio simul supra ostendimus, in bestiis, etsi non sit libido proprie dicta, esse tamen eidem valde affine libidinis simulacrum. (f)

68. Quod simulacrum uti ibidem (g) hanc similitudinem cum libidine hominum habere asseruimus, ut libido fere rationis imperium excutiat, ita id, *quod magnopere rationi adversatur, non poterit societatis rationalis esse finis primarius.*

69. Qua-

(c) §. 21. seqq. (d) *Non pro fine per accidens, ut dicemus de mutuo adjutorio.* (e) §. 28. seqq. (f) §. 33. 34. (g) vide §. 33.

69 Quapropter & communiter non folum latino, fed populorum idiomate, vel eminentiores concubitus mere libidin in genere omnes, *beſtialitatis* nomine audiunt.

70. Denique in quæſtionibus juris naturalis definiendis notandum eſt primario ad ſecundarias & accidentales eſſentiarum hominem & beſtias differentias, ſed ad *primariam*, quæ conſiſtit in *ne*, ratio in *ſocialitate*, ſocialitas in *tranquillitate*, hæc in *præceptis* ralibus hactenus expoſitis.

71. Quæ omnia cum collimeut *in utilitate communi humani generis*, ſecundum quam utilitates ſingulorum erunt ordinandæ, ſimul neceſſario ſequetur, *ſobolis generationem matrimonii principalem* eſſe finem, *libidinis extinctionem ſecundarium*.

72. Nam *illa* generi humano prodeſſe ſtudet, *hæc* ſingulis ſeorſim.

73. Cui & hoc adde, quod *generatio ſobolis ſimul extinguat libidinem*, non vice verſa *omnis libidinis extinctio generet*. Igitur ille actus magis naturalis erit, quam hic, cum in eo & communis & ſingulorum utilitas ſit conjuncta.

74. Præter hos duos conjugii fines communi eruditorum conſenſu, additur *tertius*, *mutuum* nempe *adjutorium*, quod ut rectius intelliges, notandum, ſocietatem nuptialem vel conſiderari *in ſe*, absque reſpectu ad alias ſocietates, vel *in ordine ad familiam*, cujus pars eſt.

75. *Priori* modo duobus iſtis finibus abſolvitur. *Poſteriori* intendit ſimul mutuum adjutorium in familia.

76. Sed hic iterum *mutuum* iſtud *adjutorium* diſtinguere poſſes in *ordinarium*, quod ſemper in familia ſocietatis nuptialis proprium eſt, & *extraordinarium* ſeu ſubſidiarium, quod ſupplet defectum alterius ſocietatis.

77. *Ordinarium* illud voco, dum uxor adjutorium præbet marito in educanda ſobole, regendis ſervis, acquirendis vel conſervandis bonis.

78. *Extraordinarium* eſt, ſi paupertate v. g. laboret paterfamilias, ut ſervos & ancillas alere non poſſit, tum enim ob defectum *ſocietatis herilis* neceſſe erit, ut maritus ſervi vices gerat, uxor ancillæ.

79. Puto autem ex dictis apparere, *utrumque* hoc mutuum adjutorium inter *ſecundarios* conjugii fines eſſe numerandum, *prius*, quod afficiat matrimonium in relatione ad extra, *poſterius*, quod præſupponat defectum.

80. Hoc tamen jam velut obiter notes, per *mutuum adjutorium* communiter a ſcriptoribus indicari aliquid a prioribus finibus duobus diſtinctum.

lide propellat; quin potius invertenda erit ratiocinatio, naturam ista, utpote incolumitatem generis humani immediate conservantia, quam accuratissime voluisse observari, dum velut diffisa soli rationis dictamini eidem succenturiari jussit instinctum ita vehementem, ut difficulter admodum homo in contrarium niti queat.

46. Secernendi tamen hic probe sunt *instinctus*, ne quis nobis affingat, ac si indistincte ab instinctu hominis metiremur ejusdem obligationem. Qui *incolumitatem humani* generis non intendunt, qui ex *facto aliquo illicito* oriuntur, qui *pugnant cum lege naturali* jam demonstrata, ut vides, ab intentione nostra alieni sunt. Unde frustra nobis oppones *instinctum matris ad prolem interficiendam* ex metu & fuga infamiæ ortum. (u)

47. *Primum* itaque præceptum, officium hominis circa societatem nuptialem dirigens erit istud: INEUNDUM ESSE MATRIMONIUM.

48. *Generalis* ejus *ratio* consistit in præcepto de *custodienda socialitate*. Cum enim socialis vitæ fundamentum sit matrimonium, homines quoque ad idem obligabuntur, prout tenentur ad omnia, quæ ad eum finem necessario faciunt. (x)

49. In *specie* autem præceptum de custodienda *æqualitate* illam obligationem elicit. (y) Uti enim unum par hominum ad vitam in hoc statu tranquille agendam non sufficit, sed multiplicatione generis humani ad eam obtinendam est opus, qua obligatione inducti nostri (quicunque & quotcumque simus) parentes nosmet generarunt; ita æqualitatis studium nos impedit, ut & nobis & sociis nostris de futuris iterum prospiciamus sociis, cum alias, quotidie aliis post alios per mortem abreptis, facile evenire possit, ut omnium longævissimi vitam ducerent miserrimam.

50. Simul vero hæc ratio ostendit, ad quam classem præceptorum ex axiomate isto generali æqualitatem inculcante, præceptum nostrum referri debeat, nempe ad legem illam, quæ *exhibitionem officiorum humanitatis* inculcat, quia per sobolis generationem indistincte & etiam citra pactum *aliis* prosumus.

51. Neque illis solummodo, qui nobiscum jam *societate aliqua* juncti sunt, sed & ipsis *posteris nostris*, in lumbis nostris adhuc constitutis, nam & hi, secundum regulam vulgatam, quoties de ipsorum commodo quæritur, habentur pro jam natis.

52. In.

(u) *Obscurius ad hanc objectionem respondet Puf.* d. §. 3. (x) Puf. §. 7. (y) *Hanc rationem omisit Dn. Pufend.*

52. Indicant autem rationes allatæ, præceptum noſtrum ad *indefinita* & *indeterminata* pertinere, quæ non *ſingulos* neceſſario & *quovis tempore* obligant. (z)

53. Nam non ſolum *in genere* præcepta *affirmativa*, ad ſui impletionem requirunt occaſionem, ſed & in ſpecie hic repetenda ſunt ea, quæ ſupra de *præſtatione officiorum humanitatis*, quod eadem obligent imperfecte & cum reſpectu ad commoditates proprias, diſtincte inculcavimus. (a)

54. Hinc *matrimonii contrahendi occaſio*, non ex ſola ætate aut generandi aptitudine metienda eſt, ſed ut copia quoque ſit decentis conditionis, nec non facultas alendi uxorem & prolem naſcituram, ac ut mas quoque ſit idoneus ad gerendum partes patrisfamilias. Aliquando etiam præſentium temporum & incumbentis functionis conditio de matrimonio cogitare non patitur. (b)

55. Igitur non modo non eſt neceſſarium, ſed ſtultum inſuper, *juvenes animum ad uxores applicare*, qui ſibi ſuisque nil niſi ſtrenuam eſuritionem poſſint polliceri, ac civitatem mendicabulis ſint impleturi, aut qui ipſi ſupra pueros parum ſapiunt.

56. Imo recte faciunt, *qui matrimonium differunt*, quo commodius per cœlibatum animum excolant, ac ad præſtanda egregia ſocietatis humanæ miniſteria ſeſe præparent, id quod uxoratis per mores civitatis aut genium fœminarum non ita licebit.

57. Nec reprehendendus erit illorum *cœlibatus*, qui probabiliter prævident, ſeſe in cœlibe vita, ad quam per continentiam exigendam habiles ſe deprehendunt, plus humano generi aut civitati ſuæ utilitatis poſſe præſtare, quam uxoratos, qui adeo nequidquam putandi ſunt per naturam obligari, ut omnino præclaris ſuis conatibus per muliebres illecebras velut remoram injiciant.

58. Multo minus reprehenſio metuenda eſt illis, qui cum ex priori matrimonio liberos habeant, hiſce prægravem *novercam aut vitricum ſuperinducere nolunt*, quanquam propterea *ſecundæ nuptiæ* non ſint habendæ pro illicitis, cum non ſemper male per eas liberis prius genitis conſulatur.

59. Hæc

(z) Puf. d. §. 7. (a) *Priorem rationem tradit. Dn. Puf.* d. l. *de qua ſupra egimus etiam* lib. 1. *Poſteriorem omiſit.* vide l. 2. c. 6. §. 17. ſeqq. (b) *Ad hunc §. usque ad §. 60.* conf. Puf. §. 7. *Huc refer dictum ſane explicatum, Virum politicum carere debere uxore, & inſtitutum primorum Chriſtianorum, quo non quidem interdicebatur ſacerdotibus conjugium, ſed pro præſtantiori tamen vita habebatur, ſi quis abſtineret.*

(c) §. 21.

59. Hæc omnia tamen sic intelligenda sunt, ut *non turbetur humanitas*, ut non turbentur *fines* matrimonii.

60. De quibus adeo ordo postulat, ut jam dispiciamus. Non enim sufficit, ut sciamus, præceptum esse de ineundo matrimonio, nisi etiam cognoscamus, *quid sit matrimonium*. Hujus autem, ut in aliis societatibus fieri diximus, *essentia* dependet *a fine*.

61. Jam constat, inter gentes communiter nomine *matrimonii* venire illam *societatem, quæ concumbendi gratia* initur. Itaque quos *concubitus fines* esse natura dictitet, sequetur etiam, *matrimonii fines* esse habendos.

62. At jam supra diximus, *duplicem* ob causam hominem ad appetendam conjunctionem ferri, ut *generetur soboles*, ut *libido reprimatur*. (c)

63. Horum utrumque homo sibi relictus pro *naturali* habet. *Illum*, quoniam videt, feminis humani nullum alium esse usum, quam ut ex eo formetur fœtus. *Hunc*, quoniam communiter omnes homines instinctu intrinseco ad voluptatem illam capiendam ferri, per experientiam docetur.

64. Unde sequitur, ut idem istos duos fines pro *veris* matrimonii finibus habeat. (d)

65. At plerumque evenit, ut in veris finibus uno pluribus unus magis intendatur, aut intendi debeat, quam alter, quorum ille *finis principalis* appellatur, hic *secundarius*, ergo & de hoc discrimine in istis duobus matrimonii finibus nunc inquirendum erit.

66. Si ex sola comparatione naturæ humanæ cum bestiali *obiter* inspecta res definienda foret, videri posset, *sedationem libidinis matrimonii finem primarium* esse, quoniam supra (e) diximus, procreationem sobolis homini cum brutis esse communem, libidinis irritamentum homini fere proprium.

67. Verum non patiemur, ut hæc caligo lumen veritatis obnubilet. Nam initio simul supra ostendimus, in bestiis, etsi non sit libido proprie dicta, esse tamen eidem valde affine libidinis simulacrum. (f)

68. Quod simulacrum uti ibidem (g) hanc similitudinem cum libidine hominum habere asseruimus, ut libido fere rationis imperium excutiat, ita id, *quod magnopere rationi adversatur, non poterit societatis rationalis esse finis primarius*.

69. Qua-

(c) §. 21. seqq. (d) *Non pro fine per accidens, ut dicemus de mutuo adjutorio.* (e) §. 28. seqq. (f) §. 33. 34. (g) vide §. 33.

69. Quapropter & communiter non solum latino, sed & aliorum populorum idiomate, vel eminentiores concubitus mere libidinosi, vel in genere omnes, *bestialitatis* nomine audiunt.

70. Denique in quæstionibus juris naturalis definiendis non respiciendum est primario ad secundarias & accidentales essentiarum inter hominem & bestias differentias, sed ad *primariam*, quæ consistit in *ratione*, ratio in *socialitate*, socialitas in *tranquillitate*, hæc in *præceptis* generalibus hactenus expositis.

71. Quæ omnia cum colliment *in utilitate communi humani generis*, secundum quam utilitates singulorum erunt ordinandæ, simul necessario sequetur, *sobolis generationem matrimonii principalem* esse finem, *libidinis extinctionem secundarium*.

72. Nam *illa* generi humano prodesse studet, *hæc* singulis seorsim.

73. Cui & hoc adde, quod *generatio sobolis simul extinguat libidinem*, non vice versa *omnis libidinis extinctio generet*. Igitur ille actus magis naturalis erit, quam hic, cum in eo & communis & singulorum utilitas sit conjuncta.

74. Præter hos duos conjugii fines communi eruditorum consensu, additur *tertius*, *mutuum* nempe *adjutorium*, quod ut rectius intelliges, notandum, societatem nuptialem vel considerari *in se*, absque respectu ad alias societates, vel *in ordine ad familiam*, cujus pars est.

75. *Priori* modo duobus istis finibus absolvitur. *Posteriori* intendit simul mutuum adjutorium in familia.

76. Sed hic iterum *mutuum* istud *adjutorium* distinguere posses in *ordinarium*, quod semper in familia societatis nuptialis proprium est, & *extraordinarium* seu subsidiarium, quod supplet defectum alterius societatis.

77. *Ordinarium* illud voco, dum uxor adjutorium præbet marito in educanda sobole, regendis servis, acquirendis vel conservandis bonis.

78. *Extraordinarium* est, si paupertate v. g. laboret paterfamilias, ut servos & ancillas alere non possit, tum enim ob defectum *societatis herilis* necesse erit, ut maritus servi vices gerat, uxor ancillæ.

79. Puto autem ex dictis apparere, *utrumque* hoc mutuum adjutorium inter *secundarios* conjugii fines esse numerandum, *prius*, quod afficiat matrimonium in relatione ad extra, *posterius*, quod præsupponat defectum.

80. Hoc tamen jam velut obiter notes, per *mutuum adjutorium* communiter a scriptoribus indicari aliquid a prioribus finibus duobus distinctum.

81. Cum igitur ſocietates humanæ ſpecificentur a finibus primariis, & vero hactenus demonſtratum ſit, generationem ſobolis eſſe finem primarium ſocietatis nuptialis, inde facile ſequens axioma conficitur: **Societatem quæ generandæ ſobolis gratia initur, (abſtrahendo a revelatione) eſſe ſocietatem nuptialem. Itemque: Non habendam eſſe eam ſocietatem pro nuptiali, quæ non intendit generationem ſobolis.**

82. Antequam itaque ad præcepta conjugibus obſervanda progrediamur, neceſſe erit, ut oſtendamus *concluſiones*, quæ per optimam conſequentiam ex iſtis duabus poſitionibus inferri poſſunt.

83. *Affirmativam* quod concernit, initio ex doctrina de ſocietatibus in genere id apertum eſt, *eſſentiam* ſocietatis nuptialis *non incipere ab adimplemento finis*, & ipſo actu conjunctionis, ſed hic valere regulam vulgatiſſimam; finem eſſe primum in intentione, ultimum in executione, adeoque *ſtatim poſt conſenſum interpoſitum de hoc fine impetrando ſubſiſtere nuptias.*

84. Atque huc pertinet aſſertio communis JCtorum: *Conſenſus, non concubitus facit nuptias*, qua tamen non ſolum id, quod modo diximus, innuitur, ſed & quod *concubitus abſque conſenſu* pro ſocietate conjugali haberi nequeat, quoniam tum videlicet non conſtat, utrum primario cum intentione procreandæ ſobolis, an ſaltem libidinis extinguendæ gratia factus fuerit, de quo mox in expoſitione poſitionis poſterioris negativæ videbimus. (h)

85. Porro quæ ſupra quoad naturam pactorum in univerſum de conſenſu notavimus, ea quoque hic in conſenſu de ſocietate nuptiali erunt repetenda, quapropter in contrahentibus debet *ſufficiens uſus rationis* adeſſe, nec minus abeſſe debet *metus* ab alterutra parte injuſte incuſſus. (i)

86. Eadem erit ratio *doli mali*, (l) ut abſtrahendo a revelatione divina & moribus gentium, non diſtinguamus, an dolus inciderit in eſſentiale conjugii, an in ea, quæ vocantur accidentalia, ut ſi perſuaſerit una pars alteri, ſe eſſe *divitem*, *nobilem*, *virginem &c.* Nam ut de iis nullum

(h) *Ad hunc & præcedentem §. vide Puf. §. 14.* (i) Puf. §. 16. (l) *Dolum ab errore ſeorſim hic non conſiderat Puſend.*

lum eſt dubium, quin nulla ſit ſocietas nuptialis, ita quoad hæc ad definitionis identitatem nos ducit regula ſupra expoſita, (m) quod nunquam dolus prodeſſe debeat lædenti, ſed quod in arbitrio læſi ſit, utrum negotium reſcindere, an ad ſupplementum læſionis alterum adigere velit.

87. Nec circa *errorem* mutamus quicquam, quatenus nempe dolo contradiſtinguitur. Diximus enim ibidem, (n) Errorem in dubio ſemper nocere debere erranti, niſi circumſtantia illa, in qua erravit, expreſſe promiſſo per modum conditionis fuerit adjecta.

88. Ex hoc inferimus: (o) *Errorem circa perſonam*, ſi *dolus* unius ex contrahentibus interveniat, quidem nullum reddere matrimonium, quale quid contingebat Jacobo, ſed ſi *hic abſit*, ſubſiſtere matrimonium, ut ſi quis v. g. Titiæ promittat nuptias, quam putet eſſe Cajam, modo non dixerit, quod velit cum ipſa tanquam cum Caja contrahere.

89. Deinde *errorem circa virginitatem*, ſi ſponſus de ea in promiſſo non injiciat ſermonem, mero jure naturali non præjudicare conjugio. (p)

90. Aliud, ſi erratum fuerit in *ſexu* vel *generandi potentia*, quia ſic non poteſt finis conjugii obtineri, adeoque hæ duæ qualitates ſemper adhærent promiſſo per modum conditionis.

91. Quod ſi circa *pulchritudinem, nobilitatem, divitias &c.* erratum fuerit, ſi quis non expreſſe v. g. de certa dote convenit, ſed tacita duntaxat ſpe ſponſæ ſuæ opes non inveſtigatas devoravit, non licebit ei diſſolvere nuptias, vel earum rite pactarum conſummationem detrectare.

92. Si vero *per modum conditionis* & has qualitates quis pacto matrimoniali inſeruerit, jure naturali nihil obſtabit, quo minus errore deprehenſo retractari poſſit ſocietas inita, ut ſi dixerit; *repudiabo te*, ſi tantum dotis mihi non attuleris.

93. Ita ſi quis promiſſo hanc clauſulam expreſſe addiderit, ea lege ſibi aliquam *fore uxorem*, ſi nobilis ſit genere, ſi tantum dotis attulerit, utique non prius ad matrimonium conſummandum tenebitur, quam illa conditio appareat.

94. Quin & ſi quis neglecta inquiſitione in conditionis iſtius exiſtentiam, matrimonium conſummaverit, non videbitur tacite iſti conditioni renunciaſſe; adeoque ſi, quæ ſperabantur, deinceps non repræſententur, partem ſufficientem divortio præberi cauſam. (q)

 95 Ne-

(m) Vide lib. 2. cap. 7. §. 49. ſeqq. (n) d. c. 7. lib. 2. §. 40. ſeq (o) *Dn. Puſend.* §. 26. *indiſtincte errorem circa perſonam dicit vitiare matrimonium.* (p) *Videtur diſſentire Puſend.* d. §. 26. (q) *Diſſentit. Dn. Puſend.* d. §. 26.

95. Neque enim regulalariter *renunciationes* tanquam odiosæ ita facile præsumuntur, neque inter pares *negligentia* poterit aliquem jure alias competente privare, præprimis si eadem *dolo* alterius fuerit elicita, qui hic fere abesse non poterit, si conditiones istæ pacto fuerint additæ.

96. Neque obstabit etiam, in dato casu non ita fuisse contractum; *repudiabo te*, si tantum dotis non attuleris; sed ita: *non ducam te*. (r) Nam & hoc ultimum sufficiet, quia & hoc modo deficiet consensus, si illa tantum dotis non attulerit.

97. Atqui, inquis, *consummavit tamen matrimonium*, dum concubuit. Fuit, inquam, non vera consummatio, quia modo notavimus, concubitum absque consensu non facere nuptias. (s)

98. Porro cum *pacta*, quibus societatem aliquam inimus, nullam aliam *essentiam* ex natura rei habeant, quam *quæ dependet a fine societatis* utpote hujus essentiam absolvente, constabit, si inter homines in naturali æqualitate & libertate constitutos matrimonium ineatur, contingere posse, *non minus fœmina* (t) *quam mas sibi peculiariter sobolem cupiat quærere*, in quam ipsa jus obtineat. Cui fini necessarium est, ut pactum inter marem & fœminam ineatur *de præbendo invicem corpore*.

99. Hoc pactum itaque si simplex tantum fuerit, solam *procreationem* respiciens, & non conjunctam habeat conventionem circa *continuam cohabitationem*, neque uni in alterum *imperium* conferet, & neutri in alterum quicquam juris erit, præterquam ad præbendum corpus procreandæ sobolis gratia.

100. Ex quo seqitur, mero jure naturæ *ad essentiam conjugalis pacti* non requiri, ut ante omnia *fidem det viro fœmina, quod nemini præterquam ipsi, corporis sui usuram velit concedere*. (u)

101. Nam etsi afferre velis, conditionem humanæ naturæ exactius examinanti videri, utriusque *sexus indoli* magis congruere, ut pactum connubiale *a viro incipiat*, adeoque vir quærat uxorem, non uxor virum; ex quo pateat, *virum sibi quærere sobolem propriam*, non suppositiam aut adulterinam; vereor tamen, ut quæ de *initio pacti conjugalis* a maribus faciendo adducta sunt, ex *natura sexus* demonstrari queant, & non potius moribus gentium, educationi fœminarum, aut aliæ causæ ex revelatione hauriendæ sint adscribenda.

102. Ne-

(r) *Quam objectionem urget Dn. Pufend.* d. l. (s) vide modo §. 84. & Puf. ipsum §. 14. (t) *Quoad hunc & seq. §.* conf. Puf. §. 9. *ubi exempla de Thalestri, Regina Saba, & Amazonibus.* (u) Dissent. Puf. §. 10. *cujus objectionem recenseo §. seq.*

102. Neque istud *ad essentiam pacti* connubialis naturaliter requiri arbitror, *ut uxor viro continuam cohabitationem* promittat, eidemque domicilii constitutionem liberam relinquat; adeoque non possit *uxor invito marito peregere abire aut secubare.* (x)

103. Nam sicut hæc assertio aliquatenus a priori hypothesi dependet, ac si naturaliter maritus uxorem in suam adsciverit familiam, non vice versa, cujus ille utique caput & director existat; ita præter ea, quæ modo regessimus, maritus *non a natura familiæ caput* est, sed aliunde.

104. Itaque etsi non diffiteamur, a *decoro ordine* multum abhorrere vitam vagam ac desultoriam, incerto lare, nulla fortunarum sede; tum communis sobolis educationem commodissime institui posse conjunctis utriusque parentis operis, ac præterea cohabitationem continuam plurimum continere jucunditatis inter conjuges bene compositos; tamen hæc omnia saltem ostendunt *perfectius esse pactum*, ubi hæc promittuntur, præ altero simplici, simplex istud naturæ adversum esse non ostendunt; ac præterea rationes has vir non solum adversus uxorem urgere poterit, sed & sibi easdem dictas esse arbitrabitur.

105. Denique mero jure naturæ ex principali pacto matrimonii perfecti non resultat *imperium proprie dictum in uxorem*, (y) etiamsi concederemus, uxorem a natura obligari ad fidem marito dandam de corporis usu alii non concedendo, & continua cohabitatione.

106. Nam non statim imperio alterius est subjectus, qui incerto actuum genere ipsius voluntatem sequi tenetur. Inde, utut in negotiis matrimonio peculiaribus uxor ad voluntatem mariti se componere teneretur, non tamen statim quoad alias quoque actiones imperium huic in illam necessario competeret.

107. Deinde *matrimonii finis* non, uti civitatum, est defensio & securitas hominum, quæ sine imperio non poterunt obtineri, neque adeo civitates sine imperio intelligi, sed propagatio generis humani, quæ solo pacto & amicitia *citra imperium* contineri posse videtur.

108. Id tamen, si ad præcedentia ista duo uxorem obligari a natura statuamus, sequetur, pactum conjugale naturam *fœderis inæqualis* æmulari, in quo uxor marito observantiam maxime, hic illi protectionem debeat.

109. At cum & illa rejecerimus, consequens est, ut asseramus etiam, *istam inæqualitatem* non a natura provenire, sed, abstrahendo a revelatione, dependere a libera paciscentium voluntate.

110. Ne-

(x) Dissent. Pufend. §. 10. *ob rationes, ad quas respondeo* §. 104. Consent Pufend. §. 11.

110. Neque licebit ad *naturalem prærogativam sexus* hic provocare. (z) Nam etsi & hæc foret; produceret saltem majorem aptitudinem in marito ad recipiendam observantiam, obligationem in fœmina, ut marito per pactum observantiam promitteret, non operaretur. (a) Jam autem valde vereor, ne communiter philosophi, qui sexui masculino prærogativam naturalem attribuunt, vel laboraverint ignorantia historiæ sacræ de lapsu primorum parentum, vel iterum educationem communiter a gentibus receptam, quæ genuina causa imperfectionum est in sexu muliebri, confuderint cum natura sexus.

111. Ergo media via hic incedentes, non putamus tamen jure naturali quicquam obstare, quo minus uxor etiam *per pactum* proprie dictum *imperium* mariti subeat.

112. Nam istud argumentum, (b) *quod uxor non habeat potestatem maritalem*, ergo per pactum etiam non possit eandem in maritum transferre, jam sæpius ab aliis est excussum.

113. Scilicet vulgatus canon: *Quod quis non habet, in aliam transferre nequid;* valet tantummodo in juribus, quæ terminantur *in rebus*. (c) Nam si de iis, quæ *in personis* terminantur, quale est imperium, eundem velis intelligere, infinitæ dari possent instantiæ. (d)

114. Si igitur maritus a natura non habet imperium in personam uxoris, multo minus quicquam potestatis *in bona uxoris ipsi* a natura competet, sed itidem hoc punctum ex conjugum conventione aut legibus positivis dependebit.

115. Porro nec minus acriter disceptatur hæc quæstio, an jure naturæ matrimonium sit *societas solubilis?* ubi duo momenta videntur secernenda esse, (e) initio an lex naturæ dictitet, *ad essentiam societatis nuptialis* pertinere, ut eam contrahentes pactum ineant, quod velint in illa *ad dies vitæ* permanere? deinde, annon posito, quod ejusmodi pactum inivérint, possint justæ quædam existere causæ, quarum intuitu, non obstante isto pacto, una pars possit ab altera *invita facere divortium.* 116.

(z) *Quod facit* Dn. Puf. d. §. 11. (a) *Exemplo ejus, qui aptus est ad officium tutelæ gerendum. Aptitudo enim tantum jus imperfectum parit.* (b) *Quod urget Hornius ap. Puf. §. 12. ubi & eidem respondet, quamvis paulo aliter ac nos.* (c) *Neque tamen & hic in omnibus. Ita res propria nemini, & tamen jus servitutis per consensum meum in alium transfero. Valet ergo potissimum in translatione dominii.* (d) *De omni jure ad petendum factum. Nemo enim a se ipso potest factum petere. Ita consensus sponsæ, patris, sacerdotis dant jus concumbendi cum sponsa, quod non habent sponsa, pater, sacerdos. Ita singuli non habent harmoniam, & tamen ex collatione vocum ea oritur.* (e) *Quæ non ita expresse secernit Dn. Puf.* §. 10.

116. *Prius* quod attinet, id equidem moribus communibus omnium gentium receptum est, ut *momentanea* quasi *cohabitatio* unius saltem conjunctionis causa facta pro matrimonio nusquam fuerit habita, videlicet, quod, & si etiam in ista unica conjunctione congredientes procreationem sobolis intenderint, certi tamen esse nequeant, an finem conjugii unica ista corporum communicatione obtinuerint, sed hæres longius aliquod temporis spatium, & sæpius frequentatam conjunctionem desideret.

117. Cui accedit, quod in genere, quamcunque societatem respicias, ea vix societatis nomen mereatur, si saltem ob consortium momentaneum facta sit, unde forte & Ulpianus dubitavit, an contractum societatis admitteret inter eos, qui communi consensu rem emerunt, ut statim eandem dividerent. (f)

118. Non tamen exinde opus est, ut in alterum dilabamur extremum. Haud quicquam enim ita procedit illatio, societas conjugalis non potest esse momentanea, ergo debet esse perpetua; sed potius mero jure naturali societatis conjugalis nomine non indigna erit illa societas, ubi paciscentes *post conceptam sobolem recedunt iterum,* obtinuerunt enim societatis finem.

119. Neque enim putandum est; legem naturalem homines obligare, *ut in infinitum procreent sobolem.* Nam si certis casibus, quos supra enumeravimus, licite facit, qui plane hanc societatem non init, poterunt quoque casus existere, quo quis legi naturæ satisfecit, si unicam prolem generavit, adeoque etiam pro societate nuptiali habenda erit, quæ in hunc saltem finem initur.

120. Deinde, etsi quis indistincte obligaretur ad multiplicationem generationis, non tamen lex naturæ dictitat eam esse præcise cum uno individuo iterandam; ergo posset hoc non obstante vir aut mulier post finem illum primum intentum novas nuptias cum alia persona inire.

121. Quod si igitur liceret a societate tam cito recedere, multo magis pro societate nuptiali habenda esset *cohabitatio viri & uxoris continuata, donec proles edita sit*, & adhuc magis, *donec eadem sit educata*, omnium tamen maxime, *si ad dies vitæ matrimonium ineatur.*

122. Ergo different quidem ex ratione naturali istæ societates, variis modis initæ, *gradibus perfectionis*, neutra tamen habenda esset pro irrationabili.

123. Quo

(f) l. 31. ff. pro socio.

123. Quo præsuppoſito vel vir & uxor initio ſocietatis initæ *determinaſſent tempus*, quam diu in eadem permanere velint, vel non determinaſſent.

124. Hoc ſi factum fuiſſet, nullam ſufficientem rationem obſtare video, cur non licere debuiſſet uni conjugum ex mera ratione naturali, *fine conjugii vel ſemel obtento*, etiam *ab invito* altero recedere. (g)

125. Nam etſi objicias; id habere quodvis pactum, ut una pars *ab eodem non poſſit diſcedere*, niſi alterius conſenſu aut pacto ab altera parte violato; ergo hoc utique juri naturali repugnare, ſi unus conjugum ab altero invito diſcedat, ubi ab hoc nullum caput pacti matrimonialis fuerit violatum, tantum ut meliorem ſibi conditionem paret, aut quia ſic placet; reſponderem tamen, objectionem iſtam a diverſis inferre, cum conjux in caſu, prout a nobis formatus eſt ab altero invito diſcedens, non recedat a pacto ſuo, ſed recedat ſaltem a ſocietate, ad quam perpetuo continuandam nunquam ſe obligavit.

126. Quod ſi forte contingat, ut per illam ſocietatis renunciationem alteri conjugi damnum inferatur, præceptum quidem de non lædendis aliis obſtringeret renunciantem, ut alteram partem indemnem præſtet, ad omittendam renunciationem tamen non obligaret.

127. Ulterius, quamvis in matrimonio utrique conjugum in alterius corpus jus fuerit quæſitum, nemini vero invito jus ſuum auferri debeat, in quæſtione tamen hoc loco verſatur, an jus iſtud fuerit perpetuum, an temporarium vel revocabile?

128. Denique ſi afferres, ne quidem conſenſu mutuo matrimonia diſſolvenda eſſe citra graviſſimam aliquam cauſam, quoniam id indecens & noxium ſit, cum ſc. per ejusmodi divortiorum licentiam non poſſint non & familiæ & publicus civitatum decor graviſſime convelli, regerem, nos jam ſollicitos eſſe de juſto, non de decoro.

129. Item nos jam occupari in expoſitione ſocietatis nuptialis, abſtrahendo a ſtatu civili, adeoque intereſſe civitatis, ad quod reſpiciendum eſt in legibus civilibus, non miſcendum cum fine ſocietatis nuptialis, de quo nunc agimus. (h)

130. Eadem porro dicenda eſſe ad intereſſe familiæ, quæ etiam eſt ſocietas ſeparata a conjugio, ad quam directe non pertinet finis conjugii prima-

(g) *Exempla Gentium hæc ita obſervantium vide apud Pufend.* §. 10. p. m. 784. *ubi & illas rationes profert, ad quas reſpondemus* §§. 4. ſequentibus. (h) *Quæ duo diſtinxit ipſe Dn. Puf.* §. 11. *vide quæ ex eo adduximus ſupra* §. 107.

primarius, (i) quanquam necdum evidens sit, in quo familiæ decor per istud divortium, quod bona gratia fit, detrimentum capiat.

131. Nunc de *posteriori* membro videndum, si videlicet vir ad dies vitæ se fœminæ, ac hæc ipsi obligasset, aut alio modo determinatio temporis facta fuerit, annon ab hoc pacto exjustis caussis una pars postea recedere potuisset. Ubi quidem mero jure naturali (l) alter conjugum vinculo pacti haud dubie liberaretur propter *malitiosam* alterius *desertionem*, ut & pertinacem atque ultroneam *debiti conjugalis denegationem*, quoniam ad finem conjugii obtinendum necessaria est corporum præbitio, & hoc omnibus aliis pactis inter pares commune est, ut ibi illorum capita saltem primaria ab altero fuerint violata, pars læsa nanciscatur facultatem ab iisdem discedendi.

132. Eadem ratio suadet, ut, si vir cum fœmina convenerit, (m) ut ipsi prolem tollat, non adulterinam, item ut & extra procreationem sobolis &, nave jam onerata, vectores non admittat, pro justa causa divortii habeatur, si uxor *alteri ultro & non coacte corporis sui copiam* faciat.

133. Cæterum cum in omnibus societatibus personæ eadem ineuntes pacta ad societatis finem dirigant, inerit quoque pactis jure naturali exceptio tacita, *si finis obtineri non possit;* inde putarem, abstrahendo a lege positiva, etiam *infœcunditatem* aut sterilitatem alterutrius, qui alias ad copulam idoneus est, sufficere ad *divortium*. (n)

134 Nam etsi fœcunditatem præstare penes hominem non sit, ex eo tamen sequitur saltem, quod sterili nulla culpa sit imputanda, sed infœcunditas pro casu haberi debeat. At casum regulariter is sentire debet, quem proxime afficit; neque adeo posset postulare conjux sterilis, ut alter consecutione finis, quem frusta in illa societate quærit, defraudetur, nec aliunde eum ipsi invenire liceat.

135. Quod si ulterius, (o) ut naturaliter fieri solet, cum proceatione sobolis, personæ matrimonium ineuntes, stipulentur familiarem & amicam conversationem, jure naturali propter *intolerabiles mores sævamve tractationem*, liceret vinculum conjugale plane abrumpere, neque necesse esset, cohabitione continua & familiari cessante, propagationem sobolis continuare.

 136. Etsi

(i) *Conf. quæ supra de mutuo adjutorio diximus.* (l) Puf. §. 21. (m) *Nam modo demonstravimus* §. 98. seq. *a natura rei has conditiones pacto non inesse.* (n) Dissent. Dn. Puf. d. §. 21. *ad cujus rationem respondeo* in §. seq. (o) Puf. *quamvis paulo aliter* §. 22. *quem & confer* ad §§. *duos seqq.*

136. Etsi enim in genere, si pactum ineatur pluribus capitibus constans, eidem clausula addi possit, ut, licet ab uno fuerit discessum; in cæteris explendis pergatur, adeoque licet uxor ad cohabitationem continuam importunis moribus se reddiderit ineptam, præstationem ejus debiti, quod ad prolem procreandam pertinet, continuare possit; tamen quia non est probabile, ad hoc debitum se sat commodum præbituram, cujus conversatio fuit intolerabilis, aut aliquem non penitus aversaturum corpus, in quo tam tetricus hospes stabulatur, cum vix quispiam optet prolem tollere ex ea, quam odit, inde in ejusmodi pactis ubi simul de præbendo corpore & familiari conversatione conventum est, hæc duo ita mutuo velut implicita judicari debent, ut cum uno quoque alterum simul abrumpi videatur.

137. Inde Juri naturali repugnat ob mores intolerabiles & nimiam sævitatem conjuges separare *a consortio mensæ thorique*, salvo tamen vinculo matrimonii, quo de alia conditione sibi prospicere prohibeantur; nisi forte ad tempus & in vicem castigationis ea separatio sit injuncta frangendæ pertinaciæ, & ut penitus exploretur, an aliqua morum emendandorum spes sit.

138. Venio ad alteram positionem, eamque negativam, quam supra (p) ex doctrina de fine societatis nuptialis formavimus: *eam conjunctionem corporum, quæ non fit propagandæ sobolis gratia, haud esse pro societate conjugali venditandam.*

139. Cæterum cum conjunctionis ejusmodi nullus alius possit esse finis, quam expletio libidinis, ut ex supra (q) deductis constat, inde jam ad difficillimam quæstionem prolapsi *de moralitate libidinis* ex dictamine rationis abstrahendo a revelatione divina deducendæ operam dabimus, ut nos breviter, succincte tamen expediamus.

140. Itaque per *libidinem* intelligimus desiderium primario delectationem percipiendi ex actu venereo.

141. Quæ adeo erit *duplex*, vel ut plane *non intendatur* sobolis generatio, vel ut ea *intendatur* quidem, sed *per accidens*.

142. Unde melioris distinctionis gratia actum illum, qui libidinem *prioris* generis intendit, vocabimus *scortationem*, (voce hic late accepta, ut sodomiam, stuprum, & fornicationem aliasque species sub se comprehendat, (r) qui *posteriorem* pro facto habet, appellabitur *concubinatus*. De *scortatione* vero faciemus initium.

143. At-

(p) §. 64. (q) §. 21. seq. (r) *Ita usurpat etiam hanc vocem Lambertus Velthuysius de principiis justi decori, & peculiari tractatu de scortatione.*

143. Atque hic pro ejus turpitudine demonstranda non sufficit, si diximus, eam non dirigi ad finem conjugii primarium; non tam ex ratione ea, quod jam supra ostenderimus, extinctionem libidinis etiam esse finem conjugii, quamvis secundarium, quam quod illa ratio saltem inferat, *scortationem non esse conjugium*; non vero inde concludi possit, omnem actum vel omnem societatem, quæ non est conjugium, esse societatem inhonestam.

144. Porro id quidem non erit diffitendum, si in universum reciperetur, (s) ut omnes sibi membra generationi destinata SOLI libidini exercendæ data crederent, eique usui UNICE applicarent, decorum inter homines & tranquillam societatem subsistere non posse; sed an hæc ratio sufficiens sit ad probandum, jure naturali eas *libidines in universum* prohiberi, plures rationes sunt, quæ id tuo affirmari posse mihi quidem dissuadere videntur.

145. Nam ratio prioris assertionis, haud dubie in eo fundatur, quod si SOLI extinctioni libidini UNICE vacarent homines, peccaretur contra præceptum superius traditum, quod inculcat, ineundum esse conjugium; at hoc periculum non est timendum, si *quandoque* saltem quis libidinem suam expleat.

146. Deinde jam supra notavimus, esse illud præceptum indeterminatum & generale, quod non *perpetuam & continuam* obligationem intendat, sed cujus effectus nonnunquam cessent.

147. Ulterius idem præceptum deduximus ex fonte de exhibendis officiis humanitatis, quæ si in universum cessarent, turbaretur quidem tranquillitas humana, non autem, si remittatur earum præstatio ad tempus.

148. Igitur sive res *licitas*, sive *præceptas* jure naturali consideres, videtur istud axioma: *Quicquid turbat societatem humanam, si ei soli & unice homines incumbant, id in universum est prohibitum*; multas pati instantias. (t)

149. Ita v. g. aliquam ex cibo & potu capere jucunditatem, lucrum aliquod per mercaturam acquirere, ludere &c. rebus indifferentibus facile annumerabuntur, etsi societas humana haud dubie damnum pateretur, si illis rebus solis & unice homines darent operam.

(s) *Qua ratione utitur Pufend. §. 4. p. 753.* (t) *Adducit quidem Puf.* in N. Edit. p. 835. *sententiam Cumberlandi, sed ea huc non pertinet, quia non continet istud UNICE & SOLI. Deinde Cumberlandi propositio est affirmativa, Dn. Pufendorfii negativa.*

150. Ita defensor libidinis, facile spicula adversus nos ipsos retorquens, procreationem sobolis, quam præceptam tamen esse demonstravimus, eodem argumento ut turpem impugnare posset, quia profecto nimium quantum turbaretur tranquillitas humani generis, si nihil aliud agerent homines, quam ut genus suum propagarent.

151. Neque magis dubitationem omnem tollunt, quæ communiter pro demonstranda injustitia flagitiosæ illius fœditatis, qua quidam in *brutorum* corpora aut *parem in sexum* feruntur, solent afferri. Summa eo redit: Reliquas libidinis species minori gradu esse peccaminosas, quoniam membra ibidem adhibeantur *præter finem* a natura destinatum, at hoc crimen nefandum omnem excedere turpitudinis notam, quia in eo applicentur membra *contra naturam*. (u)

152. Nam etsi ut plurimum de hujus rationis veritate non inquiramus, quoniam videlicet de conclusionis assertione sumus convicti, revera tamen erudito homini multum interest, ut veram assertionem non deducat ex falsis præmissis, tum ne ipse a regia veritatis inquirendæ via in devia seduci se patiatur, atque sic admisso uno absurdo involvatur pluribus, tum ne ab hominibus impiis, quaslibet veritates hodie oppugnare paratis, ad eas angustias redigatur, ut, si præconceptam opinionem dimittere nolit, quod tunc quidem non adeo decorum foret, cogatur in quibuscunque distinctionibus revera nihil significantibus & apud eruditos, qui neutrarum sunt partium, prostituentibus ipsum, (x) miserum ignorantiæ suæ effugium quærere.

153. Igitur inquirendum, *an usus membrorum contra vel præter naturam semper peccatum sit*, & tale quidem, quale nefandum istud esse perhibetur? (y) *Os* & *stomachus*, *gula* & *œsophagus* facta sunt ad hominem nutriendum, & nos docent & ducunt ad sumenda alimenta per eos, & ad ea deglutienda & demittenda in stomachum: Sed an ideo tantum nefas est hominem nutrire per clysteres, quemadmodum medici quidam in magnis morbis talem clysterum usum commendant? Aut an peccatum contra naturam esset, infusione lactis in venas hominum nutrire & recreare, quia natura alia nutritionis & sanguificationis organa fabricavit.

154. Fa-

(u) *Conf. Pufend.* §. 4. initio, *ubi exempla Gentium, quæ hoc crimen admiserunt.* (x) *Quales sunt pleræque in controversia de prohibitione polygamiæ a nostratibus adhibitæ, & propterea acriter exagitatæ a Theophilo Alethæo in Polygamia Triumphatrice.* (y) *Quæ sequuntur* usque ad §. 158. *desumta sunt ex Velthuysio* de scortatione p. 197. 199.

154. Fabrica humani corporis talis eſt, ut cibus per os ſumtus & in ſtomachum demiſſus per *alvum* externatur. Eſtne tantum crimen deſtinato vomitu illum rejicere per os?

155. *Lingua* homini data ad exprimendos animi ſenſus, *manus* ad machinationes & artes. At itaque is peccatum contra naturam committit, qui manibus vice linguæ utitur ad ſua cogitata proxima declaranda?

156. Quamvis vero aliqui, ut has objectiones evitent, reſpondere ſoleant, exempla hæc ab inſtituto eſſe aliena, quia *ad venerem* non pertineant, revera tamen horum reſponſio eſt obſcurior, quamdiu rationem diſparitatis claram & diſtinctam non proferunt, cur in actionibus venereis iſte canon ſaltem procedat, fallat in reliquis.

157. Quod ut faciant, ſolent provocare in genere ad *pudorem* homini inditum & *dignitatem hominis*, addentes: uſurpationem partium naturalium alienam a primo ſuo uſu, cujus in exemplis modo memoratis facta eſt mentio, non eſſe ponendam in vitio, quia in illa nihil committatur contra pudorem naturalem; neque aliquid in ea culpandum eſſe, ſi oſtendi non poſſit ea hominis dignitatem naturalem imminui. Aliam rationem eſſe delictorum venereorum, utpote quibus vel peccetur contra *pudorem*, quo referunt *pudendorum revelationem* & *inceſtum*, vel certe contra *dignitatem hominis*, quod & fieri ſtatuunt per *ſcortationis* genera & *polygamiam*.

158. Verum quemadmodum iſta quidem methodus demonſtrandi a pudore & dignitate hominis deſumta, multa mihi videtur petere concedenda, quæ ſunt in principio, & arripere multas aſſertiones pro veris, quam magis per aſſuefactionem, aut aliorum perſuaſionem imbibimus, quam ut demonſtrationis trutinam ſuſtineant, adeoque ſi erudita analyſi in ejusdem hypotheſes inquiras, non adeo firmo eædem nitantur fundamento; ita forte facile oſtendi poſſet, ſaltem ad hominem diſputando, vomitum per eos factum & contra pudorem naturalem eſſe & dignitati hominis repugnare.

159. Itaque vulgatæ rationes, quæ ſcortationi objiciuntur, vereor ut Gentilium Terentiana ſententia imbutum, qua non eſſe turpe adoleſcentulum ſcortari ſtatuit, convincere valeant, timendum potius, ne perſonam reſpondentis hactenus non male non ſuſtinens eo audaciæ progrediatur, ut ex reſpondente fiat opponens.

160. Quid enim, inquiet, rationi adverſaretur omnis libidinis extinctio? cum *affectum iſtum omnibus hominibus inditum* eſſe cognoſcam, (z) quo-

(z) *Conf. ſupra* §. 18.

quomodo vero inditum esse poterit ejusmodi quid, quod cum ratione, hoc est, cum essentia hominis pugnet.

161. Nec est, quod dicas (ita perget) instinctum istum tendere ad procreationem sobolis, ergo huic eundem esse subordinandum, cum ipse supra (a) concesseris, sentire homines stimulos istos acriter, etiamsi certum sit, non posse per concubitum procreationem sequi, aut ubi civilis ratio non ferat, ut conjugium ineat; cum concesseris, (b) hoc ultimo casu non obligari hominem ad ineundum matrimonium; An igitur his saltem casibus legi naturali quid adversum committit homo, si impetum non peculiarem, qui a perversa educatione oriri poterat, sed communem humano generi, & ipsos etiam homines justissimos agentem, sequatur, & voluntatem aliquam ex eo, ad quod natura ipsum fert, capiendo, Veneris œstrum reprimat.

162. Quod si urgeas, dictare rationem tamen, turpe id esse, cui adeo obsecundandum non sit, quod sæpius homines *extra se rapiat*, ut actus alios legi naturæ vetitos committant, (c) regeret effectus hos non tam affectui ipsi & inclinationi, sed pertinaciæ, quod homo istam inclinationem reprimere conatus fuerit, esse adscribendos, adeoque invertendam potius esse illationem, ac vel ideo in tempore laxandas esse habenas stimulis urgentibus, ne rationem de throno turbare queant.

163. Ita *cupido* naturalis, sic illustrabit sententiam suam, *edendi & bibendi* naturalis est, neque naturæ prohibita, at si cibum & potum non suppedites stomacho, fames inde orietur & sitis, sæpius homines eo adigens, ut æque magna, si non majora, scelera perpetraverint.

164. Ergo *tum demum*, inferet, *scortatio legi naturali adversa erit*, si per eandem quis bona corporis aut animi destruat, si contumeliam alteri aut aliam læsionem inferat, si pacta violet.

165. Quo pacto parum aberit, quin progrediatur ulterius, & quam modo pro indifferente & licita saltem venditavit, *honestatis specie* commendare audeat. Quid si enim ad officia humanitatis provocet, & *teneram proponat viriginem*, ex defectu concubitus graviter ægrotantem & *vitæ periculum* subeuntem? Quid si ad utilitatem reipublicæ provocet, *cujus intersit lupanaria erigi*, ut matronarum ac viriginum honestarum pudicitia paucioribus insidiis foret obnoxia. (d)

166. Addet denique per modum corollarii quæstionem; an putemus, *concubitum mariti cum gravida esse peccatum rationi adversum?* petetque, ut ex ratione ipsi demonstremus, cur hic actus, etsi pro fine habeat solum

(a) d. §. 28. (b) §. 35. seq. (c) Conf. §. 35. (d) Conf. Pufend. §. 4. in fine.

ſolum extinctionem libidinis, mediis adſcribi mereatur, neque id tamen extendi debeat ad actus alios ſimiles.

167. Hic profecto ſentiant alii quod velint, & Philoſophi nomine me judicent indignum, cogor fateri, rationem meam, omnibus licet diſputandi regulis, omnibus ratiocinandi principiis ſuffultam, ſuccumbere, & neſcire quomodo ex hoc labyrintho ſe expedire queat, niſi filum Ariadneum ipſi ſuppeditet Jurisprudentia Chriſtiana.

168. Unde facile jam prævidere poteris, quæ de *concubinatu* (e) ex legibus naturæ dicenda reſtent. Denotat is regulariter conſortium viri & mulieris continuatum libidinis explendi gratia, ita tamen, ut generatio ſobolis non excludatur, quod adeo a matrimonio ſtricte ſumto maximam partem duratione differt, quod hoc ſit perpetuum, illud quandocunque contrahentibus placuerit, diſſolubile, & quod in concubinatu præſumptio ſit, eum principaliter propter ſtupri conſuetudinem contrahi, in matrimonio contra ſit præſumptio, id principaliter iniri ſobolis generandæ gratia, etſi revera ſæpius conjuges primario intendant expletionem libidinis.

169. Quod itaque *diſſolubilitatem concubinatus* concernit, cum ſupra (f) dixerimus, lege naturæ ad matrimonium individuam vitæ conſuetudinem non requiri, patet, etiam hac parte in concubinatu vitium ex rationis dictamine demonſtrari non poſſe.

170. At quod *intentionem primariam libidinis explendæ attinet*, peccabitur utique a concubinariis, quod ductum naturæ ejusque fundatoris invertant, & cum conjunctionem ſuam ad procreandam pariter ſobolem & extinguendam libidinem dirigant, illam tamen ſecundario ſaltem & per accidens deſiderent, cum tamen ſciant ex ductu rationis, eam eſſe finem matrimonii primarium.

171. Cæterum cum hic magis peccetur intentione quam actu exteriori, inde ſimul patet, quod abſtrahendo a revelatione, hoc delictum magis violet præceptum primum Jurisprudentiæ divinæ in genere, & *officium hominis erga Deum,* quam ut pertineat *ad Jurisprudentiam naturalem* ſtricte dictam, actiones externas hominis erga hominem potiſſimum reſpicientem. (g)

172. Solet & *concubinatus* nomen aliquando uſurpari pro matrimonio ſecundario, (h) in quo vel uxori vel liberis non tanta relinquuntur bona, aut

(e) Conf. ſupra §. 142. Puf. §. 36. (f) §. 115. ſeq. (g) *Adde elegantem locum Auguſtini* in diſq. de crim. bigam. §. 34. (h) Puf. d. §. 36.

aut tam abundantia alimenta suppeditantur, quanta alias ipsorum conditio vel dignitas requisivisset, quam legi naturali non esse adversam, non nisi ab hujus disciplinæ imperitis dubitari potest.

173. De fine conjugii hactenus plus satis diximus. Sed cum in qualibet societate præter finem etiam *personæ* considerationem mereantur, restat, ut de his quoque dispiciamus, ita tamen, ut & hic utroque oculo ad finem conjugii adhuc respiciamus, quia commune dicterium Philosophorum est, secundum finem dirigendam esse societatum materiam; ita enim personas appellant.

174. Adeoque Thesis primaria hic erit: EÆ PERSONÆ SOCIETATEM CONJUGALEM CONTRAHANT, PER QUAS GENERATIO SOBOLIS OBTINERI POTEST. Fluit ea exinde, quod hæc sit finis principalis nuptiarum, in capite vero præcedenti (i) jam adstruxerimus, ab hoc fine in societatibus personarum electionem dependere.

175. Ergo requiruntur *mas* & *fœmina*, non *masculus* & *masculus*, neque *fœmina* & *fœmina*, nam hæ quidem generare sobolem nequeunt.

176. Nisi forte statuere velis, fœminas per fortem imaginationem concipere posse, aut absque semine maris, quorum utrumque absurdum est.

177. Porro necesse est, ut fœminæ pariter & mas *habilitate generandi* polleant. (l) Unde excluduntur *infantes*, qui nondum ad annos pubertatis pervenerunt.

178. Neque conjugium est cum *Eunucho*, cui nempe vel membrum generationi destinatum plane est ademtum, vel quem vasa seminaria deficiunt, quorum illud apud populos Orientales, hoc apud Europæos magis receptum est.

179. Neque cum *arcta*, quæ scilicet tali corporis vitio laborat, ut congressum maritalem, ob nimiam angustiam, plane non admittat.

180. Ac de hac quidem ut & Eunuchis orientalibus nullum est dubium, quoniam neque ad generationem, neque ad libidinis expletionem apti sunt.

181. At de *Eunuchis Europæis* sæpius acriter disceptatum fuit, (m) quoniam hi, etsi ad prolis generationem sint inepti, tales tamen plerumque sunt, ut custodia gynæcei ipsis commendari tuto non possit, strenui videlicet scortatores & pseudo adulteri.

182. Mihi

(i) cap. 1. §. 72. (l) Pos. §. 25. (m) *Vide responsa varia in hac materia de conjugio Eunuchi, collecta ab Hieronymo quodam Delphino.*

182. Mihi secundum ductum præcedentium id quidem demonstratum esse videtur, conjunctionem eorum cum fœminis neque ex dictamine solius rationis *pro matrimonio* esse habendam, ob deficientiam finis primarii.

183. Quod vero in contrarium a quibusdam affertur, sufficere eosdem *ad libidinis extinctionem*, initio a multis in dubium vocatur, prætendentibus, siccis ejusmodi congressibus libidinem excitari magis quam extingui, quamvis mihi quidem contrarium videatur verius.

184. Demus ergo dissentientibus, hæc ita esse, an unicum societatis exemplum afferre poterunt, quæ aperte deficiente fine primario a secundario denominationem admiserit.

185. Et mirandum profecto, quod scortationem aut stuprum iidem non habeant pro matrimonio, quoniam & hic libido expletur.

186. Magis ridiculum est, quod ad *mutuum adjutorium* provocent, in gubernatione puta familiæ & cura corporis; quasi matrimonium foret, si mas cum masculo, aut fœmina cum fœmina hujus rei gratia inierint societatem.

187. Alia quæstio est, *an jure naturali societas Eunuchi cum fœmina ideo, quod nuptialis esse non potest, plane non sit toleranda.* Ubi repetenda erunt, quæ modo de libidine disseruimus in genere, & reliqua quæstionis hujus decisio ad sequens caput erit differenda.

188. Restant *spadones, steriles, senes* itidem ac *vetulæ*, quorum conjugia cum admittant mores nostri, & de his quædam dicenda erunt, præprimis cum Patroni Eunuchorum inde sententiæ suæ nimium quantum accedere arbitrentur.

189. Nam si his, ajunt, conjugia permittuntur, etsi in universum nec ipsi propagent sobolem, etsi senes ne quidem ad libidinis extinctionem apti sint, sed solum mutuum adjutorium utcunque obtinere queant, cur Eunuchi præcludendi forent, qui præter adjutorium delectationi ex asse satisfatiunt. (n)

190. Fateor, multos exercuisse speciem hujus objectionis, præprimis cum simul viderint, communibus Gentium moribus admitti *conjugia in ultimo mortis articulo* celebrata, præprimis in legitimatione liberorum naturalium, ubi tamen similiter ob proxime instantem alterius mortem neque procreatio sobolis, neque ullus conjugii finis obtineri potest.

(n) Puf. §. 25.

191. Unde nonnulli isto responsionis medio se liberare conati sunt, (o) consensum in extremo mortis articulo declaratum, non quidem ad præsens matrimonium pertinere, quasi nunc demum incipiat esse matrimonium, sed testari saltem de affectione, quæ retro fuit, facereque præsumtionem pro matrimonio.

192. Sed quemadmodum ista quidem responsio videtur adversari communi gentium intentioni, & ex eadem illud insuper inconveniens sequeretur, eum, qui extra matrimonium liberos generavit, & postea ex accidenti Eunuchus factus fuerit, posse in ultimo mortis articulo matrimonium cum concubina celebrare liberorum legitimandorum gratia; ita nec in universum ad omnia ejusmodi matrimonia applicari eadem posset, cum multa fiant, etiam ubi nulli liberi, qui legitimentur, adsunt, etiam cum ea, cum qua quis nunquam antea consuevit.

193. Igitur ut uno ictu hæc omnia tollantur, ita breviter dicendum: Ea *spadonum, sterilium, senum, in ultimo mortis articulo hærentium* conjugia ideo tolerari, quia in his omnibus *spes est, naturaliter ab iisdem generationem sobolis obtineri posse.*

194. *Spadones* enim dicuntur, qui morbo aliquo impediuntur, ut actu non statim generare possint, multi tamen sublato isto impedimento generarunt.

195. Ita in *sterilibus* causæ sterilitatis latent absconditæ, & non desunt exempla, fœminas steriles etiam a medicis ut incurabiles derelictas sobolem edidisse.

196. Quod *senes* attinet & *vetulas*, etsi a Physicis masculis pariter & fœminis certum annorum spatium assignetur, quo generare & concipere desinant; ejus tamen determinatio ab eo, quod plerumque fieri solet, desumta est, & quotidiana docet experientia, senibus nasci sobolem.

197. Nec est, quod objicias, incertum esse, annon aliorum industria hic cooperaverit; nam præterquam, quod adversum ista valeat præsumtio, quemlibet vivere honeste, cui non demonstratum est contrarium; ita pro ipsis validas conjecturas suppeditant historiæ experientia corroboratæ, & *vetulas* parere. Quod itaque in uno sexu sperare licet, cur non & liceat sperare in altero?

198. Quanquam non sit diffitendum, melius obtineri conjugii finem per juvenes, aut personas nondum senectute laborantes, unde nec male legibus quibusdam civilibus cautum fuit, mulierem quinquagenaria & virum sexagenario majorem nuptias inire non posse. (p) 199.

(o) *Id facit Straub.* in Exercit. Justin. IV. th. 7. *ubi vide quæ disserui ibidem* in notis, & *junge quæ hic respondeo* in §§. seqq. (p) Conf. Strauch. diss. II. th. 9.

199. Denique & in iis, qui *in ultimo mortis articulo* sunt constituti, spes superest, posse omnes conjugii fines obtineri, siquidem per hunc non intelligendum est ultimum momentum, quo anima a corpore abit, sed illud spatium inter vitam & mortem, quo homines rationibus Medicorum subnixi, de salute ægroti jam desperant. Quot enim & hic referri possent, qui desperationem istam medicam evaserint?

200. Perduxit nos ordo ad illam quæstionem: an ad generationem sobolis obtinendam requirantur unus mas & una fœmina? seu; *an Polygamia sit jure naturali prohibita?*

201. Fuit ea hactenus acriter ventilata, postquam quidam homines fanatici anxie defendere conati sunt, polygamiam unius viri cum pluribus fœminis esse lege divina præceptam, magistratusque Christianos peccare graviter, si eam subditis non permittant.

202. Ubi non diffitendum, ex variis scriptoribus illos, qui ex dictamine rationis monstrum istud opinionis suffocare intenderunt, ansam dedisse, ut potius illud spiritus sumserit, & magno impetu imbecilles hos aggressores prostraverit.

203. Scilicet, sicut alibi jam ostendimus, (q) non poterit *polygamia virilis* ex lege naturali impugnari quia tantum abest, ut per eam directo turbetur *socialitas humani generis*, aut generatio sobolis impediatur; ut potius rationi sibi relictæ eadem multum facere videatur ad multiplicationem generis humani. (r)

204. Rationes vero ab aliis versus eandem adductæ, de Zelotypia, de discordiis domesticis, de odiis novercalibus in ipsa prole continuandis, & quæ sunt alia incommoda domestica, jam sæpius a multis sunt rejectæ. (s)

205. Quod si præcedenti argumento a priori desumto, rationem a posteriori adversus Christianos valituram velis superaddere, eandem optime suppeditabit *dispensatio divina*, (t) qua DEUS in veteri testamento populo Judaico, vel certe Patribus eandem permisit, quin & inter beneficia *Davidi præstita* recensuit, quod ipsi plures uxores dederit. Quis enim putaret, DEUM id inter beneficia referre, quod essentiam hominis turbat ac jure naturali prohibitum est?

206. De *muliebri polygamia*, seu unius fœminæ cum pluribus viris conjunctione, major equidem consensus est eruditorum, eam juri naturali adversari, quoniam videlicet pugnet cum 1. procreatione sobolis,

 2. mu-

(q) De crimine bigamiæ §. 24. (r) *Facit huc, quamvis teste Puf.* §. 16. 17. 18. 19. (s) Conf. Puf. d. §. 17. (t) Disput. §. 24.

2. mutuo adjutorio, 3. imperio maritali, 4. per eam sola libidinis expletio intendatur, 5. DEUS vero nunquam eandem admiserit, quæ rationes si quid valent, valebunt etiam contra *communionem uxorum*. Quare & quæ nos dicemus, ad communionem uxorum erunt extendenda.

207. Sed quid rationes istæ in recessu habeant, partim ex hactenus dictis facile occurre potest, partim de singulis alibi prolixius ostendi. (u)

208. Ex quibus non difficile erit respondere ad argumenta secundaria; (x) si polygamia muliebris aut communio uxorum admittatur, multas rixas esse orituras inter mares circa formosas fœminas; magnam imbecillitatem prægnantis fœminæ & alieni auxilii indigentiam esse futuram, neminem vero marium opem laturum esse, nisi ex se prægnantem norit, quod in ista communione fieri nequeat; tum partus educationem, quam nemo ex maribus ex identitate rationis suscepturus sit, fœminæ unice laboriosam nimis ac sumtuosam futuram, ita ut eidem vix suffectura sit; denique isto casu nullas cogitationes sat distinctas, nulla quoque patrimonia posse existere, quibus tamen sublatis magna pars commodorum, quibus vita humana sustentatur, aut exornatur, peritura sit.

209. Quod si vero nihil aliud haberemus, quod argumentis istis objicere possemus, sufficeret, eas desumtas esse fere ab incommodis domesticis, quibus alia ratione facile occurri posset, & quæ ex accedenti saltem advenirent, adeoque hic repetenda essent ea, quibus responderi solet ad incommoda polygamiæ virilis. (y)

210. Taceo, quod Stoici tradiderint, uxores apud sapientes communes esse debere, ut quilibet illi congrediatur, quæ sibi prior occurrit; fore enim sic, ut omnes patrum instar æqua caritate sobolem diligant, utque tollatur adulterii suspicio & Zelotypia; & quod Plutarchus naturali & civili rationi convenientissimum judicaverit, si aliquibus casibus communes cum aliis habentur uxores. (z)

211. Id tamen operabuntur rationes contra *Polygamiam muliebrem* adductæ, potissimum ea, quod per illam non ita bene sobolis procreatio & generis humani multiplicatio possit obtineri, ut apparet, eandem *infimum gradum licentiæ obtinere & prohibitioni propiorum esse* quam præcepto; secus atque conjugium unius cum una, aut polygamiam virilem. (a)

212. Inter has vero conjunctionis species, si in gradus licentiæ velis inquirere, & utra ex iis pro magis decora & perfecta conjugii specie habenda sit, ex ductu rationis sibi relictæ definire, valde veror, ne *polyga-* *mia*

(u) Dict. disp. §. 25. 26. Adde Pufend. §. 5. & 15. (x) Desumta ex Pufend. §. 5. (y) Conf. §. 204. (z) Puf. §. 15. p. 774. (a) Conf. supra §. 9.

mia virilis plurimos in ſuas partes tractura ſit, cum, ut dixi, finis primarius conjugii per eam magis promoveri videatur, quam per monogamiam, & quies ac tranquillitas domeſtica a populis polygamia hac utentibus ſatis bene fuerit obtenta, ac denique Zelotypia fœminarum fere proſupponat jus aliquod ex conſenſu acquiſitum, adeoque ſi acquiſitio iſta ceſſet, neceſſe ſit, ipſam valde diminui, præprimis ſi talis ſit populus, ubi non obnoxii nimis mariti uxoribus vivunt, quique educationem fœminarum ſic temperet, ut ne erecta nimis evadant illarum ingenia. (b)

213. Quo pacto tamen *monogamia* haud quaquam juri naturali adverſari putanda erit, ſed medio quaſi loco inter utramque polygamiam poſita eſſe a ratione cenſebitur, (c) vel ut exactius loquar, ſe ad præceptum habere, ut v. g. numerus quinarius ut ſeptenarius, polygamia virilis contra ut ſenarius, & muliebris ut binarius.

214. Simul vero a dictis dependet deciſio quæſtionis, *an mero jure naturæ liceat inire matrimonium cum ea, quæ jam alteri nupta eſt, aut eo, qui jam uxorem habet?* Nam ſi vir & fœmina ſibi mutuo fidem dederint de perpetua cohabitione, corpore alii non communicando, haud dubie quæſtio neganda eſt, quia alias peccaretur contra præceptum legis naturalis, quod fidem datam ſervandam eſſe vult. (d)

215. Quod ſi iſtud pactum abfuerit, aut una ex polygamiæ ſpeciebus ſit recepta, nullam poteris afferre rationem, qua, ſola ratione utentem, convincere poſſis de iſtius actionis turpitudine.

216. Igitur vides, quo reſpectu *adulterium* juri naturali repugnet; ſive enim id deſcribas cum Romanis per violationem tori conjugalis, ſive cum hodiernis JCtis per conjugalis fidei violationem, utrobique perſona conjugata notam legis naturalis, quæ pacta ſervari jubet, incurret, ibi ſola fœmina, cum maritus ſaltem apud Ramanos haberet jus tori, hic uterque, propter fidem mutuam.

217. Solutus autem & ſoluta, quæ cum conjuge alieno rem habet, adverſus innocentem peccabit, quod violet præceptum de non lædendis aliis.

218. Quin etſi alteruter ex conjugibus conſentiat, ut alter corporis ſui copiam alii faciat, quomodo velles oſtendere, tum nihilominus communicationi huic ineſſe naturalem turpitudinem? Sane quilibet juri ſuo ex pacto quæſito renunciare poterit, ni obſtet præceptum ſuperius, quod hactenus in ratione fruſtra quæſivimus.

219. Hinc

(b) Puf. §. 17. p. 776. (c) Diſſent. Puf. §. 18. (d) Puf. §. 27.

219. Hinc difficillimum foret, *lenocinii* turpitudinem vel certe multarum ejus specierum ex ea disciplina, ubi solam rationem sequimur ducem, demonstrare. (e)

220. Restat, ut videamus, an personæ, inter quas est necessitudo sanguinis vel alia huic affinis, naturaliter ad societatem conjugalem aptæ sint? *seu: an incestus quidam juri naturali adversetur?*

221. Etsi igitur apud omnes gentes (f) quibus morum aliqua est cultura, communi persuasione receptum deprehendatur, a quarundam personarum nuptiis esse abstinendum; ejus rei tamen solidam rationem, & quæ ex sociali hominis natura, uti reliqua præcepta, liquido fluat, assignare, oppido quam difficile est.

222. Nonnulli hic simpliciter ad *abhorentiam humanorum affectuum* confugiunt, quasi omnes, qui per pravam educationem aut vitiosum habitum non sunt corrupti, in ipsis sensibus deprehendant aliquid tali commixtioni repugnans, id quod claro sit indicio, eandem naturali jure prohiberi.

223. Sed his satisfecerunt jam alii. (g) Plutarchi vero ratio *de latius spargendis amicitiis* per diffusas affinitates, non tanti est ponderis, ut quod contra fiat, irritum aut illicitum censeri debeat, etsi eandem sequatur Augustinus.

224. Res omnium optime procedet, si separemus *incestus species*; est enim alius, qui committitur ratione *consanguinitatis*, alius cum personis *affinibus*; Uterque vel in *linea recta* vel in *collaterali.*

225. De eo qui inter *consanguineos lineæ rectæ* committitur, ante omnia dispiciendum. Nam consanguinitas est affinitatis præsuppositum, linea recta vero est fundamentum lineæ collateralis.

226. In illorum ergo conjugio sapientissimus Socrates nihil aliud culpandum invenit, præter *ætatis disparitatem*, unde sequatur aut sterilitas, aut male conformata soboles, quod profecto oppido quam jejunum est.

227. Alii ejusmodi conjunctionem fœditatem inde ostendere voluerunt, quod per eam diversa plane *necessitudinum vocabula confundantur.* Sed hi nescio, cur res ex vocabulis metiri voluerint, obliti vulgati axiomatis, rerum gratia inventa esse vocabula, haud quaquam res propter voces. (h)

228. Ac-

(e) *Fit enim lenocinium vel propter quæstum, vel propter honorem, vel propter famem sedandam. De quæstu dispiciendum foret, an hæc res apta nata sit, ut naturaliter recipiat commercium.* (f) Puf. §. 28. (g) Puf. d. §. 28. Conf. Grotium II. 5. 12. (h) Quoad hunc & præced. §. conf. Puf. §. 32.

228. Accedit, quod nullo jure, quantum constat, prohibitum sit conjugium filii cum novercæ matre, etsi hic filius fiat socer patris & novercæ vitricus, noverca vero privigni privigna & matris suæ socrus &c.

229. Qui vero nihil aliud hic afferunt, (i) quam, quod Jure naturali matrimonia adscendentium in infinitum sint prohibita *propter communionem sanguinis*, quæ in prioribus gradibus omnino detur, illi nodum arctant, non solvunt; obscurissimum siquidem est, quomodo communio sanguinis physica possit producere effectum moralem.

230. Restant duæ rationes, quæ plus in recessu videntur habere, *reverentiæ debitum & pudor naturalis*. Nam nec maritum, ajunt, qui superior est lege matrimonii, eam *reverentiam* posse præstare matri, quam natura exigit, nec patri filiam, quia, quanquam inferior ea sit in matrimonio, ipsum tamen matrimonium talem inducere societatem, quæ illius necessitudinis reverentiam excludat. (l)

231. Sed non desunt, quæ adversum ista reponi possunt. Si enim *reverentiam a pudore* abstrahas, non adeo videtur absurdum esse, matrem cum filio sui juris jungi, cum non repugnet, maritum uxori ob virtutem, sapientiam aut nobilitatem reverentiam exhibere; multo magis cum obsequio conjugali etiam filialem reverentiam patri marito filiam uxorem exhibere posse, ni pudor obstet. (m)

232. Ac poterit hæc assertio omnium optime declarari exemplis. Majorem utique, quam liberi parentibus, reverentiam debent *subditi imperantibus*, & hoc non obstante tamen haud quicquam juri naturali adversari videtur conjugium *principis cum subdita*, *reginæ cum subdito*, etsi utrobique uxor & maritus characterem subditorum retineant, adeoque illa marito, hic reginæ uxori reverentiam illam exhibere teneantur.

233. Fuit nihilominus, cum putaverim, (n) *reverentiam* esse prohibitionis causam in linea recta; neque feriri hanc sententiam ab instantia allata, quoniam a reverentia ex facto humano orta, adeoque dispensabili, ad reverentiam a natura immediate debitam & irremissibilem non valeat consequentia.

234. Sed re penitius exacta, ista quidem responsio objectionem non tollit, non quod falsum sit, reverentiam subditorum mediante facto humano oriri, (quæ quidem communis est opinio, de qua infra suo loco) adeoque reverentiæ Principibus debitæ cum reverentia, qua parentibus obstri-

(i) *Ut Alberti* cap. 10. §. 11. (l) Grotius II. 5. 12. & Alb. d. l. (m) Puf. §. 32. (n) In disp. de Philos. juris §. 49.

obstricti vivimus, eadem sit ratio, sed, quod non omnino veritati videatur esse consentaneum, *reverentiam erga parentes esse irremissibilem.*

235. Etsi enim, ubi ad societatem paternam pervenerimus, demonstraturi simus, quamdiu liberi a parentibus educantur, necesse omnino esse, ut reverentiam iisdem exhibeant, cum sine reverentia obsequium, sine obsequio educatio non possit intelligi, & ita parentes ad educationem obstricti reverentiam iisdem remittere haud possint; simul tamen ex ibi dicendis patebit, post educationem absolutam obsequio cessante, solam remanere reverentiam in memoriam pristini beneficii parentibus exhibendam, cui ipsi quia in parentibus merum jus absque concomitante obligatione respondet, non video, cur non eidem etiam parentes renunciare, illudque liberis remittere possint, præprimis cum in honesta familiaritate nulla sit turpitudo.

236. Ita videmus, sæpius patrem etiam honesta in conditione positum cum filio adulto judicio pollente & bonis moribus prædito amica & tali conversatione uti, cujus exempla rarius inter homines æquales allegare possis; neque tamen propterea quisquam eos criminis adversus rectam rationem commissi insimulat; ut taceam, frequentissimas familiaritates matrum cum filiabus nuptis.

237. Accedit, quod, quantum ad nuptias filii cum matre, jam supra ostenderimus, *reverentiam marito a conjuge* ex lege naturali non deberi, adeoque, etiamsi reverentiam filialem irremissibilem statueremus, quid obstaret tamen, quo minus mater in pacto conjugali reverentiam exigendi jus, quod jam habet, sibi etiam in posterum reservaret?

238. Sequitur, ut in *pudorem* inquiramus, ad quem jam suo ævo respexit Paulus JCtus, *contra pudorem esse asserens, filiam suam uxorem ducere.* (o) Atque hic quidem velut *communis* causa producitur, cur nuptiæ inter personas cognatas & affines sint interdictæ, vel *in specie*, quod conjunctioni parentum & liberorum obsit.

239. *Priorem* opinionem attentius discutere prolixum nimis foret, quare repetenda solum hic erunt ea, quæ supra (p) occasione scortationis de ea monuimus.

240. Qua *posteriorem* præsupponitur, (q) *pudoris* circa partes genitales actumque *generationis duplicem* causam esse. *Primo*, quia istæ vicinæque partes tetram materiam ac fœtidam ejiciunt, unde ne ista imbecillitatis indicia ullatenus pateant, solicite superbam hominis indolem ac gloriæ decorisque cupidam cavere solere. 241.

(o) L. Adoptivus §. serviles de R. N. Grot. II. §. 12. (p) §. 159. (q) *Recensetur hic & in §§. duobus sequentibus sententia Pufendorffi* ex §. 31.

241. *Deinde*, quia affectibus per lapsum corruptis prava libido per eas partes magno velut cum impetu erumpere arrideat, & vero cardo quasi omnis decori ordinis in societate humana in hoc vertatur, ut propagatio sobolis sanctis legibus circumscribatur; igitur dignitati suæ conservandæ studentem naturam istum pudorem commentam esse, quo & sollicite ista membra tegerentur, ne oculis semper exposita irritarent libidinem quovis tempore paratam, & eo magis Venere illicita abstineretur, quod & legitimam non nisi recte & remotis arbitris obire pudoris teneritas subigeret.

242. Istum porro *pudorem insigniter intendi* adversus illas personas, quibus natura *reverentiam* quandam debemus, aut adversus quos *gravitatem* quandam præ nobis ferre debemus, quales præcipue sunt *parentes* & *liberi*, ita ut, qui per eundem non reprimatur, quo minus in familiarem istam corporum commixtionem descendere non vereatur, effronti prorsus ingenio, &, qui nullum aliud facinus sit formidaturus, judicetur; quare propter hunc potissimum pudorem jure naturæ inter ascendentes & descendentes in recta linea connubia censeri prohibita.

243. Hic ut nihil dicam; *pravam libidinem*, quæ potissimum fundamentum pudoris vere ponitur, ex rationis ductu vix esse demonstrabilem, istud maxime considerandum videtur, quod ratio prohibitionis in *pudore & reverentia* conjunctim quæratur.

244. Nam uti de *reverentia sola* sejuncto pudore modo fusius disseruimus, (r) ita, si de *pudore solo* sequestrata reverentia sermo foret, videretur sequi, nulla conjugia esse admittenda, cum omnes homines caussam pudoris in se deprehendant, pudoremque adeo inter se sectari teneantur.

245. At, etiamsi *pudorem* cum *reverentia conjungas*, vereor, ne recurrat responsio, quod parentes reverentiam istam possint *remittere*, ne urgeat iterum instantia de *connubio principum cum subditis*.

246. Igitur mallem & hic *imperfectionem rationis* nostræ agnoscere & asserere, connubia parentum & liberorum non esse objectum legis naturalis, sed alterius legis divinæ.

247. Unde & de *reliquis personis*, cum quibus *incestus* hodie committitur, facile judicandum erit, incestum illum lege naturali non determinari, quod jam alii demonstrarunt prolixius, (s) & a multis jam, relicta priori sententia, quasi connubia fratrum & sororum etiam contra naturalem legem essent, est receptum.

(r) Conf. Puf. §. 32. (s) Puf. §. 34. seq.

248. Si itaque hactenus dicta in summam velimus contrahere, ista quidem *conjugii*, quatenus ex lumine rationis cognosci potest, *definitio* orietur, quod sit *societas maris & fœminæ generandæ sobolis gratia.*

249. *Officia conjugum* vero quod concernit, includuntur ista præcepto unico; FACIENDA ESSE AB UTROQUE CONJUGE EA, QUÆ PRUDENTIA DICTAT AD PROPAGATIONEM SOBOLIS, ET POST HANC, AD LIBIDINIS EXPLETIONEM ESSE APTA.

250. *Maritus* igitur obligabitur, ut, quantum ad conceptionem opus est, cum uxore concumbat, neque conceptionem per nefarios amplexus impediat, tum ut libidinem uxoris pro viribus restinguat, sic tamen, ut hic caveat, ne proli conceptæ per istud opus damnum aliquod inferatur.

251. *Uxoris* autem similiter officium est, ut corporis communionem marito præstet, non solum ad procreationem liberorum, sed etiam extinctionem libidinis.

252. Quare *uterque* graviter adversus suum officium peccant, si poculo *sterilitatis* conceptionem fœtus impediant, aut concepto *abortum* procurent.

CAPUT III.
DE LEGIBUS POSITIVIS OFFICIA CONJUGALIA CONCERNENTIBUS.

SUMMARIA.

Connexio. §. 1. *Deus conjugium ab initio humani generis munivit legibus positivis*, §. 2. 3. *non ubique verbis expressis, sed & facto institutionis declaratis*, §. 4. 5. 6. 7. *quarum* I. CRESCITE ET MULTIPLICAMINI, §. 8. *per quod tamen lex naturalis non aucta sed saltem repetita fuit.* §. 9. *Unde male ita circumscribitur:* matrimonium ab omnibus hominibus esse ineundum, §. 10. *aut exinde deducitur, quod is, qui facultate generandi pollet, mortaliter peccet, si non uxorem ducat.* §. 11--19. *In conjugii institutione Deus respexit etiam ad generationem sobolis:* §. 20. *an etiam extinctionem libidinis?* §. 21--27. *Post lapsum tamen hic finis a* DEO *toleratur.* §. 28. *Mutuum adjutorium, qui hodie est tertius finis, in instititione conjugii sub verbis mutui adjutorii non intelligitur.* §. 29. 30. *Jus divinum quoad doctrinam de metu, dolo vel errore nihil immutavit*, §. 31. *& distinctio inter substantialia & accidentalia conjugii hic adhibita a lege humana est*, §. 32. 33. *aut distinctio, utrum sponsus aut sponsa coacta sit.* §. 34. II. QUÆLIBET UXOR MARITO SUBJECTA ESTO, §. 35. *quæ lex in statu integritatis non fuisset* §. 36--46. *est tamen hodie universalit.* §. 47. 48. III.

48. III. CONJUGIUM SIT SOCIETAS INDISSOLUBILIS. §. 49. *Ostenditur fundamentum hujus legis.* §. 50. 51. 52. *Ejus exceptiones*, §. 53. *circa quas dissensus Judæorum ob diverse expositam legem Mosaicam recensetur*, 54. 55. *definitus a Christo in disputatione cum Pharisæis.* §. 56. 57. *Sed circa hanc definitionem miræ contentiones iterum inter Christianos ortæ sunt, quarum historia recensetur & indefinita relinquitur.* §. 58 -- 70. IV. OMNEM CONCUBITUM LIBIDINOSUM VITA. §. 71. *Unde profluit prohibitio scortationis simplicis, bestialitatis, stupri, concubinatus.* §. 72. 73. 74. *Concubitus cum uxore menstruata.* §. 75. V. OMNIS POLYGAMIA SIMULTANEA ESTO PROHIBITA. §. 76. *Ostenditur fundamentum hujus prohibitionis esse in institutione primæva conjugii*, §. 77 -- 90. *a qua lege Deus in Veteri fœdere dispensavit totum populum Judaicum.* §. 91. 92. 93. *Igitur lege divina latius extensus fuit conceptus adulterii, quam jure naturæ*, §. 94. 95. 96. *ex dispensatione vero apud Populum Judaicum iterum suo modo restrictus.* §. 97. VI. LENOCINIUM NON COMMITTE. §. 98. VII. *quoad incestum:* ABSTINE *a* CONJUNCTIONE PARENTUM ET LIBERORUM, FRATRUM ITEM ET SORORUM, ET QUI TIBI PARENTUM ET LIBERORUM LOCO SUNT, QUIQUE DICTIS RESPECTIBUS TIBI SUNT AFFINES. §. 99. *Circa quam tamen multa sunt litigia. Supponitur* (1) *eam esse positivam*, §. 100. (2) *universalem* §. 101. (3) *nihil interesse, utrum, in statu integritatis etiam obtinuisset.* §. 102. (4) *Quæstionem hic præjudicialem esse: an prohibitio Dei etiam pertineat ad personas in prohibitione non nominatas?* §. 103. *Ad cujus decisionem notatur: omnem legem admittere regulam de extensiva interpretatione ob identitatem rationis:* §. 104. *rationem legislatoris præferendam rationi interpretis:* §. 105. *& rationem Dei rationibus hominum*, §. 106. *etiam Rabbinorum.* §. 107. *Recensentur rationes Rabbinorum*, §. 108. 109. *& refutantur prolixius.* §. 110 -- 127. *Explicatur præceptum memoratum distincte. Per* conjunctionem *intelligi etiam scortatoriam.* §. 128. *Rationem legis divinæ communem a Deo ipso poni in proximitate*, §. 129. *hanc tamen non opponi debere rationibus specialibus*, §. 130. *sed hactenus valere tamen, ut, ubi eadem sit sanguinis proximitas, ibi quoque sit eadem prohibitio.* §. 131. *Computatione graduum hic non esse opus*, §. 132. *nec inquisitione in rationis rationem*, §. 133 -- 135. *Initium prohibitionis sumi a conjugiis parentum & liberorum* §. 136 -- 138. I. *regulam specialem esse:* JURE DIVINO IN LINEA RECTA NUPTIÆ SUNT PROHIBITÆ IN INFINITUM. §. 139 -- 143. *Respondetur dissentientibus* §. 144 -- 147. II. IN LINEA COLLATERALI ÆQUALI NUPTIÆ TANTUM SUNT PROHIBITÆ INTER FRATRES ET SORORES. §. 148. 149. *Ostenditur: Jure divino etiam prohiberi conjugium cum comprivigna, si frater communis adsit.* §. 150 -- 171. III. IN LINEA COLLATERALI INÆQUALI NUPTIÆ TANTUM SUNT PROHIBITÆ INTER EAS PERSONAS, QUÆ SIBI PA-

 REN-

RENTUM ET LIBERORUM LOCO SUNT, ETIAM EX UNO LATERE IN INFINITUM. §. 172--183. IV. QUÆCUNQUE PERSONÆ RATIONE CONSANGUINITATIS CONJUGUM SUNT INTERDICTÆ, ILLÆ ETIAM PROHIBITÆ SUNT ALTERI CONJUGI PROPTER AFFINITATEM. §. 184--210. *Controversia de conjugio cum defunctæ uxoris sorore summatim proponitur.* 198--204. *Jus Divinum ignorat tria genera affinitatis*, §. 211. 212. *nec prohibet conjugium vitrici cum privigni vidua, aut privigni cum vidua, quod fusius ostenditur, & dissentientibus respondetur* §. 213--224. *Princeps non potest aliquid permittere vel dispensare, quod est contra leges has divinas.* §. 225-232.

§. I.

DEmonstravimus hactenus, quantum ex solo lumine naturæ de officiis conjugalibus doceri possit, unde non mirari debemus, si videamus, sæpius Gentiles in deducendis assertionibus, quarum ratio a nobis, qui Christiani sumus, evidentissime reddi potest, fluctuaverint, & ad jus aliquod non scriptum, vel connatum, aut aliud simile, obscuro sensu provocaverint.

2. Nimirum noluit divina Sapientia, hominem societatem hanc maxime naturalem & seminarium humani generis, secundum ductum solius rationis inire, ne quidem in statu integro, sed statim conditis primis parentibus ipsa matrimonium instituit, idque certis *legibus* munivit *positivis* omnes homines obligaturis, quibus postea & in statu post lapsum alias superaddidit, officia conjugum concernentes.

3. In rationem vero hujus divini instituti, & cur DEUS etiam in *statu isto perfecto* leges positivas legibus naturalibus superaddiderit, ut inquiramus, a nobis non expecta, utpote quibus debitum submississimæ reverentiæ erga DEUM summum inculcat, noxie curiosas ejusmodi quæstiones, in rationes factorum divinorum, quas Creatori revelare nobis non placuit, otiose inquirentes omittere. Sufficiet, eas quas ipsius Benignitas legibus promulgatis addidit, pie ac devote speculari, quatenus iis ad interpretationem, qua declarativam, qua extensivam & restrictivam, est opus.

4. Semper autem hic ad ea, quæ supra posuimus *legis positivæ divinæ requisita* respiciemus, & quod Rabbinorum traditiones attinet, ita versabimur, ut eas quidem non plane simus rejecturi, perpetuo tamen easdem subordinaturi scripturæ.

5. Porro cum leges divinæ duplici quasi modo publicatæ sint, *verbis expressis* in scripturam redactis, tum & *facto institutionis divinæ*, de illis quidem,

quidem, quin genus humanum obligent, nullùm reſtabit dubium, de his vero præſupponendum eſt, quod latius demonſtrare ſolent Theologi, *omnem divinam inſtitutionem ſimul eſſe divinam legem.*

6. Utque de *inſtitutione conjugii* eo minus dubium reſtare poſſit, eam vim legis obtinere ipſe Salvator optimus & authenticus legum divinarum interpres ſæpius ex primæva illa inſtitutione tanquam ex lege controverſias matrimoniales definivit. (a)

7. Forte igitur non inconveniens foret, ſi *leges has divinas* ſecundum ordinem temporis proponeremus, ab illis videlicet, quæ ſtatum *integrum* comitatæ ſunt, incipiendo, ac inde progrediendo ad leges *lapſum* inſecutas: quoniam tamen de nonnullis dubium eſt non parvum, ad alterutrum hominum ſtatum earum promulgatio referenda ſit, ut forte monebimus ſuo loco, & præterea timendum, ne animus ſtudioſi, cui primario ſcribimus, diſtrahatur, ſi alia methodo hic incederemus, quam capite præcedenti factum fuit, ſequendum potius eſſe iſtum ordinem judicavimus, perluſtraturi adeo, in quantum præcepta juris naturalis a DEO aucta fuerint, & actus quidam lege naturali indifferentes lege poſitiva præcepti fuerint vel prohibiti.

8. Ergo quod initio præceptum naturale de ineundo matrimonio concernit, (b) repetiit illud DEUS in prima benedictione, verbis; CRESCITE ET MULTIPLICAMINI, quæ non nudam facultatem hominibus tribuunt, ut ſubſequentia, *& Dominamini ſuper terram*, ſed haud dubie obligationem ſimul adjunctam habent.

9. Quoniam autem DEUS ibidem *legem naturalem ſaltem repetiit*, &, facile conſentientibus omnibus, ejus obligationem non auxit, aut hominum libertatem arctius, quam jam per dictamen rationis factum erat, ſtringere voluit, inde neceſſario ſequitur, ea, quæ ſuperius (c) præcepto de ineundo matrimonio per modum explicationis & limitationis addidimus, hic quoque eſſe repetenda.

10. Hinc vereor, ut recte vis & efficacia voluntatis divinæ circumſcribatur: (d) *Matrimonium ab omnibus hominibus eſſe ineundum:* Nam, etſi dictamen rationis de conjugio ineundo indefinite univerſum humanum genus obliget, tamen minus accurate præcepta de præſtandis officiis humanitatis, quorſum & hoc præſens retulimus, (e) applicantur diſtributive ad ſingulos homines. Nam v. g. etſi indefinite homines obligentur

(a) Conf. diſput. noſtr. de crim. bigam. §. 37. (b) Conf. cap. præced. §. 47. Albert. cap. 10. §. 4. p. 171. (c) d. §. 47. ſeqq. (d) *Ita circumſcribit Alberti* d. l. (e) d. c. præced. §. 50.

tur ad dandas *eleemosynas*, incongrue tamen loqueretur, qui vellet: ab omnibus hominibus dandas esse eleemosynas.

11. Ulterius, quia omnia præcepta affirmativa ad sui adimpletionem requirunt occasionem commodam, ideo nimis crasse loquuntur, qui vulgo tantam hujus præcepti obligationem esse volunt, ut is, *qui facultate generandi pollet, mortaliter peccet,* si non uxorem ducat. (f)

12. Quasi DEUS velit, ut juvenes, qui sæpius ultra pueros sapiunt parum, & ad personam patrumfamilias gerendam sunt inepti, animum ad uxores applicent, aut qui sibi suisque nil nisi strenuam esuritionem possunt polliceri: civitatem mendicabulis impleant. (g)

13. Quæ sententia forte originem sumsit ex doctrina *Rabbinorum*, (h) docentium, ex præcepto illo divino: crescite & multiplicami, omnes masculos teneri, ut ante expletum annum vigesimum uxorem ducant, nisi aut assiduo legis studio quis incumbat acriori libidinis stimulo immunis, aut partium, quibus viri sumus, defectu, generationi sit impar.

14. Et hanc conjecturam juvat valde, quod vulgo easdem limitationes soleant addere, (i) quas Rabbini addebant, nullum hominem subterfugere licite conjugium, nisi obstet præceptum superius, de vocatione nempe divina ad *donum continentiæ* servandum, aut *impotentia*, quasi res sit conclamata, si modo hæ duæ limitationes observentur.

15. Nam uti de *impotentibus* nullum est dubium, quin ad matrimonium sint inepti, uti etiam cœlibatus eorum, quibus donum continentiæ divinitus indultum est, non solum pro actu licito, sed & maxime pro justo est habendus; (l) ita praxi totius Christianismi repugnat, quod iis omnes peccent, qui *donum continentiæ non habentes* post annos pubertatis, vel etiam annum vigesimum *uxores non ducunt*.

16. Cum enim exempla horum, qui ante vigesimum annum uxores ducunt, sint rarissima, sequeretur profecto, *enormia peccata ab omnibus Christianis Principibus cujuscunque religionis tolerari;* sequeretur, insigniter peccari a *Theologis & concionatoribus*, quod Politicis non persuadeant, quo per leges pœnales omnes puberes ad matrimonia sine discrimine mediorum sustentandi & commoditatis ineunda compellantur.

17. Neque dicere poterit, homines nostros prærogativam habere præ Gentilibus, eosque omnes aut plerosque, qui a matrimonio abstinent,

(f) *Vide Schwertneri disput. an Politicus debeat carere religione, pudore, uxore?* (g) Conf. cap. præced. §. 54. 55. (h) Vide Pufend. §. 6. (i) Vide Alb. d. c. 10. §. 4. (l) Vide Havemann. Gamol. p. 370. seq.

nent, habere donum continentiæ, quippe non solum vita communis, & subsequentia quotidie conjugia contrarium evincunt, sed & Theologi inculcare solent, *donum continentiæ* hodie inter rarissime contingentia esse referendum, adeoque præsumi non debere. (m)

18. Sed, inquies, vel ideo omnes, ac singulos ad generandum aptos stringet præceptum de ineundo conjugio, quia est affirmativum, (n) *affirmativa autem præcepta æque ac negativa obligant semper & pro semper*, hoc est, omni loco & tempore, solamque hanc admittunt exceptionem, si obstet præceptum superius.

19. Hic vero regeram ego, falsum esse, quod hic asseritur, & vel ex instantia de lege divina, *quæ orandum esse præcipit*, (quoniam hæc ut divinum cultum concernens superius præceptum non habet) refutari potest. Etsi enim Apostolus inculcat, orandum esse sine intermissione, quis tamen inde inferret, orandum esse omni loco & tempore, ita ut peccet, qui orationem intermittat per aliquot momenta, ut corpus modice refocillet, aut functiones alias honestas impleat.

20. Pergo nunc ad ipsius matrimonii considerationem, cujus finem duplicem superius demonstravimus, sobolis procreationem & extinctionem libidinis. (o) *Illam præ hac principaliter etiam a DEO intentam* esse in institutione conjugii, ostendunt verba historiæ sacræ, quibus indicatur, *ob mutuum adjutorium Deum condidisse Evam, quoniam ex bestiis nulla Adamo adjutorium præstare poterat*, hoc est, non sufficiebant bestiæ ad sui simile procreandum, etsi sufficiant eædem ad extinctionem libidinis.

21. An vero & *in statu integro* extinctio libidinis finis conjugii secundarius fuerit, difficile dictu est. Sunt enim, qui putant, (p) libidinem omnino a statu integro abfuisse, sunt tamen qui arbitrantur, Adamum, etiamsi mansisset integer, magnum tamen delectationem ex congressu conjugali sensurum fuisse, ac cum uxore gravida fuisse concubiturum. (q)

22. Nobis hic videtur separanda esse significatio *libidinis physicæ*, quæ consistit in delectatione tactus venerei, a *morali*, cujus descriptionem supra dedimus. (r)

23. *Illa est actus indifferens*, & non magis exulasset a statu integro, quam honesta delectatio esum & potum comitans, vel alia hominis sensoria afficiens; fluit enim illa ex dispositione & structura miranda cor-

(m) Vid. Alberti §. 5. (n) Ita Alb. d. §. 4. (o) Vide cap. præced §. 65. seqq. (p) Vide Albert. cap. 10. §. 26. p. 184. (q) Vide Velthuys. de scortatione. (r) Cap. 2. §. 140.

corporis, quæ eadem fuit in statu perfecto atque est hodie, cum jam Theologi ostenderint, peccatum non affecisse substantiam hominis.

24. *Hæc vero peccatum est*, & peccati originalis non minima particula, quæ non solum a genuino fine, cur instinctum ad unionem corporum homo sentiat, aberrat, sed rationi quam maxime repugnat & refragatur, unde non potuit adesse in primævo ac beato statu.

25. Nunquam enim ad solam delectationem protoplasti usu fuissent cibo ac potu, ergo multo minus re venerea.

26. Accedit, quod maxime in præsenti vita libidinem augeat abundantia seminis orta ex luxuria & intemperantia edendi ac bibendi: At in statu integro omnis quoque luxuria exulasset.

27. Quæ omnia conjunctim cum & maritum impellant ad congressum cum uxore gravida, non probabile est, protoplastos post conceptionem factam fuisse concubituros.

28. At *in statu post lapsum* DEUS hunc finem in matrimonio ut secundarium tolerat. (s)

29. Duobus his finibus addimus etiam (t) *mutuum adjutorium in negotiis domesticis*, quod uti haud dubie in statu post lapsum institutioni divinæ non repugnat, ita mirandum, inter Christianos reperiri, qui id ipsum etiam in statu integro per verba: *Faciamus homini mutuum adjutorium*, fuisse a DEO intentum opinantur. (u)

30. Quasi non ipsa sobolis generatio in illis verbis denotaretur, (x) & quasi opem Evæ desiderasset Adam ad acquirendas & conservandas opes, ad regendos servos, educandam sobolem, utpote quos actus omnes ignorasset status primævus.

31. Porro quæ supra (y) fusius disseruimus de *consensu per metum, dolum vel errorem* impedito, iis nihil novi adjecit jus positivum universale, sed relinquit legibus humanis augendæ tranquillitatis civilis gratia specialiora superaddere.

32. Unde ortum suum traxit distinctio inter *conjugii substantialia & accidentalia*. Nam jus divinum universale nulla substantialia conjugii novit, quam quæ ad sobolis generationem faciunt.

33. Hinc etiam est, quod leges civiles in determinatione substantialium sæpius varient. Nam jus Canonicum *virginitatem* negat esse qualitatem essentialem, pro tali vero eam habent mores nostri, haud dubie

(s) *Inculcat enim Paulus:* ob scortationem quemlibet habere debere uxorem propriam. (t) cap. 2. §. 74. sqq. (u) Vide Dn. Becman. Medit. Polit. dissert. 7. th. 9. (x) Conf. §. 20. (y) Cap. 2. §. 85. seqq.

dubie ad jus Forenſe Moſaicum reſpicientes, utpote quo, ſi quæ pro virgine ſe geſſerit, poſt deflorata fuerit deprehenſa, non tantum licite repudiabatur, ſed & pœnæ inſuper erat obnoxia. (z)

34. Quorſum etiam pertinet, quod legibus Ebræorum civilibus id peculiare quoad metum erat, ut ſi ſponſa *vi aut metu* coacta fuiſſet, irrita forent ſponſalia, non item, ſi ſponſus coactum ſe diceret, quoniam neque de vi eidem illata, neque de ipſius metu æque præſumebatur, & repudiare eandem pro arbitrio poterat, ſi conditio diſpliceret. (a)

35. Venio *ad imperium mariti*, quod citra conſenſum uxoris ex dictamine rationis demonſtrari non poſſe ſatis, ut puto, deduximus: (b) ſed hic ſuperaddit lex divina univerſalis præceptum: QUÆLIBET UXOR MARITO SUBJECTA ESTO.

36. Extat hæc lex inter *pœnas lapſus*, ſimile quid in *ſtatu integritatis* a DEO fuiſſe conditum, ſcriptura non revelat, ergo cur nos tale quid fingeremus?

37. Præprimis cum mox ab initio docuerimus, (c) non ſuadere rationis dictamen, DEUM in ſtatu integro Evam ſubjicere voluiſſe Adamo, quoniam communis cauſa imperii inter homines eſt *imperfectio*, quæ Evæ tunc temporis tribui non poterat.

38. Quod argumentum tamen, ut vides, ſaltem eo tendit, quod imperium mariti ex ratione demonſtrari non poſſit, non vero, quod idem rationi ſit adverſum.

39. Unde nos nequaquam feriet, ſi quis daturus ſit inſtantiam *de Angelis*, (d) tanquam in quos nulla cadat imperfectio, cum tamen hoc non obſtante inter ipſos ſit regimen & ſubjectio, quoniam Dominationum & poteſtatum titulos de iis prædicat ſcriptura.

40. Nam etſi hic reſponſi loco afferre poſſemus, adhuc eſſe dubium, an hæc nomina ſint ſolius ordinis, an & imperii ſimul; foret tamen evidentior reſponſio, rationis dictamen nullam cauſam ſuppeditare, ut inter angelos imperium aſſeramus, neque tamen rationi id repugnare omnino, ergo cum id ſcriptura nobis inculcaverit, credi a nobis, non ſciri; ſimile quid vero de imperio mariti dici non poſſe.

41. Itaque cum in rebus, a revelatione divina dependentibus, nihil temere debeamus fingere, forte non ſine cauſa quis in admirationem rapi poſſet, qui evenerit, ut communiter ſcripturæ interpretes ſtatuerint,

Uu 2 Evam

(z) Puf. §. 26. (a) Puf. d. §. 26. (b) Cap. 2. §. 105. ſeqq. (c) l. 1. c. 2. §. 29. (d) *Quæ inſtantia nobis data fuit ex* Col. 1. Epheſ. 1. *a Theologo quodam venerando, cum quo meditationes noſtras communicaveramus.*

Evam marito etiam ante lapsum fuisse subjectam, & saltem istam subjectionem post lapsum in pœnam ejus fuisse auctam, ut cum antea se sponte directioni mariti submisisset, postea cum renitentia & dolore animi id fieret, cum tamen expositionem hanc & textus & prægnans destituat ratio.

42. Sed videlicet causam huic opinioni videtur præbuisse insignis aberratio a regulis analyseos Logicæ, cum nempe legerunt *ab Apostolo* docente, (e) quod *non conveniat, ut uxores imperent maritis*, duas addi huic doctrinæ rationes, unam, *quod Adamus prius creatus fuerit Eva*, alteram, *quod non Adamus, sed Eva fuerit a serpente seducta.*

43. Quippe si ex rationis ductu resolvere doctrinam Apostoli velis, ista quidem evadet periphrasis. *Non convenit, ut uxores imperent maritis, sive statum integritatis respicias, sive consideres statum post lapsum. Ibi enim, quo jure prætendere potuisset imperium fœmina*, posito quod imperium fuisset in statu integro) *cum tamen Adamus in summa libertate a DEO fuerit conditus, & postea nihil commeruerit, ut Creator ipsum libertate privaret sua, ac Evæ ex ipso Adamo fabrefactæ subjiceret, sed potius convenientius fuisset, si ex conjugibus unus in illo quidem statu alteri debuisset subjici, ut Eva tanquam posterius creata, neque adeo ante Adamum libertate omnimoda pollens regimini mariti fuisset addicta. At in statu post lapsum tantum abest, ut uxor vindicare sibi imperium debeat in maritum, ut potius eadem propterea, quod prius se seduci passa fuerit, in pœnam commissi criminis mariti imperium agnoscere fuerit coacta. &c.*

44. Illi vero contra præcepta Logicæ & contra intentionem Apostolicam, statum controversiæ seu thesin Apostoli mutarunt, & quas ipse *contra imperium uxorum* adduxit rationes, ac si *pro imperio mariti* stabiliendo ab ipso allatæ fuissent, interpretati sunt, eo modo, ut per posteriorem probaretur imperium mariti in statu post lapsum, per priorem vero in statu integro eidem assereretur, quam expositionem haud dubie promovit, quod viderent posteriorem rationem in utriusque assertionis comprobationem valere, unde putarunt idem procedere in priore.

45. Ostendit autem simul periphrasis nostra, non frigere illationem Paulinam, etsi ultra nostram interpretationem non extendatur, adeoque exinde facile satisfieri posse objectioni, si quis afferre velit, nullam esse sequelam; Adam prius creatus est, non Eva, ergo uxor marito imperare non debet; nisi ex illa prioritate, ad quam Spiritus digitum intendit, de imperio judicandum esset.

46. Quod

(e) 1. Tim. II. v. 13.

46. Quod si ulterius instare velis, non sine Mysterio Evam non modo non ante Adamum, *sed nec cum eo esse conditam*, ut nimirum nec ipsi imperaret, nec par & æqualis ipsi, sed subjecta foret, responderem, committi fallaciam non causæ, ut causæ, & valere hoc saltem argumentum ad illustrationem assertionis de imperio mariti jam demonstratæ, non valere ad solidam ejusdem probationem. (f)

47. Ergo maneamus inconcussi in doctrina nostra, pertinere hoc præceptum solum ad statum lapsus, quo pacto tamen nihilominus erit *positivum universale* omnes uxores afficiens, quemadmodum pœna Adamo dictata afficit omnes masculos.

48. Simul illud exinde inferimus, quoniam hæc subjectio a DEO fœminis injuncta fuit non in favorem & præmium mariti, sed in *odium & pœnam sexus fœminei*, cujus quasi executor saltem maritus a DEO est constitutus, igitur non esse in mariti arbitrio positum, vel per pacta connubialia vel per tacitam conniventiam imperii domestici habenas relinquendi uxori, (g) sed qui hoc faciunt, non minus peccare, ac v. g. magistratus inferiores, pœnas delinquentibus non inferentes, & jus aggratiandi, quod soli Legislatori relinquendum est, sibi arrogantes.

49. Rursus, quod quæstiones (h) de *dissolubilitate conjugii* concernit, noluit divinum numen ejus decisionem relinquere ratiocinationi humanæ, sed obicem eidem posuit promulgando legem positivam: CONJUGIUM SIT SOCIETAS INDISSOLUBILIS.

50. Publicata fuit lex ista (i) *in conjugii institutione*, etsi verbis disertis eadem a Mose non ibidem memoretur, sed latet tamen in istis verbis institutionis: *Propterea deseret homo patrem & matrem, & adglutinabitur uxori suæ, & erunt duo in carnem unam.*

51. Etsi vero non negemus, varia argumenta eaque non inerudita afferri posse, si quis secundum regulas *interpretationis doctrinalis* ex istis verbis argumentum contra divortiorum licentiam velit extruere, præciduntur tamen omnia uno ictu, quod Salvator noster in disputatione adversus Pharisæos ex illis verbis conclusionem istam intulerit: (l) *Itaque jam non sunt duo sed una caro. Quod ergo Deus copulavit, homo ne separet.*

 52. Nam

(f) *Huc pertinet aliorum observatio: Evam non creatam esse ex capite Adami, ne prætenderet imperium, neque ex pedibus, quia non fuerit subjecta viro, sed ex femore utpote sociam.* (g) *Neque tamen amor conjugalis per illam legem est sublatus. At amor coactionem excludit. Igitur distingue. Peccat maritus, si uxori imperium tradat, non peccat, si illud in morigeram non exerceat.* (h) *Quas ventilavimus* in §. 115. seqq. (i) Vide disput. de crimin. bigam. §. 40. (l) Matth. XIX. 3. sq.

52. Nam interpretatio authentica, qualis est illa Christi, non adstringitur regulis interpretationis doctrinalis.

53. Quemadmodum autem leges positivæ subjacent limitationibus & dispensationibus legislatorum, ita & præsenti *limitationem* indulsit clementissimum numen, de cujus tamen expositione maxime variant scriptores, ita tantum, ut eam quæstionem pro latebrosissima jam suo tempore agnoverit Augustinus. (m)

54. Nimirum cum Moses in legibus forensibus concesserit Judæis, ut uxoribus ob causam turpitudinis *libellum repudii* darent, de sensu legis hujus statim ortæ fuerunt dissensiones, cum alii putaverint, *cogi maritum*, ut in causa adulterii uxorem dimittat, alii contra *licentiam* saltem indultam esse docuerint. (n)

55. Iterum Schola Schammæana per turpitudinem a Mose intelligi tantum *adulterium* voluit. Hilleniana vero de *quavis causa*, ob quam mulier viro non placeat, legem dictam exposuit, quæ posterior sententia etiam magis a Judæis videtur in praxi fuisse observata. (o)

56. Quare omnino ad istam litem videntur respexisse Pharisæi, Christo quæstionem proponentes: (p) *an liceat divortium facere ab uxore, qualibet ex causa?* &, cum Christus negative responderet, atque ad primam conjugii institutionem eos remitteret, simul ad legem antiquam, quod nempe *jusserit* Moses dare libellum repudii, provocantes.

57. Ipse vero Salvator non obscure Schammæanam doctrinam ibidem probat, asserendo, omnem qui uxorem suam dimittat, excepta causa *fornicationis*, & aliam ducat, committere adulterium, alteramque sententiam de *jussu* legis Mosaicæ tacite improbat, ostendendo, quod Moses saltem repudium ipsis ob cordis duritiem permiserit.

58. Non minor autem quoad *interpretationem verborum Christi* ortus est dissensus, cum initio nonnulli fuerint, qui putaverint, ea, quæ Redemtor ibidem cum Pharisæis disputat, pertinere *ad solos Judæos*, Christianis vero non licere repudium dare, ne quidem ex causa fornicationis. (q)

59. Alii

(m) Vid. Strauch tit. 35. Jur. publ. p. 176. Locum Augustini refert Seldenus *de Uxore Hebraica* l. 3. c. 31. p. 447. *quem ad hunc & seqq. §§. usque ad §. 72. conf.* etiam d. l. a cap. 18. usque ad finem libri, & disput. Linckii de divortiis. (n) Vide disput. de crim. bigam. §. 38. in fine. (o) d. disp. ibid. *Vid. Seldenii* Uxor Ebr. lib. 3. c. 20. p. 325. seqq. *ubi dicitur, quod secta Hilleliana per filiam vocis fuerit confirmata.* (p) d. Matth. XIX. 3. seq. (q) Vide Pufend. §. 23. in fine, *ubi citat Buxtorffium. Ambrosium citat Lincke* d. disp. p. 30.

59 Alii contra id quidem *licere* arbitrati sunt, non autem *praeceptum* esse, quod posterius tamen etiam, qui defenderent, non defuerunt, fuit siquidem ea de re sententiarum divortium inter *Hieronymum & Austinum.* (r)

60. Porro alii, qui licentiam divortii Christianis ex causa adulterii indulserunt, non convenerunt, *utrum maritus viva adultera aliam ducere posset, nec ne.* (s)

61. Denique etsi in eo conveniant fere scriptores, a Christo sententiam Hillelis & adeo divortiorum laxitatem fuisse improbatam, id tamen adhuc acriter disputari potest, an sub voce πορνεία, (*fornicatio*) solum delictum *adulterii* vel *concubitus illiciti*, an vero & *alia delicta* majora intelligantur, quae alias in scriptura sacra vocabulo fornicationis denotari solent. (t)

62. Quibus posses & istam controversiam addere, *an licentia divortii ob adulterium etiam ad feminas pertineat?* Sane Justinus narrat de muliere Christiana, quae pietatis causa marito infideli & flagitioso Anno Christi 150. repudium dederit, adducunturque similia exempla Teclae & Fabiolae. (u)

63. Sed non minimum scrupulum injicit lex Constantini M. qua licentiam divortii coarctat, *ut femina marito* ob solum *homicidium, crimen medicamentarium* (x) *& sepulcrorum dissolutionem, maritus* vero *feminae* tantum *moechae, medicamentariae & conciliatrici* (y) repudium dare possit. Vides enim in causis, ob quas femina maritum dimittere poterat, *non esse adulterium.* (z)

64. Et tamen non praetereundum est, cum istam legem promulgaret Constantinus, patres Nicaenos plerosque in vivis fuisse, eique in rebus Christianismi a consiliis, quin & clerum apud eum ita gratia sub id tempus polluisse, ut Episcoporum judicio, ac ferme soli, causas undiquaque omnimodas permiserit. (a)

65. Neque illud omittendum, dubium antehac fuisse, qua Paulus, praeter adulterium & *malitiosam desertionem* admittens, cum Christo conciliaretur, qua in re tamen prope conspirant, Christum loqui de causis, ob quas divortium fieri possit, Paulum vero non de causis repudii mittendi, sed de tuenda libertate conjugis innocentis, a qua alter injuste fecit divortium.

66. Istae

(r) Vide Havemann. Gamol. l. 3. tit. 6. n. 3. & 4. (s) Seldenus l. 3. c. 31. p. 441. (t) Seldenus d. l. 3. c. 28. 31. (u) Strauch. d. l. p. 173. (x) *Veneficii crimen.* (y) *Lena.* (z) Seldenus l. 3. c. 28. p. 412. seqq. (a) *Seldenus* d. l.

66. Istæ autem controversiæ docebunt, non adeo mirandum esse, quod ex JCtis etiam nostratibus, quidam magnæ autoritatis, defenderint, *adhuc hodie in arbitrio potestatis publicæ esse, plures causas, præter adulterium & desertionem* præscribere, quibus divertere liceat, causa tamen in judicio cognita. (b)

67. Nec adeo levis & de nihilo judicanda sententia *Miltonii*, (c) etsi passim vapulet, defendentis, etiam per principia religionis Christianæ *mores intolerabiles* ac *disparitatem & renitentiam animorum* inter conjuges sufficientem esse divortii causam, imo si qui tam male comparati deprehendantur, omnino separari debere.

68. Etenim quæ *de disparitate animorum* ipse affert, (d) non magnam discussionem mereri videntur, cum ipse nescio quam ideam mulieris, viri sapientis & literati genio potissimum congruentis, formet, quæ studiorum sese consortem ferre queat, aut meditationibus fessum argutis jocis recreet, curisque ac tristitia correptum eleganti oratione erigat, quo pacto pauca invenies matrimonia virorum sapientum, quæ ex ea causa non possent dissolvi.

69. At quod de *moribus intolerabilibus* asseruit, etsi rationibus non omnino justis propugnaverit, videntur tamen pro eo paucis afferri posse, quod ut modo diximus, nondum determinatum sit inter Christianos, *utrum Christus in disputatione contra Pharisæos solum adulterium excipere voluerit, nec ne?* (e)

70. Quod si hoc maxime concedas, posses tamen forte *a malitiosa desertione* argumentum pro ipso afferre. Quoniam enim passim Consistoria desertioni isti æquiparant *pertinacem debiti conjugalis denegationem*, (f) videndum erit, annon regulariter cum moribus ejusmodi intolerabilibus denegatio debiti conjuncta, aut an debitum conjugale a persona, cujus mores intolerabiles sunt, honeste exigi possit?

71. Sed litem tot seculis actam, ego quidem non definio, pergo potius (g) ad *moralitatem libidinis* secundum doctrinam legis positivæ, quæ id præceptum addit: OMNEM CONCUBITUM LIBIDINOSUM VITA.

72. Ubi

(b) Strauch. d. l. Jur. publ. p. 176. (c) Vide Pufend. §. 24. Conf. Linkii disp. de divortiis. (d) Vide Puf. d. l. (e) Puf. d. l. Conf. §. 61. (f) *Ita respondit Consistorium Lipsiense anno 87.* Adde Linck. disp. de divortiis. (g) Vid. cap. praeced. §. 140. seqq.

72. Ubi repetendum, quod paulo ante oftendimus, *libidinem in ftatu integritatis* non fuiffe, fed fequi vel concomitari eandem peccatum originale. Quare non poterit non concubitus, qui folam libidinis extinctionem intendit, effe peccaminofus, quoniam fic peccatum in actum deducitur, unde non folum *fcortationis fimplicis & ftupri*, fed & maxime *beftialitatis* turpitudo dependet.

73. Et ne dubium remaneat, non folum Deus in fpecie criminibus, quibus gentes fe confpurcaffe dicuntur, accenfet *utriusque generis fodomiam* (h) indicio, hoc delictum initio vel per *inftitutionem primævam* conjugii, vel in aliis legibus Adamo vel Noacho publicatis effe prohibitum, fed & fæpius inculcat, *fcortatores* & *adulteros* non perventuros effe in regnum cœlorum.

74. Porro, quoniam Apoftolus docet, propter *evitationem fcortationis quemlibet habere debere uxorem propriam & vice verfa.* Adeoque folum matrimonium remedium uftionis DEUS effe voluit, inde fluit, quod & *ftuprum*, in quo per accidens intenditur fobolis generatio, & *concubinatus* jure divino fint interdicti.

75. Quin & id præfumendum eft, *concubitum cum uxore menftruata* (i) primis temporibus fuiffe interdictum; non folum quod iterum gentes dicantur fe hoc crimine polluiffe, fed & quod ejusmodi concubitus primario non obtineat generationem fobolis, fed faltem per accidens. Huc pertinet, quod quidam referant, (l) Hebræorum legibus patri fœtus, qui mutilus erat editus, pœnam lapidationis fuiffe dictatam, tanquam qui ab uxore immunda abftinere non potuiffet.

76. Jam *polygamiam* tangit ordo, quam fuperius, (m) five fit virilis, five muliebris, ex jure naturali demonftrative oppugnari non poffe, oftendimus; Alia eft ratio legis pofitivæ univerfalis, quæ dictat: OMNIS POLYGAMIA SIMULTANEA ESTO PROHIBITA, quoniam DEUS in conjugii inftitutione, quæ vim legis habet, unum uni fœminæ junxit, ergo fimul prohibuit polygamiam utramque.

77. At, inquies, (n) fi inftitutionem conjugii ad polygamiæ prohibitionem extendimus, fequeretur, hominibus & *alias circumftantias*, quæ

(h) Lev. 18. v. 22. feq. (i) *Omifit hoc præceptum Seldenus & in libris* de uxore Hebraica, *& in libris* de Jure Naturæ & Gentium fecundum difciplin. Hebræorum. *Confer tamen Daffav.* in Coll. MSC. ad Levit. c. 18. v. 19. (l) P. Ærod. rer. judaic. f. 86. (m) vid. cap. præced. §. 200. (n) vid. difp. de crim. bigam. §. 41. 42. 43. 44. *ex quibus excerpti funt h. l.* §. 77. feq. usque §. 90. *Habes hic fummam tot* libro-

quæ in primæva institutione affuerunt, per modum legis esse observandas, v. g. quod protoplasti *nudi* fuerint, quod institutio facta fuerit *sub dio*, quod *a DEO ipso*, *sine sacerdotis interventu*, sine *præsentia parentum & cognatorum*, sine *hospitibus*, sine *musica*, sine *cibo & potu*, sine *arrha & annulis* &c. quæ singula si hodie in matrimoniis vellemus observare, non solum foremus ridiculi, sed & peccaremus in quibusdam contra dictamen rectæ rationis. (o)

78. Ut hoc dubium removeatur, solent aliqui inter *essentialia* conjugii & *accidentalia* distinguere; ita ut argumentatio de vinculo institutionis primævæ locum habeat quidem in conjugii essentialibus, *materia* nempe ejusdem, seu personis contrahentibus & *forma*, seu indivulso maris & fœminæ vinculo, at non procedat in accidentibus, de quibus formata sit objectio. Sed ostendimus jam alibi, hanc responsionem implicare magis, quam ut nodum solvat.

79. Quare potius dicendum, *omnes circumstantias negotii a DEO instituti hominibus per modum legis esse observandas & pro essentialibus habendas, modo appareat, DEUM in iisdem singulare quippiam & ad negotium ipsum pertinens intendisse, aut easdem ex post facto non iterum sustulisse.*

80. Jam igitur constat, Deum primum par protoplastorum eum in finem creasse, ut per ipsos mediante matrimonio genus humanum propagaretur; Quod si itaque voluisset permittere, ut una fœmina pluribus viris vel unus vir pluribus fœminis posset in conjugio jungi, haud dubie plures masculos aut plures fœminas creasset, præprimis cum ab initio multiplicatione generis humani, quam potissimum urgent polygamiæ virilis defensores, magis quam hodie fuerit opus.

81. Infero exinde, per hanc circumstantiam *unius maris* & *unius fœminæ DEUM singulare quid* ratione ipsius conjugii intendisse, adeoque eandem ad essentiales circumstantias esse referendam.

82. Nec obstat, quod defensores polygamiæ dicant, ideo DEUM unum tantum par hominum creasse, quod voluerit, ut ab *uno sanguine* omne genus hominum descenderet. Quemadmodum enim hæc assertio nobiscum non pugnat, cum unius circumstantiæ DEUS potuerit plures habuisse rationes, & præterea hæc ratio eam singulare aliquod circa ipsum con-

librorum hoc seculo pro licentia polygamiæ & contra eam scriptorum, Lyseri modo sub Sinceri Wahrenbergii, modo sub Theophili Althei, modo sub Athanasii Vincentii, modo sub alio nomine latentis, Musæi, Christiani, Vigilis sive Gesenii, Feltmanni, Diecmanni, Brunsmanni aliorumque. (o) *e. g. si quis vellet nuptias sine consensu parentum inire.*

conjugium intendat, quod nobis sufficit, ita nescio, an exinde firmum aliquid inferre possint.

83. Etsi enim statuant, hunc finem non fuisse obtentum, si DEUS plures fœminas creasset, easque Adamo junxisset, vereor tamen, an hæc sententia demonstrari queat, cum non solum verior nobis videatur Physicorum opinio, statuentium, ex semine masculino saltem prolem generari vel certe vivificari, sed & ipsa scriptura frequentius phrasi ista: Hominem generari *ex sanguine maris*, utatur, & in Jurisprudentia etiam fratres, qui ab uno patre descendunt, consanguinei non sine ratione dicantur.

84. Jam quod instantias polygamorum concernit, quis non videt, *nuditatem* primorum parentum circumstantiam esse, quæ non specialiter ad ipsum matrimonium pertinet, sed & haud dubie, si homo mansisset integer, etiam in cœlitibus habuisset locum, ut taceam, ipsum DEUM nuditatem primorum parentum post lapsum obtegisse eamque sustulisse.

85. Quod *sub dio* primum conjugium fuerit celebratum, iterum ad ipsum conjugium in specie nihil facit, cum tum temporis nulla fuerint ædificia, & præterea circumstantia loci fere semper inter accidentales referri debeat.

86. Ipsum vero DEUM nolle conjugia hodierna hominum copulare, exinde constat, quod non ita nobiscum, ut cum Adamo DEUS conversetur.

87. Denique, quod de *Sacerdote, parentibus, hospitibus & reliquis circumstantiis* urgetur, nihil adversus nos facit, cum asseruerimus saltem, nullam circumstantiarum, quæ in institutione negotii alicujus a DEO facta, affuerunt, homini esse omittendam, non vero, nullas alias esse addendas; possunt enim accedere & aliæ decoris in vita humana observandi gratia, modo per eas primævæ non tollantur. (p)

88. Sed quid opus disputatione prolixiore ex regulis interpretationis doctrinalis desumtæ? Ipse Christus, cujus explicatio utique pro authentica haberi debet, in disputatione cum Pharisæis superius recensita clarissime ostendit, bigamiam utramque & muliebrem & virilem in institutione primæva esse prohibitam, dum ad institutionem conjugii provocat, dicens: *Initio non erat sic.* (q)

89. Quamvis enim de Polygamia disputatio ista non fuerit instituta, licebit tamen ex ejus assertione firmissime thesin nostram per argumen-

 tum

(p) *Simile quid obtinet in administratione sacramentorum.* (q) Conf. hujus cap. §. 49. sq.

tum deducere. Nam si fœmina, quam vir tamen dimiserat, nubendo alii adulterium committit, multo magis adultera erit, quæ non dimissa a priore marito alium assumsit. Quod si mœchatur, qui dimissa priore uxore seu invita seu volente, aliam ducit, multo magis mœchabitur, qui retenta priore seu volente seu invita superinducit alteram.

90. Connexio tam firma est, ut ulteriorem probationem non admittat. Et quamvis mire sudent polygamiæ amasii, ut eam infringant, quam ob rem asserunt: Adulterium, in dicto loco Christi, non committi per ductionem alterius, sed per ipsum repudium, commenti tamen hujus vanitatem jamdudum commonstrarunt alii. (r)

91. Jam facilis est responsio *ad exempla* polygamiæ virilis, de cujus *licentia* potissimum disceptatur in *populo Judaico*. Quo polygamiam ex Jure naturali impugnant, necesse habent, aut dispensationem admittere in Jure naturali, aut asserere, DEUM tolerasse saltem polygamiam, non approbasse.

92. Neutrum procedere commode potest. Jam enim supra (s) ostendimus, jus naturale non admittere *dispensationem*. *Tolerantiam* autem DEI nudam præter alias rationes impugnat, quod DEUS inter beneficia Davidi præstita numeret, quod ipsi plures uxores dederit. Ut taceam, non præsumendum esse, quod patriarchæ & viri reliqui sancti veritatis testamenti vixerint in peccato continuo.

93. Quapropter cum horum tantum intuitu specialis dispensatio facta esse nunquam legatur, mallem dicere, DEUM ab observatione legis hujus positivæ universalis per modum *dispensationis* exemisse *totum populum Judaicum*, sed usque saltem ad adventum Salvatoris.

94. Ex dictis vero apparet, quod lex positiva divina *extendat conceptum adulterii*, cujus turpitudinem secundum ductum solius rationis supra (t) deduximus saltem ex eo, quod fit contra præceptum de fide data servanda & præceptum de non lædendis aliis.

95. At ex lege divina etiam pro adulterio habendum erit, si quis potestatem cum alio vel alia concumbendi *per pactum sibi reservare voluerit*, aut concubitus fiat *consentiente* altero conjuge, quia tunc videlicet peccatur contra præceptum de *libidine & polygamia* vitandis.

96. Simul illud patescit ex lege institutionis primævæ, adulterium *tam a marito*, etiamsi *cum soluta* rem habeat, quam ab uxore committi posse, unde huic maxime convenit definitio adulterii a nostratibus recepta, quod sit violatio fidei conjugalis.

97. De-

(r) *Musæus contra Lyserum* a §. 18. ad 52. *Diecm.* in Brev. Exam. & in vindic. iterat. §. 28. 29. 30. (s) Lib. I. (t) vid. cap. præced. §. 216. seqq.

97. Denique & ratio non eſt occulta, *cur apud Judæos pro adulterio ſaltem fuerit habitum, cum quis cum uxore aliena concumberet*, non ſi ſoluta concumberet cum marito; (u) quia nempe polygamia viris erat indulta. Neque adeo mirandum, eandem definitionem adulterii a Romanis fuiſſe retentam, quia hi a Græcis leges ſuas habuerunt, Græci multa acceperunt mediante philoſophia Barbarica ex moribus Judæorum.

98. Igitur & ea lex divina ex prohibitione polygamiæ & libidinis per modum concluſionis deducitur: (x) LENOCINIUM NON COMMITTE. Scilicet & vulgare illud, & quod in ſpecie a conjugibus, marito maxime, patrari ſolet.

99. Ultimo loco & de *inceſtu* videndum. (y) Atque hunc quidem diſertiſſime prohibuit lex divina univerſalis, cujus diſpoſitionem his verbis ſummatim circumſcribimus. ABSTINE A CONJUNCTIONE PARENTUM ET LIBERORUM, FRATRUM ITEM AC SORORUM, ET QUI TIBI PARENTUM ET LIBERORUM LOCO SUNT, QUIQUE DICTIS RESPECTIBUS TIBI SUNT AFFINES.

100. Quæ diſpoſitio, ſi ulla, multis litigiis fuit, & eſt ſubjecta. (z) Ut ordine procedamus, probamus initio, eam *ad legem poſitivam* pertinere, quia ſupra demonſtravimus, ex ratione naturali turpitudinem ne quidem intuitu lineæ rectæ oſtendi poſſe.

101. Spectat autem non ad ceremonialem & forenſem, quia Deus ſatis manifeſte dixit, contra prohibitiones iſtas peccaſſe Ethnicos, quibus adeo neceſſe eſt, legem iſtam fuiſſe promulgatam, quod vel *per Noachum* vel *per Adamum* factum fuit.

102. Cæterum an eædem prohibitiones obtinuiſſent *in ſtatu perfectionis* & integro, nos non tangit, qui quæſtionem hanc pro mere curioſa habemus, cum DEUS ſapientiſſime ejus deciſionem non revelaverit nobis; veremur tamen, ne multum hic ſit ſudandnm iis, qui ſtatum integrum normam faciunt corrupti, ſi rationis & non autoritate humana velint agere.

103. Jam quid velit ipſa lex, diſpiciendum. DEUS uni regulæ, quod nos fecimus, prohibitionem non incluſit, ſed *varias perſonas* enumeravit, a quarum conjugio ſit abſtinendum; Unde origo diſſenſionum

(u) Adde Levit. 18. v. 20. (x) vide cap. præced. §. 219. (y) Conſ. cap. præced. §. 220. ſeqq. (z) Conſ. Havemanni Gamol. l. 2. tit. 5. poſit. 6. p m. 233. ſeqq. *Huc pertinent omnia ſcripta in controverſia hoc ſeculo acriter ventilata de conjugio cum uxoris ſorore, inter Strauchium, Bucholzium, Havemannum &c. Item reſponſa Theologorum & JCtorum in cauſa Oettingenſi.*

circa *personas ibi non expressas*, ad quas tamen ratio prohibitionis pertinet, ut & de *rationibus* ipsis.

104. Nos præsupponimus, omnem legem admittere præter interpretationem declarativam etiam restrictivam & *extensivam*, si modo constet de ratione legis, & legislator extensionem fieri non prohibuerit. Fluit hoc ex iis, quæ supra in cap. de interpretatione demonstravimus.

105. Deinde & illud postulatum sua radiat luce, præferendam esse *rationem*, quam *legislator ipse* legibus suis apposuit, rationi, quam suppeditant *interpretes*. Quia omnis interpretationis finis est assequi voluntatem legislatoris, quæ ubi obscura est, conjecturis est opus; quod si ergo voluntas est aperta, cessant conjecturæ, neque conjecturæ valent, quæ non sunt ad mentem legislatoris.

106. Ergo multo magis, quas DEUS rationes legis suæ suppeditat, anteponendæ erunt iis, quas homines cujuscunque alias sint autoritatis, omnes tamen in relatione ad divinam sapientiam fatui, inculcarunt.

107. Quodsi hæc notassent, & adhuc in universum notarent illi, qui causis matrimonialibus dijudicandis præsunt, facile cessarent erroneæ assertiones ex hoc primo falso, quod *tradita Rabbinorum* prælata fuerint *verbo Dei*, copiose ortæ, facile tolleretur dissensus, etiam inter eos, qui uni religionis addicti sunt, frequens.

108. Nempe *Ebræi veteres* (a) *duas* potissimum rationes allegant nuptiarum in Levitico interdictarum, unam desumtam a *naturali pudore*, qui non sinant autores ortus seu parentes cum sua sobole aut in seipsis, aut etiam per personas sanguine aut nuptiali commixtione proxime cohærentes misceri.

109. *Alterum* inde deducunt, ne quarundam personarum *convictus quotidianus* & inobservatus stupris & adulteriis ansam daret, si tales amores nuptiis possent conglutinari, unde v. g. inferunt, interdictum esse matrimonium *amitæ*, non vero *filiæ fratris*, quia nempe viri juvenes assidue frequentant domos avorum & aviarum, aut etiam in iisdem cum amitis habitant, ad domos vero fratrum minus frequens ipsis est aditus, nec ibi tantundem habent juris.

110. Jam cum *ipsi Rabbini* rationibus istis & aliis levioribus *non multum innitantur*, (b) & diserte fateantur, magistros traditionum nihil certi ea de re accepisse, mirandum, quod plurimi ex Christianis, (c) iis

(a) Puf. ex Grotio §. 35. p. m. 813. Conf. Seldenum de J. N. & G. l. 5. c. 10. p. m. 617. seqq. (b) vid. Selden. d. l. p. 619. (c) *Ut faciunt omnes, qui defendunt con-*

iis plus justo tribuant, quasi jugens sapientiæ thesaurus inibi lateat. Nobis vero, quid eædem veri contineant, eo distinctius videndum, quod istis prostratis conclusiones multæ a vera expositione legis divinæ recedentes, utpote quæ, si accurate in earum fundamenta inquiras, huic fulcro vel unice vel certe maxime superstructæ sunt, sua sponte corruant.

111. Initio vero id velut obiter notamus, sequestrari a Rabbinorum sectatoribus fere rationem omnibus prohibitionibus communem, de qua mox, quæ tamen his specialioribus erat omnino præmittenda, cum ex generalibus in moralibus specialiora limitationem vel interpretationem accipiant. Sic enim duæ rationes secernebantur, ut *prior* magis ad lineam rectam, *altera* ad collateralem pertineret.

112. Jam quod *priorem* concernit, vel præcedens caput (d) ostendere poterit, quantum robur insit argumento a pudore desumto; si exinde turpitudinem naturalem conjunctionis personarum in linea recta demonstrare velis.

113. An autem Deus eandem ut rationem *arbitrariam* legis arbitrariæ in prohibitione conjunctionis inter parentes & liberos simul respexerit, videbimus statim.

114. Ergo de priore nihil adjiciemus amplius. *Posterior* non ita leviter nobis dimittenda erit, quia manifestam *absurditatem*, multorum errorum fontem continet, sive ipsam *in se* consideres, sive ejus *applicationem ad personas in prohibitione expressas* sive *conclusiones* inde deductas *de personis non expressis*, sive denique *deducendas*, quas tamen ipsi hujus rationis amasii habent haud dubie pro absurdis.

115. *In*

conjugium cum sorore uxoris, & quod lex divina non debeat extendi ad personas ejusdem gradus in lege non nominatas. Conf. omnino Brunnemann. in jure Ecclesiastico, Bruckneri decisiones matrimoniales. *Grotius* lib. 2. c. 5. §. 14. *eas vocat rationi consentaneas. Pro non absurdis habet Dn. Pufend.* p. 813. *Cum vero evidenter ostenderim, istas rationes omnino & regulis bonæ interpretationis & rationis a Deo in prohibitione dictæ aperte repugnare, rogo omnes defensores adversæ sententiæ sive Theologos, sive JCtos, sive singulos, sive Collegia integra, velint vel rationes has meas refutare, vel in honorem Dei errorem fateri; & ita præcavere, ne ab omnibus Divinum verbum & veritatem amantibus atque timentibus pro iis habeantur, qui propter vanos honores aut lucellum verbum Dei & veritatem produnt. Convertat eos Deus atque a spiritu ambitionis atque avaritiæ liberet. Ego adjuvante divina Gratia semper paratus ero, ad honorem Dei veritatem hanc calamo, ore, voto defendere.*

(d) cap. præced. §. 237. seqq. & §. 159.

socrum & nurum reputet. An denique *fratris filium frequenter ivisse ad patruum dices?* qui ne quidem fratrum conversationem pro frequenti habes.

120. Eadem est ratio prohibitæ *uxoris fratris*. Nam nec hanc poterunt in domo soceri commode collocare, nec metum stupri adeo conversatio quotidiana injicere poterit, si in mentem revocent, quod docuerunt, ad domos fratrum minus frequentem fuisse aditum, nec ibi tantumdem eos, ut apud avos habuisse juris.

121. Sed forte effugium quærent in eo, quod diximus, fratres & sorores post parentum mortem apud fratres & agnatos fuisset educatos, ergo omnino ob hanc conversationem interdicendum fuisse conjugium cum uxore fratris & patrui, quoniam non raro evenerit, ut frater aut nepos ex fratre ibi habitaverint. Bene, inquam ego, sed si vos tot effugia pro demonstranda ratione personarum expressarum in prohibitione quæritis, cavete ne ansam mihi suppeditetis ostendere absurditatem, quam committitis in deducendis conclusionibus de personis ibi non expressis. Æquum enim est, ut libertatem, qua utimini, & mihi indulgeatis viventi vobiscum in literaria Republica, in qua omnes æquales sunt.

122. Nam ut de *fratris filia* incipiam, cui cum patruo nuptias interdictas haud esse adstruebatis, (g) initio quærere liceat, qua ratione nitatur assertio ista, quod ad fratrum domos minus frequens juvenibus fuerit aditus, quam ad domos avorum, nec sibi tantundem habuerint juris. Sane repugnant mores omnium populorum, neque de Judæis quicquam peculiare hac parte ex Historiis ostendi poterit.

123. Scio equidem indulgentius communiter haberi pueros solere ab avis, quam a fratribus, sed procedit id in infantibus aut infantiæ proximis. In puberibus, ad quos maxime legislator respexit, alia est ratio. Etsi enim & hi blandius, quam forte a parentibus, tractentur ab avis, non tamen quicquam solidi adduci poterit, cur frequentatio ædium fraternarum ipsis jam ex magna parte educatis reddi debeant odiosæ. Quin & prope dixerim, juvenes lubentius conversari in familia fratris quam avi, quoniam quantumcunque benignitati gradum observent parentes secundi gradus, conjuncta tamen est ista conversatio cum magna reverentia ipsis debita, quæ in ista ætate magis magisque se exserit. At hæc reverentia ut exhibeatur fratribus etiam natu majoribus, nulla causa postu-

(g) Vide supra §. 109.

postulat. Ubi vero major æqualitas, ibi major amicitia, ibi major societatis appetitus.

124. Verum demus ipsis & hoc paradoxum. Parum lucrabuntur, si & nos utamur illo effugio, quod non raro liberi fratrum a patruis fuerint educati. (h) Ergo & hic quotidiana conversatio patrui cum fratris filia postularet prohibitionem.

125. Aut, si neque hoc placeat, annon juvenculæ æque ut juvenes visitarunt avos aviasque, ac ita occasionem habuerunt patruis familiariter utendi? Annon sæpius accidit, ut avi educarent neptes ex filio? Certe nihil frequentius est, quam ut aviæ neptes suas amore ad excessum usque prosequantur, easque multum frequentata conversatione dignentur.

126. Eadem suo modo & ad *sororis filiam* applicari possunt, ut de aliis personis non expressis jam non sim prolixior.

127. Quin imo, si DEUS ad personarum quarundam convictum quotidianum & inobservatum in lege hac respexisset, necesse fuisset etiam prohibere conjugia inter *duorum fratrum aut sororum liberos*, certe inter *liberos fratrum*, quoniam & hi vel apud avos non raro educabantur, aut alias ibi occasionem familiariter conversandi habebant, aut quia, ut diximus, fratris filius patre mortuo apud patruum tanquam agnatum proximum educabatur. Breviter si ob familiarem conversationem prohibita fuit patrui uxor, ob eandem causam æque & imo magis interdicendæ fuissent nuptiæ cum filia patrui. At horum conjugia lege divina prohibita non esse patet ex sequentibus.

128. Ergo nos potius, relictis istis rationibus haud genuinis, maneamus in revelatione divina, & in illa sola, utpote hac parte maxime perspicua, demonstremus legem de incestu, prout eam supra formavimus. Notanter vero diximus: abstinendum esse a CONJUNCTIONE cognatorum & affinium, prohibetur enim ibi non solum concubitus matrimonialis societatem nuptialem intendens, sed & vel maxime concubitus fornicatorius, cujus malitia incestu gravatur.

129. Deinde non fine ratione DEUS prohibitionibus specialibus generalem præmittit: (i) *Neminem debere concumbere cum ea, quæ ipsi sanguine proxima est*, ut ostendat, ad hanc legem tanquam generalem homines in dubio, tanquam ad rationem communem in interpretandis prohibitionibus specialibus recurrere debere.

130. Di-

(h) Vide §. 121. (i) Levit. 18. v. 6.

130. Dico in dubio. Unde si leges sequentes specialiores (l) aperte suppeditant novam rationem, quæ a proximitate sanguinis abit, communia principia bonæ interpretationis dictitant, iis potius esse inhærendum, easque extendi debere ad personas, in quibus non est eadem sanguinis proximitas.

131. Operabitur tamen ista generalis ratio perpetuo, ut ibi eandem est sanguinis proximitas, ibi eadem quoque sit prohibitio etiam in personis non expressis. Et rationes specialiores indicaturæ sint, in quibus casibus ultra proximitatem sanguinis prohibitio locum sibi vindicet. Breviter: valebit argumentatio ex ista ratione affirmative non negative.

132. Quare non opus erit, ut, quod multi faciunt, prolixe inculcemus doctrinam de computatione graduum, quoniam rationes a DEO nobis traditæ ostendunt, sensum prohibitionum commode absque mentione certorum graduum posse exponi.

133. Quodsi quæras, quænam sit rationis ratio, & cur Deus ob proximitatem sanguinis conjugia quædam interdicere voluerit, respondebo, id ut inquiramus non esse necesse, quia non interpretamur legem humanam, in qua communiter scrutari solemus utilitatem Reipublicæ, quam Princeps in legibus suis respicere debet, sed divinam, cujus rationes non indicatas subtilius inquirere velle, pugnat cum reverentia ipsi debita.

134. Quin &, si non omnium, quæ legibus civilibus constituta sunt, dari potest ratio, & multo minus rationis ratio, sed sæpius lex etiamsi dura, tamen quia scripta est, observanda est a subditis, multo magis homines rationem suam compescere debent in revelationibus divinis, ut non tendant plus ultra, cum certissimum sit, DEUM omnia sapientissime agere, etiamsi rationes sapientiæ ejus non capiamus.

135. Et, nisi me omnia fallunt, potentissimum Nomen in verbis, quæ legi isti generali addidit: *Nam sum Jehovah Dominus tuus*, præter alia, quæ per eadem innuuntur, etiam curiositatem humanam præscindere voluit, ut non ulterius de ratione prohibitionis hujus philosopharentur, sed id saltem cogitando, esse DEUM Optimum maximum, qui hæc velit, sancto terrore pruritus ulteriorum meditationum compescant.

136. Ergo nunc ad specialia. Dixi prohibitam esse conjunctionem PARENTUM ET LIBERORUM. De *consanguinitate* enim incipiendum est, & ab hac pergendum ad *affinitatem*, utpote quæ est conjunctio personarum cognatarum cum cognati conjuge. Inter cognatos *linea re-*

(l) *Ut sit in prohibitionibus linea recta & collateralis inæqualis.*

cta præcedit collateralem, itaque prius videndum de parentibus & liberis, & ab his etiam ipſe Deus incipit.

137. Prohibet vero concubitum *cum patre & matre*, *item cum filii aut filiæ filia*, (m) iſtam rationem ſuppeditans intuitu matris; *eſſe illam matrem, ac propterea nuditatem ejus non eſſe detegendam*; intuitu liberorum; *quod ſit propria parentum nuditas*, quo ipſo, ni fallor, divinus legislator innuere voluit, ob *reverentiam* parentibus a liberis debitam, quæ perpetua eſt, hos abſtinere debere a concubitu cum parentibus, cum pater & mater maneant pater & mater, etiamſi liberi maxime ſint adulti, illos contra propter *pudorem* debere abſtinere ab inceſtuoſa commixtione, quoniam maxime impudicum habetur, ſi quis propriam nuditatem detegat.

138. Sentio autem quid velis. Id ſcilicet mones, quod capite præcedenti rationes prohibitarum nuptiarum in linea recta a *reverentia* & *pudore* deſumtas rejecerim. Ita eſt. Sed rejeci ſaltem ſub ea limitatione, quod hæ rationes non inferant demonſtrative, abſtrahendo a revelatione, nuptiarum illarum prohibitionem ex lege naturæ. Recordari ergo debuiſſes, nos jam occupatos eſſe in legibus poſitivis, quæ uti præter rationem quid jubent aut prohibent, ita regulariter rationes iis adjunctæ ſunt præter dictamen naturale. Non tamen ſtatim, quod præter rationis dictamen eſt, eſt etiam contra illud.

139. Ex iſta itaque prohibitione ſpeciali formo primam regulam: JURE DIVINO IN LINEA RECTA NUPTIÆ SUNT PROHIBITÆ IN INFINITUM. Quod ſint prohibitæ, nullus dubitat. Probandum igitur ſolum, quod hæc prohibitio tendat *in infinitum*.

140. Probo 1. ex *terminis*. Voces *patris* & *matris*, *filiæ* item & *filii* in legibus etiam ex idiomate Hebræo ſumuntur vel late, vel ſtricte. Hoc modo pro ſolis parentibus & liberis primi gradus. Illo pro gradu quocunque in infinitum. Media acceptio, ut forte gradum tertium aut quartum ſaltem cum excluſione ulteriorum denotant, non datur. Neceſſe igitur erit, ut alteruter horum ſignificatum & hic ſubintelligatur.

141. At ſtricta acceptio huc non quadrat, tum quia hac parte conſentiunt omnes interpretes Chriſtiani, proavos & abavos interdicto contineri, tum quod quæ DEUS de *filiæ filia* addit, ex neceſſitate relationis evincunt, ſub patre etiam avum comprehendi. Sequitur igitur, ut DEUS latiorem acceptionem intenderit.

142. Pro-

(m) Levit. 18. v. 7. & 10.

142. Probo 2. ex *ratione legis*, five eam fecundum interpretationem noftram fpectes, five etiam in verbis hæreas. Nam avia tua etiam in decimo gradu *mater tua eft*, quoniam ex ejus fanguine es natus, & neptis tuæ in decimo gradu conftitutæ nuditas *tua nuditas* eft, quia & hæc de fanguine tuo participat.

143. Porro quo magis afcendis, eo majorem *reverentiam* debes afcendentibus tuis, quoniam his & qui intermedii funt, reverentiam debent omnes, tu vero infuper & intermediis omnibus. Et quo magis defcendis, eo major eft pudendi ratio, utpote reverentiæ cohæret.

144. Diffentiunt ab hac regula pauci, (n) in linea recta ultra *abaviam* & *abneptem* nuptias non prohiberi afferentes, inepte, cum fere loco rationis a DEO expreffæ fundamentum quærant in mixtura phyfica quatuor temperamentorum, aut elementorum, aut participatione de identitate effentiæ, vel alia fimili.

145. Rectius ifti, (o) qui tradunt ita in infinitum hic effe prohibitas nuptias, ut nec *Adamus*, fi refurgeret, ullam ex hominibus in uxorem ducere poffet.

146. Sed ifte quidem diffenfus eft curiofus magis, quam ad applicationem utilis. Neque enim Adam eum in finem refurget, neque hodie cafus accidet, ut vel effœta atavia atnepotis fui concubitum vel matrimonium appetat, aut atneptis confuefcat cum atavo.

147. Ergo relicta linea recta tranfeo ad collateralem, & initio quidem ad FRATRES & SORORES. Prohibet inter has perfonas DEUS inceftum apertiffime: *ne quis detegat nuditatem fororis fuæ, quæ patris ipfius aut matris eft filia, domi vel foris edita.* (p)

148. Hinc oritur fecunda regula: IN LINEA COLLATERALI ÆQUALI NUPTIÆ TANTUM SUNT PROHIBITÆ INTER FRATRES & SORORES. Ipfa propofitio demonftratur per verba legis divinæ modo adducta. Exclufiva regulæ adjecta inde deducitur, quia in linea collaterali æquali poft fratres & forores funt fratrum & fororum liberi, de quibus nulla extat prohibitio. Et quamvis jus humanum Ecclefiafticum etiam inter Chriftianos circa licentiam *conjugii confobrinorum* aut *fratrum patruelium* maxime variaverit, nemo tamen unquam defendit, ifta conjugia effe contra legem divinam, excepto folo Ambrofio, qui tamen affertionis fuæ nullum attulit fundamentum. Neque enim habuit. (q) 149.

(n) *Thomas Anglus* in ftatera morum. *Ex pontificiis Bellarminus vel Baronius.*
(o) *Quod etiam defendit Alberti* in Compendio. (p) Levit. 18. v. 9. (q) *Vide omni-*

149. Cæterum fratres ſunt vel germani, vel unilaterales, illique vel uterini, vel conſanguinei. De ſingulis perſpicue loquitur lex divina. Sororem germanam intelligit per eam, quæ *domi nata* eſt, unilateralem, quæ *foris*, id eſt ex alio conjugio, uterinam, *quæ eſt matris tuæ filia*, conſanguineam, *quæ patris*. (r)

150. Tranſirem ad aliam legem ſpecialem, niſi iterata prohibitio ulteriorem meditationem poſtularet. Mox enim DEUS ſubjicit: *Non deteges turpitudinem filiæ uxoris patris tui, genitæ patri tuo, & ita ſororis tuæ.* (s) In hunc ſenſum reddidit Lutherus & fere reliquæ verſiones. Et communis horum verborum eſt expoſitio, quod hic iterum interdicatur conjugium cum ſorore conſanguinea.

151. Sed fuerunt tamen, quamvis pauci, alia omnia hac prohibitione ſubintelligi opinantes, & nempe vetari *conjugium cum comprivigna*, cujus mater peperit patri meo. (t)

152. Rationes, quas afferunt, potiſſimum duæ ſunt, 1. communem expoſitionem eſſe otioſam, quia hoc pacto committeretur tavtologia, utpote cum modo in præcedentibus ſoror conſanguinea inter reliquas ſatis diſtincte fuiſſet prohibita. At Spiritum Sanctum non eſſe tavtologum.

153. 2. In lingua ſancta extra *Moledeth*, non *Muſedeth*, iſtud eſſe participium activæ ſignificationis, hoc paſſivæ. Male igitur ſecundum paſſivum ſignificatum vocem accepiſſe verſiones communes, cum potius ita fuiſſet reddendum: *Non deteges turpitudinem filiæ uxoris patris tui* (id eſt comprivignæ tuæ) *poſtquam ea* (noverca) *peperit patri tuo* (ſororem vel fratrem tibi cum comprivigna communem) *& ita* (comprivigna mediante iſto fratre communi) *ſoror tua facta eſt.*

154. Quamvis vero multi hoc dogma tanquam novum, ut fieri ſolet, refutare aggreſſi fuerint, (u) ſi tamen fatendum eſt, quid ſentiam, non reſponderunt exaſſe ad illa duo argumenta.

155. Quin

omnino Sharrok. Judicia de variis incontinentiæ ſpeciebus p. m. 186. ſeqq. & maxime p. 207. *Ita jure Saxonico conjugia hæc quidem ſunt interdicta, ſed princeps tamen diſpenſat in iis.* (r) *Alii ita explicant:* Domi, *quæ in conjugio*, foris, *quæ extra conjugium.* (s) Levit. 18. v. 11. (t) *Ut Antonius Matthæi, Samuel Bohlius*, vide Havemanni Gamol. p. 307. ſeqq. *Nuper Elias* Schneegaß *ſeu Antonius a Maria* de conjugio comprivignorum *hanc ſententiam defendit, ſed aperte jus naturæ & divinum poſitivum aliaque multa miſcens, eamque prohibitionem per fictionem ad alia conjugia extendens, contra quam ſententiam diſputamus infra* §. 213. ſeqq. (u) *Vide Havemannum* d. l. *& ſcripta varia Bohlii & contra eum edita. Ex hodiernis JCtis pleri-*

155. Quin & plerique vel ex hoc fundamento istam opinionem destruere sunt conati, quod comprivigni neque cognati sint neque affines, neque cognatio inter eos aut affinitas per nativitatem fratris communis oriatur, quod facile ex definitionibus cognatorum affinium omni jure receptorum demonstrant.

156. Sed hoc, ni fallor, est leges humanas normas facere, ex quibus debeat interpretatio juris divini sumi, cum tamen potius res sit invertenda. Esto, jure humano tantum prohiberi propter cognationem & affinitatem nuptias, an propterea DEO ligandæ sunt manus, ut prohibitionem suam non possit extendere ulterius?

157. Quin imo & leges humanæ (x) ob alias quoque rationes civiles conjugia interdicunt præter cognationem & affinitatem; annon idem liceret DEO?

158. At, inquies, DEUS in istis prohibitionibus, quas inter controversa hæc fere medio in loco collocata est, continua serie agit de interdictis ob proximitatem sanguinis, hoc est, ob consanguinitatem & affinitatem. Ergo inconveniens foret istam legem de alia causa velle interpretari.

159. Admittam & hoc, sed tum urgebo, ipsum satis aperte asserere in hoc casu proximitatem sanguinis (sive affinitatem eam velis appellare, sive consanguinitatem, sive ex horum utroque aliquid mixtum) ortam ex generatione fratris communis: ut nempe illa, quæ cum fratre meo proximitatem sanguinis habeat, habeat intuitu hujus medii & mecum, & adeo fiat mea soror, quoniam fratris mei soror est.

160. Nec obstat, quod hunc modum, consanguinitatem & affinitatem augendi ignorent leges, & quod consanguinitas atque affinitas sint termini technici. Nam hic iterum committitur μετάβασις. Permitte illis, ut in sua arte loquantur, ut velint. Annon DEUS autor sermonis potestatem habebit, in sua arte significationem vocis extendere ad eum casum, quem alia disciplina ignorat?

161. Ita non raro evenit, ut inter homines unus artifex vocabulo utatur in alia significatione, quam alter, qui diversam artem profitetur. (y)

162. Imo sæpius unam artem excolentes terminis utuntur diversimode.

163. Qua-

---

plerique contra Boblium disputant, nisi quod Magnif. Dn. Ordin. noster in notis ad Instit. *Boblii sententiam sequatur, quamvis in notis* ad Brunnem. Jus Ecclesiast. p. 638. *controversiam solum narrat.* (x) *Ut tutoribus, præsidibus, senatori, raptori &c.* (y) *Exemplo* mortis, *quæ aliter sumitur in philosophia, aliter in jure.*

163. Quare potius aberrarunt homines, quod in hoc casu nullam sanguinis proximitatem admiserunt, quam tamen perspicue pro tali habuit DEUS.

164. Eadem prohibitionis ratio obtinebit in casu simili, si *noverca mea*, quæ nullam comprivignam ad patrem meum attulit, peperit tamen patri meo, postea eo mortuo, ad alia vota transiens *filiam* edat. Ergo nec hanc ducere potero. (z)

165. Quod si autem noverca patri meo partum non ediderit, possem (a) ejus filiam ab altero marito, cui post mortem patris mei nupsit, conceptam matrimonio mihi jungere, etsi hæc filia nata sit, postquam noverca cum patre meo una caro facta erat, nam lex divina rationem prohibitionis non in unione carnis ponit, sed in partu fratris communis.

166. Igitur valeret conjugium cum comprivigna, si noverca sobolem ex patre meo non edat, quia & cum deficeret medium nos uniendi.

167. Sed quid si hoc casu, postquam jam quis duxit comprivignam, nascatur frater & soror communis. An postea conjugium bene formatum erit rescindendum ob metum incestus? Non arbitror.

168. Adeoque simul notabis *differentiam inter hanc prohibitionem & reliquas omnes*. In reliquis incestuosis nuptiis separatio omnino facienda, quoniam omnes commixtiones sunt incestuosæ. At hic non sunt.

169. Scilicet in *incestu* respicitur ad *initium* commixtionis, si hæc incestuosa sit, & reliquæ omnes pro talibus habendæ, sin minus, nec reliquæ vitium contrahent, etiamsi circumstantia superveniat, quæ si ab initio adfuisset, fecisset incestum.

170. Ita si frater tuus misceatur cum tua uxore aut vidua, quia primus fratris tui concubitus est incestuosus, & reliqui omnes erunt.

171. At si tu adulterium & incestum condones, absque incestu cohabitare porro ei poteris, etiamsi jam cum fratre tuo sit una caro facta, quia initio conjugium tuum incestu erat vacuum, quod idem incestuosum fuisset, si jam eo tempore, quo tu id contrahebas, frater tuus cum ista fœmina rem habuisset. Et ita in cæteris.

172. Jam ad lineam collateralem inæqualem, ubi incipit controversiarum & dissensionum fertilitas. Nos viæ cœptæ insistemus. Interdicit

(z) *Ita dictum textum de hoc casu exponere jus Canonicum* C. si qua mulier 3. C. 35. q. 10. *notat Dominus Ordinarius* ad Brunnem. p. 638. *verba Canonis ex Romana Synodo hac sunt:* Si qua mulier ad secundas nuptias transierit, & ex eis sobolem genuerit, nullo modo potest ad consortium cognationis viri prioris pertingere.
(a) *Et de hoc casu loqui Jus Canonicum, notat Dn. Ordin.* d. l.

cit Deus *revelationem nuditatis amitæ tuæ, eo quod patris tui proxima consanguinea sit, itidem & materteræ, utpote matri tuæ proximæ.* (b)

173. Hinc formo tertiam regulam: IN LINEA COLLATERALI INÆQVALI NUPTIÆ TANTUM SUNT PROHIBITÆ INTER EAS PERSONAS, QVÆ SIBI PARENTUM ET LIBERORUM LOCO SUNT, ETIAM EX UNO LATERE IN INFINITUM.

174. *Parentum loco* dicuntur esse omnium ascendentium meorum fratres & sorores. *Liberorum loco* omnes fratrum vel sororum mearum liberi. Ideo vero hæ personæ ad invicem parentum & liberorum loco esse dicuntur, quia post parentes proximi sunt in consanguinitate, ad quos adeo parentibus mortuis communiter onus transit educandi & quandoque alimentandi liberos fratrum.

175. Etsi itaque Deus mentionem saltem in prohibitione faciat *amitæ* & *materteræ*, tamen *ratio divina* satis clare ostendit, respexisse Deum ad istum quasi respectum parentelæ & filiationis, ut inde recte inferatur, cuilibet prohibitum esse conjugium cum iis, qui parentibus ejus in latere proximi sunt.

176. Ergo in linea collaterali ascendente prohibitæ erunt nuptiæ cum *patruo* & *avunculo*, cum *amita* & *matertera*, in descendente cum *fratris* aut *sororis filio* aut *filia*.

177. Ulterius *in infinitum* se extendit ista prohibitio, quoniam in toto hoc capite, ut supra innuimus, vocabulum patris & matris accipitur in lato significatu pro omnibus ascendentibus. Igitur si hoc loco stricte supponeretur, haud dubie id Deus expressisset.

178. Accedit, quod ratio divina, a *proximitate attinentiæ ad personas parentum* desumpta, si jungatur cum ratione, cur nuptiæ in linea recta sint interdictæ, id velit, quod quemadmodum inter adscendentes & descendentes nuptiæ propter *reverentiam* & *pudorem* cessare debent, ita & ob eandem *reverentiam* fratrum liberi debent abstinere a connubiis patruorum aut amitarum &c. & ob eundem *pudorem* avunculi aut materteræ inter vetita numerare matrimonia cum neptibus aut nepotibus ex sorore &c.

179. Quoniam igitur hæc ratio augetur in avorum, proavorum & ita in infinitum fratribus aut sororibus, necesse erit, ut & prohibitio in infinitum extendatur.

180. De-

(b) Levit. 18. v. 12. 13.

180. Denique dixi in regula, quod hæc lex divina ſpectet etiam ad fratres & ſorores *unilaterales* parentum, quia non ſolum in præcedentibus fratrum & ſororum termini ita late fuerunt uſurpati, unde & hic eadem præſumenda eſt vocabulorum ſignificatio, ſed &, quia ad hos æque quadrat ratio divina, ſunt enim & ipſi proximi parentum noſtrorum, niſi quis afferre velit, quod jure Saxonico fratres unilaterales cenſeantur uno gradu remotiores, quam germani, quod tamen profecto hic eſſet argumentari a baculo ad angulum. (c)

181. Qui diſſentiunt, illi partim negant prohibitas eſſe nuptias inter *patruum* & *fratris filiam*, item inter *ſororis filiam & avunculum*, partim indulgent nuptias *nepotum* aut *neptum fratris*, cum *avi & aviæ ſororibus & fratribus*, partim arbitrantur prohibitionem regulæ noſtræ ſaltem pertinere ad fratres & ſorores parentum *germanas*.

182. Sed hi omnes nituntur ſolum iſto *fundamento*, quod prohibitio divina non ſit extendenda ultra perſonas hic expreſſas, quodque ante legem Moſaicam nuptiæ in linea collaterali non fuerint interdictæ, & quod adeo lex iſta, tanquam corrigens & reſtringens libertatem præcedentem, pro odioſa haberi debeat, quæ non admittat extenſionem.

183. Quod non ſolum paulo ante deſtruximus in hoc capite, ſed & ſupra, ubi de interpretatione tractabamus, oſtendimus, leges corrigentes perperam haberi pro odioſis.

184. Major diſſenſus eſt circa prohibitionem intuitu *affinitatis*, ubi dixi, quod illorum omnium, qui hactenus DICTIS RESPECTIBUS INTER SE SUNT AFFINES, matrimonia non procedant. Verba legis divinæ eo tendunt: *Non deteges nuditatem uxoris patris tui, quia eſt nuditas patris tui. Non deteges nuditatem uxoris patrui tui, quia eſt affinis tua. Non revelabis turpitudinem nurus tuæ, eſt enim uxor filii tui, quare non revelabis ejus nuditatem. Non deteges nuditatem uxoris fratris tui, quia eſt nuditas fratris tui. Non revelabis turpitudinem uxoris tuæ & filiæ ejus, filiam filii ejus & filiam filiæ ejus non ſumes, ut reveles ignominiam ejus, quia caro illius ſunt, & talis concubitus ſcelus eſt.*

185. Ex his verbis ſtruo ultimam regulam: QVÆCUNQVE PERSONÆ RATIONE CONSANGVINITATIS UNI CONJUGUM SUNT INTERDICTÆ, ILLÆ ETIAM PROHIBITÆ SUNT ALTERI CONJUGI PROPTER AFFINITATEM.

186. Planiſſime enim ad hanc regulam ducunt rationes, quas Deus in legibus recenſitis prohibitioni addidit: quæ etiamſi aliquantum varient,

(c) Vide Dn. Ordin. ad Brunnem. Jus Eccl. p. 618. ſeqq. *ubi habebis diſſentientes.*

rient, cum modo dicat, *quia est nuditas patris item fratris tui*, modo *quia est affinis tua*, modo, *quia est uxor filii tui:* modo, *quia est caro (vel proxima) uxoris tuæ*, tamen re ipsa coincidunt.

187. Nam duplici intuitu quis affinis dici potest, uno, respectu *consanguineorum* uxoris suæ, altero, respectu *uxorum*, quæ nupserunt consanguineis ejus.

188. Ad *priorem* respectum pertinent interdicta conjugia cum *marito* & *privigna*. Hic vero ratio est, *quia privigna est proxima uxoris tuæ*, hoc est, quemadmodum uxor tua non poterit misceri cum carne sua, ita tu, qui factus es una caro cum uxore, non poteris te conjungere cum ejus carne.

189. Ad *posteriorem* respectum pertinet prohibitio *novercæ* item *fratriæ;* ubi iterum additur ratio, *quia est nuditas patris & fratris tui*, hoc est, quemadmodum tu non poteris jungi adscendentibus & sorori, ita nec poteris ducere eam, quæ propter unitatem per nuptias cum patre & fratre facta est mater & soror tua.

190. Evidentior res est in ratione, quæ apponitur prohibitæ conjunctioni cum uxore patrui, *quia est affinis tua*. Lutherus reddidit: Denn sie ist deine Wase: Alii: *quia est amita tua*. Ut sensus sit: Quemadmodum nuptias inire nequis cum amita, ita nec cum uxore patrui, quæ ob unionem cum patruo æstimatur, ac si sit amita.

191. Itaque jam subsumimus. *Inter affines in linea recta nuptiæ sunt prohibitæ in infinitum.* Nam uti *patris* vocabulum omnibus adscendentibus est commune, ita vox *filii* denotat iterum omnes descendentes.

192. Quare ex *una parte* prohibitæ sunt nuptiæ in linea *adscendente* cum *vitrico* aut *noverca*, in descendente cum *genero* aut *nuru*, quia horum nuditas est patris tui vel matris, item filii tui vel filiæ. Et ita *pro-vitrico* & *pro genero* in infinitum.

193. Ex *altera parte* interdicta est conjunctio cum *socero* vel *socru*, cum *privigno* vel *privigna*, quia hi sunt caro mariti aut uxoris. Et ita in *prosocero* & *proprivigno* in infinitum.

194. Atque de harum personarum prohibitione non credo esse dubitatum, nisi ab his, qui prohibitionem ratione consanguinitatis ne quidem in linea recta ultra quartum gradum volebant extendi debere, ergo multo minus admittent prohibitionem propter affinitatem ultra gradum quartum.

195. Porro inferimus. *In linea collaterali æquali nuptiæ sunt prohibitæ inter eas personas, quæ se habent in affinitate, ut frater & soror.*

 196. At-

196. Atqui tales sunt ex *una parte Levir* & *Fratria*; ex *altera Sororius* & *uxoris soror*.

197. De *priori* nullum est dubium, propter expressa legis divinæ verba.

198. De *posteriori* acriter, ut notum, disceptarunt inter se Theologi & JCti, *an quis possit in matrimonium ducere defunctæ uxoris sororem?* (d) Ne vero tædium sustineas magna volumina perlegendi, momenta utrobique sunt ista.

199. Qui licentiam hujus conjugii asserunt, fundantur iterum in doctrina Rabbinica, quasi leges hæ divinæ non valeant *in personis non expressis*.

200. Qui pro turpi vero habent istam conjunctionem, magnam occasionem litigandi suppeditarunt, quod probationem assertionis suæ quæsiverint in *verbis expressis* legis divinæ, ubi Deus disponit, *quod nemo debeat ducere sororem uxoris suæ, ut ipsa invita & vivente revelet turpitudinem ejus*.

201. Ut enim taceam, hic disceptatum fuisse non sine rationibus, utrum per *sororem uxoris* intelligatur ejus consanguinea, an quælibet gentilis, uti sæpius in jure Mosaico per fratrem denotatur quilibet judæus; istud sane integer contextus ostendit, in illo loco principaliter disponi *de polygamia*.

202. Adeoque sensum esse vel istum (si per sororem quælibet Judæa intelligitur,) quod in polygamia virili hactenus quidem dispensatum sit in veteri Testamento, modo ne quis uxore invita aliam superinducat.

203. Vel istum (si denotetur cognata uxoris,) polygamiam virilem hactenus permitti, ut aliam uxorem priori quis etiam invitæ addere possit, modo non sit uxoris soror.

204. Igitur cum in defendenda quacunque doctrina quilibet operam dare debeat, ut stringentes rationes afferat, etsi paucas, maneamus potius *in ratione divinæ legis*. Sororius non poterit ducere sororem uxoris, quia est caro uxoris seu ejus proxima. Et soror uxoris non potest nubere sororio, quia nuditas hujus est nuditas sororis ejus.

205. Denique concludimus. *In linea collaterali inæquali nuptiæ sunt interdictæ cum cognatorum, qui sunt parentum & liberorum loco, maritis & uxo-*

(d) *Vide notata supra* ad §. 100. 110. lit. z. & c. *Confer omnino* le journal du Palais Part. 9. a Paris 1684. p. 119–154. *ubi deprehendes collectanea elegantia huc pertinentia.*

& uxoribus, & cum cognatis, qui ad alterum conjugem respectum parentum & liberorum habent.

206. Id est, ex *una parte* non valet conjugium cum *patrui* & *avunculi* aut *propatrui* & *proavunculi* & ita porro in infinitum *uxoribus*, tum & cum *amitæ* & *materteræ*, & ita porro, *maritis:* in linea descendente, cum *uxore fratris filii*, vel *sororis filii* & ita porro, aut cum *marito neptis ex fratre vel sorore.* Ratio est, quia nuditas eorum est nuditas proximorum tuorum.

207. Ex *altera parte* illicita sunt matrimonia cum *uxoris* aut *mariti* tui *amita* & *matertera*, *patruo* aut *avunculo* & ita porro, item cum *eorum fratris aut sororis filia & filio*, ac ita deinceps. Ratio iterum est, quia sunt proximi mariti vel uxoris tuæ.

208. Dissentientes saltem concedunt prohibitionem inter *uxorem patrui* & *mariti fratris filium*, inter *uxorem avunculi* autem & *mariti sororis filium*, item inter *amitæ & materteræ maritos* atque *uxoris fratris aut sororis filias* nuptias haud quaquam interdictas esse arbitrantur.

209. Multo minus vero admittunt extensionem prohibitionis ad *gradus ulteriores*, unde nec interdictas ajunt nuptias inter *mariti fratris nepotem* & *uxorem propatrui.*

210. Quoniam autem hic *nihil novi* afferunt, sed solum rationibus aliquoties memoratis innituntur, non opus erit, ut & nos quicquam responsionis addamus.

211. Istud vero non omittendum, quod, ut notum, Jus Canonicum faciat *tria genera* affinitatis, ita ut genus affinitatis mutetur, quoties personæ affini accedit alia persona diversi sexus per nuptias. Ita privigni uxor est affinis vitrico mariti in secundo genere. Ita eadem uxor privigni est in tertio genere affinis illi fœminæ, quam postea mariti vitricus duxit in matrimonium.

212. Hæc generum variatio *Juris Canonici figmentum* est, inventa etiam ad augendum fiscum Pontificium. Eam vero ignorat Jus Divinum, & hactenus adducta ostendunt, nullam personarum secundo aut tertio affinitatis genere aliam attinentium in lege divina memorari: quamvis non improbandum sit, si magistratus civiles publici decoris causa prohibitionem ad secundum genus extendant, moderate quod faciunt leges nostræ.

213. Igitur etiamsi *illæ* non admittant conjugia inter *vitricum* & *privigni viduam* aut inter *privignum* & *vitrici viduam*, etiamsi ejusmodi conjunctiones etiam a *jure Romano* improbentur, non tamen deduci poterit

terit ista prohibitio ex *lege divina*, quamvis non defuerint viri eruditi, qui id asseruerunt. (e)

214. Qui quidem non contemnendam rationem pro sua sententia attulerunt, quod nempe *extensiva eorum interpretatio iisdem regulis utatur, quibus nos usi fuimus* in deductione, quod prohibitio legis divinæ spectet ad personas in lege non expressas. Sicut enim nos intulimus, v. g. conjugia cum uxoris sorore, aut cum avunculi uxore esse interdicta, quod vel nos cum uxoribus nostris, vel uxores alienæ cum cognatis nostris factæ sunt una caro per concubitum, adeoque ex rationis identitate verba legis ad casus sub verbis non comprehensos extendimus, ita & ipsi ex *identitate rationis* thesin suam derivant.

215. Quemadmodum enim, dicunt, vitricus haud dubie privignam non potest ducere, quod vitricus sit una caro cum matre privignæ & privigna sit proxima uxoris vitrici, & iterum noverca non potest nubere privigno ex iisdem rationibus; ita nec vitricus poterit matrimonium inire cum privigni vidua, quoniam hæc vidua erat una caro cum privigno, neque privignus cum vitrici vidua, quia hæc erat una caro cum vitrico, adeoque ista carnis unio facta per concubitum id operata est, ut ibi privigni vidua repræsentet privignam, hic vitrici vidua haberi debeat pro noverca.

216. Non diffitemur itaque, *speciem habere* istud argumentum, sed quæ facile repelli poterit, si modo exacte attendas ad *naturam interpretationis extensivæ*. Si illa locum habere debet, poterit quidem extensio fieri ad *casum similem* sub verbis non comprehensum, modo maneat identitas rationis, quæ si & ipsa extendatur ad casum, qui habeat saltem *similem rationem*, non eandem, vitiosa fiet interpretatio. (f)

217. Et nos quidem, ut puto, perpetuo in hoc capite regulam bonæ interpretationis observavimus. Nam v. g. ideo diximus a conjugio cum uxoris sorore aut cum avunculi uxore esse abstinendum, quia evidens erat, *eandem rationem*, quam DEUS quærebat in unitate carnis, quæ conjugibus intercedit, & proximitate sanguinis, quæ est inter unum conjugem & ejus cognatos, ut adeo nullum sit dubium, quod quemadmodum frater fratri propinquus est, & uxor fratris una caro est cum marito, ita & eodem modo soror sorori propinqua est, & maritus sororis est una caro cum uxore sua, item, quod quemadmodum nepos ex fratre proximitate attinet patruum, & patrui uxor unita est cum patruo, ita idem proximitatis genus est inter nepotem ex sorore & avunculum, eadem carnis unio inter avunculum & uxorem ejus.

218. At

(e) Vide Havem. Gamol. p. 302. 303. (f) Vide supra lib. 2. cap. ult. §. 89.

218. At in isto dissentientium argumento non *evidens est applicatio rationis* ad vitrici aut privigni viduam. Etsi enim erat una caro cum matre privigni (a qua tanquam a consanguinea proxima privigni, ut semper fit in affinitate, prohibitio transferebatur ad vitricum, ut is v. g. non posset ducere privignam) tamen non evidens, sed valde dubium est, *an vitrici vidua sit una caro cum matre privigni*, & in altero casu, *an privigni vidua sit proxima consanguinea uxoris vitrici.*

219. Quodsi dicas, dubium hoc facile tolli posse, si a *pari argumenteris*, ut quemadmodum vitricus est una caro cum matre privigni; ita & vidua vitrici sit una caro cum vitrico, & quemadmodum privignus est proximus consanguineus uxoris vitrici, ita & privigni vidua sit una caro cum privigno; respondebo, apertum jam esse, non subsumi a dissentientibus casum similem sub eadem ratione legislatoris, sed *extendi rationem legislatoris* ad aliam rationem similem.

220. Ideo enim DEUS prohibet conjugium inter vitricum & privignam, *quia nuditas vitrici est nuditas matris privigni*, & *quia privigna est proxima uxoris vitrici*. At dissentientium ratio se ita habet: *quia viduæ vitrici nuditas est nuditas vitrici*, & *quia viduæ privigni nuditas est nuditas personæ uxori vitrici proximæ;* quæ a priori in hoc discrepat, quod ibi DEUS nolit, ut quis *consanguineorum conjuges* & conjugum *consanguineos* ducat, hic vero interdicatur conjugium cum *affinium conjugibus*, & conjugum non consanguineis, sed horum *consanguineorum* rursus *conjugibus.*

221. At facile, inquies, posterior hæc ratio poterit resolvi, ut fit eadem cum ratione divina. Nam vel ideo quod nuditas viduæ vitrici est nuditas ipsius vitrici, & nuditas vitrici est nuditas matris privigni, nuditas viduæ vitrici erit simul *nuditas matris privigni*, cujus revelationem privigno vetabat lex divina. Et vel ideo, quod viduæ privigni nuditas sit nuditas privigni, privignus autem sit proximus uxoris vitrici, vidua quoque privigni erit *proxima uxoris vitrici*, cujus nuditatem DEUS detegere prohibebat vitrico.

222. Sed facile etiam respondebo, hæc resolutio poterit rejici, quoniam procedit non ex rei veritate, sed per *fictionem.* Siquidem revera vidua vitrici non est una caro cum ejus priore uxore, sed per imputationem saltem duplicis conjugii.

223. Neque juvabit quicquam, si ad DEUM provoces, etiam ipsius rationem; dum dicit, novercæ nuditatem esse nuditatem patris &c. respicere ad *fictionem* seu imputationem moralem.

224. Nam hic non solum obstat istud, quod *fictio hominis* nequaquam operetur illud, quod sequitur ex *fictione legislatoris*, sed & opponi

ni poterit vulgatus canon JCtorum; non admittendam esse *fictionis fictionem*, quod tamen in ista argumentatione fiebat.

225. Cum vero ea, de quibus hactenus disseruimus, pertineant ad legem DEI positivam quidem, sed universalem, & quæ omnes homines stringit, hinc facile patet, quæ sit potestas relicta *legislatoribus humanis intuitu conjugii.* Nimirum ea, ut quæ DEUS præcepit, non possint prohibere, quæ prohibuit, non possint admittere, sed circa res & actus medii saltem generis boni ac decori ordinis gratia in civitate speciales contrahendi matrimonii regulas ferre.

226. Quare, uti injustum foret, si legislator indistincte omnes homines sine consideratione facultatum & conditionum vellet *ad conjugium adigere*, ut stolida insuper esset lex, quæ omnibus civibus *matrimonia vellet interdicere*, ita nihil videtur obstare, quo minus per legem civilem *cœlibes* tantum *ad munus aliquod* in civitate, quod longe commodius illi, quam conjugati obire possunt, *admittatur*, modo tanta sit copia ejusmodi hominum, quibus castam agere vitam concessum sit, quam illud munus requiritur. Ita licebit lege civili *tempus ætatemque* & *statum* connubio jugendorum definire. (g)

227. Deinde ex supra (h) dictis jam inferre licet, peccare principem Christianum, si per legem *maritos imperio uxorum subjicere aut uxores saltem eximere a subjectione maritorum* velit; simul alia disputatio superius (i) instituta ostendet, quare in altera controversia, *an princeps ultra malitiosam desertionem & adulterium adhuc alias quasdam divortii causas admittere valeat?* judicium nostrum suspenderimus.

228. Porro non poterit princeps permittere publice *concubitus libidinosos*, (l) quo pacto legi divinæ est adversum habere *lupanaria publica.* Alia quæstio est, *an princeps omnem libidinem gravibus pœnis coercere & in clandestinam libidinem exacte inquirere teneatur?* quæ ex infra dicendis in capite de pœnis est definienda.

229. Ulterius pugnat cum Christianismo, si admitteretur *polygamia utraque simultanea.* (m)

230. Denique quod *incestum* attinet, *in gradibus lege divinæ prohibitis princeps non poterit* dispensare, multo minus per leges quicquam, quod cum jure divino hac parte pugnat, disponere. Unde etsi Papa, ut

(g) *v. g. ne nobilis plebejam, senator libertinam, civis peregrinam ducant, quamvis opera danda sit legislatoribus, ne rationes ejusmodi prohibitionum positæ sint invana ambitione.* (h) Vide supra §. 48. (i) Vide maxime §. 67. seqq. (l) Ob dicta §. 72. seqq. (m) Ob §. 77. seqq.

ut Pseudovicarius DEI, fere potestatem hic dispensandi sibi vindicet, non immerito tamen, etiam ab ipsis Principibus Pontificiæ religioni addictis, potissimum in Gallia, hæc potestas dispensandi in dubium fuit vocata. (n)

231. Cæterum in gradibus a DEO prohibitis non solum impediendum est matrimonium contrahendum, sed etiam *dirimendum est semel contractum.* Quod non solum ex verbis legis divinæ, quæ vult, *ut exstirpentur personæ incestuosæ*, clarum est, sed vel maxime ex *natura incestus* demonstrari potest, quippe incestus fit per conjunctionem carnis cum persona prohibita. Tot ergo in matrimonio incestuoso occurrunt actus incestuosi, quod concubitus. Ergo si princeps Christianus non dirimeret conjugium cum persona prohibita initum, revera vindicaret sibi potestatem dispensandi in lege divina.

232. Unde non difficile est perspicere, quid sentiendum sit de sententia quorundam scriptorum, aut de observantia quorundam judiciorum, ubi, si vel insciis Magistratibus in gradu divina lege prohibito, matrimonium contractum sit, aut a Magistratibus male informatis, aut dolose inductis illud permissum sit, asseritur, non posse post consummatum matrimonium, aut celebratas nuptias tales conjuges dirimi, extra casum connubii inter adscendentes, quia scandalum majus postea inde nasceretur, & conscientiæ conjugum gravissime læderentur, &c. (o)

CAPUT IV.

DE OFFICIIS PARENTUM ET LIBERORUM.

SUMMARIA.

Connexio. §. 1. *Varie dissentiunt Dd. in deducendo Jure Parentum*, §. 2. *& prærogativa eorum quoad exercitium illius juris.* §. 3. *Methodus dicendorum.* §. 4. *Sola societas paterna inter humanas sine directo consensu mutuo initur.* §. 5-9. *Etiam sine tacito consensu infantum.* §. 10-27. *Finis primarius societatis paternæ est educatio sobolis, imperium parentum & obsequium liberorum finis secundarius.* §. 28-30. *Unde primum præceptum:* PARENTES LIBEROS SUOS EDUCENT, §. 31. 32. 33. *profluens ex lege de præstandis officiis humanitatis*, §. 34-44. *& secundum:* LIBERI, QUAMDIU IN SOCIETATE PATERNA VIVUNT, PARENTIBUS OBTEMPERENT: §. 45. *Quomodo differant obsequium & reverentia?* §. 46-50. *Duratio societatis pa-*

(n) *Vide librum supra* ad §. 198. lit. d. *citatum*, & Lucien Soevé dans le nouveau recueil des Arrests *passim*. (o) *Vide Havemanni* Gamol. p. m. 281. seqq. *Huc petinet quæstio a Sebiltero ventilata* Exercit. 36. ad Pand. th. 45. seqq. *utrum conjugium incestuosum in linea recta affinitatis sit dirimendum?*

terna. §. 51--59. *Finita ea cessat obsequium, manet reverentia.* §. 60--63. *Quaestiones de officiis liberorum resolvi in duo tempora.* §. 64. 65. *Resolutio quaestionum specialium 1. Cui ex parentibus principaliter competat potestas in liberos, matri an Patri?* §. 66. 67. 68. 2 *An potestas patria se etiam extendat ad bona liberorum?* §. 69. 70. 71. 3. *An per alium parentes officio suo possint satisfacere?* §. 72. 73. 74. 4. *An reverentia parentibus perpetuo debita, magis ex generationis quam educationis beneficio dependeat?* §. 75. 5. *An liberis liceat nuptias contrahere invitis parentibus?* §. 76--79.

§. I.

POst societatem conjugalem, considerationem meretur ea, quae est inter *parentes & liberos*, quae communiter *societas paterna* appellari consuevit. Intenditur siquidem, ut diximus liberorum procreatio in conjugio: Hanc comitatur societas paterna.

2. Maxime autem varie solent scriptores in *deducendo jure parentum in liberos*; aliis ad *generationem* hic provocantibus, (a) aliis id derivantibus ex *voluntate divina*, (b) aliis ad *legem naturalem* provocantibus & *consensum tacitum*. (c)

3. Similis dissensus est de praerogativa parentum, quoad exercitium juris istius, quibusdam primario *ad patrem* hic respicientibus, (d) quibusdam primas partes indulgentibus matri. (e)

4. Nobis, ut negotium tractetur ordine, initio in *differentiam generalem* hujus societatis a reliquis naturalibus, inquirendum videtur, dum de *fine* ejusdem erit dispiciendum, ex quibus recte cognitis *quaestiones occurrentes* sua sponte resolvi poterunt. Deinde perpetuo operam dabimus, ut separemus hic jus naturale a lege positiva.

5. Ergo cum in professo sit, *esse quandam societatem inter parentes & liberos*, & nulla gens sit tam barbara, quae eandem non agnoscat, id praeprimis animadversione dignum est, quod, cum reliquae societates omnes, *consensum personarum* in societate illa viventium praesupponant, etiam conjugalis, quamvis a Deo ipso sit instituta; sola *societas paterna* sine *directo & speciali consensu mutuo* incatur.

6. Nam initio, quod *parentes* concernit, etsi illi quodammodo in hanc societatem *consentire* videantur, dum scientes & volentes *generationi* liberorum dant operam, dum consentiunt in *nuptias*, quarum finis est sobolis procreatio, tamen consensus iste *immediate* tendit ad societatem nuptialem, a qua societas paterna specie est diversa, & praepostere ex

(a) *Ut Grotius.* Puf. Lib. 6. c. 2. §. 1. *quod caput totum cum hoc nostro conferendum est.* (b) *Ut Hornius.* (c) *Ut Pufend. ipse.* §. 4. *item Hobbesius* § 2. & 3. (d) *Quod facit iterum Hornius.* (e) *Quae Hobbesii doctrina est.*

ex consensu in *generationem* deducitur consensus in societatem paternam, quamdiu non demonstratum est, quod generatio sit fundamentum patriæ societatis.

7. Quare nec obstabit regula vulgata, *quod qui vult antecedens, velit etiam necessarium consequens*, quippe jam quærimus, qua ratione societas paterna pro necessario consequenti societatis nuptialis vel generatæ sobolis haberi debeat.

8. Deinde, etsi daremus, consensum adesse ex parte parentum, nulla tamen societas ex consensu orta dici potest, ubi non adest *mutuus* consensus, qui ex parte *infantum* deficit.

9. Quoniam enim societas paterna mox post partum editum incipit, quomodo infans posset consentire, qui ad edendum ullum *actum animæ rationalis* est incapax.

10. Simul vero necesse est, ut corruat *consensus infantum tacitus*, quoniam supra ostendimus, nullum esse posse consensum tacitum ejus, qui expresse consensum suum non valet declarare. (f)

11. Unde, qui fundamentum juris patrii quærunt (g) in pacto tacito infantum, quasi nempe infans propter latitantem adhuc rationis usum reciproca officia parentibus expresse quidem non possit permittere, ex ipsa tamen parentum opera obligationem erga eos non minus contrahat, quam si expressus ipsius consensus accessisset: (præsumi enim, si usum rationis eo, quod sublatus est, tempore habuisset, ac perspexisset, vitam sese citra parentum curam junctumque illi imperium servare non posse lubenter ipsum in idem consensurum, commodamque educationem sibi ab iisdem fuisse stipulaturum, qui consensus cum ratione præsumptus pro expresso valeat, non secus ac in legibus Romanis consensus præsumptus ejus, cujus *absentis & ignorantis negotia gesta sunt*;) illi aperte satis loco consensus *taciti* suppeditant consensum *præsumtum*, quem a tacito multis modis differre, ibidem ostendimus. (h)

12. Quos inter & iste erat, quod *consensus præsumtus* non sit *proprie dicti* consensus species.

13. Facit maxime ad sententiam nostram confirmandam, quod a *domino negotii gesti* ad infantes inferebatur, nam negotiorum gestionem, cum omnibus quasi contractibus, ad exempla taciti consensus, non referri debere simul notavimus.

14. Sed & illa ratio videtur ostendere, societatem paternam ex consensu deduci non posse, quod *consensus*, quocunque titulo veniat, seu

(f) Vide lib. 2. cap. 7. §. 19. seqq. (g) *Quod facit Dn. Pufendorf.* §. 4.
(h) d. l. 2. c. 7. §. 24. seqq.

expressus seu tacitus, locum habere proprie ut *origo obligationis* non possit, nisi *in actionibus ante consensum liberis*. Atqui nec patri liberum est nec filio educationis jura cum annexo cuique debito declinare. (i)

15. Neque hanc rationem puto destrui, si quis forte adversus eandem excipiat; (l) non repugnare sibi, aliquid oriri *ex præcepto legis naturalis & oriri ex consensu tacito*. Sane enim, homini non esse liberum, DEO non parere, & tamen DEUM a fidelibus obsequium fœdere stipulari voluisse. Sic civem utique munia militaria debere Reipublicæ, & tamen cum miles scribitur, consensum ejus accedere & sacramentum. Sic quare dici non possit, infantis consensum tacitum intelligi, dum parens actus ejus educationem suscepit, cujus hic sit effectus, ne querendi causam habeat, quasi imperium paternum invito sibi & frustra sit impositum. Nam adversus istam exceptionem multa possent in medium afferri.

16. Initio per *originem juris vel obligationis* hic non intelligi *originem ultimam*, quam supra suo loco semper in lege quærendam esse declaravimus, sed *immediatam*, quæ nonnunquam etiam, imo sæpius *ex consensu* derivari poterit, & hactenus non erit dubium, quod repugnantia non sint, aliquid oriri ex præcepto legis naturalis & oriri ex consensu tacito.

17. Sed ut *obligatio* dicatur *immediate oriri ex consensu*, necesse est, ut ea ante consensum vel *plane non* affuerit, vel non affuerit intuitu *certæ personæ*, aut in *eodem obligationis genere*.

18. Ita citra consensum subjectionis *non sum* obligatus, ut ulli homini servitia præstem, quare *obligatio servi* recte ex consensu oriri dicitur.

19. Ita & obligatio, quæ *inter conjuges est*, consensui originem debet, quia ante consensum in utriusque libertate erat positum, *cui personæ* fidem conjugalem promittere vellet, etsi jam adesse poterat obligatio *ad ineundum matrimonium*.

20. Ita *si pauperi dives centum promittat*, utique dives recte ex consensu obligatus dicitur, etsi ante consensum obligatio ad promittenda centum adesse poterat, sed ea quidem *imperfecta*.

21. Quodsi vero vinculum præexistentis obligationis per consensum sive expressum sive tacitum in *eodem obligationis genere* saltem duplicetur, non videtur, abstrahendo a legibus civilibus, *origo* obligationis istius *consensui accurate loquendo adscribi* posse. Sed tum consensus saltem ad contestandam promptitudinem satisfaciendi obligationi, aut ad majorem securitatem alterius adhiberi solet.

22. Ita,

(i) *Hanc rationem Dn. Pufendorffio objecit B. Pater* in disput. de patria potestate §. 49. (l) *Ita excepit Dn. Pufend.* d. §. 4. in nova edit. p. 908.

22. Ita, si v.g *in fœderibus* nihil aliud promittatur, quam ad quod paciscentes jam antea ex lege naturali erant obstricti obligatio non commode ex fœdere isto orta esse dicitur, quia & istæ pactiones vix fœderum nomine dignæ censebuntur. (m)

23. Ita si promissum jam antea firmem *juramento*, obligatio nequaquam ex juramento oritur, sed ex promisso.

24. Eadem est ratio exemplorum allatorum. *Fideles* ante stipulationem Deo jam sunt obstricti, *cives* ante sacramentum militare Reipublicæ debent munia militaria. Itaque his obligationibus quidem stipulatio vel consensus *accedit*, ita tamen, ut exinde obligatio *ortum* non ducat.

25. Denique nec consensus tacitus infantis in societate paterna videtur esse necessarius ad illum effectum, *ne querendi causam habeat*, quasi imperium paternum invito sibi & frustra sit impositum, quia & citra eundem liberi causam querendi non habent.

26. Nam *multæ sunt obligationes*, quæ homines *invitos* obligant, quales sunt omnes illæ, quæ ex præceptis absolutis libro secundo expositis descendunt. Neque *superior* opus habet ad introducendam obligationem consensu subjecti.

27. *Frustra* vero non esse imperium patris filio impositum, ostendent modo dicenda.

28. Nam *finis* societatis paternæ communiter ponitur in *educatione sobolis*, (n) cui, etsi addere velis *imperium parentum*, mox tamen collatio utriusque finis ostendet, *educationem sobolis* esse finem *primarium*, imperium parentum, & quod illi correspondet, *obsequium liberorum*, finem *secundarium*.

29. Haud dubie enim is finis pro primario erit habendus, qui *perpetuo* in societate attenditur, quique est *norma* alterius, & quo obtento societas solet *desinere*.

30. Sed *educatio* sobolis *statim* post partum editum se exserit, antequam liberi obsequii sint capaces: Ipsum imperium patris nil aliud est, quam *medium*, sine quo educatio obtineri nequit; educatione absoluta *naturaliter solvitur* societas paterna.

31. Ergo primum præceptum in hac societate dirigit officium parentum erga liberos: PARENTES LIBEROS SUOS EDUCENT.

(m) *Vide ipsum Dn. Pufend.* l. 8. c. 9. §. 2. (n) vid. Patr. Phil. Pract. Tab. 36.

32. *Educatio* hoc loco nihil est aliud, quam sobolis a prima infantia ad maturitatem tum corporis tum animi conveniens perductio. (o)

33. Continet igitur sub se *duas partes*, *alimentationem*, quæ ad *corpus* infantis pertinet, & *doctrinam*, quæ *animum* ejus respicit.

34. Fluit hoc præceptum ex lege *de præstandis officiis humanitatis*. Quod ita demonstro.

35. Dum *infantes* in hanc lucem eduntur, haud dubie constat eos esse *homines*. Etsi enim philosophi & moderni & antiqui de initio humanitatis, quam diu infans est in utero, dissenserint graviter, & adhuc dissentiant, quibusdam, qui traducem defendunt, statim ad conceptionis tempus respicientibus, quibusdam, quibus hodie infusio animarum placet, incertum quoddam intervallum, ex quo fœtus animatus esse incipiat, constituentibus, quibusdam, ut olim Stoicis, plane animam humanam in partu demum supervenire defendentibus, in eo tamen consentiunt unanimiter, quod infantes recens nati hominibus sint accensendi.

36. Quia igitur homines sunt, necesse est, *ut jurium*, *quæ hominibus competunt*, & ex statu humanitatis in libro secundo deducta sunt, quantum admittit ipsorum conditio, *sint participes*.

37. Unde adversus præceptum de *vitanda superbia* in ipsos aliquatenus peccari potest, si quis eos nimis contemptim habeat; & quamvis, præter corporis bona, bonis omnibus & animi & fortunæ destituantur, saltem illorum respectu *lædi possunt*.

38. Igitur parentes, qui liberos *interficiunt*, aut alia bona corporis iis *corrumpunt*, non tam in specie contra officium parentibus peculiare peccant, quam id violant, quod ipsorum liberis alii etiam, & quod ipsi vicissim omnibus hominibus debent, quamvis qualitas parentum augeat ejusmodi delicta, utpote qui non solum non lædere debebant liberos, sed & insuper commoda ipsorum quam maxime promovere.

39. Etenim non solum præcepta *negativa* intuitu infantum sunt observanda, sed & *affirmativa*; Et istud quidem, quod *pacta servare* jubet, non adeo magnum hic exserit usum, quoniam infantes, ut diximus, pacti sunt incapaces, nisi quatenus alii homines ipsorum personas hac parte repræsentant, ut sunt in civitate tutores & curatores. Ast præceptum de *exhibendis humanitatis officiis* potissimum hic observari meretur.

40. Nam cum certum sit, si nemo infantes alimentis sustentet, vel doctrinis imbuat, fame interituros eos esse, aut eorum vitam bestiis non

(o) Pater d. Tab. 36.

non fore absimilem, necesse est, ut alii homines eorum *commoditates* hactenus promoveant, ut & *vivant* & *cum ratione vivant*.

41. Etsi vero alias obligatio ad exhibenda humanitatis officia *indefinite omnes homines* stringat, quoniam tamen educatio liberorum pertinet ad officia, quæ *impensa* & *opera laboriosa* constant, & vulgari adeo humanitati non adscribenda est, sed inter beneficia caput exserit, (p) & præterea *periculum hic est in mora*, cum liberi ipsi aliorum opem implorare nequeant, necesse fuit, ut lege naturali *certæ personæ* in genere humano determinentur, qui statim sciant, præ reliquis sibi hoc beneficium incumbere.

42. Atqui cum communiter ad exhibenda alteri beneficia unus homo majori gradu obstrictus sit, quam alter, & multum contribuat *proximitas* ad obligationis augmentum, sua sponte fluit, quod *parentes*, utpote qui propter generationem proximi sunt, & quibus adeo, quod infantes vitam semel acquisiverint, præ reliquis hominibus maxime imputari potest, hoc munus in se suscipere debeant.

43. Quod ergo *alimentorum* suppeditationem attinet, non opus erat, ut in liberis obligatio peculiaris corresponderet, cum jam instinctus naturalis eos, qua animalia sunt, ad eadem recipienda impellat, & quæ hoc passu ipsius incumbit obligatio, ex regulis communibus officia hominis intuitu sui ipsius dirigentibus dependeat.

44. Alia ratio est *doctrinæ*, quæ quoniam in hominibus adultis vix, in infantibus vero ne vix quidem sine disciplina & jure coercendi concipi potest, sequitur, ut parentibus jus competat cum *coercitione dirigendi* actiones liberorum.

45. Habes hoc pacto secundum præceptum hujus societatis, exponens officium liberorum erga parentes: LIBERI QVAMDIU IN SOCIETATE PATERNA VIVUNT, PARENTIBUS OBTEMPERENT.

46. *Obsequium* est vinculum libertatis, vi cujus homo obligationem in se deprehendit, ut actiones suas, externas potissimum, secundum voluntatem ejus, si superior est in societate, instituat.

47. Cum autem obsequium, ut omnis obligatio, simul cum metu pœnæ conjuncta sit, si contra voluntatem superioris quid fiat, & vero hic metus inter eos, qui familiares invicem sunt, esse non possit, necesse est, ut familiaritas illa in societate paterna cesset, quæ cessatio in parentibus *gravitas*, in liberis *reverentia* appellatur.

48. Vi-

(p) Conf. lib. 2. c. 6. §. 47.

48. Vides adeo, *obsequium & reverentiam* istam esse quidem conjuncta, non tamen eadem. Unde poterit quidem obsequium non esse sine reverentia, reverentia tamen poterit esse absque obsequio.

49. Scilicet *reverentia* in se est actus, quo quis actionibus externis sponte & citra jussum specialem declarat, eum cui actum istum exhibet, a se æstimari, ut sui superiorem.

50. Cum ergo *superioritas* alia sit *imperii*, alia *beneficii*, alia *dignitatis*, alia *ordinis*, (q) tot etiam erunt *reverentiæ* species, quot superioritatis, quare & nobis erit opera danda, ut ne istas species inter se confundamus.

51. Debent autem liberi obsequium cum reverentia parentibus, *quamdiu societas paterna durat*, tantisper enim imperium parentum quoad actiones liberorum vires suas exserit.

52. Neque enim societas paterna est *indissolubilis*, ut conjugalis, sive jus naturale, sive legem positivam universalem spectes, sed hic valet regula vulgata: cessante fine, cessat actio, cessat adeo & status ex pluribus actionibus compositus.

53. Quare *naturaliter exspirare debet societas paterna*, cum liberi ipsi capaces sunt de alimentis sibi prospicere, & educatione amplius non habent opus.

54. Quæ *duo conjunctim* requiro, requiruntur enim regulariter conjunctim *ad fundandam* societatem paternam.

55. Deinde etsi demus, aptos esse liberos, ut de *alimentis* sibi prospiciant, aut aliunde jam habere, unde se sustentent, sed multa adhuc desiderari in *gubernatione* actionum propriarum, necesse erit, ut duret societas, quoniam hujus respectu parentibus primario competit imperium.

56. Contra si liberi ipsi quidem capaces sint ad *dirigendas actiones* proprias, non vero possint *alimenta* sibi comparare, etsi hic videbatur imperio nullo esse opus, quasi cessante fine imperii, quoniam tamen regulariter, qui beneficium mihi præstat, exigere a me potest jure suo, ut durante beneficio actiones meas secundum ipsius placitum, sub pœna beneficii amittendi, instituam, necesse est, ut & hanc potestatem concedamus parentibus.

57. Accedit, quod cum vivamus in statu imperfecto, in quo mores humani perpetuo augmentum assumunt, vel eo habent opus, abstrahendo a legibus civilibus, nullis regulis certis determinari possint fines & ter-

(q) Conf. lib. 1. c. 1. §. 30.

& termini bonæ educationis, sed hæc res relinqui debeat arbitrio & conscientiæ patris, tanquam natura prudentioris.

58. Quare & hoc exinde sequitur, (r) in statu naturali *patrem posse filium desidem & immorigerum etiam invitum ejicere* ex familia, si ad annos discretionis pervenerit, etsi modo pater ipse non defecerit in educationis officio.

59. Sed *filius* contra non poterit regulariter *recedere a societate invito patre*, nisi evidentissimis argumentis iniquitatem paternam & virtutes proprias demonstrare valeat.

60. Ulterius si maxime societas paterna est finita, remanet tamen perpetuo in liberis *debitum reverentiæ* ob *beneficia* scilicet alimentationis & educationis exhibita, quæ semel facta non poterunt unquam infecta fieri. (s)

61. Sed *imperium* tum cessat, quod probe notandum, quoniam plerumque scriptores hæc duo confundunt.

62. Hoc est, liberi obstricti sunt eo tempore, ut parentibus signa honoris exhibeant, & actiones, quæ aliquod momentum afferunt ad familiam paternam, ex parentum consilio & beneplacito, si fieri potest, suscipiant, tum & beneficia ipsa beneficiis compensent, in tantum, ut graviter peccent, si id facere negligant.

63. Quod si tamen id facere detrectent, parentibus nullum amplius competit jus cogendi liberos ad actiones istas, quin imo, si parentes tum per evidentem iniquitatem consensum suum denegent, liberos absque vitio actiones ipsas non commode differendas suscipere posse arbitror.

64. Ex his patet, in liberis, cum de officio ipsorum erga parentes quæritur, regulariter spectari *duo tempora*, dum sunt in potestate parentum, & dum sunt eadem liberati, etsi alii *tria* constituant, (t) prius videlicet subdividentes in tempus *imperfecti judicii* & *judicii perfecti* liberorum adultorum, in familia tamen paterna constitutorum.

65. Quæ divisio quamvis tolerari possit, nescio tamen, an magnum sit usum præbitura, cum illa tempora judicii *perfecti & imperfecti* differant solum ratione *gradus educandi & imperandi*, qui major est in infantibus, ut quorum actiones minima emendatione opus habent, quam in adultis, de quo fere non est dubium.

66. Ex dictis jam facile definiri possunt *controversiæ* speciales. I. *Cui ex parentibus principaliter competat potestas in liberos, matri an patri?* Re-

(r) At hunc & seq. §. conf. Puf. §. 13. (s) Puf. §. 10. (t) Ut Grotius vide Puf. §. 7. (*Inst. Jurisp. div.*) (u) Conf.

Respondemus enim, ex mera ratione naturali competere *utrique*, quoniam ad fundamentum hujus potestatis concurrunt uterque, nisi ipsi parentes in societate nuptiali convenerint aliter. (u)

67. At si *legem divinam positivam* spectes, potiores haud dubie erunt partes *patris* quam matris, cum iste & matris actiones ad utilitatem familiæ dirigere valeat.

68. Nisi pater præcipiat ea, quæ jam lege divina, vel alius superioris sunt interdicta, tum matris jussus erit præferendus, qui tamen tunc proprie non consideratur ut jussus matris.

69. II. *An potestas patria se etiam extendat ad bona liberorum?* Quod regulariter *negandum*, cum educatio tendat ad actiones liberorum, non ad res, alimentatio vero sit onus, non titulus, aut modus acquirendi.

70. Igitur parentes in liberis primæ ætatis (x) quidem prospicient, quid utile sit iis, ut acquirant, quid non, & ipsorum personas in acquisitione & administratione repræsentabunt, adultis vero leges acquisitionis præscribere poterunt, ut tamen utrobique filio dominium acquiratur.

71. Quoniam tamen parentes jure stricto non tenentur alimenta exhibere liberis, si ipsi possideant bona ad sustentationem sufficientia, non peccabunt, si vel alimenta desumant ex bonis liberorum, vel aliquatenus lucrum ex operis & bonis liberorum alimentationi respondens capiant.

72. III. *An per alium parentes officio suo possint satisfacere?* (y) Quod *affirmandum*, non solum, quod sæpe accidit, ut finis educationis & alimentationis aliter obtineri nequeat, sed &, quod morali æstimatione idem habeatur, si quis per alium agenda peragat, quoties industria personæ non est electa, quod hic dici nequit, quoniam generatio, ut fundamentum obligationis paternæ, nullam peculiarem parentibus præ aliis industriam tribuit.

73. Ergo parentes non solum *præceptoribus* idoneis filii informationem recte committent, sed & eundem alteri *adoptantum* dare possunt, siquidem exinde in filium aliquod emolumentum sit redundaturum. Et, si nulla alia ratio sit prolem alendi, potius quam inopia extinguatur, parentes eum *oppignorare* aut *vendere* in tolerabilem servitutem possunt, saltem sub lege retractus, ubi parentes ad lautiorem fortunam pervenerint, aut quispiam ex cognatis istum redimere velit.

74. Quod

(u) Conf. §. 41. 42. *Adde Pufend. §. 1. 2. 3. 4. 5. ubi disputat prolixe contra Hobbesium, qui eam matri tribuit.* (x) Pufend. §. 8. (y) Pufend. §. 9.

74. Quod si vero parentes per inhumanitatem prolem *exposuerint* & *abjecerint*, is qui eandem sustulerit atque educaverit, in parentum quoque jus succedit, ita ut iste alumnus educatori suo filialem observantiam & obsequium debeat.

75. VI. *An reverentia & observantia, quæ parentibus perpetuo debetur, magis ex generationis quam ex educationis beneficio dependeat?* Ubi præter rationes ab aliis fusius adductas vel superius dicta junctis iis, quæ modo notavimus, ostendunt, magis pro *educatione* esse pronunciandum. (z)

76. V. *An liberis liceat nuptias contrahere invitis parentibus?* Ubi distinguendum (a) erit inter liberos, qui in *patria potestate* vivunt & eos, qui *ex familia paterna* exierunt. *Illi* jure obsequii consensum requirire debent, in tantum, ut citra eundem putem nuptias esse ipso jure nullas, quoniam hic actus est maximi momenti, & simul interesse parentum potissimum respiciens, quibus alias vel invitis accresceret onus alendi personam adductam, vel auferretur invitis jus patrium.

77. Quod si vero liberi jam se *separaverint* a parentibus, in reverentiæ debitum peccant, si conjugium ineant insciis parentibus, ipsum tamen conjugium non erit nullum; Quin &, si parentes consensum suum rogati sine justa causa denegent, sine violatione observantiæ istius consummare idem poterunt liberi.

78. Denique si liberi jam educati & adulti matrimonium contrahere cupientes *parati sint exire* familia paterna, parentes vero ob duritiem & morositatem evidentem nec eos dimittere nec in matrimonium consentire velint & tum liberos, salva in reliquis pietate & reverentia sibi prospicere poterunt.

79. Hæc tamen omnia, quæ hactenus in hoc capite disseruimus, intellige de officio parentum & liberorum abstrahendo a *legibus civilibus*; quare si his aliud quid sit constitutum, id neque a nobis hoc loco impugnatum esse, neque nobis contradicere arbitrare.

CAPUT V.

DE OFFICIIS DOMINORUM ET SERVORUM.

SUMMARIA.

Societatis Herilis ortus §. 1. 2. 3. *& finis.* §. 4. *Requiritur ad eam consensus mutuus.* §. 6. *Ex fine profluit imperium & subjectio*, §. 6. 7. 8. *non tamen jus vitæ & necis.*

(z) Vide Puf. §. 10. Adde §. 60. j. §. præced. (a) *Aliter paulo distinguit Dn. Pufend.* §. 14.

necis. §. 9 10. 11. *Praecepta duo.* I. PRÆSTA DOMINO OPERAS PROMISSAS. 2 EXHIBE SERVO CONVENTAM MERCEDEM. §. 13. 14. 15. *Servus non potest vendi.* §. 16. 17. 18. 19. *Alia servitus juris Gentium, quæ a societate herili, quatenus juris naturalis est, in quibusdam differt.* §. 20-31.

§. I.

Societatem herilem (a) in *statu integritatis* non obtinuisse demonstravimus libro primo.

2. Quin & in statu *post lapsum* nullus fuit locus huic societati, quamdiu obtinuit communio bonorum & dominia non fuerunt distincta. *Indigentia* enim hujus societatis ultima est origo. At ubi bona omnia sunt communia, non dominus esse potest, qui peculiariter sibi præ reliquis acquirere studeat, nec servus, qui sustentandi sui gratia alterius dominio se subjiciat.

3. At *post distinctionem dominiorum*, cum quilibet paterfamilias necesse habuerit de acquirendis opibus ad sustentationem familiæ facientibus, tum & de administrandis iis & conservandis prospicere, alius vero opibus destitutus, & ad acquirendas easdem ex ingenio proprio fuerit ineptus, necesse fuit, ut ille *servum* sibi quæreret, quo tanquam instrumento domestico uteretur, hic sibi circumspiceret de *domino*, a quo alimenta pro operis expectaret.

4. Adeoque *finis* societatis herilis ex parte *domini* est *acquisitio & conservatio divitiarum*, ex parte *servi sustentatio vitæ per alimenta.*

5. Etsi vero *indigentia* ista *mutua* homines ad ineundam societatem herilem impellat, requirit tamen eadem ordinarie *consensum mutuum* ad sui existentiam.

6. Ipse autem finis, quem dominus intendit, ostendit, ipsum consensum in societatem herilem naturaliter ex parte servi includere *subjectionem:* ex parte domini *imperium.*

7. Nam acquisitio & conservatio opum ob infinitam circumstantiarum varietatem infinitis modis variat, quare illi modi in pacto societatis determinari nequeunt, sed relinquendi sunt determinationi futuræ unius ex contrahentibus toties exponendæ, quoties est opus.

8. Ergo cum dominus hac parte principalis causa sit & servus instrumenti vices gerat, necesse est, ut dominus dirigat actiones servi.

9. Et

(a) *Cum hoc capite junge Puf.* de J. N. lib. 6. c. 3. & de O. H. l. 2. c. 4.

9. Et quidem, si a legibus civilibus abstrahas, cum *coërcitione*, quantum ad istum finem obtinendum est opus, quoniam sine ea directio actionum esset frustranea.

10. Hæc tamen regulariter ad *gravem corporis afflictionem*, multo minus ad *mortem* propria autoritate sumendam procedere nequit; quoniam his pœnis finis societatis herilis non obtinetur, neque ea servorum negligentiam in opere exequendo expellunt, neque mores ad decus & tranquillitatem familiæ componunt.

11. Quod si *atrox delictum* servus admiserit, si in alium extra familiam, expelli inde poterit, idque ei, quæ læsus est, extra civitatem sufficiet, si in ipsam familiam, dominus id per extrema in servo vindicare poterit, non quidem ut servo, sed ut hoste.

12. Ergo officium *servi* summatim isto præcepto continetur; PRÆSTA DOMINO OPERAS PROMISSAS & vice versa *Domini;* EXHIBE SERVO CONVENTAM MERCEDEM.

13. Cæterum, prout indigentia aut habetudo ingenii major vel minor est, vel in perpetuum servitium quis sese addicere solet domino, vel ad breve & determinatum tempus, quandoque etiam ad determinatas operas.

14. *Hic* utrobique conventa merces & opera præstanda sunt: *ibi* dominus perpetua alimenta & quæ alia vitæ necessaria sunt, servus perpetuas operas, quascunque dominus præscripserit, præstare debet, & quicquid ex illis provenit, domino fideliter consignare.

15. In imponendis tamen operis dominus virium & dexteritatis servi humaniter rationem habebit, ne vires ipsius excedentem laborem cum asperitate exigat.

16. Non tamen *invitus alteri vendi poterit servus perpetuus*, quia ultro hunc & non alium dominum adscivit, & ipsius interest utri serviat. (b)

17. Accedit, quod consenserit saltem in *imperium*, & hactenus adhuc personæ vicem sustineat, alinatio vero præsupponat *dominium* rerum. (c)

 18. De-

(b) Pufend. d. J. N. §. 7. (c) *Unde hoc est inventum morum humanorum: quod servi habeantur pro mortuis, pro rebus, quod non habeant statum, quæ ultra effectus civiles non sunt extendenda. Unde & quatenus jus naturæ aut jus divenum positivum universale in ipsis læditur, ipsis injuria fieri dicitur.* §. 2. ad §. 18. d. Inst. de his qui sui vel al. jur. sunt, *quatenus injuriarum actio juris civilis remedium est, servis non fieri injuria asseritur.* §. 3. Inst. de injuriis.

18. Denique alienatio nihil facit ad obtinendos *fines* societatis herilis.

19. Alia ratio erat *liberorum*, utpote quorum societas cum parentibus non oriebatur ex consensu, & ubi alienatio obtinebat sæpius finem istius societatis, neque liberorum intererat, a quo educarunt.

20. Et hæc obtinet in *societate herili naturaliter* considerata. Aliam *servitutem* introduxerunt *mores* quarundam *gentium* in *bello captis*, ut ii, quibus vita donata esset, servitia perpetua pro alimentis exhiberent.

21. Et in istos quidem servos a plerisque *durius* agi cœptum, quod hostilis adhuc iræ quid in eos superesset, & quia ipsi extrema nobis nostrisque fortunis intentaverant. Quamprimum tamen inter ejusmodi victorem victumque mutua fides circa consociationem in familiam intercessit, omnis antegressa hostilitas remissa censetur.

22. Et tunc utique *injuriam* etiam taliter adquisito servo facit *dominus*; si vel necessaria ad victum non suppeditet, vel citra rationem in eum sæviat, multoque magis si citra condignum delictum eundem occidat.

23. Circa illos quoque servos, qui bellica vi in eam conditionem fuerant abstracti, receptum, ut non secus ac *aliæ res nostræ* in quemcunque placeret transferri, & ad instar mercium venire possent. Sic ut ipsum corpus servi domini esse intelligeretur.

24. Ubi tamen humanitas jubet, ut nunquam obliviscamur, servum utique hominem esse; adeoque nequaquam eum ita tractemus, velut alias res nostras, quibus pro lubitu uti abutique, easque destruere possumus. Et ubi talem servum alienare placet, ne iis data opera aut præter meritum addicatur, apud quos inhumana ipsum tractatio est mansura.

25. Denique id passim receptum, ut, quæ ex servis parentibus nascitur *proles*, servilis & ipsa sit conditionis, pertineatque tanquam mancipium ad dominium matris.

26. Id quod isthoc argumento defenditur, quod cujus est corpus, ejus quoque par sit fructum esse, qui ex eo corpore provenit. Et quia ista proles nascitura plane non erat, si dominus jure belli in parentem usus fuisset.

27. Quibus adde, quod parentes ejus nihil habeant proprii, unde nulla ratio prolem ejusmodi alendi superest, nisi ex bonis herilibus. Cum igitur dominus alimenta præbeat ejusmodi proli diu ante, quam ipsius opera utilis esse queat, & sequentes operæ sui temporis alimenta non

non multum fere excedant; effugere eidem servitutem invito domino non licebit.

28. Manifeftum tamen eft, cum ejusmodi verne nulla fua culpa in fervitutem perveniant, nullum effe prætextum, quare ifti durius debeant tractari, quam conditio *perpetuorum mercenariorum* admittit.

29. Cæterum ifta fervitus etfi non æque naturalis fit, ut præcedentes duæ fpecies, quæ conditionem communem humanæ naturæ fequuntur, non tamen eft adverfa dictamini rationis, quin potius, fi aliter mihi ab hofte cautum effe poffit, (d) ex ejusdem dictamine recte deducitur.

30. Nempe ut *licita* & jure exercita, non ut præcepta, unde nec peccaverunt gentes, apud quas illa fervitus rurfus *exolevit*, ut inter Chriftianos.

31. Qui tamen nec ipfi peccarent, etfi eandem rurfus etiam inter fe *introducerent*, quoniam videlicet ifta fervitus neque cum lege pofitiva univerfali pugnat, neque regulis Chriftianifmi eft adverfa. (e)

CAPUT VI.

DE OFFICIIS VIVENTIUM IN CIVITATE.

SUMMARIA.

Connexio. §. 1. *In ftatu integritatis non fuiffet Respublica.* §. 2. 3. *Fines civitatum: beatitudo civilis & omnium rerum fufficientia.* §. 4. *Forma: ordo imperantium & parentium.* §. 5. *Unde oritur Civitatis definitio.* §. 6. *Etfi civitas fit focietas naturalis, falfum tamen, hominem a natura appetere focietatem civilem.* §. 7–11. *Metus eft caufa primaria impulfiva conftituendarum civitatum.* §. 12–17. *Metus tamen ifte non confundendus cum vehementi terrore animi.* §. 18. 19. *Indigentia non eft caufa civitatis.* §. 20. *Neceffe fuit, ut homines in civitatem coirent.* §. 21–25. *Ad conftitutionem civitatis requiruntur pacta duo & unum decretum.* §. 26–31.

(d) *Sed videndum an cafus fit dabilis hujus conditionis. Vel enim hoftis extreme malus eft, tum nec per fervitutem illam gentium mihi cautum eft, vel fiduciam habeo, quod fe emendaturus fit, cum fufficiet illa fervitus naturalis.* (e) *De hoc tamen cogitandum foret ulterius. Certe inter eos qui utrobique veri Chriftiani funt, cafus non eft dabilis. Ergo quæftio eo rediret: An Chriftianus cum Pfeudo-Chriftiano falvis regulis Chriftianifmi bellum gerens, poffit falvis regulis Chriftianifmi hunc Pfeudo-Chriftianum devictum adigere, ut pactum ejusmodi cum ipfo ineat.* Conf. Albert. c. 12. §. 8.

§. 26–31. A forma regiminis civitates dividuntur in regulares & irregulares. §. 32. Regulares vel monarchia vel Aristocratia vel Democratia. §. 33. Civitates sunt vel sana vel morbida. §. 34. Vitia seu morbi sunt vel hominum, §. 35. vel status. §. 36. 37. Respublica irregulares sunt infinita. §. 38. 39. Omnes irregulares respublica sunt morbida vitio status. § 40. Ostenditur latius, non peccari in officium boni viri, vel boni civis, si quis rempublicam aliquam ostendat esse morbidam vel irregularem. 41–56. Dantur etiam Systemata civitatum. §. 57. A nostra divisione rerum publicarum quatenus abeat vulgaris divisio. §. 58–61. Civitas constituta. §. 62. definitur. §. 63. 64. Civium vox ambigua. §. 65. Majestatis causa immediata non est Deus. §. 66–88. Modi imperium acquirendi. §. 89–92. 1. Occupatio. §. 93–103. 2. Electio. §. 104–107. Unde regnum vel electivum vel successivum. §. 108. Successivum certis regulis non nititur. §. 109–114. Majestatis definitio. §. 115. Potestas summa quid? §. 116–119. Monarchomachi. §. 120. 121. An dari possit Monarcha temporarius? §. 122–126. Majestas vel absoluta, §. 127. 128. vel limitata §. 129. per leges fundamentales. §. 130. 131. Regnum vel Patrimoniale vel usufructuarium. §. 132–141. Majestatis partes seu regalia sunt vel immanentia vel transeuntia. §. 142. Secundum alios vel majora vel minora. §. 143. Aliorum divisio a finibus rerump. §. 144–149. Habitudo religionis ad remp. §. 150–153. Respublica mixta est respublica morbida. §. 156–160. Praecepta hic respiciunt vel imperantem, §. 161. ubi primum: DISCE QUÆ AD PLENAM COGNITIONEM OFFICII BONI PRINCIPIS PERTINENT. *§. 162. Secundum:* SALUS POPULI SUPREMA LEX ESTO, *§. 163. 164. vel subditos. §. 165. Horum officium generale constat praeceptis tribus. §. 166. Primo:* RECTORIBUS CIVITATIS PRÆSTA REVERENTIAM, FIDELITATEM ET OBSEQUIUM. *§. 167. Secundo:* SALUTE ET INCOLUMITATE TOTIUS CIVITATIS NIHIL HABE CARIUS. *§. 168. Tertio:* CUM CONCIVIBUS VIVE AMICE ET PACIFICE. *§. 169. Commune praeceptum circa officia specialia:* NON AFFECTA, NEC SUSCIPE OFFICIUM IN REP. AD QUOD TE INEPTUM DEPREHENDIS. *§. 170. Specialia tot sunt, quot sunt officia. §. 171.*

§. I.

DE Officiis viventium in civitate (a) facilis esset discursus, nisi quoad theoriam ipsius societatis civilis, sine qua frustra de officiis differitur, difficultates multas nobis peperisset nimia adoratio dictorum Aristotelis, vel potius interpretum, ejus mentem non recte percipientium, tum studium erronee sentientibus, rationibus undecunque conquisitis, contradicendi, locorum itidem scripturæ contra regulas bonæ interpretationis & præcepta logica facta expositio, & denique meditationes homi-

(a) *Junge cum hoc §. seqq.* Pufend. lib. 7. c. 1.

hominum inutiliter curiosorum, statum integritatis tam profunde rimantium, ut illi nescio quas societates elegantiæ gratia affingerent.

2. Non futuras fuisse *respublicas* & civiles societates in isto *perfecto statu* demonstravimus libro primo, (b) unde pro flosculo rhetorico haberem ad persuadendam plebem apto, si quis afferret, civitatem, cum *perfectissima* sit societas, *perfectissimum* statum dedecere non potuisse. (c)

3. Uti enim istud dogma Peripateticorum de *Civitate*, *societate perfectissima*, jam *supra* (d) expendimus, ita ad istam allusionem idem haud dubie responderem, quod mihi responsuri sint alii, si simili modo assererem, ædificia perfectissime structa, cibum delicatissimum, vestes pretiosissimas, medicamenta saluberrima perfectissimum istum statum dedecere non potuisse.

4. Jam ut ulterius progrediamur, tentabo, annon ex *concessis* possim disputare cum peripateticis. Nam in eo consentimus, (e) Finem civitatis esse duplicem *principalem* & ultimum, εὐδαιμονίαν, id est veram *beatitudinem* civilem, non uni homini, sed toti populo insinuandam, & *subordinatum* alterum αὐτάρκειαν, seu omnium rerum & bonorum externorum sufficientiam, quippe jam supra (f) observavi, præsidia externa contra violentiam magis pertinere ad εὐδαιμονίαν quam ad αὐτάρκειαν cum beatitudo civilis sine pace & tranquillitate communi non possit concipi.

5. Consentimus & in eo: quod *forma* civitatis sit respublica, hoc est, ordo imperantium & parentium, item summi imperantis & inferiorum magistratuum. (g)

6. Unde videtur sua sponte fluere *definitio civitatis* a forma & fine: Civitas est societas naturalis summum imperium continens, omnis sufficientiæ & beatitudinis civilis gratia. (h)

7. Neque enim & illud negamus, (i) civitatem esse *societatem naturalem*, aut cujusquam absurditatis arguimus Aristotelem, quod dixit, hominem φύσει esse ζῶον πολιτικὸν, sed exinde tamen non sequitur, quod interpretes Aristotelici postulant, hominem non ferri solum natura ad civitatem, *sed rapi*, ita ut *natura sit principalis causa impulsiva* ineundæ civitatis, reliquæ omnes, & inter eas quoque indigentia & metus, pro causis saltem secundariis & accidentalibus sint habendæ. 8. Nam

(b) L.1. c.2. §.37. seqq. (c) *Qua Philosophia Albertina est* c.14. § 1. p.209. (d) L.3. c.1. §.36. seqq. (e) vide Patr. Tab.39. Phil.Pract. (f) L.3. c.1. §.21. (g) vid. Tab. 39. & 42. Phil. Pract. (h) *Addit Pater:* immediate composita ex pluribus vicis. *Sed cur ea verba omiserimus, patet ex dictis* l.3. c.1. §.30. (i) *Ad hunc & seqq. §§.* Puf. §. 2. 3. (*Inst. Jurisp. div.*)

 (l) *Conf.*

8. Nam verbi gratia *societas herilis* nihilominus naturalis eſt, etſi homines propter indigentiam eam invenerint. (l)

9. Deinde, dum qualitas aliqua creaturæ *natura ineſſe*, aut illa ad aliquid *apta nata* eſſe dicitur, per illam locutionem quandoque notatur aliquid *actu ineſſe* rei cuipiam per naturam, citra omne antegreſſum ipſius aut alterius factum, quo ſenſu v. g. piſcis aptus natus eſt, ut natet, avis, ut volet, quercus, ut glandes ferat.

10. Interdum autem notatur, alicui rei ineſſe *aptitudinem* ſeu habilitatem recipiendi perfectionem quampiam per culturam & diſciplinam, quæ ut ipſi inſit, natura intendit, aut ſaltem tanquam ſibi congruum & non repugnans approbat: quo ſenſu natura aptus eſt v. g. equus, ut greſſus ſuperbos glomeret, id quod aſino negatum, pſittacus ut garriat, ager ut frumentum, collis ut vitem ferat, ipſe homo ut ſermo cinetur, ut varias artes & ſcientias addiſcat.

11. Atque hoc ſenſu *hominem* etiam τῇ φύσει eſſe ζῶον πολιτικὸν vel certe non inſtinctu intrinſeco naturæ, ſed *extrinſeco impulſu* potiſſimum ferri ad ſocietatem civilem, jam demonſtravimus, etſi de genuino ſenſu phraſeos Ariſtotelicæ, quæ & ipſa fore non incommode pro noſtra ſententia explicari poterit, nullam litem ſectatoribus ejus moturi ſimus, utpote quibus magis curæ eſt, quid Ariſtoteles dicere debuerit, quam quid dixerit.

12. Statuimus igitur, non inſtinctum aliquem naturæ intrinſecum, ut in ſocietate nuptiali & paterna fiebat, ſed *ab extra metum malorum, quæ homini ab homine imminent*, eſſe cauſam principalem, quæ homines ad ſocietatem civilem impulit, indigentiam vero bonorum ad vitam ſuſtentandam neceſſariorum eſſe cauſam ſecundariam.

13. Prius probamus inde, quia *ſi naturali inſtinctu* homines ferrentur, ad Rempubl. neceſſe foret, ut etiam *in ſtatu integritatis* Reſpublicæ æque ut conjugium & paterna ſocietas futuræ fuiſſent. At hujus contrarium jam evicimus.

14. Nec eſt quod ad *naturam corruptam* provocare velis: Sive enim intendas *corruptionem hominis moralem*, & ex hujus inſtinctu civitatem deducas, ſequeretur, civitatis appetitum eſſe peccaminoſum: Sive ad imbecillitates *naturales* reſpicias, haberem quod volo, quia indigentia & metus illarum imbecillitatum notæ ſunt. (m)

15. Et

(l) *Conf. ſupra* lib. 3. c. 1. §. 4. 5. 6. (m) *Indigentia quidem imbecillitatem corporis, metus imbecillitatem animi denotat.*

15. Et quid multis est opus? vel ex *finibus* civitatis sententia nostra firmari potest. Supra (n) ostendimus causam impulsivam & finalem actionis alicujus sibi invicem esse oppositas, unde, quicquid reluctentur Peripatetici, necesse est, *metum esse causam primariam* impulsivam ad civitatem ineundam, quia huic correspondet finis primarius, tranquillitas communis, & *indigentiam causam secundariam*, quia opponitur huic omnium rerum sufficientia, ut finis secundarius.

16. Et quod *metum* attinet, de quo potissimum lis est, si statuant dissentientes, citra eundem etiam civitatem concipi posse, (quod necesse est, si metus foret tantum causa secundaria,) inde sequeretur, ut aut frustra quis apeteret civitatem, qui jam in tranquillitate est constitutus, aut appeteretur civitas fine tranquillitate.

17. At utrumque hoc vel ex ipsorum doctrina absurdum est: quippe non solum *cessante fine cessat actio*, sed & civitas sine fine primario est non ens, quippe cum fateantur, societatum differentias dependere a fine.

18. Repetenda vero hic ex iis, quæ docuimus libro secundo, (o) *distinctio metus*, quoniam per eum hic non intelligimus vehementem animi terrorem, ob intentatum grave malum, sed suspicionem læsionis futuræ & diffidentiam.

19. Quo ipso eluditur quorundam argumentum, qui objecerunt, (p) tantum abesse, ut metus causam civitatibus constituendis dederit, ut potius, si homines mutuo se metuissent, *ne conspectum quidem mutuum potuissent ferre*, sed dum unus hac, alius alia sese proripit, perpetuo separati mansissent. Nam ii aperte satis metum in priore acceptione supponunt, & cogitare debuissent, quod & hoc sit metuentis, providere, ne probabilem metus causam habeat.

20. Uti vero, qui doctrinam Aristotelis sequuntur, de indigentia, quod illa sit causa civitatis secundaria, litem nobis non movent, ita adversus alios tamen, qui homines, ut in civitatem coirent, per indigentiam fuisse motos arbitrantur, (q) tenendum, id quidem certum esse, vix miserius fore animal homine, si singuli solis sibi relinquantur citra ullam ab aliis hominibus accedentem opem, & nec illud quidem negari posse, ad delicias usque vitam humanam excoli cœptam, postquam in civitates fuit concessum, interim tamen nec illud negari poterit, jam ante civitates, quando adhuc per familias segreges dispersi agebant homines,

(n) L. 2. c. ult. §. 70. seq. (o) L. 2. c. 6. §. 53. seqq. (p) vide Puf. §. 7. p. 950. (q) Pufend. §. 6.

mines, satis consultum fuisse necessitatibus vitæ, inventa agricultura & pecuaria, vinicultura, vestiaria aliisque artibus, unde patribus familias, qui affatim agri, pecorisque ac servorum possident, nihil deest ad tolerandam hanc vitam, aut si quid desit, per commercia id suppleri poterit.

21. Illustrari dicta maximam partem poterunt, tum ex *consideratione conditionis humanæ*, quatenus eadem cum vita civili comparatur, tum ex *meditatione status naturalis* & ejus incommoderum. *Illa* firmabit, quod homo natura non appetat societatem civilem; *hæc* ostendet, cur metui isti ingruentium homini malorum ab aliis hominibus citra civitatem non potuerit satisfieri.

22. *Homo* per inclinationes congenitas fertur, ut nemini subjectus esse & omnia suo agere arbitrio velit, & vix per metum pœnarum ad id adigi poterit, ut imperantibus obsequium præstet, & ferociam, ac in plurima vitia, quorum nec simulacra in bestiis deprehenduntur, proclivem animum deponat.

23. Qui vero *civis* fit, libertatis naturalis jacturam facit, & imperio alieno, quod jus vitæ & necis complectitur, & cujus jussu plurima facienda, abs quibus quis alias abhorrebat, se submittit. *Bonus* vero *civis* ille dicitur, qui jussis imperantium prompte paret & ad bonum publicum omnibus viribus nititur, etiamsi id a bono proprio videat discrepare.

24. Porro, etsi lex naturalis præcipiat, ut ab omnibus injuriis inferendis homines abstineant; etsi eadem satis inculcet, non impune laturos, qui alios injuria affecerint, tamen *ejus legis reverentia id præstare non potest hominibus*, ut in libertate naturali satis tuto degere queant, quia magna ibi hominum turba datur, quibus omne jus vile est, quoties spes lucri arriserit, & fiducia propriarum virium aut solertia, qua repellere aut eludere læsos sese posse sperent; neque metus divini numinis, neque conscientiæ morsus sat validam deprehenduntur vim habere quorumvis hominum malitiæ coercendæ, cum multi præsentibus tantum immineant, futurorum parum curiosi, ac non nisi iis moveantur, quæ in sensus incurrunt.

25. Quodsi urgeas, hominis naturam non considerandam esse, prout *corrupta* est, sed in sua *perfectione*, respondebo, non solum jam in libro primo (r) explosum esse dogma, quod inculcat, disciplinas & scientias tradendas esse secundum ideas status alicujus perfectissimi, etiamsi

(r) L. I. c. 4. §. 44. 45.

iamsi ille non exsistat, sed & parum per hanc objectionem te esse lucraturum, cum jam toties dictum sit, nec in natura perfecta ob summam perfectionem fuisse Respublicas futuras.

26. Excussa igitur causa, quæ homines ad ineundam societatem civilem movit, proximum est, ut investigemus, *qua ratione civitates sint exstructæ.* (s) Ubi illud quidem manifestum est, adversus mala ab hominum pravitate imminentia singulis hominibus neque *locum* aliquem, neque *arma*, neque *animantia bruta* commodum satis & efficax præsidium posse suppeditare, sed ad id necesse esse alios homines, eosque *conjunctos*, neque paucos, sed *insignem hominum multitudinem*, neque subito & inconsiderato coeuntes aut sententiis distractos tendentes in diversa, sed *consentientes circa adhibenda media ad eundem finem idonea*, & *in consensu isto perseverantes.*

27. Cum vero isti fini obtinendo in hominibus multis sui juris & a se invicem non dependentibus duo potissimum vitia obstent: unum *diversitas inclinationum & judicii, hebetudo* itidem ingenii, & *pervicacia* propria placita mordicus defendendi; alterum *corpore* & *aversatio* ultro faciendi, quod in commune utile, sed cum labore conjunctum est, necesse est, ut istis vitiis occurratur, *priori* quidem, unitis in perpetuum voluntatibus omnium, quod fit, si unus quisque suam voluntatem voluntati unius hominis, aut unius concilii subjiciat, *posteriori* vero, si constituatur aliqua potestas, quæ præsens & incurrens malum infligere possit communi utilitati reluctantibus, quod fit, si omnes & singuli se obligaverint, quod eo modo vires suas sint applicaturi, sicut illa potestas voluerit.

28. Ubi igitur voluntatum & virium unio facta fuerit, tunc demum multitudo hominum in validissimum corpus, *civitatem* nimirum animatur.

29. Ex dictis patet, regulariter ad coalitionem civitatis requiri *duo pacta & unum decretum. Primum pactum* ineunt multi in libertate naturali hactenus constituti, inter se singuli, quod in unum & perpetuum cœtum coire & concives mutuo fieri velint in quod pactum *omnes & singuli*, ut consentiant, necessum est, nam qui non consenserit, is extra futuram civitatem manet.

30. Post hoc pactum oportet, ut *decretum* fiat, qualis forma regiminis sit introducenda.

(s) Hic incipit Pufend. L. 7. c. 2. de J. N. & de O. H. L. 2. c. 6.

31. Poſt decretum circa formam regiminis *altero pacto* opus eſt, (t) quo conſtituuntur ille vel illi, in quem vel quos regimen naſcentis civitatis confertur, quo quidem pacto hi ad curam communis ſecuritatis & ſalutis, reliqui ad obſequium his præſtandum ſe obſtringunt, ſuasque voluntates & vires illius vel illorum voluntati & directioni ſubjiciant.

32. Cum vero a *forma regiminis* ipſe civitates dividantur, hæ *diviſiones* pauciſſimis erunt tradendæ. (u) Sunt enim formæ civitatum vel *regulares* vel *irregulares*. *Regulares* ſunt, ubi imperium ſummum in uno ſubjecto ita eſt unitum, ut illud indiviſum & inconvulſum ab una voluntate per omnes civitatis partes atque negotia ſeſe diſpenſet. Ubi hoc non deprehenditur, irregularis forma civitatis erit.

33. *Civitatis regularis* tres ſunt formæ; aut enim regimen collatum eſt in unum hominem, qui dicitur *monarcha*, & civitas *monarchia*, aut in concilium, & hoc quidem vel ex ſelectis civibus ſeu *optimatibus* conſtans, & vocatur *ariſtocratia*, vel ex *univerſis* patribus familias ſeu populo, & eſt *democratia*.

34. Contigit vero ſæpius ut regimen alicubi *bene*, alicubi *prave* & imprudenter adminiſtretur. Unde fit, ut aliæ civitates *ſanæ*, aliæ *morbidæ* & corruptæ dicantur, etſi propter iſtius modi morbos peculiares formas aut ſpecies rerumpublicarum cominiſci neceſſum non ſit, ſicuti nec homo ſanus ab ægroto differt ſpecie.

35. Eorum autem morborum, quibus civitates infeſtantur, alii in *hominibus*, alii in *ipſo ſtatu* hærent. *Vitia hominum* ſunt, ſi, quibus imperii adminiſtratio incumbat, ad id munus gerendum ſint inepti, vel officio ſuo negligenter aut prave fungantur, & ſi cives, quibus ſola obſequii gloria relicta eſt, frenum mordeant.

36. *Vitia ſtatus* ſunt, ubi leges aut inſtituta civitatis non ſunt attemperata ad genium populi aut regionis, aut ibi eadem cives diſponunt ad turbas internas, aut ad juſta vicinorum odia incurrenda; aut ſi eosdem ineptos reddunt ab obeundas functiones, quæ Reipublicæ ſervandæ ſunt neceſſariæ, aut ſi leges fundamentales ita ſunt diſpoſitæ, ut per eas negotia publica non poſſint non tarde & difficulter expediri.

37. *Morbidis* ejusmodi Rebuspublicis multi peculiaria quoque vocabula applicant; ita ut vitioſa monarchia vocetur *tyrannis*; vitioſus ſtatus paucorum obligarchia; vitioſus ſtatus popularis *ochlocratia*. Etſi fre-

(t) *Diſſentit Hobbeſius, qui nullum pactum inter imperantes & ſubditos agnoſcit, cui fuſius reſpondet Puf.* §. 9. 10. 11. 12. (u) *Hic incipit Puſend.* lib. 7. cap. 5.

frequenter contingat, ut multi per isthæc vocabula non tam morbum Reipublicæ, quam suum affectum aut displicentiam in præsentem statum, imperantesve exprimant.

38. *Respublica irregularis* est, in qua non ita perfecte unio illa, in qua essentia civitatis consistit, deprehenditur: idque non per modum morbi, aut vitii in administratione Reipublicæ hærentis; sed ut publica lege aut consuetudine ea velut legitima sit recepta.

39. Cum autem aberrationum a rectitudine *infiniti esse modi* queant, non possunt etiam irregularium Rerumpublicarum certæ & definitæ species constitui. Indoles tamen ejus ex uno aut altero *exemplo* plane potest intelligi, v. g. si in aliqua Republica senatus & populus summo utrinque jure negotia publica tractent, ita ut neuter alteri obnoxius sit. Aut si in regno aliquo procerum potentia ita invaluerit, ut regi deinceps non alio modo quam inæquales fœderati subsint.

40. Cæterum vel descriptio Reipublicæ irregularis ostendit, si præcedentem divisionem Rerumpublicarum, secundum quam alienæ sanæ erant, aliæ morbidæ, huc applicare velis, irregulares morbidis esse accensendas, non quidem vitio imperantium tales, sed vitio status. (x)

41. Equidem vulgus impium plane & injurium esse putat, si quis certam rempubl. aliquam pro irregulari & morbida prædicet, tanquam hoc pacto contra reverentiam, summis potestatibus debitam, & contra boni civis officium peccetur, utpote qui optime de republica, in qua degit, sentire, & mutationem nullam eidem inferre vel desiderare debeat.

42. Sed hi profecto sophistice disserunt, ne quid dicam gravius. Initio quippe *morbidum* esse in se haud quaquam *contumeliosum* est, aut, quod semper culpam ejus, qui morbo laborat, importet, quippe cum sæpius dispositio imbecellis structuræ corporeæ, aut conditio vivendi honesta & necessaria &c. morborum causæ existant; ita v.g. vita sedentaria eruditorum multorum morborum occasionem præbet.

43. Similiter & in rebuspublicis morbidis, etsi vitia quædam comitentur *statum*, ista tamen nequaquam imputari debent ipsis *imperantibus* aut

(x) *Notum est, Monzambanum Remp. Romano-Germanicam habere pro irregulari. Hic cum Dn. Pufendorffius, Monzambanum defendens, inter alia ab adversariis inculparetur, quod haberet eam pro morbida, in responsionibus suis subinde distinguit: aliud esse morbidum, aliud irregulare. Nos concedimus, in hac materia morbidum & irregulare idem esse, at negamus, crimen esse, si quis Remp. sub qua vivit, morbidam esse asserat.*

aut parentibus, sed si non semper, certe sæpius, necessitas ingens Reipublicæ, puta, v. g. pacis & tranquillitatis turbatæ iterum recuperandæ studium, illum morbum in statum introduxit.

44. Et quamvis, ut diximus, naturalis Reipublicæ ortus pacto & consensui libero ineuntium rempublicam debeatur, unde videbatur dicendum esse, quod vitia status imputari quoque debeant ipsis civibus; rarius tamen evenit, ut prima origo Reipublicæ alicujus nobis nota sit, in mutationibus vero ejusdem sæpius unius partis voluntas non ita est libera, sed a multis exterioribus turbis graviter inclinatur. Quin imo non putandum est, vitia status *ab initio* statim formatæ Reipublicæ adfuisse, sed pleraque rempublicam jam constitutam *sensim* invaserunt.

45. Quemadmodum ergo per declarationem morbi, utpote rei per se non contumeliosæ, in reverentiam reipublicæ & imperantibus debitam non peccatur, ita non omnis, qui *morbidi* terminum de aliquo prædicat, id *animo contumelioso*, qui injuriam importet, facere censendus est, quid? quod sæpius peccaret contra officium suum, *si morbum dissimularet.*

46. Exemplo sit in corpore humano *Physicus* & *Medicus*, quibus non solum vitio verti non poterit, si morbum homini aperiant, sed &, ut ignorantia aut malitia imputaretur, si corpus morbidum tanquam sanitate perfecta præditum sit, deprædicarent.

47. Eandem rationem esse puta *Doctoris* & *Consiliarii* in morbis Reipublicæ. Peccaret *Doctor*, (y) si rempublicam pro sana venditaret, quæ talis non est, non solum, si a Principe ea de re quæratur, sed &, si a quovis alio, cui veritatem profiteri ex pacto vel alias obstrictus est, quemadmodum peccaret *Physicus*, qui a discipulo interrogatus, tertium ægrotantem defenderet esse sanum. Peccaret *Consiliarius*, si Principem quærentem remedia conservandæ Reipublicæ persuaderet, nullis remediis esse opus.

48. An vero officium boni civis esse putas, ei, cui veritatem loqui obstrictus sum, falsum dicere, hoc est, mentiri?

49. Sed forte toleras ista, si quis ea loquatur intra privatos parietes, & peccatum in eo quæris, quod quis opinionem suam *publice divulget*, hoc enim pertineret ad contemptum Reipublicæ, cum potius nævi domestici sint dissimulandi.

50. Quasi ea *prudenter dissimulemus*, quæ omnium oculos incurrunt, quæque publicis legibus exponuntur omnium scientiæ, quasi *Medi-*

(y) *Doctorem comparo Physico, Consiliarium Medico.*

Medicus pro contemptore & irrisore habeatur, qui sæpius publice exempla personarum, morbo aliquo periculoso laborantium, adducit, quatenus nempe tales morbi sunt, qui ægrotis non imputantur.

51. Denique sicut istud axioma, quod *omnis mutatio Reipublicæ sit perniciosa*, infinitis limitationibus & declarationibus est obnoxia, ita potissimum id intelligendum est de mutatione in personis imperantibus.

52. Ad hanc quidem non intendit, qui *Doctoris* munus gerit, sed saltem morbum declarat, curam ejus relinquendo aliis.

53. Qui & ipsi tamen peccarent contra regulas prudentiæ & pietatis, si posito & cognito Reipublicæ morbo, *consilia* suppeditarent de tollendis imperantibus, quemadmodum stultus pariter & injustus esset *Medicus*, qui cognito morbo hominis, medicamenta eidem suppeditaret, caput, animæ sedem, corrumpentia.

54. Quin potius, ut officium boni *Medici* sæpius est, in corpore, multis impuritatibus repleto, camarinam medicamentis plane non movere, ne totus homo destruatur, sed potius suppeditare confortantia partes maxime vitales, sic *Consiliarii* sæpius erit, morbum, qui in Republica altas radices egit, tolerare inconcussum, & saltem consilia eo dirigere, ne latius serpat malum.

55. Neque tamen cuilibet erit integrum, *privata consilia sua* hac parte sponte afferre Reipublicæ, cum omnino pro vitio (etsi satis obvio) haberi debeat, si quis talia tentet, sed pro vitio magis *imprudentiæ* quam *injustitiæ*, quale nempe est vitium ejus, qui non vocatus ab ægroto, medicamenta sua eidem offert.

56. Sed vereor, ut & isti, qui publice declamant in assertores Rerumpublicarum irregularium & morbidarum, a simili ineptitudinis vitio se liberare possint, cum sane non rogati *vindicationem honoris & reverentiæ Reipublicæ debitæ sibi arrogant*, quasi ipsis incumbat Atlas curandæ tranquillitatis publicæ, principe interim quieto, & istos togatos milites vano conatu hostes sibi fingentes, & stramineis armis oppugnantes, ridente.

57. Cui controversiæ Politicæ cognitæ sunt, digressionem hanc nostram forte non judicabit intempestivam. Jam in viam. Cum istis, quas hucusque recensuimus formis rerumpublicarum non confundenda sunt *Systemata Civitatum*, ubi nimirum plures perfectæ civitates aliquo peculiari vinculo vel communis regis vel perpetui fœderis ita connectuntur, ut ipsarum vires fere pro unius civitatis viribus haberi queant.

58. Cave vero *divisionem hanc formarum* Reipublicæ eandem esse arbitreris cum ea, quæ communiter proponitur. Nam *primo* doctrina de *systematibus civitatum* plane negligitur, quæ, si comparando ad reliquas terminis distinctis circumscribere velis, forte appellare posses *respublicas compositas*, illas vero *simplices*.

59. Non tamen puta, ac si *secundo* distinctio hæc in *simplices* & *compositas* coincidat cum divisione communi Reipublicæ in *simplicem & mixtam*. *Mixtam* enim vocant, quam nos *irregularem* dicimus, etsi nec tum terminus mixtæ Reipublicæ exhauriat ambitum Reipublicæ irregularis. (z)

60. *Tertio* nos Rempublicam irregularem *morbidis* accensuimus, illi mixtam suam omni præconio extollunt; quam bene, mox dicemus.

61. *Quarto* illi divisionem Reipublicæ in *rectam* & *corruptam* habent pro divisione in species; quamvis hoc leve sit.

62. Diximus hactenus de *constitutione civitatis*. Civitas *constituta* ad modum unius personæ concipitur, unoque nomine ab omnibus particularibus hominibus distinguitur atque dignoscitur, habetque peculiaria jura ac res proprias. (a)

63. Unde jam *civitas* plenius *definiri* potest, quod sit *persona moralis composita, cujus voluntas ex plurium pactis implicita & unita, pro voluntate omnium habetur, ut singulorum viribus & facultatibus ad pacem & securitatem communem uti possit.*

64. Non vero difficile est concipere, quomodo *voluntas* civitatis se exerat, quoties penes *unum* hominem regimen civitatis est. Verum ubi id est collatum in *concilium* plurium hominum, regulariter illud habetur pro voluntate civitatis, in quod consenserit *major pars concilii*, quoniam commodior alia litium & dissensuum evitandorum ratio haberi non potest, nisi expresse statutum sit, quota pars concilii consentiens requiratur ad repræsentandam voluntatem universitatis.

65. Civitate sic constituta, ille, in quem imperium est collatum, *Imperantis* nomine gaudet, reliqui *subditi* audiunt vel *cives*, quamvis & in lata acceptione *civium* vox utrumque ordinem sub se comprehendat.

66. Potestas vero imperantis in civitate uno vocabulo *Majestas* appellatur, de qua profecto magnos in simpulo fluctus excitarunt, qui *ejus causam immediatam DEUM esse defenderunt.* (b) 67.Sci-

(z) *Quia respublica mixta tantum dicitur, quæ composita est ex Monarchia, Aristocratia & Democratia: At irregularis etiam denotat compositam, v. g. ex Monarchia & Systemate Civitatum.* (a) Conf. Puf. d. O. H. & C. lib. 2. c. 6. §. 10. seq. (b) *Hic incipit Pufend.* lib. 7. cap. 3.

67. Scilicet, ut sæpius contingit, falsa aliqua sententia orta, ut eam refutare aggrediantur Viri docti pariter & semi-docti, solidis isti rationibus adversarios impugnantes, hi ineptis & ridiculis; ita & evenit, cum *Machiavelli* scripta de Principe, in quibus Autor vel impius vel satyricus principem omnia ex utilitate propria metiri, callide tamen & clandestine jubebat, avide legerentur, ut inter eos, qui huic doctrinæ se opponebant, aliqui in alterum extremum prolapsi, qui communiter *Monarchomachorum* appellatione veniunt, docerent; principem ita teneri ad procurandam utilitatem publicam, ut si secus faceret, populo ad rationes reddendas, quin & ad pœnam esset obstrictus.

68. Sed hos quidem uti solide ex genuinis principiis politicis refutarunt Viri quidam celebres, (c) ita non defuerunt tamen, qui in novum extremum ruentes, nimium quantum sobriæ Politicæ adversus tradita Monarchomachorum accedere putarent, si thesis ista, *quod DEUS sit causa immediata majestatis*, omnibus viribus (d) propugnaretur.

69. Quare & in *Gallia* aliquando a certa ordinum classe propositio ista ut in publicis comitiis approbaretur, & autoritate regia confirmaretur, fuit postulatum, tanquam sine qua tranquillita publica in regno non sit speranda. Sed res effectu caruit, reliquis ordinibus demonstrantibus, in ea salutem Galliæ non esse sitam, sed controversiam istam cathedris scholasticis esse relinquendam. (e)

70. In *Germania* vero simile quid vel tentatum saltem esse non meminimus, sed affectui magis suo quam veritati indulsisse arbitramur, qui publicæ traditionis autor fuit: (f) *Non tutam fuisse Germaniam Gal-*

(c) Pufend. d. l. §. 3. & 4. (d) *Non prævidere tamen poteram, dum ista scriberem, eventurum esse, ut aliquot annis post Hector Gottofredus Masius ignem Carnificis Hafniensis ad defendendam istam sententiam absurdam sit adhibiturus. Nollem factum, non mei gratia, utpote cui vis ista vana nec in bonis corporis, nec in bonis animi, nec in bonis fortunæ nocuit, sed Optimi Regis intuitu, cujus Nomine & Autoritate Masius hac parte fuit abusus, imo ipsius Masii & Ministri Regii Masium adjuvantis gratia, ut qui hac carnificis flamma indelebilem malitiæ aut stultitiæ maculam famæ propriæ apud posteritatem & meliorem hujus seculi partem inusserunt, quasi scilicet veritas a carnifice possit extingui. Det Deus, ut Masius stultitiam hanc agnoscat, & ad sanam mentem redeat. Quamvis id quidem sit optandum magis quam sperandum.* (e) *Vide Grammond.* Hist. Gallic. lib. 1. *Conf. quæ dixi* in Cogit. jocoser. anni 88. mense Decembr. p. 771. seq. (f) *Scilicet J. F. Hornius in præfat. ad lib. de civitate. Quodsi forte Hornius ad Constitutionem de anno 1338. respexerit, quam*

Galliamque, antequam solennibus comitiis sanciretur: Deum esse solam causam Majestatis, qui aliter doceret, castigandum deportatione. (g)

71. Ergo vanum istud terriculamentum cerebrinæ alicujus deportationis non terrebit, quin sententiam nostram de *causa Majestatis* aperiamus libere, (h) de qua *tres* præcipuæ sunt opiniones. *Una*, *populum* regulariter consensu suo in reges transferendo imperium *Majestatem producere*, *DEUM* vero salubre hoc hominum institutum probare. (i)

72. *Altera*, illa eminentium Monarchomachicæ sectæ oppugnatorum: (l) *DEUM* non solum esse autorem & *originem* Majestatis, sed & ejusdem *causam immediatam*, non solum in primis & antiquis Rerumpublicarum temporibus, sed & hodie semper, quotiescunque Princeps aliquis vel consensu populi, vel vi bellica sive justa sive injusta, regnum nanciscitur; nam consensum populi & reliquos modos esse quidem media ad acquirendam majestatem, non vero causas medias, v. g. populum quidem eligere principem, huic vero lecto majestatem immediate conferri a DEO, &c.

73. Nobis *tertia* eaque media placet opinio (m) statuentium; revera *DEUM antecedenter* præcepisse hominibus, ut societates civiles instituantur, quoniam sine iis pax & tranquillitas humani generis subsistere non potuit, adeoque DEUM recte dici *autorem* imperii in civitate seu Majestatis, non demum ex pacto facto illud probasse, & ita *originem* Majestatis ad DEUM utique pertinere, tanquam ad autorem legis naturalis. 74. Sed

quam refert Goldastus lib. 2. der Reichs-Satzungen, *& ad hanc respondi* d. mens. Dec. p. 773. seqq. (g) *Similis, ut videtur, opinio Masii; Non tutam fore Daniam, antequam solenni edicto sanciatur: Deum esse solam causam Majestatis, qui aliter doceat, ejus scripta castiganda per ignem carnificis, aut pasquillos Siegfridi cujusdam Benzenii vel similis furfuris Pseudo-Ministrorum verbi.* (h) *Neque hodie terret vanius adhuc terriculamentum Masii, quo minus hanc doctrinam repetamus. Carnificem agat & Pasquillantem, quotiescunque ipsi libuerit, mille scurras Benzenium æquantes vel superantes contra me excitet; ipse Benzenius vel sub suo nomine publice in famam meam grassetur, vel sub larva cujusdam Ehrenboldii aut alterius nominis ficti calumnias atrocissimas evomat. Ego quidem per istas vanitates non moveor, neque tranquillitas animi mei, etiamsi rumpantur, per hæc inania nequaquam turbatur. Deum potius precor, ut ipsis ignoscat, quia nesciunt, quid faciant, ita affectu ambitionis, invidiæ, adulationis, & furentis iracundiæ abrepti sunt.* (i) *Quæ est Grotii.* vid. Puf. §. 2. (l) *Ut Hornii Commentatorum Grotianorum & communiter Theologorum Lutheranorum, unde & Masius eam tanquam nostræ religioni præcipuam commendavit.* (m) Dn. Pufend. d. §. 2.

74. Sed ut imperium *immediate* in civitate producatur, *proxime* & *pactis*, per quæ civitas coalescit, & quæ hactenus exposuimus, promanat, dum nempe populus vires suas & voluntatem principi submittit, princeps vero istam subjectionem acceptat.

75. Et hinc est, quod *unus Apostolorum* (n) imperium politicum vocat *ordinationem divinam*, respiciens ad divinam ejus originem, *alter* (o) id refert ad ordinationes humanas, referens se ad ejusdem ortum specialem.

76. Sed forte scire cupis, quibus rationibus illi, qui DEUM immediatam causam faciunt, sententiam suam defendant? *Omnino nullis*, nisi imbecillibus maxime, & ad quæ tyro facile respondere possit, quare nec memorabimus quidem.

77. Ergo opus fuit, ut defectum *rationum* specie *pietatis* supplerent, coacervando multa *scripturæ dicta*, de divina Majestatis *origine* quidem testantia, sed de *immedietate* nihil firmantia, nisi forte apud vulgus & logicæ imperitos homines.

78. Ad quos alliciendos maxime conducere videbatur dictum Apostoli: *Non est potestas nisi a DEO, ubi vero est potestas, a DEO est.* Quid enim? dixerunt, annon satis apertum est, Apostolum hic utramque assertionem nostram probare, & quod Majestatis origo sit a DEO, & quod nullam aliam causam agnoscat præter DEUM; adhibet enim particulam *nisi*, quæ exclusiva est, & omnes alias causas præter DEUM excludit. Necesse vero est, ut quæ causa sola sit, sit etiam immediata.

79. Quo pacto parum absuit, ut non simul se egregie præcepta ratiocinandi observasse gloriati sint, cum analysis logica doceat, propositionem exclusivam in se continere duas propositiones communes, unam affirmativam, alteram negativam.

80. Sed & hoc quidem *sophisma* facillima est responsio. Nam initio *contextus* ostendit, Apostolum ibi per potestatem intelligere non solum summam illam, quæ majestas dicitur, sed & *subordinatas* omnes, quæ magistratibus competunt. Si ergo in locutione ista: *Non est potestas, nisi a DEO* voluisset innuere: DEUM esse causam immediatam potestatis illius, de qua loquitur, sequeretur etiam illud absurdum, quod DEUS sit causa immediata potestatis in quocunque magistratu etiam infimo. At hoc nec ipsi dissentientes admittunt.

81. Deinde commiserunt insignem errorem logicum & in doctrinam de *æquipollentiis*, & in caput de *propositionibus exclusivis*, dum istam propositio-

Ddd 3

(n) *Paulus* ad Rom. XIII. 1. seqq. (o) *Petrus* I. 2. v. 13.

positionem: *Non est potestas, nisi à DEO,* quæ nulli alii æquipollet quam illi: *Non datur potestas, quæ non sit a DEO,* seu: *Omnis potestas est a DEO;* habuerint pro exclusiva: ac si Apostolus dixisset: *Potestas est non nisi a DEO.* Nam hæc vere exclusiva esset, illi æquipollens: *Potestas est tantum seu immediate a DEO.*

82. Res ita clara est, ut puderet, ulterius quid addere, nisi impegissent sæpius homines non de turba. Ergo liceat illud insuper paucis monere, non solum Apostolum perspicue periphrasin priori phrasi omnis dubii tollendi gratia adjecisse, dum statim subjicit: *Ubi vero est potestas, a DEO est,* cum alias dicere debuisset, *ubi vero est potestas, tantum a DEO est,* sed & veritatem dictorum illustrari posse simili exemplo.

83. Ita recte dico: *Non est homo, nisi ab Adamo (a DEO)* sed hæc profecto propositio non æquipollet illi: *Homo est non nisi ab Adamo (a DEO)* quæ simul etiam falsa est.

84. Vides adeo, eos, qui cum ejusmodi armis monarchomachos aggrediuntur, *bonam causam male defendere.* Nam uti sine hoc somnio iidem non difficulter vinci possunt, ita fallor, annon ex eadem hypothesi *Monarchomachi* spicula possint retorquere adversus suos aggressores.

85. Cum enim illi statuant, omni principi, etiamsi injustissime, v. g. per regicidium ad regnum pervenerit, a DEO immediate majestatem infundi, sequitur ex communi Politicorum hypothesi (quod majestas non solum in monarchia, sed & in aristocratia & democratia locum sibi vindicet,) idem dicendum esse de populo, regem suum injuste de solio deturbante, & monarchiam transmutante in statum democraticum.

86. Quidsi itaque urgeant monarchomachi, etsi majestas sit immediate a DEO, exinde tamen nequaquam sequi, injustum esse, ut populus regem, potestate divinitus concessa abutentem deponat & puniat, quin imo, dum DEUS rege forte interempto *majestatem ab ipso in populum transferat,* vel ex hoc clarum esse, quod *interemptio regis non sit injusta.* (p)

87. Ni-

(p) *Commune argumentum Theologorum nostratium contra monarchomachos est: Quicunque potestatem suam immediate habet a Deo, illi homines non possunt eam auferre per pœnam. Atqui Reges &c. E. Quidsi igitur monarchomachus 1. responderet negando majorem, & det instantiam de sacerdote delinquente, qui haud dubie juste deponitur in pœnam, etsi ex communi etiam plurimorum Theologorum sententia potestatem suam immediate a Deo acceperit? Quidsi 2. opponat: Quicunque post depositionem regis a Deo immediate majestatem accipit, ille non injuste regem depo-*

87. Nisi forte illud absurdum admittere velint isti Anti-monarchomachi; *DEUM esse*, non dicam causam peccati, sed quod majus est, *peccati*, qua talis, ut ita dicam, *præmia torem*.

88. Exhis angustiis, quomodo se extricare velint, equidem non video, nisi refugium quærant in distinctionibus nihil significantibus, aut ad vanum terriculamentum autoritatis propriæ provocent, ostendentes videlicet barbam & pallium.

89. Cæterum etsi consensus populi, ut hactenus diximus, ad imperium legitime acquirendum requiratur, *modi* tamen, quibus iste consensus elicitur, variant, unde jam ordo postulat, ut pauca de *modis acquirendi imperii* differamus. (q)

90. Cum autem in disquisitione, quo quis modo imperium acquisiverit, regulariter præsupponatur, diversum esse eum, qui imperium dicitur acquirere, ab illis, a quibus vel in quos idem acquiritur, & vero in *monarchiis* istud discrimen longe clarius se pandat, quam in aristocratia & democratia, de *monarchia* hic potissimum erimus solliciti, a qua postea ad aristocratiam & democratiam suo modo facile poterit fieri applicatio.

91. Etsi enim *successio* rarius in *aristocratia*, nunquam in *democratia* (r) habeat locum, ad hanc etiam nec *electio* proprie accommodari posse videatur, tamen ad utramque speciem poterit accommodari distinctio inter modum acquirendi *violentum* & non *violentum*.

92. Nam si per seditionem, pulsis optimatibus & rege, *democratia* constituitur, etsi populus regem ejiciens, non possit dici violento modo imperium in seipsum constituisse, cum in democratia imperantes & subjecti non physice sed morali saltem respectu distinguantur, revera tamen violento modo regi vel optimatibus imperium abstulit, (s) quod hic sufficit.

93. Imperium igitur *monarchicum* vel acquiritur per *violentiam*, vel *ultroneo* populi consensu. *Violentia* vel *justa* est vel *injusta*. Per quamcunque imperium acquiratur, modus iste appellari solet *occupatio*, quæ cum

---

deposuit. Atqui invasor regni ex vestra hypothesi &c. E. Hic mallem scire, quid responsuri sint defensores communis sententiæ. (q) *Hic incipit Pufend.* lib. 7. cap. 7. (r) *Nam qui in democratia senatores sunt, non habent majestatem, sed ejus saltem exercitium. Totus vero populus, qui hic majestatem habet, semper idem est, etsi singuli succedant in locum singulorum. Successio vero & electio præsupponunt diversa subjecta.* (s) Dissent. Dn. Pufend. §. 1. & conf. §. 5. n. 3. *ubi tractat, quando populus libertatem consequatur hoc pacto.*

cum illa occupatione, qua res domino vacuæ per solam apprehensionem domino nostro subjiciuntur, non est confundenda.

94. *Justa violentia* imperium acquiritur, si quis justa bellandi causa subnixus, favente vi armorum & fortuna populum aliquem eo redigit, ut ipsius deinceps imperio se subjicere cogatur.

95. Ergo non statim post victoriam imperium habet invictos, ita ut consensum subjugatorum non expectare debeat, quomodo enim ex statu belli in pacem poterit descendi sine *interveniente pacto?*

96. Illud duntaxat habent justo bello victores, ut consensum devictorum non per ambitum aut preces eblandiri necesse habeant, sed eundem per intentata extrema mala possint *extorquere*.

97. Idque *duplici* ex fundamento. Nam *primo* victor, si rigore belli voluisset uti, vitam plane victis adimere potuisset, atque sic, dum minore istos incommodo defungi patitur, clementiæ insuper laudem nanciscitur.

98. *Secundo*, qui cum altero in bellum descendit, quem ipse antea læserat, & cui æquam satisfactionem præbere renuit, omnes suas fortunas aleæ Martis exponit, sic ut jam in antecessum quasi tacite consenserit in quamcunque conditionem, quam eventus belli ipsi sit assignaturus.

99. Quod *invasorem injustum* concernit, prius discernendum est, an per vim *democratiam* verterit in monarchiam, an *monarcha* ejecto in ejus locum se immiserit.

100. *Posteriori* casu obligatio *restituendi* non prius exspirat, quam aut expulsus rex ipsiusque hæredes, quibus ad regnum jus quæsitum fuerat, sint extincti, aut ipsi pro derelicto id habuerint.

101. Interea tamen temporis, etiam quamdiu adhuc invasoris conscientia laborat, *subditos* post consensum suum fides data valide stringit, siquidem tunc demum eandem dederunt, quando pro expulso rege, (t) quicquid ab ipsis postulari potuit, fecerunt.

102. Circa *priorem* casum probabilissime videtur dici, cum populus æque in monarchia quam democratia felix esse queat, facile esse, ut popularis libertatis desiderium digeratur, si rempublicam novus iste rex bene gubernaverit, id quod etiam ex modici temporis patientia atque assuetudine præsumi potest. Et hoc facto acquisitionis vitium purgatum intelligitur.

103. Quod-

(t) *Ap. Puf. §. 4. in utraque editione legitur:* adversus expulsum regem, *quod arbitror esse sphalma.*

103. Quodſi autem aliquis poſt mutatam violenter rempublicam cives miſeris modis habeat, vitium ejus ne diuturnitate quidem temporis purgabitur, quia diuturna poſſeſſio hic nihil aliud erit, quam diu continuata injuria.

104. *Ultroneo* autem conſenſu populi paratur regnum interveniente electione, qua populus *conſtituendus* aut jam *conſtitutus ultro* certum hominem ſuo judicio imperii capacem deſignat, cui quando decretum populi fuerit ſignificatum, idque ille acceptaverit, promiſſo populi obſequio imperium confertur.

105. Dixi *ultro:* id eſt, non adigente ad id populum eo per vim majorem, qui regnum adipiſcitur. Cæterum ad hanc claſſem referri meretur, ſive populus ex ſolo ſtudio commoditatis ſuæ promovendæ & *inſtinctu* quodam quaſi *intrinſeco* alicui transferat imperium, ſive ad id compulſus fuerit *neceſſitate quadam extrinſeca*, metu nempe vis majoris ab alio imminentis, fame &c. Oſtendet tamen hæc inſtinctus diverſitas mox (u) ſuum uſum, ubi ad affectiones imperii civilis pervenerimus.

106. Dixi: electionem fieri a populo vel *conſtituendo* vel *conſtituto*. Poſterior præ priore id habet peculiare, quod ſuſcipiatur rege priore defuncto, & tunc regulariter illam antecedat *interregnum*.

107. In *interregno* licet ad imperfectam formam recidat civitas, dum cives primo tantum pacto inter ſe connectuntur: multum tamen firmitatis ei adhuc addit nomen & affectus communis patriæ, civiumque plerorumque fortunæ iſti loco fere affixæ; quæ bonos cives ſubigunt, ut ultro tantiſper pacem inter ſe colant, & quantocyus ad plenum imperium inſtaurandum incumbant. Etſi magnopere ad incommoda ex interregnis oriri apta, evitanda faciat, ſi in anteceſſum conſtituantur, penes quos, ſolio vacante, interim reipublicæ adminiſtratio eſſe debeat.

108. Cæterum alicubi quidem ſingulis monarchis defunctis, nova inſtituitur electio. Alicubi autem regnum ea lege in alterum confertur, ut citra novam intervenientem electionem in alios per ſucceſſionem tranſeat. Illud ſi fiat, vocatur regnum *electivum*, ſi hoc, *ſucceſſivum*.

109. Jus autem *ſucceſſionis* conſtituitur vel arbitrio *regis*, vel arbitrio *populi*, prout nempe regnum eſt vel *patrimoniale* vel *uſufructuarium*, de qua diſtinctione mox (x) plura.

110. Horum uterque ſi voluntatem ſuam manifeſtaverit *expreſſe*, bene eſt, quod ſi id non fuerit factum, difficillime ibi oriuntur contro-ver-

(u) §. 139. (x) §. 132. ſeqq. (*Inſt. Juriſp. div.*)

 (y) De-

versiæ, quoniam, deficiente voluntate expressa, recurrendum est ad voluntatem *tacitam*.

111. Cujus certæ quædam exactæ regulæ tradi non possunt, non solum, quod *voluntas humana*, si ulla in re, certe in translatione bonorum suorum infinitis modis *varies*, sed &, quod, si ad *æquitatem* forte respicere velis, nullus facile reperiatur modus succedendi ab intestato receptus, qui non aliquam æquitatem secum habeat. (y)

112. Neque vero illa conjectura hic obtinet, quod in *regnis* eadem *successio* debeat observari, quæ recepta est in *bonis privatorum*, ob magnam differentiam inter regna & hæc bona.

113. Igitur in similibus controversiis, sæpius inter principes ortis, uti facile est conjecturas reperire conjecturis contrarias, cum fundamentum conjecturandi sit lubricum, ita ingenio saltem opus est, ad jura principis hac parte defendenda, ut non mirandum sit, si in tali negotio quatuor diversissimæ partes vel plures jura sua publicis scriptis deducere fuerint ausæ, &, si unquam axioma aliquod firmitatem obtinuit, certe hic obtinet vulgatum istud: *Beati possidentes*.

114. Si tamen controversiæ dijudicandæ sunt secundum id, quod *plerumque fieri* solet, (z) non diffitemur, præivisse hac parte Viros Celebres, qui fuse regulas quasdam suppeditant, quibus instar normæ plerumque uti solent scriptores, de quæstionibus ejusmodi disceptantes.

115. Definitur (a) vero *imperium* in civitate, quod uno vocabulo *majestas* dicitur, de cujus origine & modis acquirendi hactenus disseruimus, quod sit *summa potestas dirigendi actiones civium, & cum iis qui extra rempublicam sunt, nomine civitatis negotia pacifica pariter ac bellica suscipiendi, ad obtinendos civitatis fines*.

116. Dico: *potestas summa*, id est, in sui exercitio a nullo homine, tanquam superiore, dependens, sed ex proprio judicio sese exserens, sic ut ejusdem actus a nemine, tanquam superiori, queant irriti reddi.

117. Inde etiam est, quod idem imperium sit *ἀνυπεύθυνον*, seu nemini mortalium obstrictum ad reddendas rationes, eo cum effectu, ut si eas alteri non adprobaverit, pœnis humanis, aut coercitioni, velut a superiore profectis, eo nomine sit obnoxium.

118. Cui conjunctum est, ut idem summum imperium *legibus humanis* & civilibus ut talibus sit *superius*, iisdemque adeo directe non ob-

(y) *Declaratum hoc exemplo parentum & fratrum defuncti in successione concurrentium, intuitu Juris Romani antiqui, novi, & Juris Saxonici.* (z) *Sed hic modus argumentandi est probabilis, non demonstrativus.* (a) *Hic incipit Prof.* lib. 7. cap. 6.

obstringatur. Istæ enim leges a summo imperio tam in origine quam in duratione dependent. Inde fieri non potest, ut per istas idem obligetur; cum alias idem seipso superius foret.

119. Neque ulterius concipi commode poterit summitas imperii, nisi simul conjunctam eidem esse arbitremur peculiarem *sanctimoniam*, (b) ut non solum ejus jussis legitimis resistere nefas sit; sed & ejusdem asperitas non secus atque a probis liberis parentum morositas, a civibus sit patienter ferenda. Quin & ubi atrocissimas injurias intentaverit, singuli potius fuga sibi consulent, aut quantamcunque calamitatem sustinebunt, quam ferrum in durum quidem, sed tamen parentem patriæ stringent.

120. Ergo cum sanctimoniam hanc impugnent *Monarchomachi*, inepta secta, & ab aliis jam dudum profligata, necesse est, ut eorum rationes simul summitatem tollant, utque adeo majestas, quam ipsi regibus tribuunt, talis non sit.

121. Quorsum etiam pertinet ipsorum distinctio *Majestatis* in *realem* & *personalem*.

122. Occasione autem *summitatis*, quæ Majestati cohæret, Politici quæsiverunt: *an dari possit monarcha temporarius?* hoc est, cujus imperium certo ac definito temporis spatio sit adstrictum, ut finito eo iterum privatus fieri debeat, & ad id jure cogi possit?

123. Mihi videtur quæstio *affirmanda* esse, quia *summum* esse & *temporarium* esse non implicant, & si illorum principum potestas revera pro majestate habenda est, qui sponte abdicarunt imperium, & vitam privatam amplexi sunt, nulla ratio videtur obstare, cur non & istorum, de quibus loquitur quæstio.

124. Nam etsi hi ad depositionem jure cogi possint, coactio autem justa repugnet summitati, non tamen ante locum habet coactio, quam tempore finito, quo potestas eorum cessavit summa esse.

125. Modo ejusmodi monarcha temporarius non sit obstrictus, ut deposito imperio *rationes reddat* populo, aut *pœnæ* ob rem male gestam sit obnoxius. Nam tum imperium ejus non est ἀνυπεύθυνον, ergo nec summum, sed potius habendus erit pro magistratu aliquo majore.

126. Alia controversia est, ubi de dictorum applicatione est quæstio, ut dum quæritur: *an Dictator Romanus habuerit veram majestatem?* Hic enim præsupposita ista ad circumstantias factorum, ex historiis eruendas, debent accommodari, quod hujus loci non est.

(b) *Hic incipit* ... *Pufend.* lib. cap. 8.

127. Porro neque cum summitate *imperii* pugnat *restrictio* ejusdem, quin potius idem in monarchiis potissimum & aristocratiis dividi potest in *absolutum* & *limitatum*.

128. *Absolutum* imperium monarcha habere dicitur, qui illud administrare potest proprio ex judicio, non ad normam certorum ac perpetuorum statuorum, sed prout præsens rerum conditio videtur exigere, quique adeo proprium ad arbitrium salutem Reipublicæ, prout ejusdem tempora postulaverint, procurat.

129. Verum quia unius hominis judicium ad erroribus non est immune, & voluntas in prava flexilis, in tanta cumprimis libertate; quibusdam populis consultum visum, ejus imperii exercitium *certis limitibus* circumscribere.

130. Id quod factum, dum ad *certas leges* circa administrationem *partium* imperii in delatione regni regem adstrinxerunt; & si quando negotia summam rerum spectantia, quæque in antecessum definiri nequeunt, inciderent, voluerunt ea suscipi non nisi *præsciente* & *consentiente* populo, aut ejusdem deputatis in comitia convocatis, ut eo minor occasio regi præbeatur a salute regni aberrandi.

131. Vocantur autem istæ leges, quæ potestatem principum ita limitant, *leges fundamentales*, voce legis improprie & abusive accepta, cum potius sint *pacta*. (c)

132. Denique Rex cum summo imperio aut habet etiam potestatem *alienandi regnum*, *idque dividendi* pro lubitu, aut eadem *destituitur*.

133. Priora regna melioris distinctionis gratia Grotius vocavit *Patrimonialia*, posteriora *Usufructuaria*, quonia nempe usufructuarius rem, in qua usumfructum habet, alienare non potest, qui in pleno patrimonio, potest.

134. Meminisse ergo debeant ii, qui hanc divisionem Grotii impugnarunt, denominationem istam non extendendam esse ultra *tertium*, in quo Grotius quærebat similitudinem; & adeo recordari vulgati proverbii, quod *omne simile claudicet*.

135. Quamvis non diffitendum sit, commodiorem fore denominationem regnorum posterioris classis, si loco usufructuariorum vocarentur *fideicommissaria*, quod & alicubi facit Grotius.

136. Cæterum cum a priori quæritur, quænam regna pro usufructuariis habenda, quænam in patrimonio? sic tenendum: Si populus in

(c) *Inde dicitur in simili:* pacta *dare* legem *contractui.*

in pactis, quibus consensum suum declaravit, *potestatem alienandi transtulit* in regem, tum haud dubie regnum erit in patrimonio.

137. Quod si id factum non fuerit, pro *patrimoniali tamen* habendum erit illud, quod *armis* sibi quæsivit rex, aut quod raro contingit, ubi *suum sibi ipse populum ipse fecit*, exemplo Romuli.

138. Ex illis vero, quæ *ultroneo consensu* in principem translata sunt, pro *usufructuariis* habenda erunt, quæ populus *noluit esse successiva*, cum eo ipso satis declaraverit, se nolle alienationem principi concedere, cum ne quidem ad progeniem ejus regnum transire voluerit.

139. In *successivis*, (aut ubi dubitatur, an regnum sit electivum an successivum) illa pro *usufructuariis* (*& electivis*) haberem, (d) ubi populus instinctu quasi *intrinseco* solo motus, absque impellente gravi necessitate exteriore regem elegit, ista pro *patrimonialibus*, (*& successivis*) ubi necessitas gravis *exterior* populum ad quærendum sibi regem impulit.

140. Nam si de hac quæstione ab initio delati regni mentio fuisset injecta, præsumendum est, in priori casu regem acceptrurum fuisse regnum adempta ipsi alienandi & succedendi potestate, in posteriori populum assensurum fuisse regi potestatem alienandi & successionem postulanti.

141. Regulariter enim in contractibus leges præscribit alteri, cujus minus interest, contractum fieri, is vero conditiones quamvis duras acceptat, ad quem major ex contractu redundat utilitas. At si populus nulla ad id necessitate adactus sibi regem eligat, majus interesse regis est, quam populi; sin necessitas gravis populum urgeat, magis populi interest quam regis.

142. Exerit autem se majestas, ut in definitione (e) diximus, non solum in *relatione ad subditos*, sed & in *ordine ad pares* extra rempublicam, unde *particulæ* summæ potestatis, quæ communi nomine *regalia* dici consueverunt, commode divi possunt in regalia *immanentia*, ubi prior respectus attenditur, & *transeuntia*, ubi posterior. (f)

143. Nam divisio alia, qua regalia dividuntur in *majora & minora*, uti multis tricis est obnoxia, ita magis usum præbet in controversiis ex jure humano, cui etiam ortum debet, definiendis, quam in Jurisprudentia naturali, ubi minora æque ad obtinendos fines reipublicæ requiruntur atque majora.

144. Majorem cum prima divisione convenientiam habet ea, quæ a *finibus* rerumpublicarum est desumpta. Promoventur enim illi tum,

(d) *Conf. supra* §. 119. (e) §. 115. (f) *Ita & dividit Pater in Tabb. Phil. Pract.*

ſi omnia bene & ordine gerantur *in Republica* & cives a vi intrinſeca reddantur ſecuri, tum, ſi defendantur averſus *vim extrinſecam* tempore belli. (g)

145. Itaque regalia vel diriguntur *primario ad unum* horum modorum promovendi fines Reipublicæ, vel inſerviunt *communiter utrique*. (h)

146. Ad *pacis* tempora pertinet quam maxime *poteſtas legislatoria*, (i) qua imperantes civibus ſignificant, quæ ipſorum circa negotia ad ſalutem civitatis facientia ſit voluntas, cui ſe vices in pacto conſtituendæ civitatis ſubmiſerunt.

147. Eodem pertinet *poteſtas pœnas ſumendi*, qua intenditur, ut cives tuti ſint adverſus damna & injurias, quæ a concivibus invicem inferri poſſunt & ſolent, & ſine qua poteſtas *legislatoria* foret fruſtranea.

148. Tum & poteſtas judiciaria, qua deciduntur controverſiæ ſuper recta legum applicatione ad facta ſingularia & factis civium contra leges ortæ. Unde inſervit hoc regale poteſtati *legislatoriæ* & juri *puniendi*.

149. Denique cum ſingulorum actiones a ſua cujusque opinione regantur; plerique autem de rebus ita ſoleant judicare, prout aſſueverunt, & prout communiter judicari vident; pauciſſimi proprio ingenio vera & honeſta diſpicere queant, inde civitati expedit, ut publice ejusmodi doctrinis perſonet, quæ cum recto fine & uſu civitatum congruunt, ſimulque animi civium a puero iſtis imbuantur. Ejusmodi igitur doctrinas, qui doceant publice, ſummi imperii eſt conſtituere. Quare huc pertinet jus erigendi *Scholas* & *Academias*, item *jus circa ſacra* ſtricte ſic dictum.

150. Cave autem putes, nos docere, ac ſi præcepta *religionis* debeant dirigi *ſecundum utilitatem ſingularum rerumpublicarum*. Hæc enim eſſet cavillatoria explicatio verborum noſtrorum, qui de *fine communi* civitatum loquimur.

151. Cujus adeo habitudo ad religionem eſt iſta, ut *religio* illa *falſa* habeatur, quæ aperte *pugnat* cum tranquillitate rerumpublicarum, quoniam DEUS nunquam voluit ejusmodi doctrinis imbui homines, neque etiam

(g) *Huc pertinet* princ. proœm. Inſt. *Hic incipit Puf.* lib. 7. cap. 4. (h) *Quæ reſpiciunt tempus pacis, ſunt immanentia, quæ tempus belli, partim immanentia (v. g. jus conſcribendi militem) vel tranſeuntia, (v. g. jus belli gerendi.) Communia ſunt iterum immanentia.* (i) *Pertinet poteſtas legislatoria etiam ad bellum, ſed ſecundario, dum leges militares conſtituuntur. Cum illis enim, quibus hæ leges dantur, certe pax eſt.*

etiam voluisse potuit, quia est autor rerumpublicarum, nec adeo potuit voluisse contradictoria.

152. Sed quoniam unius finis obtinendi plura poterunt esse media, non valet inverso ordine argumentatio; *hæc religio congruit fini civitatis, ergo est vera:* quoniam supra (l) ostendimus, ad veram religionem requiri, ut sit a DEO revelata.

153. Id tamen exinde sequetur, principem, qui religionem falsam in republica tolerat, quæ tamen non repugnat fini civitatis, non peccare contra *jus naturale* & officium boni principis, sed contra legem divinam *positivam universalem* & officium boni Christiani: Quare Jurisprudentiæ Naturalis defectum hic supplere debet Theologia.

154. Ad tempora *belli* spectat jus belli & pacis, itemque fœderum feriendorum, (m) quo pertinent jus legendi, armandi & uniendi milites & similia.

155. Utrique tempori æqualiter inserviunt *jus magistratuum constituendorum & indicendi tributa.*

156. Sunt autem istæ partes summi imperii naturaliter ita *connexæ*, ut siquidem regularis forma civitati constare debeat, omnes & singulæ penes unum (n) radicaliter esse debeant. Nam si una vel altera plane *absfuerit*, mancum erit imperium, nec ad finem civitatis procurandum idoneum.

157. Sin autem istæ *dividantur*, ita ut quædam radicaliter sint penes unum, reliquæ penes alium, irregularem rempublicam & male cohærentem emergere necesse est, quoniam non solum tum una potestas orto dissidio aut inanis erit aut alterius ministra, sed & deficiente hoc pacto voluntatis unione, quæ est anima Reipublicæ, in statu hoc corrupto maxima occasio datur bellis civilibus. (o)

158. Hæc quanquam manifestissima sint, dantur tamen non pauci, qui divisionem partium summi imperii propugnent, ut exinde *respublicas mixtas* concinnent, quæ, ubi rite temperatæ fuerint, felicissimam, si diis placet, rempublicam producere sint aptæ.

159. Cui fini quidem *Aristotelis* (p) autoritas nequidquam imploratur, qui de longe diversa mixtura, quam quæ ad divisionem partium summi imperii spectet, loquitur.

160. Quem-

(l) L. 1. c. ult. (m) *Dantur quidem fœdera in pace, sed hæc sunt fœdera non utilia quidem, non tamen etiam necessaria.* (n) *Sive unum hominem, sive unum collegium.* (o) Pufend. §. 9. 10. 11. 12. 13. 14. (p) IV. Polit. c. 8. & 9.

160. Quemadmodum autem *non impossibile* est, dari ejusmodi respublicas irregulares seu mixtas, (q) ita, si dantur, necesse est, ut eædem morbidis annumerenter, & frustra se torquent Peripatetici, hac in parte nimium quantum inter se diffidentes, ut mixturam aliquam comminiscantur, quam expetendam atque exoptandam esse jactare possint.

161. His præmissis exponendum nunc paucis erit *officium imperantium & parentium.* (r) Quibus præceptis officium summorum *imperantium* constet, ex indole ac fine civitatum, nec non expensis summi imperii partibus perspicue colligitur.

162. Quemadmodum vero nemo, in quocunque statu vivat, officio suo satisfacere potest, si non exactam obligationis suæ notitiam habeat; ita principi vel maxime incumbit, ut hoc præceptum ante omnia observet: DISCE, QUÆ AD PLENAM COGNITIONEM OFFICII BONI PRINCIPIS PERTINENT.

163. Tum generalis lex summorum imperantium est hæc: SALUS POPULI SUPREMA LEX ESTO. Ea enim intentione in istos imperium est collatum, ut per id procuraretur finis, ob quem civitates sunt institutæ. Inde credere iidem debent, nihil sibi privatim expedire, quod non idem expedit civitati.

164. Adhunc finem dirigendum est exercitium particularum summi imperii. Hoc est: *Cives bonis moribus imbuendi; Commodæ leges ferendæ; Eædem executioni dandæ. Pœnæ rectæ temperandæ; Injuriæ civium mutuæ prohibendæ; Idoneis & probis ministris utendum; Tributa recte exigenda & collocanda; Facultates civium promovendæ; Factiones prohibendæ; Adversus invasiones exterorum vires parandæ.*

165. Officium *subditorum* (s) est vel *generale*, vel *speciale*. *Illud* oritur ex communi obligatione, qua isti imperio civili sunt subjecti. *Hoc* vero ex peculiari munere & functione, quæ per summum imperium singulis est injuncta.

166. Officium *generale* respicit vel *rectores civitatis*, vel *totam civitatem*, vel *concives.*

167. Unde præceptum *primum :* RECTORIBUS CIVITATIS PRÆSTA REVERENTIAM, FIDELITATEM, ET OBSEQUIUM.

168. *Secundum :* SALUTE ET INCOLUMITATE TOTIUS CIVITATIS NIHIL HABE CARIUS.

169. *Ter-*

(q) *Quod quidem late defendere vult Hornius* de civitate. *Vide Patr.* Tab. 43. lin. 44. & Tab. 49. memb. 4. *Conf. Puf. §. 13. 14. ubi de sententia Grotii.* (r) *Hic incipit Pufend.* lib. 7. cap. 9. (s) *Huc pertinet Pufend. de O.H.* l. 2. c. 18.

169. *Tertium:* CUM CONCIVIBUS VIVE AMICE ET PACIFICE.

170. Circa *specialia* officia commune præceptum est: NON AFFECTA NEC SUSPICE OFFICIUM IN REP. AD QUOD TE INEPTUM DEPREHENDIS.

171. Quod *singulas* officiorum partes attinet: qui *consilio* suo rectoribus civitatem assistunt; qui publice constituti sunt ad *sacra* obeunda; queis publice injunctum, variarum rerum *scientia* animos civium imbuere; qui *juri dicundo* præficiuntur; quibus *armorum* cura commissa; qui ad *militandum* conducti; quorum opera civitas apud *exteros* utitur; qui *opibus civitatis* colligendis aut dispensandis præsunt, illi omnes actiones suas eo dirigere debent, ut *tranquillitas publica* tam intra quam extra civitatem conservetur, & *opum abundantia* comparetur, hoc vero potissimum fieri sibi persuadebunt; si præscriptam hac parte ab imperantibus normam observent.

CAPUT VII.

DE OFFICIIS VIVENTIUM IN CIVITATE CIRCA POENAS.

SUMMARIA.

Connexio. §. 1. *In difficili doctrina pœnarum separandæ ante omnia quæstiones otiosæ.* §. 2. 3. 4. *Per pœnam hic non intelligitur conventionalis*, §. 5. *sed quæ ob delictum infertur invito.* §. 6. *In qua vel respicitur persona*, 1. *ad id quod infertur*, §. 7. *quod vel est ablatio lucri*, §. 8. *vel positio damni*, §. 9. *vel positio damni in bono corporis vel honore*, §. 10. *vel* 2. *ad personam inferentem, quæ vel Deus*, §. 11. *vel homo quicunque*, §. 12. *vel superior*, §. 13. *vel* 3. *ad intentionem inferentis, quæ vel respicit damnum illatum*, §. 14. *ut aut reparetur*, §. 15. *vel malum futurum, in aliis ut assecurentur, in delinquentibus ut emendentur*, §. 16. *unde quatuor sunt fines pœnarum*, §. 17. & *pœna hoc intuitu sumitur tripliciter*, §. 18. 19. *Ex prima classe huc pertinet positio damni in bonis quibusvis.* §. 20. 21. *Ex secunda ea, quæ infertur a superiore.* §. 22. 23. *Ex tertia, quæ intendit primario emendationem.* §. 25. 26. 27. *Quibus notatis formatur definitio pœnæ*, §. 28. & *ad aliorum definitionem respondetur.* §. 29. 30. *Parem non posse puniri a pari.* §. 31. *Ostenditur: emendationem esse primarium pœnarum finem*, §. 32--44. & *sub ea reliquos fines comprehendi.* §. 45. *Differentiæ accuratæ pœnæ & vindictæ*, §. 46. 47. 48. 1. *intuitu status*, §. 49. 2. *intuitu personæ inferentis*, §. 50. 3. *intuitu inten-*

tionis. §. 51. *Et pœna & viudicta vel justa est, vel injusta,* §. 52. 53. 54. *Pœna proprie dicta medicinalis est.* §. 55. *An detur plane officium hominum intuitu pœnarum?* §. 56. *Non posse hanc quæstionem deduci ex statu integritatis.* §. 57. 58. *Resolvitur quæstio in partes.* I. *An detur officium punientis?* §. 59. *Princeps obligatus est ad pœnam inferendam,* §. 60. *non tamen debet pœnam illi, qui deliquit,* §. 61. 62. *sed obligatus est Reipublicæ.* §. 63. *Laxior est obligatio principis quam magistratus.* §. 64. *Nec obstat, quod princeps habeat jus puniendi, quia hoc jus habet intuitu delinquentis.* §. 65. 66. II. *An detur officium puniendi? Delinquens debet pœnam* §. 67. *scilicet pati.* §. 68. *Quid hic denotet pœnam pati?* §. 69–77. *scilicet teneri ad actus pœnam antecedentes vel concomitantes peragendos, & ad solvendam mulctam pecuniariam.* §. 78. 79. *Respondetur dissentientibus ob rationes: quod nemo obligetur ad impossibilia,* §. 80. 81. *quod delinquentes vinculis constringantur;* §. 82–85. *quod inutilis sit conventio de non resistendo in pœna debeat inferri invitis.* §. 97. 98. 99. *Præcepta. Unum respiciens delinquentem;* PERFER POENAM *a* SUPERIORE INFLICTAM. §. 100. *Generale respiciens punientem:* PUNI DELINQUENTES, QUANTUM AD UTILITATEM REIPUBLICÆ OPUS EST. §. 101. *Speciale primum:* PUNI ACTUS, DAMNUM REIPUBLICÆ INFERENTES ET EMENDABILES. §. 102. *Unde non puniendi actus mere interni,* §. 103. 104. *lapsus minutissimi,* §. 105. 106. *actus, quorum contrarii coactionem respuunt,* §. 107. *delicta leviora,* §. 108. *res obscurissimæ disceptationis,* §. 109. *vitia animi omnibus hominibus communia,* §. 110. 111. *inolita mala, quæ tolli nequeunt.* §. 112. *Hæc omnia obtinere regulariter & pati exceptiones.* §. 113–117. *Praeceptum speciale secundum:* PUNI, QUANTUM AD EMENDATIONEM COMMUNEM EST OPUS. §. 118. *Pœnæ debent esse proportionatæ delictis.* §. 119. 120. *Quænam requirantur ad proportionem illam inveniendam.* §. 121–128. *Præceptum juris divini positivi:* IN HOMICIDIUM ET ALIA DELICTA LEGE DIVINA EXPRESSA POENA CAPITALIA ANIMADVERTE. §. 129–131. *Unde princeps in iis non potest dispensare.* §. 132. *Sed tamen certis casibus pœnam differre.* §. 133. *Quænam sint illa delicta?* §. 134–140.

§. I.

Dispiciendæ nunc forent in specie *partes* summi imperii, & quæ circa ea peculiariter observanda occurrerent. Sed quoniam hic quidem non adeo magnæ aut difficiles ortæ sunt controversiæ, & quæ hac parte notanda veniunt, jam aliis (a) exposita sunt fusius, atque distincte, quibus quod addamus nihil superest; ista quidem transeant.

2. Non ita transire patiemur illam partem, quæ in *pœnis* inferendis est occupata, quoniam circa eandem multæ quæstiones se offerunt in-

(a) *Vide Puf.* lib. 8. cap. 1. 2. 3. 4. 5. 6. seqq.

intricatæ, & in quarum expositione sudarunt excelsissima ingenia. (b)

3. Ubi tamen mox separandæ erunt quæstiones *otiosæ* ab iis, quarum non pudere debeat eum, qui veram, non umbratilem sectatur sapientiam.

4. Ad *otiosas* refero illam, *ad quam justitiæ speciem pœnarum irrogatio pertineat?* Ubi varie diffident; aliis ad justitiam universalem, aliis ad commutativam, aliis ad distributivam, aliis denique ad tertiam aliquam justitiæ particularis speciem, cum quibus & nos facimus, provocantibus. Sed cui usui? cum supra totam hanc justitiæ divisionem ut inutilem rejecerimus. (c)

5. Quod *reliquas* attinet, præmuniendus antea intellellectus est distincto *conceptu pœnæ:* quoniam vocabulum hoc multis *ambiguitatibus* est obnoxium. (d)

6. Id maxime indubium est, per pœnas hic intelligi aliquid, quod *hominibus propter delicta* & *invitis* quidem accidit, unde sequitur, *pœnam conventionalem*, a qua stipulatio pœnalis denominatur, hujus loci non esse.

7. Eorum autem, quæ hominibus delinquentibus accidunt, varia sunt genera, sive ipsum *id, quod* propterea infertur delinquentibus, respicias, sive *personam* inferentem, sive inferentis *intentionem.*

8. Intuitu *ejus, quod* infertur delinquentibus; Pœna I. dicitur *late,* ut sub se comprehendat *ablationem lucri,* quod delinquens revera habet, vel quoad rem ipsam vel ejus æstimationem, vel certe habuit, si eandem consumserit aut perdiderit vel donaverit. Ita dicitur: *lucra delinquentibus in pœnam esse auferenda.*

9. II. *Stricte* pro *positione solum damni*, quando delinquenti bonum aliquod aufertur, in quo lucrum ex delicto non habuit, sive id bonum sit bonum fortunæ, sive bonum corporis: Ad illa refer divitias & honorem, ad hæc sanitatem (per quam non tam intelligo absentiam morbi quam doloris) membrorum integritatem, vitam. *Ita pœna opponitur reparationi damni.*

 10. III.

(b) *Caput de Pœnis uti in Grotio est prolixissimum, ita & circa singulas, fere lineas, quod ibi taxent, invenisse se putant Commentatores Grotiani. Dn. Pufendorffius doctrinam hanc tractavit* d. l. 8. cap. 3. (c) L. 1. c. 1. §. 106. (d) *Mihi quidem videtur neglectus homonymiæ in vocabulo* pœnæ & vindictæ *præcipua causa esse tot & tantarum collisionum, quæ eruditis in hac doctrina acciderunt, quas omnes; ut spero, facillime evadere ac observare poteris, si modo ea, quæ hic a* §. 6. ad 27. & a §. 46. ad 54. *notavimus, probe concoquas.*

10. III. *Strictissime* pro *positione damni in bono corporis vel etiam in honore*, & ita pœna pecuniaria *mulcta* dicitur & sæpius pœna opponitur.

11. Intuitu *personæ* inferentis itidem pœna supponitur I. *late* pro illa etiam, quæ a DEO hominibus ob quævis delicta infertur, sive id fiat immediate, sive mediantibus hominibus. Ita *morbi* & alia *mala*, quæ casibus annumerare solemus, pœnarum nomine veniunt, quatenus nempe DEUS per eadem delicta nostra punit. Sic item *vulnerationes* & *incendia*, aut *rapinæ* ab hominibus illatæ pœna sunt, quatenus DEUS his instrumentis utitur.

12. II. *Stricte* pro ea, quæ ab *homine* infertur homini, sive ille inferens sit *par*, sive *superior*. Ita *vindicta* & *pœna* sæpius sumuntur promiscue.

13. III. *Strictissime* pro ea, quæ a *superiore* dictatur delinquenti subjecto. Et tum *pœna vindictæ* opponitur.

14. Denique intuitu *finis*, quem intendit inferens, pœna variæ accipitur; quod, ut rectius intelligatur, notandum, hoc passu vel respici ad malum *præteritum*, vel ad *futurum*.

15. *Præteritum* vel est *damnum illatum personæ læsæ*, ut illud *reparetur*, vel est delictum ipsum & *contemptus superioris*, ut *expietur*.

16. *Malum futurum* vel consideratur in *læso* & *aliis*, qui iterum vel similiter lædi possunt, ut *assecurentur*, vel in *delinquente & aliis*, qui iterum vel similiter peccare possunt, ut *emendentur*.

17. Habes adeo *quatuor* fines, quos intendere possunt, qui delinquentibus aliquid inferunt, *reparationem*, *expiationem*, *assecurationem* & *emendationem*. Horum respectu *pœna* accipitur I. *late*, ut omnes hos *quatuor* fines sub se comprehendat & ita etiam *reparationem*.

18. II. *Stricte*, ut reparationi opponatur, & reliquos *tres* saltem fines intendat: Sic tamen, ut ex istis vel *principaliter* intendatur *assecuratio* vel *emendatio*.

19. III. *Strictissime* pro ea, quæ solam *expiationem* intendit.

20. Jam videndum, quænam ex tot acceptionibus sit *hujus* loci. Et *prima* classe hic exulat *ablatio lucri*, ut quæ est pœna improprie dicta, & pertinet ad caput libri secundi de non lædendis aliis. Unde & in jure separantur actiones *rei persecutoriæ* a *pœnalibus*.

21. Deinde etsi pœna, quæ *bonis corporis vel honori* infertur, haud dubie sit nobilior species pœnæ quam *mulcta*, tamen hoc loco sub pœna etiam comprehendimus mulctam.

22. Ex

22. Ex *secunda* classe aliena a nostro instituto est pœna late accepta, quia de jure DEI in homines hoc loco non agimus, sed officiis hominum inter se, & quia tractatio de pœna divina non pertinet ad JCtos, sed Theologos.

23. Iterum huc non quadrat, quæ infertur ab homine *pari*, quia jam occupati sumus in exponenda particulâ majestatis, quæ locum habet in civitate inter imperantes & parentes, & quia id, quod inter pares infertur propter delictum, magis vindicta est, quam pœna.

24. Ex *tertia* classe pœna, quæ tendit ad *reparationem* damni, est improprie dicta, quia & hæc pertinet ad caput de non lædendis aliis.

25. Illa vero pœna, quæ solum tendit ad *expiationem* propter delictum tantum, ad species pœnarum divinarum pertinet, quia homo nunquam debet in puniendo spectare solum malum præteritum, sed semper reflectere ad bonum aliquod futurum.

26. Denique quæ magis intendit *assecurationem* præ emendatione, potius vindicta est, quam pœna.

27. Igitur remanent ex tot significatibus & quidem ex classe *prima* pœna, quatenus infert *propositionem mali cujuscunque*, ex classe *secunda* pœna, quæ a superiore dictatur inferiori, ex tertia pœna, quæ intendit primario *emendationem*.

28. Ex his jam formamus *definitionem pœnæ*, quod sit *positio mali seu dolor, quem propter delictum infert superior inferiori invito, in emendationem communem civium.*

29. Alii ita definiunt, (e) quod sit *malum passionis, quod infligitur ob malum actionis;* contra quam definitionem varii varia afferunt, alii, quod pœna aliquando consistat in *actione* delinquentis, alii quod non omne delictum sit *actio*. Sed ad ista quidem facilis est responsio; & poterunt ea omnia evitari, si istam definitionem brevi & succincta periphrasi circumscribas, quod faciunt alii: *pœna est dolor illatus propter delictum.* (f)

30. Nos vero ideo ab ista definitione abstinemus, quoniam omittit mentionem *personæ* pœnam inferentis & *finis*, quem princeps in pœnis intendere debet: per quæ tamen requisita pœna quam maxime differt a vindicta. Ad vindictam autem poteris applicare præcedentem pœnæ definitionem.

F f f 3 31. Quod

(e) *Ut Grotius & Pufendorffius.* (f) *Ut Du. Becmannus* in Meditation. Polit.

31. Quod *personam*, pœnam inferentem, concernit, notum quidem est, quod Grotius *pari* quoque tribuat potestatem pœnæ inferendæ, illi nimirum, qui simile delictum non admisit. Sed quemadmodum Vir summus per *pœnam* sæpe nihil aliud intelligit quam *coercitionem verbalem*, deceptus forte in eo, quod hæc, ut pœna nostra, intendat emendationem, quæ tamen in se admonitio potius est, quam pœna aut pœna non nisi impropriissime dicta, (g) ita arbitratur, quasi per vitam a delictis abstinentem homo nanciscatur *superioritatem* aliquam in alterum hominem, cum tamen hic non sufficiat superioritas qualiscunque, sed requiratur superioritas imperii.

32. Pœnarum *finem* quod attinet, multifariæ sunt Doctorum, qua veterum qua recentiorum dissensiones, (h) in eo tamen fere conveniunt, *reparationem & restitutionem damni* proprie hujus loci non esse.

33. Sed quod *expiationem*, *assecurationem & emendationem* concernit, duo hic probanda erunt, initio, quod ex his *emendatio* & quidem non delinquentis, sed *communis civium* sit *primarius* pœnæ proprie dictæ finis, deinde, quod sub hoc fine *reliqui secundario* lateant.

34. Prius non melius demonstrare possumus, quam si reliquos fines a classe finis primarii removeamus. *Expiationem* quod concernit, poterit equidem Deus, ut creator hominis, multa in hominem, quæ homini non licent. Et uti nullum est dubium, quin potentissimum numen, salva sua sanctitate creaturas possit in nihilum redigere, ita multo minor ratio dubitandi est, quin possit in pœnis delinquentium intendere primario solam expiationem.

35. Et profecto nullus alius est finis *pœnæ æternæ*, quippe quæ post hoc ævum neque ad assecurationem neque ad emendationem est opus.

36. Homo autem id facere *nequit*, tum quoniam deficit ratio, qua mediante concipimus, quod DEUS sine contractione morali hunc finem possit intendere; Neque enim homo hominis creator, neque inter hominem tam infinita essentiarum distantia est, quæ est inter DEUM & hominem. Et jam supra inculcavimus, quod nulla sit societas hominum vere inæqualis, sed omnes sint mixtæ.

37. Quare cum *summus princeps* etiam subditis suis teneatur ad officia humanitatis, *inhumanum* esset, si ob solum malum præteritum homo vellet afficere hominem, præprimis pœnitentem & veniam commissi postulantem.

38. Ac-

(g) *Unde & nos hanc pœnæ significatum omisimus.* (h) *Quas recensent Grotius & Pufendorffius.*

38. Accedit, quod jus puniendi *sit particula majestatis*. At vero has, diximus jam, subordinari debere tranquillitati reipublicæ tanquam bono futuro.

39. Unde non mirare, quod si homo in pœnis tamen respiciat malum præteritum, id ad vitia spectet, & *crudelitatis* nomine insigniatur, sin Deus id faciat, vitium non sit, quia cum Deus homo non sit, neque id omne quod inhumanum est, contradictionem in Deo involvit.

40. Restat *assecuratio* & *emendatio*. *Utramque* equidem princeps in pœnis intendit, ut mox dicemus, sed *magis tamen emendationem* quam assecurationem, quia hic quærimus potissimum finem, qui distinguat *pœnam a vindicta*, at assecuratio etiam in vindicta locum habet.

41. Scilicet *emendatio assecurationem* sub se comprehendit, non vice versa assecuratio emendationem.

42. Nempe *par* tuetur saltem *libertatem suam* adversus parem & tranquillitatem propriam, quasi fruatur, ipsius non interest, bonus sit iste, cum quo vivit in hoc orbe, an malus; at in *Republica princeps* studet *bonos* efficere suos cives propositione præmiorum & pœnarum.

43. Denique quod *emendationem* attinet, illa est vel *delinquentis*, vel *aliorum*, qui similiter delinquere poterant. *Prior sæpe* intenditur, *posterior semper* in pœnis a republica inflictis, quia nempe in emendatione communi latet etiam emendatio delinquentis, non vice versa. Facit quod omnia regalia magis respiciant utilitatem communem quam singulorum.

44. Docet hoc exemplum *pœnarum capitalium*, in quibus nullo modo respicitur ad emendationem delinquentis.

45. Jam facile patet, etsi *emendatio*, communis sit finis primarius pœnarum, quod tamen eadem sub se comprehendat & *expiationem* & *assecurationem*. Nam si v. g. homicida capite puniatur, finis pœnæ est, ut alii delinquentes *exemplum inde capiant* & peccare dediscant; quod si fiat, communiter simul *assecurantur* cives, ut ipsi sint de tali crimine securi, principi autem pariter de *contemptu* delinquentis, quantum fieri potest, *satisfit*.

46. Ostendamus modo, quomodo a *pœna* differat *vindicta*, cujus tot prope sunt acceptiones quam pœnæ, quia vindicta & pœna sæpius promiscue usurpantur a scriptoribus. (i)

47. Quam-

(i) *Vide omnino, quæ prolixe de vindicta disserit & cum Struvio controvertit.* Dn. *Henniges* in comment ad Grotium, *qua controversia tamen forte notata vindicta homonymia tolli posset.*

47. Quamvis vero non facile apud ſcriptores antiquos deprehenderim, *vindictæ* vocem uſurpari de eo actu, qui tendit ad *propulſationem injuriæ imminentis*, ex modernis tamen nonnulli hoc vocabulum eo extendunt, ſed abuſive puto.

48. Cæterum uti iterum non ſubeſt dubium, quin hujus loci non ſit *vindicta divina*, de qua Theologi plura docent, ita quod *humanam* concernit, differentiæ vindictæ a pœna optime apparebunt ex illius definitione. Eſt enim *vindicta* proprie dicta *poſitio mali, quæ infligitur delinquenti a pari, quem læſit in ſtatu naturali, eum in finem, ut ipſi læſo in poſterum caveatur.*

49. Ergo *pœna* 1. locum habet in *ſtatu civili*, *vindicta* inter eos, qui degunt in *ſtatu naturali*.

50. 2. *Pœna* infertur ab *imperante* ſubdito, *vindicta* pari a *pari*.

51. 3. *Pœna* primario intendit *emendationem communem*, *vindicta aſſecurationem propriam* læſi. Nam etſi in ſtatu naturali quilibet pro ſe actiones ſuas dirigere debet, ut non lædatur tranquillitas communis, tamen nullus habet poteſtatem eo dirigendi actiones aliorum, quippe ad quod requiritur imperium.

52. Utrumque vocabulum & *pœnæ & vindictæ* ex eorum genere eſt, quæ a juſtitia & injuſtitia abſtrahunt, unde & pœna & vindicta dividuntur in *juſtam* & *injuſtam*. Nos utrobique *juſtam* definimus tanquam analogatum nobiliſſimum.

53. Nam quod *pœnam* attinet, illa *injuſtitiæ* notam contrahit, ſi eam inferre velit *par*, aut ſi ſuperior inferat eandem ob *ſolam delectationem*, propter contemptum ſibi illatum &c.

54. *Vindicta* autem *injuſta* eſt, ſi *par in civitate*, ubi locus judiciis eſt, ſe vindicare velit, aut ubi par in ſtatu naturali in vindicta intendat primario *emendationem delinquentis vel aliorum*, aut *aſſecurationem communem* aliorum.

55. Appellatur vero *pœna* proprie dicta, quam definivimus communi politicorum ſtylo *pœna medicinalis* eleganter & appoſite, quia ut medicus, adhibendo medicamenta, intendit ſanitatem individui humani ægrotantis; ita Princeps, adhibendo pœnas, intendere debet rectitudinem corporis moralis, id eſt, reipublicæ laborantis morbis moralibus.

56. Et profecto ſi ulla doctrina moralis illuſtrari poteſt ſimili phyſico, certe doctrina de pœnis poteſt, in tantum, ut nulla fere quæſtio ſit pœnas concernens, in qua non ab officio boni medici ad officium punientis aptiſſime inſtitui poſſit argumentatio, modo *quæſtionem præjudicialem* diffi-

difficilem illam & intricatam: *an detur plane officium hominum intuitu pœnarum?* excipias, utpote quæ aliunde quæsita argumentorum pondera requirit.

57. Id tamen exinde jam apparet, si jus pœnarum & quæstiones circa idem occurrentes *ex statu integritatis* vellemus deducere vel formaliter vel normaliter, æque nos ineptos fore, ac si remitteremus medicum de officio suo sollicitum ad statum illum perfectum morbis & vitiis carentem.

58. Quin & fictionem committeremus christiano homini parum convenientem, si ex isto forte præsupposito, quod in statu integro omnes actiones magistratus in commodum subditorum directa fuissent, aliquid ad quæstiones de pœnis faciens vellemus inferre, quia aliquoties jam demonstravimus, in statu integritatis nullas fuisse respublicas.

59. Ad rem: quæstio: an detur aliquod officium hominis intuitu pœnarum? in *duas* partes dividenda est, quarum *prior* quærit *de officio punientis, altera de officio puniendi.*

60. Quod priorem attinet, assero; *superiorem in republica obligatum esse ad pœnam inferendam.* Hujus assertionis veritas perspicua erit, si modo declaraverimus, cui superior obligatus sit, & quodnam sit fundamentum obligationis.

61. Vulgaris locutio est: *pœnam deberi illi, qui deliquit.* (l) Quæ tamen locutio plane est ἄκυρος. Nam cui proprie debetur aliquid, is in debitorem jus habet, ut debitum illud ab ipso possit exigere. Quis autem dixerit delinquentem jus habere, ut a magistratu pœnam sibi infligendam postulare queat?

62. Neque tamen propterea arbitrarer, sensum locutionis esse istum, (m) quod magistratus a sontibus pœnam legibus definitam jure suo possit exigere. Nullum enim forte poterit exemplum dari locutionis similis, per quam qualitas aliqua activa per contrariam circumscriberetur; quin potius id putarem indicari per illam locutionem: *Magistratum alii debere, ut pœnam inferat delinquenti.*

63. Neque enim valet illatio, pœna non debetur delinquenti, ergo superior nemini obstrictus est, ut eam exigat. Cui ergo tenebitur? Haud dubie *reipublicæ*. Probationem pete ex capite præcedenti, ubi ex lege generali officia summi principis concernente: *Populi salus suprema lex esto*, mox deducimus (n) officium speciale *de pœnis recte temperandis.* Sine pœnarum enim irrogatione salus publica non potest consistere.

64. Quo-

(l) Vid. Puf. §. 5. p. 1155. N. Edit. (m) *Quod putat Dn. Puf.* d. l.
(n) *Et quidem ex ipso Pufendorffio.* Vid. cap. præced. §. 163. 164.

64. Quoniam vero determinatio salutis publicæ in republica pertinet ad principem, non ad privatum, & quia princeps in republica superiorem non habet, magistratus vero inferior est sub principe, inde sequitur, *laxiorem* esse obligationem *principis* quam *magistratus*. *Illius* quidem cum potestate aggratiandi quandoque conjunctam (de qua mox) & imperfectam, *hujus* autem perfectam & potestate veniam concedendi destitutam.

65. Nec obstat, si dicere velis, *superiorem* habere tamen *jus* ad pœnam inferendam, ergo respectu unius ejusdemque actus citra fugam contradictionis eum non posse *obligatum* esse. Nam ista contradictio saltem apparens est, quoniam hæc duo prædicamenta non ad idem referuntur. *Jus* habet superior intuitu *delinquentis* & aliorum, qui ipsum in exercitio hujus actus impedire volunt; *obligatus* est intuitu *DEI & reipublicæ*.

66. Ita *pater jus* habet coërcendi & emendandi *filium*, & tamen *DEO & reipublicæ tenetur*, ut hoc jus traducat in actum. Ita *minister publicus jus* habet faciendi, quod Princeps ipsi præcepit, sed nihilominus *principi tenetur* ad factum præstandum.

67. Id tamen, ut ad alteram quæstionis partem veniam, ex ista objectione firmissime poteris inferre: *delinquentem proprie teneri ad pœnam*, seu, *a delinquente deberi pœnam*. (o) Nam si superior habet jus erga delinquentem ei inferendi pœnam, necesse est, ut huic juri in delinquente correspondeat obligatio, quia jus & obligatio sunt correlata, quorum unum sine altero existere nequit.

68. Imo hoc ipsum jus suo modo nos ducet ad declarandam obligationem delinquentis ad pœnam. Nam quia jus superior *habet ad inferendam* pœnam, delinquens obligatus erit non nisi ad pœnam *patiendam*.

69. Sed *pati pœnam* est phrasis ambigua. Etsi enim pœnam definiverimus per positionem mali vel doloris, tamen *pœnæ executio* sub se comprehendit *plures actus* alios antecedentes proxime illationem doloris; quare & pœna hoc loco sumitur pro complexu illorum actuum omnium & *malum immediate inferentium & proxime antecedaneorum*.

70. Ad *antecedentes* illos actus refer, v. g. adscensionem scalæ ad patibulum ducentis, porrectionem colli ad pœnam gladii, vel ad circumdandum laqueum, haustum veneni.

71. Actus

(o) *Diffent. Puf.* §. 4 p. 1048. Ed. prim.

71. Actus vero, qui *immediate dolorem* inferunt, & ita formale quasi pœnæ continent, vel sunt ita comparati, ut *naturæ hominis animali* repugnent, vel ita, ut dolorem in homine excitent, *quatenus homo est*, & a bestiis differt.

72. Ad *priorem classem* refer eos, qui vitam tollunt & structuram ac cohærentiam partium corporis, qua internarum, qua externarum, solvunt & destruunt.

73. Ad *posteriorem* pertinent illi, qui hominem privant divitiis & honore, *mulcta* nempe & *infamia*.

74. Etsi vero utrobique homo *repugnantiam* aliquam sentiat, dum alterutro modo pœna ipsi infertur, ibi quidem *per instinctum physicum* & animalem, hic per *inclinationem communem* hominum famam & divitias conservare studentium, tamen hæc repugnantia est ejusmodi, ut homo recta ratione utens & se debito modo præparans, utrobique eandem vincere possit, modo *dolor* non sit *nimis acutus* & *durabilis*.

75. Ergo *pati pœnam* vel denotat *non resistere potestati publicæ, dum ipsum dolorem ipsi infert*, vel denotat *non resistere potestati publicæ, sed potius sponte quasi peragere actus pœnam proxime antecedentes vel concomitantes*.

76. *Prior* significatus hujus loci non est. Nam etsi, ut diximus, homo ad istos patienter ferendos natura sit aptus, tamen rarissima sunt hominum ejusmodi exempla, ut adeo legislatores communiter non censeantur voluisse subditos suos ad hunc gradum patientiæ obstringere, tum quia princeps in imponenda obligatione subditis suis regulariter, & ubi summa necessitas & utilitas reipublicæ non exigit contrarium, non eam perfectionem exigere debet, cujus homo in idea quasi perfectus capax est, sed memor esse humanæ imbecillitatis, tum quia hæc obligatio nullam utilitatem afferret reipublicæ, & imo finem communem, pœnarum nempe emendationem communem non adeo commode assequeretur, si non delinquentes in ipso actu ultimo pœnæ aliquam repugnantiam declarent; tum quoniam non raro per pœnas inferuntur dolores acuti & durabiles, ad quos patienter perferendos ne quidem Stoicorum aut Epicuri sapiens esset sufficiens.

77. Excipiendam tamen esse arbitror ab hac pœnarum classe *mulctam pecuniariam*, utpote in qua cessant rationes memoratæ. Neque enim ad eam patienter ferendam requiritur tolerantia extraordinaria, sed communis, neque ipsa ad emendationem ut forte aliquod remedium adhibetur, sed est infimus pœnarum gradus.

78. Ergo dum diximus, delinquentem esse obligatum ad pœnam patiendam, *hic sensus est*, teneri eum *ad peragendos actus immediate* pœnam *antecedentes, vel eandem concomitantes*, per quos tamen ipse dolor immediate non producatur, aut teneri *ad solvendam mulctam pecuniariam.*

79. Nec obstat, quod videatur appetitus humanus ex natura sua etiam illos actus abhorrere, quos certe secuturos esse scit malum aliquod dolorem inferens, quippe observationem hanc nullas pati instantias, vel exemplo vitiorum hominum declarari potest; & nota est historia de eo, cui sub metu visus amittendi medicus vinum interdixerat, poculum nihilominus maximo appetitu arripiente & exclamante: Vale amicum lumen.

80. Jam paucis respondendum est ad erudita dubia, quæ contra opinionem nostram proponi solent. Nam initio illud afferri posset; supra (p) nos dixisse, rempublicam naturaliter originem debere pactis populi cum rege, ex natura vero *pactorum* constare, quod *ad impossibile* nemo se obstringere valeat, (q) jam autem mortem, vulnera vel alia corporis damna ferre, & ea inferenti non resistere homini esse impossibile, cum hæc mala necessitate naturali, quantum possit, fugiat, nec aliter facere possit. (r)

81. Sed, uti jam diximus, non videri absolute rem humana constantia majorem, (s) mortem citra reluctantiam admittere, ita simul concessimus; cum ut plurimum ea res constantiam mortalium vulgarem superet, non præsumi hominem ultro per pactum suum sese ad tale quid voluisse adstringere. Quippe cum non minus leges humanæ ferri quam pacta iniri debeant cum sensu humanæ imbecillitatis.

82. Deinde quod affertur, (t) ei, *qui pacto* tenetur, *credi*, ad *supplicium* autem, qui ducuntur, eos *vinculis* constringi, aut satellitibus custodiri; indicio, quod non videantur pactis ad non resistendum *satis obligati esse*, ad id varia regeri poterunt.

83. Nam *primo* mutatur controversiæ status. Quæritur, *an quis se pacto ad pœnam ferendam obligare possit?* Alia est quæstio: *an per pactum delinquens satis obligatus esse credatur?* Prior ex natura pactorum & hominum in statu corrupto quidem, sed quatenus adhuc rectus est, viventium deducenda est, posterior respicit ad homines corruptos qua tales.

84. *Se-*

(p) Hoc libro 3. cap. 6. (q) per dicta libro 2. cap. 7. (r) *Vide, quæ ex Hobbes. refert Puf.* III. 7. 5. p. 360. seqq. (s) *Dn. Puf.* d. l. p. 361. seq. (t) *ap. Dn. Pufend.* d. l. p. 362. *ex Hobbesio.*

84. *Secundo* multæ dari possent instantiæ, si quis ex eo, quod vinculis constringantur delinquentes, inferre velit, quod non satis se obligare potuerint per pacta. (u) Nam in genere illis, qui revera mediantibus pactis tenentur, non ita absolute creditur, quin violenta sæpius præsidia caute disponantur prohibendæ ipsorum perfidiæ.

85. *Tertio* vinculis constringuntur delinquentes, non tam propter actus antecedentes proxime pœnam aut concomitantes, sed propter fugam naturalem actuum immediate dolorem ponentium.

86. Ulterius solet distinctio inter modos paciscendi afferri; (x) Sic *frequenter pacta* iniri, *nisi constituta die hoc fecero, interfice*, id est, jus habebis capitale supplicium a me exigendi, nisi hoc fecero. At tale pactum: *Nisi fecero, interficienti non resistam*, iniri, & *inusitatum* esse & *inutile*, sive duo *concives* ita paciscantur, sive *civitas* cum cive, sive duo, qui in *libertate naturali* vivunt.

87. Etenim *concives* inter se ita pacisci non posse, quia jus interficiendi in civitatibus privato concedi non potest. Ut *civitas cum cive* tale pactum ineat, inutile esse, sufficere enim, ut ipsa possit nocentibus pœnam infligere, si singuli cives fidem dent, quod non velint eum, a quo supplicium sumendum, per vim defendere. Iis qui in *libertate naturali* vivunt, itidem tale pactum inutile esse. Nam in statu, mere naturali, si occidere cupias, jus habere ex ipso statu, unde hic ne quidem pacto opus esse, ut interficere liceat, nisi præcesserit pactum te non interficiendo ante præstitutum diem. Quin nec tum pacti hujus efficaciam aliquam se exserere, quoniam si, præstitum non sit, die veniente, non obstante hoc pacto, redeat status hostilis, in quo omnia licent, adeoque & resistere.

88. Hic fateor equidem suo modo vera esse, quod si ita pactum fuerit; *interfice me, si hæc non præstitero, inutile esse* alterum pactum; *nisi hæc fecero, interficienti tibi non resistam*, quatenus nimirum inutile accipitur pro *superfluo* &, quod non novum producit effectum. Nam, ut modo diximus, eo ipso, dum in alterum jus seu potestatem me interficiendi sub certa conditione transfero, eo ipso promitto, quod ipsi jus suum exercenti nolim resistere, quia jus ridiculum est, quod non possum secure in actum deducere, & simile alias foret hæc translatio potestatis interficiendi invitationi illius, qui hospites convocabat, & claudebat fores.

(u) Puf. d. p. 362. (x) *Quoad hunc & seq. §. vide iterum doctrinam Hobbesii ap. Dn. Pufend.* d. p. 862. *unde etiam petiimus, quæ habentur §. 89. 90.*

89. Ergo quemadmodum in ſtatu naturali *omnium pactorum* vis huc redit, ut non ſolum *intrinſecam neceſſitatem* afferant conventa præſtandi, ſed & utrique *jus dent* recuſantem vi compellendi malo aliquo ipſi intentato: adeoque in hunc ſenſum pacta in genere reſolvuntur: *ſpondeo me tibi hoc præſtiturum, ni fecero, habebis poteſtatem vi & malo intentato me compellendi;* ita in genere pactis ejusmodi, ut aliud ſuperaddatur de non reſiſtendo illud malum intentanti, per quod priora firmarentur, inutile eſſet & abſurdum.

90. Nam ſi in priori non ſatis cautum eſſet paciſcenti, nec per hoc poſterius cautum magis foret; quin potius hoc iterum alio pacto pœnali foret ſanciendum hoc modo: ſi tibi vim inferenti reſtitero, tum aliquo malo me multandi habebis poteſtatem. Ex quo manifeſte apparet, per alterum pactum primo nihil eſſe additum. Nam jam ex primo licebat pacti violatorem malo multare, & eadem felicitate poſterius pactum violaretur, quam prius. Quid ergo opus eſſet, unum pactum per aliud velle fulcire, cum non difficilius ſit decem, quam unum perrumpere.

91. Si vero, ut ex objectione apparet, ea ſit intentio, *pactum de non reſiſtendo* ita eſſe *inutile*, ut omnino *nullum effectum* producat, & quod eo non obſtante liceat reſiſtere; tunc non difficiles equidem erimus in aſſenſu præbendo, quod *privatos concives* hoc modo paciſcentes attinet, ob rationem adductam. Alia vero omnia arbitramur de pacto ejusmodi a duobus viventibus in *naturali ſtatu*, & a *civitate cum civi* inito.

92. *Priores* quod concernit, ratio quæ in contrarium afferrebatur de ſtatu hoſtili, hypotheſin ſapit jam diu exploſam, quin potius ex dictis inferimus: *Omne pactum affert intrinſecam neceſſitatem conventa præſtandi, ergo & hoc pactum de non reſiſtendo*, ſive *expreſſe* fuerit promiſſa non reſiſtentia, ſive ſimpliciter *præſtatio rei cujusdam alicui ſponſa fuerit*, quia & hoc in ſe continet tacite clauſulam, quod tunc alter debeat habere poteſtatem vi me cogendi. Nam & iſta, puto, quæ tacite pactis inſunt, neceſſitatem intrinſecam conventa præſtandi (quod hoc loco per non reſiſtentiam fit) afferunt.

93. Idem ergo de *civitate* dicendum erit, quatenus pactum init cum futuro ſuo cive, quoniam & hic tempore pacti hujus adhuc in libertate naturali eſt, & civis futurus ſaltem. Præterea tamen etſi ipſum pactum ejusmodi expreſſum inter civitatem & civem celebrari pro *ſuperfluo* habeamus, effectum tamen pacti illius ſeu obligationem ad non reſiſtendum pro *ſuperflua & inutili* in civitate habere non poſſumus.

94. Quod

94. Quod enim dicebatur, *sufficere civitati*, ut ipsa possit nocentibus pœnam infligere, si *singuli cives* fidem dent, quod non velint eum, a quo supplicium sumendum, *per vim defendere*, id equidem parum securitatis afferret principi, qui hoc modo cogeretur ipse suam vitam exponere in periculum, pœnam exigendo a delinquentibus.

95. Sed forte plus senserunt dissentientes, putantes, *sufficere* civitati, si *singuli cives* fidem dent, quod velint *vires suas conjungere* adversus delinquentem ad sumendum supplicium. Hic certo speciosior fit objectio; non tamen verior. Nam quid si *ingens multitudo* aut *magna pars populi* deliquerit, quod nonnunquam contigit. Hic sane non ita sufficiens est remedium ad reducendam tranquillitatem civium reliquorum assistentia adversus delinquentes *de justitia resistentiæ suæ persuasos*, quam si iidem vana ista persuasione vacui, & stimulis conscientiæ turbati, vel *timidius resistant*, vel *sponte pœnis se subjiciant*.

96. Quod si nobis regeras, vel ex nostra tamen ipsorummet doctrina non obligari delinquentes ad patientiam actuum immediate mortem vel vulnera inferentium, ergo & ex nostra hypothesi non ita bene promoveri tranquillitatem Reipublicæ, responderem; sufficere ad illam beatitudinem, si modo delinquentes non resistant in actibus pœnæ illationem proxime vel remote etiam antecedentibus. Nam tum delinquens turbare pergit pacem communem, si capere eum volentibus armata manu resistat, si tempore executionis appropinquante violenter se liberare tentet. Quod si jam gladius collum feriat, si laqueo guttur sit obstrictum, resistentia ejus non præjudicat Reipublicæ.

97. Ultimo & illud proponitur, (y) proprie dici non posse ad pœnam aliquam teneri, *quia pœna significat aliquid, quod invito est imponendum*, & voluntatis aversionem ab illa involvit. At vero ad quæ proprie tenemur, talia esse intelligi, ut ad eadem præstanda *ultro & libenter* moveri debeamus.

98. Et si enim sæpius etiam in rebus reliquis præter pœnam homo, qui ante volens se obligavit, postea ex malitia fit invitus, & hæc ejus voluntas ipsum ab obligatione non liberet, ratio tamen haud dubie tunc illa subest, *quod debeat hic velle*. Sed in pœnis *non debet velle*, sed nolle, cum alias pœna non foret pœna, nec emendaret, si non imponeretur invito.

99. Hæc omnia concedimus, si de *actibus ultimis pœnæ* sermo sit. Hi inferuntur invitis. Ergo ad hos delinquens non est obligatus. In ante-

(y) *a Dn. Pufend.* VIII. 3. 4. p. 1048.

antecedentibus & concomitantibus aliud eſt, quia ad hos quidem definitio pœnæ non quadrat.

100. Facile jam judicari poteſt, quibus præceptis includatur *officium civium* intuitu pœnarum; *Delinquentis* unico abſolvitur: PERFER POENAM A SUPERIORE INFLICTAM. Ita ægroti unicum officium eſt applicare ſibi medicamenta a Medico præſcripta.

101. *Principis pœnam inferentis* reſpicit præceptum *generale*: PUNI DELINQUENTES, QUANTUM AD UTILITATEM REIPUBLICÆ OPUS EST. Ita *medici* officium eſt, medicamenta præſcribere ægroto, quantum ad obtinendam ſanitatem eſt opus.

102. Fluunt ex hoc præcepto *duo ſpecialia*, unum reſpiciens *actus puniendos*, *alterum* puniendi modum. *Prius eſt*: PUNI ACTUS DAMNUM REIPUBLICÆ INFERENTES ET EMENDABILES. Ita *Medicus* non propter omnem aberrationem medicamenta præſcribit, ſed propter eam, quæ morbum parit & medicamentis tolli poteſt.

103. Inde pœnis humanis regulariter eximuntur *actus mere interni*, i. e. cogitatio delectabilis de peccato aliquo, cupiditas, deſiderium, deſtinatio citra effectum; etſi poſtea per ſubſequentem confeſſionem ad notitiam aliorum perveniant. Nam cum ejusmodi motu interno nemini noxa inferatur, nullius quoque hominis intereſt, ut ob eundem quispiam puniatur.

104. Ita *Medicus* ordinarie non medicamenta adhibet ad coercendam inclinationem hominis ipſum moventem ad exceſſum in cibo & potu, ſi modo ipſe homo inclinationem iſtam ſuperet.

105. Durum quoque nimis foret, pœnis humanis ſubjicere *minutiſſimos lapſus*, quos in iſthac naturæ conditione non datur effugere, quantamcunque attentionem quis adhibere inſtituat.

106. Ita *Medicus* modicam aberrationem a diæta etiam frequentatam non ſtatim medicamentis corrigere ſatagit.

107. Præterea diſſimulant leges humanæ multos actus, *quorum contrarii ſplendidiores futuri ſunt*, ſi non ex intuitu pœnæ videantur ſuſcepti, ut in virtute liberalitatis & officiis humanitatis, quemadmodum *medicus* etiam ad enormem aberrationem a diæta non ſtatim medicamenta applicat.

108. Ulterius, ſicut multi ſunt *leviſſimi morbi*, ubi operæ pretium non eſt Medicum inquietari, ita & multa ſunt *delicta leviora*, ubi operæ pretium non eſt inquietari judices.

109.

109. Iterum si res *obscurissimæ sit disceptionis*, sæpius a pœna abstinendum est, sicuti *medicus* a medicamentis abstinere solet, si incertissima adsunt morbi indicia.

110. Deinde ob defectum *emendabilitatis* a pœna humana eximi necesse est illa *vitia animi* ex corruptione mortalium communi resultantia, quæ ita *frequentia* reperiuntur, ut defuturi essent, quibus imperaretur, si severis ista pœnis plectere velis, quousque in enormes actus non erupe-runt; uti est *ambitio, avaritia, inhumanitas, ingratus animus, hypocrisis, invidia, superbia, iracundia, simultas & similia.*

111. Ita nunquam officium *medici* eo est extendendum, ut intendat tollere imbecillitatem stomachi naturalem, causam plurium morborum, sed sufficit, si eam temperet, ne in morbos erumpat.

112. Quin & si *inolitum plane malum* circa convulsionem totius civitatis tolli nequeat, puta, si tanta sit multitudo peccantium, ut suppliciis civitas exhauriretur, frustra pœnas adhiberet princeps, uti frustra medicamenta adhiberet *medicus* in inveterato morbo, & qui tales radices egit, ut citra præsentaneum vitæ periculum expelli nequeat. Sed utrobique sufficiet, si princeps & medicus legibus & medicamentis vitium & morbum coerceant, ne latius serpant.

113. Quæ tamen hactenus diximus, intelligenda sunt obtinere *ordinarie & regulariter*; quia possunt circumstantiæ occurrere, ut ea se quandoque habeant aliter. Ita v. g. *cogitationes* in crimine læsæ majestatis; Ita si necessitas & utilitas reipublicæ suadeat, princeps edictis pœnalibus ad exercenda *officia humanitatis* potest adigere, non aliter ac *medicus* nonnunquam medicamenta adhibet ad expellendam inclinationem nimiam ad vorandum & helluandum, si videat eam ex prava dispositione oriri, ac multo magis post crassiores aberrationes a diæta medicamenta ad corrigendum stomachum suppeditat non raro.

114. Vice versa & in iis, quæ propter periculum *inemendabilitatis* pœnæ non videbantur obnoxia, quandoque regula fallit, si æquale aut gravius subsit periculum, si pœna omitteretur. Unde non deerunt exempla, quod v. g. in rebellionibus aliquot hominum centuriæ trucidatæ per modum pœnæ fuerint. Sicut *medicus* ense rescindit partes humani corporis notabiliores, etiam cum periculo aliquo mortis, si majus citra rescissionem sit periculum, ut pars sincera trahatur.

115. Neque etiam putandum est, semper *necesse esse pœnam* exigi, quoties adsunt *peccata patrata pœnis humanis idonea*; Sed uti bonus *medicus* præter considerationem morbi respicit ad naturam & constitutionem

patientis, neque adeo v. g. rustico, febre laboranti, applicat statim medicamenta, quæ forte præscriberet homini imbecilli, item ad alias circumstantias, v. g. an morbus duret, an vero sponte cessaverit? an indicia adsint, eum sponte cessurum esse? &c. ita & princeps, qui in pœnis semper ultimo reflectit ad *utilitatem Reipublicæ*, similes circumstantias ponderat.

116. Inter quas sunt, *si fines pœnarum in certo casu non videantur necessarii*, aut *si venia majorem quam pœna producere utilitatem sit idonea*; aut *si fines pœnarum alia via commodius obtineri possint*. Item *si, qui deliquit, alleget sua aut sibi conjunctorum eximia in rempublicam merita, peculiari præmio digna*; aut, *si ab alia quapiam re insigni commendetur*, puta, a raro aliquo artificio; aut, *si spes sit fore, ut peccatum illud egregiis factis eluatur*: præsertim, ubi aliqua ignorantia, licet non plane inculpabilis, intervenerit, aut, *si particularis ratio legis in aliquo facto cessaverit*.

117. Quare constat, erroneum esse paradoxon Stoicorum, *nunquam licitum esse* statuentium, *ignoscere aut veniam dare*. Eorum enim argumentis ex dictis facile satisfieri potest. (z)

118. Venio ad puniendi modum, ubi præcipitur: PUNI QUANTUM AD EMENDATIONEM COMMUNEM EST OPUS: Quod enim pœnæ genus & quantum præcise singulis peccatis sit infligendum, jus naturale non determinat, sed summo imperio civili definiendum relinquit, quod hic unice utilitatem reipublicæ præ oculis habere debet, uti medicus sanitatem corporis curandi.

119. Unde fieri potest & solet, *ut eadem pœna imponatur duobus delictis inæqualibus*. Nam quæ æqualitas judicibus circa reos observanda præcipitur, illa intelligenda est de reis, qui idem specie delictum commiserunt hactenus, ut quod in uno vindicatur delictum, alteri citra gravissimam causam condonari non debeat. Ita *medicus* sæpe unum medicamentum adhibet ad expellendos duos morbos diversos.

120. Quamvis igitur exactissimæ regulæ propter infinitas circumstantias tradi nequeant, summa tamen eo redit, quod princeps *in pœnarum irrogatione prospicere debeat, ut pœnæ adhibeantur proportionatæ delictis*, hoc est, ut illæ tantæ sint, quantæ sufficiunt ad reprimendam libidinem mortalium, qua feruntur in peccatum, nam & medicus medicamenta adhibet proportionata morbis.

121. Ut hoc autem commode fieri possit, æstimanda est *gravitas ipsius delicti*, tum & respectus habendus *ad personam delinquentem*, quia & *medicus* in præscribendis medicamentis eadem & ad morbum & ad patientem accommodare debet.

122. *Gra-*

(z) *Vide omnino Dn. Pufend.* VII. 3. 15.

122. *Gravitas delictorum* æſtimatur ex *objecto, effectu* & *frequentia*, uti gravitas *morbi* ex loco quem occupavit, ex ſymptomatis & ex diuturnitate.

123. *Ex objecto* in quod peccatum fuit, prout illud nobile & pretioſum habetur, graviora ſunt delicta, quæ lædunt DEUM, tum quæ imperantes, inde quæ pares quoad vitam, honorem, bona &c.

124. *Ex Effectu*, prout multum aut parum damni in rempublicam inde redundat.

125. *Ex frequentia*, ſi leviores pœnæ malum non exſtirpent; nam tunc vulgatum obtinet: creſcentibus delictis creſcunt pœnæ.

126. *Perſona delinquens* conſideranda eſt, tum quoad *habitudinem ad delinquendum* tum quoad *applicationem pœnæ*. Ita & *medicus* in partibus corporis humani ſæpius perpendit earum proclivitatem ad morbum & diſpoſitionem ad recipiendum medicamentum.

127. *Habitudo ad delinquendum* ex pravitate intentionis judicatur. Hæc vero ex variis indiciis colligitur, puta ſi facile potuit reſiſtere cauſis, quibus quis ad peccandum fuit impulſus; aut ſi præter communem rationem peculiaris quædam acceſſit, quæ a peccando debeat abſterrere, aut ubi circumſtantiæ ſingulares factum aggravant, aut ſi animum quis habuerit idoneum ad reſiſtendum peccatorum illecebris. Sed & conſiderari ſolet, primus quis, an aliarum exemplo ſeductus; ſemel, an ſæpius, & poſt conſumtas fruſtra admonitiones quis peccaverit.

128. *Habitudo ad recipiendum dolorem* judicatur ex qualitatibus, quæ ſenſum pœnæ augere & minuere poſſunt, quales ſunt ætas, ſexus, ſtatus, opes, vires & ſimilia.

129. Reſtat, ut oſtendamus, quid præceptis juris naturalis in doctrina pœnarum addat *lex divina*. Addit vero aliquid præcepto illi *officium principis* dirigendi quoad *modum* puniendi? IN HOMICIDIUM ET ALIA DELICTA LEGE DIVINA EXPRESSA POENA CAPITALI ANIMADVERTE.

130. Voluit enim DEUS certis de cauſis *quorundam delictorum pœnas ipſe determinare*, cui adeo tanquam ſapientiſſimo, & cui intereſſe Rerumpublicarum optime cognitum eſt, obſequium præſtare tenentur principes, voluntatis divinæ hac parte executores. Uti haud dubie tenerentur *medici*, ſi DEUS medicamentum aliquod generi humano revelaſſet, ad certam morbi ſpeciem expellendam idoneum.

131. Sed potuit tamen etiam DEUS in iſta determinatione non præciſe reſpexiſſe ad tranquillitatem generis humani, *ſed ad alias rationes nobis incognitas*, quamvis id certum ſit, DEUM, ut generis humani & rerum-

 publi-

publicarum autorem, nihil ibi determinasse, quod generi humano noxium sit.

132. Fluunt ex ista observatione *duæ illationes. Primo,* quod princeps, etsi alias jus aggratiandi & mitigandi habeat in pœnis, si aliqua Reipublicæ utilitas, quamvis in spe & aliquatenus incerta, id suadeat; tamen in *delictis jure divino notatis aggratiandi & mitigandi jus in ejusmodi casibus citra peccati labem exercere nequeat,* quoniam utilitas incerta Reipublicæ debet cedere voluntati divinæ certæ.

133. Quod si tamen *citra certissimum Reipublicæ periculum pœnam jure divino dictatam exequi non valeat, non peccabit, si eandem omittat, aut certe differat.* Huc pertinet exemplum Davidis intuitu Joabi.

134. Tantum in *recensione ejusmodi delictorum* difficultas oritur. De *homicidio* non sinunt dubitare expressa scripturæ verba, quibus voluntatem suam Noacho & ejus liberis significavit Deus. a) *Quisquis effuderit sanguinem hominis, sanguis ejus iterum effundendus est,* quæ verba non solum comminationem, sed approbationem, non factum nudum, sed jus continent. (b)

135. Per *reliqua delicta,* intelligo illa, quæ in *Levitico* recensita sunt cum declaratione, quod per istas abominationes polluerint se *Gentiles* & quod, qui ea facit, *exstirpari debeat de populo suo.* (c)

136. Sunt vero 1. omnes *incestus* species supra (d) expositæ, 2. *concubitus cum menstruata,* 3. *adulterium,* 4. *immolatio seminis Molocho facta,* 5. *sodomia.*

137. Dissentiunt equidem communiter Doctores, in *adulterio* & *plurimis incestus speciebus,* determinationem pœnæ principi relinquentes, *concubitum vero cum menstruata* plane negligentes, (e) ac scio etiam, ita communi Christianorum praxi observari. Sed jam quidem non exponimus, quid fiat, sed quid DEUS fieri velit.

138. Claro vero & perspicua sunt legis divinæ verba: *Quicunque istas abominationes perpetrant, eorum animæ exstirpari debent de populo suo.* (f)

139. Quæ pro lege saltem *forensi* haberi non potuerunt solos Judæos spectante, quia præcesserat de gentibus, quod propter illa crimina DEUS easdem exstirpaverit, & quod similiter ob eadem velit exstirpare populum Israeliticum: Neque DEUS dicit: de populo *tuo,* vel *vestro,* sed: de *suo.*

140. Nec

(a) Gen. IX. 6. (b) Confer. Grotium lib. 1. cap. 2. §. 5. & ibi commentatores. (c) Vide Levit. cap. 18. & 20. (d) Hoc libro cap. 3. (e) *Imo quibusdam circumstantiis Medici Christiani concubitum ejusmodi suadent Theologis tacentibus.* (f) Levit. 18. v. 29.

140. Nec est, quod putes, quasi antiquitatum Judaicarum ignarus non intelligam, quid velit phrasis: *exstirpare de populo.* Notum enim probe est, quid Rabbini de *exstirpatione* illa & *excisione*, tum & de phrasibus parallelis (g) *portatione peccati*, *morte sine liberis* &c. somnient; sed notum etiam est, somnia illa fundamento destitui & repugnare contextui & locis parallelis. (h)

CAPUT VIII.
DE OFFICIIS FOEDERATORUM.

SUMMARIA.

Definitio Societatis fœderatorum. §. 1 – 7. *Unicum hic preceptum:* SERVA, QUOD IN FOEDERE PROMISSUM EST. §. 8. *Fœderum divisio varia* §. 9 – 27. *Non omne fœdus inæquale summum imperium diminuit.* §. 20. 21. *Distinctio fœderum in realia & personalia pertinet potissimum ad monarchiam* §. 22 – 25. & *est distinctio æquivoci* §. 26. *In dubio fœdus pro reali habendum* §. 27. *Differentia inter fœdera & sponsiones* §. 28.

§. I.

Societas fœderatorum est *societas plurium Rerumpublicarum, certæ cujusdam utilitatis causa.* (a)

2. Dico *plurium Rerumpublicarum,* nam si duo *privati* utilitatis causa inter se conveniant, pactum est seu contractus, non fœdus. Eadem ratio est conventionis inter *principem* & *privatum* sive suæ, alterius Reipublicæ.

3. Quin etsi *princeps cum principe* paciscatur utilitatis privatæ gratia & non *Reipublicæ* nomine, pactum potius est, quam fœdus.

4. Sed meminisse etiam debebis, quod vocaverim *societatem* Rerumpublicarum, non pactum. Nam etsi Societas fœderatorum semper pactum præsupponat, aut fœdus sit species pacti Rerumpublicarum: non tamen omne pactum Rerumpublicarum societatem producit, nec adeo omne earum pactum est fœdus.

5. Scili-

(g) Levit. 20. v. 19. 20. (h) *Vide Selden.* de J. N. & G. l. 7. c. 9. p. 872. *Havemann.* Gamol. p. 257. seqq. *Tenzelii* menses Germanicos de anno 1690. mense Decemb. p. 1085. *Dassov.* Coll. MSC. ad Levit. c. 20. sect. 2. *Ita quidem tum. Jam mallem sententiam illam Rabbinorum pro somniis non habere, vel propter unicum locum* Gen. XVII. 14. *ubi eadem phrasis occurrit, & tamen non potest pœna capitalis intelligi. Igitur meretur hæc controversia ulteriorem disquisitionem.* (a) *Junge cum hoc cap. Puf.* lib. 8. c. 9. & de O. H. lib. 2. c. 17.

5. Scilicet *pacta Rerumpublicarum* possunt etiam fieri de re statim expedienda, ut si una respublica alteri quid vendat; at fœdera requirunt unionem voluntatum inter duas respublicas longiori aliquo temporis spatio duraturam.

6. Quod tamen ex natura fœderum communi indefinitum est, ita ut ejus duratio relinquatur conventioni partium, nec adeo requirat *unionem perpetuam*.

7. Denique dixi, fieri fœdera *certæ utilitatis gratia*, per quæ verba differt societas fœderatorum a *systemate civitatum*, quæ indefinitæ utilitatis communis causa fiunt, & simul regulariter tendunt ad unionem perpetuam. (b)

8. Dirigit hanc societatem unicum præceptum: SERVA, QUOD IN FOEDERE PROMISSUM EST, idque tanquam conclusio ex præcepto generali de pactis servandis deducitur, nec aliter potest, quia fœdera diximus esse pactorum species. Unde nec est, ut quicquam addamus,

9. Nisi *divisiones fœderum* & *differentias eorum a sponsionibus*. *Fœdera* intuitu *materiæ* possunt dividi in ea, quæ constituunt de aliquo officio invicem præstando, quod jam antea *lege naturali* præcipiebatur; &, quæ officiis legis naturalis aliquid *superaddunt*, aut saltem eadem, ubi indefinita videntur, ad *certi* quid *determinant*.

10. *Priora* vel respiciunt *complexum præceptorum* juris naturalis, ut quibus simplex duntaxat amicitia, citra peculiarem præstationem sancitur, vel *certam solum juris naturalis regulam*.

11. Et vel *de noxa non inferenda*, vel de *simplici duntaxat humanitate exercenda*, quorsum pertinent ea, quibus simplex jus hospitii aut commerciorum, quatenus id jure naturali debetur, stabilitur.

12. Ex his *tribus speciebus prima & secunda* vix merentur fœderum nomen, quia non producunt novum finem, qui ante fœdus non jam adfuisset, unde nec hodie sunt adeo in usu, olim vero ob vanam persuasionem, qua Ethnici licitum putabant in non fœderatos latrocinia excercere, non erant infrequentia.

13. *Tertia* vero, quæ de præstandis officiis humanitatis initur, eum saltem effectum producet, ut, cum ante fœdus non liceret denegatum ejusmodi officium bello vindicare, id iam liceat post fœdus.

14. Sed & his tamen nobiliora sunt *posterioris classis fœdera*, quæ iterum sunt vel *æqualia* vel *inæqualia*. Illa sunt, quæ utrinque eodem se modo habent, seu quando non solum æqualia utrinque promittuntur, sim-

(b) *Dissentire videtur Pufend.* de O. H. d. c. 17. §. 6.

ſimpliciter aut obſervata proportione virium; ſed & æquali modo, ita ut neutra pars præ altera ſit deterioris conditionis aut alteri obnoxia.

15. Et potiſſimum ineuntur vel ad *commercia*, vel ad *communitatem* belli ſeu auxilia mutuo præſtanda in bello offenſivo aut defenſivo, vel ad *alias res*.

16. Fœdera æqualia *circa commercia* varia eſſe poſſunt, puta ſi conveniatur, ne cives utriusque fœderati alterutrius terras aut portus accedentes ullum vectigal ſolvant, aut non plus quam in præſens ſolvitur, aut ne ſupra certam quantitatem, aut ne plus quam cives vel alii ſocii ſolvant &c.

17. Circa *ſocietatem bellicam*, ſi conveniatur, ut utrinque paria præſtentur auxilia militum, navium, aut alterius apparatus bellici, idque vel utroque tempore, ſive bello alteruter invadatur, ſive alteri bellum velit ipſe inferre, vel ſi alteruter bello impetatur. Quandoque etiam auxilia promittuntur ad certum duntaxat bellum, aut contra certos hoſtes, aut contra omnes quidem, ſed exceptis utriusque fœderati ſociis.

18. Denique æqualia fœdera circa *alias res* ſunt, ne in confinio alterius alter arces habeat, ne ſubditos alterius defendat aut recipiat, aut, ut comprehenſos alteri transmittat, ne iter alterius hoſti præbeat, & quæ ſunt alia.

19. Poterit tamen hæc fœderum æqualium diviſio applicari etiam ad *inæqualia*, quæ ſunt, quando vel inæquales præſtationes invicem exhibentur, vel altera pars eſt deterioris conditionis. Promittuntur autem inæqualia vel a *fœderato digniore*, vel a *minus digno*. *Prius ſit*, ſi potentior promittat alteri auxilia, nec reſtipuletur, aut ſi majori proportione quam alter promittat. Poſterius contingit, ſi fœderatus inferior plura teneatur præſtare, quam ab altero recipit.

20. Eorum, quæ a *fœderato inferiore* præſtantur, quædam ſunt conjuncta cum imminutione ſummi imperii; puta ſi conventum ſit, ne inferior ſocius partem aliquam ſummi imperii exerceat, niſi cum conſenſu ſuperioris. Quædam autem ſummum imperium non diminuunt, licet adjunctum habeant aliquod *onus tranſitorium*, ſeu quo ſimul & ſemel liceat defungi; puta ſi ex fœdere pacis alter teneatur ſtipendium ſolvere alterius militibus, belli ſumptus reſtituere, certam ſummam pecuniæ ſolvere, mœnia diruere, obſides dare, naves, arma tradere &c.

21. Imo nec quævis *perpetua onera* ſummum imperium diminuunt. Qualia ſunt; eoſdem cum altero amicos & hoſtes habere, ſed non reciproce; ne liceat certis locis munitiones exſtruere, ne ad certa loca navigare

gare. &c. Item si unus sociorum alterius socii majestatem comiter teneatur colere, seu reverentiam quandam ipsi exhibere, & sese ad ejusdem placitum modeste attemperare.

22. Celebratur etiam communiter divisio fœderum in *realia* & *personalia*, quorum *hæc* sunt, quæ cum rege intuitu personæ ipsius ineuntur, eoque defuncto simul exspirant. *Illa* vero sunt, quæ non tam ipsius regis ut talis, quam reipublicæ & regni intuitu contrahuntur, ac perdurant, istis licet mortuis, qui eorundem autores fuerant.

23. Ex definitione vero utrorumque apparet, distinctionem hanc non pertinere ad omnes Reipublicæ formas, sed maxime ad *Monarchiam*.

24. Nam quod democratiam concernit, parcissimus ejus est usus, quia populus non interit, nec successorem habet, sed semper morali æstimatione est idem. Eadem dicenda sunt de statu Aristocratico.

25. Quin etsi status Reipublicæ democraticæ aut aristocraticæ mutetur in monarchicum, fœdus mansurum est, republica licet mutata, quia & hic idem populus manet.

26. Porro quod monarchiam attinet, magis hanc distinctionem haberem pro distinctione *æquivoci*, non pro divisione vera, quia quod *personale* fœdus vocavimus, magis *pactum* est quam *fœdus* per dicta superius. (c)

27. Quo pacto non opus habemus ad cognoscenda κριτήρια, quæ secernant fœdera realia a personalibus quæ a variis proponuntur varia. (d) Nam cum Rex in dubio, quæ agit, præsumatur agere ut rex seu caput Reipublicæ, in dubio quoque pacta regum pro fœderibus realibus erunt habenda, nisi verbis expresse aliud fuerit conventum, aut natura negotii ostendat aliud. (e)

28. A *fœderibus* differunt *sponsiones*, (f) quæ proprie vocantur ista pacta, quæ a ministerio summæ potestatis circa negotia ad eandem spectantia sine ipsius mandato ineuntur. Quibus uti summus imperans non tenetur, postquam eadem rata habuerit; ita si minister easdem absolute extraxerit, & ratihabitio secuta non fuerit, ipse viderit, quomodo satisfacit illis, qui eius fidem secuti inanibus pactis decepti sunt.

CAPUT

(c) h. c. §. 3. (d) vid. Puf. d. I. 8. c. 9. §. 7. & 8. (e) *Ut si rex in fœdere alteri promittat filiam. Hoc enim non promittit ut Rex, sed ut pater.* (f) Conf. disp. nostr. de sponsione Caudina §. 47. seq.

CAPUT IX.
DE OFFICIIS ERGA LEGATOS.

SUMMARIA.

Connexio. §. 1. 2. *Legatorum homonymia & ſpecies.* §. 3 -- 8. *Variæ diſtinctiones hic conſiderandæ* §. 9 -- 13. *Officium erga Legatos conſiſtit vel in admiſſione, vel in inviolabilitate.* §. 14. *De admiſſione præceptum:* LEGATI SINE CAUSA JUSTA NON SUNT REIICIENDI. §. 15. *Fluit ex debito officiorum humanitatis,* §. 16. *pertinet & ad legatos, qui ab hoſte mittuntur,* §. 17. *& ad tertium, cujus fines legatus peragrat.* §. 18. *Ob Legatum non admiſſum non oritur juſta belli cauſa.* §. 19. *Cauſæ juſtæ rejiciendi Legatum,* §. 20. 21. *inter quas an ſit, quando Legatus ideo rejicitur, quod veniat ab hoſte armato,* §. 22. 23. *aut, quod ſit atheus vel hæreticus?* §. 24. *An hodiernæ Legationes aſſiduæ reſidentum poſſint rejici? quod affirmatur & reſpondetur diſſentientibus.* §. 25 -- 32. *Definitur inviolabilitas Legati.* §. 33. 34. 35. *Præceptum circa eam:* LEGATOS INNOCENTES, IMO ET REGULARITER NOCENTES NON LÆDE. §. 36. *Inquiritur in rationem hujus præcepti diſtincte,* §. 37. *circa Legatum innocentem togatum,* §. 38. 39. *& ſagatum, tum ante admiſſionem* §. 40 -- 42. *tum poſt eam.* §. 43 -- 46. *Quid adeo obſervandum ſit Legato ſagato, ſi inviolabilitatem prætendere velit?* §. 47 -- 50. *Circa Legatum nocentem diſtinguitur.* I. *Si delinquat ipſe Legatus ſolus* §. 51. *ubi quæritur* (a) *Quibus delictis excidat Legatus ſanctimonia?* §. 52. *Ubi quidam ſtatuunt ex omni,* §. 53. 54. *quidam ex nullo,* §. 55. *quidam verius diſtinguunt:* §. 56. *ut exidat ex delicto manifeſto & atroci.* §. 57 -- 60. *Criteria delicti levis & atrocis.* §. 61 -- 64. (b) *Quales tum Legato poſſint opponi vindiciæ?* §. 65 -- 72. II. *Si delinquat juſſu Principis ſui.* §. 73 -- 76. III. *Si delinquat Princeps inſcio legato.* §. 77 -- 81. *Inviolabilitas legati intuitu Comitum,* §. 82 -- 85. *ubi & de jure aſyli* §. 86. *item intuitu rerum ejus mobilium* §. 87. 88.

§. I.

REſtat *ſocietas Gentium*, in qua jam ſupra (a) diximus neque novum finem neque nova præcepta eſſe expectanda, ſed ſolum applicationem præceptorum communium libro ſecundo expoſitorum ad duo Juris Gentium capita potiora de *legationibus* & *jure ſepulturæ*.

2. Neque enim hic opus erit ad jus quoddam *voluntarium humanum* recurrere, quia ab initio mox demonſtravimus jus Gentium ad jus voluntarium non pertinere, ſed eſſe ſpeciem Juris naturalis.

3. Res

(a) *lib. 3. c. 1. §. 46.*
(*Inſt. Juriſp. div.*)

(b) *Jur.*

3. Res ipſa vero loquitur, dum de ſocietate Gentium jam ſumus occupati, de *legatis* (b) loqui nos velle *diverſarum rerumpublicarum*, non de legatis, qui connectunt ſocietatem Dei cum hominibus, aut hominum in ſocietate civili viventium, aut ſingulorum hominum in diverſis rebuspublicis. (c)

4. Quare & exulare debet *legatio titularis* eorum, qui privati tantum negotii cauſa in aliam Rempublicam diſcedentes favoris & honoris ergo cum titulo legati, ſed abſque ullo Reipublicæ ad alteram mandato dimittuntur.

5. Rurſus eorum, qui ab una Republica ad aliam rempublicam mittuntur, alii vel *repræſentant* per fictionem rempublicam ipſam, a qua ſunt miſſi aut ejus Principem, qui *legati* ſimpliciter & ſtricte dicuntur, vel *ſine charactere iſto* mandatum publicum exequuntur.

6. Tales hodie ſunt, quos *Agentes*, vel *Agendarios* vocant, qui rebus pacatis, *Heraldi* item, *Tubicines* ac *Tympanotribæ*, qui turbato fere ac bellico ſtatu adhibentur. (d)

7. *Priores* legati moribus noſtris ſunt vel *temporarii* ſeu *extraordinarii*, ſtylo publico *Ambaſſatores*, vel *perpetui*, ſeu *ordinarii* qui *Reſidentes*. (e)

8. De *utriusque generis* (f) *legatis* dicemus, & de iis, qui characterem principis gerunt, & qui eo deſtituuntur, potiſſimum tamen de illis, quia ſunt ſpecies nobilior.

9. Qui adeo duplici modo conſiderari poſſunt, ſemel ſub *principis ſui*, iterum ſub *ſua perſona*. (g)

10. Quin &, ſi nexum ſpectes, qui ipſi cum comitibus ſuis, familia item ac rebus intercedit, poterit legatus concipi vel ut *totum phyſicum*, hoc eſt, in ſua ſolius perſona, quæ tamen hic principis imaginem non excludit, vel ut *totum morale*, ſimulque adeo in iis, quæ ipſi connexa ſunt. (h)

11. Porro legati in genere reſpectu mittentis vel *ab hoſte* veniunt, vel *ab amico* principe, quo nomine & is cenſetur, qui non eſt hoſtis, & qui bellum ſaltem ſub conditione indici curat, ſicut is hoſtis etiam eſt, qui conſilia pacis proponit. Illum *ſagatum*. appellare poteris, hunc *logatum*. (i)

12. Denique Legatus vel referri poteſt ad *mittentem*, vel ad eum, *ad quem eſt miſſus*, vel ad illum, *cujus fines peragrat*. (l)

13. *Pri-*

(b) *Junge cum hoc capite Grotium & ejus commentatores* lib. 2. c. 18. *Patrem* diſput. pecul. pecul. de Legat inviolab. (c) *Pater* §. 7. ſeqq. (d) *Conf.* ad §. 4. 5. 6. *Patrem* d. l. §. 12. 14. 15. (e) *Pater* §. 47. ſeqq. (f) *Pater de poſterioribus plane non tractavit.* Vide §. 14. (g) *Pat.* §. 35. (h) *Pat.* §. 40. (i) *Pat.* §. 43. 44. (l) *Pat.* §. 35. ſeq.

13. *Prima* relatio huc non pertinet, quia cum eo, qui legatum misit, Legatus vivit in societate civili, non gentium. Reliquæ duæ hujus loci sunt, potissimum tamen secunda. (m)

14. Officium vero erga Legatos potissimum in *duobus momentis* (n) consistit, in *admissione*, & *inviolabilitate*. *Admissionem* hic tam late usurpo, ut audientiam & dimissionem sub se comprehendat.

15. De *admissione* illud est præceptum: LEGATI SINE JUSTA CAUSA NON SUNT REJICIENDI. (o)

16. Ratio dependet a præcepto de *præstandis officiis humanitatis*. (p) Quoniam enim & rebuspublicis inter se invicem mutua commercia intercedunt, & officiorum communicationes, & his alendis necessarium est, ut altera alteri voluntatem significet suam, id vero non commode per colloquia ipsorum principum, neque adeo bene etiam per literas semper, commodissime vero per nuncios expediri potest, peccaret in officia humanitatis, qui legatos sine justa causa rejiceret.

17. Quod & ad eos extendo, qui *ab hoste* ad hostem mittuntur. Nam & in medio statu belli, humanitas postulat cogitare de pace & audire alterius pacis consilia.

18. Similiter præceptum nostrum etiam ad *tertium* pertinet, cujus fines legatus peragrat, quatenus & is obligatus est mutua aliorum humanitatis officia humanitate sua promovere, cujus respectu tamen præceptum hoc magis pertinebit ad Legatum, qui ab amico mittitur, quam qui ab hoste tertii.

19. Illud vero ex ratione præcepti illius fluit, quod tantum ob non admissum Legatum non oriatur *justa belli causa*, nisi legationem extorserit extrema necessitas. Ita enim supra demonstravimus, ob violata humanitatis officia regulariter alterum bello peti non posse.

20. Cæterum diximus *sine justa causa*: Harum autem uti infinitæ sunt, quæ in genere aliquem a præstatione officiorum humanitatis excusare poterunt, ita & hic eædem certis regulis includi nequeunt, sed potius cujuslibet conscientiæ propriæ atque prudentiæ erunt relinquendæ.

21. Tales sunt (q) v. g. si certum sit, Legatum non super pace aut negotiis publicis, sed ad seditionem concitandam civiumque sollicitandos animos venisse, si non Legatus, sed explorator, si ad tempus extrahendum, eaque mora rebus domini sui consulendum, & alteri, ad quem missus est, nocendum venerit. Si simili fallacia jam sæpe aliis illusit, aut aliis modis Legati ingenium suspectum sit.

(m) *Pat.* §. 37. & 38. (n) *Grotius* §. 3. *Pat.* §. 61. & ibi lit. p. (o) *Grot.* §. 3. (p) *Conf. Patr.* §. 1. 2. 3. (q) *Hennig.* ad Grot. p. 783.

22. Illa vero causa *in universum* justa non est, si quis velit legatum repudiare eo, quod veniat *ab juste armato*, (r) quia neque pax neque induciæ neque ullæ aliæ conventiones inter belligerantes iniri facile possunt, nisi per Legatos. Hos ergo, qui ex isto solum prætextu respueret, omnem tolleret reconciliationis & pacis reparandæ spem.

23. Dico *in universum*. Unde neque factum Periclis statim culpare vellem, (s) quo autore Melesippus Lacedæmoniorum Legatus dimissus est extra fines agri Attici, quod ab hoste armato veniret. Nam quemadmodum alias in statu pacis non peccat, qui, cum ejus non in pari gradu intersit, contractum celebrari, alteri paciscí volenti leges quasdam pacti & conditiones præscribit, ita & qui bello superior est, cæteris paribus non peccabit, si alterius de pace tractare cupientis Legatum non antea admittat, quam ipse arma deposuerit.

24. Porro uti in universum propter *solum atheismum aut hæreseos labem Legati* non videntur esse rejiciendi, quia jus Gentium pertinet ad officia populorum, qua talium, non qua Christiani sunt, aut Ethnici, ita tamen rursus nollem taxare factum Lysimachi, qui audire noluit Theodorum, qui ἄθεος vocabatur, a Ptolomæo ad se missum. Quia regulariter alteri, cui aliquid nunciari volo, liberum est, cum quo nuncio negotium tractare velit. (t)

25. Id vero recte asseri arbitror: Optime jure rejici posse, quæ nunc in usu sunt, *Legationes assiduas residentium*, non quidem ex ea ratione, quod mos antiquus, cui illæ ignoratæ sint, ostendat, quod ipsis non adeo sit opus, quoniam officia humanitatis non solum necessitatem, sed etiam utilitatem aliorum promovent. (u)

26. Sed vel maxime ideo, quod tales legationes magis ad expiscanda alterius reipublicæ secreta, quam pacis causa in aliquo loco hæreant, adeoque sint honestæ explorationes eorum, quæ in alia Republica geruntur. Misera enim esset conditio principum, si unus alterum cogere posset ad explorationem hanc patiendam. (x)

27. Quare cum earum admissio magis ex mera ejus, ad quem mittuntur, indulgentia dependeat, citra violationem ullius juris, si amplius eas permittere videatur incommodum, denegari poterunt, si modo quis pati velit, ut sui pari modo tractentur, nam si quis aliorum residentes ad-

(r) *Ziegl.* ad Grot. p. 412. (s) Grot. §. 3. (t) Grot. §. 3. *Ziegl.* p. 413. *Henn.* p. 784. (u) Grot. §. 3. *in fine.* *Ziegl.* d. p. 413. *Kulpis* de Legationibus p. 30. (x) *Puf.* II. 3. 22. p. 197. *Ziegl.* p. 413.

admittere nollet, ipse vero suos aliis obtrudere vellet, is aperte peccaret in præceptum de custodienda æqualitate & vitanda superbia. (y)

28. Qui in contrarium, nec hujusmodi legationes sine alia justa causa rejici jure posse, inclinant, (z) ad *exempla* provocant & *judicia imperantium*, tanquam ex quibus consensus Gentium eliciatur, & unice æstimationem suam consequatur, ita ut postquam paulatim gentes mutuis factis comprobaverint ejusmodi legationes, & residentes in consortium cæterorum Legatorum admiserint, iisdemque juris Gentium privilegia applicaverint, paulo arctius sese adstrinxisse videri debeant, ut quod antea beneficii & mutuæ voluntatis fuerit, postea conversum sit in mutuas præstationes vim juris habentes.

29. Unde id concedunt, initio, cum introduceretur ista consvetudo, liberiorem fuisse Regum ac Principum facultatem deliberationemque super ista admissione.

30. Sed hæc profecto discussione prolixa non habent opus, cum præsupponant, Jus Gentium esse speciem juris humani voluntarii, quod supra fusius rejecimus.

31. Accedit quod *judicia Principum* hic jure sint suspecta, (a) cum ipsi non possint esse testes in causa propria & unius principis magis interfit has legationes admitti, quam alterius.

32. Id tamen non diffiteor, uti in omni rejectione Legatorum togatorum, ita hic maxime caute esse procedendum, ne rejectio fiat *cum contumelia* vel Legati, vel Principis, qui Legatum misit, quia tum peccaretur in præceptum de *vitanda superbia* & justa proinde belli causa oriretur. Quin potius facienda est rejectio cum contestatione perennis benevolentiæ.

33. Pergo ad *inviolabilitatem*, per quam intelligo debitum Legato præstandum, quod expletur actu non lædendi. (b)

34. *Læsionis* voce hic utor in lata acceptione, ita ut sub se etiam comprehendat contumeliam, & quatenus alias fit vel inferendo alicui malum, vel auferendo, quod habeat, bonum.

35. Etsi vero alias communiter læsio dicatur de *innocentis* violatione, in materia tamen Legatorum eadem tam late supponitur a scriptoribus, ut extendatur quandoque etiam ad vim *justam*, quæ infertur homini nocenti & delinquenti.

36. Quo pacto tale evadet præceptum, quod Legatorum inviolabili-

 tatem

(y) d. p. 197. (z) *Kulpis* d. l. p. 31. seqq. Conf. eund. ad Grot. hic. (a) *Ita provocat Dn. Kulpisius* p. 31. *ad declarationem Regis Galliæ*. (b) *Pater* § 57.

tatem concernit: LEGATOS INNOCENTES, IMO ET REGULARITER NOCENTES NON LÆDE.

37. Sed in exponenda ratione genuina hujus præcepti & declaranda ejusdem ampliatione scriptores non conveniunt. Nobis videtur, adhibendas esse distinctiones 1. inter Legatos *innocentes & nocentes*, 2. inter *togatos & sagatos*, 3. inter eum, *ad quem* Legatus mittitur, & *tertium*.

38. Quod Legatos *innocentes* eosque *togatos* attinet, illorum inviolabilitas haud dubie munitur præceptis communibus juris naturalis de *vitanda superbia & non lædendis aliis*, sive eum principem consideres, *ad quem* Legatus missus est, sive *tertium*; ejusmodi enim inviolabilitas indistincte debetur omnibus hominibus, adeoque hac parte in Legatis nihil est peculiare, neque opus est, ut quantum privilegium eorum contra vim injustam attinet, hic refugium quæramus in majestate principis, quem repræsentant. (c)

39. Neque adeo dubium est, si innocentibus legatis ab amico missis, contumelia vel damnum datum fuerit, juste id *vindicari per bellum*, eoque pertinet exemplum Legatorum Davidis.

40. Legatorum *Sagatorum*, qui ab hoste veniunt, securitas *ante dimissionem* dependet a solo præcepto de *præstandis officiis humanitatis*. Cum enim regulariter hostis hostem lædere possit, semper vero, etiam abstrahendo a promisso, in medio bello officium humanitatis utrumque hostem inclinare debeat ad studium pacis, inde hoc casu princeps sive *tertius*, sive is, *ad quem* Legatus mittitur, si Legatum non admissum interficiat, præceptum de non lædendis aliis, quod inter hostes non observatur, haud violat, sed violat saltem humanitatis officia.

41. Adeoque hoc passu *novam causam justi belli* non præbet, sed *veterem tantum, si antea justa fuerit*, firmat.

42. Dico, *si antea justa fuerit*, nam si antea fuerit injusta, hoc est, si is, qui legatum mittit, alteri, ad quem legatus mittitur, injuriam intulerit, ne quidem violationem Legati putarem belli justitiam ab una parte transferre in alteram, (d) nisi forte lædens per legatum obtulerit conditiones pacis, hoc est satisfactionem de injuria illata. (e)

43. *Post admissionem* vero Legatorum securitas firmatur insuper pacto, tam intuitu ejus, *ad quem* missus est, quam intuitu *tertii*, quod ipsum, si innocenter vivat, lædere nolint. 44. Ra-

(c) *Quod facit Hornius, cujus locum vide ap. Hennig.* d. l. p. 777. (d) *Quia officia humanitatis producunt saltem jus imperfectum.* (e) *Quia tum officia humanitatis obligant perfecte, si quis in extrema necessitate est constitutus, quod tum dicendum est, quia pax sine legatis non potest fieri.*

44. Rarius tamen hoc pactum *expressis verbis* initur, sed plerumque tacitis pactis annumerandum est, & exinde colligitur. Quoniam ut diximus, etiam in bello de negotiis pacis sine internunciis tractari non potest, & vero sine inviolabilitate Legatorum negotium vel non haberet *initium*, quia nemo facile sub hoc periculo suscepturus esset legationem, neque Respublica etiam homines bene meritos (qui maxime ad legationem requiruntur,) honeste ad eam cogere posset; (f) vel *nullum* haberet *exitum*, si Legatus impune posset interfici, vel certe *difficilem*, si impune posset vexari; igitur positis his circumstantiis, & quia pacta tacita frequenter se in eo fundant, quod *qui concedat finem, concedat etiam media ad obtinendum finem ducentia,* semper vero inferunt, quod in dubio homines etiam facta pro ejusmodi signis usurpare velint, qualia ea esse voluerint communiter alii homines, quilibet homo recta ratione utens ita concludit: Admisit Legatum; ergo securitatem promisit.

45. Loquor vero de pactis *tacitis*, non de *præsumptis*, de quorum differentia latius egi libro secundo. Neque enim obligatio post admissionem alium fontem habet, quam consensum verum, neque citra consensum alia lex principes obligat ad inviolabilitatem, quam illa saltem de præstandis humanitatis officiis.

46. Igitur hoc pactum tacitum *novum tamen effectum producet*, ut si legatus innocens violatus sit post admissionem, justa belli causa oriatur, vel certe a lædente ad principem læsi transferatur, quia pacta transferunt jus perfectum.

47. Fluit ex dictis, quod Legatus *Sagatus* tum demum inviolabilitatem stricto jure prætendere possit, si a principe altero fuerit *admissus*, certe nullam conquerendi causam habet, si prohibitus accedere venerit tamen, nisi in quantum tunc officia humanitatis Principem alterum ligant: (g)

48. Quin imo si Princeps Legatum sagatum non admittat, nisi *sub hac conditione* expresse, ut libertatem lædendi ipsum sibi reservet, putarem & tunc per læsionem violari saltem principis, cujus est Legatus, jus imperfectum. Neque enim ex admissione poteris consensum tacitum principis inferre ob regulam vulgatam, quod frustra quæramus de consensu tacito, quoties constet de expresso contrario.

49. Et hoc insuper ex dictis deduci potest, quod Legatus, Sagatus maxime, mature personam præmisso ministro vel alio signo a Gentibus repto *significare alteri* debeat, (h) quoniam citra hanc significationem, prin-

(f) *Pater* §. 90. (g) *Pater* §. 113. (h) *Conf. Patr.* §. 112.

princeps tertius vel ad quem mittitur, est in justa ignorantia, nec poterit accurate dici, quod Legatum admiserit.

50. Denique & hactenus dicta eo extendimus, ut procedant etiam in Legato, *qui finiendæ pacis & indicendi belli causa missus est*, quoniam moribus gentium per præconem aut legatum facta belli indictio fuit & est tacita quædam professio, ejus ex præscripto rectæ rationis, hoc est, cum intentione pacifica gerendi. (i) Qua propter e contrario bellum prorsus implacabile significaturi ἀκήρυκτον illud vocabant, id est, non denunciatum. Adde, quod Legatus hoc ipsum munus pacate exequatur, hoc est, verbis innocentibus, non armis pugnacibus, quo respectu salvari potest sententia Torquati Tassi, dicentis, omnem Legatum pacis virum esse.

51. Hactenus de Legatis innocentibus. Restant *nocentes*, quorum noxa tribus modis considerari poterit. (l) Vel enim deliquerunt *ipsi* citra jussum principi sui, vel exequuntur delictum, quod *princeps* eorum jussit, vel agitur de imputando ipsis delicto *solo principis* ipsorum.

52. *Primam* classem quod attinet, duo quærenda sunt. (m) *Quibus delictis excidat Legatus sanctimonia?* Deinde *quousque excidat?* seu quæ vindiciæ delictis ejus opponi jure possint?

53. De *priore tres* sunt sententiæ, quarum *una* ex *omni* cujuscunque formæ delicto privilegium securitatis abjudicat Legato, *altera* ex *nullo*, *tertia non ex omni* tantum. (n)

54. *Prima* forte procedet (o) in *nunciis* personam principis non referentibus, propter mox dicenda, vel etiam in Legatis *ab hoste* missis, non solum, quia, qui alteri dat damnum, quia talis non poterit petere officium humanitatis, sed &, quia ratio, ex qua ex admissione Legati fagati intulimus (p) pactum tacitum de concedenda securitate, tantum valet pro innocentibus, non pro nocentibus.

55. *Secunda* vero omnino iniqua est, (q) deteriorem faciendo conditionem principis quam Legati, adeoque peccans in præceptum custodiendæ æqualitatis, fontem reliquorum omnium, quæ homo homini debet.

56. Tertia vero secure inter duas extremas medio loco incedit, nec omni delicto jus tutæ legationis perimi, nec ullo. Non *omni*, ne legatum detrudamus ad scabella vulgarium peregrinorum: Neque *nullo* tamen, ne cuivis flagitio aperiatur fenestra. (r)

57. Quo ergo? Brevissime, 1. *manifesto & atroci.*

58. Con-

(i) *Pater* §. 92. 93. (l) *Omittit hanc distinctionem Pater. Confer. tamen* §. 128. & 132. (m) *Pater* §. 127. (n) *Pat.* §. 128. (o) *Hoc notare omisit Pater.* (p) §. 44. (q) *Pater* §. 131. (r) *Pat.* §. 135.

58. Considerandum enim esse diximus Legatum eminenter ita dictum, ut repræsentet personam principis sui, igitur quod delictum *principi* suo non condonandum foret, neque ipsi ignoscendum & vice versa.

59. Propterea si *non manifestum* est crimen, non poterit lædi Legatus, quia non est subditus alterius, ut in ipsum inquisitio possit institui. (s)

60. Quin & si manifestum sit, non *atrox* tamen, sed leve condonandum potius erit, & dissimulandum, quoniam ita dissimularet ex legibus amicitiæ princeps, si ab ipso ejus principali tale quid fuerit admissum.

61. Sed nova hic se aperit difficultas definiendi delicti *levis* & *atrocis*. Neque enim consentire possumus illi descriptioni, (t) quod atrox delictum sit illud, quod lex naturæ capitaliter punit; Leve, quod mitius, quia jam supra (u) diximus, legem naturæ nullam pœnam dictare.

62. Forte commodius ita dicemus, illa delicta esse *atrocia*, quæ tendunt ad turbandum statum publicum, qui vitam subditis Principis, apud quem degit legatus auferunt, aut alias eosdem in honore & bonis enormiter lædunt, præprimis si sint personæ principi caræ.

63. Unde jam facile patet, quæ delicta habeam pro *levibus*, inter quæ etiam refero aliqua in ipsum principem admissa, v. g. si speculatorem agat, si lingua procaciter abutatur ad maledicta leviora, aut minas. (x)

64. Quamvis neque displiceat sententia eorum, qui statuunt, *dissimulandum* esse delictum leve in *privatum* commissum; si in *Principem*, *finibus jubendum excedere* legatum, & sine responsione dimittendum. (y)

65. In *altera* quæstione: *Quales legato crimen atrox & manifestum patranti opponi possint vindiciæ?* distinguo, an crimen illud directo statum aut dignitatem *principis* lædat, an *privatum*. (z)

66. *Illo* casu delictum, sive inerme sit, sive armatum hoc est, sive ad seditionem inclinet animos subditorum, aut conjuret ipse, aut conjurantibus consilio adsit, sive cum rebellibus aut hostibus gladium educat, aut comites suos contra statum publicum armet, vindicari poterit, etiam per *internecionem* legati, non quidem ut subditi, sed ut *hostis*, quia nec ipse princeps ejus, si talia tentaret, meliorem tractationem expectare deberet. (a)

67. Neque refert, conjurationem illam adhuc esse inermem, nisi putemus, nefas quoque esse dormientem hostem opprimere, aut inter molimina certa deprehensum prævenire.

68. Quod

(s) *Pater* §. 138. (t) *Quam dat Pater* §. 139. (u) Cap. præced. de pœnis. (x) *Pater* §. 148. *quamvis loquatur de maledictis in genere.* (y) *Pater* §. 147. 149. 150. (z) *Pater* §. 152. (a) *Pater* §. 166. 167. & (ad seq. §.) §. 168.

68. Quod si contigerit, ejusmodi legatum incolumem evadere, poterit peti a principe ejus, ut *dedatur*, neque hic se liberare poterit, si ad ejus pœnam se offerat, quia tum legatus se gessit ut hostem; at hostes non puniuntur a tertio, sed coercentur ab eo, cujus hostes sunt. (b) Adde quod hic pœnarum finis cesset.

69. Hoc vero casu si crimine atroci læserit *privatum*, non statim pro hoste principis, ad quem missus est, haberi debet, sed quemadmodum ipse ejus princeps, si tale quid admitteret, antequam bellum liceret ei decernere, compellandus prius esset de satisfactione spontanea, ita eadem ratione æquius hic est, ut Princeps, apud quem delictum commisit, eum cum elogio, ad suum principem remittat, & aut *deditionem* ejusdem, aut *pœnam* ab illo demandet. (c)

70. Ita tamen, ut *Dominus legati electionem* habeat, an punire, an dedere velit. Vergeret enim in contemptum Domini, si princeps alter ipsum punire vellet, qui tamdiu personam domini sui repræsentat, quamdiu apud alterum est, eam vero deponit demum, si ad principem suum redierit. Quare, cum ob dictam rationem forum delicti commissi hic locum sibi non vindicet, contentus erit privatus iste cæsus foro domicilii, vel certe fingendum est, ac si legatus demum post reditum in domicilio delictum commiserit. (d)

71. Dixi *remittendum* esse Legatum. Etsi enim etiam Princeps, in cujus territorio peccatum est, possit sontem tenere in vinculis donec alter vel eum avocet ad pœnam, vel hunc subditum abdicare se testetur, remissio tamen non saltem est modus civilior, sed etiam magis alendæ paci facere videtur. (e)

72. Ista enim detentio non solum declararet aliquam diffidentiam erga Dominum legati, sed & vergeret in contemtum ipsius principis, cujus characterem adhuc legatus gerit. Adde, quod regulariter, qui non habet jus puniendi, non habeat etiam jus apprehendendi.

73. De *secunda* classe (f) delictorum a *legatis* commissorum ex sui *Principis jussu* eædem definitiones erunt repetendæ, quas hactenus recensuimus, quia & hactenus legatum consideravimus, ut characterem principis sui gerentem, nisi forte dicere velis, tum legatum privatum atrociter lædentem ad principem suum imprudenter remitti, quoniam princeps illius, ut delicti consors neque probabiliter puniturus legatum, aut dediturus sit.

74. Ex-

(b) *Aliam rationem suppeditat Pater* §. 169. (c) *Pater* §. 162. (d) *Ita male dicere cum Bodino ap. Patrem* §. 161. *quam asserere cum* ejusdem §. 156. *Legatum, delinquentem in privatum, fieri subditum.* (e) *Pater* §. 164. (f) vide supra §. 51.

74. Ergo hic putarem, tamdiu legatum vinculis constringi posse, donec ipsius dominus satis caveat de satisfactione tam ob injuriam a legato, quam a se illatam.

75. Communes vero *nuncii* & qui personam principis non gerunt, ut tubicines, nullam conquerendi causam habent, si v. g. ob verba contumeliosa jussu domini sui in alterum effusa statim interficiantur.

76. Illud autem absurdum est, quod quidam arbitrantur, (g) *impune licere legato* exequi, quicquid sibi a principe est mandatum, delictum vero soli principi imputandum esse. Nam hoc pacto legato plus liceret in alieno solo, quam ipsi ejus, si adesset, Principi, & contra minus posset in sua ditione princeps, quam in domo sua paterfamilias.

77. Circa *ultimam* classem, (h) & si *princeps* legati inscio legato delictum commiserit in alterum principem, distinguendum erit, quid liceat læso intuitu *legati*, & quid liceat intuitu *principis lædentis*.

78. Intuitu *principis* lædentis equidem hactenus licebit legatum lædere, quatenus mutua delicta non solum in privatorum actionibus, sed etiam in bellis principum compensationi locum faciunt.

79. Sed tamen erit hæc licentia *imperfecta*, quia neutrum reddit securum in conscientia, sed uterque autori juris naturæ pœnas debet, quemadmodum privati mutuis delictis non possunt compensare pœnam a principe inferendam.

80. Intuitu igitur *legati* dicendum est, *illicitam* plane esse ejus læsionem, quia character principis, quem gerit, privilegium ipsi affert, non adeo invertendus in ejus damnum, & quia alias, accurate loquendo, neque subditorum peccata principi, neque principis subditis, si modo cætera sint paria, debent imputari.

81. Unde non solum crudelis foret princeps, si *legatum* innocentem *trucidaret* eo, quod Dominus legati legatum ejus innocentem interfecerit, sed & eos a crudelitatis nota absolvere nolim, qui *tubicines* v. g. literas contumeliis plenas, quarum tamen contenta ignorabant, afferentes, trucidarunt.

82. Consideravimus, (i) inviolabilitatem legati in ipsius persona, non omittenda etiam illa, quæ legato connexa sunt, puta *comites* & *res* ejus mobiles.

83. *Comites* (l) inviolabiles sunt accessorie & proinde quatenus legato videtur. Itaque si quid gravius deliquerint in privatos, postulari a legato poterit, ut eos dedat.

 84. Quod

(g) *Pat.* §. 131. 172. 173. (h) *Pat.* §. 192. seqq. *ubi tamen paulo aliter.* (i) vide supra §. 10. (l) Grotius §. 8.

84. Quod si *dedere* nolit, vi non erunt abstrahendi, sed eadem hic erunt adhibenda, quæ de delicto ipsius legati diximus.

85. Sed quid si legatus comites suos ipse *punire* velit? Præjudicium est: An legatus jurisdictionem habeat in familiam suam? Quod putamus ex concessione pendere ejus, apud quem agit.

86. A qua itidem pendet, *an jus asyli sit fugientibus in domum legati?* (m)

87. *Res mobiles* habentur etiam accessio personæ legati. Itaque invito legato pignoris causa aut ad solutionom debiti capi non possunt, nec per judiciorum ordinem, nec manu regia, quia hoc tenderet in contemtum domini ejus. (n)

88. Si quid ergo debiti contraxit, &, ut fit, res soli eo in loco nullas possideat, ipse compellandus erit amice, si detrectet, is qui misit, ita ut extremum usurpentur ea, quæ adversus debitores extra territorium positos usurpari solent.

CAPUT X.

DE OFFICIO ERGA MORTUOS.

SUMMARIA.

Platonis justitia etiam circa defunctos se exserit. §. 1. *Unde videtur ortum duxisse obligatio ad sepeliendos mortuos* §. 2. 3. *& doctrina de jure sepulturæ, quod tamen nec ad jus Gentium voluntarium nec ad jus naturale referri potest.* §. 4. 5. 6. *Mortuis alii homines non sunt obligati.* §. 7. *Neque debetur sepultura mortuorum aliis viventibus* §. 8. seq. *Sepultura definitio.* §. 9. 10. *Respondetur dissentientibus.* §. 11–18. *Neque sepultura a lege divina universali præcepta est*, §. 19. *sed repugnat tamen juri naturæ* §. 20. *& dependet ab arbitrio principis.* §. 22. 23. *Frustra disputatur: an jus sepulturæ debeatur hostibus & facinorosis?* §. 24. 25. 26. *Neque datur justa belli causa ob denegatam sepulturam.* §. 27. 28. 29.

§. I.

Plato *justitiæ* tria statuit genera, primum circa Deos, alterum circa homines, tertium circa *defunctos*. Nam & qui sacra secundum leges faciunt, sacrarumque rerum curam habent, religiosi in Deos ac pii sunt. Qui vero mutua & deposita restituunt, justi erga homines sunt. Qui

(m) *Vide disputationem nostram* de jure Asyli Legatorum ædibus competente.

(n) *Grotius* §. 9.

Qui autem vita functis justa persolvunt, tertiam illam justitiæ partem exequuntur. (a)

2. Haud dubie vero philosophus iste officium erga mortuos deduxit ex illa opinione, quod putaret, *animas hominum* esse *partes divinæ essentiæ*, easque separatas a corpore de rebus humanis curam habere, quin & virorum honoratiorum animas *dæmones* effici, quorum sepulchra sint colenda & adoranda. (b) Et notum, a Romanis etiam sepulcra ad res *divini juris* fuisse relata.

3. Unde non raro lex de sepeliendis mortuis a Gentilibus Lex *divina* & νόμ☉ δαιμόνων dicitur. Nam & cultum sepulcrorum ab oraculis repetebant. (c)

4. Nobis vero iste Ethnicorum nugæ seponendæ, & videndum adeo, *an aliunde officia erga mortuos deduci possint.* Plerumque jus sepulturæ dicitur esse pars *juris Gentium voluntarii.* (d) Sed jus Gentium voluntarium non agnoscimus. Alii ex præcepto *juris naturalis de officiis humanitatis* idem deducunt, ita tamen, ut principaliter illud referant ad capita juris naturalis, quod officia hominum in *societate gentium* dirigat. (e)

5. Sed neque hoc nobis videtur accurate dictum esse, quia nullum est dubium, quin æqualiter ac forte magis homines *in societate civili viventes* sepeliant mortuos, ergo potius debitum sepulturæ, si debitum est, pertineret ad præcepta absoluta, & quæ in omnibus societatibus sunt observanda, quam ad *societatem gentium* in specie.

6. Deinde, quod *officia humanitatis* attinet, obscurius ostendi solet, quomodo ex præcepto de officiis humanitatis deducenda sit conclusio de sepeliendis mortuis, unde nimium quantum hic variare solent, (f) aliis ad humanitatem, aliis ad mansuetudinem, ad misericordiam aliis, item ad religionem, pietatem vel justitiam aliis provocantibus, quibusdam asserentibus hoc officium non tam homini, quam humanitati, id est, non tam personæ, quam naturæ humanæ præstandum esse. (g)

7. Nos ut ex his fluctibus emergamus, putamus initio, verum esse, quod *mortuis ipsis* alii homines jure naturali non sint obligati. Vel enim spectas cadaver, vel animam separatam. Hoc, ut res inanima, nullius nec juris nec obligationis est capax. Animam separatam ratio sibi reli-

(a) *Anton. Matth.* Proleg. de crimin. c. 3. §. 5. *ex Diog. Laertio.* (b) *Vide Platon.* lib. XI. de LL. f. m. 972. & lib. 5. de Rep. f. 662. (c) Grot. II. 19. 1. sect. 2. 3. Plato d. f. 662. (d) *a Grotio & Kulpisio ad Grotium* d. l. (e) *Ut plures apud Grotium* d. §. 1. n. 4. *Puf.* II. 3. 22. p. 197. (f) *Grot.* §. 1. sect. 4. (g) *Ut Kulpis* p. 95.

cta ignorat, sed quicquid hac de re scit, id ex revelatione habet. *Dici quidquid scit*, unde non curo argumenta scholasticorum, vel revelationem rationi miscentium, vel falsis & ineptis demonstrationibus hac parte utentium.

8. Ergo si quæ subest obligatio sepeliendi mortuos, ea talis est in ordine *ad alios homines viventes.*

9. Præsuppono autem, quod per *sepulturam* hic intelligatur asservatio cadaveris humani in peculiaribus locis terrestribus, ita ut idem non relinquatur pastui avium ferarumque, neque etiam devoretur a viventibus,

10. Quo pacto tamen sumitur iterum vel *late*, quatenus præcedentem corporum concremationem præsupponit, ut apud Romanos, vel *stricte*, quatenus eandem excludit, ut apud nos Christianos.

11. Quocunque modo sepulturam consideres, non poteris officium illud ex præcepto *legis naturalis* officia hominum inter se dirigentis demonstrare.

12. Qui enim ideo hoc debitum a natura repetunt, quod *hominis corpus ex terra ortum habeat ac terræ iterum debeatur*, quod Deus Adamo edixit, (h) ii profecto non utuntur ratione a natura hominis petita, sed ex revelatione divina, cum homo sibi relictus nesciat, quid DEUS Adamo dixerit, ac, etsi apud Ethnicos similia reperiantur dicteria, jam aliquoties monuimus, multa hausisse Gentiles ex conversatione cum Israëlitis.

13. Eandem confusionem admittunt illi, (i) qui sepulturam debere mortuis *ob spem resurrectionis* putarunt. Quanquam & hic nulla subsit necessitas consequentiæ. Quid enim? annon putandum est & homines ab anthropophagis devoratos, aut a bestiis dilaceratos resurrecturos esse?

14. Quamvis igitur his simplicius sit, asserere, cum homo cæteris animantibus præstet, indignum visum esse, si ejus corpore alia animantia pascerentur, quare inventam sepulturam, ut id, quantum possit, caveretur; vel etsi tales abessent injuriæ, proteri tamen ac lancinari corpus humanum, quod alienum maxime sit ab hominis *dignitate*; quo pacto sane

(h) *Conf. Grot.* §. 2. sect. (i) *Grot.* d. l. sect. 3.

sane demonstrata videtur esse conclusio hæc ex præcepto de præstandis humanitatis officiis; tamen nec hæ rationes ad probabilitatem, tantum abest, ad demonstrationem sufficiunt.

15. Quæ enim de *dignitate* hominis hic afferuntur, quemadmodum petunt id, quod est in principio, cum jam supra (l) in quæstionibus conjugalibus istam methodum demonstrandi a dignitate hominis vel pudore desumptam, quatenus non nititur peculiari aliquo juris naturalis præcepto, rejecerimus; ita & multa alia afferri possunt, quæ ostendunt, dignitati isti vel veræ vel fictæ neque per sepulturam consuli.

16. Quid enim an indignius putas, (m) cadavere humano pasci *aves* & quadrupedes, quam si *vermes* illud devorent aut *ignis* absumat? An indigniores creaturæ sunt aves & feræ quam vermes, ignis aut terra? An vero soli illi populi dictamen juris naturalis observarunt, qui cadavera condivere? Romani & Christiani non observarunt?

17. Et mallem audire, si ex dignitate naturæ humanæ res foret decidenda, quomodo anthropophagis respondere velles, sæpe gloriantibus, & alios populos irridentibus, quod non *dignius sepulchrum* noverint, quam si mortuos suos in succum & sanguinem redigant. Quis vero non commendat factum *Artemesiæ?*

18. Porro si sepulturam late & stricte dictam inter se comparare velis, utrum dignius est, cadaver in *terra* putrescere, quam per *ignem* redigi in cineres? Sane præstantius elementum ignis a multis statuitur præ terra.

19. Sed forte lex *divina positiva* præceptum de sepeliendis mortuis inculcavit. (n) De particularibus seu forensibus seu ceremonialibus inquirere hujus loci non est. *Universalis* nulla extat. Neque enim ista pœnæ dictatio, quod Adamus debeat redigi in pulverem terræ, unde ortum sumpserit, præceptum sepulturæ continet.

20. Quid ergo tandem dicemus? Statuimus sepulturam a *Christianis* usitatam juri naturali *non repugnare*, & *tutissime* ab iisdem retineri, quoniam in Historia sacra vident, a primis orbis conditi temporibus homines terræ fuisse mandatos. (o)

21 Ne-

(l) lib. 2. cap. 2. §. 159. (m) *De Persarum Magis vide Ziegl. ad Grot.* p. 424. (n) *Grot.* §. 4. *Conf. Selden.* J. N. & G. p. 783. (o) *Conf. Ziegl.* ad Grot. p. 419.

21. Neque tamen alias *gentes*, quibus alia sepulturæ ratio arrisit, in leges divinas universales peccasse.

22. Quin & in Republica Christiana ad *Principem* pertinere, modum & ceremonias præscribere in sepulturis adhibendas, easque absque peccato *mutari* posse, quod non solum de legibus a principe expresse latis intelligo, sed & de ceremoniis moribus utentium & tacito principis consensu introductis.

23. Quare sive diurno sive nocturno tempore, sive cum concionibus, sive absque iisdem, sive cum comitatu, sive absque eodem cadaver terræ mandetur, legibus quidem divinis adversum aliquid committi dici non poterit, si quis rationibus magis quam ex affectu velit disserere.

24. Unde jam facile patet, multa hic ab iis, qui jus sepulturæ ex lege vel naturali vel gentium deducunt, frustra disputari, potissimum an jus sepulturæ *hostibus* debeatur, & insigniter *facinorosis?*

25. Quod *hostes* attinet, uti bene facit, qui jus sepulturæ mandat, ita nullo argumento demonstratum fuit peccasse, qui eos reliquerunt insepultos. Neque testimonia Gentilium hic curamus, quorum falsam hypothesin deteximus initio. (p)

26. De *facinorosis* statuere principis est, quinam ex iis ad emendationem aliorum sepultura carere debeant, neque lex divina aut gentium huic potestati refragatur, aut principi in determinatione hujus pœnæ regulas præscribit. (q)

27. Illud vero plane pro injusto habeo, (r) si quis ob denegatam sepulturam alterum *bello petere* velit, etiamsi daremus, ex lege humanitatis deduci posse aliquod sepeliendi officium; nam officia humanitatis producunt jus imperfectum.

28. Quod autem legitur, olim a Græcis nonnunquam bella ex hac causa orta fuisse, nobis non obstat, qui non exemplis judicamus, sed ratione.

29. Ut taceam, Græcos ex falsa persuasione, ac si ex lege divina & præcepto religionis jus sepulturæ descendat, forte ad id fuisse commotos. (s)

CAPUT

(p) *Grot.* §. 3. *Textor* de jure Gent. 15. n. 26. seqq. (q) *Ziegl.* ad Grot. p. 420. *Kulp.* p. 95. *Dissert. Grot.* §. 4. & 5. (r) *Quod putat Grotius* §. 5. in fine *Kulpis* d. p. 95. (s) vide Grot. §. 1. n. 3.

Caput XI.

DE APPLICATIONE LEGUM DIVINARUM.

§. I.

Diximus initio, duas partes Jurisprudentiæ judicialis esse, leges interpretandi & eas applicandi. De prudentia *interpretandi* hucusque egimus, (a) restat, ut quædam dicamus de prudentia *applicandi*, sed paucis.

2. Siquidem interpretatio legum divinarum quidem in multis differt ab interpretatione legum humanarum, (b) sed applicatio utrobique est eadem.

3. Sumitur vero *applicatio* vel pro habitu *intellectus*, vel pro habitu *voluntatis*.

4. Pro habitu *intellectus* est prudentia *apte* & *juste* accommodandi leges divinas.

5. Utrumque requiritur tum in *advocato*, tum in *judice*.

6. Ut *apte* fiat, necesse est, ut ex facto, quod defendendum vel judicandum est, eruantur omnes circumstantiæ, etiam minimæ, quia minima circumstantia variat jus.

7. Etiam eæ, quæ factum antecedunt & consequuntur, quatenus & hæ sæpe momentum aliquod ad ipsum factum afferunt.

8. Media ad eruitionem facientia in factis antiquis sunt historicorum lectio, in recentibus testes & documenta.

9. At-

(a) Conf. l. 1. c. 1. §. 160. 161. & c. 3. §. 1. seqq. (b) l. 1. c. 4. §. 80.

9. Atque per hæc media *advocatus* non tantum sibi factum proponit, sed & de ejus circumstantiis *judici* vel *arbitro* fidem facit, hic autem an recte an secus adhibita fuerint, judicat.

10. Quam ad rem quidem non subtili aliqua prudentia est opus, quoniam plerumque demonstratio talis adhibetur, quæ in sensus incurrit.

11. Nisi forte per argumenta artificialia probatio sit instituta, aut testes & documenta sibi contradicant.

12. Ibi enim *judex* instructus esse debet prudentia bene ratiocinandi, & peritia illius disciplinæ, ex qua argumentatio est petita.

13. Hic vero naturalis aliqua vivacitas requiritur ex falso eruendi verum, ad quam augendam multum conducit lectio historiarum de judicibus prudentibus, & meditatio ingeniorum humanorum, tum & instructio, quam communiter, qui de processu inquisitorio scripserunt, dant judicibus, circa formandos articulos inquisitorios.

14. Quod si probationes sunt maxime intricatæ, in dubio pronunciandum erit pro reo vel possessore.

15. Ut *juste* fiat applicatio, jam ab aliis fusius est expositum, qui de officio & conscientia judicis vel advocati scripta prodiderunt.

16. Ad applicationem pro habitu *voluntatis* acceptam requiritur experientia, ut quis sæpe & apte & juste leges divinas applicet ad facta obvenientia.

17. Neque tamen hic expectare quis debet, donec a partibus rogetur, ut eis patrocinium aut arbitrium præstet, quia ex historia antiqua tam sacra quam profana multa facta prostant, in quibus ingenium exercere possit. Specimen dedimus in dissertatione de Sponsione Romanorum Caudina.

FINIS LIBRI TERTII.

CHRI-

CHRISTIANUS THOMASIUS
DISPUTATIONES PUBLICAS,
SUPER
THESIBUS, EXCERPTIS
EX
INSTITUTIONIBUS
JURISPRUDENTIÆ
DIVINÆ
IN
DIALOGO DE DEFINITIONE
SUBSTANTIÆ
INTIMAT.

DE DEFINITIONE SUBSTANTIÆ DIALOGUS.

COLLOCUTORES
CARTESIANUS. PERIPATETICUS. PHILALETES. TIRO.

CARTESIANUS Acceſſimus ad Te, Domine, ut de ſponſione, quam iniimus, ſis arbiter. Dum heri colloqueremur de variis rebus eruditis, inter alia etiam ſubſtantiæ injecta fuit mentio, & quæſtionis Tuæ, quid ſit ſubſtantia? Putavit præſens Dominus, quod jocatus ſaltem fueris, nec ſerio promiſeris, te aliam dare velle ſubſtantiæ definitionem, cum ipſe certus ſit, nullam aliam dari poſſe. Ego vero contrarium ſuſtinui, teque defendi, quod haud dubie aliam definitionem ſcias. Certavimus ſponſione. Præmium victor auferet 6. cantharos vini Rhenani optimi, cum victo tamen ebibendi. Tu, Domine, Hoſpes eris, ſi clare & perſpicue oſtenderis, uter ex nobis pro veritate certaverit. PHILALETHES. Percepi veſtram mentem, honoratiſſimi Domini. Percepi dignam veſtro charactere, veſtraque Philoſophia ſponſionem. Ignoſcetis vero, quod nec veſtro petito, nec invitationi ſatisfacere queam. Vos Bacchus decet. Ego Philoſophiam aqueam ſorbeo. Scitis inſuper, quod in propoſitione quæſtionis meæ promiſerim, quod ve-

lim informationem aliorum expectare per annum, ac tum demum tentare, utrum veram, perspicuam & distinctam substantiæ definitionem tradere possim? Accedit, quod nec aptus sim ad controversiam vestram dirimendam. Lis est, ut audio, an aliam definitionem *sciam?* Atqui hoc ipse ego nescio. Promisi me *tentaturum*, an dare possim? Vides Domine Carteliane, quod qui tentare vult, ipse de suis viribus dubitet. Expectate, donec annus elapsus sit, tum ipsimet de tentamine meo, & uter vestrum victor sponsionis sit, judicate. Interim, si placet, poteritis mecum aquam potare, ut postea vinum eo melius sapiat.

PERIPATETICUS. Nonne prædixi Tibi, Amice, quod talem responsionem accepturi simus. Omnium Novatorum mos est, ut eludant ejusmodi dilationibus eruditos alios. Elapso anno ipsi alia effugia non deerunt. Credisne, si meliorem definitionem substantiæ haberet, quod tamdiu ipsam celare possit. Abeamus & nugas has non audiamus amplius. PHILALETHES. Equidem. Vir Clarissime, quod mihi, quamdiu annus iste nondum præteriit, irascaris, causam non video. Levia illa sunt dubia, quæ hactenus proposui. Si ista non potestis concoquere, quid fiet, si graviora propositurus sin? Quid si dicam, me nescire, quid sit Corpus? quid Spiritus? Sane quod de corpore dicitis, esse ens extensum, non satisfacit. Si enim extensum esse, est habere partes extra partes, seu unam partem extra aliam, totum & extensum non different, adeoque extensum esse erit affectio entis in genere, etiam spiritus, & igitur a spiritu non secernet corpus. Quod si secundum Philosophiam Cartesii corpus est ipsa extensio, neque corpus erit substantia, quia extensio est actio, actio est accidens, neque differet amplius actio a passione, quod est omnes disciplinas subvertere, cum sublata differentia actionis & passionis corruat physica, mathesis, philosophia moralis, medicina, Jurisprudentia, Theologia. Spiritum vero quod attinet, quid illud est, quod Peripatetici dicunt, spiritum esse substantiam incorpoream? Hoc est iterum dicere, quid res non sit, cum tamen definitio debeat explicare rei essentiam. Vestra vero Cartesianorum opinio, quod spiritus sit substantia cogitans, partim eodem dubio premitur, quod modo circa definitionem corporis attuli, quod, dum spiritum dicitis esse ipsam cogitationem, non potestis non eum inter accidentia collocare, partim in eo egregie fallitur, quod putet, cogitationis conceptum in homine exsistere sine reflexione ad corpus, partim spiritum cum mente, & mentem cum spiritu confundit, cum sint spiritus, qui non sint mens, & mens a reliquis spiritibus creaturarum inferiorum nobiliori actione quam cogitatione differat. Quodsi ita-

itaque neque corporis, neque ſpiritus claram & diſtinctam cognitionem habeamus, quid reſtat in philoſophia, cujus claram & diſtinctam cognitionem habere poſſimus, cum ſpiritus & corpus ſint primæ ſubſtantiæ ſpecies, cum quibus uti tota ſubſtantiæ categoria corruit, ita iis ſublatis quid eſt in toto terrarum orbe, quod remaneat, quippe cum accidentia ſine ſubſtantiis non ſubſiſtant, & ſublatis rebus rerum quoque modi ſublati cenſeri neceſſario debeant?

CARTESIANUS. Atqui hoc pacto dilabemur in Scepticiſmum. Caveas igitur Domine, ne teipſum facias Scepticum, qui nuper & Carteſianam & Ariſtotelicam Philoſophiam pluſquam Scepticas aſſeruiſti. PHILALETHES. Non meo periculo iſta diſſero, ſed veſtro, ne ex mea ſententia, ſed ab hominem diſputo ex hypotheſibus veſtris. Quod ſi enim non aliam corporis & ſpiritus definitionem exhibeatis, tentabo ſimiliter, ut in ſubſtantia, annon alio modo & evidentius longe & verius corpus & ſpiritus poſſint definiri? CARTESIANUS. Sed quis credet, niſi prius fidem tuam liberes proponendo aliam ſubſtantiæ definitionem. Age igitur & non diutius nos & alios plures in ſpe illa dubia atque incerta detine. Licebit anticipare terminum præfixum. Nec melius evitare poteris aut avertere ſuſpicionem Peripateticorum aliorumque, quaſi Scepticiſmus & pejor forte Philoſophia ſub doctrina tua lateat. PHILALETHES. Ego vero parum curo, quid alii odio aut aliis præjudiciis excœcati de me ſentiant. Ipſam vero ſubſtantiæ definitionem quod attinet, velim expendatis, eam non ita difficilem eſſe, uti arbitramini. Dabit eam, qui præſens eſt Tiro in Philoſophia. Quæritur ex ipſo. Per me licet.

PERIPATETICUS Abeamus amice, nec amplius ſuſtineamus, ut nugis iſte ſuis abutatur patientia noſtra. Quid enim iſtud novæ rei eſt, quod nos ad tirones ableget? An exiſtimationi noſtræ & autoritati conveniens eſſe ducis, ut, qui docendo hactenus longiſſimi temporis poſſeſſione inſenuimus, nunc demum a tirone philoſophiæ parum ſubtilis diſcamus? CARTESIANUS. Conveniens tamen erit, ut examinando Tironem illum adverſarium noſtrum confundamus. Certus enim ſum, quod nihil ſolidi aut veri ſimus a juvene illo audituri, contra quod non infinitas dare queamus objectiones, ſi a regia illa & hactenus recepta ſubſtantiæ definitione recedere aut novam proponere audeat. PERIPATETICUS. Placet conſilium. Tu igitur Juvenis ornatiſſime accede, & deſideratam definitionem ſubſtantiæ exhibe.

TIRO. Facerem lubenter, Viri plurimum Venerandi, niſi certus eſſem, voſmet ipſos jam ſcire ſatis, quid ſit ſubſtantia. PERIPATETI-

CUS. Mali corvi malum ovum. An & tu nobis illudere vis? Si sciremus, non quæreremus ex te. TIRO. Mihi vero facile videtur ostendi posse, vos scire definitione substantiæ, & saltem ob præjudicia quædam a Vobis amata ignorare, quod sciatis. PERIPATETICUS. Deliras Juvenis, Sunt enim contradictoria, scire aliquid, & ignorare tamen, quod sciamus. Unde argumentor: Quæcunque sunt contradictoria non possunt esse in uno subjecto simul. Atqui scire & ignorare sunt contradictoria. Ergo non possunt esse simul in uno subjecto. Assume argumentum. TIRO. Non opus videtur in re clara. Uti enim homines sæpe plus de opibus suis sperant, quam possident, ita & sæpe ignorant divitias suas quas possident. Ita & intellectus humanus præjudiciis fascinatus sæpe veritates quas possidet, ignorat. PERIPATETICUS. Eja, hoc non est formaliter disputare. Responde ad argumentum. TIRO. Non est opus, cum alio modo vos de veritate asserti mei convincere possim. Quid enim? Annon certo persuasi estis, hunc canem esse substantiam? CARTESIANUS. Cave ne Sophistam agas, mi Juvenis. Misces personas. Nos sumus quærentes, tu nobis respondere debes, haud quaquam nobis tibi. Tuum est, suspicionem Scepticismi quam maxime evitare. Scepticorum est, semper quærere, nunquam respondere. Ita & Socrates vester agebat, perpetuo videlicet aliorum objectiones vel quæstiones suis quæstionibus eludens. Igitur omitte quæstiones illas & da nobis desideratam definitionem substantiæ. Tum nostrum erit judicare, an eandem jam ipsi possederimus, & uter ex nobis, Nos vel Doctor tuus præjudiciis laboremus? TIRO. Injustam suspicionem de me fovetis. Nulla alia intentione quæstionem hanc proposui, quam ut vobis ostenderem, nos minime esse Scepticos, cum Vobiscum asseramus, entia quædam esse substantias. Simul vero leges bonæ disputationis a vobis hactenus observatas & præscriptas & ego observare volui, jubentes, ut quæstioni quid sit res? prætmittatur quæstio an sit? Igitur ut ordine procedat disputatio nostra, peto saltem a Vobis, ut exempla quædam enumeretis ex Entium classibus, quæ pro substantiis habeatis, ut videamus, an in iis conveniamus, utadeo de iisdem rebus quæramus definitionem substantiæ, an vero opus sit, ut prius conveniamus in istis exemplis, ad quæstionem an sit? pertinentibus, circa quæ forte dissensio aliqua inter nos esse potest. Tum etiam, si occuret in discursu nostro terminus Philosophicus in cujus expositione variare solent Doctores, similiter mihi non verteris vitio, si, ut omnis ambiguitas tollatur, quæsiverim, quo sensu illum accipitatis. Si illa saltem mihi licebunt, tum amplius desiderium vestrum non frustrabo,

sed

ſed ſuppeditatis exemplis ſtatim exhibebo definitionem ſubſtantiæ. CARTESIANUS. Non videntur, Collega honoratiſſime, deſideria Juvenis eſſe injuſta, igitur, ſi conſentias, dabimus exempla ſubſtantiarum.

PERIPATETICUS. Id vero facillime fieri poterit. Ecce, nominabo tot, quot volueris. Deus, Angelus, Homo, Canis, Planta, Lapis, Ignis, Aer, Aqua, Terra. Visne plura? TIRO. Equidem Vir honoratiſſime benignitate Tua me obruis. In iſtis autem exemplis, niſi grave erit, ſeparemus exempla perſpicua & certa a dubiis, ut eo melius poſtea ex definitione exemplorum certorum judicare poſſimus, utrum illa dubia ſit ſubſtantiæ nec ne? PERIPATETICUS. Recte mones, ſic enim & procedit Philoſophus, dum *lib.* 7. *Metaph. cap.* 2. antequam definitionem tradat, ſupponit, dari ſubſtantias, & exempla manifeſtiſſima ex corporibus exhibet, ut animalia, plantas & earum partes, ac naturalia corpora, ut ignem, aquam, terram, cæterorum quoque ſingula & quæcunque aut horum partes aut ex his ſunt, aut partibus aut omnibus, ut cœlum & ejus partes, ſydera, Lunam & Solem. Tum ſubjungit, quod quidam corporis terminos, ut ſuperficiem, lineam, punctum & unitatem ſubſtantias eſſe, & magis quam corpus & ſolidum putaverint. Item alios præter ſenſibilia non putaſſe aliquid eſſe ſubſtantiam, quosdam plura & quæ magis ſempiterna ſunt, (ſicuti Plato fecerit, cujus opinionem, quod ideæ ſint ſubſtantiæ, refutat *eod. Lib.* 7. *cap.* 14.) & ipſas ſpecies & mathematica duas ſubſtantias aſſeruiſſe, tertiam vero ſenſibilium corporum ſubſtantiam. Speuſippum vero etiam plures ſubſtantias feciſſe, ab uno extendiſſe ſubſtantias ad principia cujusque ſubſtantiæ, quorum aliud ſit numerorum, aliud magnitudinum, aliud animæ. Denique quosdam fuiſſe, qui ſpecies & numeros, non autem lineas & ſuperficies, neque cœlum & ſenſibilia habuerint pro ſubſtantiis. Igitur neceſſe eſt, ut & nos conveniamus, quænam habeamus pro ſubſtantiis. Miror vero, quod exempla certa deſideres, cum ego, Philoſophum ſecutus certiſſima dederim, nempe corpora naturalia. Neque credo, Deum negabis eſſe ſubſtantiam, quem & inter ſubſtantias ſtatim memorat Philoſophus *lib.* 7. *Metaph. c.* 1. At vere ſi Deum ſubſtantiam eſſe aſſeris, cur de Angelo, qui æque ſpiritualis naturæ eſt, dubitares? An vero forte ſtatuis, angelum eſſe accidens? TIRO. Non tam quærendum eſt, quid nos ſtatuamus, quam de quo dubitent alii, qui & ipſi ſubſtantias dari aſſerunt. Credo enim, quod quæratis definitionem ſubſtantiæ, quæ non ſit tantum ad guſtum noſtrum, ſed & quæ approbari debeat a Philoſophis hodiernis reliquis, qui de ſubſtantiis loquuntur. Quærenda igitur erunt exempla talia de quibus alii non dubi-

dubitent, ut horum definitione tradita postea de illis circa quæ dubitatur, judicium procedat. Uti vero hodie neminem scio, qui neget sensibilia esse substantias, aut affirmet entia mathematica esse substantias, ita de DEO & Angelis adhuc dum abstrahamus, partim quia DEUS est incomprehensibilis, partim, quia inter Philosophos hodiernos disceptatur, utrum DEUS sit in prædicamento substantiæ, nec ne, partim quia spiritualia, quod tamen cum venia Domini Cartesiani dictum sit, difficiliora cognitu & magis dubia corporalibus esse, tecum, Vir honoratissime & cum Philosopho sentio. Æque de igne abstrahamus, quæ scis, Helmontium, ni fallor asseruisse, ignem esse accidens. Aeris eadem erit ratio, quia videtur & Aristoteles quæstionem hanc inter dubias retulisse, quia in loco a te modo ex *lib. 7. Metaph. cap. 7.* adducto ignem aquam & terram quidem inter substantias recenset, aerem vero omittit. Igitur nisi grave erit, retineamus exempla de substantiis aqueis & terrestribus. Atque ut eo clarius evadat mens nostra ac consensus de exemplis, uti assumo, hominem, animal, plantam &c. esse substantiam, ita tamen liceat quærere, an putetis hanc plantam, & hunc hominem, an vero plantam, & hominem, qua genera vel species sunt, esse tales substantias, quarum definitionem quæritis?

CARTESIANUS Quæso tu, Vir excellentissime, & pro me respondeas. Cum enim subtilissimus Cartesius in doctrina de substantia nihil innovaverit, tu vero tradita Aristotelis melius noveris quam ego, hac vice quidem in Tuos discursus compromitto. PERIPATETICUS. Cum secundum Philosophum Universalia non sint substantiæ, *d. l. 7. Metaph. cap. 13.* intelligo hoc animal, hunc hominem, hanc plantam &c. Neque adeo quæro quid sit notio animalis hominis, plantæ, quæ sunt nomina rerum in mente ab entibus realibus abstractarum, sed quæro, quid sit res ipsa extra mentem, quæ semper exsistit, ut res singularis? TIRO. Ergo de hoc convenimus. Videamus & de aliis. Non asseris haud dubie. Vir Honoratissime, hunc acervum lapidum esse substantiam. PERIPATETICUS. Minime. Nam substantia est unum per se, at acervus lapidum est unum per accidens. Acervus lapidum non est substantia, sed substantiarum cumulus. TIRO. Ergone hanc domum habes pro substantia? PERIPAT. Neque hanc, nam & domus est unum per accidens, constans ex pluribus substantiis, lignis, lapidibus &c. TIRO. Quid de duobus asseribus conglutinatis sentis? PERIPAT. Non sunt substantia, sunt enim unum per accidens. TIRO. Peto haud gravatim, ut illud unum per se & per accidens distinctius explices. Cum enim hunc lapidem habeas

beas pro uno per se, & vero hic lapis æque partes similares habeat, ex quibus sit compositus, uti corpus ex pluribus asseribus conglutinatis constans, videbatur etiam hoc esse unum per se, aut danda est inter hæc duo differentia. PERIPAT. At vero gluten est diversæ naturæ uniens asseres. TIRO. Ita tamen & forma lapidis uniens partes illas materiæ lapideæ est diversæ naturæ a partibus ipsis. PERIPAT. At gluten tamen est ipsa materia, formæ vero substantiales unientes partes substantiæ materialis sunt principium a materia distinctum. TIRO. Vereor hunc discursum placere Domino Cartesiano, observavi enim, quod rugas in fronte contraxerit, auditis formis substantialibus. Sed transeant hæc. Sufficit mihi, quod & in hoc consentiamus, corpora naturalia esse unum per se, artificialia unum per accidens, adeoque illa, non hæc pertinere ad classes substantiarum. PERIPATETICUS. Recte. TIRO. Audivi antea ex Aristotele fuisse relatum, partes animalium & plantarum esse substantias. Putasne igitur manum meam esse substantiam? PERIPATETICUS. Nequaquam, quia substantia est totum quid. Ergo manus non est substantia, sed pars substantiæ. Quod autem philosophus dicat, partes animalium & plantarum esse substantias, intelligendum est, quatenus partes illæ sunt a toto separatæ. TIRO. Igitur manus ideo non erit, substantia, quia non est a corpore separata? PERIPATETICUS Ita. TIRO. At video tamen separatim a corpore reliquo figuras pollicis, digitorum &c. PERIPATICUS. Sufficit, quod non videas circumcirca terminos figuræ manus. Postquam autem separata est, vides circumcirca terminos. TIRO. Igitur si ita lapidem verbi gratia dividam in duas partes, ut partibus istis prope invicem positis divisionem non videat alius, lapis iste in duas partes divisus adhuc remanebit una substantia, an evadent duæ? PERIPATETICUS. Haud dubie singulæ partes erunt singulæ substantiæ. Etsi enim tunc terminos circumcirca non videas sufficit tamen, quod terminos circumcirca habeat, nec amplius sit cum suo toto unita. TIRO. Sed an aquam habes pro substantia? Aqua enim terminos circumcirca non habet, sed continetur termino alieno. PERIPATETICUS. At vero substantia erit, modo terminos circumcirca habeat, sive proprios sive alienos. Vides enim guttam aquæ, dum verbi gratia in terram decidit, esse unum quid terminos circumcirca habens. TIRO. Igitur guttam aquæ habes pro substantia? PERIPATETICUS. Quis dubitaret? TIRO. Sed an etiam pro substantia habes, si est in vitro aqua pleno? PE-

RIPAT. Non, nam tum iterum est pars substantiæ. TIRO. Cujus? Vitri? PERIPAT. Nugæ. Aquæ vitro contentæ. TIRO. Ergo aquam vitro inclusam pro substantia habes? PERIPATETICUS. Habeo. TIRO. At non subsistit per se, quia est in alio, nempe in vitro. PERIPATETICUS. Sed non tanquam in subjecto. Cum enim habeat partes unitas circumcirca terminantes circa vitri interiores superficies, habet etiam subsistentiam citra vitrum. Sed quando absolves hæc dubia puerilia? Da definitionem substantiæ promissam.

TIRO. Dabo. Substantia est ens per se subsistens. PERIP. An hæc nova definitio est? Hæc nostra est a Tuo Doctore rejecta. TIRO. Imo vero non est vestra. Aut si vestra est, non est a Doctore meo rejecta. Non negavit Doctor meus: substantiam esse ens per se subsistens, negavit explicationem vestram τῦ per se subsistere aptam esse ad definitionem substantiæ, cum explicueritis conceptum positivum rei positivæ per conceptum negativum. Debuissetis igitur vel τὸ per se subsistere exponere per conceptum positivum clariorem, vel istam expositionem clariorem loco novæ definitionis suppeditare. PERIPAT. Tu ergo, si vir es, istud præsta, & jactatam illam τῦ per se subsistere expositionem positivam, aut clariorem istam definitionem suppedita. TIRO. Ego juvenis sum, non Vir. Vos viri estis, vos ipsi dedistis. & adeo valde miror, quod adhuc dum ignoretis ea, quæ scitis. PERIPAT. At quando dedimus? TIRO. Modo. Vix momentum elapsum est. PERIPAT. Impudentiam Juvenis! An oblitus sum eorum, quæ mihi nunquam venerunt in mentem? Audivistine Collega Honoratissime, quod dederim definitionem substantiæ? CARTES. Nunquam. Ipse jam suspicari incipio, quod Juvenis nobis illudat. TIRO. Absit. Statim ex vestro discursu dispersam substantiæ definitionem colligam atque in unam summam computabo, id unice adhuc præmittens, ne in voce definitionis scrupulus remaneat: An putetis, ea quæ faciunt, ut substantia sit substantia, & quæ eam a non substantiis secernunt, pertinere ad definitionem? PERIPAT. Quidni? explicat enim definitio, quid res sit?

TIRO Ergo ita assero vobiscum: **Substantia est ens per se seu naturaliter unitum, terminos circumcirca habens.** Assero vobiscum, hoc esse per se subsistere. Assero vobiscum hanc definitionem esse maxime perspicuam, quia quilibet concipit, quid sit unum naturale? quid sit terminos circumcirca habere?

re? PERIP. Ista quidem tu asseris. At vero nos nunquam diximus, istis assertionibus absolvi definitionem substantiæ. TIRO. Sed dixistis, ideo lapidem substantiam esse, & ab acervo lapidum & asseribus conglutinatis, a domo item atque non substantiis differre. Ideo dixistis manum separatam a corpore substantiam esse; junctam non item. Ideo dixistis, guttam aquæ separatam, item aquam in vitro esse substantiam. Denique modo dixistis, ea quæ faciunt, ut substantia sit substantia, & ab aliis, quæ non sunt substantia, secernatur, dare definitionem rei.

CARTESIANUS. Vere illudimur a Tirone. Tu, Domine, approbasne hanc ejus audaciam, approbasne hanc ejus Pseudo-definitionem substantiæ. PHILALETHES. Cur non approbem definitionem, quæ cum re evidenter convenit & quam ipsi suppeditastis? PERIPATETICUS. Quid? audesne & Tu sustinere, quod hanc definitionem dederimus? Absit. Absit. Aliud est assertio simplex, aliud est definitio. Falsissima est illa substantiæ definitio, quia sequeretur exinde, neque Deum, neque ignem, neque aerem, neque spiritum esse substantias, sequeretur, Reverendos Theologos vanam litem cum Flacio instituisse, in quæstione: an peccatum sit substantia? Sequeretur, Patres Ecclesiæ sanctos sine justa causa pugnasse pro consubstantialitate. Alia absurda ut jam taceam. PHILALETHES. Ipsi videritis. Si hæc absurda sunt, & ex illa definitione sequuntur, cur non meliorem suppeditastis? Me vero quod attinet, dico, quædam ex istis non esse absurda, quædam exinde non sequi. Dico: divisionem in substantiam & accidens non esse entis in genere, (uti nec e. g. totum & pars sunt affectiones entis in genere,) sed esse divisionem aut potius diversos considerandi modos in corporibus terraqueis. CARTESIANUS. PERIPATETICUS. Quæ novitates? Corrueret tota Philosophia nostra, notionibus substantiæ & accidentis tanquam notionibus generalissimis superstructa, si hæc admitteremus. PHILALETHES. Recte facis Domine Cartesiane, quod hac parte te jungas Aristotelicis, nam definitio ista etiam mundum tuum vel efficiet finitum, vel efficiet, ut non sit substantia. PERIPATETICUS. Igitur responde objectionibus nostris. Negamus enim & pernegamus, istam esse substantiæ definitionem. PHILALETHES. Ignoscetis Domini quod hac vice ob alia negotia petito vestro satisfacere nequeam. Obtinuistis ea, cujus gratia huc venistis. Jam potestis ipsimet judicare, uter vestrum sit victor in sponsione quam fecistis. Quodsi tamen alia occasione ve-

litis dubia veſtra proponere, mihi id gratiſſimum erit. Et offeret quidem ſe mox occaſio talis, cum conſtituerim Deo dante poſt finitas nundinas Lipſienſes, ſingulis diebus Jovis horis antemeridianis a decima ad duodecimam, Reſpondentibus quibusdam Juvenibus Nobiliſſimis, Theſes, quas ſimul Vobis exhibeo, ex Jurisprudentia Divina excerptas publice diſputare. Poteritis igitur cum aliis Viris Honoratiſſimis, qui in veritatem theſium iſtarum opponendo inquirent, dubia veſtra etiam circa definitionem hanc ſubſtantiæ, & quæ alia in diſcurſu hoc a me fuerunt aſſerta, proponere. Adque id quidem Vobis magis glorioſum erit, ſi de me publice triumphaveritis. PERIPAT. CARTESIANUS. Accipimus conditiones. Non emanebimus. Interim Vale.

TIRO. Vidiſtine Domine, obſervationem de notione ſubſtantiæ, quam Vir Celeberrimus Dn. G. G. L. actis Lipſienſibus menſe Martio hujus anni inſeri curavit? PHILALETHES. Vidi. Et mallem ut dediſſet Vir Celeberrimus ſuam de notione ſubſtantiæ definitionem. Interim valde gaviſus ſum, dum ejus aſſertiones de vi activa & niſu legi, cum pene ſimiles hac hyeme habuerim, ut ex dictatis meis in hiſtoriam Eccleſiaſticam obſervationibus Tibi conſtabit. Vere enim vis activa ex accidentium & qualitatum claſſe eximenda eſt, cum ab ea dependeat eſſentia omnium corporum. Id tamen ſcire mallem a Viro Celeberrimo, ſi occaſionem cum ipſo conferendi nacturus ſim, an putet: Materiam & corpus eſſe unum idemque? An putet: illam vim agendi ineſſe ipſi materiæ? Niſi enim caute hic proceſſerimus, utiliſſima illa dynamices ſcientia, quam pollicetur, fundamento deſtituetur. Scis enim, quod hactenus in dictis lectionibus oſtenderim, materiam omnem eſſe ens mere paſſivum. Vim agendi autem ipſam ſpiritus eſſentiam, adeoque omne corpus conſtare ex materia & ſpiritu. Tu vero, facies quod commendavi. Id eſt, inquires, cum otium erit: utrum volam aut veſtigium deprehendere poſſis, quod ullus Philoſophus Græcus eſſentiam & ſubſtantiam diviſerit; & quando apud Latinos iſta diviſio inceperit? inquires item; quænam ſit differentia in Patrum ſcriptis & veterum Philoſophorum inter hypoſtaſin & ſubſtantiam ſeu eſſentiam? Multa enim hæc conducunt ad hiſtoriam Eccleſiaſticam recte atque aliter ac vulgo fieri ſolet, cognoſcendam. TIRO. Faciam.

Quæro: Quomodo differt in loco Ariſtotelis in dialogo adducto punctum ab unitate? An aliquid in corpore minus eſt puncto?

THE-

THESES XLVIII.

EX

INSTITUTIONIBUS

JURISPRUDENTIAE DIVINAE

EXCERPTÆ,

ET

IN UNIVERSITATE FRIDERICIANA

SUB

PRÆSIDIO

CHRISTIANI THOMASII,

JCTI ET P.P.

DISPUTATIONIBUS XII.

ANNO M.DC.XCIV.

PUBLICE PROPOSITAE.

DISPUTATIO I.

RESPONDENTE

DN. GUSTAVO GRANATENHIELM,

Equite Sueco.

Thes. 1. Omnes habitus theoretici, qui pro fine tantum habent ſpeculationem, etiamſi multas veritates oſtendant, ad ſtultitiam pertinent, non ad ſapientiam. *Diſſentiunt* communiter Philoſophi. v. Lib. I. C. 1. §. 23. ſeqq.

2. Lex non eſt dictamen rectæ rationis, ſed juſſus imperantis, obligans ſubjectos &c. *Diſſent.* Scholaſtici vid. I. 1. 28.

3. Pactum nunquam obligat ſine Lege. *Diſſent.* Hobbeſius, fontem obligationis ex pactis deducens. Vid. I. 1. 29.

4. Deus non agit ſecundum Legem & Lex æterna eſt Figmentum Scholaſticorum. *Diſſent.* Scholaſtici. Vid. I. 1. 31.

DISPUTATIO II.

RESPONDENTE

DN. CHRISTIANO ALBERTO Richter,

Soravienſe Luſato.

1. Nihil eſt in intellectu, quod non prius fuerit in ſenſu, etiam Chiliogonon Carteſianorum, etiam Spiritus, etiam Deus. *Diſſent.* communiter, quia ignorant, quid ſit corpus, quid ſit Spiritus, quid ſint ipſi? vid. I. 1. 51.

2. Error in dubio ſemper debet imputari erranti. *Diſſent.* JCti communiter, variis diſtinctionibus doctrinam de errore involventes, rem obſcurantibus, non evolventibus. vid. I. 1. 72. II. 7. 39.

3. Diſpu-

3. Disputationes de justitia commutativa & distributiva, universali & particulari sunt grilli inutiles. *Dissent.* communiter, vid. I. 1. 106.

4. Datur dominium eminens. *Dissent.* Wittebergenses absque ulla ratione. vid. I. 1. 125.

DISPUTATIO III.

RESPONDENTE
DN. BARTHOLOMÆO Wagner,
Noribergo-Fürthensi.

1. Sapientia una est, ejusque partes ita cohærent, ut una absque altera esse non possit. Consistit ea in quatuor momentis, in notitia hominis, Materiæ, Spiritus, Dei. Quilibet ad hæc cognoscenda vocationem habet. Quod autem in Academiis quatuor Facultates distinctæ sint, id saltem ex ea ratione factum est, ne turbetur ordo in lectionibus publicis. *Dissent.* communiter. confer I. 1. 164. seqq.

2. Divisio Legis divinæ in moralem, ceremonialem & forensem obscura est, & communiter cum Lege morali confunditur jus Naturæ & Decalogus. *Dissent.* communiter Theologi. vid. I. 2. 3.

3. Jus naturæ etiam a voluntate Dei non a Sanctitate ejus antecedenter ad voluntatem ortum habet. *Dissent.* Scholastici. vid. I. 2. 7.

4. In statu integritatis uxor non fuisset sub imperio mariti. *Dissent.* communiter Theologi. vid. I. 2. 29. conf. III. 3. 41. seqq.

DISPUTATIO IV.

RESPONDENTE
DN. HENRICO OTTONE Vogel,
Herfordia-Westphalo.

1. In statu integritatis non fuisset Respublica. *Dissent.* cum aliis Boeclerus & D. Valent. Alberti. vid. I. 2. 37.

2. Infantibus non insunt prima Principia Practica per modum Habitus connati. *Dissent.* Scholastici. vid. I. 2. 67.

3. In-

3. Ineptæ est assertio, quicquid Gentiles sciverunt esse justum vel injustum, id pertinet ad jus naturale. *Dissent.* communiter. vid. l. 2. 70.

4. Omnes actiones sua natura sunt indifferentes, nec datur actio antecedenter ad voluntatem divinam honesta vel turpis, neque obligatio in jure Naturæ ex objecto se diffundit in præceptum. *Dissent.* Scholastici. vid. l. 2. 74.

DISPUTATIO V.

RESPONDENTE

DN. HENRICO OTTONE Vogel,

Herfordia-VVestphalo.

1. Lex Gentium actiones Gentium inter se dirigens, non est species juris voluntarii humani, sed juris naturalis. *Dissent.* Grotius & Rachelius. vid. l. 2. 104.

2. Datur jus divinum positivum universale. *Dissent.* Hieronymus Brucknerus vid. l. 2. 119.

3. Unum est Principum Theoreticum, unum etiam Practicum, sed hoc illi subordinatum. *Dissent.* communiter, potissimum D. Valentinus Veltheim. l. 3. 26.

4. Via Perfectionis & Negationis in Pnevmatica Scholasticorum confundit animum de Deo meditantem. *Dissent.* Scholastici. vid. l. 3. 54.

DISPUTATIO VI.

RESPONDENTE

DN. ENGELBERTO Dünge,

Salis-Ufflenia Lippiaco.

1. Primum Principium juris Naturalis, quod male confunditur cum primo Principio Practico, neque ex convenientia cum Sanctitate divina, neque ex conventia cum Statu integritatis, sed ex sola socialitate, deducitur. *Dissent.* communiter Scholastici, Alberti, Veltheim. &c. vid. l. 4.

2. Pot-

2. Poterit Luteranus salva Religione talia fingere, quæ Deus nobis revelavit aliter. *Dissent.* Alberti. vid. I. 4. 35.

3. Homo ex ratione sibi relicta non potest demonstrare, Deum externo cultu esse prosequendum. *Dissent.* communiter, potissimum Veltheim & Clar. Placcius. vid. II. 1. & append. ad Lib. II.

4. Non omnis avtochiria jure naturæ est prohibita. *Dissent.* communiter. vid. II. 2.

DISPUTATIO. VII.

RESPONDENTE

DN. JOHANNE JACOBO Reich,
Kronweissenburgo-Palatino.

1. Nec ob transitum negatum, nec ob Commercia interdicta, nec ob denegata Matrimonia justa Causa belli est. Unde Raptus Sabinarum defendi non potest. *Dissent.* communiter. vid. II. 6. §. 35. 44. 45.

2. Nemo obligatur injuste metum incutienti. *Dissent.* JCti, Grotius, Uffelmann, vid. II. 7. 60.

3. Falsiloquio, simulatione, dissimulatione uti aliquando licet, imo præceptum est. *Dissent.* communiter. vid. II. 8. 40.

4. Ex juramentis nova obligatio non oritur, neque enim hic Deo quid promittitur. *Dissent.* Grot. vid. II. 9. 47.

DISPUTATIO VIII.

RESPONDENTE

DN. GEORGIO GRIM,
Saxa-Hohnsteinensi.

1. Fuit olim Communio primæva, neque Adamus dominium accepit a Deo, neque bona inter liberos divisit, neque Noachus Gentes & Insulas. *Dissent.* communiter & potissimum Alberti. vid. II. 10. §. 58. 61. 105. 111.

2. Usucapio est etiam modus acquirendi juris Gentium, eaque sola derelictione præsumpta nititur. *Dissent.* communiter JCti. vid. II. 10. 191.

3. Interpretatio genuina paucis atque perspicuis regulis nititur, ac vitio Doctorum multis inutilibus & falsis Regulis obscuratur, quales sunt: Favorabilia esse extendenda, Odiosa restringenda: Beneficia Principis esse late explicanda, Statuta vero & Leges pœnales stricte: Verba in dubio, potissimum in testamentis esse proprie accipienda &c. *Dissent.* communiter Theologi, JCti, Clar. Placcius. vid. II. 12. & append. ad Lib. II. confer Praxin Logicæ c. 3.

4. Præceptum de conjugio ineundo & Jure Naturæ, & Jure divino positivo omnes quidem homines indefinite, sed non singulos obligat, & cœlibatus conjugio sanctior status est. *Dissent.* communiter. Vide III. 2. 52. seq. & III. 3. 10. seq.

DISPUTATIO IX.

RESPONDENTE

DN. MATTHIA Holstein,
Siega-Nassovio.

1. Consensu dolo elicito jure Naturali matrimonium nullum est, sive dolus afficiat matrimonii substantialia, sive accidentalia, cum hanc distinctionem Jus Naturæ & in genere Jus divinum in hac quæstione ignoret. *Dissentiunt.* communiter. Vide III. 2. 86. & III. 3. 31. seqq.

2. Mero Jure Naturæ ad conjugii essentiam non requiritur, ut uxor viro continuam cohabitationem promittat, aut mariti imperio subjecta sit. *Dissentiunt.* communiter. Vide III. 2. 99. seqq. III. 3. 35. seq.

3. Mero Jure Naturæ ad essentiam conjugii non requiritur, ut ad dies vitæ ineatur, jus vero divinum positivum postulat, ut conjugium regulariter sit societas indissolubilis. *Dissent.* quoad prius communiter. Vide III. 2. 116. III. 3. 49.

4. Etiamsi fides in conjugio ad dies vitæ data sit, mero tamen Jure Naturæ divortia possunt fieri ob mores intolerabiles, & separatio quoad thorum & mensam perpetua salvo vinculo rationi repugnat. Neque

que jure divino positivo hic quicquam mutatum est. *Dissentiunt* communiter Theologi & JCti. Vide III. 2. 135. seq. & III. 3. 67. seq.

DISPUTATIO X.

RESPONDENTE
DN. CHRISTIANO SIGISMUNDO Richter,
Soravia Lusato.

1. Meris rationibus naturalibus non potest demonstrari, omnem concubitum libidinosum, etiam ad bestialitatem qui pertinet, aut concubinatum, aut lenocinium, esse prohibitum. Jus tamen positivum universale hæc omnia prohibet. *Dissentiunt* quoad prius communiter. Vide III. 2. 143. seq. 219. III. 3. 71. seq. 98.

2. Concubitus cum uxore menstruata æque horrendum crimen est ac Sodomia. *Dissent.* communiter. Vide III. 3. 75.

3. Polygamia & Virilis & Muliebris mero jure naturæ non est interdicta, Jure tamen divino universali, quod & Principes stringit, graviter prohibita est. *Dissent.* communiter quoad prius membrum, & pauci quoad posterius. Vide III. 2. 200. seq. & III. 3. 76. seq.

4. Evnuchi non contrahunt conjugium, eorumque conjunctio juri naturæ repugnat, non ita conjugium senum, spadonum, sterilium, item conjugium in ultimo mortis articulo. *Dissentiunt* multi Theologi & JCti. Vide III. 2. 178. seqq.

DISPUTATIO XI.

RESPONDENTE
DN. WILHELMO LUDOVICO MASCOSKY,
Göppinga Wirtenbergico.

1. Nullus incestus juri naturæ repugnat. *Dissentiunt* communiter Theologi & JCti. Vide III. 2. 240. seqq.

2. Jure divino universali prohibitus est incestus in linea recta in infinitum, in collaterali inter frates & sorores, in linea collaterali inter personas, quæ parentum & liberorum loco sunt, in infinitum. In

Affinitate eadem prohibitio est, quæ in consanguinitate. *Dissent.* communiter Theologi & JCti asserentes ex falsa sententia Rabbinorum, prohibitiones Levitici non esse extentendas ad personas ibi non nominatas. Vid. III. 3. 99. seqq.

3. Conjunctio cum comprivigna, cujus mater peperit patri tuo, est incestus jure universali prohibitus *Dissent.* communiter Theologi & JCti. Vide III. 3. 150. seqq.

4. Jus Divinum non nisi unum affinitatis genus agnoscit, neque conjugium vitrici cum privigni vidua juri divino repugnat. *Dissent.* multi ex Theologis. Vide III. 3. 213. seqq.

DISPUTATIO XII.

RESPONDENTE
DN. MATTHIA Holtzklau,
Siega-Nassovio.

1. Patria potestas quatenus juris naturalis est, nec ex jure sanguinis nec ex pacto tacito oritur, nec jus in bona liberorum infert. *Dissent.* communiter. Vide III. 4.

2. Non natura, sed ambitio & metus sunt causæ constituendæ civitatis. Neque Deus est causa majestatis immediata. *Dissent.* communiter & Philosophi & Theologi. Vide III. 6. 13. seqq. & 66. seqq.

3. Delinquens obligatur ad pœnam patiendam. *Dissent.* Dn. Pufend. Vide III. 7. 67. seqq.

4. Sepeliendos esse mortuos, nec jure divino universali, nec jure naturali præceptum est, nec Christianismus ad id nos obligat. *Dissent.* communiter Theologi & JCti. Vide III. 10. Sepeliri tamen mortuos in templis juri Naturali repugnat. *Dissent.* communiter.

F I N I S.

(o)

INDEX CAPITUM.

INDEX RERUM.

Con-

Jura-

Per-

Sermo

F I N I S.

B.12.3.498
BNCF

